

СОЦИАЛНО – ИКОНОМИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА РАЗВИТИЕТО НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ

Екип:

Проф. д.ик.н. Пламен Мишев – ръководител на колектива;

Проф. д-р Светлана Александрова – зам. ръководител на колектива;

Доц. д-р Зорница Стоянова – член на екипа;

Доц. д-р Христина Харизанова – Бартос – член на екипа;

Доц. д-р Цветана Харизанова – Методиева – член на екипа;

Гл.ас. д-р Янка Казакова – Матева – член на екипа;

Докторант Моника Кабаджова – член на екипа;

Докторант Ани Димитрова – член на екипа.

Съдържание:

Раздел I. Въведение	15
1.1. Цел на доклада и обхват	15
1.2. Структура на доклада	17
1.3. Методологически подход на анализа	20
Раздел II. Общата селското стопанска политики и развитие на селските райони .	23
2.1. Цели на политиката за развитие на селските райони (2021-2027г.).....	23
2.2. Правна рамка.....	29
2.3. Йерархично структуриране на селските общини	30
2.4. Анализ на действащата дефиниция за селски райони.....	36
2.5 Възможни варианти на дефиниция за селски райони в новия програмен период	41
2.6 Възможности за подобряване на координацията и синергия с оперативните програми	51
Раздел III. Социално-икономическо развитие на селските райони	53
3.1. Макроикономически показатели за 2008-2017г.	53
3.2. Демография в селските райони	70
3.3 Пазар на труда	112
3.3.1. Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности	141
3.3.2. Общ доход средно на домакинство и на лице	142
3.3.3. Риск от бедност	148
3.4. Анализ на структурата на Малките и средни предприятия в селските райони	153
3.4.1. Брой предприятия в България и селските общини	154
3.4.2. Обща производителност на МСП в селските райони в България.....	173
3.4.3. Иновации - МСП	176
3.4.4. Преки чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия	178
3.5. Икономически и инвестиционен профил на селските райони.....	181
3.5.1. Произведена продукция от нефинансовите предприятия.....	181
3.5.2. Приходи от дейността на нефинансовите предприятия в селските райони .	188
3.5.3. Добавената стойност по факторни разходи.....	207
3.5.4. ДМА в селските райони	209
3.5.5. Туризм	220
3.5.6. Привличане на млади земеделски стопани и улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони	239

3.6 Конкурентоспособност на селските общини – сравнение	245
3.7 Клъстерен анализ	248
3.8. Биоикономика и кръгова икономика	254
Раздел IV Социално развитие на селските райони.....	267
4.1. Образование и образователна инфраструктура.....	267
4.2. Здравеопазване и здравни услуги в селските райони	286
4.3. Социални услуги	297
4.4. Култура и културно-исторически паметници в селските райони.....	306
Раздел V Анализ на състоянието на инфраструктурта в селските райони	317
5.1. Анализ на състоянието на пътната система в селските общини	317
5.2. Инфраструктура за широколентов интернет	330
5.3. Водоснабдяване и канализация.....	345
Раздел VI Секторни политики.....	355
6.1. Секторни политики: Икономика на микро, малки и средни предприятия	355
6.2 . Териториални аспекти на политиките в областта на образованието.....	358
6.3 . Териториални аспекти на политиките в областта на здравеопазването ...	364
6.4 . Политики в областта на социалните услуги.....	369
6.5. Териториални аспекти на политиките в областта на културата и културно-историческите паметници	377
6.6. Политика в областта на цифровизацията.....	382
6.7. Политики в областта на транспортната инфраструктура.....	390
Раздел VII. Изпълнение на проекти по ПРСР по общини.....	393
7.1. Оценка на усвоените средства по мерки за развитие и диверсификация на селските райони.....	393
7.2. Роля на подхода Лидер и BOMP за развитие на местните общности в селските райони.....	467
7.3. Корелационен анализ	484
Раздел VIII. SWOT анализ на социално – икономическото развитие на селските райони в България през периода 2008-2017г.....	490

Списък на таблиците:

Таблица 1 Сравнение на районите по население, площ и гъстота на населението в урбанизираните територии, 2018г.....	31
Таблица 2 Гъстота на населението - Индикатор С.02.....	32
Таблица 3 Основни данни за селските райони на България, 2018 г.	40
Таблица 4. Възможни варианти на дефиниция за селски райони в новия програмен период с данни за населението към 31.12.2018г.	41
Таблица 5. Общини, попадащи в класификацията за селски район на база спад в броя на населението в най-голямото населено място под 30 000 през 2018 г.	43
Таблица 6 Общини с население в най-голямо населено място между 15000 и 30000.....	45
Таблица 7. Сравнителна таблица на показателите за категоризиране на общините в България и показателите на контекст и резултат на ОСП, отнасящи се до селските райони.....	50
Таблица 8. Демаркация между ПРСР и оперативните програми.....	52
Таблица 9 Брутна добавена стойност по сектори и региони (2008-2018г.).....	57
Таблица 10 Индикатор С.09 Брутен вътрешен продукт на човек от населението (евро)	60
Таблица 11 БВП на човек от населението	61
Таблица 12 Основни данни за селските райони на България, 2018 г.	70
Таблица 13 Общини с гъстота на населението под 10 души на кв.км	73
Таблица 14 Разпределение на населението в селските райони по типология на ЕС.....	75
Таблица 15 Разпределение на населението по общини в селските райони 2018 г.	76
Таблица 16 Население по възрастови групи за периода (2008 г. - 2018 г.).....	81
Таблица 17 Население по възрастови групи в селските и градските общини през 2008г. и 2017г.	84
Таблица 18 Коефициенти на възрастова зависимост общо за страната и по статистически райони - 2017 г.	86
Таблица 19 Среден механичен прираст в селските райони за периода 2010-2017г.....	95
Таблица 20 Вътрешна миграция. Брой изселени и заселени през 2010г. и 2017г.....	97
Таблица 21 Вътрешна миграция по възраст (бр.) през 2010г. и 2017г.....	98
Таблица 22. Контекст индикатор С.06-Коефициент на заетост	119
Таблица 23 Коефициент на заетост (%) по сектори.....	122
Таблица 24 Наети лица по трудово и служебно правоотношение	126
Таблица 25 Подреждане на икономическите дейности в селските райони спрямо броя наети лица по трудово и служебно правоотношение	136
Таблица 26 Динамика на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по сектори.....	137
Таблица 27 Еквивалентен среден нетен доход в селските райони, евро/човек	145
Таблица 28 Относителен дял на бедните	150
Таблица 29 Индикатор С.10. Насърчаване и приобщаването на селските райони	150
Таблица 30 Групи предприятия на национално ниво	155
Таблица 31 Групи предприятия в селските райони	155
Таблица 32 Брой предприятия в селските и градските общини според броя на заетите лица (от 50 до 249 заети лица).....	158

Таблица 33 Брой предприятия в селските и градските общини според броя на заетите лица (над 250 заети лица).....	159
Таблица 34 Изменение на броя предприятия в селските общини на България	161
Таблица 35 Изменение на предприятията в сектор Селско, горско и рибно стопанство	162
Таблица 36 Изменение на броя на предприятията в сектор Добивна промишленост	163
Таблица 37 Изменение на броя на предприятията в сектор Преработваща промишленост	164
Таблица 38 Изменение на предприятията в сектор Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива.	164
Таблица 39 Изменение на предприятията в сектор. Доставка на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	165
Таблица 40 Изменение на предприятията в сектор Строителство	165
Таблица 41 Изменение на предприятията в сектор Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети	165
Таблица 42 Изменение на предприятията в сектор Транспорт, складиране и пощи ..	166
Таблица 43 Изменение на предприятията в сектор Хотелиерство и ресторантьорство	167
Таблица 44 Изменение на предприятията в сектор Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения.....	167
Таблица 45 Изменение на предприятията в сектор Административни и спомагателни дейности	169
Таблица 46 Финансиране за иновации по области	176
Таблица 47 Изменение на преките чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия в селските и градските общини в България.....	178
Таблица 48 Произведена продукция в градските и селските общини (хил. лв.).....	182
Таблица 49 Произведена продукция в градските и селските общини според броя на заетите лица (от 0 до 9 заети лица) (хил. лв.)	183
Таблица 50 Произведена продукция в градските и селските общини според броя на заетите лица (от 10 до 49 заети лица) (хил.лв.)	184
Таблица 51 Произведена продукция в градските и селските общини според броя на заетите лица (от 50 до 249 заети лица) (хил. лв.)	185
Таблица 52 Произведена продукция в градските и селските общини според броя на заетите лица (над 250 заети лица) (хил. лв.)	186
Таблица 53 Произведена продукция по групи предприятия в селските райони през 2017г.	186
Таблица 54 Приходи от дейността на нефинансовите предприятия в селските и градските общини (хил. лв.)	188
Таблица 55 Приходи от дейността на микро предприятия (от 0 до 9 заети лица) в селските и градските общини (хил. лв.).....	189
Таблица 56 Приходи от дейността в селските и градските общини според броя на заетите лица (от 10 до 49 заети лица) (хил. лв.)	190
Таблица 57 Приходи от дейността в селските и градските общини според броя на заетите лица (от 50 до 249 заети лица) (хил. лв.)	191
Таблица 58 Приходи от дейността в селските и градските общини според броя на заетите лица (над 250 заети лица) (хил. лв.)	192

Таблица 59 Приходи от дейността по групи предприятия в селските райони през 2017г.	192
Таблица 60 Нетни приходи от продажба в селските и градските общини (хил. лв.).	203
Таблица 61 Нетни приходи от продажба според броя на заетите лица в селските и градските общини (от 10 до 49 заети лица) (хил. лв.).....	204
Таблица 62 Добавена стойност по факторни разходи в селските и градските общини (хил. лв.)	207
Таблица 63 Добавена стойност по факторни разходи според броя на заетите лица в селските и градските общини (от 0 до 9 заети лица) (хил. лв.)	208
Таблица 64 Добавена стойност по факторни разходи според броя на заетите лица в селските и градските общини (от 10 до 49 заети лица) (хил. лв.)	209
Таблица 65 Характеристики на общините, които отпадат от обхвата на модифицираната дефиниция за селски райони към 2017 г.....	219
Таблица 66 Териториален обхват на туристическите райони в България	223
Таблица 67 Основна и разширена специализация на туристическите райони	225
Таблица 68 Брой леглоденонощия в местата за настаняване.....	230
Таблица 69 Приходи от нощувки (общо и от чужденци) в местата за настаняване в страната 2018 г. в лв.....	233
Таблица 70 Корелационна матрица	243
Таблица 71 Централни точки на клъстерите	248
Таблица 72 Разпределение на общините по клъстери	250
Таблица 73 Генериране на отпадъци (2008-2016г).....	263
Таблица 74 Дял на възобновяемата енергия в брутно крайно потребление на енергия	265
Таблица 75 Брой на децата в предучилищна възраст.....	270
Таблица 76 Брой учаци в общообразователните училища в селските и градските райони в България.....	272
Таблица 77 Общ брой учаци в професионални гимназии.....	274
Таблица 78 Лица напуснали образователната система I-VIII клас	275
Таблица 79 Общ брой педагогически персонал в детските градини	276
Таблица 80 Професионални гимназии прилагащи дуално обучение	278
Таблица 81 Брой общообразователни училища в селските и градските райони и за България	279
Таблица 82 Общ брой професионални гимназии в селските и градските общини, и за България	280
Таблица 83 Разпределение на преподавателите по видове училища в България през учебната 2017/2018 г.	282
Таблица 84 Разпределение на преподавателите по видове училища в селските райони през учебната 2017/2018 г.....	282
Таблица 85 Координационните центри и филиали на ЦСМП, които функционират на територията на страната	291
Таблица 86 Групи общини по брой лица с увреждания	300
Таблица 87 Население над 65 г. в селските райони	303
Таблица 88 Население по възрастови групи и брой население (по групи) в селските общини през 2017г.	311
Таблица 89 Население по възрастови групи и брой население (по групи 0-500 души) в селските общини през 2017г.	312

Таблица 90 Финансирани храмове 2007-2020г.	314
Таблица 91 Автомагистрали	317
Таблица 92 Пътищата от първи клас	318
Таблица 93 Разпределението на база общински център и клас път в селските райони	322
Таблица 94 Категоризация на пътната мрежа.....	323
Таблица 95 Брой пътища / пътни отсечки в селските общини с отлично качество...	325
Таблица 96 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с добро качество	325
Таблица 97 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини със задоволително качество	326
Таблица 98 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с незадоволително качество	327
Таблица 99 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с лошо качество	328
Таблица 100 Водоснабдителна система на България.....	345
Таблица 101 Финансирани дейности 2007-2020г.....	352
Таблица 102. Анализирани мерки от ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020г.	394
Таблица 103. Териториално изпълнение на мярка 311	398
Таблица 104. Общини без проекти по мярка 311 от ПРСР 2007 – 2013г.	399
Таблица 105. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 311	400
Таблица 106. Териториално изпълнение на мярка 312	402
Таблица 107. Общини без проекти по мярка 312 от ПРСР 2007 – 2013г.	403
Таблица 108. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 312	404
Таблица 109. Териториално изпълнение на мярка 313	406
Таблица 110. Целеви общини без проекти по мярка 313 от ПРСР 2007 – 2013г.	407
Таблица 111. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 313	408
Таблица 112. Общини без проекти – „бели петна“ по бизнес мерките 311, 312 и 313 от ПРСР 2007 – 2013г.	417
Таблица 113. Общини с най-високо насищане с европейско финансиране по бизнес мерки 311, 312 и 313 от ПРСР 2007 – 2013г.	417
Таблица 114. Общини селски райони, които попадат в агломерационни ареали.....	419
Таблица 115. Териториално изпълнение на мярка 321	422
Таблица 116. Общини без проекти по мярка 321 от ПРСР 2007 – 2013г.	423
Таблица 117. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 321	424
Таблица 118. Териториално изпълнение на мярка 322	426
Таблица 119. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 322	427
Таблица 120. Общини без проекти по мярка 322 от ПРСР 2007 – 2013г.	428
Таблица 121. Териториално изпълнение на под-мярка 7.2 към месец май 2019 г.	429
Таблица 122. Общини с най-много финансирани проекти по под-мярка 7.2 от ПРСР 2014 – 2020г. към месец май 2019 г.	430
Таблица 123. Общини без финансирани проекти по под-мярка 7.2 от ПРСР 2014 – 2020г. към месец май 2019 г.	431
Таблица 124. Териториално изпълнение на под-мярка 7.6 от ПРСР 2014-2020г. към месец май 2019г.	433
Таблица 125. Общини с най-висок брой проекти и финансиране по под-мярка 7.6 от ПРСР 2014-2020г.	434

Таблица 126. Общини без проекти – „бели петна“ по инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6)	442
Таблица 127. Общини-селски райони с най-високо насищане с европейско финансиране по инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6).....	443
Таблица 128. Резултати от изчисленията на индекса на Моран за трите показателя за изплатени субсидии	446
Таблица 129 Параметри на изплатените субсидии по оси на ПРСР 2007-2013 г.....	447
Таблица 130. Параметри на изплатените субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР 2007-2013 г. и ПРСР 2014-2020 г.	453
Таблица 131. Показатели, използвани при корелационен анализ на усвояването на европейски средства	456
Таблица 132. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство“	459
Таблица 133. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес“	462
Таблица 134. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР за периода 2008-2018 г. “	465
Таблица 135. Изборът на МИГ за финансиране на СМР през настоящия програмен период	474
Таблица 136 Корелационни зависимости между наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020	484
Таблица 137 Корелационни зависимости между разходи за придобиване на ДМА в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020 ...	485
Таблица 138 Корелационни зависимости между нетни приходи от продажби в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020 ...	486
Таблица 139 Корелационни зависимости между брой предприятия в хуманното здравеопазване и социална работа в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020	487
Таблица 140 Корелационни зависимости между брой предприятия в селските общини според броя на заетите в тях лица и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020	487

Списък с фигурите:

Фигура 1 Връзка между националните приоритети и основните цели на Политиката за сближаване през периода 2021-2027г.....	27
Фигура 2 Градски и селски райони съгласно последната типология на ЕК 2018г.....	35
Фигура 3 Градски и селски райони съгласно типология на ЕК 2008г.....	35
Фигура 4. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обновения обхват по Вариант 1.....	47
Фигура 5. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по модифицираната дефиниция по Вариант 2.1.	48
Фигура 6. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по модифицираната дефиниция по Вариант 2.2.	48
Фигура 7. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по алтернативната дефиниция по Вариант 3.1.....	49
Фигура 8. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по алтернативната дефиниция по Вариант 3.2.....	49
Фигура 9 Брутен вътрешен продукт на човек от населението - паритет на покупателната сила (евро).....	55
Фигура 10 БВП на човек от населението Северозападен район	63
Фигура 11 БВП на човек от населението Северен централен район.....	64
Фигура 12 БВП на човек от населението Североизточен район.....	65
Фигура 13 БВП на човек от населението в Югоизточен район	66
Фигура 14 БВП на човек от населението в Югозападен район.....	67
Фигура 15 БВП на човек от населението в Югозападен район.....	68
Фигура 16 Население в селските райони според типологията на ЕС (2017 г.)	72
Фигура 17 Гъстота на населението на 1 кв. км. в селските райони и в България.....	73
Фигура 18. Гъстота на населението по области за 2008 г. и 2017 г. по вид на районите, съгласно Европейската типология „градски-селски“	74
Фигура 19 Изменение на населението на България и ЕС 28 за периода 2008-2019г.	75
Фигура 20 Динамика на населението в селските общини и градските общини	79
Фигура 21 Коефициент на възрастова зависимост (0-14, 65+/15-64) в селските и градски общини (2008-2017г.).....	87
Фигура 22 Коефициент на възрастова зависимост (старши възрасти) (65+/15-64) в селските и градски общини.....	88
Фигура 23 Коефициент на възрастово заместване (60-64/15-19) в селските и градски общини.....	89
Фигура 24 Естествен прираст на населението (‰)	92
Фигура 25 Средно заселени и изселени жители в селските общини	94
Фигура 26 Връзка между заселени и изселени жители в селските общини.....	94
Фигура 27 Население по етническа група в селските райони и в България през 2011г.100	
Фигура 28 Коефициент на демографско заместване в селските и градски общини ..	103
Фигура 29 Анализ на изменението на селските общини и градските по население в, над и под трудоспособна възраст (2010-2019г)	105
Фигура 30.Коефициент на безработица	114
Фигура 31. Равнище на безработица в селските райони през 2017 г.	115
Фигура 32. Регистрирани безработни лица в селските райони през 2017 г.....	117
Фигура 33 Наети лица в сектор селско, горско и рибно стопанство.....	128

Фигура 34 Наети лица в сектор Преработваща промишленост	129
Фигура 35 Наети лица в сектор Добивна промишленост	130
Фигура 36 Наети лица в сектор Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и газообразни горива	131
Фигура 37 Наети лица в сектор Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети ..	132
Фигура 38 Наети в сектор Транспорт, складиране и пощи.....	133
Фигура 39 Наети лица в сектор Хотелиерство и ресторантьорство	134
Фигура 40 Разпределение на предприятията според броя им на община 2008 и 2017	162
Фигура 41 Разпределение на предприятията по икономически дейности 2008 г. и 2017г. в селските райони.....	171
Фигура 42 Обща производителност на МСП в селските райони и в България.....	174
Фигура 43 Изменение на общата производителност на МСП в селските райони и в България спрямо предходната година	175
Фигура 44 Изменение на общата производителност на МСП в селските райони и в България спрямо 2008 година.....	175
Фигура 45 Предки чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия в селските и градските общини в България	180
Фигура 46 Брой предприятия с основна икономическа дейност - Производство на хранителни продукти" 2008-2017 г.....	196
Фигура 47 Среден брой предприятия с основна икономическа дейност "Производство на хранителни продукти" на една селска община за 2008-2017 г.	197
Фигура 48 Дял на различните категории разходи за придобиване на дълготрайни материални активи в селските общини	210
Фигура 49 Разходи за придобиване на ДМА в селските общини по години	211
Фигура 50 Разходи за придобиване на ДМА в селско, горско и рибно стопанство в селските и градските общини в България	212
Фигура 51. Разходи за придобиване на ДМА в индустрията (с изкл. на строителството) в селските и градските общини в България.....	213
Фигура 52 Разходи за придобиване на ДМА в строителството в селските и градските общини в България.....	213
Фигура 53 Разходи за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството в селските и градските общини в България	215
Фигура 54 Разходи за придобиване на ДМА в създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения в селските и градските общини в България	216
Фигура 55 Разходи за придобиване на ДМА от професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности в селските и градските общини в България.....	217
Фигура 56 Схема на туристическо райониране	225
Фигура 57 Общ брой места за настаняване в България.....	227
Фигура 58 Места за настаняване в селските и в градските райони на България	228
Фигура 59 Легла в местата за настаняване в селските и в градските райони на България	230
Фигура 60 Общо за България пренощували лица	231
Фигура 61 Общо за България реализирани нощувки в местата за настаняване.....	232

Фигура 62 Възрастова структура на заетите лица през 2017 г. в икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ (%).....	239
Фигура 63 Образователна структура на заетите лица през 2018 г. в икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ (%).....	240
Фигура 64 Образователна структура на заетите лица през 2018 г. в средно за България (%).....	241
Фигура 65 Генериране на отпадъци (2008-2016г).....	262
Фигура 66 Дял на възобновяемата енергия в брутното крайно потребление на енергия (2008-2017г).....	265
Фигура 67 Общ брой деца в детските градини в България 2013 – 2018 г.	269
Фигура 68 Общ брой учаци в общообразователни училища в България (2008-2017г.)	271
Фигура 69 Брой завършили лица по степен на образование в страната.....	273
Фигура 70 Достъп до болнични заведения в селските райони	290
Фигура 71 Центрове и филиали за спешна медицинска помощ, 2018 г.....	292
Фигура 72 Брой лекари в България и селските райони 2008 – 2017 г.	293
Фигура 73 Брой лекари дентална медицина.....	294
Фигура 74 Изменение на достъпът до дентални услуги в селските общини.	294
Фигура 75 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта в един театър	307
Фигура 76 Общ брой музеи в България 2008 – 2017 г.....	308
Фигура 77 Общ брой библиотеки в България.....	309
Фигура 78 Брой читалища в селските и градските общини в България.....	310
Фигура 79 Изменение на броя читалищата в селските и градски общини спрямо 2012 година	310
Фигура 80 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта на едно читалище.....	311
Фигура 81 Схема на ТЕН-Т пътна мрежа в България	320
Фигура 82 Разпределение на пътищата по клас в България.....	320
Фигура 83 Сравнение на пътищата между селските и градските общини по категория към 2019 г.....	321
Фигура 84 Разпределение на пътищата по клас в селските райони.....	321
Фигура 85 Състояние на пътната мрежа в селските общини в България.....	324
Фигура 86 Нужда от ремонт на пътищата преминаващи през селските общини	329
Фигура 87 Проектна готовност за пътищата класифицирани с нужда за ремонт ..	330
Фигура 88 Използване на информационно-комуникационни технологии (ИКТ)	333
Фигура 89 Абонамент за услугата със скорост 100 Mbps.....	336
Фигура 90 Бели, сиви и черни зони в България	338
Фигура 91 Пътна карта 2012-2020г.....	339
Фигура 92. Мярка 311: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини.....	398
Фигура 93. Мярка 311: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на 1 и 2 стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.	399
Фигура 94. Мярка 312: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини.....	402

Фигура 95. Мярка 312: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.....	403
Фигура 96. Мярка 313: Целеви общини и териториално прилагане по брой проекти по общини.....	406
Фигура 97. Мярка 313: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.....	407
Фигура 98. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. – мярка 311, мярка 312 и мярка 313: Общ брой финансирани проекти.....	410
Фигура 99. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Общ брой финансирани проекти.....	411
Фигура 100. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. – мярка 311, мярка 312 и мярка 313: Обща сума на изплатената субсидия по проекти.....	412
Фигура 101. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Обща сума на изплатената субсидия по проекти и групиране на общините по средна гъстота на населението в селските райони.....	413
Фигура 102. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Среден размер на изплатената субсидия по проекти в съответната община-селски район.....	414
Фигура 103. Групиране на общините, съгласно общия брой финансирани проекти по бизнес мерките от основната ПРСР 2007 -2013 г. (мярка 311, мярка 312 и мярка 313). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.....	416
Фигура 104. Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия по бизнес мерките от основната ПРСР 2007 -2013 г. (мярка 311, мярка 312 и мярка 313). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.....	416
Фигура 105. Изплатена субсидия на жител в община през 2018 г. по бизнес мерките на ПРСР за периода 2007-2020 г.....	418
Фигура 106. Мярка 321: Териториално прилагане по брой проекти и среден размер на изплатената субсидия на проект по общини.....	422
Фигура 107. Мярка 321: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.....	423
Фигура 108. Мярка 322: Териториално прилагане по брой проекти и среден размер на субсидията по проект по общини.....	426
Фигура 109. Мярка 322: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.....	427
Фигура 110. Под-мярка 7.2: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини към месец май 2019 г.....	430
Фигура 111. Под-мярка 7.6: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини към месец май 2019 г.....	434

Фигура 112. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Общ брой финансирани проекти.....	436
Фигура 113. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Общ брой финансирани проекти.....	437
Фигура 114. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Обща сума на изплатената субсидия по проекти и групиране на общините по средна гъстота на населението в селските райони.....	438
Фигура 115. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Среден размер на изплатената субсидия по проекти в съответната община-селски район.	439
Фигура 116. Групиране на общините, съгласно общия брой финансирани проекти по Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.....	441
Фигура 117. Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия по Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.....	442
Фигура 118. Изплатена субсидия на човек от общината (2018 г.) по мерките за инфраструктура и услуги на ПРСР за периода 2007-2020 г.....	444
Фигура 119. Изплатена субсидия по ос1 (конкурентоспособност на селското стопанство) и оси 3 и 4 (инфраструктура и услуги, и местни общности) спрямо общ брой проекти по ПРСР 2007-2013 г.	448
Фигура 120. Изплатена субсидия по ос1(конкурентоспособност на селското стопанство) и оси 3 и 4 (инфраструктура и услуги, и местни общности) по ПРСР 2007-2013 г. спрямо дела на използваемата земеделска площ (ИЗП) в общините.	449
Фигура 121. Изплатена субсидия по мерките за конкурентоспособност на селското стопанство (4.1, 4.2, 6.1 и 6.3), инфраструктура и услуги (7.2 и 7.6) и подхода Лидер/ВОМР (19.1 и 19.4) спрямо общия брой финансирани проекти по ПРСР 2014-2020 г.	451
Фигура 122. Изплатена субсидия по мерките за конкурентоспособност на селското стопанство (4.1, 4.2, 6.1 и 6.3), инфраструктура и услуги (7.2 и 7.6) и подхода Лидер/ВОМР (19.1 и 19.4) по ПРСР 2014-2020 г. спрямо дела на използваемата земеделска площ (ИЗП) на общините	452
Фигура 123. Общо изплатени субсидии по инвестиционните мерки на програмите за развитие на селските райони за периода от 2008 г. до края на 2018 г.	454
Фигура 124. Общини с финансирани дейности за подготовка на стратегии за местно развитие по подхода Лидер и ВОМР.	471
Фигура 125. Общини с финансирани стратегии за местно развитие по ПРСР 2007-2013г. и ПРСР 2014-2020г.....	472
Фигура 126. Териториален обхват на местните инициативни групи.	473

Фигура 127. Общ брой проекти, финансирани през МИГ и стратегиите за местно развитие.....	477
Фигура 128. Обща субсидия, платена по проекти, финансирани през МИГ.....	477
Фигура 129. Среден размер на подпомогнати проекти през МИГ.....	478
Фигура 130. ПРСР 2014-2020. Изплатени субсидии през МИГ по под-мерки на ВОМР стратегиите.	479

Раздел I. Въведение

Настоящият доклад за Социално-икономическия анализ на селските райони е изготвен съгласно споразумение РД 50-33 от 01.08.2019г. сключено между МЗХГ, МОН и УНСС. Анализът на социално-икономическото развитие на селските райони е компонент от подготовката на Стратегически план за земеделие и развитие на селските райони за програмен период 2021-2027 г. Целта е да подпомогне определянето на основните проблеми, потребности и възможности за развитие на селските райони, за да се насочи финансирането към тях. Проучването на икономическите дейности в селските райони има за цел да покаже степента на диверсификация на структурата на икономиката. Той е разработен в съответствие с изискванията на Споразумението между МЗХГ, МОН и УНСС.

Анализът представя социално-икономическото и демографското състояние на селските общини. След всеки основен раздел на анализа са направени обобщения и изводи. Обобщенията са на основата на икономически показатели за които към момента има налична публична информация.

1.1. Цел на доклада и обхват

Основната цел е да се изготви „детайлен социално-икономически анализ за нуждите на Програмата за развитие на селските райони. Така формулираната основна цел е насочена към разкриване на икономическия и социален потенциал на селските общини, да се покаже динамиката на икономическо развитие за референтен период (2008-2018г.), да се открият възможностите за подобряване на икономическата активност и за намаляване на различията между градски и селски ареали. Откритите слабости и съответно постигнат напредък е отправна точка за посочване на приоритетите финансирани от ЕЗФРСР в рамките на Стратегическия план за земеделие и развитие на селските райони. Очертаните приоритети на основата на икономическия и социален анализ биха доразвили модела за развитие на селските райони и за намаляване на съществуващите баланси между общините и извеждане на вътрешните и между териториалните различия. Изследването на постигнатия напредък от прилагането на мерките за икономическа диверсификация в селските райони, за подобряване на публичната и инженерната инфраструктура и прилагането на децентрализирания териториален подход Лидер/ BOMP ще подпомогнат да се изведат

силни и слаби страни, възможности и заплахи пред устойчивото и балансирано развитие на селските общини.

Специфичните цели на анализа описани в споразумението:

- ✓ Да идентифицира и събере необходимата база данни и информация за общите показатели за контекста, за показатели характеризиращи икономическата дейност и активност на селските райони и показатели показващи социалното развитие и социалните услуги. Необходимо е да се събере информация за общите показатели за контекста, свързани с целите за социално-икономическо развитие на селските райони.
- ✓ Да се изготви анализ на настоящото състояние на селските райони. Целта на анализа е:
 - Да изведе актуалните проблеми и тенденции в социално-икономическото и демографско развитие на населените места, общините в селските райони.
 - Да установи настъпилите промени в икономическото, социалното, демографското, инфраструктурното развитие на селските общини.
 - Да сравни постигнатото ниво на развитие на селските райони със средните данни за в ЕС и да се изведат вътрешнорегионалните и междурегионалните различия в страната. Различията и потенциалите в развитието на селските и градските райони ще бъдат също обект на анализа.
 - Да анализира нуждите, проблемите и възможностите, тенденциите в развитието на населените места включени в селските райони.
 - Да анализира степента на диверсификация на икономиката на селските райони (изменение на икономическата структура) и да се определят териториалните измерения на секторните политики за да се отчетат при разработването на Стратегическия план за земеделие и за селските райони (2021-2027г.). Ще се идентифицира икономическия профил на селските райони – включително водещи сектори, специфични характерни особености, икономически отрасли, структуроопределящи предприятия, инфраструктурни нужди за икономическо развитие. Разглеждане на териториалните измерения на структуроопределящи секторни политики и на икономически дейности са от съществено значение за разработването на Стратегическия план за периода 2021-2027г.
 - Да анализира и изведе силни и слаби страни, възможности и заплахи пред устойчивото и балансирано регионално развитие – ще се изготви SWOT анализ, който ще бъде извършен според специфичните цели на ОСП за да подпомогне

постигането на ефективност на разпределението на финансовите ресурси по програмата. SWOT анализ следва да показва възможността за постигане на цел „Насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони, включително биоикономика“, и да е синхронизиран с документа „Социално-икономически анализ на районите в Република България“, и други рамкови стратегически документи, в контекста на подготовката на програмите, финансирана от фондовете на ЕС за периода 2021-2027.

- Оценка на потребностите – тя ще бъде изведена от анализа на настоящото състояние и SWOT анализа. Целта е обосновка за извеждане на потребностите, подкрепена с най-важните количествени и качествени доказателства, набелязване на потребностите, отделно за всяка цел в обхвата на анализа, въз основа на данни от SWOT анализа, приоритизиране и категоризация на потребностите, включително и тези за уязвими географски области.

Териториалният обхват на Социално-икономическият анализ включва населените места на територията на селските райони. За да се открият структурните промени свързани с заетостта, инфраструктура и основни услуги се прави сравнение между градските и селските райони, както и сравнение по икономически и социални показатели в ЕС. (показатели на контекста).

Времеви период: Социално-икономическият анализ е за период 2008-2018, за някои показатели наличната информация е за 2017 г.

1.2. Структура на доклада

Тематичният обхват съответства на Приложение 1 към Споразумението. За всеки от показатели е предоставена информация в табличен вид в приложение. На Възложителя се предоставят изходните, първични данни в ясен вид (те са оформени в Приложение към доклада).

Тематичният обхват на социално-икономическият анализ обхваща следните основни тематични направления:

- Демографско развитие и демографска инфраструктура;
- Икономическо развитие на селските райони вкл. малки и средни предприятия, заетост и безработица, пазар на труда;

- Развитие на икономически сектори в селските райони, отделено е специално внимание на сектор туризъм, поради целенасоченото подпомагането от ПРСР (2007-2013). Секторните политики в селските райони, с насоченост на анализа за извеждане на възможности за по-добро взаимодействие с европейската и национална политика за развитие на селските райони;
- Икономическата активност на микро и МСП извършващи дейност на територията на селските райони. Анализът трябва да е представен както общо за МСП в селските райони, така и отделно за микро-предприятия на базата на налични данни от официални източници, с фокус върху техните специфични нужди и специфичен потенциал за развитие по отношение на секторна и друга специализация, специфични нужди от финансова помощ. Следва да се обърне специално внимание на земеделските производители по отношение на диверсификация към неземеделски дейности – специфичен потенциал и специфични нужди за развитие;
- Определяне на обхвата на селските територии – предефиниране на съществуващата дефиниция за селските райони, като се отчетат настъпилите демографски промени, административния, функционален и икономически профил на селските райони;
- Ресурсно и енергийно ефективни производства в селските райони;
- Социално развитие – образование, здравеопазване, спорт, социални услуги, пазар на труда;
- Култура, културно-историческо историческо наследство, културно духовно развитие – читалища, библиотеки, музеи и др.;
- Градска среда и градско развитие – оценка на състоянието на публичната инфраструктура.
- Инженерно – техническа инфраструктура – водопроводна и канализационна система (Пречиствателни станции и канализация е подкрепяна в рамките на програмен период (2007-2013));
- Характеристика на транспортна инфраструктура и на мрежата в селските райони – оценка на състоянието, степен на рехабилитация на общинската пътна мрежа;
- Широколентова инфраструктура и свързаност;
- Иновации, иновативни предприятия;
- Оценка на състоянието на нововъзникващи сектори – био икономика и кръгова икономика;

- Териториално сближаване – прилагане на подхода ВОМР като инструмент за интегрирани инвестиции и за решаване на конкретни териториални проблеми чрез местни стратегии. Анализ на силните и слабите страни от прилагането на подхода Лидер и ВОМР досега, и формиране на изводи за подобряване на прилагането и повишаване на ефективността и ефикасността на подхода ВОМР;
- Управление – институционален и административен капацитет, активност на общините, изпълнение на проекти;
- Анализ на усвояването на европейските средства. Изследване на причините за териториална концентрация на европейско финансиране и наличие на територии с минимално усвояване на европейски средства (бели петна). Анализ на възможностите за намаляване на териториалния дисбаланс в развитието на районите чрез подобрене на териториалното разпределяне на европейските средства. Извлечени поуки от прилагането и насоки за подобряване на управлението на Общата селскостопанска политика;
- Съществен елемент в резултат на настъпили промени в демографската структура на населението и икономическата активност на общините е направен анализ на действащата дефиниция за селски райони и с оглед постигане на взаимодействия с модела за териториално и пространствено развитие ще се дефинира обхвата на селските райони.

Източници на информация: Основни източници на информация за разработване на Социално-икономическия анализ на районите са Националният статистически институт, Информационната система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България (ИСУН и ИСУН 2020) и Евростат.

Допълнителна информация използвана в анализа:

- Документи на Европейската комисия – проектни предложения за ОСП и за разработването на национални стратегически планове, за политиката за сближаване;
- ПРСР за периода 2007–2013 и 2014–2020 г. годишни доклади за изпълнение на текущата програма за развитие на селските райони, последваща оценка на ПРСР (2007-2013);
- Законови и подзаконови актове, свързани с програмирането на следващия програмен период;

- Данни от национални стратегически документи (Националната програма за развитие България 2020, Националната програма за развитие България 2030. Проект на Национална програма "Цифрова България 2025" Социално икономическия анализ за районите 2019 г., Стратегия за укрепване ролята на аграрния сектор в биоикономиката, Стратегията за Устойчиво развитие 2030 на ЕК.и др.;
- Публикации на европейски институции, доклади, декларации от глобални и европейски форуми (доклад ЕСПОН Свиването селски райони в Европа Към интелигентни и иновативни подходи към предизвикателствата пред регионалното развитие в обезлюдяване на селските райони¹). Седми доклад на ЕК за икономическо, социално и териториално сближаване.

1.3. Методологически подход на анализа

При разработване на социално-икономическия анализ са използвани традиционни методи за анализ и оценка. Документален анализ – анализ на съществуващи стратегически документи на национално и европейско ниво, доклади за ПРСР и на ЕК.

Стандартни статистически методи – като дескриптивен анализ.

Многофакторния анализ е приложен за да се открият факторите, които определят динамиката на икономическите и социалните показатели характеризиращи състоянието на селските райони.

Сравнителен анализ на социално-икономическото развитие на селските общини за открояване на вътрешните и регионалните различия.

Анализ на синтеза е използван за извеждане на проблемите и на потенциалите на развитие на селските общини и за открояване на икономическите профили на общините в селските райони.

Съществен елемент от методологията е прилагането на интегриран, комплексен, статистически подход за анализ и оценка. За целите на анализа и елемент от комплексната методологията е системата на етапното изпълнение на социално икономическия анализ.

¹ ESPON Policy Brief on Shrinking Rural Regions.pdf, <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20Policy%20Brief%20on%20Shrinking%20Rural%20Regions.pdf>

Клъстерен анализ

Общините в селските райони са групирани на базата на сходството помежду им чрез приложен клъстерен анализ (K-means cluster). Показателите, използвани за определяне на сходството между общините са „Равнище на безработица (%)“, „Дял на работната сила от населението (%)“, „Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение (лева)“, „Производителност на МСП“ и „Приходи от дейността, падащи се на 1 човек (хиляди лева)“. Показателите са изчислени за 2017 г. На базата на извършено проучване са определени 4 клъстера от селски общини. В центъра на всеки клъстер е разположена т.нар. „централна точка“. Централната точка представлява средната точка, около която се разполагат общините, включени в клъстера. Изчислено е "Евклидовото разстояние" на всяка община до центъра на клъстера, към който принадлежи. Колкото по-близо до центъра на клъстера е дадена община, толкова повече общи характеристики споделя тя с централната точка и колкото е по-далече – толкова повече се отличава от централната точка.

Структуриране на данни: Данните са структурирани по спецификата на определени показатели, които характеризират определени тематични области от доклада:

- Изграждане на набор от индикатори открояващи икономическото и социално развитие на селските райони;
- Анализ на зависимости между отделни индикатори за ситуационен анализ, открояване на проблеми и на тенденции на развитие;
- Систематизиране на индикаторите за да се диференцират специфичните потребности на общините и населените места локализиращи в селските райони;
- Изграждане на картни приложения и визуализации.
- Унифицирано представяне на данните в таблици, диаграми и карти;

Структуриране на Социално–икономическия анализ:

При структуриране на доклада са следвани поставени акценти от Споразумението, а именно: 1) извеждане от анализа на необходимост от интервенции в конкретни тематични области (т.е. концентрация и целенасоченост на разпределението на финансовия ресурс за развитие на селските райони; 2) икономическа и социална обосновка на интервенциите за определени територии. Различията и потенциалите в развитието на селските и градските райони са изведени, чрез сравнителния анализ на основно икономически, демографски показатели. Възможностите за развитие на

населените места от селските райони в контекста на избрания полицентричен модел за териториално развитие на страната.

В анализа в самостоятелна част а разгледани общите показатели за контекста, според представена методология и изискване за ОСП (2021-2027). Показателите за контекста остават приложими, тъй като те отразяват съответните аспекти на общите тенденции в развитието на селското стопанство и икономиката, околната среда и обществото и биха могли да окажат влияние върху качеството на изпълнението.

Раздел II. Общата селското стопанска политики и развитие на селските райони

2.1. Цели на политиката за развитие на селските райони (2021-2027г.)

Социално-икономическият анализ е съобразен с основните цели на ОСП и приоритетите и целите на страната за следващия програмен период. Общата селскостопанска политика продължава да бъде най-важната политика на ЕС за развитие на селските райони. Важна част от доходите на фермерите зависи от ОСП (пряка подкрепа, пазарна политика и политика за развитие на селските райони). Това също има важно въздействие върху икономиката и качеството на живот в селските райони. Разработването на Социално икономическия анализ е съобразен с целите и приоритетите на ОСП (2021-2027) и проектните предложения за националните стратегически планове, изводите от седмия доклад за икономическа, социална и териториално сближаване. Основните цели на бъдещата ОСП са: 1) насърчаване на интелигентен, устойчив и диверсифициран селскостопански сектор, който да гарантира продоволствената сигурност; 2) подкрепа на действията за опазване на околната среда и климата и да допринесе за целите на Съюза, свързани с околната среда и климата; 3) укрепване на социално-икономическата структура на селските райони. Последната цел е за икономическа устойчивост и растеж на селските райони. Развитието на селско стопанска политика е изразена посредством 9 специфични цели на Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони (СПРЗСР), от тях пряко свързани с развитието на селските райони е специфичната цел за насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони, включително биоикономиката и устойчивото горско стопанство. Анализът е основа за обосноваване на нуждите от конкретни дейности в Стратегически план за ОСП по цел 8 „Насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони, включително биоикономиката и устойчивото горско стопанство“.

Хоризонтални цели свързани с общата селско стопанска политика са смекчаване на последиците от изменението на климата и за адаптация към него, както и за устойчивата енергия; насърчаване на устойчиво развитие и ефективно управление на природните ресурси като вода, почва и въздух. Тези цели предопределят да се подпомагат ресурсно-ефективни икономически дейности. Хоризонталните цели на

СПРЗСР са подобряване на знанията, иновации, дигитализация на технологичните процеси в земеделието.

В политиката за селските райони една от новите концепции е за развитие на „интелигентни/умни“ села. С това съвкупно понятие ЕК дава насоченост за подпомагане на селските общности да разработват нови колективни решения и услуги, чрез цифрови, телекомуникационни технологии, иновации и по-добро използване на знанията, в полза на местната общност и бизнес. Дигиталните технологии и иновациите могат да подкрепят качеството на живот, по-висок жизнен стандарт, по-добро използване на ресурсите, по-малко въздействие върху околна среда и нови възможности за селските вериги на стойност по отношение на продуктите и логистичните процеси. В Декларацията от Корк се подчертава създаването на работни места и приемственост между поколенията, чрез насърчаване на социалното приобщаване, приемствеността между поколенията и развитието на „интелигентни селища“ в селските райони на Европейския съюз. Специфични инструменти са стратегиите за интелигентна специализация, интегрираните териториални инвестиции (ИТИ) и Водени от общностите местно развитие (ВОМР). Интегрираният териториален подход позволява насочване на програмните ресурси към териториални нужди и комбиниране на подкрепа от различни източници и фондове. Териториалната интеграция основава на интегрирани стратегии може да се използва като функционален подход, който насърчава териториалното икономическото взаимодействие между населените места в градските и селските райони.

Съгласно съобщението на ЕК относно „Бъдещето на прехраната и селското стопанство“, новите вериги на стойността в селските райони в такива области, като възобновяема енергия, нововъзникваща биоикономика, кръгова икономика и екотуризм, могат да предложат добър потенциал за растеж и заетост в селските райони. Политиката на сближаване (2021-2027г.) подчертава необходимостта от прилагане на интегриран териториален подход.

Настоящия социално-икономически анализ на селските райони е в съответствие със следните нормативни актове и документи на европейското и българското законодателство в областта на общата селскостопанска политика и развитието на селските райони:

В европейската политиката за селските райони е очертана концепцията за интелигентни села. Интелигентни села като концепция е с фокус върху подпомагането на селските общности решаването на проблеми, свързани с разработване на нови

възможности и услуги подобрени, чрез цифрови, телекомуникационни технологии, иновации и по-добро използване на знанията, в полза на обществото и бизнеса. Дигиталните технологии и иновациите могат да подкрепят качеството на живот, по-висок жизнен стандарт, публични услуги за гражданите, по-добро използване на ресурсите, по-малко въздействие върху околна среда и нови възможности за селските вериги на стойност по отношение на продуктите и подобрените процеси.

Концепцията за интелигентните села се вписва с прилагането на интегрирани стратегии за развитие, които отразяват реалните потребности и се основават за ангажираността на заинтересованите страни. Тази характеристика за добро управление на гражданите и изграждането на капацитет и новаторство в използване на технологии и инвестиции я прави приложима в многогофоновия подход BOMP.

Съгласно съобщението на ЕК относно „Бъдещето на прехраната и селското стопанство“, новите вериги на стойността в селските райони в такива области, като възобновяема енергия, нововъзникваща биоикономика, кръгова икономика и екотуризм, могат да предложат добър потенциал за растеж и заетост в селските райони. Политиката на сближаване (2021-2027г.) подчертава необходимостта от прилагане на интегриран териториален подход. Специфични инструменти са стратегии за интелигентна специализация, интегрирани териториални инвестиции (ИТИ) и Водени от общностите местно развитие (BOMP). Интегрираният териториален подход позволява по-нататъшно насочване на програмните ресурси към териториалните нужди и комбиниране на подкрепа от различни източници и фондове. Интегрираните инструменти в контекста на политиката на сближаване могат да предоставят гъвкава подкрепа на селските общности, да насърчават технологични иновации, стратегически транспортни и цифрови мрежи.

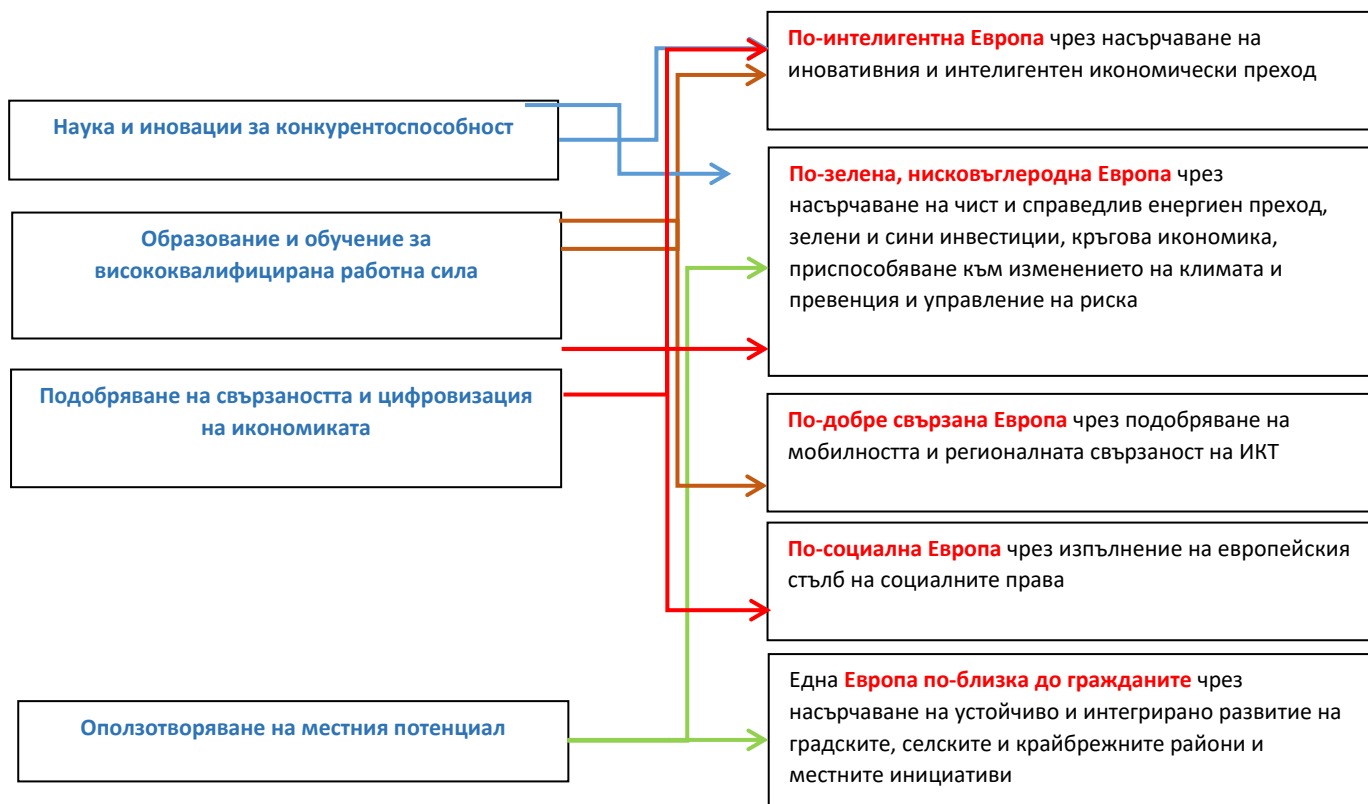
Настоящия социално-икономически анализ на селските райони е в съответствие със следните нормативни актове и документи на европейското и българското законодателство в областта на общата селскостопанска политика и развитието на селските райони:

- Съобщение на ЕК „Бъдещето на прехраната и селското стопанство“ от 29 ноември 2017 г.; В съобщението относно „Бъдещето на прехраната и селското стопанство“ се потвърждава ролята на пазарната ориентация като основен елемент на ОСП, но същевременно се подчертават предизвикателствата, свързани с устойчивостта на околната среда и изменението на климата. Освен това в него селскостопанският сектор е поставен в центъра на дебата относно храните и свързаните с тях опасения на

гражданите, като се припомня, че „най-важната роля на политиката е да помага на земеделските стопани да се подготвят за развитието на хранителните навици и да приспособят производството си в съответствие с пазарните сигнали и потребителското търсене“;

- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета за установяване на правила за подпомагане за стратегическите планове, които трябва да бъдат изготвени от държавите членки по линия на Общата селскостопанска политика (стратегическите планове по ОСП) и финансирани от Европейския фонд за гарантиране на земеделието (ЕФГЗ) и от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР);
- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно финансирането, управлението и мониторинга на общата селскостопанска политика и за отмяна на Регламент (ЕС) № 1306/2013;
- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета за изменение на регламенти (ЕС) № 1308/2013 за установяване на обща организация на пазарите на селскостопански продукти, (ЕС) № 1151/2012 относно схемите за качество на селскостопанските продукти и храни, (ЕС) № 251/2014 за определяне, описание, представяне, етикетиране и правна закрила на географските указания на ароматизирани лозаро-винарски продукти, (ЕС) № 228/2013 за определяне на специфични мерки за селското стопанство в най-отдалечените региони на Съюза и (ЕС) № 229/2013 за определяне на специфични мерки в областта на селското стопанство по отношение на малките острови в Егейско море;
- Проекти на делегирани актове и актове за изпълнение към пакета от регламенти относно ОСП след 2020г.;
- Предложение на Регламент на Европейския Парламент и на Съвета за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд+, Кохезионния фонд, Европейския фонд за морско дело и рибарство, както и финансови правила за тях и за фонд „Убежище и миграция“, фонд „Вътрешна сигурност“ и инструмента за управление на границите и визите;
- Предложение на Регламент на Европейския Парламент и на Съвета относно Европейския фонд за регионално развитие и относно Кохезионния фонд;

Фигура 1 Връзка между националните приоритети и основните цели на Политиката за сближаване през периода 2021-2027г.

Източник: Социално-икономическо развитие на България 2007-2017г. Определяне на националните преоритети

Оползотворяването на местния потенциал кореспондира с целите на политиката на сближаване: Една Европа по-близка до гражданите чрез насърчаване на устойчиво и интегрирано развитие на градските, селските и крайбрежните райони и местните инициативи и с По-зелена, нисковъглеродна Европа, чрез насърчаване на чист и справедлив енергиен преход, зелени и сини инвестиции, кръгова икономика, приспособяване към изменението на климата и превенция и управление на риска.

Подобряването на свързаността и цифровизацията на местната икономика съответства на следните цел от Политиката за сближаване на ЕС (2021-2027): По-интелигентна Европа чрез насърчаване на иновативния и интелигентен икономически преход; По-добре свързана Европа, чрез подобряване на мобилността и регионалната свързаност на ИКТ; Една Европа по-близка до гражданите, чрез насърчаване на устойчиво и интегрирано развитие на градските, селските и крайбрежните райони и местните инициативи.

За оползотворяване на местния потенциал в ОСП е заложено: подобряване на позицията на земеделските стопани във веригата на стойността; привличане на млади земеделски производители и улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони; подобряване реакцията на селското стопанство в ЕС по отношение на храните и здравето, безвредна, питателна и устойчива храна, хуманно отношение към животните; насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони.

Целите на Общата селскостопанска политика относно подобряване свързаността и цифровизацията на икономиката са: засилване на пазарната ориентация и повишаване на конкурентоспособността, научните изследвания, технологиите и цифровизацията; балансирано териториално развитие; гарантиране на снабдяването; стабилизиране на пазарите.

По приоритет Образование и обучение за висококвалифицирана работна сила ОСП може да допринесе чрез: насърчаване на устойчиво развитие и ефективно управление на природните ресурси; насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони; изкореняване на бедността и устойчиво развитие.

Наука и иновации за конкурентоспособност е особено важен приоритет за провеждането на съвременна икономика. Иновации могат да бъдат приложени във всеки вид икономическа дейност и във всяка сфера на живота въобще. Общата селскостопанска политика не прави изключение и целите, които подпомагат внедряването на иновации и повишаването на конкурентоспособността са: увеличаване на селскостопанската производителност; засилване на пазарната ориентация и повишаване на конкурентоспособността, научните изследвания, технологиите и цифровизацията; подобряване на позицията на земеделските стопани във веригата на стойността; подобряване на хранителната сигурност чрез насърчаване безвредна, еко храна, хуманно отношение към животните; насърчаване на устойчиво развитие и ефективно управление на природните ресурси; подобряване на екосистемните услуги и опазване на местообитанията и ландшафта; изкореняване на бедността и устойчиво развитие; стабилизиране на пазарите и гарантиране на снабдяването.

Бедността и социалното изключване са предизвикателства за селските райони. На риск от бедност са изложени лица от уязвимите групи от населението като безработни, пенсионери, лица с ниска степен на образование и квалификация и др. В основата на бедността са ниските доходи поради липса на заетост и неравномерното

разпределение на инвестициите в териториален план. За ограничаване на риска от бедност и преодоляване на неравенството в доходите в селските райони усилията трябва да бъдат насочени към прилагането на интегриран подход за активно включване, за осигуряване на заетост и адекватни доходи.

Обединяващ подход между кохезионната политика и политиката за селските райони е прилагането на интегрирани инвестиции с териториално измерение, които са фокусирани върху местни и регионални проблеми. Този нов подход е свързан с въвеждане на инвестиции на интегрирани мерки, съобразени със спецификата на регионите и насърчаване на партньорството между общини, области и региони с фокус върху местния потенциал и нуждите на конкретните територии. С прилагането на интегрирани проекти се осигурява финансиране не само, чрез програмата за регионално развитие, но и чрез другите програми. По този начин ще се реализират нови възможности за подкрепа и развитие на територията, чрез комбинация от мерки, създавайки синергичен ефект между отделните програми. Интегрирането на мерки насърчава сътрудничеството, създаването на иновативни мрежи между градовете, селата, градските и селските включително и тези извън административните граници на общините и на отделните населени места. Интегрираността на инвестициите ще може да задържи населението в селските райони, да подобри свързаността между населените места и градските центрове.

2.2. Правна рамка

Настоящият социално-икономически анализ на селските райони е в съответствие със следните нормативни актове и документи на европейското и българското законодателство в областта на общата селскостопанска политика и развитието на селските райони:

- Съобщение на ЕК „Бъдещето на прехраната и селското стопанство“ от 29 ноември 2017 г. В съобщението относно „Бъдещето на прехраната и селското стопанство“ се потвърждава ролята на пазарната ориентация като основен елемент на ОСП, но същевременно се подчертават предизвикателствата, свързани с устойчивостта на околната среда и изменението на климата.
- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета за установяване на правила за подпомагане за стратегическите планове, които трябва да бъдат изготвени от държавите членки по линия на Общата селскостопанска политика

(стратегическите планове по ОСП) и финансирани от Европейския фонд за гарантиране на земеделието (ЕФГЗ) и от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР),

- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно финансирането, управлението и мониторинга на общата селскостопанска политика и за отмяна на Регламент (ЕС) № 1306/2013;
- Проект на Регламент на Европейския парламент и на Съвета за изменение на регламенти (ЕС) № 1308/2013 за установяване на обща организация на пазарите на селскостопански продукти, (ЕС) № 1151/2012 относно схемите за качество на селскостопанските продукти и храни, (ЕС) № 251/2014 за определяне, описание, представяне, етикетирание и правна закрила на географските указания на ароматизирани лозаро-винарски продукти, (ЕС) № 228/2013 за определяне на специфични мерки за селското стопанство в най-отдалечените региони на Съюза и (ЕС) № 229/2013 за определяне на специфични мерки в областта на селското стопанство по отношение на малките острови в Егейско море;
- Проекти на делегирани актове и актове за изпълнение към пакета от регламенти относно ОСП след 2020.
- Предложение на Регламент на Европейския Парламент и на Съвета за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд+, Кохезионния фонд, Европейския фонд за морско дело и рибарство, както и финансови правила за тях и за фонд „Убежище и миграция“, фонд „Вътрешна сигурност“ и инструмента за управление на границите и визите
- Предложение на Регламент на Европейския Парламент и на Съвета относно Европейския фонд за регионално развитие и относно Кохезионния фонд.

2.3. Йерархично структуриране на селските общини

Структура на територията на районите

Територията на страната е 110 879 км²., общо населението към края на 2018 г., по данни от НСИ е 7 000 039 души, които са разпределени неравномерно по територията на страната в общо 5 256 населени места, от които градовете са 257, селата – 4 997. В градовете София, Варна, Пловдив, Бургас, Русе, Плевен и Стара

Загора са концентрирани 52% от цялото население (общини от второ йерархично ниво). Средната гъстота на населението е 66.4 души/км².

Административно-териториалното устройство на България се състои от шест статистически района (ниво NUTS 2), 28 административни области (ниво NUTS 3) и 265 общини (LAU 1). Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) 2007-2013г. в България определя като селски райони общините, в които населението не надвишава 30 000 души. Съгласно този критерий на ПРСР 232 от общо 265 общини в България са класифицирани като селски. Те обхващат 81.16% от територията и 39% от населението

В районите на Северна България населението е 35% от общото население на страната. В Южна България има по-голямо струпване на населението, което се дължи на местоположението на големите градове и по-добрата възможност за заетост. Гъстота в урбанизираните градове е много голяма на сравнително малка територия. Най-голяма е гъстотата в Югозападен район.

Таблица 1 Сравнение на районите по население, площ и гъстота на населението в урбанизираните територии, 2018г.

Райони	Население	Дял от населението (%)	Територия площ (кв.м.)	Дял от територията (%)	Гъстота население
България	7000039	100%	110 371	100%	63,88
Северозападен	742304	10,2%	19 047	17,2%	39,69
Северен централен	784168	11,2%	14 645	13,1%	54,2
Североизточен	929035	13,3%	14 668	13,3%	63,76
Югоизточен	1032079	14,7%	19 664	17,8%	52,87
Югозападен	2102205	30,0%	20 305	20,2%	63,55
Южен централен	1410248	20,1%	20 041	18,6%	105,2

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Северозападният район е с най-малка площ, най-малко население и с най-малка гъстота на населението 39,69 д/км². Най-голяма е гъстота на населението в урбанизираната територия Югозападен и Южен централен район, което се дължи на столицата София и на бързо развиващите се икономически градове – Пловдив и Стара Загора.

Таблица 2 Гъстота на населението - Индикатор С.02

Индикатор С.02 към обща цел / Наименование на индикатор		Гъстота на населението									
NUTS - Класификация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
NUTS 0	ЕС-28. Общо	115,1	115,6	115,7	115,8	116,2	116,3	116,9	117,2	117,7	117,7
NUTS 1	България. Общо	67,5	67,1	67,9	67,5	67,1	66,7	66,3	66,2	64,8	64,3
NUTS 1	България. Предимно градски райони	:	:	943,0	1047,0	1051,0	1000,0	1012,0			
NUTS 1	България. Междинни райони	:	:	62,0	61,0	60,0	59,0	58,0			
NUTS 1	България. Предимно селски райони	:	:	41,0	41,0	40,0	40,0	38,0			
NUTS 2	Северозападен	46,7	45,8	46,0	45,2	44,5	43,8	43,1	42,5	41,2	40,5
NUTS 3	Видин	35,5	34,7	34,7	33,9	33,3	32,6	31,9	31,3	30,1	29,4
NUTS 3	Враца	54,1	53,1	53,2	52,3	51,5	50,7	49,8	48,9	47,6	46,7
NUTS 3	Ловеч	35,8	35,2	34,9	34,3	33,8	33,3	32,9	32,3	31,6	31,1
NUTS 3	Монтана	42,8	42,0	42,3	41,6	40,9	40,3	39,7	39,1	38,0	37,3
NUTS 3	Плевен	60,9	59,8	60,6	59,8	59,0	58,1	57,2	56,6	54,7	53,8
NUTS 2	Северен централен	59,5	58,7	59,0	59,0	58,4	57,8	56,5	57,0	55,3	54,6
NUTS 3	Велико Търново	56,9	56,3	57,0	56,4	55,8	55,3	54,6	53,9	52,7	52,1
NUTS 3	Габрово	63,1	62,1	61,8	60,9	60,2	59,4	58,6	61,4	56,1	55,2
NUTS 3	Разград	49,7	48,9	48,3	51,9	51,3	50,6	45,7	49,5	48,3	47,6
NUTS 3	Русе	86,4	85,4	86,9	84,3	83,6	82,8	83,9	81,5	79,9	79,2
NUTS 3	Силистра	43,7	43,0	43,2	42,7	42,3	41,9	41,3	40,9	40,2	39,7
NUTS 2	Североизточен	67,5	67,2	67,7	66,7	66,3	66,1	66,5	65,5	64,7	64,3
NUTS 3	Варна	123,6	123,9	126,7	126,6	126,4	126,4	126,6	126,3	125,1	125,0
NUTS 3	Добрич	41,5	41,0	40,6	40,2	39,8	39,5	39,0	38,6	38,1	37,6
NUTS 3	Търговище	55,0	54,3	54,4	53,9	53,6	53,4	53,1	52,8	51,9	51,5
NUTS 3	Шумен	48,7	48,2	48,2	45,0	44,6	44,2	46,4	43,3	42,4	41,9
NUTS 2	Югоизточен	55,5	55,1	55,9	55,5	55,2	54,9	54,8	54,8	53,6	53,2
NUTS 3	Бургас	53,9	53,8	55,1	54,9	54,8	54,7	54,8	55,4	54,1	54,0
NUTS 3	Сливен	57,1	56,6	57,1	56,5	56,2	55,8	55,6	55,1	54,1	53,7
NUTS 3	Стара Загора	66,3	65,7	66,6	65,9	65,5	65,2	65,0	64,7	63,3	62,8
NUTS 3	Ямбол	40,8	40,2	40,3	39,7	39,2	38,8	38,4	37,9	36,9	36,4
NUTS 2	Югозападен	104,8	105,0	106,1	106,4	106,3	106,2	105,8	107,1	104,7	104,4
NUTS 3	Благоевград	50,8	50,6	50,7	50,5	50,2	49,9	49,5	50,4	48,4	48,0
NUTS 3	Кюстендил	46,7	46,0	45,7	44,8	44,1	43,4	42,7	41,6	40,9	40,1
NUTS 3	Перник	57,2	56,7	56,9	56,3	55,5	54,8	54,1	54,1	52,4	51,7
NUTS 3	София	35,7	35,5	35,5	35,2	34,8	34,5	34,2	34,3	33,4	33,0
NUTS 3	София (столица)	940,9	947,9	986,0	1047,2	1051,4	1056,7	1005,4	1029,8	1012,0	1014,2

NUTS 2	Южен централен	67,3	66,9	67,9	67,5	67,1	66,7	66,3	66,0	64,7	64,3
NUTS 3	Кърджали	48,4	48,1	48,8	48,6	48,3	48,1	48,2	48,1	47,7	47,7
NUTS 3	Пазарджик	63,5	62,9	63,9	63,3	62,8	62,3	61,7	62,9	59,7	59,1
NUTS 3	Пловдив	115,4	115,0	118,0	118,2	117,8	117,6	116,6	115,8	113,9	113,6
NUTS 3	Смолян	39,4	38,9	38,7	38,1	37,6	36,9	36,3	35,4	34,6	34,0
NUTS 3	Хасково	45,7	45,2	45,8	45,3	44,8	44,4	44,1	43,6	43,0	42,5

Източник: Евростат

Съгласно европейската методика за определяне на градско-селска типология, развита съвместно от ОИСР и ЕК, за определяне степента на урбанизация на общините и областите се използват положени върху територията мрежови клетки от по 1 km², които се обединяват според гъстотата на населението в тях. Тази методика е използвана в доклада за Социално-икономически анализ на районите в РБ (2019) и общините са разпределени по степен на урбанизация², както следва:

Силно урбанизирани общини (централни) – 18 общини с центрове:

Благоевград, Бургас, Варна, Велико Търново, Враца, Габрово, Добрич, Пазарджик, Перник, Плевен, Пловдив, Русе, Сливен, Столична, Стара Загора, Хасково, Шумен, Ямбол.

Средно урбанизирани общини (междинни) – 95 общини с центрове:

Банско, Гоце Делчев, Петрич, Разлог, Сандански, Айтос, Карнобат, Несебър, Поморие, Средец, Царево, Аксаково, Белослав, Девня, Долни чифлик, Провадия, Горна Оряховица, Лясковец, Павликени, Свищов, Видин, Козлодуй, Мездра, Дряново, Севлиево, Трявна, Балчик, Генерал Тошево, Каварна, Кърджали, Момчилград, Дупница, Кюстендил, Ловеч, Троян, Тетевен, Луковит, Берковица, Вършец, Лом, Монтана, Велинград, Панагюрище, Пещера, Ракитово, Септември, Радомир, Белене, Кнежа, Левски, Червен бряг, Асеновград, Карлово, Кричим, Куклен, Първомай, Раковски, Сопот, Стамболийски, Съединение, Хисаря, Исперих, Кубрат, Разград, Бяла, Силистра, Тутракан, Нова Загора, Девин, Златоград, Смолян, Чепеларе, Ботевград, Етрополе, Ихтиман, Костенец, Костинброд, Пирдоп, Самоков, Своге, Сливница, Гълъбово, Казанлък, Раднево, Чирпан, Попово, Търговище, Димитровград, Любимец, Харманли, Свиленград, Симеоновград, Велики Преслав, Нови пазар, Елхово.

Слабо урбанизирани общини (периферни) – 152 общини с центрове:

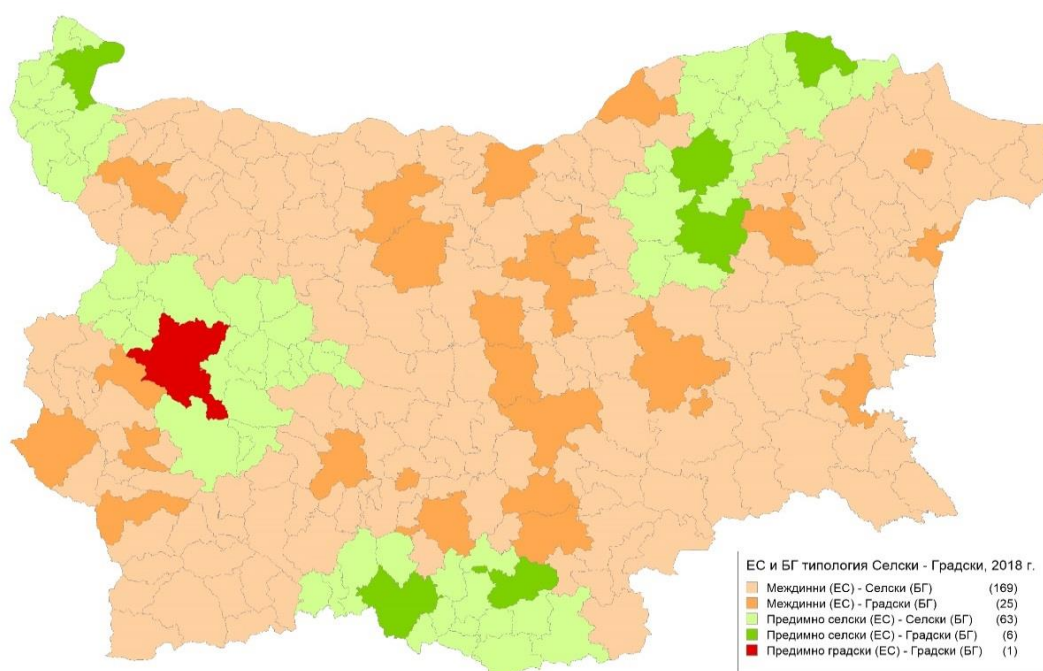
Белица, Гърмен, Кресна, Сатовча, Симитли, Струмяни, Хаджидимово, Якоруда, Камено, Малко Търново, Приморско, Руен, Созопол, Сунгурларе, Аврен, Бяла, Ветрино,

² Социално-икономически анализ на районите в РБ 2019, НЦТР

Вълчи дол, Дългопол, Суворово, Елена, Златарица, Полски Тръмбеш, Стражица, Сухиндол, Белоградчик, Бойница, Брегово, Грамада, Димово, Кула, Макреши, Ново село, Ружинци, Чупрене, Борован, Бяла Слатина, Криводол, Мизия, Оряхово, Роман, Хайредин, Добричка, Крушари, Тервел, Шабла, Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Черноочене, Бобов дол, Бобошево, Кочериново, Невестино, Рила, Сапарева баня, Трекляно, Априлци, Летница, Угърчин, Ябланица, Бойчиновци, Брусарци, Вълчедръм, Георги Дамяново, Медковец, Чипровци, Якимово, Батак, Белово, Брацигово, Лесичово, Стрелча, Сърница, Брезник, Земен, Ковачевци, Трън, Гулянци, Долна Митрополия, Долни Дъбник, Искър, Никопол, Пордим, Брезово, Калояново, Лъки, Марица, Перуцица, Родопи, Садово, Завет, Лозница, Самуил, Цар Калоян, Борово, Ветово, Две могили, Иваново, Сливо поле, Ценово, Алфатар, Главиница, Дулово, Кайнарджа, Ситово, Котел, Твърдица, Баните, Борино, Доспат, Мадан, Неделино, Рудозем, Антон, Годеч, Горна Малина, Долна баня, Драгоман, Елин Пелин, Златица, Ихтиман, Копривицица, Мирково, Правец, Чавдар, Челопеч, Братя Даскалови, Гурково, Мъглиж, Николаево, Опан, Павел баня, Антоново, Омуртаг, Опака, Ивайловград, Маджарово, Минерални бани, Стамболово, Тополовград, Венец, Върбица, Каолиново, Кастичан, Никола Козлево, Смядово, Хитрино, Болярово, Стралджа, Тунджа.

Съгласно класификацията на ЕК и ОИСР се приема следната типология на регионите: „предимно селски”, „междинни” и „предимно градски” (градски център, приложена на ниво NUTS 3).

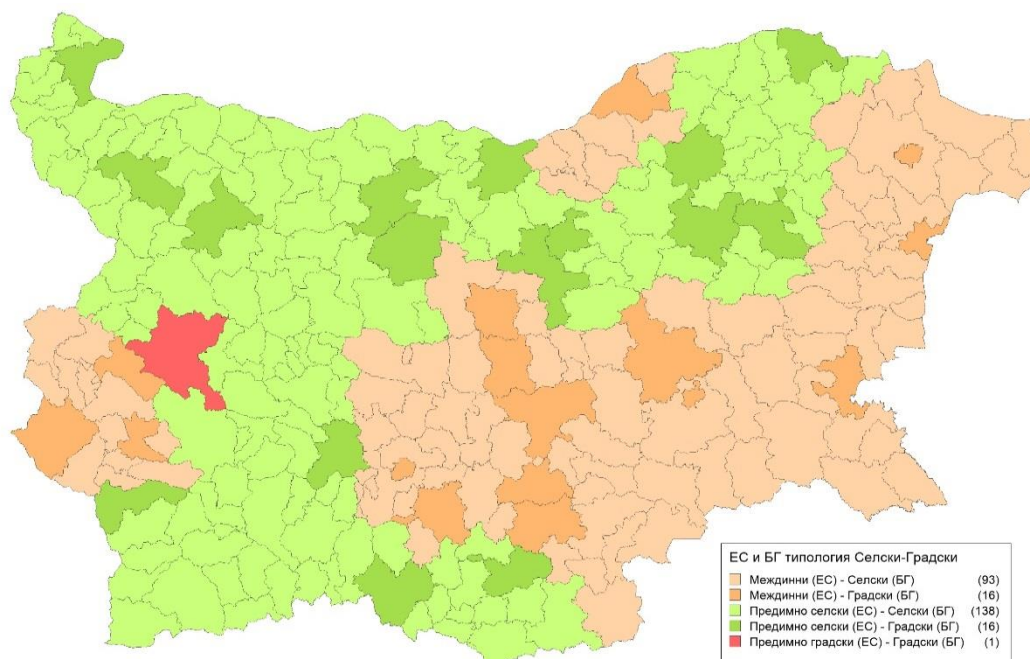
Фигура 2 Градски и селски райони съгласно последната типология на ЕК 2018г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Съгласно последната типология на ЕК за районите единственият урбанизиран център е столицата София. Броят на общините определени като междинно селски е 169, междинно градски са 25, а 63 общини попадат в типологията предимно селски.

Фигура 3 Градски и селски райони съгласно типология на ЕК 2008г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

За предходния програмен период като предимно селски са определени 138 общини (повече от 2018), а междинните селски са 93 общини. Междинните градски са 16 общини, по-малко от определените такива по новата типология на градски и селски райони.

2.4. Анализ на действащата дефиниция за селски райони

Съгласно техническото задание, анализът на действащата дефиниция на селските райони следва да се извърши „с оглед на:

- Постигане на максимално въздействие от всички програми с европейско финансиране;
- Възможностите за подобряване на координацията и синергия с оперативните програми;
- Избрания модел за териториално и пространствено развитие на страната.

Действаща дефиниция за селски район

По време на проучването са установени две действащи дефиниции за селски райони в България. Едната е част от ПРСР 2014-2020 г., а преди нея и от ПРСР 2007-2013г. и гласи:

„селски райони са общините (LAU 1), в които няма населено място с население над 30 000 души“.

Обхватът по тази дефиниция са 232 общини на територията на България, включвайки двете новосформирани общини – Сопот (от 2003 г.) и Сърница (от 2015 г.).

Другата действаща дефиниция е регламентирана в Наредба №14 от 1.04.2003 г. за определяне на населените места в селски и планински райони, обн.ДВ бр.35/16.04.2003 г. Наредбата е издадена съвместно от министъра на земеделието и горите и министъра на регионалното развитие и благоустройството. Съгласно чл.2, ал.1 от тази наредба:

„Селски райони са общините, на чиято територия няма град с население над 30 000 души и гъстотата на населението е под 150 жители на кв.км.“

Тази дефиниция за селски райони в България е приета за нуждите на предприсъединителната програма САПАРД. Съгласно Приложение 1 на наредбата, тази дефиниция обхваща 230 общини от територията на България.

Към настоящият момент, обхватът на общините-селски райони и по двете дефиниции се променя:

- При отчитане само на критерия „отсъствие на населено място с население над 30000“, селските райони биха обхващали 236 общини, тъй като населението в гр.Горна Оряховица, гр.Дупница, гр.Свищов и гр.Смолян е намаляло под тази референтна стойност.
- При отчитане на двата критерия „отсъствие на населено място с население над 30000“ и „гъстота на населението под 150 ж./кв.км“, включването на общините Горна Оряховица, Дупница, Свищов и Смолян, би се компенсирало от изключването на общините Белослав, Сопот и Стамболийски, които имат по-висока гъстота на населението – съответно 175 ж./кв.км., 164 ж./кв.км и 324 ж./кв.км. По този начин броят на общините-селски райони се запазва 233, но се променят обхванатите територии.

Установеното документално разминаване между регламентираните дефиниции за селски райони в националното законодателство и програмните документи, промяната в характеристиките на териториите (брой на населението в градовете), както и необходимостта от демаркация с оперативните програми, финансирани от европейските фондове с оглед покриване на всички нужди в селските райони, пораждат необходимост от преразглеждане и преоценка на действащата дефиниция.

Действащата дефиниция за селски райони пораждаше редица дискусии сред заинтересованите страни по време на прилагането на ПРСР, най-вече по отношение на т.нар. „бели петна“. В последните години, самото понятие „бели петна“ се използва за различни проблеми в областта на земеделските земи, райони с липса на достъп до европейски средства или усвояване на европейски средства и др. В този конкретен случай се има предвид «части от общините–градски райони, които са извън границите на самия град и не са подпомагани нито по ОПРР, нито по ПРСР». По принцип, общините–градски райони попадат в обхвата на ОПРР, съгласно демаркацията между ПРСР и ОПРР в предходните програмни периода. Но тъй като населените места извън границите на града – общински център са преобладаващо села, негативите от липсата на финансиране за тях се свързваха в по-голяма степен с ПРСР, отколкото с ОПРР.

В процесът на подготовка на новия програмен период 2021-2027 г. (към декември 2019г.) се е оформило разбиране между ПРСР и ОПРР за финансиране на целите части на общините-градски райони по ОПРР:

„Подходът за програмиране на ОПРР 2021-2027 г. в изпълнение на регионалната политика на страната обулавя промяна в сравнение с предходните две оперативни програми за регионално развитие... фокусът ще бъде върху територията на страната, без да се дефинират стриктни административни граници (с изключение на случаите, където определени изисквания са посочени в Регламентите на европейско ниво – напр. делене на градски/селски райони). Съществува важна разделителна линия между ЕФРР, който фокусира финансиране на градски територии, и ЕЗФРСР, който фокусира финансиране върху селските райони.“³

С тази промяна в териториалния обхват на подпомагането на ОПРР би трябвало да бъдат адресирани проблемите по отношение на „белите петна“ в допустимите за подпомагане части от общините-градски райони. Важно е да се отбележи, че в документа за информацията за целите на програмиране на ОПРР 2021-2027 г. съществува известна неточност, която е от съществено значение за селските райони. Както ще стане ясно от следващата част, „устойчивото и интегрирано развитие на градските, селските и крайбрежните райони и на местните инициативи“ е една от петте цели на политиката на ЕФРР (чл.4 от проекто-регламента), така че **ограничението по отношение на финансиране на селските райони от ЕФРР не е изискване на европейските регламенти.**

Необходимост от формулиране на дефиниция за селски райони

Определянето на териториалният обхват на селските райони за предстоящия програмен период 2021-2027 г. е породено от целите на европейските политики за развитие на земеделието и селските райони (ОСП) и за сближаване (Кохезионна политика) и фокусирането на определени интервенции само в тези райони.

(1) Целите на ОСП, които имат пряко отношение към селските райони са посочени в чл.6 от проекто-регламента за стратегическите планове по ОСП (COM(2018) 392 окончателен):

ж) **привличане на млади земеделски стопани и улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони;**

³ Част II.1.Териториален обхват, документ „Информация за целите на програмиране на ОПРР 2021-2027 г. в съответствие с изискванията на пакет регламенти на ЕК и в изпълнение на регионалната политика

- з) **насърчаване на заетостта, растежа, социалното приобщаване и местното развитие в селските райони, включително биоикономиката и устойчивото горско стопанство;**“

Интервенции, които ще се подпомагат само в обхвата на селските райони са определени в:

чл.68, 4.б. – инвестиции в основни услуги в селските райони и

чл.69, 2.в. – стартиране на стопанска дейност за неселскостопански дейности в селските райони, които са част от стратегиите за местно развитие.

(2) Целите на политиката за сближаване, които са свързани със селските райони са посочени в чл.4 на проекто-регламента за общоприложимите разпоредби (COM(2018) 375 окончателен):

„д) Европа по-близо до гражданите чрез насърчаване на устойчивото и интегрирано развитие на градските, **селските** и крайбрежните райони **и на местните инициативи.**“

Възможните интервенции в рамките на селските райони (Приложение 1 към COM(2018) 375 окончателен) включват:

- Опазване, развитие и популяризиране на публични туристически активи и свързани с тях туристически услуги;
- Опазване, развитие и популяризиране на културното наследство и културните услуги;
- Опазване, развитие и популяризиране на природното наследство и екотуризмъ;
- Физическо обновление и сигурност на обществените пространства.

Проекто-регламентите и за двете политики, и свързаните с тях европейски фондове, изискват:

- Ясно определяне на координацията, демаркацията и допълняемостта между дейностите и финансирането за да се постигнат поставените цели по най-ефективния и ефикасен начин.
- Обосновка на дефиницията за селски райони на базата на обективни критерии.

Проекто-регламента за общоприложимите разпоредби (Преамбюл (61), COM(2018) 375 окончателен) изисква „установяване на обективни критерии за определяне на допустими региони и области, които да получават подпомагане от фондовете.“ По отношение на определянето им на равнището на ЕС се изисква

използването на общата система за класификация на районите. Европейската комисия е избрала като подходящо ниво - NUTS 3, съответстващо на ниво административна област в България (Таблица 3), и ги класифицира като:

- **Преобладаващо градски райони**, в които до 20% от населението живее в територия с гъстота под 150 ж./кв.км;
- **Междинни райони**, в които между 20% и 50% от населението живее в територия с гъстота до 150 ж./кв.км;
- **Преобладаващо селски райони**, в които над 50% от населението живее в територия с гъстота под 150 ж./кв.км.

Държавите членки също следва да представят обективни критерии за определянето на допустимите райони – в случая, селски райони, които да са приложими за всички програми и фондове на национално ниво. Проучване на Европейската селска мрежа за дефинициите за селски райони⁴ в ПРСР 2007-2013 на различните държави членки показва, че едва четири държави използват дефиницията на ЕК, други осем я модифицират, а останалите 15 използват алтернативна дефиниция.

Таблица 3 Основни данни за селските райони на България, 2018 г.

Тип район	Площ		Население		Гъстота на населението
	кв.км	дял	брой	дял	ж./кв.км
Цяла България, съгласно Европейската класификация (ниво NUTS 3)					
междинни	84654.4	76.7	4766622	68.1	56.3
предимно селски	24387.9	22.1	905297	12.9	37.1
предимно градски	1329.4	1.2	1328120	19.0	999
Общо за България	110371.7	100.0	7000039	100.0	63.9
Селски райони по национална дефиниция (ниво LAU 1)					
междинни	68882.7	77.1	2040957	77.3	29.6
предимно селски	20438.9	22.9	600117	22.7	29.4
Общо селски райони	89321.6	(80.9)	2641074	(37.7)	29.6

Източник: собствени изчисления по данни от Евростат и НСИ, 2019г.

⁴ ENRD, 2009. Targeting territorial specificities and needs in Rural Development Programmes. Thematic working group 1.

2.5 Възможни варианти на дефиниция за селски райони в новия програмен период

Съществуват различни варианти, за определяне на обхвата на селските райони за предстоящия програмен период 2021-2027г. (

Таблица 4, Фигура 4↔Фигура 8):

- (1) Запазване на действащата дефиниция за селски райони от ПРСР 2014-2020 и обновяване на обхвата:

„общини (LAU 1), в които няма населено място с население над 30 000 души“

- (2) Модифициране на дефиницията⁵ от ПРСР 2014-2020 чрез намаляване на броя на населението в градовете:

„общини (LAU 1), в които няма населено място с население над 20 000 души или над 15 000 души“

- (3) Приемане на алтернативна дефиниция, която е съобразена с политиката за регионално развитие и методиката за категоризация на общините:

„общини (LAU 1), попадащи в категории 2 (или 3) до 5“, съгласно Заповед № РД-02-14-306 от 10.02.2012 г. на МРРБ.

Таблица 4. Възможни варианти на дефиниция за селски райони в новия програмен период с данни за населението към 31.12.2018г.

Варианти	Общини	Площ		Население		Гъстота
	брой	кв.км	%	брой	%	човек/кв.км
България	265	110372	100	7000039	100	63.9
Вариант 1. Действаща дефиниция (30 000 ж.)						
Настоящ обхват	232	89322	80.9	2641074	37.7	29.6
Обновен обхват	235	91139	82.6	2752332	39.3	30.2
Вариант 2. Модифицирана дефиниция						
Нов обхват (20 000 ж.)	225	83063	75.3	2368913	33.8	28.5
Нов обхват (15 000 ж.)	215	77618	70.3	2142742	30.6	27.6

⁵ Вариантът за модифицирана дефиниция за намаляване на референтната стойност на броя на населението в най-голямото населено място на общината до 20 000 е представен на екипа при разработването на първоначалния вариант на анализа от представители на МЗХ, и е описан в документа „Информация за целите на програмиране на ОПРР 2021-2027 г...“

Промяната на обхвата на селските райони до общини, в които най-голямото населено място е с население до 15 000 жители е постигнато в резултат на обществено обсъждане със заинтересованите страни на проектите на СП и ОПРР в периода февруари – март 2020 г.

Вариант 3. Алтернативна дефиниция						
Общини, категории 2 до 5	238	92493	83.8	3023689	43.2	32.7
Общини, категории 3 до 5	212	76417	69.2	2144246	30.6	28.1

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Варианти 1 и 2 са продължение на досега действащия подход за дефиниция за селските райони. Този подход е бил логичен при приемането му по време на разработването на програма САПАРД, но от съвременна гледна точка не отразява избрания модел за териториално и пространствено развитие на страната. Нещо повече, при силно намаляващото население на страната, използването единствено на показателя за брой на населението в най-голямото населено място, води до дефинирането на исторически и културно-обусловени градски центрове (например гр.Смолян) като селски район. Разглеждането на алтернативна дефиниция, основана на категоризацията на общините по методиката на МРРБ (Заповед № РД-02-14-306 от 10.02.2012 г.) беше мотивирано от извършването на анализ на общините, попадащи в обхвата на Вариант 1 и Вариант 2:

- При настоящият обхват на дефиницията за селските райони, 27 от общините във Вариант 1 са областни центрове (категория 1 и София-град категория 0), а другите шест общини са определени за категория 2 по методиката на МРРБ и вписани в регистъра на общините ЕКАТТЕ
- При Вариант 2.1, модифицирана дефиниция (< 20 000 население в най-голямото населено място), 27 от общините са областни центрове (категории 0 и 1), а другите 13 общини отново са категория 2 по методиката на МРРБ.

На практика, Вариант 2.1 увеличава броя на общините-градски райони само с общини категория 2 по методиката на МРРБ. От 26 общини категория 2, 13 преминават в обхвата на общини-градски райони.

Вариант 2.2 за модифицирана дефиниция с под 15 000 жители в най-голямото населено място на общината беше добавен след проведените обсъждания със заинтересованите страни на първия вариант на анализа. Подробности относно ползите и ограниченията на този вариант са представени по-долу в текста.

При сравнение на показателите за категоризация на общините по методиката на МРРБ с показателите за контекст и резултат на ОСП, относими към селските райони (Таблица 7) се установи припокриване с пет показатели за контекст и два за резултат.

Припокриването с основните показатели за характеризиране на селските райони мотивира разработването на Вариант 3 за дефиниция за селски райони, при който да се постигне съпоставимост и практическо обвързване между политиките за развитие на селските райони и за регионално развитие. Вариант 3 се основава на промяна в обхвата на селските райони с всички общини-категория 2:

- Вариант 3.1. включва общините-категория 2 в обхвата на селските райони и по този начин общини-градски райони остават само общините с градове, които са областни центрове.
- Вариант 3.2. изключва всички общини-категория 2 от обхвата на селските райони, и намалява броя на общините селски райони до 212.

Важно е да се отбележи, че и при двата варианта 3.1 и 3.2, оптимално използване на европейските фондове за нуждите на селските райони ще е възможно само при гъвкава демаркация на база дейности / сектори и целеви групи, и по-малко на база територия (но не само по линията селски/градски).

Предимства и ограничения на вариантите за дефиниция на селски райони

(1) Вариант 1. Действаща дефиниция (30 000 жители)

При обновяване на обхвата на селските райони се добавят 4 нови общини поради намаляване на броя на населението под 30 000 жители в най-голямото им населено място (Фигура 4 и Таблица 5).

Таблица 5. Общини, попадащи в класификацията за селски район на база спад в броя на населението в най-голямото населено място под 30 000 през 2018 г.

Област	Община	Население към 31.12.2018 г.		Категория по ЗАТУРБ
		в най-голямото населено място	в цялата община	
Велико Търново	Горна Оряховица	28877	41966	2
	Свищов	25062	35369	2
Кюстендил	Дупница	29698	39414	2
Смолян	Смолян	27505	36475	1
Общо		111142	152224	

Източник: Собствено изследване по данни от НСИ и МРР.

Предимства:

- Запазва статуквото и осигурява приемственост между програмните периоди.

- Използва един ясен критерий – брой население в най-голямо населено място.

Ограничения:

- Увеличава териториялният обхват на селските райони вместо да го фокусира.
- Не съответства на категоризацията на общините съгласно регионалната политика.
- Отграничава територии на базата на само един критерий без да отчита други важни характеристики.
- Потенциално ежегодни промени в обхвата предвид намаляването на населението.

(2) Вариант 2.2 Модифицирана дефиниция (15 000 жители)

Основната промяна при тази дефиниция е за 17 общини, които досега са били селски райони и 4 общини, които досега са били градски райони (Фигура 6 и Таблица 6). От обхвата на селските райони отпадат големите и средните общини по брой население, които попадат предимно в 1-ва и 2-ра категория според ЗАТУРБ, т.е. те са получили най-високи оценки по ползваната система от социални, стопански, демографски и инфраструктурни показатели (три от 17-те общини селски райони са категория 3 по ЗАТУРБ – Айтос, Карнобат и Пещера, а една е категория 1 - Смолян).

При този обхват населението намалява с 667921 жители или с 29% (общо население в селските райони до 30000 жители е 2302935 – 2018 г.). Това население ще бъде облагодетелствано от подобрена жизнена среда и достъпна инфраструктура по оперативна програма “Региони в растеж”.

Трябва да се отбележи, че 16 от общините селски райони са били определени като части от агломерационни ареали по ПРСР 2014-2020 г. и вече имат опит от изпълнение на проекти и по ОПРР. Само една от общините в тази група е била селски район извън агломерационен ареал – Свиленград.

Така при този вариант се запазва досегашния подход за определяне на селските райони, като се отразяват и настъпилите през годините изменения в основните показатели за развитие. Не на последно място, чрез този вариант се постига и по-балансирана демаркация между основните програми, подкрепящи общините по отношение развитие на базисната инфраструктура и услуги.

Намалението на броя на общините попадащи в селските райони ще даде възможност да се концентрират ресурси от ЕЗФРСР за подобрения в селищното

благоустройство и опазването на околната среда и ще допринесе в по-голяма степен за териториалното сближаване (кохезия) в национален план. Допълнително, ограниченият бюджет за инфраструктурни и малко мащабни проекти и за обществени услуги, ще се разпредели за по-малко на брой общини и ще достигне до по-малки, но жизнени населени места.

Таблица 6 Общини с население в най-голямо населено място между 15000 и 30000

Област	Община	Население към 31.12.2018 г.		Категория по ЗАТУРБ
		в най-голямото населено място	в цялата община	
Бургас	Айтос	19327	27849	3
	Карнобат	17216	23380	3
Благоевград	Гоце Делчев	18353	29859	2
	Петрич	27039	49530	2
	Сандански	24908	37400	2
Велико Търново	Горна Оряховица	28877	41966	2
	Свищов	25062	35369	2
Габрово	Севлиево	20464	32155	2
Кюстендил	Дупница	29698	39414	2
Ловеч	Троян	19352	28743	2
Монтана	Лом	19754	24543	2
Пазарджик	Велинград	21256	33787	2
	Панагюрище	16053	22547	2
	Пещера	15837	17716	3
Пловдив	Карлово	21172	48277	2
София-област	Ботевград	19212	31033	2
	Самоков	25138	35063	2
Сливен	Нова Загора	20681	35949	2
Смолян	Смолян	27505	36475	1
Хасково	Свиленград	17358	21613	2
	Харманли	19734	25253	2
Общо		453996	667921	

Източник: Собствено изследване по данни от НСИ и МРР.

Предимства:

- Запазва концепцията за дефиниция като променя само праговата стойност.
- Използва един ясен критерий – брой население в най-голямо населено място.
- Съществува постигнато съгласие за демаркация с ОПРР за периода 2021-2027.
- Позволява фокусиране на финансирането в по-малък брой общини (215 спрямо 232), които имат съществена нужда от него.

Ограничения:

- Не съответства на категоризацията на общините съгласно регионалната политика, въпреки че е постигнато споразумение за демаркация с ОПРР.

- Отграничава територии на базата на само един критерий без да отчита други важни характеристики.
- Потенциално ежегодни промени в обхвата предвид намаляването на населението.

(3) Вариант 3.1. Алтернативна дефиниция (категория 2-5)

Предимства:

- Хармонизира дефиницията с категоризацията на общините съгласно регионалната политика.
- Дефиницията се основава на комплекс от критерии, отразяващи различни характеристики на териториите.
- Категория 2 включва по-развитите 26 общини, извън областните центрове, които са двигатели за местното развитие.
- Позволява обективно насочване на целево финансиране по мерки или под-мерки към конкретни райони без да се преработва дефиницията – напр. най-слабо развити общини-селски райони от категория 5, най-силно развити общини-селски райони и т.н.

Ограничения:

- Категоризацията на общините на базата на комплекс от критерии е по-трудно разбираема извън професионалните среди и може да изисква дейности за популяризация.
- Общините от категория 2 включват по-развитите общини, но увеличават броя, територията и населението в селски райони, което може да разфокусира насочването на публичните инвестиции по ПРСР.
- Съществува постигнато съгласие за демаркация с ОПРР за периода 2021-2027.

(4) Вариант 3.2. Алтернативна дефиниция (категория 3-5)

Предимства:

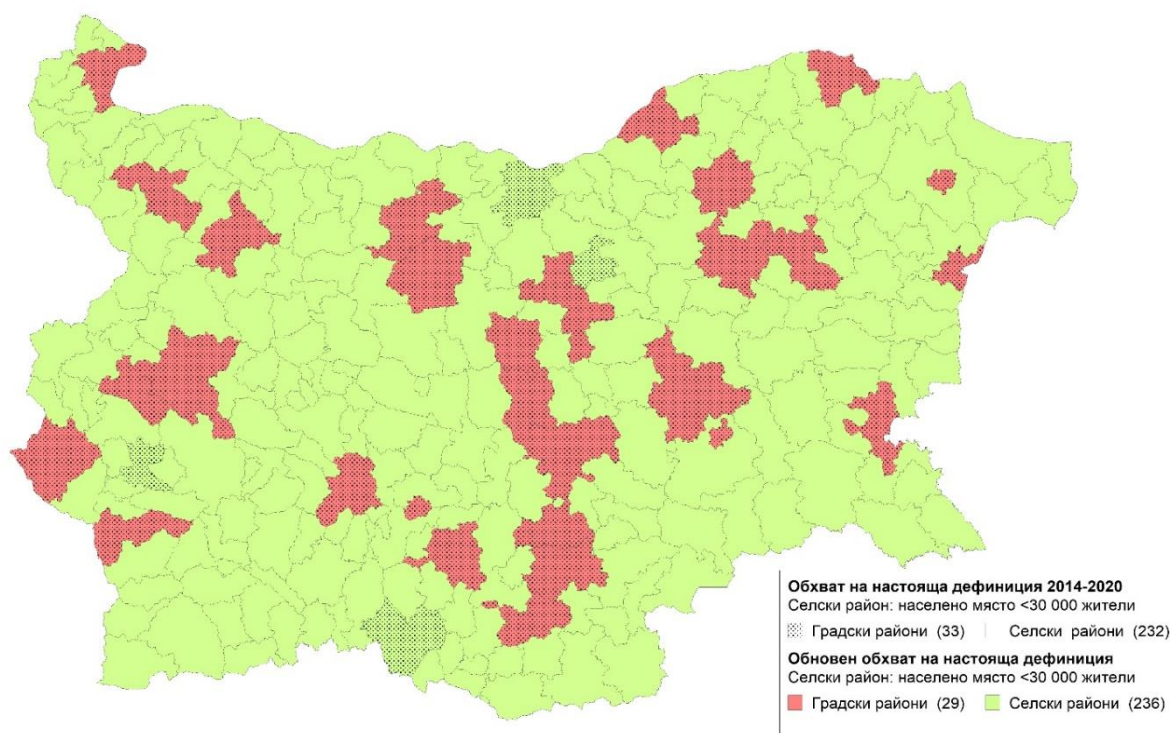
- Хармонизира дефиницията с категоризацията на общините съгласно регионалната политика.
- Дефиницията се основава на комплекс от критерии, отразяващи различни характеристики на териториите.
- Позволява фокусиране на публичните инвестиции от ПРСР в по-малък брой общини.

- Позволява обективно насочване на целево финансиране по мерки или под-мерки към конкретни райони без да се преработва дефиницията – напр. най-слабо развити общини-селски райони от категория 5, най-силно развити общини-селски райони и т.н.

Ограничения:

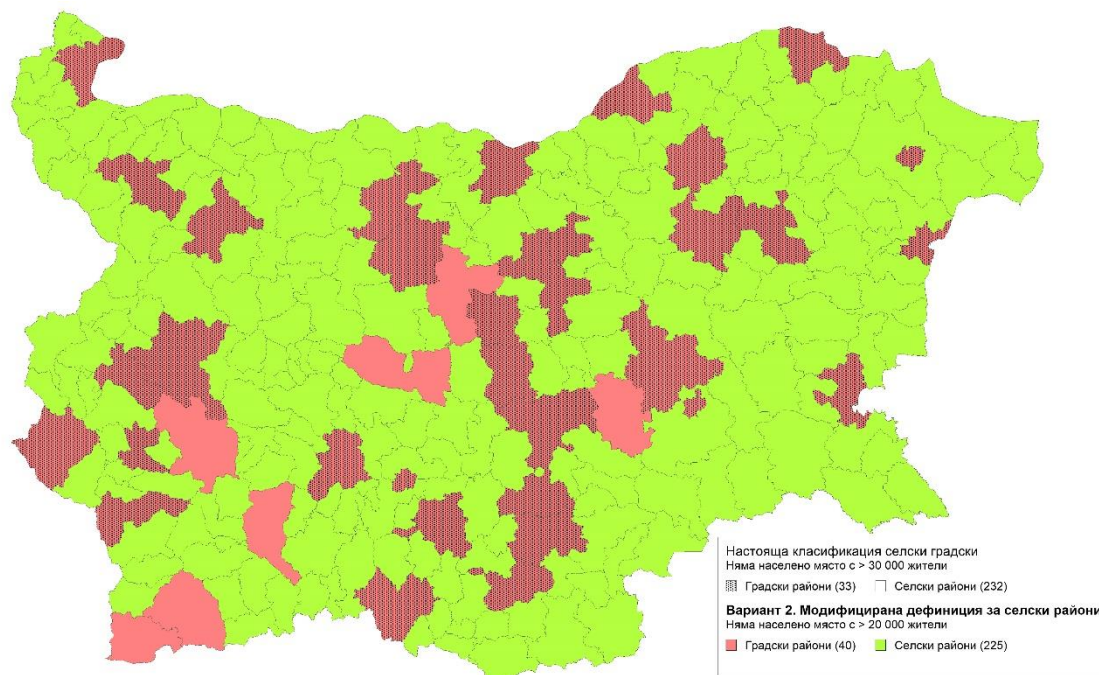
- Категоризацията на общините на базата на комплекс от критерии е по-трудно разбираема извън професионалните среди и може да изисква дейности за популяризация.
- Изключва по-развитите общини от категория 2, които често са двигатели за местно развитие.
- Съществува постигнато съгласие за демаркация с ОПРР за периода 2021-2027.

Фигура 4. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обновения обхват по Вариант 1.

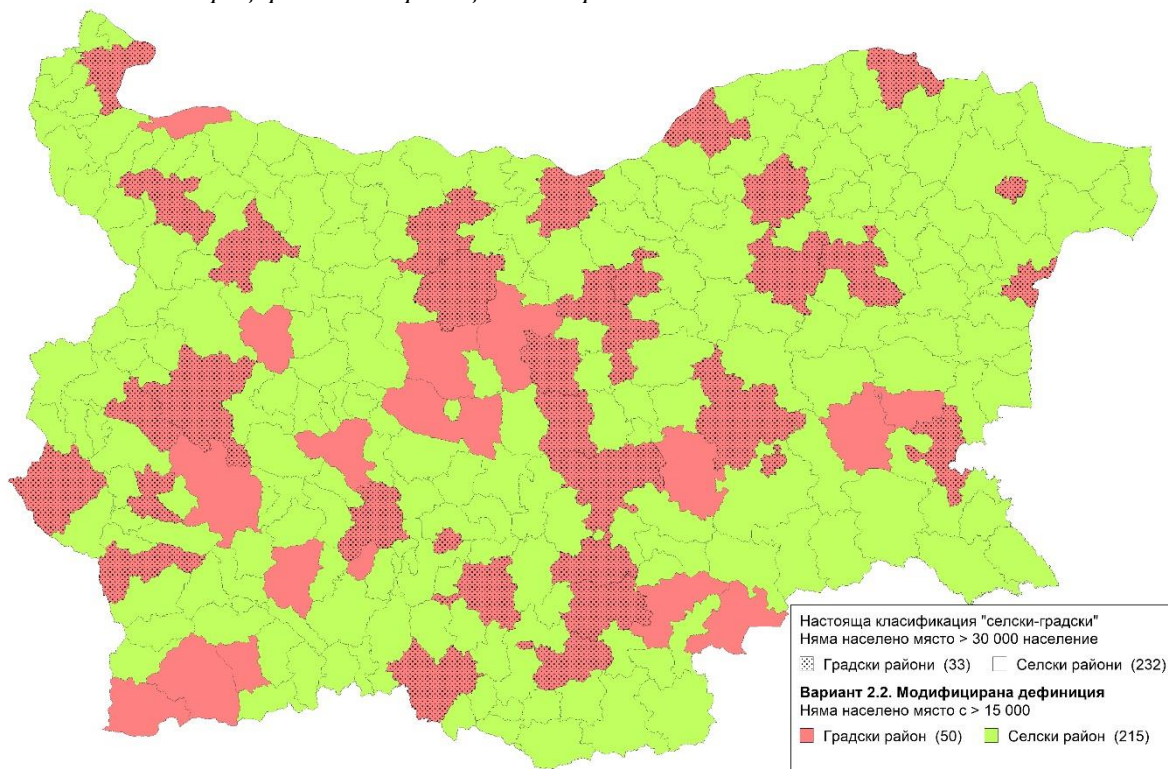
Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Фигура 5. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по модифицираната дефиниция по Вариант 2.1.

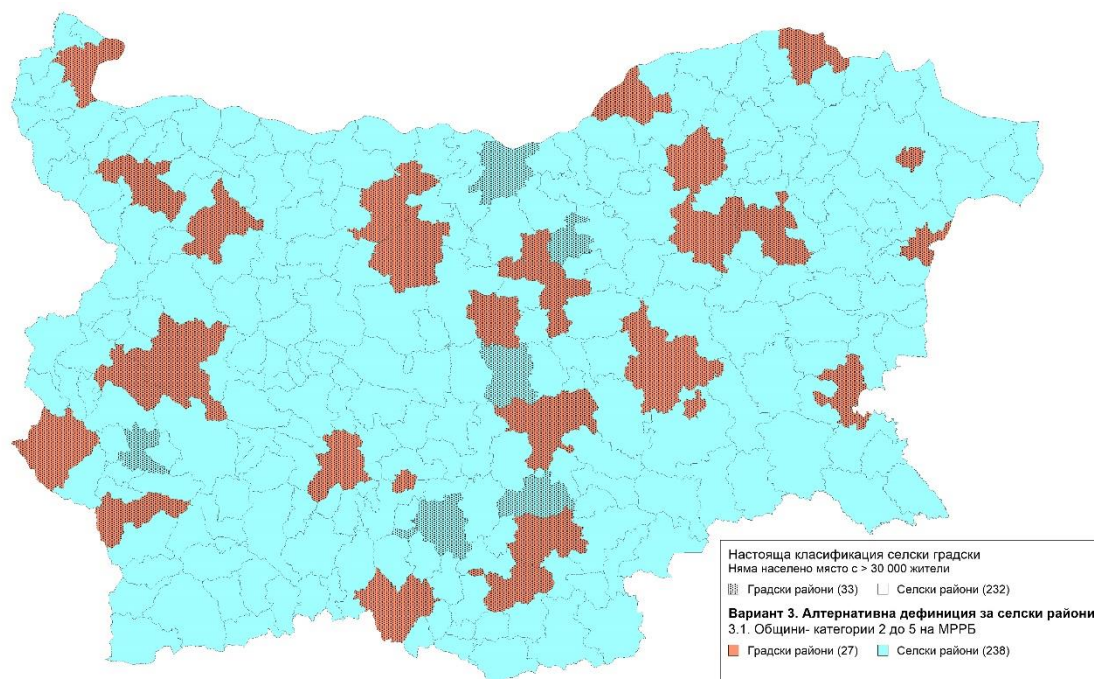
Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Фигура 6. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по модифицираната дефиниция по Вариант 2.2.

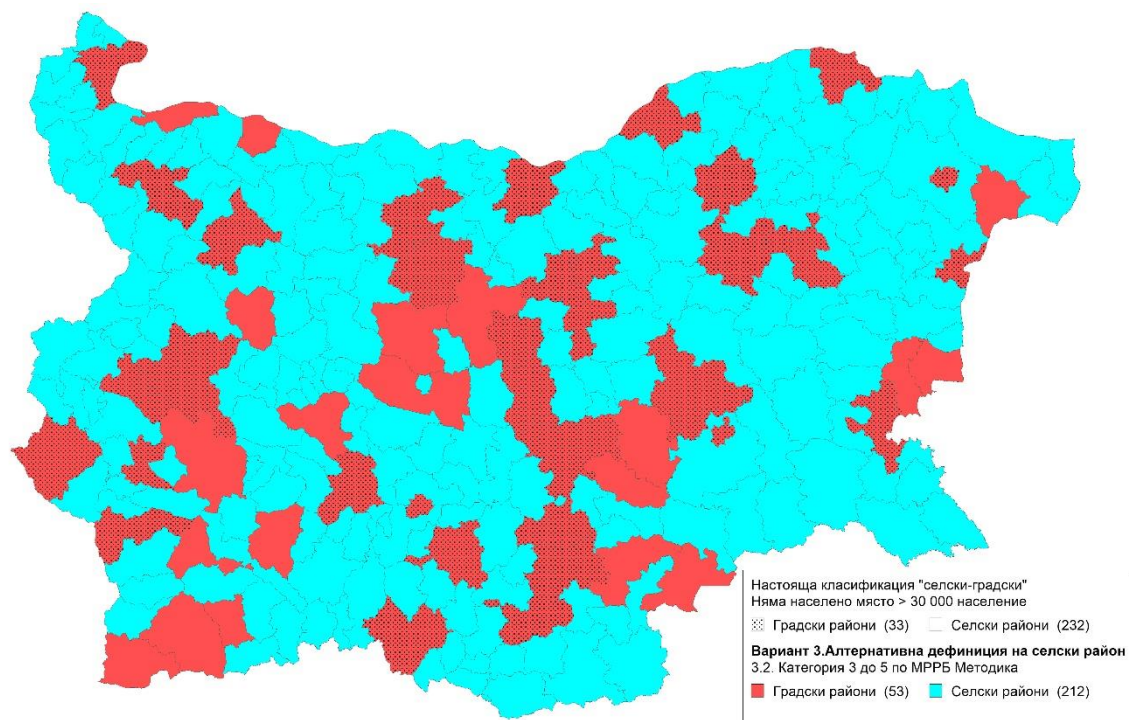
Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Фигура 7. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по алтернативната дефиниция по Вариант 3.1.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Фигура 8. Съвместна визуализация на настоящата класификация на селските райони и обхвата по алтернативната дефиниция по Вариант 3.2.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Таблица 7. Сравнителна таблица на показателите за категоризиране на общините в България и показателите на контекст и резултат на ОСП, отнасящи се до селските райони

Критерии	Показатели* за категоризиране на общините в България	Показатели на контекст и резултат на ОСП
1. Демографски	1. Население – брой.	C01. Население, брой
	2. Коефициент на зависимост на възрастното население - % (население на 65 и повече години на 100 лица от 15 до 64 год.).	C03. Възрастова структура на населението
2. Урбанизационен	3. Относителен дял на масивните жилища и жилищата със стоманобетонна носеща конструкция от общо построени жилища - %.	-
3. Инфраструктура 3.1. Транспортна и техническа	4. Плътност на държавната пътна мрежа – км/кв. км.	-
	5. Равнище на железопътното обслужване – брой и вид предоставяни услуги при превоз на пътници и товари.	-
	6. Степен на газификация - Относителен дял на газифицираните от общия брой жилища - %.	-
3.2. Инфраструктура за Околна среда	7. Относителен дял на населението, живеещо в населени места с изградена обществена канализация, от общо население (%).	R34. Свързване на селските райони – дял на населението в селските райони, ползващо подобрен достъп до услуги и инфраструктура, благодарение на подпомагане по ОСП
	8. Относителен дял на обслужваното население от селищни пречиствателни станции за отпадъчни води (%).	
	9. Относителен дял на обслужваното население от системи за организирано събиране на отпадъците (%).	
3.3. Комуникационна инфраструктура	10. Относителен дял на домакинствата с достъп до интернет (в т.ч. широколентов) - %.	R33. Цифровизиране на икономиката в селските райони
3.4. Социална инфраструктура	11. Лечебни заведения за болнична помощ, центрове за спешна медицинска помощ и техните филиали, и др. – брой.	-
	12. Детски градини и училища – брой.	-
4. Социално-икономически	13. Данъчни приходи на човек от населението - лв.	-
	14. Степен на наетост - % (брой наети/население на възраст между 15 и 64 г.).	C08. Равнище на заетост

	15. Равнище на безработица - %.	C07. Равнище на безработица
5. Територия, функции и отговорности	16. Територия – кв. км.	C04. Обща площ – кв.км
	17. Ниво на функции и отговорности (Наличие на окръжен или районен съд и деконцентрирани служби на МВР и МТСП, НАП и МЗХ).	-

* Показателите са разделени на основни (1,3,4,7,10-17) и допълващи (2,5,6,8,9).

2.6 Възможности за подобряване на координацията и синергия с оперативните програми

Основното предимство на предстоящия програмен период за подобрена координация и синергия между европейските фондове и свързаните с тях програми е включването на селските райони сред петте цели на политиката за сближаване, съгласно проекто-регламентите от 2018 г.⁶ По този начин, **селските райони могат да бъдат подпомагани целево и от ЕФРР, ЕСФ и КФ** за постигане на интегрирано териториално развитие.

Тази нова възможност за предстоящия програмен период обуславя обмислянето на дефиницията за селски райони не от гледна точка на намаляващото финансиране на ЕЗФРСР, а за използване на възможностите за комбинация и синергия за ефективно въздействие в селските райони. Следователно, водещите линии за разграничаване на подпомагането за селските райони следва да е на база дейности/сектори и целеви групи/ бенефициенти, и в редки случаи на териториална база (но не само по линията селски/градски).

Настоящият програмен период предостави редица възможности за натрупване на опит в координацията и съвместното управление на финансирането за подхода „водено от общностите местно развитие“ и демаркацията между мерките в основната програма и другите оперативни програми (Таблица 8).

Пример за териториална демаркация между дейности в ПРСР и оперативна програма, която не е базирана на линията градски-селски е демаркацията с ОПОС за

⁶ Трябва да се има предвид, че преговорите по проекто-регламентите за всички европейски фондове продължават и е възможно да настъпят промени в тях.

инвестиции във ВиК инфраструктура за събиране, отвеждане и пречистване на отпадъчните води в агломерации с под 2 000 е.ж. в селските райони.

Друг пример за демаркация, която не е базирана на линията градски-селски е между мярка 7 „Основни услуги и обновяване на селата в селските райони“ и ОПРР, където ОПРР може да финансира инфраструктурни инвестиции в шест общини селски райони и още 28 града, центрове на общини-селски райони.

Таблица 8. Демаркация между ПРСР и оперативните програми

Демаркация на база	Територия / селски-градски	Дейности/сектори	Целеви групи / бенефициенти
ОПНОИР		X	
ОПРР	X	X	
ОПРЧР		X	
ОПИК	X	X	X
ОПОС	X	X	
ОПДУ	X		
ПМДР		X	

Забележка: ПРСР – Програма за развитие на селските райони; ОПНОИР – Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“; ОПРР – ОП „Региони в растеж“; ОПРЧР – ОП „Развитие на човешките ресурси“; ОПИК – ОП „Иновации и конкурентоспособност“; ОПОС – ОП „Околна среда“; ОПДУ – ОП „Добро управление“; ПМДР – Програма „Морско дело и рибарство“.

Раздел III. Социално-икономическо развитие на селските райони

3.1. Макроикономически показатели за 2008-2017г.

Брутен вътрешен продукт

Когато се поставя въпросът за икономическото развитие и за финансовата стабилност на общините, следва да се отчете макросредата, в която те оперират. Влиянието на макросредата е от съществено значение за осигуряването на условия за икономическа активност. Повишаването на добавената стойност на икономиката на общините е в резултат от растеж на потреблението и на доходите и съответно има благоприятен ефект за икономическата и финансова стабилност. Стабилната и предвидима макроикономическа среда е ключов фактор за планирането и изпълнението на заложените цели на местния бизнес и за разгръщане на икономическата дейност в национален и регионален аспект.

В исторически план през периода 2007-2008 г. икономическият растеж достига 6,7%⁷ средногодишно, отбелязвайки ускорение спрямо средногодишното нарастване от 5,8%, регистрирано в периода 2000-2006 г. Икономическият растеж на България е устойчив и висок в периода след въвеждането на паричния съвет до 2008 г. Но България не можа да остане незасегната предвид отворения характер на икономиката на страната и засилената търговия предимно със страни от ЕС, както и предвид на същественото чуждо участие в банковия сектор. В резултат на негативните последици на световната финансова криза е отчетен икономически спад от 3,6% през 2009 г. Постепенно икономиката започна да се възстановява поради предприетите действия на правителството за намаляване на разходите в администрацията, извършване на структурни реформи, увеличаване на разходите за инвестиции от страна на правителството с оглед на стимулиране на икономическата активност. След 2012 г., българската икономика отново изпитва негативното влияние на дълговата криза в Европа. Икономическият растеж в България се ускорява постепенно до достигане на икономически ръст от 3,7% на годишна база през 2017 г. Реалният растеж на българската икономика през 2018 г. е 3,1% като през 2017 г., той е бил 3,7%. Отчетеният спад се дължи на намалението на износа (дефицит по текущата сметка на

⁷ Тук, както и навсякъде в документа, използваните източници (освен ако изрично не е отбелязано друго) са Евростат и НСИ.

ПБ), докато вътрешното търсене нараства, поради силното представяне на частното потребление и нарастването на инвестиционната активност, подкрепено от нарастващите доходи на населението.

Брутният вътрешен продукт е един от най-важните показатели, по който се определя растежа на една икономика и представлява общото количество стоки и услуги, произведени в дадена страна за определен период от време.

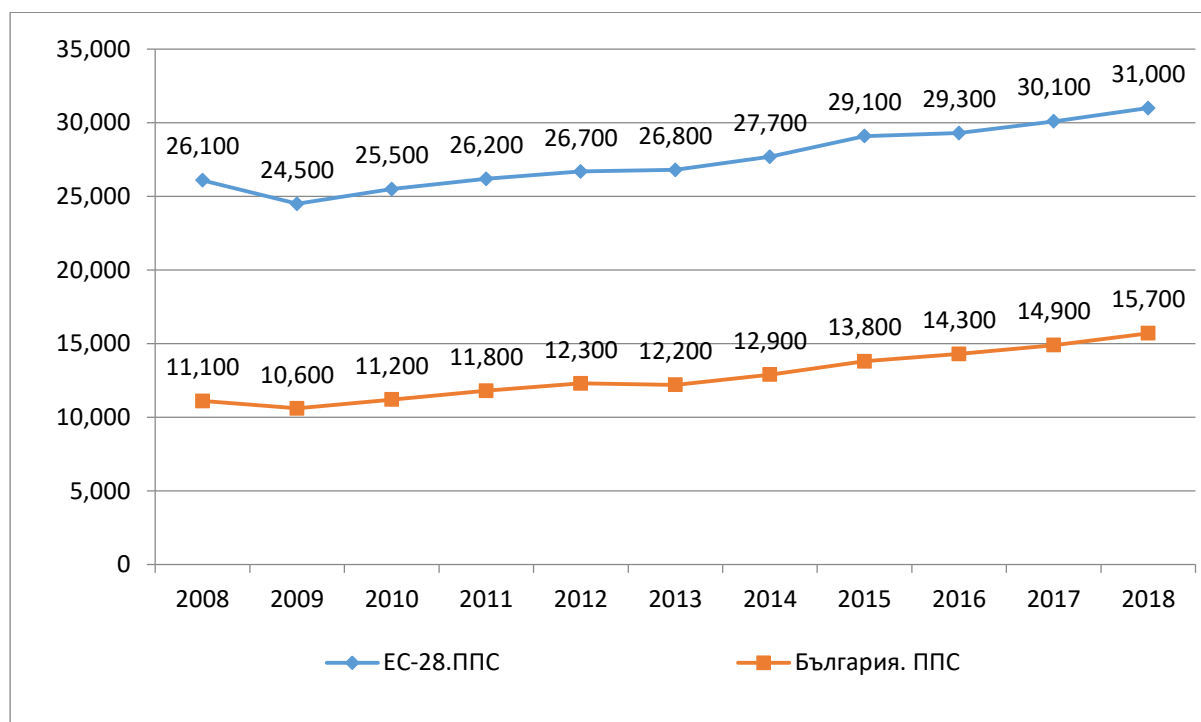
В България брутният вътрешен продукт на човек от населението расте плавно за периода 2008 - 2017 г. (Фигура 9). При сравняване на брутния вътрешен продукт на човек от населението за България със страните от ЕС става ясно, че има осезаема разлика по този показател между България и ЕС-28, което обуславя разликата в стандарта на живот и налага необходимостта от засилване на конвергенцията чрез развитие на икономика на цифровизацията и иновациите. Поддържането на устойчиви темпове на нарастване на икономическата активност в страната между 3,5-3,7% през последните три години спомогна за постепенно повишаване на БВП на глава от населението и на покупателната способност. БВП на глава от населението достигна 49% от средния за ЕС- 28 през 2017 г., като се отбелязва нарастване от почти 10 процентни пункта спрямо 2007 г. Очакванията са растежът на БВП в България да остане висок и през 2019 г. в размер на 3,7%, което ще осигури продължаване на процеса на реална конвергенция на страната към средните нива на доходите в ЕС.

Разликите в доходите между страните-членки на ЕС се откроява с показателя БВП на човек от населението. По този показател и следващия за Паритета на покупателната способност, измерен на основата на БВП се установява и каква е степента на сближаване.

Българската икономика, изчислена според паритета на покупателната способност (ППС)⁸ по текущи цени, показва нарастване, което е резултат от н стабилността на цените.

⁸ ППС има за цел да покаже колко парични единици струва определено количество стоки и услуги в различни страни, като така се премахват ценовите разлики между тях.

Фигура 9 Брутен вътрешен продукт на човек от населението - паритет на покупателната сила (евро)

Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

Погледнато от друга гледна точка, БВП на България, изчислен по ППС, за 2018г. достига стойност от 15700 евро на човек от населението, което е приблизително 2 пъти по-малко от равнището на ЕС-28 от 31000 евро. Паритетът на покупателната способност на населението на страната е нараснал с около 20% в сравнение с 2008г. Темпът на нарастване на този показател за България и за страните е плавен, с изразен възходящ тренд след 2014г. благодарение на икономическата активност, постигнатата заетост и нарасналите доходи. При характеризирание на БВП на човек от населението и на Паритета на покупателната способност, следва да се отчете и ефектът на леко ускоряващата се инфлация, която за 2018г. е 2.7% на годишна основа.

Постигнатият стабилен икономически растеж и ускоряващият се икономически ръст, измерен, чрез ръста на БВП в реално изражение, създават предпоставки за реализиране на повече и на по-рентабилни местни инвестиции, които могат да доведат до заетост в общините и диверсификация на икономиката.

Стабилната и предвидима макроикономическа среда е едно от основните предимства на страната. Изследването *Global Competitiveness Report 2017-2018* на Световния икономически форум поставя България на 25-то място в света и на 11-то

място в ЕС по този показател. През последните десет години страната успя да подобри представянето си с повече от 20 позиции в глобален план и с 4 позиции в рамките на ЕС.

Брутна добавена стойност

Брутната добавена стойност (БДС) е ключов измерител на доходите от икономически дейности групирани в сектори по действащата класификация на Евростат или на НСИ ⁹. Показателят Брутна добавената стойност е разгледан съгласно методологията на ЕС за типология на районите - предимно градски, междинни и предимно селски. За 2017 г. БДС е 45183.1 милиони евро, и е нараснала с 30% спрямо 2008 г.

Брутната добавена стойност в икономиката нараства след 2012г. Реалният ръст на БДС се ускорява до 3.4% през 2016г. срещу 0.4% през 2013г. Промислеността е основен фактор за реализирания икономически растеж в страната, особено в периода 2013-2016г. Сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти и далекосъобщения“ също реализира положителен ръст до 16.7% на БДС на годишна база през 2016г. През 2017г. се отчита продължаване на наблюдаваната тенденция на растеж при основните движещи сектори като промислеността и строителството са с най-голям принос за увеличаването на добавената стойност в икономиката.

⁹ Брутната добавена стойност (БДС) е мярка за приноса на отделен производител, икономическа дейност, институционален сектор на икономическата територия на страната в брутния вътрешен продукт (БВП). Тя представлява разлика между стойността на произведените през даден период стоки и услуги (продукция) и стойността на изразходваните за тяхното производство стоки и услуги (междинно потребление)

Таблица 9 Брутна добавена стойност по сектори и региони (2008-2018г.)

Индикатор С.11 към обща цел		Индикатор I.8 Подобряване на положението на земеделските стопани в хранителната верига:										
Наименование на индикатор		Добавена стойност за първичните производители от хранителната верига										
Брутна добавена стойност (БДС) по сектори, по видове региони,												
NUTS – Класифи- кация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NUTS 0	ЕС-28. БДС. Общо (млн. евро)	11749850,1	11116342,6	11530432,5	11853917,5	12094252,1	12192546,8	12613797,6	13291242,1	13398558,9	13770344,5	14201296,1
NUTS 1	България. БДС. Общо (млн. евро)	31305,9	32478,3	33059,6	36071,0	36382,7	36058,9	37239,4	39433,7	41868,6	45183,1	48634,1
NUTS 1	България. БДС (общо) - предимно градски региони (млн. евро)	11748,71	12444,57	13262,48	14308,5	14147,23	14144,73	14507,66	15548,04	16597,46	17794,37	
NUTS 1	България. БДС (общо) - междинни региони (млн. евро)	16582,22	16867,21	17010,2	18400,58	18692,3	18605,16	19284,4	20008,49	21244,75	22911,37	
NUTS 1	България. БДС (общо) - предимно селски региони (млн. евро)	2957,38	3084,03	2973,31	3401,34	3456,97	3281,75	3395,65	3583,6	3684,36	4101,6	
NUTS 0	ЕС-28. БДС. Селско стопанство (млн. евро)	196963,2	172688,6	190698,4	205813,6	206277,6	213573,2	214912,6	215122,3	213728,1	235984,5	234019,6
NUTS 1	България. БДС. Селско стопанство (млн. евро)	2186,2	1584,9	1526,0	1915,6	1853,2	1878,1	1939,7	1838,0	1957,3	2111,3	1890,8
NUTS 1	България. БДС. Селско стопанство (% от обща БДС)	7,0	4,9	4,6	5,3	5,1	5,2	5,2	4,7	4,7	4,7	3,9
NUTS 1	България. БДС (селско стопанство) - предимно градски региони (млн. евро)	36,9	27,7	26,8	31,3	28,0	28,6	31,8	31,7	31,9	33,8	
NUTS 1	България. БДС (селско стопанство) - междинни региони (млн. евро)	1611,7	1180,9	1183,4	1405,6	1426,8	1455,5	1478,1	1423,9	1495,9	1605,2	
NUTS 1	България. БДС (селско	537,7	373,0	379,7	460,5	457,9	446,6	442,6	417,7	423,8	464,3	

	стопанство) - предимно селски региони (млн. евро)											
NUTS 0	ЕС-28. БДС. Индустрия (млн. евро)	2325889,7	2047016,7	2206165,8	2296232,4	2326208,2	2331484,0	2397868,4	2557177,5	2584065,2	2650465,5	2719592,3
NUTS 1	България. БДС. Индустрия (млн. евро)	6488,7	6797,0	6474,0	8057,3	8270,9	7966,8	8402,8	9091,3	10129,9	10829,5	10506,6
NUTS 1	България. БДС. Индустрия (% от обща БДС)	20,7	20,9	19,6	22,3	22,7	22,1	22,6	23,1	24,2	24,0	21,6
NUTS 1	България. БДС (индустрия) - предимно градски региони (млн. евро)	1343,1	1417,7	1401,8	1593,0	1390,9	1461,9	1402,2	1530,2	1674,3	1721,1	
NUTS 1	България. БДС (индустрия) - междинни региони (млн. евро)	4313,2	4322,5	4441,1	5472,5	5695,1	5486,3	5892,1	6338,3	7088,4	7568,8	
NUTS 1	България. БДС (индустрия) - предимно селски региони (млн. евро)	815,8	1027,3	880,3	1212,0	1284,1	1124,2	1200,0	1341,4	1367,9	1609,8	
NUTS 0	ЕС-28. БДС. Услуги (млн. евро)	2231775,0	2112355,2	2165906,0	2219126,9	2258404,2	2271680,1	2360069,8	2495697,0	2526179,8	2613954,0	2699716,7
NUTS 1	България. БДС. Услуги (млн. евро)	6407,4	6555,5	6839,5	7341,6	7373,4	7847,0	8062,8	8870,9	9326,1	10085,3	11255,6
NUTS 1	България. БДС. Услуги (% от обща БДС)	20,5	20,2	20,7	20,4	20,3	21,8	21,7	22,5	22,3	22,3	23,1
NUTS 1	България. БДС (услуги) - предимно градски региони (млн. евро)	3000,78	2972,09	3126,25	3351,57	3363,68	3663,1	3730,9	4147,22	4354,63	4769,4	
NUTS 1	България. БДС (услуги) - междинни региони (млн. евро)	3047,81	3192,77	3178,07	3389,98	3379,86	3569,88	3724,75	3971,63	4262,35	4537,6	
NUTS 1	България. БДС (услуги) - предимно селски региони (млн. евро)	361,21	372,71	397,06	441,33	435,37	452,1	462,34	513,98	571,18	603,79	

Източник: Разработено по данни от Евростат

*Услугите вкл. търговия на едро и дребно, транспорт, настаняване и хранителни услуги

По данни на НСИ общата структура на икономиката на страната е 67% услуги, 28% е индустрия и едва 5% е селското стопанство. През 2018г. растежът на Брутната добавена стойност в икономиката се забавя до 3% при 4.2% през 2017г. Услугите продължават да нарастват стабилно, отчита се забавяне на промишлеността, обяснението е временно отслабване на икономическата активност на някои предприятия.

Общата структура на икономиката на страната за 2018г. е представена от три групи селско стопанство, услуги и индустрия, чийто дял формира стойността на БДС¹⁰. По данните на Евростат за 2018 г. селското стопанство заема относителен дял 3.9% в БДС, индустрията - 24%, на услугите -22.3% (включени са търговия на едро и дребно, транспорт, настаняване и хранителни услуги). Само за периода 2011-2014г. приносът на селското стопанство към БДС е над 5%. Относителният дял на селското стопанство се определя от редица фактори като произведената продукция и реализираните приходи от нея. Когато разходите се повишават съответно приносът към БДС намалява. Селското стопанство е под въздействието на разнообразни фактори – природно-климатични (климатичните промени определено имат ефект – като повишаване на температурите, интензивността на валежите), пазарни (промени на цените, конкуренцията и търсенето на пазара). БДС показва стабилност на сектор Селско стопанство и няма структурни промени. При услугите и индустрията не се наблюдават промени по отношение на приноса към БВП. Стабилността на секторите по отношение на дяла им към БДС показва, че за периода няма структурни промени в икономиката.

Брутната добавена стойност (БДС) е 48 634.1 милиона евро през 2018г. По данни на Евростат¹¹ общата структура на Брутната добавена стойност (БДС) за 2017г. е 67% услуги, 28% е индустрия и едва 5% е селското стопанство. Приносът на районите към БДС е разпределен както следва: около 40% се създава в предимно градски райони, 51% в междинни и само 9% в предимно селски.

По отношение на БДС в сектор Селскоо стопанство предимно градските райони имат незначителен дял 2%, междинните райони заемат висок дял 76% в БДС на селското стопанство, а предимно селските райони допринасят 22% за БДС на селското стопанство.

¹⁰ Данни Евростат Контекст индикатор Подобряване на положението на земеделските стопани в хранителната верига. Брутна добавена стойност (БДС) по сектори, по видове региони.

¹¹ Индикатор С.11 към обща цел Брутна добавена стойност (БДС) по сектори, по видове региони.

Предимно градските райони имат принос към общата БДС в сектор „Индустрия“ около 17%, по-голям е дялът на приноса на междинните райони 70%, а най малък е дялът на предимно селските райони (14%).

Предимно градските райони създават 47% от БДС на сектор услуги, междинните райони 45%, и най – незначителен принос за БДС в услугите имат предимно селските райони 6%.

Брутен вътрешен продукт на човек от населението – регионални различия

Анализът за Брутният вътрешен продукт на човек от населението е представен по райони за период 2008-2017г. и той е определящ за качеството и стандарта на живот на регионално и местно ниво (Таблица 11).

Таблица 10 Индикатор С.09 Брутен вътрешен продукт на човек от населението (евро)

Индикатор С.09 към обща цел С.08		Индикатор I.23 Принос за растежа в селските райони:										
		Развитие на БВП на глава от населението в предимно селски райони										
Наименование на индикатор		Брутен вътрешен продукт на човек от населението (евро)										
NUTS - Класификация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NUTS 0	ЕС-28. БВП на човек от населението	26130	24530	25500	26220	26680	26850	27720	29140	29310	30070	30960
NUTS 1	България. БВП на човек от населението	4880	4930	5050	5610	5750	5770	5940	6360	6820	7390	7980

Източник: Евростат

В България БВП на човек от населението в предимно селските райони е 7 980 евро, отбелязва растеж почти двойно (49.5%) за периода (2008-2018г.), но остава на ниво значително под стойността за страните ЕС-28 30960 евро за 2018г.

Наблюдава се разлика в равнището на брутен вътрешен продукт за различните географски райони в България. Така например реалният брутен вътрешен продукт на човек от населението за Югозападния район, където се намира столицата, е с повече от два пъти по-големи размери спрямо всеки един от останалите райони. Този показател е в диапазон от 8938 лв. за най-бедния район – Северозападния и до 22 913 лв. в Югозападния.

Таблица 11 БВП на човек от населението

Индикатор С.09 към обща цел С.08		Индикатор I.23 Принос за растежа в селските райони: Развитие на БВП на човек от населението в предимно селски райони									
Наименование на индикатор		Брутен вътрешен продукт на човек от населението (лева)									
NUTS - Класификация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
NUTS 0	ЕС-28	51106	47977	49874	51282	52182	52514	54216	56993	57325	58812
NUTS 1	България	9544	9622	9924	10248	10956	11283	11577	12340	13206	14280
NUTS 2	Северозападен регион	6221	6074	6090	6343	6816	7064	7408	7607	8014	8938
NUTS 3	Видин	5447	5405	5170	4990	5384	5876	6066	6258	6401	7283
NUTS 3	Враца	7665	7480	7974	8361	9105	8361	9520	9305	9579	11684
NUTS 3	Ловеч	6530	6251	6151	6484	6908	7317	7666	7759	8674	8804
NUTS 3	Монтана	5729	5463	5449	5559	6044	6769	6642	7270	7801	8659
NUTS 3	Плевен	5635	5606	5468	5808	6142	6639	6734	7039	7300	7884
NUTS 2	Северен централен регион	6574	6508	6527	6838	7548	7957	8403	8627	9111	9818
NUTS 3	Велико Търново	6020	6203	6619	6539	7162	7758	7832	8288	8611	9254
NUTS 3	Габрово	7655	7852	7795	8191	9024	8985	9833	10358	11152	12363
NUTS 3	Разград	5729	5406	5951	6307	7452	7846	8182	7778	8379	8985
NUTS 3	Русе	7748	7545	6937	7602	8441	8903	9694	9913	10523	11152
NUTS 3	Силистра	5260	4922	4831	5145	5205	5582	5852	5933	6080	6687
NUTS 2	Североизточен регион	8255	7926	8030	8294	9077	9327	9795	10193	10629	11398
NUTS 3	Варна	10777	10390	10041	10270	11163	11235	12113	12589	12879	13809
NUTS 3	Добрич	6127	5866	6795	6730	7283	7747	7827	8003	8332	8925
NUTS 3	Търговище	5696	5517	5849	6179	6929	7310	7138	7822	8867	9148
NUTS 3	Шумен	6237	5786	5909	6141	6864	7243	7397	7577	8060	8829
NUTS 2	Югоизточен регион	7860	8001	8017	8374	9140	9519	9842	10257	11623	12538
NUTS 3	Бургас	9047	8792	8788	9277	9367	9806	8714	10311	11372	12240
NUTS 3	Сливен	5031	5028	5047	5167	5801	5654	5961	5921	6392	7046

NUTS 3	Стара Загора	9145	9727	9629	10067	11700	12375	14366	13555	16248	17550
NUTS 3	Ямбол	5261	5641	5947	6041	6935	7130	7773	8159	8445	8881
NUTS 2	Югозападен регион	15911	16248	17013	17171	17887	18267	18566	19985	21293	22913
NUTS 3	Благоевград	6497	6501	6479	6682	7392	7605	7589	7890	8290	8792
NUTS 3	Кюстендил	5796	5454	5986	5579	5914	6195	6683	7274	7440	7989
NUTS 3	Перник	7894	5851	6327	6078	5784	5745	5936	6021	6895	7735
NUTS 3	София	8775	10143	9069	11338	12135	10978	11563	12984	13203	15527
NUTS 3	София (столица)	21963	22458	23774	23256	24017	24680	24890	26692	28465	30295
NUTS 2	Южен централен регион	6643	6739	6981	7099	7761	7940	7899	8723	9230	10009
NUTS 3	Кърджали	5675	5528	5481	5129	6139	6151	6067	6473	6854	7485
NUTS 3	Пазарджик	6307	5790	6715	6661	7429	7242	6864	7930	7493	8123
NUTS 3	Пловдив	7142	7814	8021	8318	8920	9394	9295	10173	11222	12112
NUTS 3	Смолян	7311	6785	6937	6659	7231	7142	7583	8557	8636	9742
NUTS 3	Хасково	5928	5588	5357	5643	6165	6136	6412	7001	7276	7807

Източник: НСИ

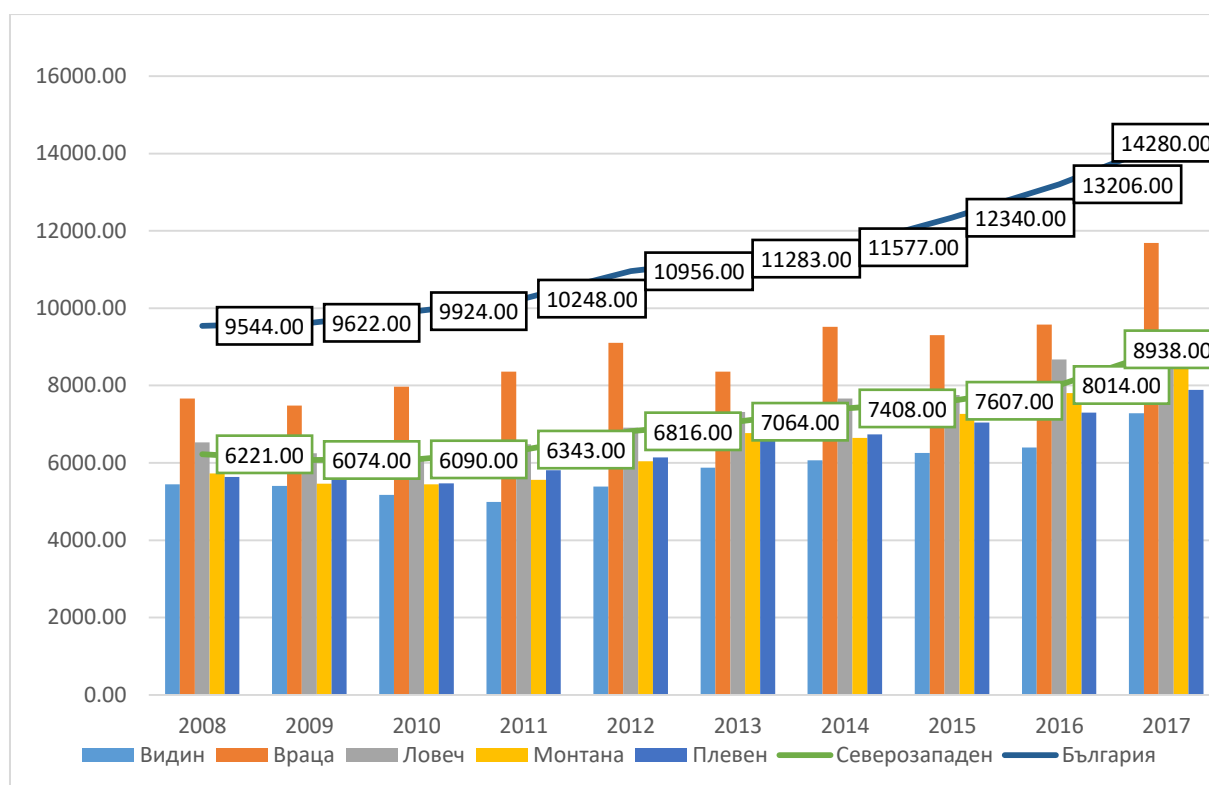
БВП продукт на човек от населението в предимно селските райони в България отбелязва нарастване през период (2008-2017г.) но остава значително под стойността за страните ЕС-28.

По данни на Евростат за 2019 г. БВП (по текущи цени) в предимно селските райони в БВП на човек от населението е 8 678 евро, БВП на човек от населението измерен чрез Паритета на покупателната сила в ЕС-2027 е 16 611 евро. България изостава в сравнение с страните от ЕС (ЕС-27) и е за сега има най-ниски стойности, независимо от по-високите стойности на тези показатели спрямо 2018 и 2017 г.

Северозападен район

Северозападният район се отличава от останалите с най-нисък БВП на глава от населението - 8938 лв. за 2017, което е с 43.7% повече от нивото за 2008 г. (6221 лв. на човек от населението).

Фигура 10 БВП на човек от населението Северозападен район

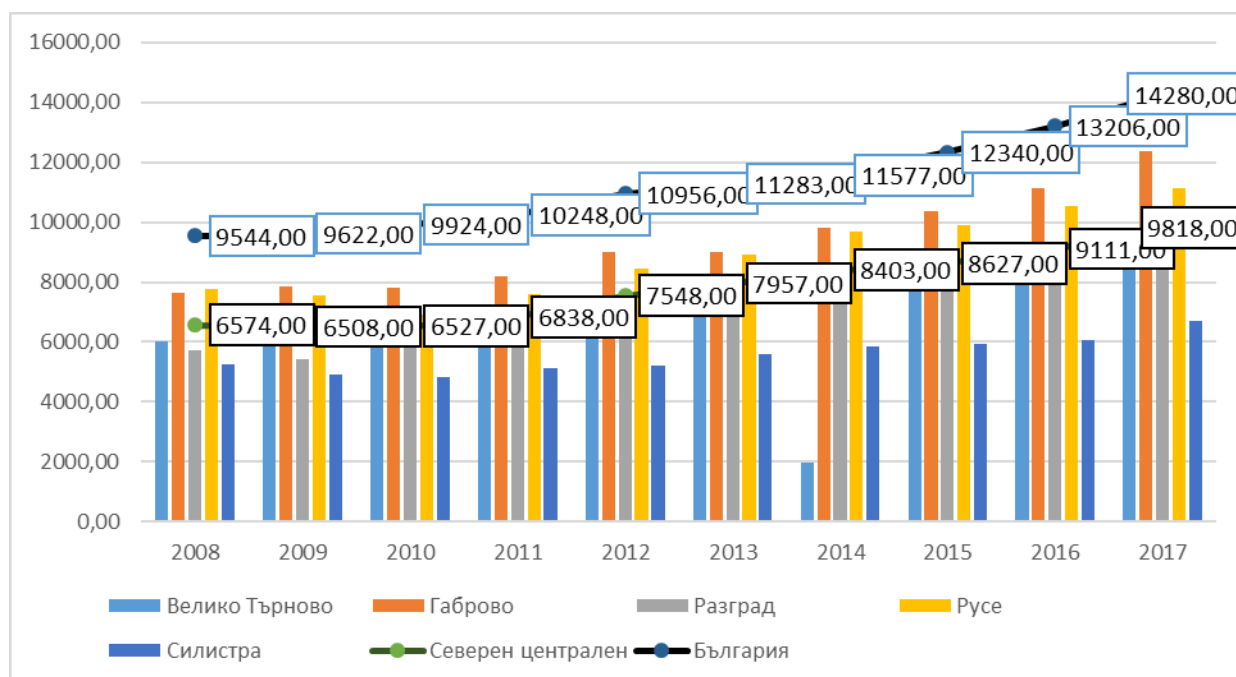
Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

Стойността на показателя за 2017 г. е най-висока в област Враца (11684 лв. на човек от населението) като нараства почти два пъти сравнено с 2008 г. Следва област Монтана, където показателят достига до 8659 лв. през 2017 г., което е с 2930 лв. повече (с 51% повече) спрямо 2008 г. (5729 лв.). Причините за растежа на БВП на човек от

населението и за подобряване на покупателната способност са инвестициите (местни и чужди) в новосъздадени промишлени предприятия. В област Ловеч БВП на човек от населението нараства плавно, но въпреки това, показателят е малко над половината от нивото за страната.

Северен централен район

Фигура 11 БВП на човек от населението Северен централен район

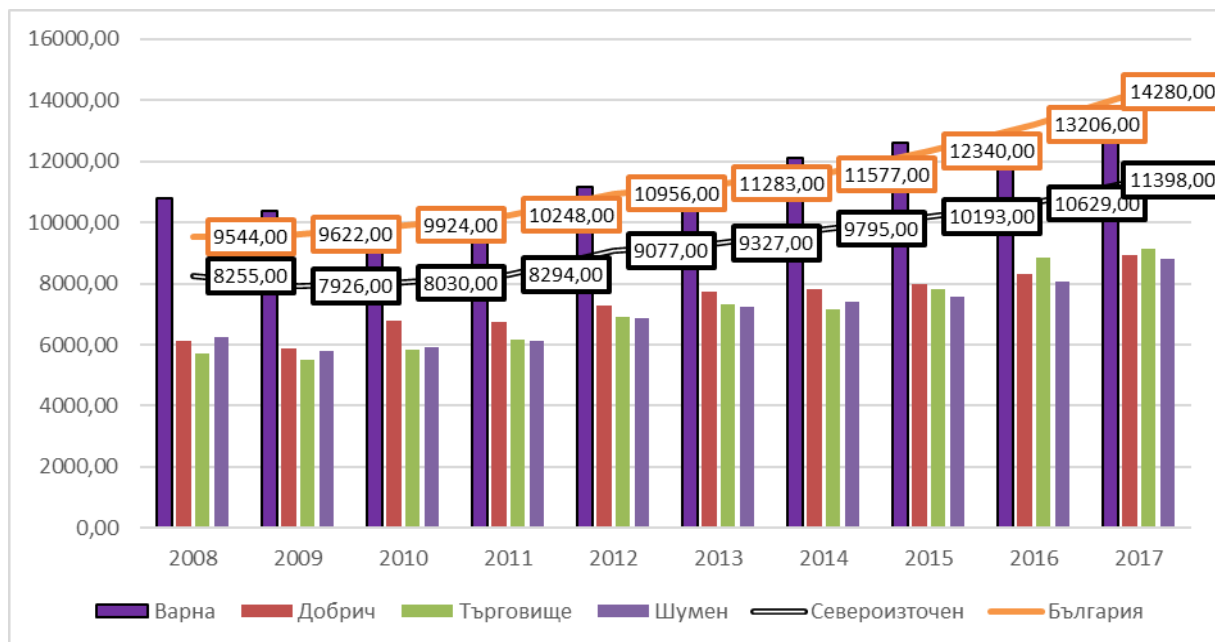
Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

В периода 2008-2017г. в Северен централен район се очертават две области с добро качество на живот, това са Габрово (12 363 лв.) и Русе (11 152 лв.), следвани от Велико Търново (9 254 лв.) и Разград (8 985 лв.). Област Силистра изостава значително спрямо останалите, но след спада, от 2011г. се забелязва нарастване на разглеждания показател.

Брутният вътрешен продукт в областта регистрира най-ниската си стойност през 2011г., а най-високата си през 2017г.

Североизточен район

Фигура 12 БВП на човек от населението Североизточен район

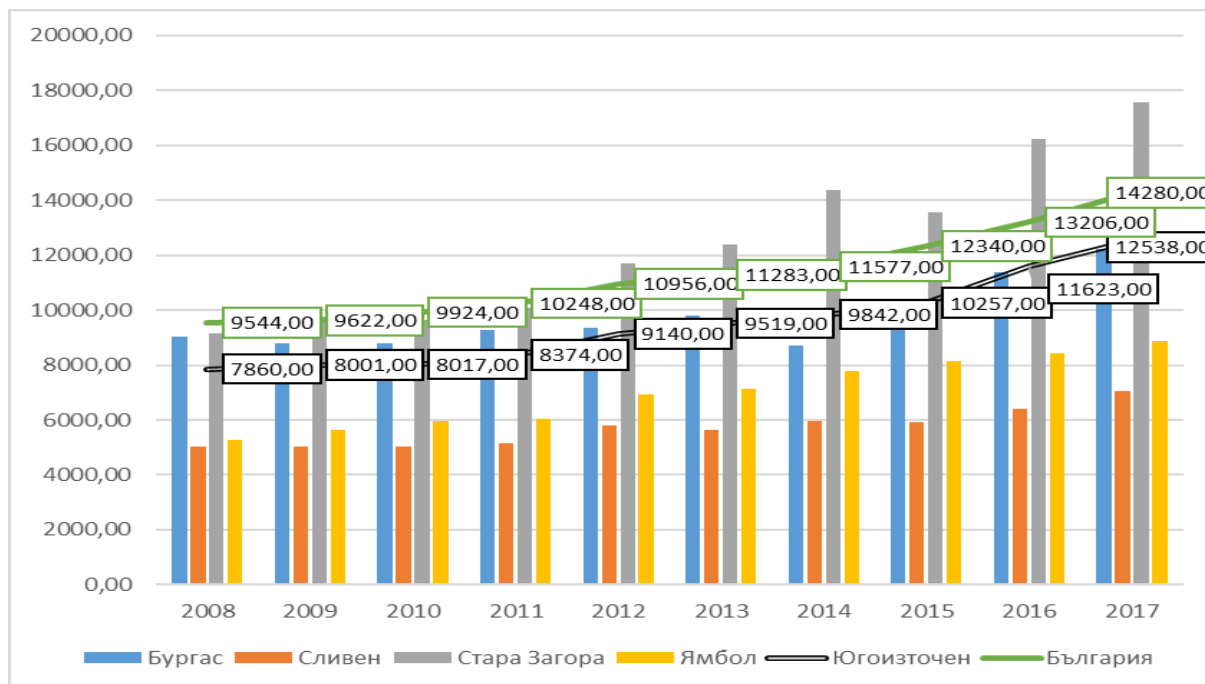

Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

Този район се откроява с най- висока стойност на показателя в Северна България (Фигура 12). В този район област Варна (13809 лв.) изпреварва останалите области, като стойността на показателя е над средния за района. За останалите БВП на човек от населението е както следва: Търговище (9 148 лв.), Добрич (8 925 лв.) и Шумен (8 829 лв.) за 2017г. Област Варна разполага със значителен икономически потенциал за развитие на бизнеса и за привличане на чуждестранни инвестиции. За областта е характерно добре изградената транспортна инфраструктура, развит е секторът на туризма, на услугите, търговията и индустрията и затова се доближават данните до средното ниво за страната. За Добрич доходите се формират главно от селското стопанство, услугите и туризма.

Югоизточен район

Фигура 13 БВП на човек от населението в Югоизточен район

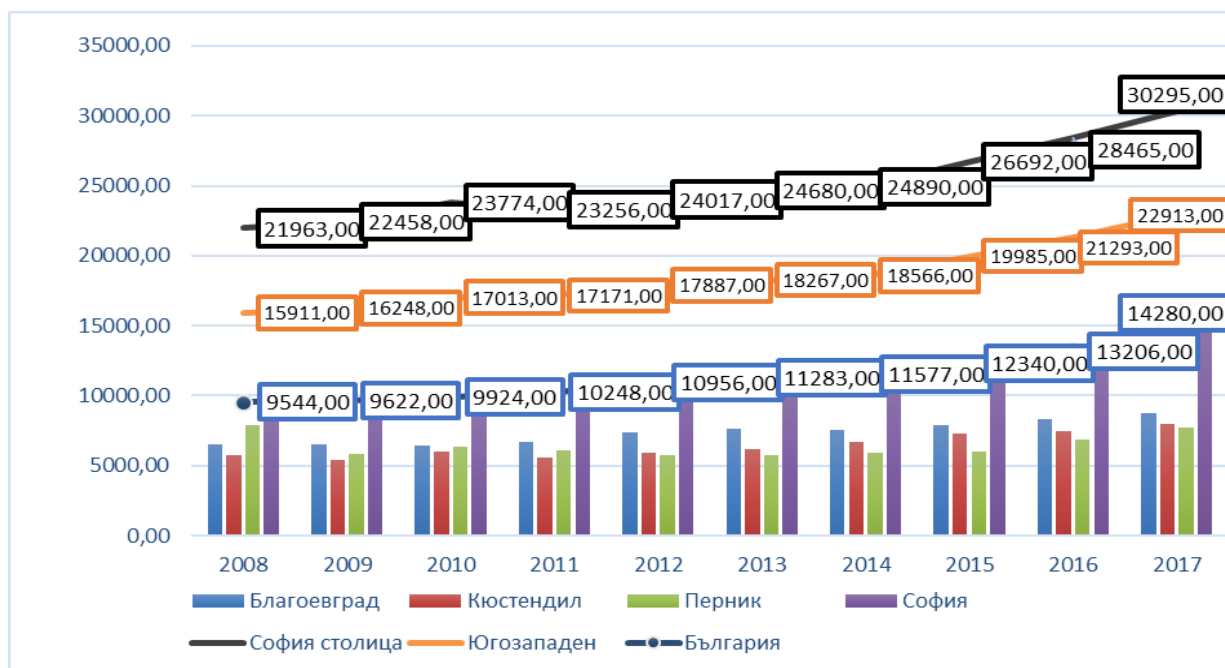

Източник: собствени изчисления на база данни от НСИ

Районът достига стойност на показателя в размер на 12538 лв. за 2017 г., което е 4678 лв. или 60% повече в сравнение с 2008 г. Водещи в района са Стара Загора (17550 лв.) и Бургас (12240 лв.), което се дължи на инвестициите в предприятия за високотехнологични продукти и услуги в областта на информационните технологии, електронните компоненти, машиностроенето, медицинската и оптична техника и други, които осигуриха заетост и доходи на населението. В област Бургас общините са с развит туризъм, услуги, химическа промишленост и др. От региона с по-ниски стойности на показателя са Сливен (7046 лв) и Ямбол (8881 лв.).

Югозападен район

Фигура 14 БВП на човек от населението в Югозападен район

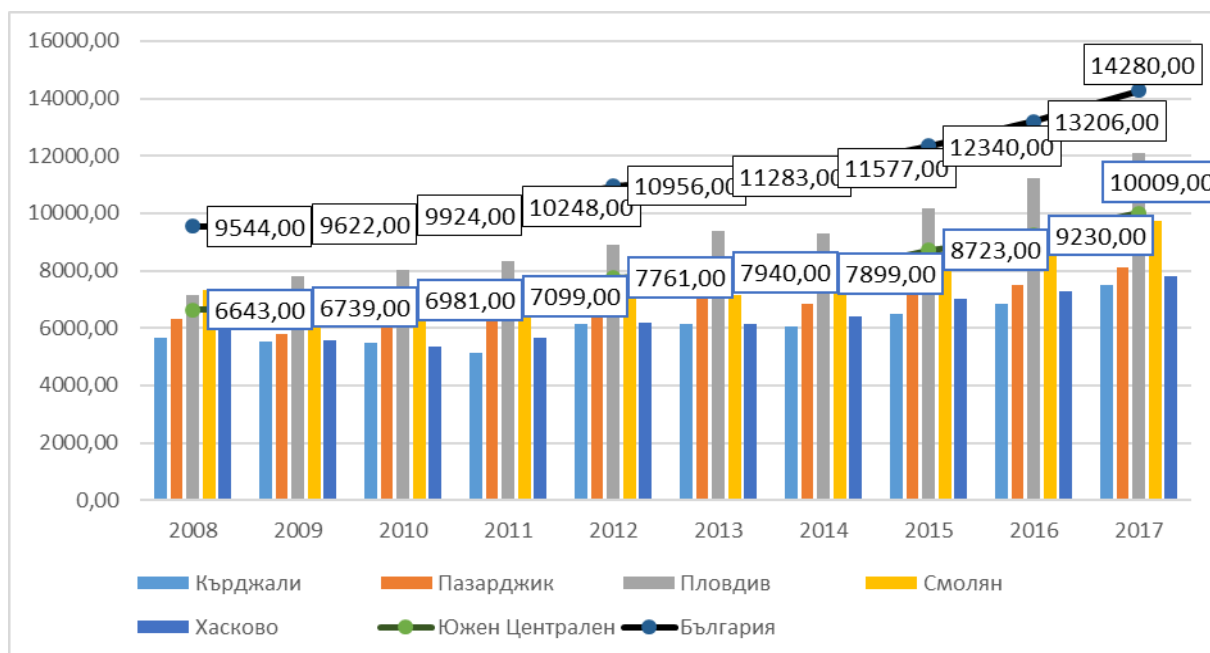

Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

Растежът на този показател за района се определя изцяло от икономическия профил и инвестиционната активност на столицата. София-град е водещ по ръст на този показател, който е 30295 лв. за 2017 г. (Фигура 14). Показателят бележи незначително нарастване за Благоевград и Кюстендил, а за област Перник почти запазва равнището си от 2008 г. Област Перник поради реструктуриране на добивната и преработващата промишленост и слабото развитие на други икономически сектори, доходите на населението не са се покачили съществено за периода.

Южен Централен Район

Фигура 15 БВП на човек от населението в Югозападен район

Източник: собствени изчисления по данни от НСИ и Евростат

По показателя БВП на човек от населението ЮЦР се нарежда на четвърто място от районите на ниво 2, като изпреварва само Северозападен и Северен централен район. БВП на човек от населението през 2017 г. е 10009 лв. за 2017 г. което с 3366 лв. или с около 51% повече от 2008 г. Най - висока стойност от 12112 лв. на човек от населението през 2017 г. е отчетена в област Пловдив. Стойността на показателя е ниска за област Хасково (7311 лв.), следвана от Кърджали (7485 лв.). Данните са представени на Фигура 15.

Изводи

Българската икономика отчита устойчив и сравнително висок ръст на икономически растеж след 2012г., което влияе благоприятно на осигуряването на по-предвидима и планирана икономическа среда за бизнеса и инвестициите.

Основни движещи фактори за икономическия растеж са инвестиционното потребление и индивидуалното потребление, които и в бъдеще ще осигуряват големи приходи в бюджета. Индивидуалното потребление е движено от нарастващите доходи в икономиката, нарастващата заетост и намаляващата безработица, която достига до едни от най-ниските си нива през 2018г.

България е все още догонваща по отношение на средните показатели на ниво ЕС-28. Тенденция към нарастване на макроикономическите показатели след 2014г. се отбелязва за всички райони и области на страната. Видим е растежа на паритета на покупателната способност на национално ниво, включително в различните типове райони – предимно градски, междинни и предимно селски региони. Независимо от положителната тенденция на нарастване на БВП (паритет на покупателната способност), предимно селските райони продължават да изостават от средното ниво за страната. БВП продукт на човек от населението в предимно селските райони в България отбелязва нарастване през период (2008-2017г.) но остава значително под стойността за страните ЕС-28.

Не са настъпили структурни промени в икономиката за периода 2008-2017г., няма съществени промени в сектор услуги (търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство). БДС за периода 2008-2017г. показва, че развитието на икономиката е стабилизирано и не са настъпили размествания в основните икономически сектори.

Междинните райони имат съществена роля в създаването на БДС в селското стопанство и в индустрията. Предимно градските райони заемат по-висок дял в сектор услуги на БДС. Предимно селските райони формират 22% на БДС в сектор селско стопанство, проносът им за създаването на добавена стойност в останалите два сектора индустрия и услуги е малък.

По отношение на БВП на човек от населението се установява, че са налице вътрешнорегионални и междурегионални диспропорции в икономическото развитие и качеството на живот, които продължават да се задълбочават. Очертават се ясни дисбаланси по отношение на БДС и БВП вътре в районите. Съществува видима разликата в БВП на човек от населението в предимно селските райони.

Реалният брутен вътрешен продукт на човек от населението за Югозападния район, където се намира столицата, е с повече от два пъти по-големи размери спрямо всеки един от останалите райони. Този показател е в диапазон от 4570 евро за най-бедния район – Северозападния и до 11715 евро в Югозападния. Регионалните различия се увеличават и представляват пречка за конкурентоспособността на страната. Тази поляризация показва различията в икономическия потенциал и инвестиционна активност на територията на страната.

Във всеки район се обособява селище с показатели, които надвишават средните стойности за района, т.е. във всеки район са формирани населени места, които са

двигатели за инвестиции и растеж. Поради различната степен на развитие на районите и областите, приносът им към съвкупния БВП на страната е различен. Отклоненията на БВП на човек от населението формират водещи в икономическо и индустриално отношение градове в териториален аспект.

3.2. Демография в селските райони

Териториално разпределение на населението

Административно-териториалното устройство на България се състои от шест статистически района (ниво NUTS 2), 28 административни области (ниво NUTS 3) и 264 общини (LAU 1).

Общо територията на страната е 110371 кв. км. Най-голяма площ заемат междинните общини 76.7% (84654 кв. км.) от цялата територия, селските райони 22.1% (24387.9 кв. км) и градска община – София с 1.2% (1329.1 кв. км). Показателят гъстота на населението в края на 2018г. е 63.9 д/км², а през 2008г. е 68.9 д/км². По методологията на ЕС в междинни райони гъстотата на населението е 56.8 души/км², в селските райони – 37.5 души/км², а в градските (София-град) – 997 души/км². Гъстотата на населението в селските райони е средно 27.1 души/км² и е приблизително три пъти по-ниска от средната за страната (63,9 души/км²).

Таблица 12 Основни данни за селските райони на България, 2018 г.

Административно ниво	Ниво	Площ	Административна единица	Население през 2008 г.		Население през 2017 г.		Промяна
		кв.км	брой	брой	гъстота	брой	гъстота	
Национално ниво	NUTS 0	110371.8	1	7606551	68.9	7045300	63.8	-7.4
Областно ниво	NUTS 3	110371.8	28	7606551	68.9	7045300	63.8	-7.4
Предимно градски райони	NUTS 3	1329.4	1	1247059	938.1	1325429	997.0	6.3
Междинни райони	NUTS 3	84654.5	20	5317579	62.8	4810970	56.8	-9.5

Предимно селски райони	NUTS 3	24387.9	7	1041913	42.7	913635	37.5	-12.3
Селски райони по национална класификация, с население под 30 000 жители в най-голямото населено място в общината								
Общинско ниво	LAU 1	89321.6	231 (232)	3064918	34.3	2696887	30.2	-12.0
Междинни райони	LAU 1	68662.7	168 (169)	2374733	34.6	2095105	30.5	-11.8
Предимно селски райони	LAU 1	20438.9	63	690185	33.8	606516	29.7	-12.1
Селски райони, с население под 20 000 жители в най-голямото населено място в общината								
Общинско ниво	LAU 1	83063.5	225	2749495	33.1	2426285	29.2	-11.8
Междинни райони	LAU 1	63740.2	163	2097713	32.9	1855183	29.1	-11.6
Предимно селски райони	LAU 1	19323.3	62	651782	33.7	571102	29.6	-12.4

Източник: собствени изчисления по данни от Евростат и НСИ, 2019г

По методологията на ЕС за типология на районите населението в страната за 2018г. е разпределено, както следва: селски райони - 12.9% или 905297, междинни райони 68.1% или 4766622, а в градските са 19.0% или 1328120.

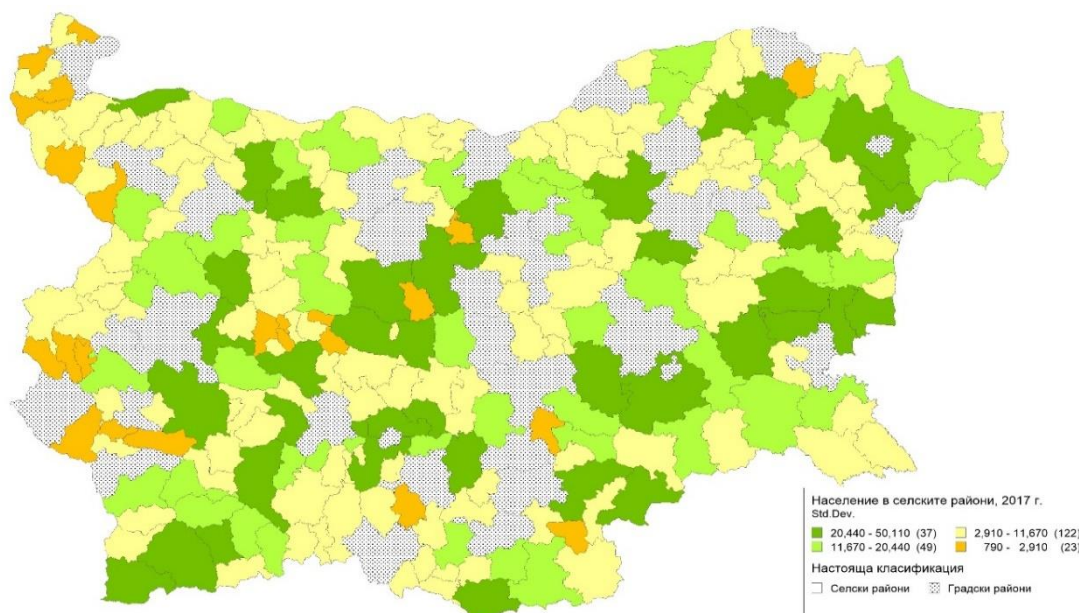
Следвайки приетото определение за селски райони (общини с населено място до 30 000 души) и според Европейската типология на общините, повече от населението на селските райони (78.0% или 2131769) живее в междинните райони и (22.0% или 600117) е концентрирано в типично селските¹².

Данните показват ясно изразена тенденция на намаляване на гъстотата на населението и в Северен централен, Североизточен и Южен централен район. Най-гъсто населен е Югозападният район, което е резултат от по-добрите възможности за живот и работа, които предлага столицата. Засилване на различията в гъстотата на населението за страната показват концентрация на населението в големите градове и

¹² Виж Приложение 1 за данните на Евростат ползвани за анализа на предимно селските, междинните и предимно градските райони на България според типологията на ЕС от 2010 година.

общинските центрове за сметка на малките населени места. За общините в селските райони гъстотата на населението намалява пропорционално на спада на броя на населението.

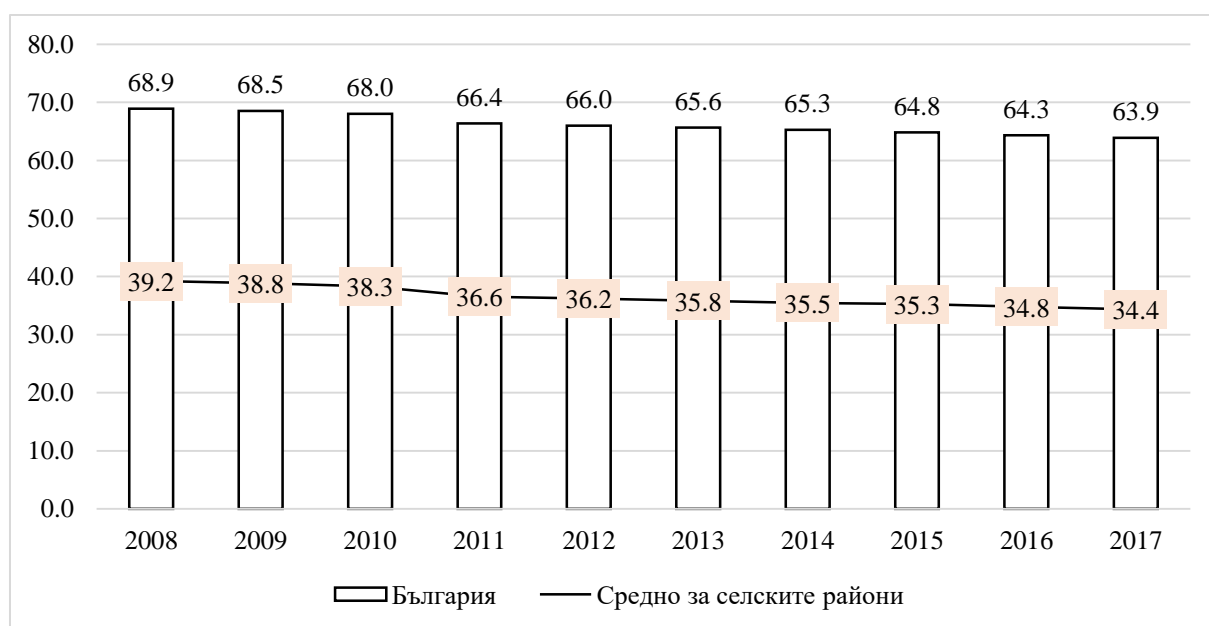
Фигура 16 Население в селските райони според типологията на ЕС (2017 г.)

Източник: НСИ

През периода 2008-2018г. гъстотата на населението в България постоянно намалява. Най-голям спад на гъстотата на населението се наблюдава през 2011г. През 2008г. гъстотата на населението на 1 кв. км. възлиза на 68.9 лица, а средно за селските райони е 39.2 лица на 1 кв. км., което е 57% от гъстотата на населението на националното ниво. През 2018г. по данни на Евростат гъстотата на населението възлиза на 63.9 лица на 1 кв. км., а средно за селските райони е 34.4 лица на 1 кв. км., което е 54% от гъстотата на населението на националното ниво.

Фигура 17 Гъстота на населението на 1 кв. км. в селските райони и в България

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

На Таблица 13 са посочени общините до 30000 души при които гъстотата на населението е под 10 души/км².

Таблица 13 Общини с гъстота на населението под 10 души на кв.км

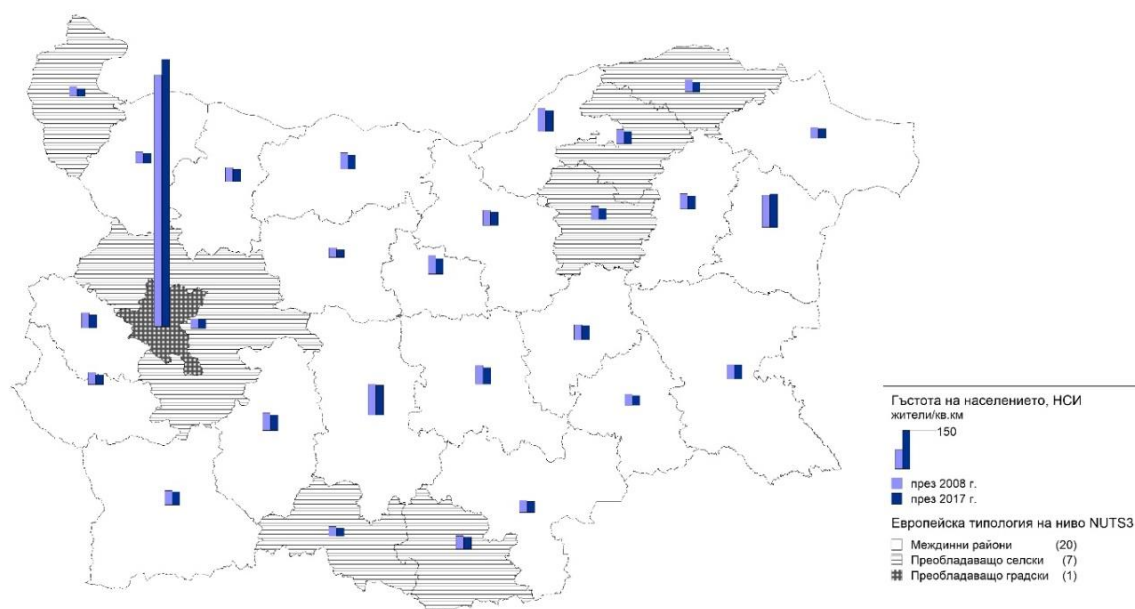
Групи	Общини	Лица на 1 кв. км.
Под 10 лица на 1 кв.км.	Батак	9,5
	Макреш	8,8
	Трън	8,8
	Ивайловград	8,5
	Невестино	7,6
	Маджарово	7,5
	Чупрене	7,1
	Болярово	6,7
	Малко Търново	5,5
	Трекляно	4,1

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

През 2017г. гъстотата на населението в общините до 30000 души, които са над средното на национално ниво (63.9 лица на 1 кв. км.) са: Стамболийски, Белослав, Сопот, Пещера, Кричим, Перушица, Раковски, Гоце Делчев, Лом, Марица, Петрич, Садово, Козлодуй, Септември, Лясковец, Девня, Айтос, Костинброд, Поморие, Долна баня, Несебър. Тези общини са едва 9% от общините до 30000 души 91% са общините до 30000 души, които по индикатора „Гъстота на населението“ са под средното на национално ниво (63.9 лица на 1 кв. км.). Под 10 души на кв. км. са следните общини до 30000 души: Грамада, Опан, Земен, Крушари, Лъки, Батак, Георги Дамяново,

Ивайловград, Рила, Трън, Маджарово, Бойница, Макреш, Чупрене, Болярово, Малко Търново, Невестино, Трекляно.

Фигура 18. Гъстота на населението по области за 2008 г. и 2017 г. по вид на районите, съгласно Европейската типология „градски-селски“

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ за 2017 г.

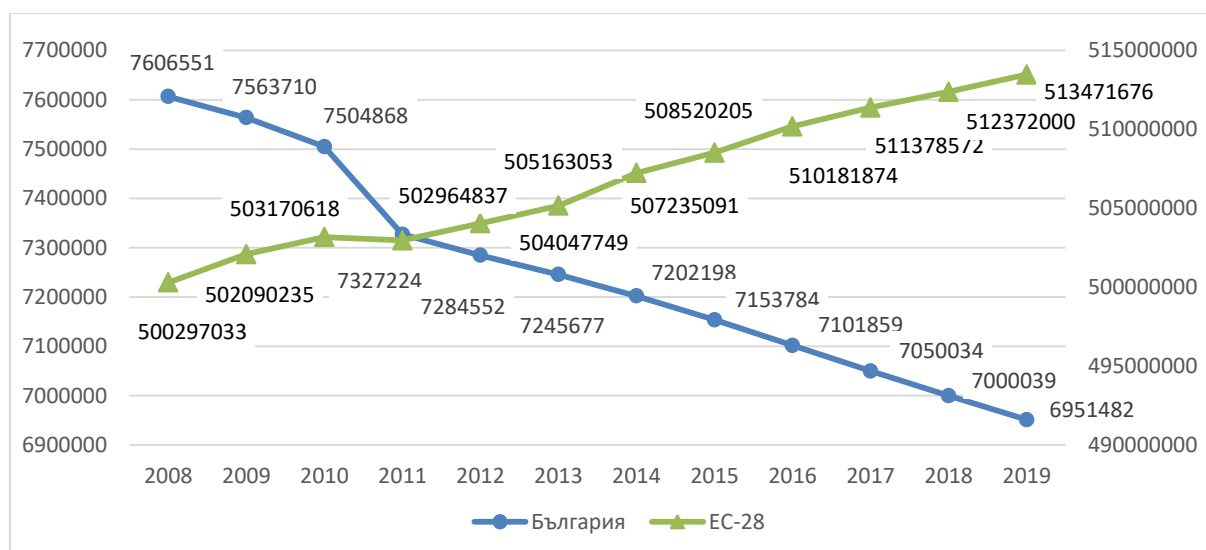
Наблюдава се намаление на гъстотата на населението, което е резултат от демографски процеси като механично и естествено движение на населението, както и от процеса на урбанизация.

Демографската ситуация в страната се определя от икономически, политически, биологически и социални фактори, които определят бъдещия потенциал на икономиката и качеството на човешките ресурси. Демографските процеси очертават много предизвикателства пред бъдещото развитие на общините, в които през последните години има изразена динамика за намаляване на броя на населението и на лицата на възраст между 7-29г. Рискът от демографска криза става все по-реален ако продължи населението на страната да намалява, това се потвърждава от интензивността на промяна на демографските показатели и от намаляване на броя на населението в България за разглеждан период (2008-2018г.).

Населението на България е 6 951 482 души (2019г.), което е 1.4% от населението на Европейския съюз. Спадът на населението спрямо 2018г. е 48 557 души, или намаление с 0.7%. Загубата от населението е 655 069 или 6.09 % за периода 2008-2019г. Ясно е очертана негативна тенденция, което е в контраст с положителния ръст на населението общо за 28-те страни-членки на ЕС, която е следствие на естествения и механичния прираст на населението. Сравнението показва, че за периода 2008-2019г. населението расте всяка година в рамките на ЕС, като общото нарастване е с 11 381 441 души, което означава среден годишен прираст 0.22 %.

В ЕС-28 единствено през 2011г. се наблюдава отрицателен прираст на населението – 0.04 %. През останалите години, прирастът на населението в ЕС-28 е положителен. За периода 2008-2019г., населението на ЕС-28 нараства с 2%.

Фигура 19 Изменение на населението на България и ЕС 28 за периода 2008-2019г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на Евростат и НСИ

Негативната тенденция на намаляване на числеността на населението е резултат от демографската трансформация започнала от 90-те години на XX век, и на емиграционни потоци и на последващите икономически кризи.

Таблица 14 Разпределение на населението в селските райони по типология на ЕС

	Селски райони - общо	Междинни райони	Предимно селски райони
Общини – брой	232	169	63
Население – общ брой	2 696 887	2 090 371	606 516
Минимален брой население в	798	798	996

община			
Максимален брой население в община	50 110	50 110	35 414
Среден брой население в община	11 675	12 443	9 627

Източник: собствени изчисления по данни от Евростат и НСИ, 2019г.

Промените на демографските параметри са предизвикателства, пред които е изправена България в настоящето и бъдещите десетилетия. Проблемът за страната не е само в числеността, а и в процесите на промени на възрастовата структура и преразпределение на населението на територията на страната.

Таблица 15 Разпределение на населението по общини в селските райони 2018 г.

Население	Брой общини	Относителен дял от общините	Брой население	Относителен дял от населението на страната
До 5000	53	20,00	168 639	2.4
5 000-10 000	79	29,81	583055	8.3
10 000-20000	63	23,77	904787	12.9
20 000-30000	27	10,19	646454	9.2
30 000-100 000	34	12,83	1805703	25.7
Над 100 000	8	3,02	1563281	22.6
София–столица	1	0,38	1328120	18.9

Източник: НСИ

Половината от населението на страната (49.0%) живее в Югозападния и Южния централен район, а най-малък по брой на населението е Северозападният район - 756 хил. души, или 10.7% от населението на страната. Разпределението на населението на територията на страната е неравномерно, което се отразява и на трудовите ресурси и ограничава пазара на труда. Концентрацията на населението е най-голямо в столицата и в градовете с над 100 000 души, което възлиза на 2891401 (41.3%¹³). Големи са различията в броя на населението в общини в селските райони. Населението, живеещо в общини до 5000 жители, заема най-малък дял от населението в селските райони (53 общини с численост на населението 168639 или 2.4% от общото население на страната). От тях най-малко населени са община Трекляно и община Бойница. Броят на общините от 5000 до 10000 жители са 79 общини с численост на населението 583055 или 8.3%, а общините от 10000 до 20000 жители (63 града) са с численост на населението 904787 жители или 12.9%. Броят на общините в селските райони с население от 20000 до 30000

¹³ Общини с над 100000 са Бургас, Варна, Пазарджик, Плевен, Пловдив, Русе, Сливен, Стара Загора

жители е 27, с численост 646454 или 9.2 %. Броят на общините с население до 30000 са 222, до 20000 са 195.

От шестте района в страната най-голямо намаление на населението е регистрирано за Северозападен район. Областите с най-голям спад на населението за 2018 г. са Смолян, Видин, Монтана, Враца, Ловеч, Плевен, Ямбол, а области, в които населението расте са: Варна, Пловдив, Стара Загора. Тази концентрация на населението се дължи на това, че в тези градове са развити индустриалните производства, услугите, има по-добри условия и качеството на живот.

Според данни на НСИ за 2018г. в градовете живеят 5 159 129 души, или 73.7%, а в селата - 1 840 910 души, или 26.3% от населението на страната.

Регистриран е спад на населението в селата. В страната населените места са 5256, от които 257 градове и 4997 села. От всички 4997 села в България точно 591 са без население или с едноцифрен брой жители или с 20 повече в сравнение с предходната 2017г. Общият брой на селата с едноцифрен брой жители е 427, а 164 са населените места, в които няма нито един постоянен обитател. С един жител в страната са точно 72 села. По двама души население има в 65 населени места, а по трима - в 48 села. В България 50 населени места са с по четирима жители. С по пет души постоянно население са 40 села, а с по шестима жители - 34 села. Общо 33 села имат по седем жители, други 48 са с по осем обитатели, а 37 села са с деветима души население. Тенденцията от риск за обезлюдяване на селата при намаляващия ръст на населението става все очевидна и тревожна.

В доклада за Социално-икономическото развитие на районите също е посочено, че в селските райони са оформени няколко силно обезлюдени ареала и това са Северозападен ареал, Западна граница, Централна Стара планина и Предбалкан, Сакар-Странджанска област, Краището и др. Населението в селата в селските райони сериозно намалява и през следващите години е възможно те да бъдат обезлюдени. Вътрешната и външната миграция, ниската раждаемост, икономическата диспропорция в развитието на районите са фактори, които водят до промяна в числеността и структурата на населението в населените места по територията на страната. Обезлюдяването е предимно в селата, които са локализираны в селските райони. За последните години нараства концентрацията на населението в градовете за сметка на обезлюдяването в малките населени места, поради урбанизацията, темповете на застаряване на

населението, на търсенето от страна на хората на работа и професионално развитие и по-добро качество на живот. Във всички общини от селските райони, населените места са групирани около общинския център (обикновено това е малък град или по-голямо село). В общинския център са разположени институциите, осигуряващи основни услуги за населението: образователни, здравни, административни, културни и информационни центрове, банкови офиси и търговски центрове. Инвестициите са предимно в общинския център (най-големия по население град) и достъпът и качеството на услугите е по-добър отколкото в населените места извън общинския център, в които техническата инфраструктурата е в лошо състояние, здравното и социално обслужване е с лошо качество. В селата населението намалява и поддържането на социални и публични услуги е икономически неефективно, което води до тяхното закриване, влошавайки качеството на живот в тях и провокирайки допълнително миграцията на населението.

Според националната дефиниция¹⁴ за селски райони, 232 от общините са определени като такива. Те съставляват 87.5% от общия брой общини в страната и са 80.9% от територията. Населението в селските общини наброява 3098077 през 2008г.и намалява с 456412души¹⁵ за периода (2008-2019г.). През 2019 г. населението в селските общини е 38%, а в градските е 62%. Значителен спад на населението в селските общини е отчетен за 2011г. спрямо 2010г. (-5%). През останалия период от 2011г. до 2019г., населението плавно намалява с около 1% годишно. За периода 2008-2019г., населението в селските общини намалява с 16 %, а в градските – с 4 %.

¹⁴ Селски район е община, в която няма населено място с население над 30 000 души.

¹⁵ От 2015 г. Сърница е обявена за самостоятелна извън Велинград и селските общини са 232.

Фигура 20 Динамика на населението в селските общини и градските общини

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Динамиката на населението в градовете и селата на селските райони показва, че през 2008г. населението в селата е 62%, а в градовете живее 55% от населението в селските райони. През 2019г. относителният дял на населението в селата в селските райони намалява на 51%, а в градовете то е 49%. В доклад на ЕК „The impact of demographic change” се посочва, че населението в България от 1991г. в селските райони намалява, този спад ще продължи до 2070г.¹⁶ В селските райони в които населението ускорено застарява се отбелязва нисък БВП на глава.

За периода 2011-2017г., то намалява с около 1-2% на година спрямо предходна година. Броят на населението в селските райони (2017г. спрямо 2010г.) е непостоянен, изменението се колебае в диапазон от 6% нарастване и до -40% намаление. За периода 2010-2017г., населението в селата намалява с 12%, а в градовете с 9%.

В 13 общини се отчита нарастване на населението от 1 до 6% (Хитрино, Венец, Каолиново, Аврен, Ардино, Гърмен, Божурище, Несебър, Банско, Харманли, Горна Малина, Джебел, Върбица). В общините Руен и Поморие, през 2017г. не се отчита промяна на населението спрямо 2010г.

В селските райони броят на населението намалява с постиянен темп. Представената динамика на населението показва, че всяка година в селските райони има загуба на човешки потенциал (в диапазон (-3%) – (-9%)).

¹⁶ European Commission Report on the Impact of Demographic Change, June, 2020.

Възрастова структура на населението в селските райони

Демографските процеси и измененията в структурите на населението през последните две десетилетия се отнасят към най-важните социални, икономически, регионални и политически предизвикателства в развитието на страната. Основните процеси, които влияят върху измененията в броя и структурите на населението са демографските - раждаемост, смъртност, възрастова, структура и миграция. Броят и структурите на населението се определят от мащаба и интензивността на миграцията (естествено и механично движение на населението). Възрастовата структура на населението е от особена важност за естественото възпроизводство на населението, но и за трудовите ресурси.

Таблица 16 Население по възрастови групи за периода (2008 г. - 2018 г.)

Индикатор С.01 към обща цел / Наименование на индикатор		Възрастова структура на населението (брой)										
NUTS – Класифи- кация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NUTS 0	ЕС-28. Общо	500297033	502090235	503170618	502964837	504047964	505163008	507235091	508520205	510181874	511378572	512372000
NUTS 1	България. Общо	7518002	7467119	7421766	7369431	7327224	7284552	7245677	7202198	7153784	7101859	7050034
NUTS 0	ЕС-28. под 5 години	25937462	26283219	26550299	26715228	26686479	26580924	26309263	26084448	25891993	25830678	25711605
NUTS 1	България. под 5 години	330433	336941	343024	343361	346017	346460	342480	337656	334171	330275	327751
NUTS 0	ЕС-28. 5-9 години	25900150	25845225	25846932	25792085	25967918	26260843	26713946	27002137	27286417	27336781	27274347
NUTS 1	България. 5-9 години	318379	319673	317382	316457	321683	327440	334783	343330	347342	349350	349423
NUTS 0	ЕС-28. 10-14 години	27101668	26737382	26575909	26528508	26378655	26220745	26214194	26228691	26266280	26483154	26782936
NUTS 1	България. 10- 14 години	338088	321286	315782	315313	312256	316089	318881	317210	316693	321394	327202
NUTS 0	ЕС-28. 15-19 години	30067669	29519900	29019437	28328050	27826680	27416926	27204809	27065851	27178761	27076115	26915667
NUTS 1	България. 15- 19 години	463513	437999	409882	380036	358043	335811	318714	313313	313051	309596	313032
NUTS 0	ЕС-28. 20-24 години	31799249	31649997	31388181	31184461	31039850	30738699	30287933	29794262	29310121	28861424	28524291
NUTS 1	България. 20- 24 години	500953	499080	495791	489978	476084	457433	433186	404960	374939	350006	325198
NUTS 0	ЕС-28. 25-29 години	33902276	33674403	33280303	32761905	32451867	32161534	32165860	32105652	32180390	32013501	31770788

NUTS 1	България. 25-29 години	520417	508765	497440	491248	490354	488683	488936	486621	481408	465523	445237
NUTS 0	ЕС-28. 30-34 години	35143821	34940368	34710290	34530735	34401927	34227148	33990470	33687744	33382986	33125533	32924301
NUTS 1	България. 30-34 години	569374	563536	550937	535323	520808	507408	498179	488268	483946	481875	479767
NUTS 0	ЕС-28. 35-39 години	37014110	36755561	36372573	35857361	35481374	35195200	35105299	34894186	34890752	34755495	34634727
NUTS 1	България. 35-39 години	539637	538411	541949	544714	550714	557198	553603	541664	528455	513551	499654
NUTS 0	ЕС-28. 40-44 години	38397554	38463306	38166306	37701233	37457340	37069611	36667996	36309585	35994070	35619375	35349352
NUTS 1	България. 40-44 години	488699	494170	502843	512947	522726	529069	529290	533378	537016	542793	548897
NUTS 0	ЕС-28. 45-49 години	36204517	36574176	37055194	37231169	37413040	37686420	37851989	37696824	37549824	37385713	36993287
NUTS 1	България. 45-49 години	521391	514362	508236	496499	483885	476279	482688	492411	503432	512792	518543
NUTS 0	ЕС-28. 50-54 години	33879104	34293562	34710547	35009809	35382123	35665107	36164683	36603937	36888767	37070851	37352384
NUTS 1	България. 50-54 години	543337	535002	526619	517600	509722	503656	498188	492977	482543	470548	462785
NUTS 0	ЕС-28. 55-59 години	32037271	32164680	32285855	32399363	32777930	33147231	33610187	33996582	34349501	34678245	34971005
NUTS 1	България. 55-59 години	557716	551387	538702	525355	524881	518758	511031	503714	495870	488734	483089
NUTS 0	ЕС-28. 60-64 години	27401879	28441666	29361043	30454659	30712434	30846009	30921733	31046438	31278863	31663319	32027135
NUTS 1	България. 60-64 години	488482	504452	524716	540149	528972	524797	518051	506367	493132	493306	487548
NUTS 0	ЕС-28. 65-69 години	24304249	24277120	24264702	23868795	24583176	25688633	26728451	27676714	28848191	29134493	29254097
NUTS 1	България. 65-69 години	394140	398553	404024	413883	433485	445750	460811	479107	492620	483221	479638

NUTS 0	ЕС-28. 70-74 години	21445909	21829174	22091499	22352985	22343142	22235272	22274838	22290152	21969500	22675337	23709644
NUTS 1	България. 70-74 години	373987	362484	348412	345485	340532	342073	346837	352291	359892	377433	388263
NUTS 0	ЕС-28. 75-79 години	17732550	17807403	17985826	18063464	18291494	18548581	18967225	19271267	19577964	19603049	19530653
NUTS 1	България. 75-79 години	295038	298596	306376	302760	303625	295148	288002	277738	276237	273709	275717
NUTS 0	ЕС-28. 80-84 години	12524528	12828783	13050613	13320749	13512548	13732255	13851284	14094210	14247735	14539255	14795638
NUTS 1	България. 80-84 години	186120	188192	187744	191261	189698	196114	200282	206460	204558	206692	202086
NUTS 0	ЕС-28. над 84 години	9503042	10004296	10455103	10864277	11339987	11741870	12204931	12671525	13089759	13526254	13850143
NUTS 1	България. над 84 години	88298	94230	101907	107062	113739	116386	121735	124733	128479	131061	136204

Източник: Евростат (контекст индикатор)

Населението на страната на възраст от 20-64г. намалява с по-голям интензитет в сравнение с този на страните ЕС-28. Регистрираният ръст на населението влизащо в пенсионна възраст (65-69г.) в България и ЕС-28 за периода 2008-2018г. е приблизително 20%. В същото време се отбелява и намаление на лицата от 20 до 29г., за България е с 35%, в европейските страни ЕС-28 е по-слабо до 10%.

Делът на лицата на 65 и повече навършени години е най-висок в областите Видин, Габрово, Кюстендил и Ловеч. Общо в деветнадесет области този дял е над средния за страната. Най-нисък е делът на възрастното население в областите София-град и Варна.

В селските райони се наблюдава спад на относителния дял на всички възрастови групи през периода 2008-2017г. с изключение на населението на 65-69г. и повече години. Населението на възраст от 0 до 39г. е намаляло с 21.1%, а за възрастовата група от 40 до 64г. регистрирания спад е 8.8%. Броят на децата от 0 до 14г. се е понижил с 10.9%.

Таблица 17 Население по възрастови групи в селските и градските общини през 2008г. и 2017г.

Възрастова група	Общини в селските райони				Общини с население над 30000 жители			
	2008	2017	Разлика	Изменение при база 2008 г. (%)	2008	2017	Разлика	Изменение при база 2008 г. (%)
0-14	428468	381664	-46804	-10.92	593126	622712	29586	4.99
15-19	193250	126383	-66867	-34.60	252260	186649	-65611	-26.01
15-64	2023455	1682009	-341446	-16.87	3237663	2881741	-355922	-10.99
60-64	208798	195771	-13027	-6.24	282873	291777	8904	3.15
65+	646154	637948	-8206	-1.27	677685	843960	166275	24.54
Население	3098077	2701621	-396456	-12.80	4508474	4348413	-160061	-3.55

Източник: Данни на НСИ и собствени изчисления

В общини извън селските райони делът на населението до 9 годишна възраст и от 20 до 49 години е по-висок отколкото в селските общини, за разлика от населението от 10 до 19 годишна възраст и това на 50 и повече години. В общините от градските райони, 45.2% от населението е до 39 годишна възраст включително, а до 64 години – 80.6%. За селските общини тези проценти са съответно 41% и 76.4%. В селските общини делът на населението на 50 и повече години е 44.9%, а в останалите е 39.1%. От лицата на 65 и повече години общо за страната, 43% от тях живеят в селските

общини, по-голяма част от тази възрастова група е в останалите общини - 57%. Няма съществена разлика във възрастовата структура на населението в районите на страната. Това доказва, че възрастовата структура е неблагоприятна за всички населени места и тя се определя от раждаемостта, смъртността, продължителността на живота, т.е. нарастването на темпа на естествения прираст е необходимо условие за подобряване на възрастовата структура на населението.

Съпоставяйки населението по възрастови групи от селските общини с населението общо за страната през 2017г., могат да се изведат следните констатации:

- Населението между 0 и 64г. в селските общини, е 29.3% от населението на страната;
- Населението на възраст 15-64г., което живее в селските общини, е 23.9% от населението на страната. Населението на възраст 15-64г. в градските райони е 40.9% от населението на страната;
- Възрастовата група на 65 и повече години, живееща в селските общини, е 9% от населението на страната.

През 2017г. общините в селските райони с най-нисък относителен дял на населението на възраст 15-64г. са следните: Невестино, Бойница, Макреш, Ковачевци, Опан, Грамада, Ново село, Георги Дамяново, Чипровци, Земен и Трекляно.

С най-висок относителен дял на населението в трудоспособна възраст са общините: Сърница, Сатовча, Козлодуй, Доспат, Гърмен, Борино и Джебел.

Отрицателният естествен прираст в селските общини достига -13.5%, изпреварвайки този за градските общини (-4,1%).

За 2018 г. общият коефициент на възрастова зависимост¹⁷ в България е 55.5%, или на всяко лице в зависимите възрасти (под 15 и над 65 години) се падат по-малко от две лица в активна възраст. За 2008г. този коефициент за страната е 44.6% и показва по-добро възрастово съотношение в сравнение с 54.5% за 2017г. Стойността на коефициента е по-добра в градовете - 51.5%, отколкото в селата - 67.8%. Във всички области на страната този коефициент е над 50.0% с изключение на София (столица) -

¹⁷ Коефициентът на възрастова зависимост показва броя на лицата от населението в „зависимите“ възрасти (населението под 15 и на 65 и повече навършени години) на 100 лица от населението в „независимите“ възрасти (от 15 до 64 години). Изчислява се в проценти.

47.1%. Съотношението показва повече зависими хора, отколкото хора в активна възраст в областите Видин (71.5%), Габрово и Ловеч е (67.4%).

Таблица 18 Коефициенти на възрастова зависимост общо за страната и по статистически райони - 2017 г.

Статистически райони	Отношение на населението на възраст под 15 и на 65 и повече години към населението на възраст от 15 до 64 години (%)	Отношение на населението на възраст 65 и повече години към населението на възраст от 15 до 64 години (%)
Северозападен район	64.8	42.7
Северен централен район	57.2	37.1
Североизточен район	52.9	30.4
Югоизточен район	57.0	32.3
Югозападен район	49.7	28.6
Южен централен район	54.4	32.3

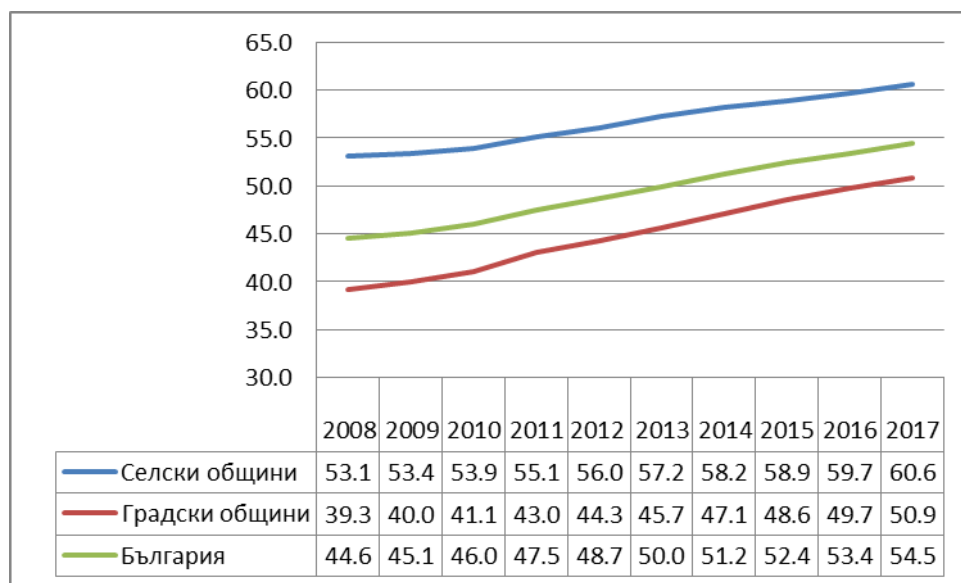
Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Застаряването на населението води до повишаване на средната възраст на населението и повече лица напускащи пазара на труда. Неблагоприятна възрастова структура се илюстрира от коефициент за възрастова зависимост.

За 2018г. общият коефициент на възрастова зависимост¹⁸ в България е 55.5%, или на всяко лице в зависимите възрасти (под 15 и над 65 години) се падат по-малко от две лица в активна възраст. За 2008г. този коефициент за страната е 44.6% по-добро възрастово съотношение в сравнение с 54.5% за 2017 г. Коефициентът показва по-добро съотношение в градовете - 51.5%, отколкото в селата - 67.8%. Във всички области на страната този коефициент е над 50.0% с изключение на София (столица) - 47.1%.

¹⁸ Коефициентът на възрастова зависимост показва броя на лицата от населението в „зависимите“ възрасти (населението под 15 и на 65 и повече навършени години) на 100 лица от населението в „независимите“ възрасти (от 15 до 64 години). Изчислява се в проценти.

Фигура 21 Коефициент на възрастова зависимост (0-14, 65+/15-64) в селските и градски общини (2008-2017г.)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Коефициентът за възрастова зависимост е по-нисък от средното ниво за страната 54.5% а в селските райони е по-висок през 2017 година. Стойността на коефициента показва влошаването на възрастовата структура. Високи стойност на коефициента се наблюдават в общини с преобладаващо възрастно население, например: Невестино Бойница, Макреш, Ковачевци, Трекляно, Ружинци, Вълчедръм, Медковец, Трън, Опан, Грамада, Ново село, Георги Дамяново, Якимово и др. Ниска е стойността на индикатора в общините¹⁹, в които има добро съотношение между младо и възрастно население: Сърница, Козлодуй, Сатовча, Доспат, Гърмен, Якоруда, Борино, Джебел, Златоград, Сопот и др. За около 54 общини е характерен добър баланс между възрастовите групи на населението.

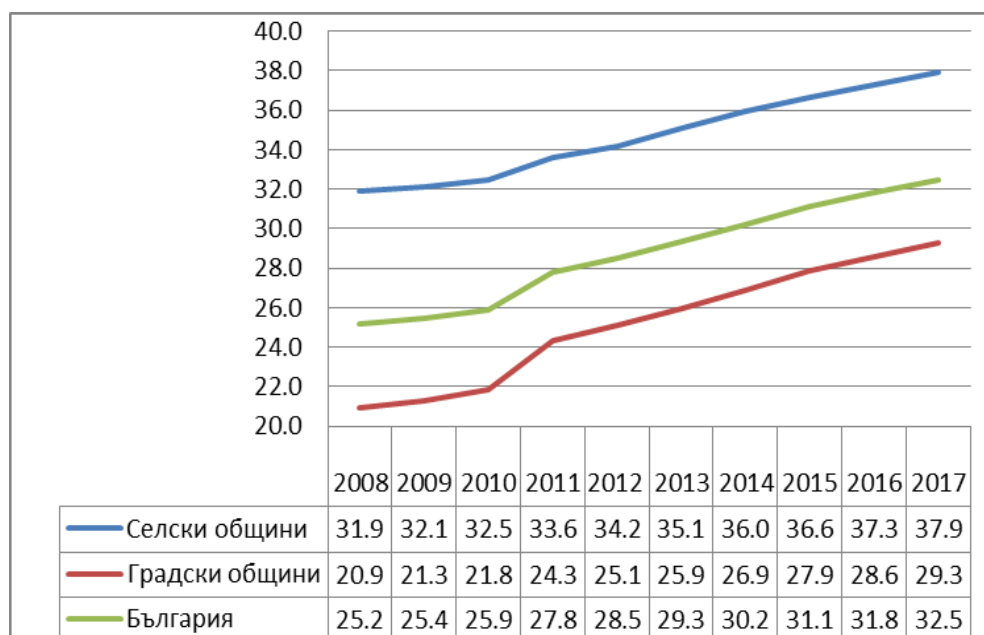
През 2017г. населението в страната на възраст 65 и над 65 години е било 21%. В общините не попадащи в селските райони е 19.4%, а в селските – 23.6%. През 2017г. 62.3% е населението в селските общини е между 15 и 64 години. В останалите общини този процент е по-висок – 66.3%. Следователно населението в активна възраст е по-малко в процентно отношение в селските общини спрямо останалите (2017г.), за разлика от населението на 65 и повече години, което като дял е по-голямо в селските

¹⁹ Колкото е по-малка отрицателната стойност, толкова е по-малък броят на лицата в „зависими“ възрасти спрямо тези на възраст 15-64 години. Колкото е по-висока стойността на показателя, толкова е по-голям броят на лицата в „зависимите“ възрасти спрямо тези на възраст 15-64 години.

общини. Населението на 65 и повече години общо за страната е нараснало с 11.9% за референтния период. В селските общини населението на възраст 65 и повече години е намаляло с 1.27%, а това в градските общини е нараснало с 24.54%.

Коефициент на възрастова зависимост (65+/15-64)

Фигура 22 Коефициент на възрастова зависимост (стариши възрасти) (65+/15-64) в селските и градски общини

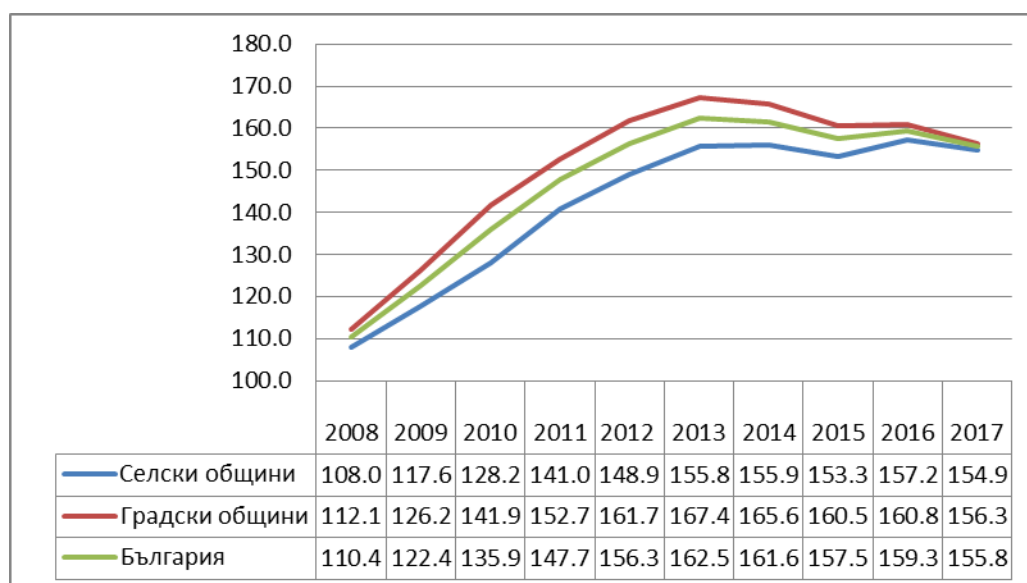
Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

През целия разглеждан период коефициентът на възрастова зависимост (65+/15-64) в селските общини е по-висок в сравнение с останалите общини. Това показва, че в селските общини на 100 лица от 15 до 64 години се падат повече лица на 65 и повече години отколкото в градските райони. При сравняване на селските общини по този показател със средната му стойност за България през 2017г., се установи, че част от общините са в по-благоприятна позиция по отношение на възрастовата структура спрямо средното за страната. Това са общините: Гърмен, Сърница, Кайнарджа, Руен, Ракитово, Козлодуй, Белица, Сатовча, Гоце Делчев и др. Общини за които коефициентът на възрастова зависимост (65+/15-64) показва неблагоприятно възрастово съотношение се отнася за споменатите по-горе.

С по-висок коефициент на възрастова зависимост през 2017г. са общините: Невестино, Бойница, Макреш, Ковачевци, Опан, Ново село и др.

През 2017г. коефициентът на възрастово заместване (60-64/15-19г.) е по-голям спрямо 2008г. и в селските и в градските общини като този в градските изпреварва селските общини. При среден коефициент за селските общини през 2017г. от 154.9%, това означава, че на мястото на всеки 155 лица, излизащи от трудоспособна възраст, в нея влизат 100 лица.

Фигура 23 Коефициент на възрастово заместване (60-64/15-19) в селските и градски общини

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Забелязва се тенденция, през втората половина от разглеждания период, на забавяне темпа на нарастване на показателя и дори обръщане на тенденцията. Обръщането на тенденцията може да бъде обяснено с повишения коефициент на раждаемост между 2000 и 2009 година. Роденото поколение в началото на века сега навлиза в трудоспособна възраст и коефициентът отчита постепенно намаляване на броя на лицата на 60-64 години спрямо лицата на 15-19 години. В селските общини на страната 4.7% от населението в тях спада към възрастовата група 15-19 години, а в градските общини този процент е 4.3% за 2017г.

Стойност на коефициента над 100 означава, че излизащите от трудоспособна възраст са повече от влизащите в нея, което е предпоставка за дефицит на работната сила на пазара на труда.

Най-много лица, излизащи от трудоспособна възраст (60-64 години) на 100 лица, влизащи в нея (15-19 години) през 2017г.

През 2017г. отрицателно изменение в стойността на коефициента при база 2008г. се наблюдава в 24 общини.

Силно изразена е разликата между-възрастовите структури 0-19г. и над 65г. в селските общини от Северозападния и Северен централен район, за изследвания период тенденцията не само се запазва, но и се задълбочава.

Остаряването на населението е с висока интензивност в селските райони (показатели за възрастова зависимост), което съществено променя структурата на населението в активна възраст и води до неблагоприятни икономически последици за общата икономическа активност на населението. Силно е влошена възрастовата структура в селските общини разположени в Северозападния и Северен централен район, тенденцията на влошаване не само се запазва, но и се задълбочава.

Естествен прираст на населението

Върху броя и структурите на населението, влияние оказва възпроизводствения процес на населението.

Естественият прираст на населението за страната е отрицателен и е (-6.7‰) към края на 2019г. (при средно за ЕС от -0.6‰). Коефициентът на естествения прираст в градовете е минус 4.4‰, а в селата - минус 13.1‰. Както общо за страната, така и за общините разположени в селските райони е характерен отрицателен естествен прираст²⁰.

За периода 2008-2017г. общо в страната родените деца са намалели със 17.7%, за общините в селските райони това намаление е 20.4% и съответно за останалите е 16%. Причините за намаляване на броя родени деца могат да се търсят както в снижаване на абсолютния брой на населението, така и в увеличаването на дела на населението от по-горните възрастови групи. Друга причина е ниската раждаемост на национално ниво²¹.

²⁰ Разликата между ражданията и умиранията

²¹ Така например, тоталният коефициент на плодовитост през 2017 г. е 1.56 броя деца (Данни на НСИ), който показва колко живи деца една жена би родила през фертилна възраст https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/metadata/SDI%204.1.MD_bg.pdf.

За референтния период коефициентът на раждаемост в селските общини е под средния за градските общини, което е обяснимо предвид по-големия дял на възрастното население в селските общини сравнено с градските. Раждаемостта в страната е ниска, което от своя страна е предпоставка за протичане на негативни демографски процеси (застаряване на населението, увеличаване на „зависимия“ дял от населението) и недостиг на трудовите ресурси и неравномерното им разпределение по територията на страната.

Най-много е спаднал броят на родените деца през 2017г. при база 2008г. в общините Сатовча, Белоградчик, Вършец, Струмяни, Велики Преслав, Летница, Кубрат.

По отношение на дела на родените деца по общини към общия брой живородени деца в селските общини, през 2017г. най-много са допринесли следните общини: Петрич, Нова Загора, Карлово, Велинград, Ботевград, Самоков, Сандански, Айтос, Руен. От 200 до 299 са живородените деца в 20 общини, част от които са Гоце Делчев, Раковски, Марица. Общините с живородени деца от 100 до 199 са 57 броя, а тези под 100 деца са 146 броя. С най-малко живородени деца са общините Чавдар, Макреш, Невестино, Георги Дамяново, Трекляно, Бойница.

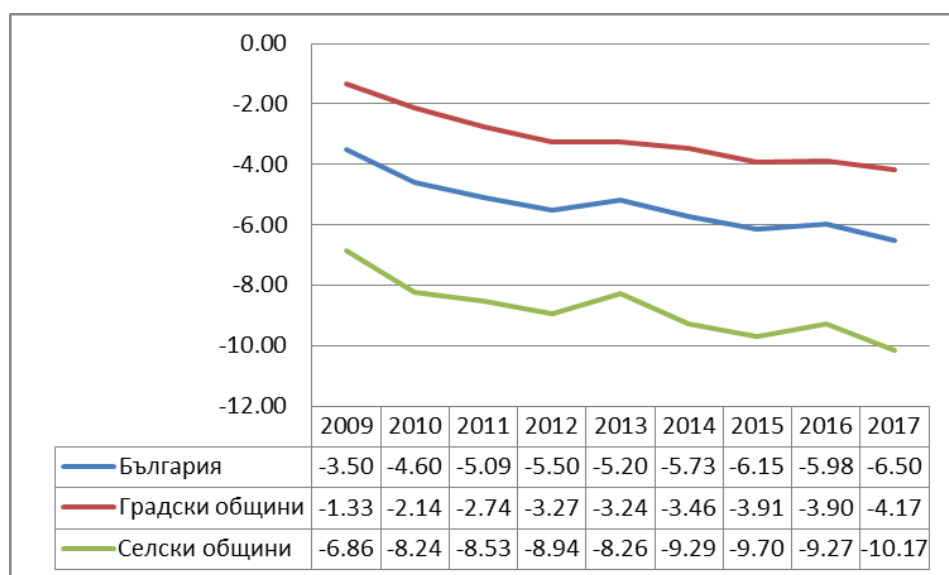
През периода 2008-2019г. населението на страната е намаляло с 9.4%. Според коефициентът на обща смъртност (процентно съотношение на смъртността към средногодишния брой население) показва, че смъртността расте за периода (2008-2019г.), достигайки до 13.4‰ за градските и 18.9‰ за селските.

Разликата между градските и селските общини през 2017г. е 5.5‰, което означава, че в селските общини на 1000 души средногодишно население, 5.5 човека повече са умрели, сравнено с градските.

Най-много е нараснал показателят в следните общини: Челопеч, Антон, Долна баня, Брезник, Неделино, Ябланица. Най-осезаемо намаление се наблюдава в общините: Бойница, Кула, Борован, Ново село, Димово, Крушари, Трън, Невестино, Искър, Лесичово.

Коефициент на естествен прираст на населението (‰)

Фигура 24 Естествен прираст на населението (‰)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Коефициентът показва, че населението в селските общини е намаляло с 10.17 лица на всеки 1000 човека в резултат на разликата между живородените деца и умираанията.

Спадът на раждаемостта и покачването на смъртността са причина за неблагоприятните изменения на показателя „естествен прираст“ за селските общини, който е с отрицателни стойности. Само 5 от селските общини имат положителен естествен прираст през 2017г. (Николаево, Никола Козлево, Твърдица, Гърмен, Руен). С най-нисък естествен прираст са общините Невестино, Макреш, Бойница, Опан, Брезник.

През 2017г. в селските общини делът на населението на 65 и повече години е по-висок сравнено с градските общини (23.6% и 19.4%). Делът на населението на възраст 15-64г. в селските общини е по-нисък от дела на същото население в градските (62.3% и 66.3%). Населението от 0 до 14 години заема близки стойности в селските и градските общини (14.1% и 14.3%). При сравняване на 2017г. с 2008г., се установи, че почти всички възрастови групи в селските общини са регистрирали намаление, но най-съществено е то при населението до 40 години.

Според прогноза на ООН²² до 2050г. трудовите ресурси на Р. България ще намалеят с до 40%, поради повишаване на коефициента на възрастова зависимост. До 2050г. се предвижда над 30% от населението на страната да бъде над 65 години и 50% да бъде в трудоспособна възраст.

Намаляването на дела на работещото население в селските райони може да се отрази негативно на икономическия потенциал и на възможностите за развитие на бизнес.

Застаряване на населението е с висока интензивност в селските райони (показатели за възрастова зависимост), което съществено променя структурата на населението в активна възраст и води до неблагоприятни икономически последици за общата икономическа активност на населението. Отрицателният естествен прираст се дължи на намаляване на броя живородени деца през годините. Ниската раждаемост и отрицателния естествен прираст също засилва демографските диспропорции и нарастване на населението над 65г.

Механично движение на населението

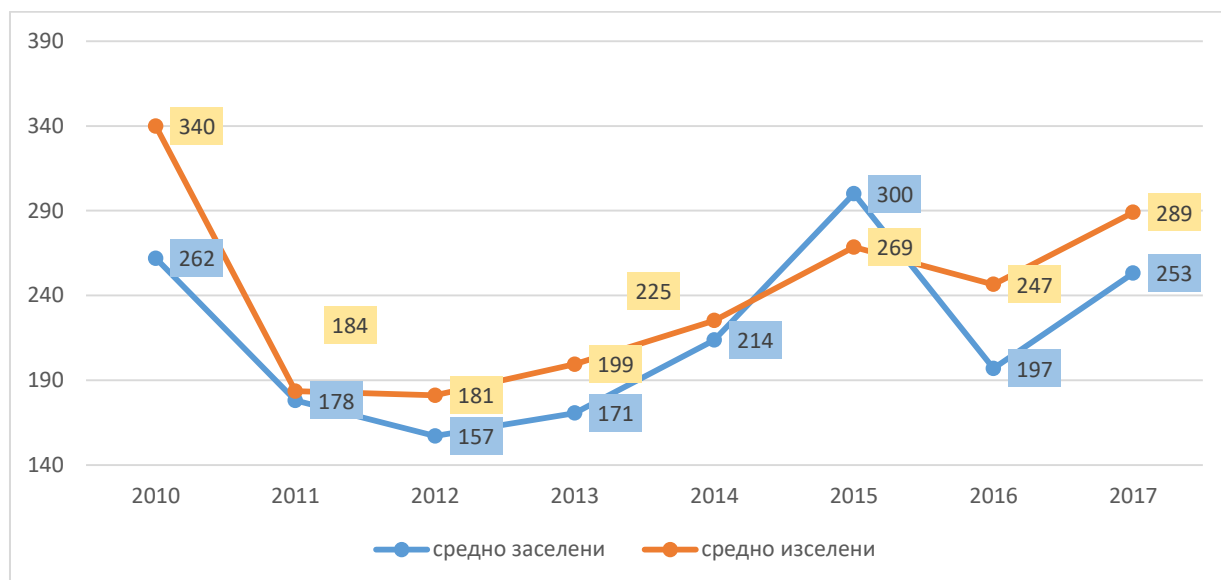
Механичното движение на населението показва лицата, които си сменят обичайното местоживее, т.е. броят на изселени или заселени лица на дадена територия. Причините за миграция село–град или от град–град (индустриално развит) е поради разликата в социално-икономическото развитие между регионите и населените места, по-добре изградената публична и инженерна инфраструктура и намирането на по-добри условия за труд и живот. Механичното движение на хората се отразява пряко на демографския облик на общината.

Данните за заселените и изселени жители в селските общини показват, че през 2010 г. средно заселените жители са с 23% по-малко от средно изселени. През 2017г. намалява броя на средно заселени и изселени жители, като средно заселените са с 12.5% по-малко от средно изселените. Намалението на средно заселените жители в селските райони за референтния период варира от 3 до 40%, като то е най-високо съответно 35 и 40 % за 2012 и 2013г., и най-ниско за 2017г. – 3% .Броят на изселените

²² United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2011. "World Population Prospects: The 2010 Revision." New York <http://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm>

от селските райони е най-високо за 2010-2014г., като изселените жители на година са между от 34 до 46% спрямо 2010г. Делът на изселените жители е 15% за 2017г.

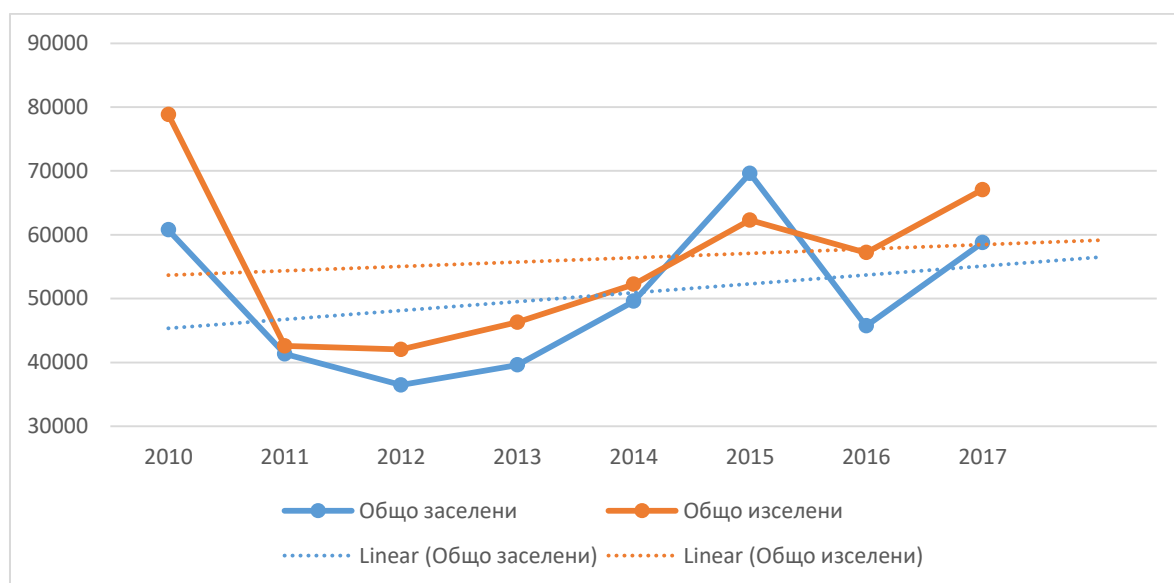
Фигура 25 Средно заселени и изселени жители в селските общини

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Направените изчисления за средно заселени и изселени жители в селските райони показват сближаване на бройката на заселение и изселени, което означава, че се очаква стабилизиране на този показател в бъдещ период и постигане на нулев механичен прираст.

Фигура 26 Връзка между заселени и изселени жители в селските общини

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Среден механичен прираст в брой жители в селските общини за периода 2010-2017г. е отрицателен с изключение на 2015г., когато средно на община той е 32 души. Средният механичен прираст на жените в селските райони е по-висок от този на мъжете, въпреки че през 2017г. имаме отрицателен механичен прираст, и при жените и при мъжете.

Таблица 19 Среден механичен прираст в селските райони за периода 2010-2017г.

Година	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Среден механичен прираст в брой жители в селските общини	-78	-6	-24	-29	-12	32	-49	-36
Среден механичен прираст (жени) в брой жители в селските общини	-44	-5	-16	-18	-9	8	-27	-18
среден механичен прираст (мъже) в брой жители в селските общини	-34	-1	-8	-11	-2	23	-22	-18

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общият брой на населението в малките населени места и в селските райони намалява в резултат от различните социално-икономически фактори, оказващи влияние на развитието на селските общини.

Положително изменение на броя заселени лица през 2017г. спрямо 2010г. се наблюдава в 101 общини (до 30000 души). С най-висок относителен дял (над 100% изменение) са общините Свиленград, Гоце Делчев, Тунджа, Венец, Кирково, Струмяни, Смядово, Велики Преслав, Крумовград, Средец, Хисаря, Царево. Отрицателно изменение на броя заселени лица се наблюдава в 130 общини (до 30000 души). Общините в които намалението на заселените лица е най-драстично са Доспат, Лясковец, Бойница, Вършец, Аксаково, Куклен, Твърдица, Николаево, Чирпан, Белоградчик, Брезник, Земен.

По абсолютен брой в 27 общини (до 30000 души) се наблюдава заселване над 100 души за 2017г. спрямо 2010г. Тези общини са Симеоновград, Крумовград, Банско, Ботевград, Момчилград, Хитрино, Провадия, Котел, Кирково, Руен, Сунгурларе, Върбица, Исперих, Венец, Дулово, Гърмен, Бяла Слатина, Сандански, Тетевен, Каолиново, Никола Козлево, Своге, Симитли, Хаджидимово, Омуртаг, Борован, Лозница. Като с най-висок абсолютен брой е община Симеоновград с 782 души повече през 2017г. спрямо 2010г.

По абсолютен брой в 103 от общините до 30000 души се наблюдава изселване на населението.

Механичното движение на изселените души в селските общини през 2017г. спрямо 2010г. варира от 86% увеличение до 66% намаление. В по-голяма част от общините, изселените са по-малко спрямо 2010 г. По относителна стойност най-много се намаляват изселените в общините – Летница (66%), Чавдар (57%), Земен (50%), Трън (48%), Сопот (48%), Иваново (47%), Павликени (46%). В 6 от всички селски общини до 30000 души, изселените по относителен размер през 2017 г. са повече от 40% спрямо 2010г. – Борован (86%), Криводол (58%), Медковец (52%), Стамболово (47%), Чипровци (42%), Мизия (41%).

Данните за механичния прираст в брой души в селските райони през 2017г. показват, че в 175 от общините той е отрицателен. Общините с най-висок отрицателен механичен прираст са Петрич, Добрич-селска, Нова Загора, Козлодуй, Червен бряг. Общините Априлци, Брусарци, Болярово, Ковачевци имат нулев механичен прираст за 2017г. спрямо 2010г. Положителен механичен прираст се наблюдава в 53 общини. Созопол, Ардино, Хитрино, Несебър, Банско, Каолиново, Брезник, Венец, Момчилград са общините, при които положителният механичен прираст е над 100 души. Останалите селски общини, при които се отчита положителен механичен прираст през 2017г. са 43, като увеличението на населението от 2 до 98 души.

Механичното движение на населението в страната на национално ниво по направлението „град - град“ (67 441 бр.) следва направлението „село - град“ (36 294 бр.) и „град - село“ (33 881 бр.) за 2010г. Най-съществено механично движение на населението се наблюдава по направлението „град - град“, другите две направления са с почти изравнени стойности, но предимство има направлението „село - град“ с 2 413 бр. повече.

Механичното движение в страната на национално ниво по направлението „град - град“ (48 037 бр.) следва направлението „село - град“ (27 500 бр.) и „град - село“ (24 428 бр.) за 2017г. Най-съществено механично движение на населението се констатира по направлението „град - град“, другите две направления са с почти изравнени стойности, като разликата между тях е 3 072 бр. в полза на направлението „село - град“.

Механичното движение на населението в страната на национално ниво през 2010г. е по-голямо като стойности в сравнение с 2017г., но през 2017г. разликата между направленията „село - град“ и „град - село“ се е увеличила с 659 бр. спрямо 2010г. Тенденциозно механичният прираст в селата е отрицателен и за двете анализирани години (2010г. – (-2413); 2017г. – (-3072)), а за градовете се отчита положителен прираст за 2010г. (2 413 бр.) и 2017г. (3072 бр.) (Таблица 20).

Таблица 20 Вътрешна миграция. Брой изселени и заселени през 2010г. и 2017г.

Заселени	2010			2017		
	Изселени от градовете	Изселени от селата	Заселени общо	Изселени от градовете	Изселени от селата	Заселени общо
В градовете	67 441	36 294	103 735	48037	27500	75537
В селата	33 881	14 078	47 959	24428	13506	37934
Изселени общо	101 322	50 372	151 694	72465	41006	113471
Механичен прираст	2 413	-2413	0	3072	-3072	0

Източник: НСИ

За 2010г. механичното движение на населението на национално ниво по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени – 77 752 бр., изселени – 94 541 бр.; от 50 до 59 години заселени – 13 433 бр., изселени – 16 172 бр. За 2017г. механичното движение на населението на национално ниво по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени – 63 307 бр., изселени – 72 362 бр.; от 50 до 59 години заселени – 10 723 бр., изселени – 10 272 бр. Наблюдава се понижение на анализираните показатели през 2017г. спрямо 2010г., но и през двете разглеждани години възрастовата група 20 до 49 години е със съществено по-високи стойности в сравнение с възрастовата група от 50 до 59 години.

За 2010г. механичното движение на населението на ниво град по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени – 57 126 бр., изселени – 70 280 бр.; от 50 до 59 години заселени – 6 722 бр., изселени – 11 859 бр. За 2017г. механичното движение на населението на ниво град по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени – 44 700 бр., изселени – 49 510 бр.; от 50 до 59 години заселени – 6 043 бр., изселени – 7 098 бр. Наблюдава се понижение на анализираните показатели през 2017г. спрямо 2010 г., но и през двете разглеждани години възрастовата група 20 до 49

години е със съществено по-високи стойности в сравнение с възрастовата група от 50 до 59 години.

За 2010 г. механичното движение на населението на ниво село по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени – 20 626 бр., изселени – 24 261 бр.; от 50 до 59 години заселени – 6 711 бр., изселени – 4 313 бр. За 2017г. механичното движение на населението на ниво село по следните възрастови групи е: от 20 до 49 години заселени – 18 607 бр., изселени – 22 852 бр.; от 50 до 59 години заселени – 4 680 бр., изселени – 3 174 бр. Наблюдава се понижение на анализирания показател през 2017г. спрямо 2010г., но и през двете разглеждани години възрастовата група 20 до 49 години е със съществено по-високи стойности в сравнение с възрастовата група от 50 до 59 години.

Таблица 21 Вътрешна миграция по възраст (бр.) през 2010г. и 2017г.

Възраст	2010			2017		
	Заселени	Изселени	Механичен прираст	Заселени	Изселени	Механичен прираст
БЪЛГАРИЯ	155 212	179 402	-24 190	139068	145057	-5989
20г – 49г	77 752	94 541	-16 789	63307	72362	-9055
50г – 59г	13 433	16 172	-2 739	10723	10272	451
Град	105 772	123 235	-17 463	93609	95826	-2217
20г – 49г	57 126	70 280	-13 154	44700	49510	-4810
50г – 59г	6 722	11 859	-5 137	6043	7098	-1055
Село	49 440	56 167	-6 727	45459	49231	-3772
20г – 49г	20 626	24 261	-3 635	18607	22852	-4245
50г – 59г	6 711	4 313	2 398	4680	3174	1506

Източник: НСИ

В резултат на промените в стойностите показатели характеризиращи естествения и механичния прираст на населението не може да се отчете подобряване в селските райони. Общините с отрицателен механичен прираст се дължи на влошените икономически показатели на Северозападен и Северно централен район. Голяма част от населението в активна възраст се заселва в по-големи населени места, привлечени от възможности за заетост.

Регионални различия в бизнес средата, възможностите за реализация и образование, нивата на заплащане и стандарт на живот между градовете и селата дават отражение върху миграцията на младите хора към по-големите градове и столицата.

Механичното движение на населението е характерно за по-голяма част от общините в селските райони, което допълнително засилва неблагоприятните демографски процеси и влияе отрицателно не само по отношение на възпроизводството на населението, но и върху неговия трудов потенциал.

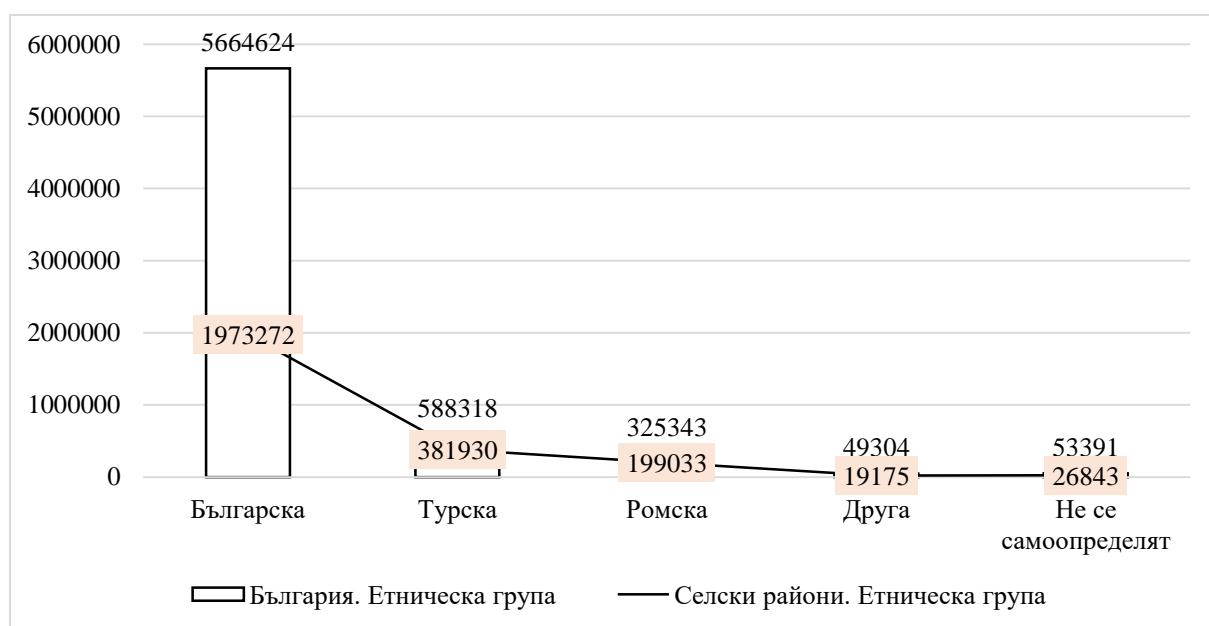
Поради негативни тенденции на естествения и механичния прираст се променя разпределението на населението, нараства относителния дял на градското население за сметка на намаление на населението в населените места на селските райони. Миграцията оказва силен негативен ефект върху възпроизводството на населението, тъй като чрез изселването на жени във фертилна възраст се понижава равнището на потенциалната бъдеща раждаемост. Вътрешната миграция също е фактор за териториалното разпределение на населението и за обезлюдяване. Отрицателният механичен прираст се дължи предимно на отворения характер на територията и близостта до големи градове областните центрове, които предлагат добри възможности за работа и за качество на живот.

Етническа структура на населението

Българската етническа група обхваща 5664624, или 84.8% от лицата, доброволно декларирали етническото си самоопределение. Делът на българската етническа група в сравнение с преброяването през 2001 г. се е увеличила с 0.9 пункта.

Според данни на НСИ от преброяването на населението през 2011г. и на принципа на самоопределянето по признака етническа принадлежност, броят на етническите българи е 5664624 или 84.8% от лицата, доброволно декларирали етническото си самоопределение (*Фигура 27*). Ромската етническа група е трета по численост и наброява 325343 лица, според самоопределянето им, с относителен дял от 4.9%. Лицата посочили друга етническа група са 49304 броя (0.7%), а тези, които не се самоопределят към нито една от посочените групи – 53391 лица (0.8%).

Фигура 27 Население по етническа група в селските райони и в България през 2011г.

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

Населението живеещо в градските общини (над 30000 души) и самоопределило се в българската етническа група, което е над средния (75.9%) относителен дял за страната живее в 29 от 33 градски общини. Населението под средния относителен дял за страната живее в следните градски общини: Хасково, Разград, Търговище, Кърджали.

Населението живеещо в градските общини (над 30000 души) и самоопределило се в турската етническа група, което е над средния относителен дял за страната (8.8%) се населява в следните общини: Кърджали, Разград, Търговище, Асеновград, Хасково, Шумен и Силистра.

Населението живеещо в градските общини (над 30000 души) и самоопределило се в ромската етническа група, което е над средния относителен дял за страната (4.9%) се населява в следните общини: Сливен, Пазарджик, Кюстендил, Търговище, Монтана, Димитровград, Видин, Ямбол, Стара Загора, Дупница, Казанлък, Шумен.

В селските райони българската етническа група е с население 1973272 лица, или 75.9% от лицата, доброволно декларирали етническото си самоопределение, живеещи в 156 от 231 селски общини (до 30000 души). Турската етническа група е втората по численост, както на национално ниво, така и в селските райони. Населението самоопределило се в тази група е 381930 лица, което е 14.7% от населението в селските райони. Ромската етническа група наброява 199033 лица (7.7%) от населението в

селските райони. Лицата посочили друга етническа група са 19175 броя (0.7%), а тези, които не се самоопределят към нито една от посочените групи – 26843 лица (1.0%). Населението на последните две групи общо е под 2% от всички лица участвали в преброяването през 2011г.

Населението живеещо в селските райони и самоопределило се в турската етническа група, което е над средния относителен дял за селските райони (15%) се населява в 69 от 231 селски общини (до 30000 души), живеещо в следните общини: Черноочене, Венец, Руен, Момчилград, Хитрино, Самуил, Каолиново, Джебел, Опака, Завет, Цар Калоян, Ардино, Дулово, Крумовград, Стамболово, Омуртаг, Главиница, Борино, Исперих, Кирково, Лозница, Върбица, Минерални бани, Кубрат, Кайнарджа, Ветово, Никола Козлево, Антоново, Якоруда, Дългопол, Тервел, Крушари, Батак, Ситово, Сливо поле, Маджарово, Айтос, Павел баня, Сунгурларе, Котел, Белица, Куклен, Две могили, Тутракан, Смядово, Никопол, Велики Преслав, Нови пазар, Гоце Делчев, Вълчи дол, Суворово, Долни чифлик, Ветрино, Поморие, Кричим, Сухиндол, Аврен, Попово, Добрич-селска, Иваново, Златарица, Борово, Пещера, Балчик, Севлиево, Гърмен, Нова Загора, Елена, Алфатар.

Населението живеещо в селските райони и самоопределило се в ромската етническа група, което е над средния относителен дял за селските райони (10%) се населява в 90 селски общини, които са: Венец, Върбица, Каолиново, Никола Козлево, Руен, Антоново, Котел, Ветово, Дулово, Кайнарджа, Омуртаг, Мъглиж, Перушица, Самуил, Николаево, Завет, Добрич-селска, Стамболово, Ихтиман, Исперих, Тервел, Ракитово, Гурково, Крушари, Борово, Вълчедръм, Провадия, Белоградчик, Стралджа, Симеоновград, Брусарци, Павел баня, Сливо поле, Ружинци, Твърдица, Айтос, Трън, Долна баня, Кубрат, Вършец, Лом, Луковит, Правец, Берковица, Ябланица, Лесичово, Две могили, Любимец, Медковец, Каварна, Вълчи дол, Якимово, Брезово, Гърмен, Чупрене, Средец, Созопол, Каспичан, Братя Даскалови, Нови пазар, Балчик, Самоков, Болярово, Генерал Тошево, Криводол, Аврен, Аксаково, Бяла (Русе), Роман, Димово, Сунгурларе, Алфатар, Ситово, Малко Търново, Карлово, Бяла Слатина, Куклен, Приморско, Момчилград, Септември, Бойчиновци, Якоруда, Кричим, Дългопол, Велики Преслав, Харманли, Царево, Долни Дъбник, Чирпан, Ботевград. Останалите 141 селски общини са с население самоопределило се в ромската етническа група, което е под средния относителен дял за селските райони (10%). Около 60% от самоидентифициралите се като роми живеят в градовете.

Нарастване на ромите в градовете е слабо изразено. В населените места (градове и села) ромите са концентрирани в обособени квартали (гета). Жилищата на ромите нямат законен статут и са разположени в неурегулирани територии, в тези квартали условията на живот са вложени поради липса на изградена техническа инфраструктура (липса или неподдържана водопроводна и канализационна мрежа). Обособяването на ромите в определени квартали води до социална изолация и до неравнопоставеност по отношение на качеството на живот.

Структура на трудовите ресурси

Население в трудоспособна, над трудоспособна и под трудоспособна възраст

Броят на населението не е определящ за икономическата дейност, обаче числеността на населението в трудоспособна възраст определя трудовия потенциал и пазара на труда.

Тенденцията на застаряване на населението води до промени в структурата на трудовите ресурси - под, в и над трудоспособна възраст. Влияние върху население в активна трудова възраст освен застаряването като цяло на населението в страната оказват границата за пенсиониране, естествения прираст и показателите за възрастова зависимост и за демографско заместване.

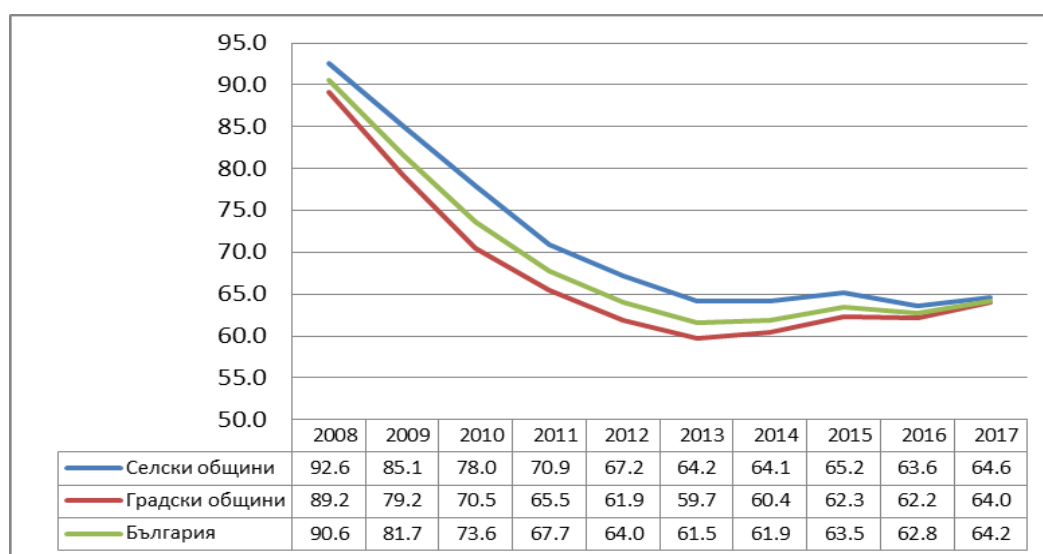
За 2018 г. за страната делът на населението в под-трудоспособна възраст е 15.1%, отбелязва се слабо нарастване от 14.6% (2010г.). Делът на населението в трудоспособна възраст е 60.3% (2018г.) бележи лек спад спрямо 2010г. (62.1%). Населението в над-трудоспособна възраст е 24.6%.

Коефициент на демографско заместване (15-19 г./60-64 г.)

Възпроизводството на трудоспособното население се характеризира най-добре чрез коефициента на демографско заместване, който показва съотношението между броя на влизащите в трудоспособна възраст (15-19г.) и броя на излизащите от трудоспособна възраст - (60-64г.). За страната това съотношение е 64.2%²³ (2017г.) (Фигура 28).

²³ Коефициентът на демографско заместване се изчислява като процентно отношение на лицата във възрастовата група 15-19 г. към лицата на възраст 60-64 години.

Фигура 28 Коефициент на демографско заместване в селските и градски общини

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Коефициентът на демографско заместване, въпреки че намалява като цяло и за градските и за селските общини, през последните години се забелязва тенденция на повишаване. За 2018г. за страната делът на населението в под-трудоспособна възраст е 15.1%, в трудоспособна възраст е 60.3% (2018г.), в над-трудоспособна възраст е 24.6%. Според коефициента за демографско заместване²⁴ съотношението за страната е 64%²⁵. Коефициентът достига до 64.6% за селските общини и до 64% за градските през 2017г.

Съгласно проучвания на Института за пазарна икономика,²⁶ нарастването на коефициента на раждаемост в България в периода 1997-2009г., когато раждаемостта достига до 10.7%, води до стабилизиране на коефициента на демографско заместване към настоящия момент като е възможно дори нарастване на коефициента през следващите няколко години. Въпреки тенденцията на слабо повишаване, през 2017г. 7.2% от населението в селските общини е между 60 и 64 годишна възраст, а в градските общини този процент е 6.7%. Сравнено с населението на възраст 15-19г. в селските (4.7%) и градските (4.3%) общини, може да се направи извода, че влизащите лица в трудоспособна възраст не могат да заместят излизащите от нея.

²⁴ Възпроизводството на трудоспособното население се характеризира най-добре чрез коефициента на демографско заместване, който показва съотношението между броя на влизащите в трудоспособна възраст (15 - 19 г.) и броя на излизащите от трудоспособна възраст - (60 - 64 г.).

²⁵ Коефициентът на демографско заместване се изчислява като процентно отношение на лицата във възрастовата група 15-19 г. към лицата на възраст 60-64 години

²⁶ (<https://ime.bg/bg/print/type:article/id:8554/>)

Най-много лица, влизащи в трудоспособна възраст (15-19 години) на 100 лица, излизащи в нея (60-64 години) през 2017г. са отчетени в общините: Кайнарджа, Николаево, Ябланица, Вълчедръм, Гурково, Симеоновград, Луковит. Най-малка е стойността на коефициента в общините: Трекляно, Ковачевци, Бойница, Бобошево, Баните, Георги Дамяново, Чипровци, Ардино.

С най-нисък относителен дял на населението на възраст 15-64г. за 2017г. са следните общини: Невестино, Бойница, Макреш, Ковачевци, Опан, Грамада, Ново село, Георги Дамяново, Ново село, Чипровци, Земен и Трекляно, общо 57 общини 30% от населението е над 65 години.

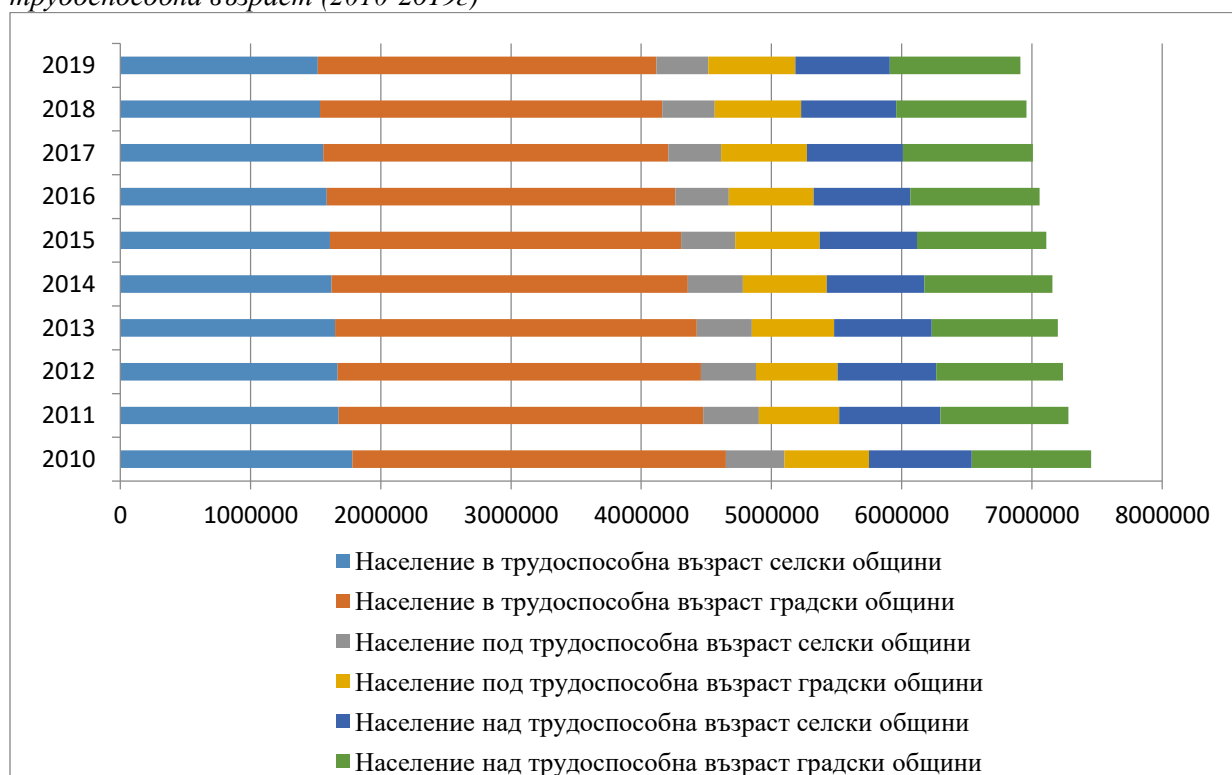
С най-висок относителен дял на население в трудоспособна възраст са общините: Сърница, Сатовча, Козлодуй, Доспат, Гърмен, Борино, Джебел.

Данните за средното изменение на населението в селските райони в зависимост от трудоспособността показват, че е налице негативна тенденция и в трите групи. Средният му брой намалява за периода 2010-2017г., като средният брой при населението в трудоспособна възраст намалява с 6%, в над трудоспособна възраст с 12.6% и в под трудоспособна възраст с 9.5%.

В номинално измерение, населението в трудоспособна възраст в страната намалява от с 544408 души или с 9.6% за периода 2010-2019г.) Лицата в над трудоспособна възраст се увеличават с 22708 души, т.е. 1.7%, а тези под трудоспособна възраст намаляват с 31686 души. Населението в трудоспособна възраст в селските общини е спаднало с 263755 души, а в останалите с 270328 души. Към момента 42% от населението в над трудоспособна възраст е в селските райони, застаряващите лица се увеличават с 8% за периода (2010-2019г.).

Населението в под трудоспособна възраст в селските райони се е понижило с 10%, повече отколкото останалите общини 2%, което може да се обясни с ниската раждаемост.

Фигура 29 Анализ на изменението на селските общини и градските по население в, над и под трудоспособна възраст (2010-2019г)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В 10 общини се отчита ръст на населението в трудоспособна възраст: Аврен, Венец, Горна Малина, Божурище, Гърмен, Хитрино, Несебър, Каолиново, Венец, Суворово. В много от общините в селските райони населението в трудоспособна възраст намалява от 1 до 30%. В 10 от всички селски общини, населението в трудоспособна възраст намалява с над 30% - Лъки, Никопол, Долни Дъбник, Кочериново, Макреш, Невестино, Рила, Летница, Ковачевци, Бойница.

В 52 общини се отчита увеличение на населението в над трудоспособна възраст, като общините с най-голямо увеличение са Несебър (49%), Добрич (27%), Каолиново (25%), Ардино (24%). В общините Бяла и Девня не са настъпили промени. В болшинството от селските общини, населението в над трудоспособна възраст намалява от 1 до 30 %. В 13 от всички селски общини, населението в над трудоспособна възраст намалява с над 30% - Трън, Угърчин, Димово, Земен, Опан, Братя Даскалови, Ружинци, Чупрене, Макреш, Невестино, Трекляно, Бойница. За тези общини съществуващата демографска структура поражда проблеми като недостиг на човешки капитал, риск от обезлюдяване, разходи на общината за социални услуги.

Сериозен спад на населението в под трудоспособна е отчетено за следните общини - Маджарово, Берковица, Аврен, Хайредин, Бобошево, Златарица, Опан, Ковачевци, Трекляно, Алфатар, Правец.

Работната сила или величината на икономически активното зависи от редица демографски и икономически фактори. Демографските фактори предопределят величината и структурата на населението, броя на населението в трудоспособна възраст. Спадът на населението в трудоспособна възраст в селските райони се дължи на намалената раждаемост, на интензивността на заселванията и изселванията, които през последните десетилетия са характерни за селските общини.

Фактори за демографско развитие в селските райони

Продължава тенденция на постоянно намаление на населението в селските райони, както общо за страната, така и в селските райони. Причините са комплексни породени от естественото и механично движение на населението. Процесите на преселване от селата в градовете в рамките на селските райони и от селските райони към индустриално и икономически развитите градове и райони продължава, това движение се отнася за лицата в трудоспособна възраст.

Промяната в гъстота на населението в селските райони е отражение на протичащите демографски процеси (ниска раждаемост, отрицателен естествен прираст) и отрицателното вътрешно механично салдо на населението.

Неравномерното разпределение на населението в селските общини също очертава рискове за бъдещото разпределение на трудовите ресурси в селските райони, което влияе и на бъдещи инвестиции в тях.

Отрицателният естествен прираст се дължи на намаляване на броя живородени деца през годините. Ниската раждаемост и отрицателния естествен прираст също засилва демографските диспропорции и нарастване на населението над 65г.

Фактор, който предопределя демографските процеси и бъдеща социалната политика е остаряване на населението, който като процес също продължава да се задълбочава.

Миграцията оказва силен негативен ефект върху възпроизводството на населението, тъй като чрез изселването на жени във фертилна възраст се понижава

равнището на потенциалната бъдеща раждаемост. Основната причина за механичното движение на населението е изоставане в социално-икономическото развитие на малките и средните общини, спрямо урбанизираните и икономически развити райони и липсата на реализация на пазара на труда. Вътрешната миграция също е фактор за териториалното разпределение на населението и за обезлюдяване. Трябва да отчетем, че селските общини имат отрицателен механичен прираст дължащ се предимно на отворения характер на територията и близостта ѝ до големи градове областните центрове, в които има възможности за работа и за по-добро качество на живот.

Демографското развитие е свързано и не може да се отдели от макроикономическото състояние на икономиката и растежа. Макроикономическата стабилизация и повишаване на доходите също могат да доведат до положителни промени в демографското развитие (тези фактори присъстват в други части на анализа). Но фактор, чието влияние не може да не бъде отчетено е икономическото развитие и съществуващите все още регионални диспропорции на територията на селските райони. Протичащите демографски процеси са от съществено значение за промяна на икономическия капацитет и на нуждите на населението в общини с нисък естествен прираст и застаряващо население.

Изводи

Задълбочава се дисбалансът в териториалното разпределение на населението. Неравномерно териториално е разпределението на населението това е валидно за цялата страна, включително за селските райони. В рамките на селските райони населението е концентрирано в градовете с подчертана тенденция да намалява в селата. За цялата страна по-голяма част от населението е в градовете с над 100 000 жители. Делът на градското население в селските общини слабо, но устойчиво се увеличава за периода на наблюдение (2008-2017г.), което се предопределя от нарасналата роля на градовете по отношение на възможности за заетост, по-висок жизнен стандарт, по-добър достъп до специализирани и по-качествени здравни, образователни и културни услуги. Тази неравномерност на населението се дължи на дисбалансите в икономическото развитие между районите в страната. Това създава реални условия за обезлюдяване на населени места поради миграция към големите градове, които предлагат възможности за работа и професионално развитие на лицата в трудоспособна

възраст. Неравномерното разпределение на територията на селските райони допълва неблагоприятните промени за човешкия потенциал.

Гъстотата на населението на територията на страната слабо намалява за периода (2008-2017г.). В селските райони по отношение на гъстотата на населението се открояват съществени диференциации. Гъстота на населението намалява в Северен централен, Североизточен и Южен централен район.

Урбанизацията и слабата икономическа активност в малките селища води до засилване на концентрацията на населението в големите градове. Намаляване на населението в малките селища и отрицателния естествен ръст засилва тенденцията на обезлюдяване.

Продължава процесът на намаляване и застаряване на населението. Динамиката на намаляване на броя на населението е характерна за селските райони, продължава тенденция на влошаване демографската и на възрастовата структура, която е сериозно предизвикателство за потенциала от трудови ресурси в селските райони, особено в тези общини в които е доминиращо населението над 60 години и това е реална опасността в следващите години да се обезлюдят някои села в Северозападен и Югоизточен район.

Влошава се възрастовата структура. В общините в селските райони като цяло групата на населението в активна възраст намалява с по-бърз темп спрямо останалите. Демографските структури на населението в градовете и селата е различна. Влошена демографска структура е характерна за малките села, в които е локализирано предимно възрастно население над 65г. Налице е продължаващ процес на застаряване на населението, който се изразява в намаляване на абсолютния брой и относителния дял на населението под 15 години и увеличаване на броя и дела на населението на 65 и повече години. Възрастовото съотношение е добро в по-големите населени места където живее младо и образовано население. По отношение на възрастовата структура на населението се потвърждават неблагоприятните тенденции в демографското развитие, характерни за страната. Нарастването на дела на възрастното население ще има дълбоки последици за икономиката, пазара на труда и за социалните системи за селските общини, особено за малките в дългосрочен план. В общини с преобладаващо възрастно население не може да осигури както възпроизводството на населението и на трудовия потенциал.

Нарастващият брой и дял на хората в напреднала възраст (на 65+ години) поставя сериозни предизвикателства пред социално-осигурителната система, системите за социално подпомагане, здравеопазване и образование. Тези проблеми са по-силно изострени в селските райони.

Отрицателният естествен прираст не е за пренебрегване за настоящото и бъдещото развитие на трудовите ресурси в селските общини. Броят на живородените деца в селските райони намалява с по-бързи темпове от този за страната. Причините за намаляване на броя родени деца могат да се търсят както в снижаване на абсолютния брой на населението, така и в увеличаването на дела на населението от по-горните възрастови групи. Отрицателният естествен прираст и влошената възрастова структура в общините ще доведе до редица икономически и социални проблеми. За тази цел, трябва да бъдат предприети мерки и разработени политики за насърчаване задържането на населението на територията и по-специално на населението в трудоспособна възраст. Необходимо е да се създадат условия за заетост, стартиране на бизнес, създаване на условия за развитие на икономически дейности извън в традиционния – селското стопанство. Направеният анализ показва в селските общини делът на населението на 65 и повече години е по-висок сравнено с останалите общини (23.6% и 19.4%). Населението до 40 години е спаднало съществено в селските общини. Отрицателният естествен прираст в селските общини надвишава този в градските общини.

Налице са особено тревожни стойности на основните демографски показатели в селата и малките населени места коефициент на раждаемост; коефициент на смъртност, коефициент на възрастова зависимост намаляват, а в по-големите общини не се отбелязва положителна промяна или остават почти идентични с тези от базовата година – 2008. Като цяло в някои от селските общини текат процеси на обезлюдяване с по-бързи темпове отколкото в градските. Възрастовият дисбаланс през последните години е очевидна и в случай, продължаване на интензивността на остаряване на населението в малките селища и като цяло в селските райони е реален риск за демографска криза.

Трудовите ресурси са неравномерно разпределени. В селските общини на територията на България се наблюдават големи отклонения на ниво община, сравнено със средната стойност за страната за периода (2008-2017г.). За селски общини се отчитат все повече лица излизащите от трудоспособна възраст отколкото влизащи от

трудоспособна възраст. Тенденцията на застаряване на населението води до промени в структурата на трудовите ресурси – под, в и над трудоспособна възраст. Ясно е изразена тенденцията в малките населени места (села и общини до 5000 души) е увеличението на населението в над трудоспособна възраст за сметка на трудоспособното население. В рамките на селските общини се наблюдават известни диспропорции в локализирането на трудоспособно население, което е предпоставка за неравномерно разпределение на трудовите ресурси в селските райони.

Миграцията оказва силен негативен ефект върху възпроизводството на населението, тъй като чрез изселването на млади лица понижава равнището на потенциалната бъдеща раждаемост. Основната причина за механичното движение на населението е изоставане в социално-икономическото развитие на малките и средните общини спрямо урбанизираните и икономически развити общини райони и липсата на реализация на пазара на труда. Вътрешната миграция също е фактор за териториалното разпределение на населението и за обезлюдяване. Трябва да отчетем, че селските общини имат отрицателен механичен прираст дължащ и на близостта ѝ до големи градове областните центрове, в които има възможности за работа и за по-добро качество на живот. Положителните тенденции в икономическото развитие на страната води до известно стабилизиране съотношението на изселени и заселени в селски общини. (заселените в селата и малките общини са лица в 65 г., а изселващите се лица от възрастова група 19-49г. Като цяло съчетанието на отрицателен естествен и механичен прираст фактор, който засилва неблагоприятните изменения във възрастовата структура на населението и стеснява възпроизводствените му възможности.

Загубата на човешки потенциал - Тенденцията на спад на населението в, под и над трудоспособна възраст представлява ограничаващ фактор за бъдещото социално-икономическо развитие на общините. Възпроизводството на трудовите ресурси е сложен и продължителен процес, който е неразривно свързан с възпроизводството на населението. Този неделим процес се е развивал с години в отрицателна посока в селските общини в Северозападен, Северно централен и от скоро и Югоизточен район.

Обобщавайки анализа на демографската ситуация в селските райони поставя демографския проблем сред най-сериозния за икономическото развитие в селските райони. Неблагоприятната демографска ситуация и въздействието върху икономическия потенциал в селските райони е болезнен проблем, поради социални

измерения като социална изолация, повишение на разходите за социални услуги. Една от последиците от застаряване на населението ще бъде и промяната на работната сила, промяна на структурата на пазара на труда, в социалните услуги и здравеопазването. Здравеопазването ще бъде насочено за поддържане на доброто здраве на възрастните хора (необходимо е гъвкавост на здравните работници и увеличаване на броя на лекарите обслужващи възрастното население или нови модел на мобилно здравеопазване). В обезлюдяващите се населени места ще остане малобройно възрастно население, с ограничени мобилност и финансова независимост, силно уязвимо и нуждаещо се от здравни и социални услуги. Нарастване на относителен дял на хората в напреднала възраст е предпоставка за засилване на риска от бедност в селските райони и за намаляване на инвестиционната активност.

Обобщавайки анализа на демографската ситуация в селските райони възниква болезнен проблем за социалните измерения на застаряващото население – социална изолация, повишение на разходите за здравни и социални услуги. В обезлюдяващите се населени места ще остане малобройно възрастно население, с ограничени мобилност и финансова независимост, силно уязвимо и нуждаещо се от здравни и социални услуги. Нарастването на относителния дял на хората в напреднала възраст е предпоставка за засилване на риска от бедност в селските райони и за намаляване на инвестиционната активност.

3.3 Пазар на труда

Равнище на безработица

Пазарът на труда има ключово значение за стабилността на икономиката на общините, за развитие на страната, за равнището на качеството на живот. Показатели характеризиращи пазара на труда са свързани със стадия на развитие на икономиката. Наблюдаваният период (2008-2017г.) обхваща два периода от българската икономика, първия от 2008-2014г. период на рецесия (2009-2014г.) и след 2014г., когато икономиката се възстановява и се стабилизира и повишаването на търсенето на труда нараства, което води до ниски нива на безработица. Това е в резултат на подобряване на условията на пазара на труда поради икономическия растеж на икономиката.

Броят на безработните продължава да намалява и през 2018г. хората без работа са 173.3 хил. души, което е с 33.6 хил. по-малко от предходната година. Броят на наетите лица на възраст над 15 години непрестанно нараства след 2012г. Ниската безработица е характерна за райони и населени места, в които има условия за реструктуриране на пазара на труда и за заетост. Икономически активното население на страната за 2018 г. е 3326.0 хиляди заетите лица. Коефициентът на икономическа активност за страната е 55.3%. Коефициентът на икономическа активност на населението (15-64г.) е 71.5%, по-нисък от средното ниво в ЕС – 73.4%. Той е най-висок в Югозападния район (75.8%), а най-нисък в Северозападния (66.4%) и в Северния централен район (69.3%).

Коефициентът на заетост е основен индикатор за характеризиране на пазара на труда. Общо заетите лица в страната (над 20-64 г.) за 2018г. са 3152.7 хиляди души и стойността на коефициента за заетост е 72.4% и е по-висок спрямо 2008г. - 70.7%. За страната най-висок е коефициента за заетост за лицата с висше (74.8%), средно (60.7%), професионално (66.0) и основно (27.9%) образование.

Сред икономическите дейности с най-голямо увеличение в броя на заетите на възраст 15 и повече навършени години през 2018г. спрямо 2017г. са „Строителство“ (с 11.8 хил.), „Образование“ (с 11.4 хил.) и „Административни и спомагателни дейности“ (с 8.5 хил.).

Броят на заетите лица в градовете е 2487.3 хиляди или 79%, а в селата броят е 645.4 хиляди души или 21%, т.е. разликата се дължи на преобладаващия дял на населението в над трудоспособна възраст в селските общини.

Специфични за пазара на труда показатели, очертаващи структурни предизвикателства за България, като нивото на безработица сред младите хора (15-24г.) бележи значителен спад през последните години и е 12.7% и е по-малко от 15.6% през 2008г., което е резултат от активна политика на пазара на труда. Най-високи стойности (17.5-20%) за равнището на младежката безработица са отбелязани през годините на рецесия на българската икономика. Все още значителен процент млади хора не участват в никаква форма на заетост, образование или обучение, а в същото време има недостиг на работна сила. Приобщаването на младите хора към пазара на труда е предизвикателство за прилаганата политика за заетост. Подобна е ситуацията с продължително безработните лица. Броят на дългосрочно безработни лица (които не са наети на работа за повече от 1 година) намалява и достига до 3.2% през 2018г., т.е. продължава да намаляват на годишна база продължителната и младежката безработица.

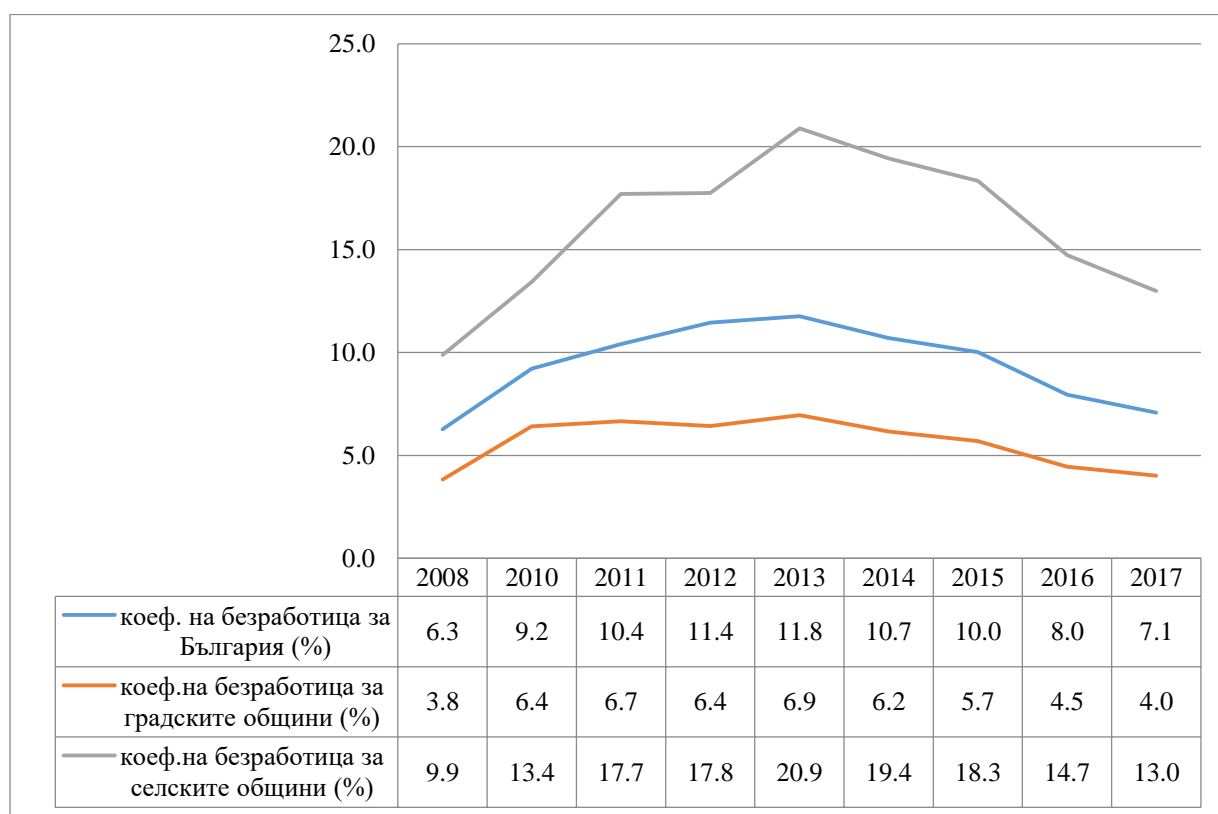
За периода 2008-2018г. равнището на безработицата в България се увеличава до 2013г., достига нива от 11.8%, след което следва тенденция на понижение 5.2% през 2018г. и 4.2% през 2019г. Средното равнище на безработица за 2018г. е под средното на ЕС – 6.8%. Броят на безработните намалява с 33.6 хил. през 2018г. спрямо 2017г. и достига 173.3 хил., което е най-ниската достигната стойност за период от десет години. Заслужава да се отбележи, че средното равнище на безработица за 2018г. 5.2% е и под средното на ЕС – 6.8%.

Повечето от лицата, които са продължително безработни са роми. В България за 2017г. регистрираните са до 20% от ромското население на възраст 15-64 години, но има общини, в които този дял е по-висок, което е над нивото от 5.2% (2017г.) за неромското население.

Основна пречка за заетост сред ромската етническа група е високото равнище на неграмотност, липсата на квалификация и ниско ниво на образование (начално или основно).

В сравнение с коефициентът на безработица на национално ниво, този отчетен в селските общини е на около два пъти по-високо равнище, като най-високият коефициент на безработица в селските общини е през 2013г. – 20.9%, а в края на периода се достига до 13% (Фигура 30). Коефициентът на безработица в селските общини е значително по-висок от този в градските общини. В градските общини този показател е от два до три пъти по-нисък в сравнение със селските.

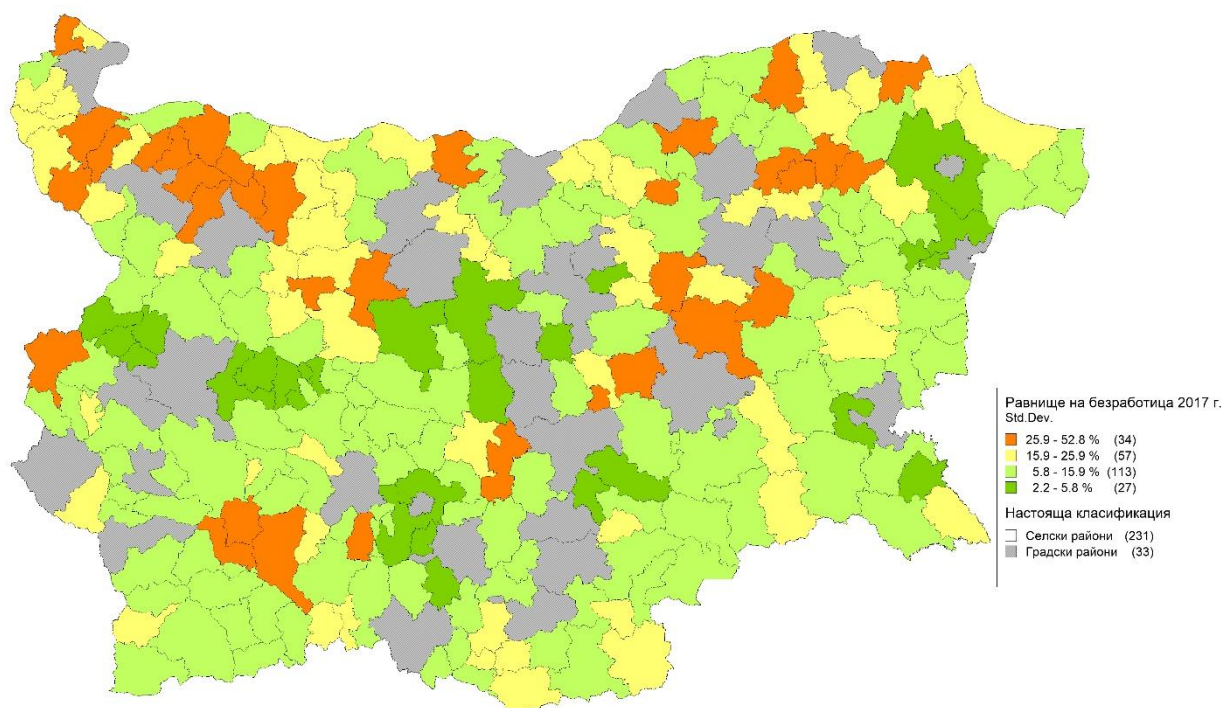
Фигура 30. Коефициент на безработица

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Развитие на нивото на заетост в предимно селски райони, представен чрез равнището за безработица (контекст индикатор–данни Евростат) показва. На пазара на труда също се забелязва диспропорция по отношение на регистрираната безработица в предимно селските райони. В градовете – областни центрове равнището на безработица е по-ниско от селските общини. Открояват се области с ниско ниво на безработица – София град (1.8%), Варна (3.3%), Габрово (3.5%), Бургас (3.9%), а най-високо в областите: Видин (13.5%), Монтана (11.7%), Враца (11.4%) и Силистра (11.2%).

Фигура 31. Равнище на безработица в селските райони през 2017 г.

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ за 2017 г.

По отношение на равнището на безработни лица на територията на страната има диспропорция. Относителният дял на безработните в селските общини е по-висок спрямо останалите. В резултат на икономическото възстановяване след финансовата криза и последващата икономическа стагнация равнището на безработица в селските райони намалява, но то надвишава средното ниво за страната.

За анализирания период няма съществено изменение на броя регистрирани безработни лица в селските общини спрямо 2008г. Най-голямо е намалението на безработните в селските общини в България през 2016г. спрямо 2015г. (-21%), докато през 2012г. спрямо 2011г. се отчита повишаване на безработните в селските общини с 50%, което е следствие на рецесията в икономиката. Стойностите на броя на регистрираните безработни се доближава до нивото на 2008г., когато икономиката на страната е била стабилна и в растеж.

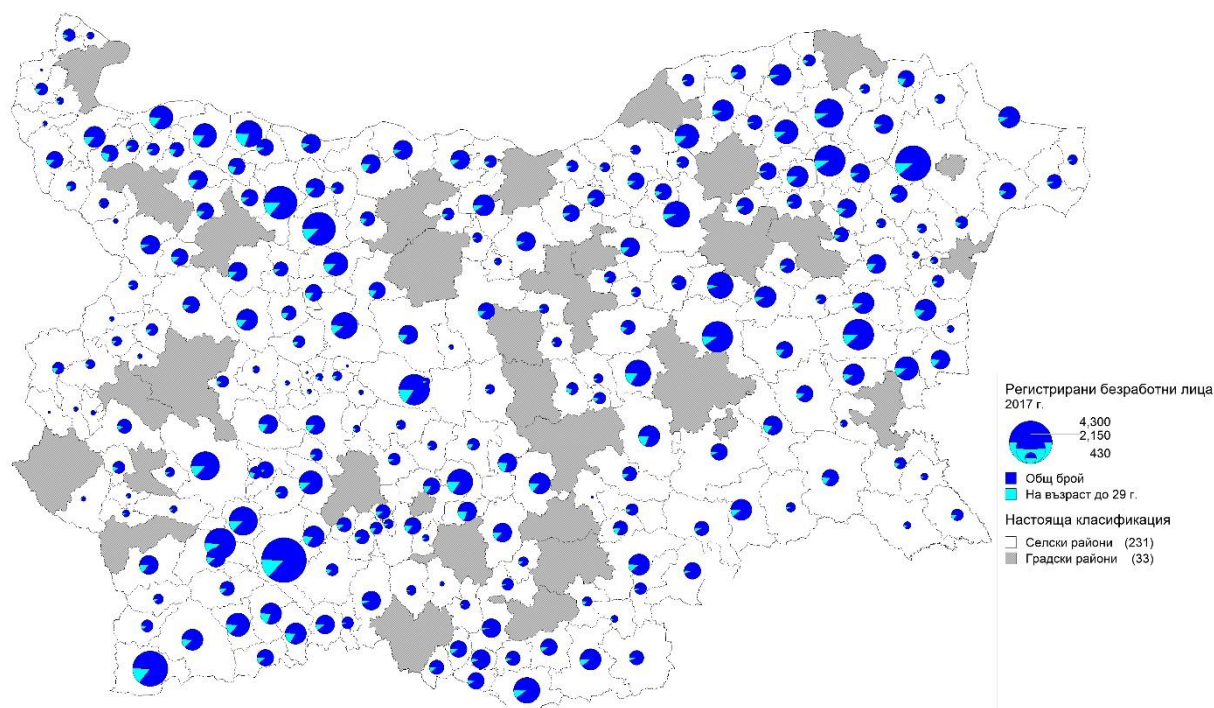
Трудовият пазар у нас е в експанзия на регионално и на общинско ниво. По отношение на промяна в равнището на безработица за общините в селските райони за някои се отчита подобрене, за други продължава да бъде икономически и социален проблем. В общините Хитрино, Копревщица и Лесичово няма промяна на нивата на

безработица за периода. Равнището на безработицата спада в следните общини: Божурище, Драгоман, Опан, Добрич-селска, Павел баня, Чепеларе.

Безработните лица на 100 души трудоспособно население в селските надвишава този в градските. В селските общини на 100 души трудоспособно население се падат от 8 до 17 безработни, а в градските от 3 до 5 безработни. През 2013г., когато е пика на икономическата криза в страната са отчетени най-високите нива на регистрирани безработни лица спрямо трудоспособното население в селските общини 17 и за 2018г. е 9 безработни. Регистрирани са най-ниските нива на безработни на 100 души трудоспособно население в градските общини (3 безработни). След 2013г. следва тенденция на намаляване на регистрираните безработни спрямо трудоспособното население, като те достигат 9 безработни през 2018г.

Броят на безработните лица (повече от една година) за периода 2008-2017г. не е постоянен, различен е за отделните общини, поради цикличността на икономиката от рецесия към експанзия. За анализирания период продължително безработните лица (повече от една година) е средно около 40%. Нивото на регистрирани безработни в селските общини на възраст до 29 е в широки граници от 14 до 35%, като е най-висок през годините на икономическа рестрикция, но съживяването на икономиката води до спад на регистраните безработни до 29г. Средният брой регистрираните безработни лица в селските общини на възраст до 29г. са най-много през 2012г., а средният брой безработни регистрирани за повече от една година е през 2014г. и 2015г. – 453 души. Равнището на безработни лица до 29г. намалява, но е по-ниско от това за страната (12% за 2018 г.) (Фигура 32).

Фигура 32. Регистрирани безработни лица в селските райони през 2017 г.

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ за 2017 г.

Тенденцията е в намаление на безработните в селските общини, които са с регистрация повече от една година и намаление на безработните на възраст до 29 години.

В общините Дряново и Трявна няма промяна на нивата на безработица през 2017г. спрямо 2008г. Броят на безработните лица най-много намалява в общините Божурище Драгоман, Опан, Добрич-селска и Чепеларе. Коефициента на безработица расте за референтния период (2008-2017г.) в общините Черноочене, Брацигово, Царево, Рила, Твърдица и др.

В 42 от селските общини безработицата за 2017г., е под средната безработица за страната (7.1%). Най-ниски коефициенти на безработица през 2017г. са регистрирани в следните селски общини: Божурище, Белослав, Сопот, Драгоман и Аксаково. Общата тенденция в селските общини е известно намаление на нивото на безработица, но по-голяма част от общините средното равнище на безработица за 2017г. е между 10 - 20%. Не са малко общините с над 20% равнище на безработица, броят им е 40. В тези общини в равнището на безработица не е насяпила промяна за периода.

Въпреки положителната тенденция, нивата на безработица в някои общини достига до високи стойности, например 52,8% (Ружинци). Други общини с висок

коефициент на безработица над 40% са: Хайредин, Якимово, Борован, Венец, Белица, Каолиново, Димово, Никола Козлево и Якимово.

Големите разлики между общините и регионите в дългосрочната безработица трудно могат да бъдат обяснати с фактор – икономическо развитие. По-скоро става въпрос за население с по-ниско ниво на образование и по-бързо застаряващо население, т.е. лица с неподходящи умения на нуждите на пазара на труда. Поради ниския си образователен статус ромите са наети основно на нископлатени работни места с временни договори в отрасли като строителството, селското стопанство и комуналните услуги. Значителен дял от ромите имат само несигурна или неформална заетост. Основният инструмент, насочен към преодоляване на трудностите пред приобщаването на ромите към пазара на труда е чрез програми ОП „Развитие на човешките ресурси“ и програми, финансирани от националния бюджет в рамките на годишния национален план за действие по заетостта. Програмата за развитие на селските райони подпомага инвестиции в неземеделска дейност, включително инициативи за развитие на бизнес – нови производства и услуги на ромите.

Причината е ниското търсене на труд, което е пряко отражение на местното икономическо развитие. Затова и колебанията в равнището на безработица в селските общини е непостоянно. Някои общини не са привлекателни за бизнеса и пазарът на труда е силно ограничен поради висок дял на населението в над трудоспособна възраст и ниско образователно ниво на трудовите ресурси. Това обяснява високото равнище на безработица в някои общини, в които е над 30% или 50%. Запазване на високото равнище на безработица в селските общини е резултат от нисък икономически потенциал и слаб растеж на производството. За тези общини ако не настъпи съживяване то в бъдеще съществува риск от бедност и социална изолация.

Равнище на заетост в селските райони

Заетите лица в страната (над 20-64г.) са 3152.7 хиляди души през 2018г. Нивото на заетост в селските райони след 2014г. се увеличава, но е по-ниско от Европейските страни – ЕС-28. Положително установената тенденция се дължи на икономическия подъем, на намаляване на безработните лица в страната. Общо заетите лица. Коефициентът за заетост е с 72.4% по-висок спрямо 2008г. За страната най-висок е коефициента за заетост за лицата с висше (74.8%), средно (60.7%), професионално (66.0%) и основно (27.9%) образование.

Таблица 22. Контекст индикатор С.06-Коефициент на заетост

Индикатор С.086 към обща цел		Индикатор I.22 Принос за работни места в селските райони:										
Наименование на индикатор		Развитие на нивото на заетост в предимно селски райони										
		Коефициент на заетост (%) - 15-64 години										
NUTS - Класификация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NUTS 0	ЕС-28. Селски райони	64,8	62,8	62,7	62,6	63,4	63,4	64,2	65,0	65,9	67,2	68,1
NUTS 1	България. Селски райони	59,6	58,3	55,2	53,8	50,7	50,9	51,4	53,1	53,7	57,9	58,8
NUTS 0	ЕС-28. Селски райони-мъже	72,3	69,6	69,1	68,6	69,5	69,5	70,1	71,0	71,8	73,1	74,0
NUTS 1	България. Селски райони-мъже	64,4	63,0	58,6	56,8	54,2	54,5	55,9	57,7	58,5	63,2	64,1
NUTS 0	ЕС-28. Селски райони-жени	57,1	55,8	56,2	56,3	57,0	57,2	58,1	58,8	59,7	61,1	62,0
NUTS 1	България. Селски райони-жени	54,8	53,6	51,6	50,5	46,9	46,9	46,5	48,1	48,2	51,9	52,9
NUTS 0	ЕС-28. Общо	65,7	64,4	64,1	64,2	64,1	64,0	64,8	65,6	66,6	67,6	68,6
NUTS 1	България. Общо	64,0	62,6	59,8	58,4	58,8	59,5	61,0	62,9	63,4	66,9	67,7
NUTS 0	ЕС-28. Общо-мъже	72,6	70,5	70,0	70,0	69,6	69,4	70,0	70,8	71,8	72,9	73,8
NUTS 1	България. Общо-мъже	68,5	66,9	63,3	61,2	61,3	62,1	63,9	65,9	66,7	70,6	71,5
NUTS 0	ЕС-28. Общо-жени	58,8	58,3	58,2	58,4	58,6	58,8	59,5	60,4	61,3	62,4	63,3
NUTS 1	България. Общо-жени	59,5	58,3	56,2	55,6	56,3	56,8	58,2	59,8	60,0	63,1	63,9
NUTS 2	Северозапад ен	59,3	57,6	54,9	53,6	53,6	54,6	55,0	56,1	54,8	57,9	42,4
NUTS 3	Видин	54,8	50,8	50,0	50,1	52,2	55,6	55,3	58,8	57,0	56,2	40,0
NUTS 3	Враца	57,5	56,1	53,2	53,7	52,4	52,1	52,9	50,3	50,0	55,3	40,2
NUTS 3	Ловеч	64,9	64,7	61,7	55,6	52,9	52,2	51,0	54,6	52,4	55,8	43,3
NUTS 3	Монтана	58,2	58,7	56,9	52,9	53,2	53,0	55,9	53,7	53,3	57,3	37,6
NUTS 3	Плевен	59,8	56,7	53,3	54,1	55,5	58,1	58,0	61,2	59,5	61,7	46,9
NUTS 2	Северен централен	58,7	58,0	55,3	54,9	55,5	55,5	57,4	60,4	61,5	63,7	48,4
NUTS 3	Велико Търново	58,3	55,6	51,8	54,4	55,0	54,9	60,0	65,0	65,0	66,3	50,1
NUTS 3	Габрово	69,5	64,2	61,5	59,7	61,4	65,8	66,1	67,4	67,6	67,1	47,3
NUTS 3	Разград	49,7	48,8	47,4	50,2	50,7	50,2	52,8	55,6	56,0	58,8	43,7
NUTS 3	Русе	60,5	64,6	62,6	58,0	57,8	57,7	56,6	60,0	62,2	65,0	51,3
NUTS 3	Силистра	54,5	53,6	50,7	50,0	50,9	48,2	50,0	49,2	52,2	57,0	44,9

NUTS 2	Североизточен	62,1	59,2	56,8	55,8	55,0	56,5	59,8	63,1	62,9	65,4	51,3
NUTS 3	Варна	66,8	64,4	59,4	56,6	54,1	57,8	61,8	68,4	65,9	66,0	52,4
NUTS 3	Добрич	62,1	57,1	56,3	54,4	58,3	59,4	61,2	60,9	62,6	69,8	50,5
NUTS 3	Търговище	53,5	55,8	55,7	57,6	53,9	48,7	51,2	51,6	53,6	60,4	49,0
NUTS 3	Шумен	56,6	51,0	51,4	53,9	54,9	55,1	58,7	58,5	61,3	62,7	50,4
NUTS 2	Югоизточен	62,3	61,2	59,1	57,7	58,5	57,5	58,0	60,6	62,3	65,7	51,7
NUTS 3	Бургас	61,7	61,3	57,5	55,3	57,3	58,9	60,3	62,2	63,6	64,8	53,4
NUTS 3	Сливен	59,6	56,3	54,8	53,7	51,8	51,8	52,4	55,9	58,9	58,9	47,8
NUTS 3	Стара Загора	64,0	64,2	64,1	62,4	62,8	58,0	58,0	60,3	61,1	70,1	53,8
NUTS 3	Ямбол	64,1	60,8	58,1	60,0	61,4	60,0	58,8	62,8	66,2	67,9	46,3
NUTS 2	Югозападен	71,0	70,4	66,7	65,1	65,1	65,0	66,1	68,0	68,7	72,1	58,7
NUTS 3	Благоевград	69,4	67,7	64,4	64,6	65,4	63,3	62,6	63,4	64,0	69,2	56,2
NUTS 3	Кюстендил	63,8	61,5	61,0	58,2	57,9	57,4	57,4	60,2	64,1	67,1	48,1
NUTS 3	Перник	63,5	62,4	62,0	61,1	61,7	60,4	61,6	62,5	61,9	66,5	49,4
NUTS 3	София	66,1	67,9	62,5	59,6	59,6	59,6	59,6	59,2	57,9	66,4	54,3
NUTS 3	София (столица)	73,9	73,3	69,1	67,2	67,0	67,5	69,2	71,7	72,5	74,6	62,0
NUTS 2	Южен централен	62,5	60,5	57,4	55,5	56,9	59,4	61,5	61,6	61,9	67,0	52,0
NUTS 3	Кърджали	53,0	52,9	46,5	51,5	55,1	59,0	61,1	58,8	60,0	60,5	46,0
NUTS 3	Пазарджик	63,1	61,5	57,1	54,1	52,4	56,0	59,6	59,7	60,2	64,6	49,9
NUTS 3	Пловдив	63,5	60,7	59,0	58,4	60,0	61,2	62,2	62,1	62,0	70,1	55,0
NUTS 3	Смолян	64,9	59,7	54,8	50,4	55,3	59,3	61,2	63,9	63,6	68,1	51,7
NUTS 3	Хасково	63,4	63,8	61,4	54,3	55,0	58,4	61,9	63,1	64,2	64,3	49,6

Източник: Евростат

Коефициентът на заетост 15-64 г.²⁷ през 2018г. е 67.7% на национално ниво, а през 2008г. е бил 64.0%, което сравнено с ЕС-28 е под европейското ниво (68.6% през 2018г.).

В селските райони през 2018г. коефициента е 58.8%, а през 2008г. е бил 59.6%. От 2008г. до 2012г. коефициента намалява от 59.6% до 50.7%, а от 2013г. до 2018г. нараства от 50.9% до 58.8%. Това намаление се дължи на финансово-икономическата криза.

При мъжете делът на коефициента на заетост през периода (2008-2018г.) е по-висок, отколкото коефициента на заетост при жените, както на национално ниво, така и на ниво ЕС-28. Изменението при мъжете на ниво ЕС-28 (1.7 изменение) за периода е по-голямо от националното ниво (-0.3 изменение). Изменението при жените на ниво ЕС-28 (4.9 изменение) за периода е по-голямо от националното ниво (-1,9 изменение).

²⁷ относителен дял на заетите лица от населението на същата възраст

Заетостта при мъжете в селските общини в България е 64.1%, а при жените е по-ниско 52.9%.

На регионално ниво за периода 2008-2018г. също се отчита намаление на коефициента на заетост. През 2018г. най-нисък е коефициентът на заетост в Северозападен и Северен централен район, което означава, че в тези райони все още има ограничение по отношение на нови работни места. Друга причина е структурата на икономиката и търсенето на трудови ресурси. Коефициентът на заетост показва, че разпределението на броя на заетите между областите в страната не е равномерно.

В регионите Югозападен и Южен централен коефициентът на заетост е най-висок, това означава, че в тези региони има концентрация на хора и на предлагане на работни места. В Южния централен регион концентрацията на хора е в област Пловдив, поради развитието на промишлени производства, на дейности в областта на информационните технологии и услуги, на селското стопанство. В Югозападния район концентрацията на работещи лица е в област София-град, поради съвкупностите от сектори, развиващи се в тази област, вкл. ИТ сектора, държавно управление, администрация, услуги (Таблица 23).

Области в които в селските общини са успели да създадат работни места и да разширяват трудовите си пазари са: Бургас, Пловдив, София, Стара Загора, Варна, Шумен. В много области обаче коефициентът на заетост е под 50%, което е знак за по-слаба икономическа активност.

Икономическите, социалните и демографските процеси в икономиката на селските райони обуславят заетостта и търсенето на квалифициран труд. В районите-Югозападен и Южен централен където инвестиционната активност е висока има условия за нова заетост. В селските райони заетостта се покачва плавно след 2016г., което показва известна динамика на икономическата активност, но тя е по-ниска от общото ниво на страната.

Таблица 23 Коефициент на заетост (%) по сектори

Индикатор С.08		Индикатор I.22 Принос за работни места в селските райони:										
към обща цел		Развитие на нивото на заетост в предимно селски райони										
Наименование на индикатор		Заетост (хил.души) по сектори										
NUTS – Класи- фикация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
NUTS 0	ЕС-28. Общо	230997,31	226909,83	225117,69	225237,94	224981,76	224490,13	226864,26	229389,75	232287,43	235899,78	239094,41
NUTS 1	България. Общо	3814,65	3749,3	3603,89	3524,56	3436,41	3421,59	3434,18	3446,21	3463,35	3525,35	3521,64
NUTS 0	ЕС-28. Селско стопанство, гори и рибарство	12426,28	12124,09	11984,62	11614,07	11516,23	11215,5	11160,02	10816,08	10382,2	10378,64	10136,15
NUTS 1	България. Селско стопанство, гори и рибарство	736,58	736,74	710,48	689,53	648,72	656,18	666,48	649,03	624,98	664,91	624,41
NUTS 0	ЕС-28. Добив и кариери	751,14	695,84	692,64	701,04	712	714,67	703,57	666,03	635,34	600,45	593,15
NUTS 1	България. Добив и кариери	32,08	29,29	27,17	26,64	26,21	25,47	25,06	24,88	23,41	23,34	23,01
NUTS 0	ЕС-28. Производство	35238,15	33008,42	31703,1	31765,56	31563,49	31225,67	31318,41	31455,41	31900,9	32454,1	32948,83
NUTS 1	България. Производство	745,37	661,65	624,4	615,64	603,72	584,38	587,37	600,95	608,57	615,19	618,26
NUTS 0	ЕС-28. Снабдяване с електричество, газ	1271,39	1293,18	1279,46	1264,29	1252,74	1242,87	1252,13	1228,08	1225,27	1216,12	1233,22
NUTS 1	България. Снабдяване с електричество, газ	35,26	34,79	32,29	31,67	30,98	31,21	31,6	31,47	30,75	30,56	30,99
NUTS 0	ЕС-28.ВИК дейности, управление на отпадъците	1566,96	1558,89	1577,56	1619,34	1660,27	1669,15	1682,62	1702,5	1727,79	1763,59	1797,55
NUTS 1	България. ВИК дейности, управление на отпадъците	39,14	41,94	36,39	38,81	39,24	39,35	37,66	37,75	37,75	39,04	40,18
NUTS 0	ЕС-28. Строителство	17616,78	16683,5	15865,08	15417,82	14920,44	14470,57	14415,34	14526,18	14709,53	15004,88	15339,62
NUTS 1	България. Строителство	297,71	277,29	224,97	198,42	185,94	179,35	177,9	182,38	175,18	175,44	184,54

NUTS 0	ЕС-28. Търговия на едро и дребно; ремонт на моторни превозни средства и мотоциклети	34575,04	33854,46	33613,01	33587,43	33493,63	33159,06	33367,93	33727,4	33949,17	34247,1	34492,94
NUTS 1	България. Търговия на едро и дребно; ремонт на моторни превозни средства и мотоциклети	536,58	555,46	557,09	542,18	524,28	522,61	524,64	521,66	523,34	529,18	539,63
NUTS 0	ЕС-28. Транспорт и съхранение	11566,58	11391,06	11237,34	11262,32	11226,56	11195,99	11267,49	11480,62	11772,78	12002,17	12217,95
NUTS 1	България. Транспорт и съхранение	200,81	197,77	191,93	191,7	187,65	185,22	185,58	193,33	206,17	204,49	209,88
NUTS 0	ЕС-28. Дейности по настаняване и храна	10345,13	10324,56	10375,57	10510,4	10612,23	10684,63	10979,49	11325,68	11746,39	12134,43	12358,09
NUTS 1	България. Дейности по настаняване и храна	153,77	159,18	160,18	157,38	151,09	145,74	150,18	150,43	157,75	155,71	151,77
NUTS 0	ЕС-28. Информация и комуникация	6158,03	6165,31	6069,49	6176,91	6258,23	6348,3	6497,61	6651,79	6796,43	7065,57	7359,89
NUTS 1	България. Информация и комуникация	65,58	68,46	74,3	75,74	75,96	77,59	78,94	84,96	90,2	94,24	99,54
NUTS 0	ЕС-28. Финансови и застрахователни дейности	6235,93	6218,92	6099,24	6106,24	6124,79	6030,47	5975,72	5952,43	5928,26	5879,64	5881,75
NUTS 1	България. Финансови и застрахователни дейности	53,91	60,27	62,68	65,52	63,56	63,09	62,6	64,54	65,09	64,91	65,31
NUTS 0	ЕС-28. Недвижими имоти	2468,46	2416,84	2439,42	2423,8	2431,36	2450,68	2489,46	2532,64	2548,42	2579,17	2637,15
NUTS 1	България. Недвижими имоти	23,4	24,69	28,99	29,11	27,34	26,49	26,82	26,11	26,45	27,02	26,47
NUTS 0	ЕС-28. Професионални, научни и технически дейности	12733,32	12696,84	12748,4	12935	13190,35	13462,13	13873,03	14176,27	14575,47	14803,67	15192,61
NUTS 1	България. Професионални, научни и технически дейности	101,97	105,23	105,46	98,89	97,61	98,84	105,46	107,39	111,93	113,17	113,31
NUTS 0	ЕС-28. Административни и обслужващи дейности	13060,46	12580,14	12972,27	13442,61	13548,17	13610,62	14123,62	14608,96	15093,87	15748,79	16016,79

NUTS 1	България. Административни и обслужващи дейности	118,98	124,85	119,45	128,29	132,03	141,72	127,6	125,84	132,1	132,39	132,14
NUTS 0	ЕС-28. Публична администрация и отбрана; задължително социално осигуряване	15167,3	15253,19	15275,84	14931,11	14700,73	14749,76	14714,42	14757,98	14767,52	14772,81	14916,68
NUTS 1	България. Публична администрация и отбрана; задължително социално осигуряване	246,74	241,99	224,61	214,7	219,99	217,27	215,11	212,44	209,36	209,27	210,77
NUTS 0	ЕС-28. Образование	15030,65	15247,62	15263,94	15172,69	15190,43	15245,18	15471,48	15693,58	15837,23	15986,09	16181,23
NUTS 1	България. Образование	186,17	179,69	171,61	168,69	170,21	172,71	173,45	173,75	173,84	172,61	172,69
NUTS 0	ЕС-28. Човешко здраве и социални дейности	21473,74	22002,51	22489,97	22834,08	23034,36	23364,05	23702,61	24100,47	24549,01	24957,27	25346,81
NUTS 1	България. Човешко здраве и социални дейности	148,38	153,04	149,76	153,11	154,2	157,23	159,68	158,64	160,89	162,25	165,28
NUTS 0	ЕС-28. Изкуства, развлечения и отдих	3721,6	3704,44	3766,48	3756,84	3799,59	3849,62	3955,84	4045,08	4114,05	4229,96	4303,68
NUTS 1	България. Изкуства, развлечения и отдих	39,68	42,05	44,79	42,47	41	42,93	44,55	44,74	45,79	47,66	47,89
NUTS 0	ЕС-28. Други обслужващи дейности	5900,6	5943,83	5978,27	6029,22	6083,28	6131,46	6207,18	6262,7	6383,6	6430,85	6477,23
NUTS 1	България. Други обслужващи дейности	52,57	54,94	57,36	56,11	56,67	54,22	53,53	55,93	59,82	63,99	65,57

Източник: Евростат

Коефициентът на заетост на хората в активна възраст показва до голяма степен влиянието на икономическата активност върху пазара на труда. Обособените икономически центрове (предимно областните градове) се отличават с ръст на заетост за сметка на селските общини. По-голямото търсене на работна ръка е в основата на нарастване на коефициента за заетост в тези селски общини в които има свободен ресурс от трудоспособното население.

Заетостта в селските райони по сектори е разпределена, както следва: селско стопанство 18%, добивна 1%, производство 1%, Търговия на едро и дребно; Ремонт на моторни превозни средства и мотоциклети 15%, Транспорт и съхранение 6%, Хотелиерство и ресторантьорство 4%, Информация и комуникация 2% и др.

Сектор селско стопанство осигурява значителна част от работните места в селските общини. През 2017 г. секторът увеличи дела си в общата заетост до 18.9%, а сравненията с другите страни-членки на ЕС показват, че България продължава да заема челно място след Румъния (с дял от 23.7%), при средна стойност на показателя за страните (ЕС 28) от 4.2%. Това може да се обясни с високия дял на самонаетите лица и повишеното предлагане на труд в селското стопанство.

Наети лица по трудово и служебно правоотношение

Наетите лица в трудово и служебно правоотношение²⁸ г. в страната са 2319762 за 2018г. Мнозинството от наети лица са 77% (1787053 души) в частния сектор и в обществения сектор са 23% или (532709 души). Относителният дял на наетите в селските райони е 33%, а в градските райони са 67% през 2017 г. Броят на наетите лица в градовете е 2487.3 хиляди или 79%, а в селата броят е 645.4 хиляди души или 21%, като разликата се дължи на преобладаващия дял на населението в над трудоспособна възраст в селските общини.

За периода 2008–2012г. средногодишният брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности в селските и градски райони следва негативна тенденция, след 2016г. те започват плавно да се увеличават.

²⁸ Кодекса на труда или в служебно правоотношение съгласно Закона за държавния служител

Общо развитие на броя наети лица от икономическите сектори в България, градските и селските райони

Данните за динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в селските и градски райони в България показва, че относителният дял на наетите в селските райони за анализирания период се намалява незначително спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2010 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони са 26% от общия брой наети в България, а в градските райони са 74% от тях. През 2017г. относителният дял на наетите в селските райони намалява на 25%, а в градските райони те са 75%. За периода 2010-2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони намаляват с 9%, а в градските – 6%.

Броят на наети лица в селските райони в България през 2010г. е със 7% по-малко спрямо 2008г. Това може да се обясни с демографските и миграционни процеси, и с концентратията на производства и инвестиции в градовете или селищата около тях.

Таблица 24 Наети лица по трудово и служебно правоотношение

Наети лица по трудово и служебно правоотношение	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности (среден годишен брой)	644887	602337	560617	570891	574446	580509	572894	571681	578931	587544
Общо за България наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности (среден годишен брой)	2466852	2404633	2242607	2242488	2218718	2226403	2240544	2254768	2277345	2308129
Общо за градските райони наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности (среден годишен брой)	1821965	1802296	1681990	1671597	1644272	1645894	1667650	1683087	1698414	1720585

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Данните за наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селските райони през 2017 г. спрямо предходната година показват: значителен ръст в следните общини - Мездра (1890 наети повече), Несебър (1038 наети повече), в 4 от общините растежа на броя наети лица е от 500 до 1000 (Сопот, Родопи, Елин Пелин и Ботевград), в 29 от селските общини увеличението на броя наети е от 100 до 500 души, в 80 от общините – от 1 до 100 души. В 103 общини се наблюдава намаление на броя наети лица за 2017г. спрямо предходната година.

Изменението на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селските райони през 2017г. спрямо 2008г. показват, че в 55 селски общини се

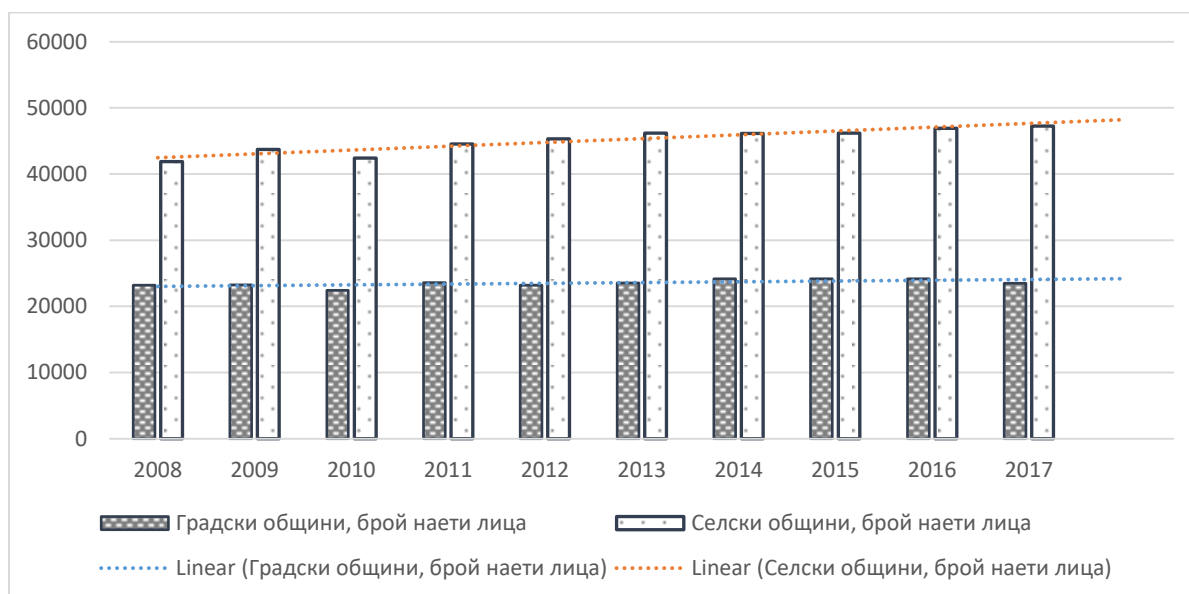
наблюдава увеличение на броя и в 174 – намаление. Броят на наетите лица е нараснал в 10 общини от 1000 до 4000 души (Елин Пелин, Родопи, Раковски, Марица, Аксаково, Тунджа, Несебър, Ботевград, Руен и Лясковец), в 6 от общините наетите са от 500 до 1000 души, в 15 от общините – от 100 до 500 души, и в 24 от общините – от 1 до 100 души.

Наети лица по икономически сектори

Данните за динамиката на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в сектор селско, горско и рибно стопанство показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период (2008-2017г.) намалява незначително спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в секторите селско, горско и рибно стопанство са 36 % от общия брой наети, а в градските общини са 64% от тях. През 2017г. относителният дял на наетите в селските райони намалява на 33%, а в градските райони те са 67%.

За периода 2008–2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор селско, горско и рибно стопанство се увеличават с 13%, а в градските – 1.2%. За анализирания период броят на наетите в сектор селско, горско и рибно стопанство се увеличава всяка година спрямо предходната с изключение на 2008г., като те намаляват с 3% спрямо 2009г., а през 2014 и 2015г. броят се запазва. Данните за наетите лица в селските райони в сектор селско, горско и рибно стопанство за периода 2008-2017г. показват че секторът е създал заетост за 5361 повече лица през 2017г.

Фигура 33 Наети лица в сектор селско, горско и рибно стопанство

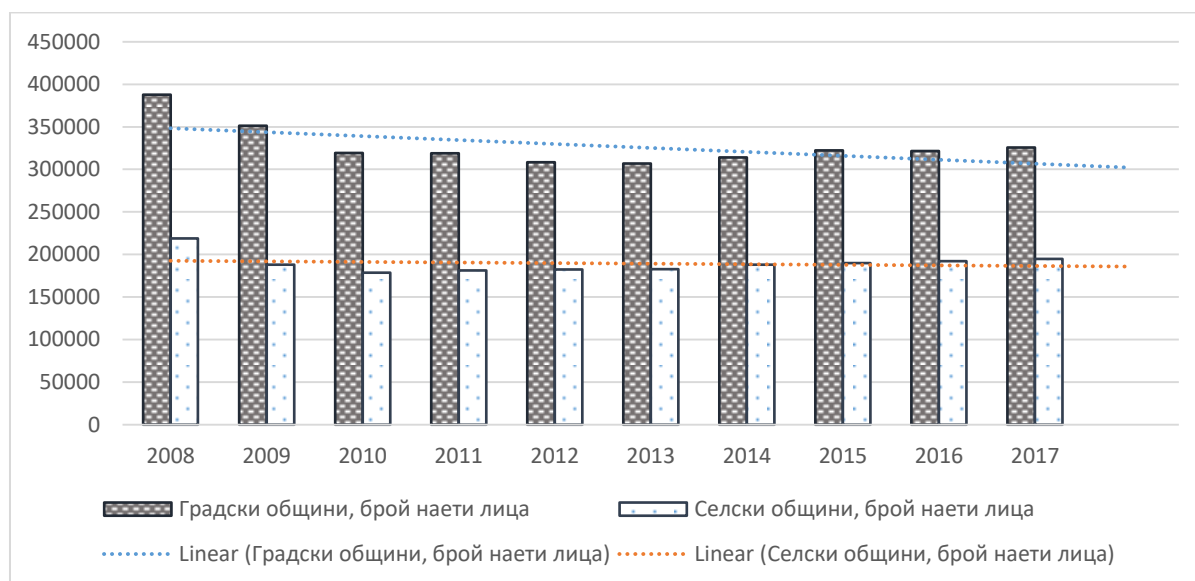

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините с най-високо увеличение на броя наети лица през анализирания период са Карнобат, Тунджа, Генерал Тошево, Вълчедръм, Долна Митрополия, Момчилград. Увеличението на бройките е от 1 нает до 450 повече наети. За десетгодишния период, в 63 общини – наетите в сектора намаляват от 1 до 80%. В номинално изражение то е от двама наети до 179 наети. Други общини с високо намаление на наетите в сектора са Етрополе, Преслав, Троян.

Динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор преработваща промишленост показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период намалява незначително спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор преработваща промишленост са 36% от общия брой наети, а в градските райони са 64% от тях. През 2017г. относителният дял на наетите в селските райони намалява на 37%, а в градските райони те са 63%. За периода 2010-2017г. , наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор преработваща промишленост намаляват с 11%, а в градските – 16%. Данните за наетите лица в селските райони в сектор преработваща промишленост за периода 2008-2017г. показват, че секторът вече не осигурява заетост за 23980 лица.

Фигура 34 Наети лица в сектор Преработваща промишленост

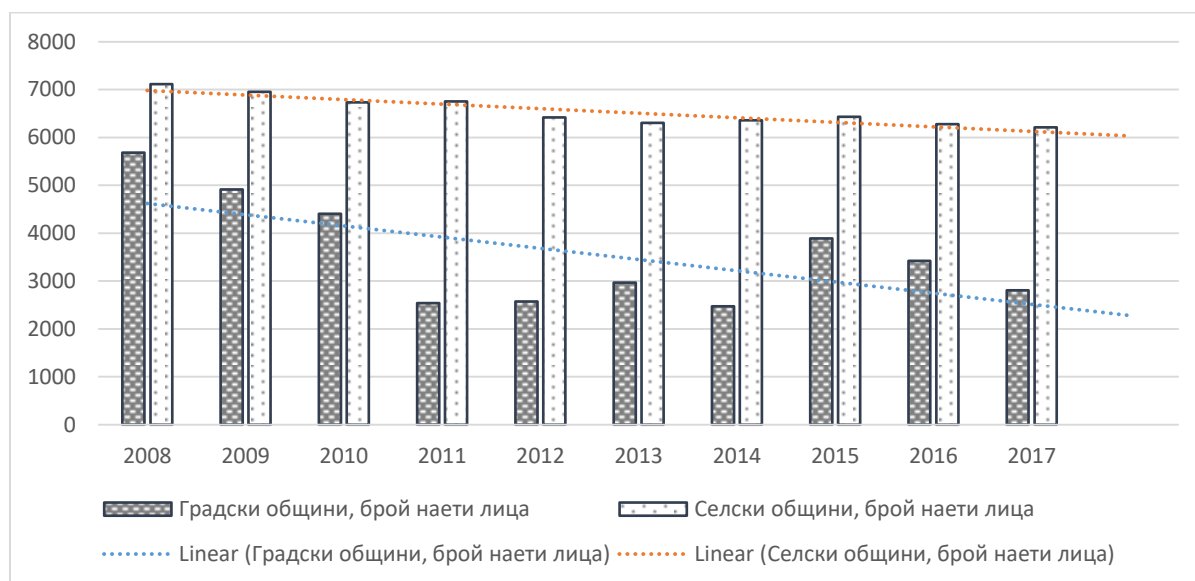

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Наетите в сектор преработваща промишленост през периода 2008–2017г. намаляват. Общините с най-високо намаление на броя за анализирания период са Сандански, Петрич, Червен бряг, Велинград, Гълъбово, Девня. В 53 общини се отбелязва нарастване за десетгодишния период, открояват се общините - Раковски, Ботевград, Елин Пелин и Руен.

Наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор добивна промишленост показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период намалява значително спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор добивна промишленост са 44% от общия брой наети, а в градските райони са 56% от тях. През 2017г. относителният дял на наетите в селските райони намалява на 31%, а в градските райони те са 69%. За периода 2010-2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор добивна промишленост намаляват с 13%, а в градските райони с 51%. Данните за наетите лица в селските райони в сектор добивна промишленост за периода 2008-2017г. показват, че секторът вече не осигурява заетост за 904 лица.

Фигура 35 Наети лица в сектор Добивна промишленост

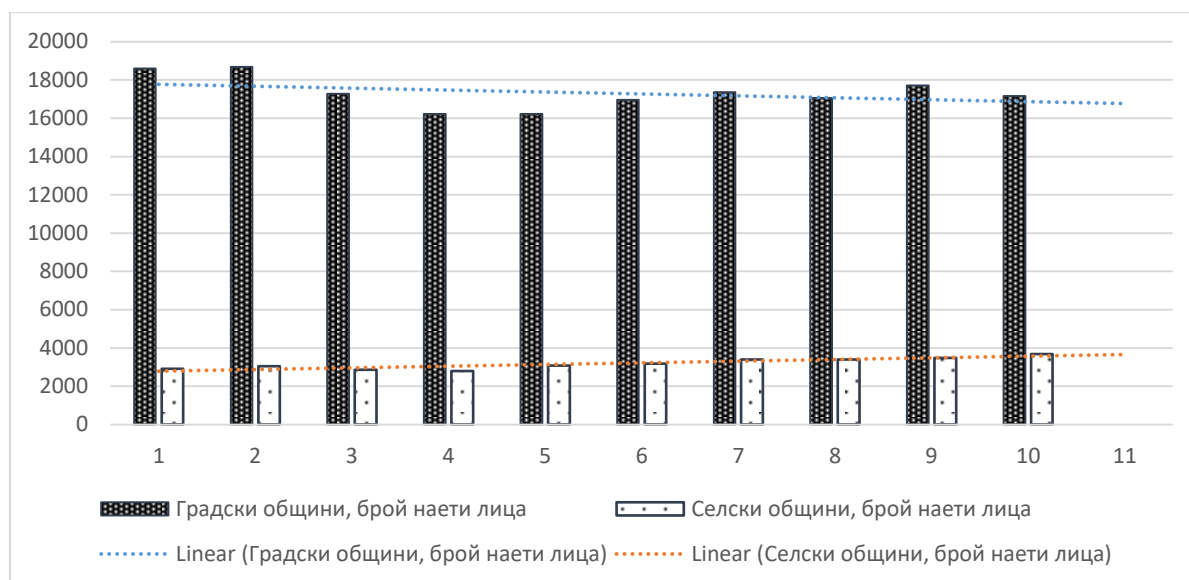

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Данните, които са налични за периода 2008–2017г. показват, че наетите в сектор добивна промишленост намаляват поради в общини в които добивната е била основна дейност - Раднево, Лъки, Ивайловград, Мездра, Девня.

Данните за динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период се увеличава спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива са 13% от общия брой наети, а в градските райони са 87% от тях. През 2017г. относителният дял на наетите в селските райони се увеличава на 18%, а в градските райони те са 82%. Наетите лица в селските райони в производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива за периода 2008-2017г. бележи слабо увеличение.

Фигура 36 Наети лица в сектор Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и газообразни горива

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

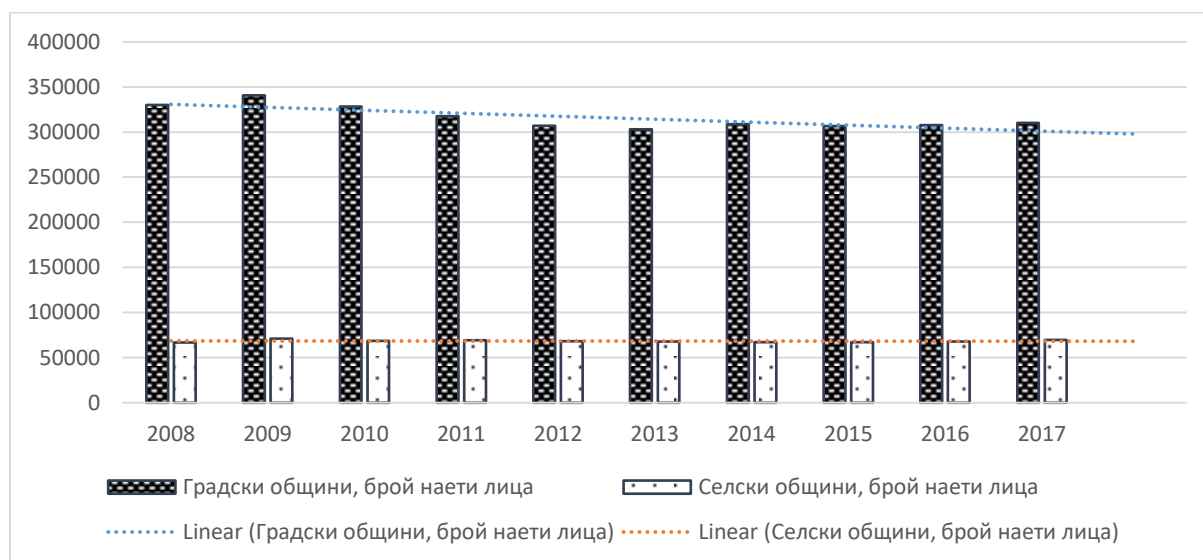
Наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период намаляват спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване са 13.4% от общия брой наети, а в градските райони са 86.6% от тях. През 2017г. относителният дял на наетите в селските райони намалява на 12.5%, а в градските райони те са 87.5%. За периода 2008–2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване се увеличава с 7%, а в градските райони с 13%. Броят на наетите лица в селските райони в сектор доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване за периода 2008-2017г. не се е променил.

Данните за динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор строителство показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период се намалява спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в строителство са 15.6% от общия брой наети, а в градските райони са 84.4% от тях. През 2017г. относителният дял на наетите в селските

райони намалява на 13%, а в градските райони те са 87%. За периода 2008-2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор строителство намаляват с 56%, а в градските – 45.6%.

Динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период се увеличава спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в ремонт на автомобили и мотоциклети са 16.8% от общия брой наети, а в градските райони са 83.2% от тях. През 2017г. относителният дял на наетите в селските райони се увеличава на 18%, а в градските райони те са 82%. За периода 2008–2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор ремонт на автомобили и мотоциклети се увеличават с 4%, а в градските – 6%. Наетите лица в сектора за периода 2008-2017г. се увеличават с 2777 души.

Фигура 37 Наети лица в сектор Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети

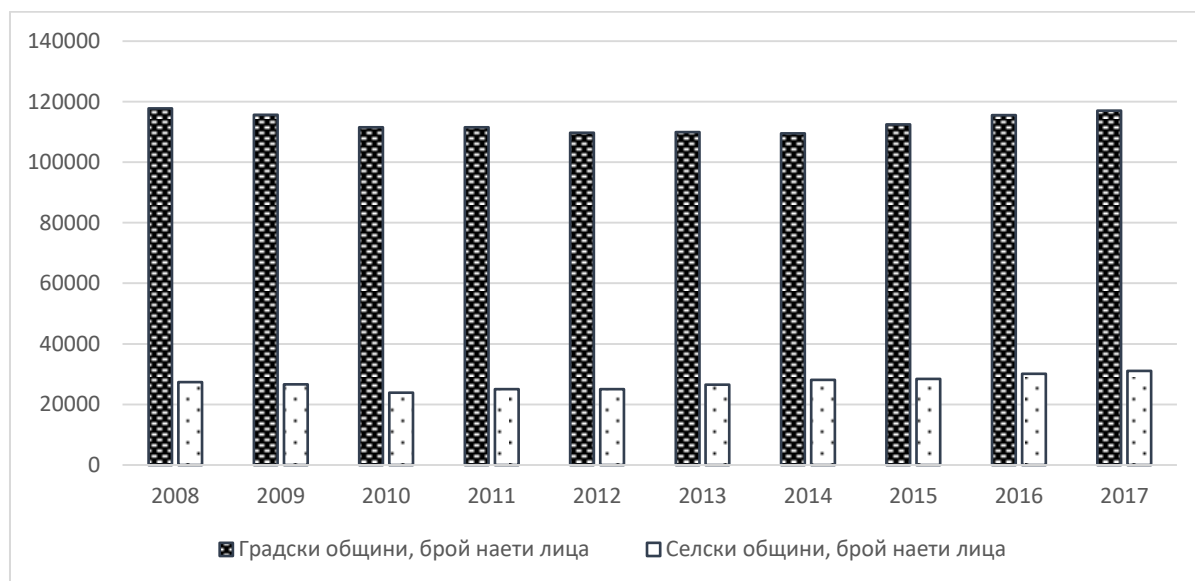
Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Наетите в този сектор са пряко свързани с броя на и потребността на населението, и е разбираем видимия спад.

Наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Транспорт, складиране и пощи“ показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период намаляват спрямо относителният дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор транспорт, складиране и пощи са 19% от

общия брой наети, а в градските райони са 81% от тях. През 2017г. относителният дял на наетите в селските райони се увеличава на 21%, а в градските райони те са 79%. За периода 2008-2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор „Транспорт, складиране и пощи“ се увеличава с 3%, а в градските райони намалява с 0.7%. За периода 2008-2017г. секторът осигурява заетост за 3654 лица повече.

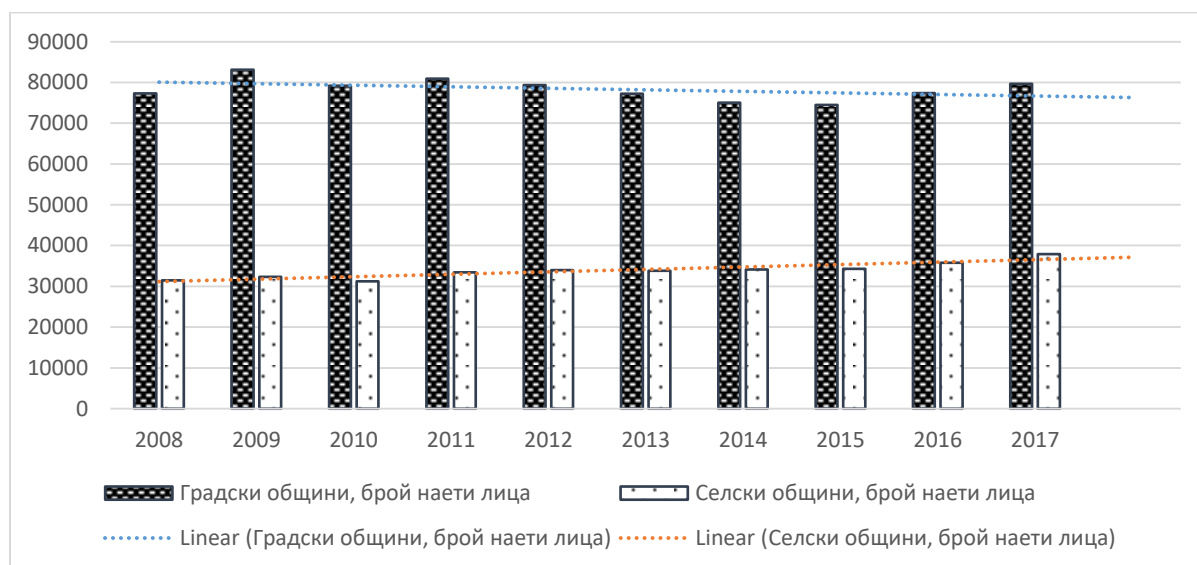
Фигура 38 Наети в сектор Транспорт, складиране и пощи

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“ показва, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период се увеличава спрямо относителният дял на наетите в градските райони. През 2008г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони са 29 % от общия брой наети в сектора, а в градските райони са 71% от тях. През 2017г. относителният дял на наетите в селските райони се увеличава на 32%, а в градските райони те са 68%. Наетите лица в селските райони в сектор хотелиерство и ресторантьорство за периода 2008-2017г. слабо се увеличават, общо с 6398 души. В повечето общини семейния бизнес заема място в този сектор.

Фигура 39 Наети лица в сектор Хотелиерство и ресторантьорство

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Данните за наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“ показват, че относителният дял на наетите в селските райони в сектора за анализирания период намалява спрямо относителният дял на наетите в градските райони. За периода 2008-2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение намаляват с 33%, а в градските се увеличават с 36%. Този сектор включва издателска дейност, информационни услуги, далекосъобщения, които не са развити в селските райони.

За периода наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор „Операции с недвижими имоти са 12% от общия брой наети, а в градските райони са 88% от тях.

Относителният дял на наетите в сектор професионални дейности и научни изследвания в селските райони в сектора за анализирания период се увеличава незначително спрямо относителният дял на наетите в градските райони. За периода наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор професионални дейности и научни изследвания са 6% от общия брой наети, а в градските райони са 94% от тях. За периода 2008–2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор професионални дейности и научни изследвания се увеличават с 6%, а в градските се увеличават с 12%.

Данните за динамиката на наетите по трудово и служебно правоотношение в сектор „Административни и спомагателни дейности“ показват, че относителният дял на

наетите в селските райони в сектора за анализирания период намалява спрямо относителния дял на наетите в градските райони. В началото на периода през 2008 г. наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор административни и спомагателни дейности са 12% от общия брой наети, а в градските райони са 88% от тях. За периода 2008-2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в административни и спомагателни дейности намалява с 5%, а в градските се увеличава с 20.6%. Не се наблюдава динамика по отношение на наетите лица в сектора за периода 2008–2017г.

За периода наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор държавно управление са 23% от общия брой наети, а в градските райони са 77% от тях. За периода 2008–2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор държавно управление намаляват с 41%, а в градските намаляват с 10%. Наетите лица за периода 2008-2017г. намаляват с 11682 спрямо 2008г.

За периода наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор образование са 34% от общия брой наети, а в градските райони са 66% от тях. През 2017г. те намаляват в селските райони на 32%, а в градските са 68%. За периода 2008–2017г., наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор образование намаляват с 12%, а в градските намаляват с 1.8%.

За периода наетите по трудово и служебно правоотношение в селските райони в сектор „Хуманно здравеопазване и социална работа“ са 23% от общия брой наети, а в градските райони са 77% от тях. През 2017 г. те намаляват в селските райони на 21%, а в градските са 79%.

Структурата на наетите в различните икономически сектори през периода 2008–2017г. се запазват. Запазват се секторите, които са водещи в създаването на заетост, както и тези, които имат относително по-малко значение за това. Водещи сектори са Преработваща промишленост и Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети. Както през 2008г., така и през 2017г., най-много наети са в секторите Преработваща промишленост, Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети, Образование и селско, горско и рибно стопанство. В преработващата промишленост през 2008г. са наети 39.7% от всички наети лица по трудово и служебно правоотношение, а през 2017г. те са 38.8%. В сектор търговия са наети 12.1% през 2008г., като те се увеличават на 13.7% през 2017г. В сектор селско, горско и рибно стопанство наетите са съответно 7.6% през 2008 и 9.3% през 2017г.

Таблица 25 Подреждане на икономическите дейности в селските райони спрямо броя наети лица по трудово и служебно правоотношение

Икономически дейности	Брой наети 2017	Икономически дейности	Брой наети 2008
Преработваща промишленост	194918	Преработваща промишленост	218898
Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети	69546	Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети	66769
Образование	51025	Образование	58148
Селско, горско и рибно стопанство	47251	Селско, горско и рибно стопанство	41890
Хотелиерство и ресторантьорство	37914	Строителство	37542
Транспорт, складиране и пощи	31036	Хотелиерство и ресторантьорство	31516
Държавно управление	16708	Държавно управление	28390
Строителство	16547	Транспорт, складиране и пощи	27382
Административни и спомагателни дейности	10095	Административни и спомагателни дейности	10626
Други дейности	6877	Добивна промишленост	7114
Култура, спорт и развлечения	6248	Други дейности	6320
Добивна промишленост	6210	Професионални дейности и научни изследвания	3888
Професионални дейности и научни изследвания	4107	Доставяне на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	3370
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	3674	Култура, спорт и развлечения	3030
Доставяне на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	3601	Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	2912
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения	1274	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения	1908
Финансови и застрахователни дейности	896	Финансови и застрахователни дейности	1070

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Таблица 26 Динамика на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по сектори

Сектори	Темп на изменение (%) за 2017г. спрямо 2008г. в селските райони	Темп на изменение (%) за 2017г. спрямо 2008г. в градските райони
Селско, горско стопанство и рибарство	13%	1%
Добивна промишленост	-13%	-51%
Преработваща промишленост	-11%	-16%
Строителство	-56%	-46%
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	26%	-8%
Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	7%	15%
Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети	4%	-6%
Транспорт, складиране и площи	13%	-1%
Хотелиерство и ресторантьорство	20%	3%
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти.	-33%	57%
Професионални дейности и научни изследвания	6%	14%
Административни и спомагателни дейности	-5%	26%
Държавно управление	-41%	-10%
Образование	-12%	-2%
Хуманно здравеопазване и социална работа	0%	12%
Други дейности	9%	28%

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Секторите, които са създали най-много нови работни места в селските райони за изследвания период са: „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“, „Хотелиерство и ресторантьорство“, „Селско, горско стопанство и рибарство“ и „Транспорт, складиране и площи“.

През 2017г. най-малко лица са наети в секторите: Добивна промишленост (в селските райони 6210 лица и в градските райони 2806 лица) и Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива (в селските райони 3674 лица и в градските райони 17153 лица).

Сектор „Строителството“ през 2017г. няма значимо влияние на пазара на труда (в селските райони 16547 наети лица и в градските райони 110111 наети лица) в сравнение със секторите Преработваща промишленост (в селските – 195127 наети лица

и в градските – 325737 наети лица) и Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети (в селските – 69546 лица и в градските – 310280 лица).

Заетостта в Образованието е пряко зависима от раждаемостта и броя на децата не са отчетени съществен ръст на работните места, разширяване на заетостта не се очаква поради натрупалите се отрицателни тенденции в демографската структура на населението в селските райони.

Другият сектор Хуманно здравеопазване и социална работа поради нарастващите нужди поради застаряване на населението могат да се насърчат инвестиции в заетост в селските общини.

Изводи

Чувствителни различия между общините на територията на различните райони се наблюдава при заетостта, както и при безработицата.

Задържането на висока безработица в селските общини е факт, който се определя от динамиката на пазара на труда. Нисък коефициент на безработица не е еднозначен за всички селски общини. В десетки селски общини нивото на безработица надвишава 30%. Основен проблем в малките населени места е дългосрочната безработица, където тя е два пъти по-висока в сравнение с тази в градовете. Безработните лица са относително неравномерно разпределени в селските общини. Трайно безработните са в общини в Северозападен и Северно централен район, в които от години е ограничен пазара на труда, вследствие на структурни проблеми в икономиката.

Процентът на регистрираните безработни лица до 29 г. в селските общини спада. Това е резултат от цялостното влошаване на възрастовата структура и отлива на млади лица от селата към градовете, които предлагат по-големи възможности за трудова реализация и по-добро качеството на живот. Като цяло заетостта нараства в селските райони, което следва увеличението на национално ниво.

Отклонения в степента на заетост има между селските общини те не се развиват с еднаква скорост. Заетостта е устойчива за периода в сектор селско стопанство. Добивната промишленост не е характерна за селските общини.

Различията в регионите са видими и от данните за пазара на труда за 2018г., като коефициентът на заетост варира от над 75% в столицата София до около 52% в Монтана, или близо 25 процентни пункта разлика в коефициента на заетост в страната.

Динамиката на коефициента на заетост е в пряка зависимост от инвестиционната активност и подема на икономиката в градските общини, както и в селските общини в които има развити сектори на индустрията и на услугите.

Образователната структура в селските общини на населението в работоспособна възраст е от значение за създаване на заетост. Трайно безработните лица в селските общини са предимно лица с ниско образователно и квалификационно равнище.

Наетите лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности общо за селските райони постепенно намаляват, което се дължи на структурни и технологични промени в секторите за производство. За периода се наблюдава ръст на наетите лица в следните сектори: „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Транспорт, складиране и площи“, „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“.

По-висок дял на наетите лица по трудово и служебни отношения продължава да заемат секторите, които изискват в по-малка степен на специфични знания и квалификация.

Спад на наетите лица е регистриран за сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти“. По отношение на сектора „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; е отчетен сериозен спад. Делът на наетите в този сектор е намалял с 33% от в общо наетите за страната.

В икономическите дейностите обединени в сектора на услугите нараства броя на заетите. В сектор Селско, горско стопанство и рибарство заетостта бележи ръст за периода. По отношение на сектора „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; е отчетен сериозен спад. Делът на наетите в този сектор е намалял с 33% от в общо наетите за страната. В сектор „Строителство“ също е отчетено значително намаление.

Секторът на услугите има най-съществен принос за заетостта в селските райони, следван от „Селското, горското стопанство и рибарство“, „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Преработващата промишленост“.

За развитието на икономическите дейности в селските райони следва да се отчита отрицателната демографска тенденция. Затова, за да се постигне растеж на икономиката възможността да се насърчават инвестиции в нови технологии и това да компенсира до известна степен недостига на трудови ресурси в бъдеще. Българската икономика изостава по отношение на технологичната интензивност. В последния доклад на Европейската комисия за иновациите, България според композитния индекс за иновациите, към 2017г. се определя като скромен новатор, това обаче и отрежда предпоследно място сред държавите-членки на ЕС със стойност на индекса под 50% от средния за ЕС-28. В Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014-2020 г. една от целите е от „скромнен иноватор“ да премине към „умерен иноватор“. В селските райони следва да се инвестира иновационни дейности и ИКТ сектора, които да са основополагащи за промени в структурата на икономиката им.

ИКТ сектора генерираната добавена стойност развитието му ще има положително въздействие върху развитието на икономиката в селските райони. Най – голяма заетост в ИКТ сектора се наблюдава в градовете, София, Пловдив, Стара Загора. На основата на показателя за наети лица на трудови и служебни отношения към момента в селските райони не се очертават сектори в които навлиза дигитализацията и ИКТ, обаче в тези общини, в които има лица с подходяща квалификация и знания е добре да се насърчават инвестициите в интензивни технологични производства.

Независимо от възстановяването на пазара на труда и ускоряване на икономически растеж след 2013г. различията между регионите и различията между отделните селски общини по отношение на нивата на заетост нарастват. Броят на наетите лица по трудови и служебни правоотношения са най-малко в селските общини разположени в Северозападен район , Северно централен и Югоизточен район.

Икономическата и финансовата криза засегна селските райони в резултат на което работните места намаляват през периода 2009 и 2013г. Търсенето на труд в селските райони се възстановява след 2014г., което доведе до спад на равнището на безработица и до повишаване на работните места в селските райони, обаче равнището на безработица се задържа на високо ниво в общините с слаба местна икономика.

Фактори, които определят несъответствията по икономически сектори между селските и градските райони са:

- образователната структура на населението;
- дялът на трудоспособното население;

- степента на диверсификация на икономиката в селските райони, профила на икономиката (сектори създаващи добавена стойност);

- квалификацията на лицата в трудоспособна възраст;

Община Летница отбелязва ръст на броя на наетите и на средната работна заплата през 2011г. Това не е случайно, причината е дейността на старт ъп фирмата „УОЛТОПИЯ“ ООД, както и присъствието на редица фирми от керамичната и хранително-вкусовата промишленост. Ръст на наетите лица се наблюдава в община Божурище (с 62%). Принос за напредък на икономиката на общината има близостта до столицата и индустриален парк „Божурище“ в който са се установили предприятия на местни и чужди инвеститори. В община Мездра се увеличава броят на наетите (с близо 1900 души), в резултат на производството на авточасти. Ръстът на наетите лица по трудови и служебно правни отношения в общините - Родопи, Съединение, Раковски, Куклен, Марица се дължи на близостта им до икономическа зона Тракия.

Данните за нивата на средната годишна брутна заплата и за броя на наетите лица показват, че по отношение на състоянието на трудовия пазар между общините в селските райони има съществени различия, което се дължи на икономическата активност и инвестициите. Подобренето на общата икономическа конюнктура в страната има положителен ефект върху пазара на труда за тези общини в които са направени инвестиции, обаче в по-бедните общини, особено в тези, в които се наблюдават трайни негативни демографски процеси отсъства инвеститорски интерес.

3.3.1. Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности

На национално ниво средната брутна заплата се увеличава за последната година спрямо 2008г. за всички икономически дейности. За 2008г. средната брутна годишна заплата е 5525 лв., а за 2017г. достига до 10097 лв., нарастването е с 4572 лв. или 40%. Икономическите сектори „Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети“ и „Административни и спомагателни дейности“ отчитат най-висок ръст на показателя спрямо 2008г. съответно с 4240 лв. и 4 078 лв. или 57%. Средната годишна брутна заплата за „Култура, спорт и развлечения“ и „Селско, горско и рибно стопанство“ нараства съответно с 5320 лв. и 5158 лв. или 3% през последната година в сравнение с 2008г. Най-нисък ръст се наблюдава при „Финансови и застрахователни дейности“ - 2688 лв. или 15%.

Общините с най-висока средна годишна брутна заплата за 2017г. са: Челопеч – 26 141 лв.; Козлодуй – 21 474 лв.; Раднево – 19 878 лв.; Гълъбово – 19 320 лв.; Пирдоп – 18 748 лв.; Девня – 17 309 лв.; Столична община – 17 199 лв. и Панагюрище – 15 417 лв. Високото ниво на брутна работна заплата в тези общини не е случайно, а е резултат от дейността на предприятия от секторите – Енергетика, Добивна промишленост, Преработваща промишленост.

Общините с най-ниска средна брутна заплата са: Кочериново – 6 330 лв.; Неделино – 6 521 лв.; Ковачевци – 6 663 лв.; Ракитово – 6 709 лв.; Бобошево – 6 749 лв.; Брацигово – 6 777 лв.; Борино – 6 778 лв.; Ружинци – 6 887 лв. и Якоруда – 6 953 лв.

Общините с най-голям ръст на средната брутна заплата за 2017г. спрямо 2008г. са: Челопеч 2008г. – 14 638 лв., 2017г. – 26 141 лв., увеличение с 11 503 лв. или 42% и Летница 2008г. – 4 331 лв., 2017г. – 14 676 лв., увеличение с 10 345 лв. или 71. В Летница увеличението на заплата е в основния сектор „Преработваща промишленост“. През 2008г. стойността е 4 084 лв., а през 2017г. – 17 777 лв., увеличението е с 13 693 лв. или 76%. На територията на общината има голям брой предприятия от керамичната и хранително-вкусовата промишленост, които са фактор за високият ръст на заплатите, въпреки малобройното си население (3 413 души). Ръст на заплатите се отбелязва в тези общини в които им действат рентабилни производства.

Данните за общия доход по райони и средната брутна заплата показват, че има съществена разлика в доходите на заетите в рамките на селските общини, както между градските и селските райони.

Увеличение се наблюдава и в средната заплата на наетите през наблюдавания период, но повечето селски общини средната брутна заплата остава чувствително под средното за страната.

3.3.2. Общ доход средно на домакинство и на лице

Средният годишен общ доход на лице от домакинството достига 6013 лв. през 2018г. и нараства със 72% (с 2511 лева) спрямо 2008г. и с 25% (с 1199 лева) спрямо 2013 г. Нарастването на средния годишен общ доход на лице от домакинството през 2018 г. спрямо 2008 г. е най-високо в Югозападен район (3400 лева) и Северен централен район (2601 лева), а най-ниско в Северозападен район (1890 лева) и Югоизточен район (1715 лева). На ниво област с най-високо нарастване се отличават

областите: София-град (с 3654 лева почвече) и Пловдив (с 2889 лева повече), а с най-ниско – Перник (с 10890 лева по-малко), Варна (9713 лева по-малко), Плевен (9643 лева по-малко), Русе (9215 лева по-малко), Велико Търново (9156 лева по-малко) и Хасково (9071 лева по-малко).

На ниво статистически район през 2018г. най-високи средногодишни доходи на лице от домакинството имат жителите на Югозападен район 7324 лв./лице, докато жителите на Северозападен район са с 5113 лв./лице, или с 2211 лв. (29%) по-малко.

На ниво област най-високи средногодишни доходи на лице от домакинството за 2018 г. се наблюдава в областите: София-град – 8224 лв./лице, Перник – 7049 лв./лице, Пловдив – 6163 лв./лице и Благоевград – 6079 лв./лице. Най-ниски средногодишни доходи за 2018г. имат лицата в областите: Пазарджик – 4180 лв./лице, София – 4844 лв./лице, Сливен – 4446 лв./лице и Търговище – 4576 лв./лице.

Общият доход на домакинствата в Северозападен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 11332 лв., което е с 3672лв. или 27% повече в сравнение с 2008г. (7 660лв.). Монтана и Враца са областите, които отчитат най-висок ръст на показателя за 2018г. спрямо 2008г. Дохода на домакинствата в Монтана през 2008г. е 6416 лв., а за 2016г. – 9631 лв. (за 2018г. няма данни), констатира се нарастване с 33%. За област Враца дохода на домакинствата за 2008г. е 7439 лв., а през 2018г. - 11479 лв., наблюдава се увеличение с 36%. В Северозападен район областта с най-нисък ръст на доходи на домакинствата е Видин съответно за 2008г. – 6032 лв. и за 2016г. – 6951 лв. (за 2018г. няма данни), увеличението е минимално – 13%). Плевен и Ловеч са областите, които отчитат най-висок доход на домакинството за 2008г., но за 2018г. Враца и Плевен генерират най-големи доходи.

Общият доход на домакинствата в Северен централен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 12938 лв., което е с 4855лв. или 33% повече в сравнение с 2008г. (8083 лв.). Силистра, Габрово и Разград са областите, които отчитат най-висок ръст на показателя за 2018г. спрямо 2008г. Доходът на домакинствата в Силистра през 2008г. е 7507 лв., а за 2018г. – 13697 лв., констатира се нарастване с 46%. За област Габрово дохода на домакинствата за 2008г. е 9687 лв., а през 2017г. - 14887 лв., (за 2018г. няма данни), наблюдава се увеличение с 36%. Разград също отбелязва ръст с 36% за 2018г. (11946 лв.) спрямо 2008г. (7423 лв.). За Северен централен район областта с най-нисък ръст на доходи на домакинствата са Русе: 2008г. – 8165 лв.; 2018г. – 12643 лв. и Велико Търново: 2008г. – 7821 лв.; 2018г. – 12768 лв., увеличението е с

по 33%. Русе и Габрово са областите, които отчитат най-висок доход на домакинството за 2008г., но за 2018г. Силистра и Габрово генерират най-големи доходи.

Общият доход на домакинствата в Североизточен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 12199 лв., което е с 3551 лв. или 25% повече в сравнение с 2008г. (8648 лв.). Търговище и Добрич са областите, които отчитат най-висок ръст на показателя за 2018г. спрямо 2008г. Дохода на домакинствата в Търговище през 2008г. е 5215 лв., а за 2018г. – 10627 лв., констатира се нарастване с 50%. За област Добрич дохода на домакинствата за 2008г. е 7456 лв., а през 2017г. - 12867 лв. (за 2018г. няма данни), наблюдава се увеличение с 42%. За Североизточен район областта с най-нисък ръст на доходи на домакинствата е Варна съответно за 2008г. – 10182 лв. и за 2018г. – 12177 лв., увеличението е незначително - 8%. Варна и Шумен са областите, които отчитат най-висок доход на домакинството за 2008г., но за 2018г. Добрич и Шумен генерират най-големи доходи.

Общият доход на домакинствата в Югоизточен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 12175 лв., което е с 3517 лв. или 25% повече в сравнение с 2008г. (8658 лв.). Областите в района са с много близки стойности на показателя. Стара Загора отчита най-висок ръст на доходите за 2018г. спрямо 2008г.: 2008г. - 8220 лв.; 2018г. - 12676 лв., наблюдава се увеличение с 33%. За Югоизточен район областта с най-нисък ръст на доходи на домакинствата е Сливен съответно за 2008г. – 8980 лв. и за 2018г. – 11450 лв., увеличението е 18%. Бургас и Сливен са областите, които отчитат най-висок доход на домакинството за 2008г., но за 2018г. Бургас и Стара Загора генерират най-големи доходи.

Общият доход на домакинствата в Югозападен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 15746 лв., което е с 6303 лв. или 40% повече в сравнение с 2008г. (9443 лв.). Благоевград и Перник са областите, които отчитат най-висок ръст на показателя за 2018г. спрямо 2008г. Дохода на домакинствата в Благоевград през 2008г. е 7692 лв., а за 2018г. – 15210 лв., констатира се нарастване с 47%. За област Перник дохода на домакинствата за 2008г. е 8588 лв., а през 2018г. - 16061 лв., наблюдава се увеличение с 44%. Най-високи тенденциозно са доходите на домакинствата в София (столица): 2008г. – 10925 лв. и 2018г. – 17023 лв., но увеличението е по-малко в сравнение с предходните две области – 35%. За Югозападен

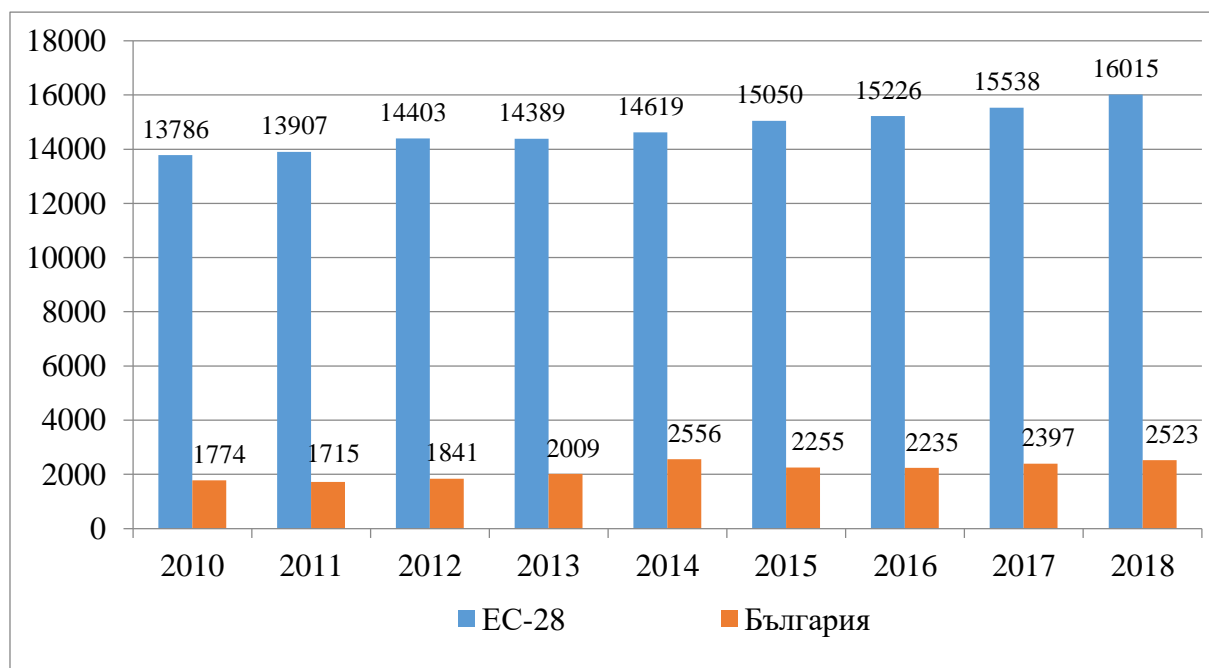
район областта с най-нисък ръст на доходи на домакинствата е София съответно за 2008г. – 8220 лв. и за 2017г. – 10357 лв. увеличението е 20%.

Общият доход на домакинствата в Южен централен район нараства през целия анализиран период и за 2018г. достига 13181 лв., което е с 4883 лв. или 31% повече в сравнение с 2008г. (8298 лв.). Кърджали и Смолян са областите, които отчитат най-висок доход на домакинството за 2008г., но за 2018г. Пловдив и Хасково имат най-големи доходи. Пловдив и Хасково са областите, които отчитат най-висок ръст на показателя за 2018г. спрямо 2008г. Дохода на домакинствата в Пловдив през 2008г. е 8047 лв., а за 2018г. – 14064 лв., констатира се нарастване с 43%. За област Хасково дохода на домакинствата за 2008г. е 8263 лв., а през 2018г. - 13170 лв., наблюдава се увеличение с 31%. За Южен централен район областта с най-нисък ръст на показателя е Кърджали съответно за 2008г. – 9319 лв. и за 2016г. – 11007 лв. (за 2018г. няма данни), увеличението е минимално – 9%.

Еквивалентен среден нетен доход в селските райони

Еквивалентен среден нетен доход се използва за сравнение на нетните доходи на населението (т.е. показва сближаването на доходите между районите и населените места и характеризира жизнения стандарт на населението.

Таблица 27 Еквивалентен среден нетен доход в селските райони, евро/човек

Източник: Евростат

По този показател селските райони в България се нареждат под средното равнище на страните-членки на ЕС (ЕС-28). След 2012г. средният нетен доход в селските райони слабо се покачва. За селските райони еквивалентният нетен доход достига 2523 евро през 2018г. Нарастването спрямо 2008г. е 43%, почти се удвоява. Сравнението между средния изравнен нетен доход в селските райони (като дял от нетния доход в градовете) в страните от ЕС през 2005-2017г. показва, че най-голяма разлика е между нетния доход на населението в градовете и селата, отклонението е от порядъка на 56% за 2017г.²⁹, т.е. средният нетен доход на населението в селата и малките населени места в селските общини е 56% от нетния доход на населението в градовете. Сближаването на доходите между градските и селските райони е комплексно и се определя от разликата в степента на заетост и възможностите за нови работни места. Подкрепата на предприемачеството и на бизнеса в селските общини може намали отклоненията в доходите между селските и градските райони. Затова диверсификацията на икономиката и инвестициите в неземеделски дейности могат да окажат значително въздействие за конвергенция на доходите на селските райони в страната и селските райони от ЕС-28.

Обобщавайки данните за доходите на домакинствата и средната брутна заплата може да се направят някои заключения.

Средният еквивалентен разполагаем нетен доход плавно нараства в селските райони, но разликата със страните ЕС-28 продължава и не се наблюдава съществено сближаване между селските райони и останалите в страната.

Териториалните различия в доходите пораждаат социално-икономическите неравенства и бедност. Отклоненията в доходите между населените места се дължи на неравномерното разпределение на инвестициите, от липсата на заетост и от нивото на образование.

Фактори за пазара на труда и безработицата

Икономическото развитие – пазара на труда и равнището на безработица са в зависимост от положителните и негативните ефекти в цикличността на икономическото развитие. Затова и колебанията в равнището на безработица в селските общини е непостоянно. За някои общини, в които по-голяма част от населението е в над трудоспособна възраст или поради слаба икономическа активност, пазарът на труда е

²⁹ Собствени изчисления по данни на Евростат.

силно ограничен. Това обяснява високото равнище на безработица в някои общини, в които е над 30% и 50% .

Нивото на образование. Ниското ниво на образование на населението от ромската етническа общност значително ограничава възможностите му за участие на пазара на труда. В общини с лица с основно образование са слабо адаптивни към пазара на труда, те не търсят работа и остават устойчиво безработни и попадат към групата на обезкуражените лица.

Демографските промени – те определят потенциала на трудовите ресурси и предлагането на труд. В общини, в които намалява населението в трудоспособна възраст и в същото време се търси труд от страна на бизнеса се появява недостиг на труд. Селски общини, в които е силно влошена демографската структура, селските общини, в които има тенденция за нарастване на населението в над трудоспособна не привличат предприемачи и инвеститори за развиване на бизнес. Допълнителен ефект оказва отрицателният естествен прираст и механичният отлив на население от селските райони.

Изводи и тенденции на пазара на труда

Ниво на безработица Повишаването на безработицата по време на криза (2009-2012г.) е особено ясно изразено при работниците на възраст 15-29г., както и за лицата над 55 годишна възраст. В среда на макроикономическа стабилизация и растеж на БВП, коефициентът за безработица на национално ниво достига нива до 5.2% за 2018г., по ниски от нивото на ЕС-28 (6.7% за 2018г.). Положително е, че намалява безработицата на лица до 29г., но все още на нива по-високи от тези на ЕС-28.

Намален брой заети лица и висок брой безработни - Запазва се високо ниво на безработица в някои селски общини и достига над 30% или 50%, което е предпоставка за засилване на социалната изолация и за риск от бедност, както и бъдещо обезлюдяване. Негативната тенденция в тези общини е повлияна от демографския дисбаланс и понижаването на коефициента на демографско заместване и от слаба икономическа активност.

Делът на продължително безработните лица е постоянен и показва, че те не са предпочитана работна сила от работодателите и това определя съответното разслоение на населението.

Ниво на образование – в селските общини дялът на безработните лица с ниско образователно и квалификационно равнище е по-висок от останалите. Това се отнася за младежи до 29г., също и за дългосрочно безработни роми, които са загубили трудови навици, и е много трудно да се интегрират към пазара на труда и има опасност от социална изолация и съществено обедняване.

Застаряване на работната сила - Застаряването на работната сила в условия на динамичен пазар на труда с постоянно променящи се изисквания към квалификацията и професионалните умения на заетите, е процес, който поражда необходимостта от непрекъснато повишаване на общия потенциал на работната сила, от една страна чрез учене през целия живот и от друга, чрез активно стареене на лицата, които продължават да се трудят и в напреднала възраст.

Заетост - Нивата на активност и заетост са по-ниски сред хората, живеещи в селските райони и малките градове, поради по-високия дял на населението в над трудоспособна възраст. Ограничено разкриване на нови работни места в условията на все още нисък икономически ръст. Демографските процеси в страната продължават да бъдат силно негативни и да влияят неблагоприятно на структурата на трудовите ресурси в страната, включително и в селските общини. През 2018г. населението в над трудоспособна възраст е вече 24.7% от цялото население и 40% от населението в трудоспособна възраст.

Населението в трудоспособна възраст намалява ежегодно с относително постоянен темп от 1.4% средногодишно през последните седем години. До голяма степен тази негативна динамика е повлияна от същественото понижаване на коефициента на демографско заместване и емиграционен процес на лица в трудоспособна възраст също допринася за формираната тенденция.

3.3.3. Риск от бедност

Бедността е икономически и социален проблем, който оказва негативно влияние върху доходите и материалното благосъстояние на населението, качеството на човешкия капитал и възможността за активно включване в обществото. Бедността има и икономически измерения, това налага необходимостта от подкрепа и прилагане на

политики за намаляването на риска от бедност и се изразходват публични ресурси³⁰. Изложеност към риска от бедност се определя според следната категоризация – парична/доходна бедност се отнася за лица, изложени на риск от бедност, чийто еквивалентен разполагаем доход в домакинството е определен на 60% от националния среден еквивалент разполагаем доход след социални трансфери. Останалите категоризации са за домакинства или лица с материални лишения и с много ниска интензивност на труда (лица на възраст 18-59 г., които са работили по-малко от 20% от общият им трудов стаж).

Борбата с бедността и социалното изключване е сред приоритетите на Европейската комисия, залегнали в Стратегия „Европа 2020“. В нея се предвижда намаление на дялът от населението, което живее под прага на бедността в Европа.

Според данни на НСИ през 2008г. близо 45% от българите (около 3 милиона души) са били в риск от бедност. За 2018г. под линията на бедност са около 1.5 милиона души или 22% от общото население³¹. Въпреки постигната икономическа стабилност и растеж на доходите, в страната има лица с по-нисък паритет и стандарт на живот. Бедността е икономическо проявление на неравенство в доходите на населението³².

Основните причини за риск от бедност са: ниските доходи, ниското равнище на образование, липсата на квалификация и продължителна изолация от пазара на труда. В България заплащането на труда и равнището на безработица е различно между общините. Относителният дял на населението в риск от бедност е пряко свързано и с икономическото развитие и е по-висок по време на криза.

Данните в таблицата показват, че при 795 хиляди души или 18.2% от населението на страната има риск от бедност. Това са лицата в трудоспособна възраст (18–64г). За лицата в над трудоспособна възраст рискът от бедност се увеличава – 432.2 хиляди лица или 29.2% от населението.

³⁰ ЕК използва дефиниция за беден „бедни са тези лица, семейства и групи, чиито ресурси (материални, културни и социални) са толкова ограничени, че ги изключват от минимално приемливия начин за живот“.

³² Използват се различни измерители за бедност според типа на бедност. Абсолютната бедност се свързва с липса на финансови средства за обикновени човешки потребности, тогава се използва като измерител Паритета на покупателната способност. Относителна бедност отчита стандарта на живот, който е по-нисък определен паритет, измерва се с линията на бедност.

Таблица 28 Относителен дял на бедните

възрастови групи	година на провеждане на изследване	2014	2015	2016	2017	2018
	референтна година на дохода	2013	2014	2015	2016	2017
ОБЩО	брой лица в хиляди	1578,3	1585,8	1638,7	1665,3	1550,8
	% от съвкупността	21,8	22,0	22,9	23,4	22,0
0-17 години	брой лица в хиляди	377,3	305,6	385,4	357,8	323,4
	% от съвкупността	31,7	25,4	31,9	29,2	26,6
18-64 години	брой лица в хиляди	880,3	824,2	897,6	836,5	795,3
	% от съвкупността	18,9	18,0	20,0	18,9	18,2
65 и повече години	брой лица в хиляди	320,6	456,1	355,7	471,0	432,2
	% от съвкупността	22,6	31,7	24,3	32,0	29,2
	% от съвкупността	25,8	38,2	30,1	38,4	35,0

Източник: НСИ

От данните се вижда, че преобладаваща част от населението, което е изложено на риск от бедност са лица в активна възраст и безработни. Другата група от населението изложена на риск от бедност са хората с увреждания, пенсионери, лица в неравностойно положение и лица от малцинствените групи.

Образователното ниво оказва влияние върху риска от бедност. Лицата с ниска степен на образование трудно се адаптират към пазара на труда. По данни на НСИ най-висок процент на незавършено образование (начално и неграмотни не посещавали училище) имат: лицата от ромски произход - 21.8%, лицата от турски произход - 7.5%, лицата от български произход - 0.9%.

Освен образованието рискът от бедност се определя от икономическата активност и социалното изключване. Високото ниво на бедност сред безработните и икономически неактивни лица ясно показва, че липсата на заетост е една от основните причини за бедност и социално изключване. В страната съществува вътрешно регионални (в рамките на селските райони) и междурегионални различия по отношение на икономическата активност, това води до дисбаланс в разпределението на лицата в риск от бедност.

Таблица 29 Индикатор С.10. Насърчаване и приобщаването на селските райони

Индикатор С.10 към обща цел и специфична цел 8		Индикатор I.25 Насърчаване на приобщаването на селските райони:											
		Развитие на индекса на бедност в селските райони											
Наименование на индикатор		Коефициент на бедност (%)											
NUTS - Класификация	ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	

NUTS 0	ЕС-28. Риск от бедност (%)	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	22
NUTS 1	България. Риск от бедност (%)	44,8	46,2	49,2	49,1	49,3	48,0	40,1	41,3	40,4	38,9	32,8
NUTS 2	Северозападен регион. Риск от бедност (%)	52,5	53,0	53,3	53,9	52,6	52,8	46,1	44,8	46,0	46,7	44,4
NUTS 2	Северен централен регион. Риск от бедност (%)	54,5	56,3	58,7	59,5	53,9	48,4	43,7	44,9	44,3	41,6	31,5
NUTS 2	Североизточен регион. Риск от бедност (%)	48,3	45,0	52,7	52,1	51,0	54,7	45,6	48,3	44,1	42,7	37,2
NUTS 2	Югоизточен регион. Риск от бедност (%)	50,1	47,8	51,1	53,2	56,7	51,1	41,2	42,5	42,4	40,1	34,2
NUTS 2	югозападен регион	33,8	33,8	36,9	37,4	39,1	37,1	28,6	30,0	30,1	29,3	23,0
NUTS 2	Южен централен. Риск от бедност (%)	43,1	52,5	54,3	51,6	52,6	54,2	46,9	48,6	46,2	43,8	37,9
NUTS 0	ЕС-28. Риск от бедност (%) селски райони	:	:	29,1	29,2	27,0	27,5	27,1	25,5	25,5	23,9	23,7
NUTS 1	България. Риск от бедност (%) селски райони	50,6	53,9	58,5	57,7	61,4	59,8	51,4	54,8	53,8	51,9	47,4

Източник: Евростат

Рискът от бедност е 32.8% и надвишава нивото на ЕС-28 за 2018г. т.е. една четвърт от населението в страната е изложено на риск от бедност или социално изключване. Плавно коефициента на бедност намалява което се дължи на макроикономическата и финансовата стабилност и на откриването на възможности за заетост. В страната се очертават различия в равнищата на бедност в териториален план. Хората живеещи в бедност от Северозападния район се превръщат в остър социален проблем, тъй като коефициента на бедност е 44.4% и е най- висок за страната. Равнището на бедност в Северно централен район намалява през 2018г. – 31.5%. За Североизточен район се наблюдава сходна с предходния район низходяща тенденция на коефициента на бедност от 48.5% през 2008г. до 37.2% за последната година. За Югоизточен район равнището на бедност от 50.1% през 2008г. спада до 34.2%. през 2018г. Равнището на бедност съпоставено с останалите райони е най-ниско в Югозападен район - 23.5%. В София – столицата са концентрирани значителна част от икономическите дейности и остава най-привлекателното място за бизнес и заетост в страната. Коефициентът на бедност в Южен централен район е 37.9% през 2018г., и отчита намаление спрямо 2008 г. – 43.1%.

Коефициентът за бедност в селските райони през 2018 г. е 47.4%, значително над стойността за ЕС-28 (23.7%). В селските райони риска от бедност се изменя слабо за

периода, но запазва високи стойности. Фактори, които определят риска от бедност е по-ниска заетост на трудоспособното население, по-висока безработица от средната за страната, по-ниско образователно равнище на населението и по-ниските доходи.

Изводи

Селските райони в България са с най-висок дял на хората в риск от бедност или социално изключване сред страните от ЕС. Рискът от бедност намалява за последните две години, но остава висок и е над нивото на страните в ЕС-28. Макроикономическата стабилност и икономическата активност допринасят за намаляване на дяла на хората в бедност след 2014г.

Най-голям дял от населението подложено на риск от бедност и социално изключване в селските райони през 2018г.

Неравномерното разпределение на хората в риск от бедност на територията на страната показва диференциация в доходите между селските и градските райони. Оценката на бедността в регионален аспект сочи, че най-висок е относителният дял на хората в бедност живеещи в Северозападен район. Относителният дял на бедните е най-висок сред безработните лица и при лицата в над трудоспособна възраст. Групите, идентифицирани като особено изложени на риск, са: етнически малцинства, роми, възрастни хора, дълготрайно безработни, хора с увреждания, деца изложени на риск от маргинализиране. Относителният дял на бедните е най-висок сред безработните лица и лицата в над трудоспособна възраст. Безработицата, ниските доходи, ниското ниво на образование, изолацията от пазара на труда и икономическата активност на населеното място са причини за бедност и за социално изключване. Наличието на работа е условие, което сваля броя на хората изложени на риск от бедност в страната, включително и в селските райони. Националната стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012-2020) отчита ситуацията на ромската общност в страната от социално-икономическа и демографска гледна точка.

Насърчаване на социалното включване на уязвимите групи и развитие на икономически дейности с потенциал за нови работни места, безспорно е подход за намаляване на лицата изложени на риск от бедност. Стратегията има подчертан интегриран подход към гражданите в уязвимо положение от ромски произход, който се прилага в рамките на по-общата стратегия за бедността и изключването, с цел

осигуряването на ефективност и устойчивост на интервенциите от европейско и национално финансиране.

Подходящ способ за интегриране на мерки за намаляване на бедността и последиците от нея е многофондовото финансиране BOMP и интегрираните местни стратегии. Уязвимите и маргинализирани групи (роми) са представени в Местната инициативна група и в управлението на местните стратегии. Прилагането на BOMP подхода показва, че предприемачески идеи и проекти за развитие на неземеделски дейности на лица от маргинализираните общности са подкрепени. В тази връзка възможност е целенасочена подкрепа на заетостта и предприемачеството на лица от уязвимите и маргинанизиранни групи чрез териториални и многофондови местни стратегии в рамките на BOMP, които имат пряк ефект върху доходите и намаляване на риска от бедност.

3.4. Анализ на структурата на Малките и средни предприятия в селските райони

Малките и средни предприятия (МСП) са основен източник на растежа и създаването на повече работни места. Те са чувствителни към промените в бизнес средата. Целта на анализа е да се сравни състоянието на икономиката в селските райони, да се открият основните икономически сектори, които определят икономическия профил на селските райони. Икономиката на селските райони се развива в условията на благоприятно влияние на основни макроикономически фактори, които подкрепят устойчивостта на бизнеса и на икономиката. Малкият и среден бизнес често е определян като гръбнака на икономиката. Малките и средните предприятия са ключова предпоставка за наличието на конкуренция и работещи пазари, а оттам и за цялостното икономическо развитие на една страна. Неслучайно политиките на ЕС за подпомагане на бизнеса се съсредоточават именно върху подкрепата за малките и средните предприятия за стимулиране на предприемачеството и за създаване на нови работни места, както и са източник за иновации.

Икономическият потенциал на общините последователно е характеризиран посредством икономически индикатори – брой предприятия, обща производителност, произведена продукция, приходи от дейността, преки чуждестранни инвестиции,

инвестиции в дълготрайни материали активи, добавена стойност по фактори и др. Динамиката на всеки индикатор е обособена в отделни части на анализа.

Наетите лица по трудови и служебни правоотношения са разгледани в частта за пазара на труда, останалите характеристики са представени последователно след представяне на структурата на МСП.

Обхватът на изследваната съвкупност от нефинансови предприятия е формиран от отрасловите сектори, които попадат в обхвата на структурната бизнес статистика на НСИ. Това са: Сектор В „Добивна промишленост”, Сектор С „Преработваща промишленост”, Сектор D „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива”, Сектор Е „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване”, Сектор F „Строителство”, Сектор G „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети”, Сектор I „Хотелиерство и ресторантьорство”, Сектор H „Транспорт, складиране и пощи”, Сектор J „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения”, Сектор L „Операции с недвижими имоти”, Сектор M „Професионални дейности и научни изследвания”, Сектор N „Административни и спомагателни дейности”.

3.4.1. Брой предприятия в България и селските общини

На национално ниво общият брой предприятия е 406310 за 2017г. Според броя на заетите лица в структурата на икономиката е значителен дял на микро предприятията. Общият брой на предприятията в селските и градските общини на България достига от 323003 броя през 2008г. до 406310 броя през 2017г. (Таблица 30). Общо за страната темпа на изменение за 2017г. спрямо 2008г. е 25.8%, за селските общини темпът на изменение е 32.2%.

Таблица 30 Групи предприятия на национално ниво

Предприятия според броя на заетите в тях лица в България									
Години	Микро	Дял - Микро	Малки	Дял - Малки	Средни	Дял - Средни	Големи	Дял - Големи	Общо
2008	289981	90%	26752	8%	5439	1,7%	831	0,3%	323003
2009	335929	91%	26463	7%	5071	1,4%	766	0,2%	368229
2010	337147	92%	24368	7%	4662	1,3%	752	0,2%	366929
2011	336631	92%	24317	7%	4536	1,2%	756	0,2%	366240
2012	342934	92%	23830	6%	4535	1,2%	737	0,2%	372036
2013	348372	92%	23768	6%	4497	1,2%	746	0,2%	377383
2014	354988	92%	23656	6%	4509	1,2%	752	0,2%	383905
2015	363905	92%	24264	6%	4552	1,2%	739	0,2%	393460
2016	375123	93%	24500	6%	4586	1,1%	728	0,2%	404937
2017	375754	92%	25211	6%	4601	1,1%	744	0,2%	406310

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ

В селските общини се наблюдава по-висок темп на изменение на броя на предприятията за 2017г. спрямо 2008г., отколкото в градските, разликата е 8.5%.

Таблица 31 Групи предприятия в селските райони

Предприятия според броя на заетите в тях лица в селските райони									
Години	Микро	Дял - Микро	Малки	Дял - Малки	Средни	Дял - Средни	Големи	Дял - Големи	Общо
2008	72229	89%	5641	7%	820	1,0%	77	0,1%	81148
2009	84274	91%	5599	6%	734	0,8%	61	0,1%	92710
2010	85099	91%	5032	5%	709	0,8%	65	0,1%	93366
2011	85745	91%	5070	5%	691	0,7%	71	0,1%	94161
2012	89637	92%	5150	5%	662	0,7%	69	0,1%	97578
2013	91197	92%	5150	5%	676	0,7%	70	0,1%	99618
2014	93183	92%	5081	5%	681	0,7%	74	0,1%	101198
2015	95791	92%	5224	5%	595	0,6%	67	0,1%	104087
2016	98126	92%	5294	5%	647	0,6%	63	0,1%	106873
2017	98464	92%	5485	5%	653	0,6%	67	0,1%	107312

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ

МСП в селските райони – общо по общини

През 2017г. общо предприятията в селските райони са 26% от националното ниво (107312 броя) в сравнение с тези в градските, които са 74% (298998 броя). В селските райони микро предприятията са с най-висок дял от всички предприятия и почти три пъти по-малко (98464 бр., или 24%), отколкото в градските райони (276182 бр., или 68%). Отчита се растеж на броя на микро предприятията за периода (2008-2017г.). В селските райони броят на малките предприятия е 5485 или 21.8% от всички малки предприятия в страната.

Малките предприятия като цяло са с малък дял, като в селските райони са под 2%, а в градските – под 5%. Средните предприятия са с още по-малък дял, в селските райони са по-малко от 0.2%, а в градските под 0.8% от съвкупността на всички предприятия в страната. Наблюдава се малък спад на броя на средните предприятия в рамките на десет години). С най-малък дял са големите предприятия, които в селските райони са 0.02%, а в градските – под 0.2%. Всичко това доказва важността на микро и малките предприятия, както в селските, така и в градските райони. Те са определящи за националната икономика за постигане на по-висока заетост, икономически растеж и производителност.

Микро предприятията в селските райони през 2008г. са 72229 броя, или 89% от всички предприятия в селските райони, а през 2017г. са се увеличили с 26235 броя (36% ръст), или 92% от всички предприятия в селските райони. Нарастналият брой на новосъздадени микро предприятия се дължи на положителни тенденции в икономиката и известното раздвижване на инвестиционната активност на местните предприятия.

За периода 2008-2017г. най-висок брой микро предприятия (134741 броя) от 0 до 9 заети лица се наблюдава в сектор „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Професионални дейности и научни изследвания“, „Хотелиерство и ресторантьорство“, „Преработваща промишленост“, „Операции с недвижими имоти“ и „Транспорт, складиране и пощи“. За 2017г. броят им в сектор „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“ се е увеличил с 14133 спрямо 2008г. Най-голямо увеличение на микро предприятия за периода 2008-2017г. се наблюдава в сектор „Професионални дейности и научни изследвания“, като нарастването за 2017г. е 15461 броя повече спрямо 2008г. За същия период в сектор „Строителство“ се наблюдава намаление с 300 броя спрямо 2008г. Възможната причина за намаляване на броя микро предприятия в сектор „Строителство“ е намаляването на приходите от дейността им с 974975 хил. лева през 2017г., или 17% спад спрямо 2008г.

На национално ниво броят на малките предприятия (от 10 до 49 заети лица) през 2008г. е 26752, или 8% от всички предприятия в страната, а през 2017г. са намалели с 1541 броя, или 6% от националното ниво (2% спад).

Делът на предприятията в градските общини намалява от 76% в началото на разглеждания период до 74.3% в края (2017г.), броят им също намалява с 1606 за

периода 2008–2017г. Темпът на изменение при градските общини за 2017г. спрямо 2008г. е отрицателен (- 7.9%).

В селските общини делът на малките предприятия нараства слабо след 2014г. и за 2017г. те са 5485бр, 21.8% от малките предприятия в страната. Темпът на изменение при селските общини за 2017г. спрямо 2008г. е отрицателен (-2.8%), причина е икономическата криза, която се отрази негативно на нефинансовите предприятия в малките общини и независимо изветното нарастване на броя на предприятията, не може да се достигне нивото от 2008 г.

В селските райони намаление на малките предприятия се наблюдава в 52 от общините за 2017г. спрямо 2008г. Най-голямо намаление на малките предприятия се отчита в следните общини: Троян, Велинград, Самоков, Пещера, Карлово и Берковица. Причината е прекратяване или преустановяване на дейността.

За периода 2008-2017г., най-висок брой малки предприятия (6600 броя) са в сектор „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“. Най-голямо увеличение на малки предприятия за периода 2008-2017г. се наблюдава в сектор „Транспорт, складиране и пощи“, като нарастването за 2017г. е 394 броя предприятия повече спрямо 2008г. За същия период в сектор „Строителство“ се наблюдава намаляване на малките предприятия с 1443 броя спрямо 2008г. Възможната причина за намаляването на броя е спада на приходите от дейността им с 2605286 хил. лева през 2017г., или 41% спад спрямо 2008г., който е два пъти по-голям спрямо приходите на микро предприятията.

На национално ниво броят на средните предприятия (от 50 до 249 заети лица) през 2008г. е 5439, или 1.7% от всички предприятия в страната, а през 2017г. са намалели с 838 броя, или с (- 15.4%).

Делът на предприятията в градските общини с от 50 до 249 заети лица намалява от 70.9% в началото на разглеждания период до 65.7% в края (2017г.), броят им също намалява с 832 за периода 2008–2017г. Темпът на изменение на броя на средните предприятия в градските общини за 2017г. спрямо 2008г. е отрицателен (- 21.6%).

В селските общини делът на средните предприятия (от 50 до 249 заети лица) намалява, през 2017г., като той е 14.2%, а за 2008г. съответно 15.1%. Броят на средните предприятия за 2017г. предприятията са 653 бр. Темпът на изменение в селските общини за 2017г. спрямо 2008г. е отрицателен (- 20.4%).

Таблица 32 Брой предприятия в селските и градските общини според броя на заетите лица (от 50 до 249 заети лица)

Година	България (брой)	Градски общини		Селски общини		
		брой	Дял на предприятията в градските общини (%)	брой	Дял на предприятията в селските общини (%)	Темп на изменение при база предходна година (%)
2008	5439	3855	70.9	820	15.1	
2009	5071	3378	66.6	734	14.5	-10.5
2010	4662	3206	68.8	709	15.2	-3.4
2011	4536	3018	66.5	691	15.2	-2.5
2012	4535	3079	67.9	662	14.6	-4.2
2013	4497	2917	64.9	676	15.0	2.1
2014	4509	3256	72.2	681	15.1	0.7
2015	4552	3026	66.5	595	13.1	-12.6
2016	4586	2944	64.2	647	14.1	8.7
2017	4601	3023	65.7	653	14.2	0.9
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	-15.4	-21.6		-20.4		

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата и процентите на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ

В селските общини средните предприятия са по-слабо представени. Общините, в които средните предприятия извършват дейност са: Първомай, Велинград, Карлово, Сандански, Троян, Марица, Петрич, Несебър. В 51 от общините са концентрирани до 10 средни предприятия.

Спадът на средните предприятия също може да се дължи на прекратяване или преустановяване на дейността в някои от общините. За периода 2008-2017г. най-висок брой средни предприятия (1688 броя) се наблюдава в сектор „Преработваща промишленост“. Най-голямо увеличение за периода 2008-2017г. се наблюдава в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“, като нарастването за 2017г. е 62 броя предприятия повече спрямо 2008г. За същия период в сектор „Строителство“ се наблюдава намаляване на средни предприятия с 453 броя спрямо 2008г. и сектор „Преработваща промишленост“ – 429 средни предприятия по-малко спрямо 2008г. За сектор „Строителство“ също, както при микро и малките предприятия намаляват приходите от дейността с 3274173 хил. лева през 2017 г., или 43% спад спрямо 2008г.

На национално ниво броят на големите предприятия през 2008г. е 831, или 0.3% от всички предприятия в страната, а през 2017г. намаляват с 87 броя, или 0.2% от националното ниво. Въпреки малкият относителен дял в общата структура на нефинансовите предприятия, броят на големите предприятия също намалява за периода 2008-2017г. Общо за страната темпа на изменение за 2017г. спрямо 2008г. е (- 10.5%).

Големите предприятия през 2008г. са 77 броя, или едва 0.1% от всички предприятия в селските райони, а през 2017г. са намалели с 10 броя.

Делът на големите предприятия в градските общини намалява от 73.8% в началото на разглеждания период до 70.7% в края (2017г.), броят им също намалява с 87 за периода 2008–2017г. Темпът на изменение при градските общини за 2017г. спрямо 2008г. е отрицателен (-14.2%).

В селските общини броят на големите предприятия е незначителен, но в селските общините поради обема продукция и създадена добавена стойност съществено допринасят за икономиката им.

В селските общини делът на големите предприятия (над 250 заети лица) намалява, през 2017г. той е 9% (9.3% – 2008г.). За 2017г. предприятията са 67 бр. Темпът на изменение при селските общини за 2017г. спрямо 2008г. е отрицателен (- 13%), а най-съществено в негативна посока е изменението (- 9.5%).

Таблица 33 Брой предприятия в селските и градските общини според броя на заетите лица (над 250 заети лица)

Година	България (брой)	Градски общини		Селски общини		
		брой	Дял на предприятията в градските общини (%)	брой	Дял на предприятията в селските общини (%)	Темп на изменение при база предходна година (%)
2008	831	613	73.8	77	9.3	
2009	766	531	69.3	61	8.0	-20.8
2010	752	538	71.5	65	8.6	6.6
2011	756	536	70.9	71	9.4	9.2
2012	737	531	72.0	69	9.4	-2.8
2013	746	525	70.4	70	9.4	1.4
2014	752	559	74.3	74	9.8	5.7
2015	739	512	69.3	67	9.1	-9.5
2016	728	506	69.5	63	8.7	-6.0
2017	744	526	70.7	67	9.0	6.3

Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	-10.5	-14.2		-13.0		
---	-------	-------	--	-------	--	--

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата и процентите на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ

На национално ниво броят големи предприятия (283 броя) са в сектор „Преработваща промишленост“. Най-голямо увеличение на големите предприятия за периода 2008-2017г. се наблюдава в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“, като нарастването за 2017г. е 23 броя предприятия повече спрямо 2008 г. За същия период в сектор „Строителство“ се наблюдава намаляване на предприятията с 62 броя спрямо 2008г. и сектор „Преработваща промишленост“ – 58 предприятия по-малко спрямо 2008г. За сектор „Строителство“ също, като при всички други предприятия намаляват приходите от дейността с 2541267 хил. лева през 2017г., или 56%% спад спрямо 2008г. За сектор „Преработваща промишленост“ приходите от дейността се увеличават с 10033754 хил. лева през 2017г., или нараства е с 34% спрямо 2008г.

В обобщение може да се изтъкне, че нефинансовите предприятия в страната са доминирани от най-малките фирми с под 9 заети. През 2017г. микро предприятията са от общо 117 хиляди регистрирани в страната фирми. Наблюдава се нарастване на броя на микро и малки предприятия в селските общини. Както на национално ниво, така и за селските райони микро предприятията заемат най-голям дял, като всяка година нарастват през референтния период (2008-2017г.). На национално ниво през 2017г. микро предприятията заемат 92% от всички предприятия, малките – 6%, средните – 1.1% и големите – 0.2%.

Структурата на МСП през периода 2008-2017г. свидетелства за наличието на известни различия спрямо 2008г. в посока на повишение на дела на микро предприятията над 90% (както на национално ниво, така и за селските райони) преди всичко за сметка на малките и в по-слабо изразена степен на средните и големите предприятия. Микро предприятия преобладават, техният брой нараства, както в селските райони, така и в останалите. В селските райони за периода 2008-2017г. микро и малките предприятия са най-развити в секторите „Търговия; ремонт на автомобили и

мотоциклети“, „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Транспорт, складиране и пощи“, като приходите от дейността за тези сектори са най-високи.

Нарастването на броя на предприятията е по-голямо в община Несебър, Петрич, Сандански за периода 2008-2017г. В 15 от общините се наблюдава намаление на броя предприятия, като най-значително е в община Елхово.

Отрасловата структура на броя на предприятията за всяка от размерните групи се променя относително бавно във времето.

Разпределение на нефинансовите предприятия по икономически сектори

На Таблица 34 са представени общите изменения на броя предприятия в селските общини.

Таблица 34 Изменение на броя предприятия в селските общини на България

	Предприятия (брой)									
	Общо									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	81148	92710	93366	94161	97578	99618	101198	104087	106873	107312
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		14,2%	15,1%	16,0%	20,2%	22,8%	24,7%	28,3%	31,7%	32,2%
Разлика 2017-2008 година	26164									

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общини в които са изградени и функционират брой предприятия над 200 и до 500 предприятия са 90. Общините, в които осъществяват дейност до 200 предприятия са 51 през 2008г. и те се увеличават с 12% на през 2017г. Процентното разпределение е нефинансовите предприятия в селските общини посочено на *Фигура 40*.

Фигура 40 Разпределение на предприятията според броя им на община 2008 и 2017

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Брой предприятия в сектор селско, горско и рибно стопанство

Броят на предприятията в сектор селско, горско и рибно стопанство за периода 2008–2017г. постепенно растат. Общият брой предприятия за 2017г. е 13646, което двойно нарастване в сравнение с 2008г. (5636 бр.). Броят на регистрираните нефинансови предприятия за 2018г. са 19923, което показва положителна тенденция на разширяване на сектора в страната. В сектора основно са микро предприятия техният дял от общия брой е 91%, малките предприятия са съответно 8%, съвкупно средни и големи предприятия около 2%.

Таблица 35 Изменение на предприятията в сектор Селско, горско и рибно стопанство

	Предприятия (брой)									
	Селско, горско и рибно стопанство									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	5636	7303	8720	9768	10805	11710	11854	12927	13569	13646
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година, %		29,6	54,7	73,3	91,7	107,8	110,3	129,4	140,8	142,1
Разлика 2017-2008 година- брой										8010

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Броят на предприятията в градските общини в сектора е 3082 през 2008г. и постепенно нарастват до 6211 към 2017г. Броят на предприятията от сектора в селските общини следват също положителна динамика и от 5636 броя през 2008г. нарастват до 13646 броя. Близко 69% от предприятията осъществяват дейността си в селските общини и само 31% са в градските общини.

Числеността на предприятията с дейности в селското стопанство през 2017г. са в следните общини: Тунджа, Вълчи дол, Панагюрище, Поморие, Нова Загора, Генерал Тошево, Попово, Тервел, Велинград, Павликени, Провадия, Септември, Карнобат. Общини с най-малък брой селскостопански предприятия са Якоруда, Златоград, Мадан.

Заслужава да се отбележи, че 66% от произведената продукция е от предприятия, които извършват дейност в селските общини.

Брой предприятия в сектор добивна промишленост

Броят на предприятията от сектор добивна промишленост в селските общини през 2017 г. е 63 и е със 17 по-малко предприятия спрямо 2008г (Таблица 36). Броят им в градските общини е 198.

Таблица 36 Изменение на броя на предприятията в сектор Добивна промишленост

	Предприятия (брой)									
	Добивна промишленост									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	80	77	71	69	65	92	78	66	64	63
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		-3,8%	-11,3%	-13,8%	-18,8%	15,0%	-2,5%	-17,5%	-20,0%	-21,3%

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Предприятията в добивната промишленост извършват дейност там където има минерали и суровини т.е. определящи са находищата на полезни изкопаеми. Предприятията са основно в следните общини: Лъки, Мездра, Ивайловград Симитли Девня, Суворово, Мадан, Симеоновград.

Брой предприятия в сектор Преработваща промишленост

През анализирания период 2008-2017г. се наблюдава нарастване на общия брой на предприятията в селските и градските общини на България в сектор „Преработваща промишленост“ от 30905 броя през 2008г. до 31697 броя през 2017г. Общо за страната темпът на изменение за 2017 г. спрямо 2008г. е 2.6%.

Делът на предприятията в градските общини остава почти непроменен, в началото и в края на периода е една и съща - 69.1%, но броят им се увеличава с 545 за същия период (измението е слабо от 21370 до 21915).

В селските общини също се наблюдава несъществено изменение както на делът така и на броя предприятия, през 2017г. те са 9782 бр. (9535 бр. – 2008г.), а делът е 30.9% (30.9% - 2008г.). Темпът на изменение при селските общини за 2017г. спрямо 2008г. е 2.6%, а най-съществено е изменението спрямо предходната година през 2015г. – 1.7%.

В селските и градските общини се наблюдава еднакъв темп на изменение за 2017г. спрямо 2008г., на броя предприятия по икономическа дейност „Преработваща промишленост“.

Общини в които преработващата промишленост има сериозно присъствие са: Община Троян е водеща, Гоце Делчев и Велинград и др. Общини с най-малък брой преработващи предприятия са Чупрене, Хайредин, Медковец, Кайнарджа, Трекляно, Ковачевци, Чавдар и др.

Таблица 37 Изменение на броя на предприятията в сектор Преработваща промишленост

	Предприятия (брой)									
	Преработваща промишленост									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	9535	10069	9571	9395	9365	9480	9590	9751	9891	9782
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		5,6%	0,4%	-1,5%	-1,8%	-0,6%	0,6%	2,3%	3,7%	2,6%
Разлика 2017-2008										247

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Брой предприятия в сектор Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива

За 2008 г. предприятията в сектора са 163, а през 2017г. броят им се увеличава до 832, което е с 669 броя повече. Основен фактор е реформата в системата за електроразпределение и топлинна енергия (Таблица 38).

Таблица 38 Изменение на предприятията в сектор Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива.

	Предприятия (брой)									
	Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	163	355	511	652	860	854	912	872	866	832
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		117,8%	213,5%	300,0%	427,6%	423,9%	459,5%	435,0%	431,3%	410,4%
Разлика 2017-2008										669

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Броят на предприятията за доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци е 79 през 2017г. и те са по – малко с 22 за 2008г.

Таблица 39 Изменение на предприятията в сектор. Доставка на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване

		Предприятия (брой)								
		Доставяне на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	57	70	69	69	79	77	76	85	93	79
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		22,8%	21,1%	21,1%	38,6%	35,1%	33,3%	49,1%	63,2%	38,6%
Разлика 2017-2008										22

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Брой предприятия в сектор „Строителство“

Броят на предприятията в сектор „Строителство“ през 2008г. са 3841, а през 2017г. броят им намалява до 3512, което е с 329 броя по-малко или намаление от 8,6 % за анализирани години (Таблица 40). Предприятията от сектора са свързани с търсенето на сградно, инженерно строителство. След намалението на броя на предприятията през 2009 г. няма промяна в броя на предприятията.

Таблица 40 Изменение на предприятията в сектор Строителство

	Предприятия (брой)									
	Строителство									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	3841	4122	3633	3311	3348	3384	3550	3591	3529	3512
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		7,3%	-5,4%	-13,8%	-12,8%	-11,9%	-7,6%	-6,5%	-8,1%	-8,6%

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Предприятията от сектора са концентрирани в общини с развит сектор туризъм, и най-малко в общини, в които икономическата активност е слаба.

Брой предприятия в сектор „Търговия и услуги“

Броят на предприятията в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети през 2008г. са едва 34757, а през 2017г. броят им се увеличава до 40304, което е с 5547 броя повече или нарастване от 16% за анализирани години). Измененията на броя предприятия в сектора са много малки през годините, като те варират в границите от 1.6% намаление през някои от годините спрямо предходната до 1.8% увеличение.

Таблица 41 Изменение на предприятията в сектор Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети

		Предприятия (брой)								
		Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети								

ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	34757	39759	39312	38695	39368	39476	39477	39614	40336	40304
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		14,4%	13,1%	11,3%	13,3%	13,6%	13,6%	14,0%	16,1%	16,0%
Разлика 2017-2008										5547

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

От гледна точка на численост на предприятия в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети най-добре развити през 2017г. са общините: Несебър, Свиленград, Троян, Самоков, Велинград, Поморие, Гоце Делчев. Общини с най-малък брой предприятия в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети са Чупрене, Чавдар, Грамада, Ново село, Макреш, Челопеч, Маджарово.

Брой предприятия в сектор „Транспорт, складиране и пощи“

Броят на предприятията в сектора за 2008г. са 4596, а през 2017г. броят им се увеличава до 7408, което е с 2812 броя повече или нарастване от 61% за целия период, нарастващ от 26 в началото на периода до 38 през 2017 г.(Таблица 42).

Предприятия в сектор транспорт, складиране и пощи са най-добре представени през 2017г. в общините Петрич, Несебър, Гоце Делчев, Самоков, Севлиево, Свиленград, Сандански. Общини с най-малък брой предприятия в сектор транспорт, складиране и пощи са Роман, Георги Дамяново, Сухиндол, Ценово, Крушари, Братя Даскалови, Болярово, Брацигово, Перущица.

Таблица 42 Изменение на предприятията в сектор Транспорт, складиране и пощи

	Предприятия (брой)									
	Транспорт, складиране и пощи									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	4596	5270	5165	5349	5563	5928	6275	6616	7186	7408
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		14,7%	12,4%	16,4%	21,0%	29,0%	36,5%	44,0%	56,4%	61,2%
Разлика 2017-2008										2812

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Брой предприятия в сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“

Броят на предприятията в сектор хотелиерство и ресторантьорство за периода през 2008 г. са 9209, а през 2017г. броят им се увеличава до 11021, което е с 1812 броя повече. Броят на този тип предприятия е тясно обвързан със степента, в която е развит туризма и които са локализиран до културни, исторически и природни забележителности (Таблица 43).

Таблица 43 Изменение на предприятията в сектор Хотелиерство и ресторантьорство

	Предприятия (брой)									
	Хотелиерство и ресторантьорство									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	9209	10298	10293	10233	10550	10576	10896	11064	11161	11021
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		11,8%	11,8%	11,1%	14,6%	14,8%	18,3%	20,1%	21,2%	19,7%
Разлика 2017-2008										1812

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Предприятията в сектор хотелиерство и ресторантьорство през 2008г. са най-добре представени в община Несебър, Созопол и Приморско и в тях работят съответно 353 и 326 обекти в сектор хотелиерство и ресторантьорство. Други общини с много на брой предприятия в сектора са Банско, Царево, Поморие, Самоков, Балчик. Общини с най-малък брой предприятия в сектор хотелиерство и ресторантьорство са Грамада, Медковец, Самуил, Опан, Чавдар, Челопеч, където са регистрирани по 3 предприятия в сектора.

Брой предприятия в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“

Броят на предприятията в сектора в селските райони за 2008г. са 480, а през 2017г. броят им се увеличава до 922, което е с 442 броя повече (Таблица 44). За анализирания период се наблюдава увеличение през всяка година спрямо предходната като те са в границите от 1.5% (4г.) до 18% (2009 г.) годишно. В тази група попадат предприятия с дейности в областта на информационните технологии и информационните услуги. Секторът на информационните и комуникационните технологии през последните години се развива бързо и той е ключов за растежа и иновативността на икономиката. В този сектор има постоянна тенденция на нарастване и това не е случайно. Това са предприятия, които създават висока добавената стойност за местната и национална икономика. Също се включват и предприятия с дейност куриерски услуги, които също бележат ръст през този период.

Таблица 44 Изменение на предприятията в сектор Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения

	Предприятия (брой)									
	Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	480	567	580	550	617	679	689	758	835	922

Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година	18,1%	20,8%	14,6%	28,5%	41,5%	43,5%	57,9%	74,0%	92,1%
Разлика 2017-2008									442

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Брой предприятия в сектор Операции с недвижими имоти

Броят на предприятията в сектор операции с недвижими имоти за периода 2008г. – 2017г. в селските общини се увеличава. За 2008г. предприятията в сектора са 2826, а през 2017г. броят им се увеличава до 3932, което е с 1106 броя повече или нарастване от 39% за анализираниите години.

Фактор, определящ развитието на този сектор е икономическият профил на общината, демографската характеристика, образователното равнище на населението и привлекателността за бизнеса и инвестиции.

Брой предприятия в сектор Професионални дейности и научни изследвания

В броят на предприятията в сектор професионални дейности и научни изследвания се наблюдава тенденция на нарастване, която продължава през целия период. За 2008г. предприятията в сектора са 2023, а през 2017г. броят им се увеличава до 3855, което е с 1832 броя повече или нарастването е от 91% за анализираниите години. Този сектор включва: юридически и счетоводни дейности, консултантски дейности, рекламна дейност и проучване на пазари. Броят им е обвързан и с икономическата активност на общините и с човешкия потенциал за извършване на творчески и научни дейности. Общини, които са с най-малък брой предприятия в този сектор са Брегово, Димово, Криводол, Мизия, Угърчин, Вълчедръм, Медковец, Чипровци, Никопол, Завет, Борово, Долни чифлик, Дългопол, Върбица, Гурково, Гърмен, Бобошево, Златица, Челопеч, Ардино, Баните, Борино, където функционират по 3 предприятия. През 2017г. в следните общини: Петрич, Сандански Несебър, Велинград, Поморие, Ботевград, Карлово, Троян, Самоков, Гоце Делчев броят на предприятията или е постоянен или расте.

Брой предприятия в сектор Административни и спомагателни дейности

Броят на предприятията в сектор административни и спомагателни дейности за периода 2008–2017г. в селските общини се увеличава (Таблица 45). През 2008г. предприятията в сектора са 728, а през 2017г. броят им се увеличава до 1674, което е с 946 броя повече или нарастване от 130% за анализираниите години. За периодът се наблюдава увеличение през всяка година спрямо предходната като то е в границите от 4.6% (2017г.) до 25.7% (2009г.)

Таблица 45 Изменение на предприятията в сектор Административни и спомагателни дейности

	Предприятия (брой)									
	Административни и спомагателни дейности									
ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Брой предприятия в селските общини	728	908	1004	1046	1128	1231	1356	1466	1600	1674
Изменение на броя на предприятията спрямо 2008 година		24,7%	37,9%	43,7%	54,9%	69,1%	86,3%	101,4%	119,8%	129,9%
Разлика 2017-2008										946

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Предприятията от сектор административни и спомагателни дейности през 2017г. най-много са в община Несебър - 211 предприятия, община Петрич – 107 предприятия, Поморие - 61. Други общини водещи по показателя - предприятия в сектор административни и спомагателни дейности са Сандански, Банско, Гоце Делчев. Общини с най-малък брой предприятия са Бойчиновци, Никопол, Самуил, Цар Калоян, Тутракан, Дългопол, Антоново, Смядово, Средец, Долна баня, Челопеч, Черноочене, Доспат, Симеоновград, Тополовград, където са регистрирани по 3 предприятия в сектора.

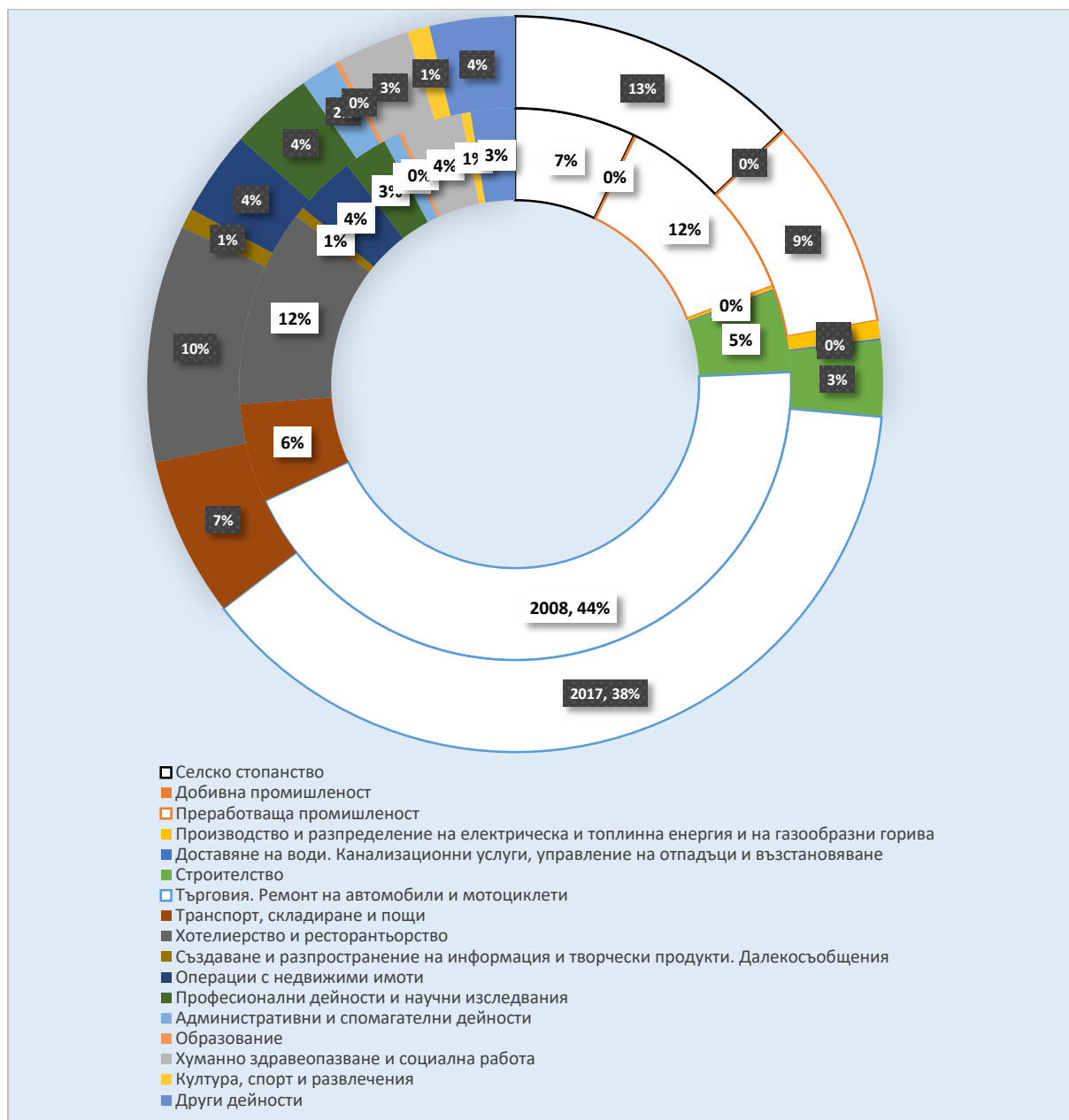
В общините в които има развитие на този сектор се дължи на спецификата му че е свързан икономически с други основни сектори и затова е по-добре представен в поголемите по размер общини в селските райони, които имат потенциал за развитие.

Обобщавайки динамиката на предприятията, разпределението на предприятията по икономически дейности през периода 2008-2017г. се запазва спрямо секторите, в които има голям брой предприятия. Както през 2008г., така и през 2017г., най-много предприятия са във секторите търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети, селско, горско и рибно стопанство и преработваща промишленост, хотелиерство и ресторантьорство.

В сектор търговия функционират 44% от предприятията през 2008г., като те намаляват на 38% през 2017г. В сектор селско, горско и рибно стопанство предприятията са съответно 7% през 2008г. и 13% през 2017г. В преработващата промишленост през 2008г. работят 12% от предприятията, а през 2017г. те са 9%. В сектор хотелиерство и ресторантьорство в началото на периода предприятията са били 12%, а през 2017г., те са 10%. Секторите, в които предприятията са от 1 до 7% от всички предприятия в селските общини през 2008г., така и през 2017г. са производство

и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива, строителство, създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения, транспорт, складиране и пощи, операции с недвижимо имущество, професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности, култура, спорт и развлечения, хуманно здравеопазване и социална работа, други дейности. Във всеки от останалите икономически сектори - доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване, добивна промишленост и образование предприятията са под 1%, както през 2008г., така и през 2017г.

Фигура 41 Разпределение на предприятията по икономически дейности 2008 г. и 2017г. в селските райони

Източник: Разработено по данни на НСИ

Изводи

Броят на предприятията в селските райони не се променил съществено след 2013г. промените са минимални.

Най-голям относителен дял в съвкупността на предприятия през 2017г. в селските общини се наблюдава в секторите "Търговия; ремонт на автомобили и

мотоциклети" (38%), „Селско, горско и рибно стопанство“ (13%), „Хотелиерство и ресторантьорство“ (12%), „Преработваща промишленост“ (9%).

Микропредприятията в селските райони за периода 2008-2017г. намаляват в сектор „Строителство“.

На национално ниво най-многобройни са микро предприятията, които са в секторите „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Професионални дейности и научни изследвания“, „Преработваща промишленост“, и „Транспорт, складиране и пощи“. Нарастналият брой се дължи на новосъздадени микро предприятия в някои от общините. Най-голямо нарастване на микро предприятия за периода 2008-2017г. се наблюдава в сектор „Професионални дейности и научни изследвания“. На национално ниво по-многобройни са малките предприятия в секторите „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“ и „Транспорт, складиране и пощи“, повечето от тези сектори са в селските райони. Средните предприятия са концентрирани в секторите сектор „Преработваща промишленост“ и сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“. На национално ниво големите предприятия имат малък относителен дял, те са предимно в секторите „Преработваща промишленост“ и „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“. На национално ниво се наблюдава най-голям отлив на предприятия (всички групи) от сектор „Строителство“, това се дължи на намаляването на приходите от дейността, от което следва прекратяване или преустановяване на дейността.

При малките и средни предприятия намалението на броя е в секторите "Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети", „Преработваща промишленост“, „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Транспорт, складиране и пощи“. Големите предприятия в селските райони са с много нисък относителен дял.

По-голям е броя на предприятия в сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“ в селски общини, които са се утърдили като планински, морски и спа курорти, за останалите общини броят им е малък – два или три предприятия от сектора. В малките селски общини предприятия са микро, предимно семеен бизнес.

Характерно за микро предприятия е, че са организирани в областта на семейния бизнес.

Малък дял на брой микро предприятия в селските райони се отчита в секторите „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“, „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“, „Образование“, „Култура, спорт и развлечения“, „Административни и спомагателни дейности“, „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“. В градските райони в област София-град водещи са секторите „Административни и спомагателни дейности“, „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“, „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“.

За селските райони трябва да се търсят по-специфични дейности, които да са съобразени с демографската структура, с образователното ниво и възможностите за инвестиране. Проблем при тях е влошената възрастова структура, отлива на млади хора, намаляване на населението и липсата на човешки потенциал. В много от малките населени места преобладават предимно възрастни хора над 65 години, а в градските райони (предимно в област София-град) се концентрират предимно младите в активна трудоспособна възраст, където човешкият потенциал е в пъти над този в селските райони. В 90 от селските общини населението през 2017г., самоопределило се в ромската етническа група е преобладаващо, а в останалите 141 селски общини са под средния относителен дял за селските райони (10%).

Инвестирането в микро предприятия в информационния и технологичен сектор и създаването на творчески продукти, могат да бъдат двигатели за създаване на работни места в областта на технологично управление на земеделието, на технологии за дистрибуция (обединяване на пазарни центрове в дигиталното пространство), с цифровите технологии, информационни продукти за автоматизация и роботизация на производствени процеси и др.

3.4.2. Обща производителност на МСП в селските райони в България

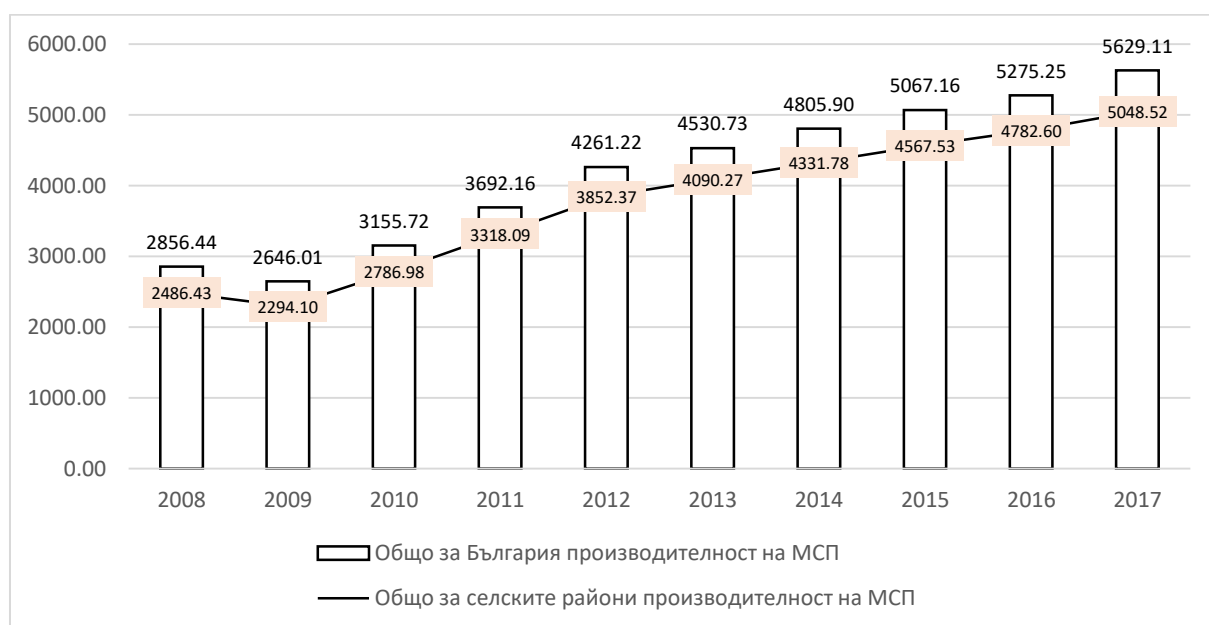
Производителността на малките и средни предприятия (МСП) е определена въз основа на индикатора „Обща производителност на МСП“, която е изчислена чрез

делението на индикаторите „Добавена стойност по факторни разходи“ и „Заети лица, изчислени в еквивалент на пълна заетост“.

През разглеждания период производителността на МСП се увеличава, както в селските райони, така и като цяло в България. Производителността на МСП в селските райони е над 87% през 2008г. и над 90% през 2017г. от общата производителност на МСП в България, а най-висока е през 2016г. с 91%.

През 2009г. производителността на МСП сравнена с началото на периода намалява с 8%, както в селските райони, така и на национално ниво (Фигура 42), след което се наблюдава растеж до края на периода.

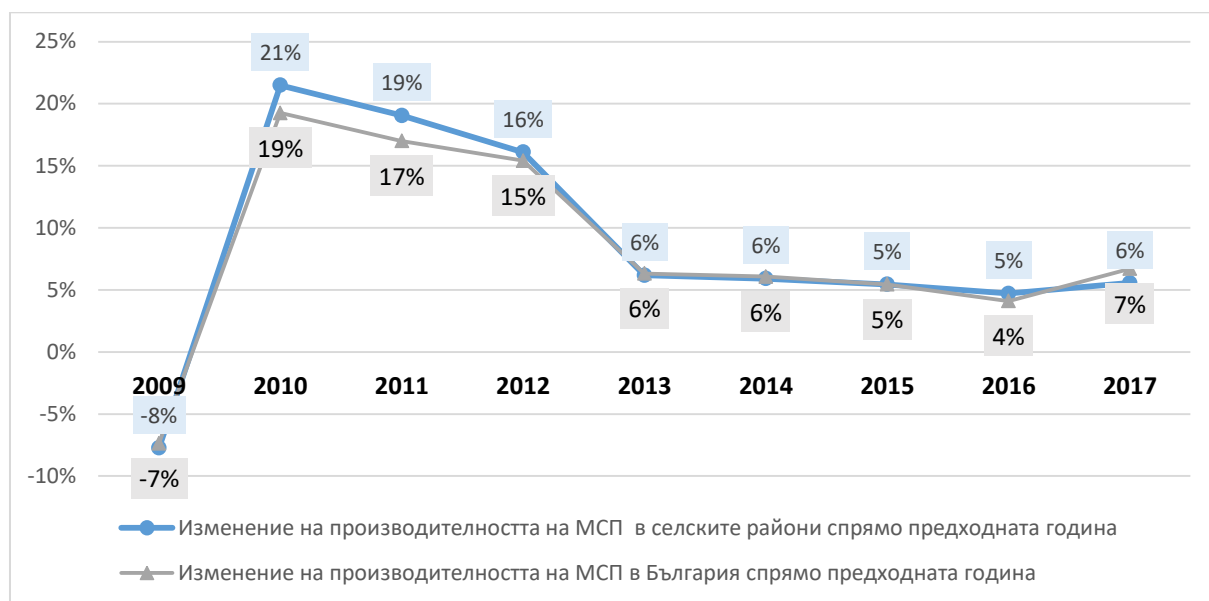
Фигура 42 Обща производителност на МСП в селските райони и в България

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

От 2010г. до 2013г. се наблюдава спад в производителността на МСП в селските райони с 20% и на национално ниво с 13% (Фигура 43), който е обусловен от финансово-икономическата криза. През периода от 2013г. до 2017г. производителността се задържа в границите на 5-6% изменение. През същия период производителността на МСП на национално ниво е с приблизително същото изменение.

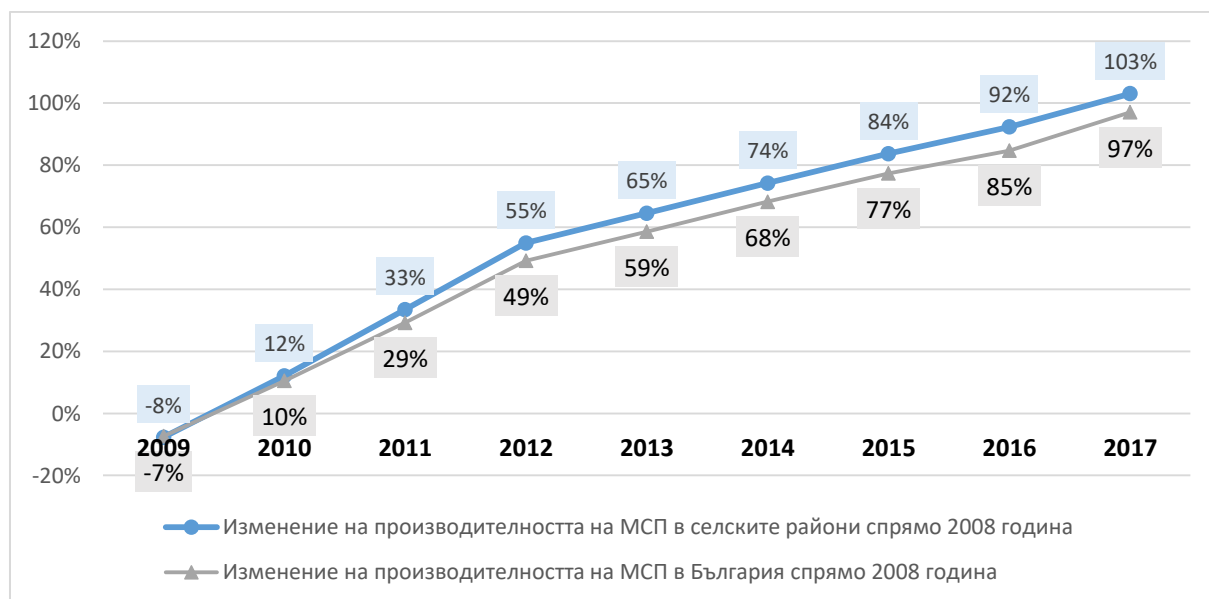
Фигура 43 Изменение на общата производителност на МСП в селските райони и в България спрямо предходната година

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

От 2010г. до края на разглеждания период се наблюдава увеличение на производителността на МСП в селските райони, съпоставено с данните от 2008г. През 2017г. увеличението спрямо началото на периода е 103%, което в абсолютна стойност е увеличение с 2562,09 единици. Производителността на МСП на национално ниво успоредно нараства с производителността в селските райони (Фигура 44).

Фигура 44 Изменение на общата производителност на МСП в селските райони и в България спрямо 2008 година

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

Селските райони изостават в производителността на труда и по-високите нива на безработица, обясняват по-ниската покупателна способност на населението в селските райони от средния индекс на покупателната способност и по-ниските нива на доходи.

3.4.3. Иновации - МСП

Стратегията на Оперативната програма "Иновации и конкурентоспособност" (ОПИК) 2014-2020г., като част от изпълнението на Европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ) в България според Споразумението за партньорство 2014-2020г., е тясно свързана с целта за растеж и заетост (Growth and Jobs) и приноса на България за постигането на трите взаимно допълващи се типа растеж според „Европа 2020“: (1) интелигентен растеж, чрез изграждане на икономика, основаваща се на знания и иновации; (2) устойчив растеж, чрез насърчаване на по-екологична и по-конкурентоспособна икономика с по-ефективно използване на ресурсите; (3) приобщаващ растеж, чрез стимулиране на икономика с високи равнища на заетост, която да доведе до социално и териториално сближаване. Финансираните иновации са показани на Таблица 46.

Таблица 46 Финансиране за иновации по области

Процедура	BG16RFOP002-1.001 „Подкрепа за внедряване на иновации в предприятията“				BG16RFOP002-1.002 „Подкрепа за разработване на иновации от стартиращи предприятия“		BG16RFOP002-1.005 „Разработване на продуктови и производствени иновации“				BG16RFOP002-2.024 „Насърчаване на предприемачеството“
Област	Микро предприятия	Малки предприятия	Средни предприятия	Големи предприятия	Микро предприятия	Средни предприятия	Микро предприятия	Малки предприятия	Средни предприятия	Големи предприятия	Микро предприятия
Видин	4				2		1	1	1		17
Враца	11	5	3		6	2	9	2			30
Ловеч	4			1	10		4	2		2	28
Монтана	8	5	5	3	8		7	1	1		32
Плевен	13	6	4	5	36		9	4	2	1	54
Велико Търново	3			1					2	1	3
Габрово				2						2	5
Разград											4
Русе			1	3	3		1				1
Силистра	1		1								3
Варна		1	2	2	1		2	7	1	1	1
Добрич				1							
Търговище											5

Шумен				3							15
Бургас			1	1	1		1	1	1		
Сливен			2	3					2	1	21
Стара Загора	1	1	4	4	1		2	2	2		1
Ямбол				3							
Благоевград			1								1
Кюстендил											24
Перник											
София			1					1		1	
София (столица)	11	7	5	4	21	2	40	40	16	6	1
Кърджали				1			1				8
Пазарджик			1	3			1	1		1	35
Пловдив	3	1	7	4	1		1		3	1	
Смолян				1							13
Хасково			1	1							1

Източник: ОПИК

По процедура BG16RFOP002-1.001 „Подкрепа за внедряване на иновации в предприятията“ са финансирани 170 предприятия, от тях 59 микро предприятия, 26 – малки, 39 – средни и 46 – големи. Най-голям брой микро предприятия се наблюдават в областите Плевен, Враца и София (столица) от общо 10 области. Малките предприятия са концентрирани в областите София (столица), Плевен, Враца, Монтана, Пловдив, Стара Загора и Варна. Средните предприятия са концентрирани в 15 области, от тях най-много са в област Пловдив – 7 броя, а големите – в 19 области, от тях най-много са в област Плевен – 5 броя.

По процедура BG16RFOP002-1.002 „Подкрепа за разработване на иновации от стартиращи предприятия“ са финансирани 94 предприятия, от тях 90 са микро предприятия и 4 са средни. С най-голям брой стартиращи предприятия има в областите Плевен (36 броя), София-столица (21 броя) и Ловеч (10 броя), от общо 11 области. Средните предприятия са създадени в София-столица и Враца – по 2 броя.

По процедура BG16RFOP002-1.005 „Разработване на продуктови и производствени иновации“ са финансирани 189 предприятия, от които 79 са микро предприятия, 62 – малки, 31 – средни и 17 – големи. Най-много микро предприятия са финансирани в областите София-столица (40 броя), Враца (9 броя) и Плевен (9 броя). Малките предприятия са най-многобройни в София-столица (40 броя) и Варна (7 броя). Средните предприятия са концентрирани в област София-столица (16 броя), както и големите (6 броя).

По процедура BG16RFOP002-2.024 „Насърчаване на предприемачеството“ са финансирани 303 микро предприятия. Областите, в които не са финансирани микро предприятия са Пловдив, София, Бургас, Ямбол и Добрич.

Оперативната програма "Иновации и конкурентоспособност" подпомага всички типове предприятия в страната без микро предприятия в определените селските райони. Възможност за финансиране на микро бизнеса и на млади предприемачи е многофондовия подход WOMP. Практиката от прилагането на мерки в рамките на местните стратегии са финансова помощ за подобряване на технологичната среда, за започване на собствен бизнес, за компютаризация и използване на нови технологии.

3.4.4. Преки чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия

Чуждите инвестиции са инструмент за интернационализация на МСП, за осигуряване на финансов ресурс за модернизация на бизнеса, за трансфер на знания и за повишаване конкурентоспособността

Преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в страната към 2018г. възлизат на 25454 млн. евро. През 2018г. най-голяма е стойността на ПЧИ в промишлеността – 10873 млн. евро, следват ПЧИ в услугите (търговия, ремонт на автомобили, транспорт, складиране, хотелиерство и ресторантьорство) – 6430 млн. евро.

Преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) осигуряват подкрепа за икономическия растеж, създаване на работни места и технологичен прогрес. За привличане на инвестиции на общинско ниво, значение има и инвестиционният климат и икономическата стабилност.

Таблица 47 Изменение на преките чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия в селските и градските общини в България

Година	България (хил. евро)	Градски общини		Селски общини		
		хил. евро	Дял от преките чуждестранни инвестиции в България (%)	хил. евро	Дял от преките чуждестранни инвестиции в България (%)	Темп на изменение при база предходна година (%)
2008	19185002.9	15122087.9	78.8	2096788.5	10.9	
2009	20441581.2	16639102.1	81.4	2308200.9	11.3	10.1
2010	22114446.3	16909723.5	76.5	2868456.3	13.0	24.3
2011	21644918.0	16425434.2	75.9	2848609.3	13.2	-0.7

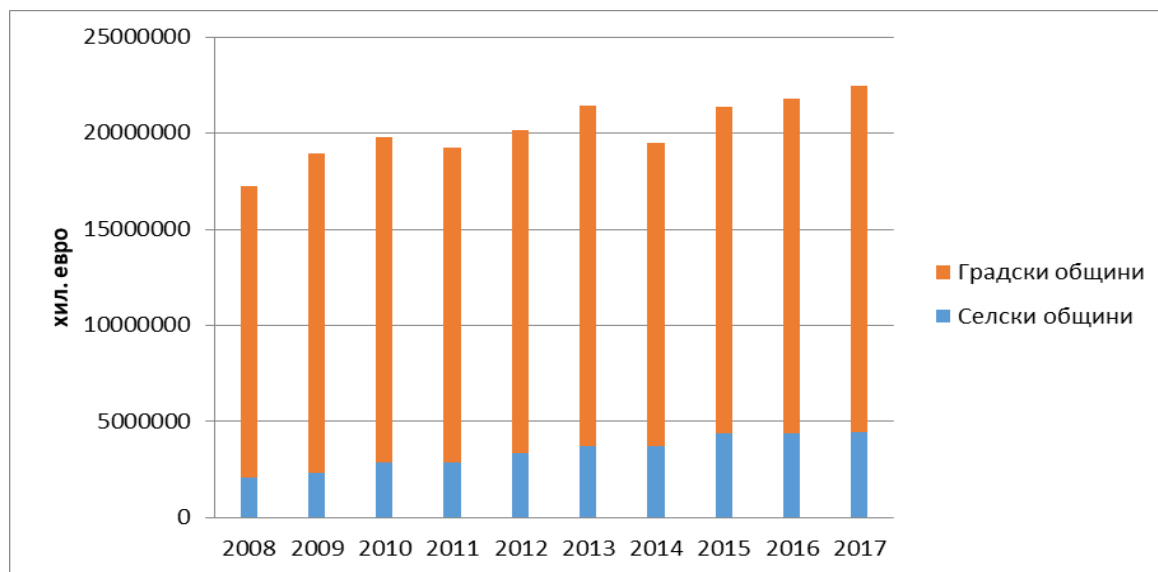
2012	21950596.1	16806304.0	76.6	3347658.9	15.3	17.5
2013	23339733.1	17715115.4	75.9	3708130.2	15.9	10.8
2014	21581579.6	15752789.5	73.0	3722697.3	17.2	0.4
2015	23163272.7	16980051.7	73.3	4397763.0	19.0	18.1
2016	23508864.9	17418630.9	74.1	4369435.7	18.6	-0.6
2017	24475195.8	17973796.2	73.4	4475340.2	18.3	2.4
Сума на преките чуждестранни инвестиции през периода 2008-2017 г.	221405190.6	167743035.4	75.8	34143080.3	15.4	
Темп на изменение през 2017 г. при база 2008 г. (%)	27.6	18.9		113.4		

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата и процентите на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

През 2017г. преките чуждестранни инвестиции в България достигат до 24 475 195.8 хил. евро (Таблица 47), което е с 27.6% повече, отколкото през 2008г. В селските общини показателят нараства още повече в процентно отношение, достигайки до 4475 340.2 хил. евро. За градските общини това увеличение е от 18.9%. Общата сума на получените преките чуждестранни инвестиции през периода 2008-2017г. на национално ниво е 221405190.6 хил. евро, от които 167743035.4 хил. евро (75.8%) са инвестирани в градските общини, а 34143080.3 хил. евро са постъпили в селските общини (15.4%). През разглеждания период се забелязва тенденция на нарастване дела на преките чуждестранни инвестиции в селските общини спрямо общата им сума за страната: от 10.9% през 2008г., на 18.3% през 2017г. Темпът на изменение при база предходна година показва, че нарастването на инвестициите се е извършвало скокообразно: най-съществено увеличение спрямо предходната година се наблюдава през 2009г., 2010г., 2012г., 2013г. и 2015г.

Фигура 45 Преди чуждестранни инвестиции в нефинансовите предприятия в селските и градските общини в България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Съгласно статистическите данни в малките общини, например в 5 общини (Криводол, Трекляно, Ковачевци, Антон, Неделино) през разглеждания период (2008-2017г.) няма отчетени преки чуждестранни инвестиции. Общините с най-голяма положителна сума на преките чуждестранни инвестиции са: Девня – 5674389 хил. евро, равняващи се на 16.619% от сумата на преките чуждестранни инвестиции за селските общини, получени през периода 2008-2017г.; Гълъбово – 4 736 835 хил. евро (13.873%); Елин Пелин – 2 384 942 хил. евро (6.985%); Севлиево – 1 945 805 хил. евро (5.699%); Марица – 1 682 329 хил. евро (4.927%); Несебър – 1 485 348 хил. евро (4.350%); Каварна – 1 431 774 хил. евро (4.193%); Ботевград – 1 139 001 хил. евро (3.336%); Петрич – 1 125 518 хил. евро (3.296%); Костинброд – 954 916 хил. евро (2.797%); Карнобат – 727 428 хил. евро (2.131%); Банско – 684 540 хил. евро (2.005%).

Данните показват, че основно инвестициите са в общини, в които има потенциал за развитие на икономически сектори и са разположени в близост до голям град с развита икономика и индустрия като Пловдив (община Марица), София (община Елин Пелин). Освен близостта до урбанизирани центрове и индустриализирани агломерации фактор е изградената транспортна и информационна инфраструктура.

Фактори, които определят инвеститорите да вложат капитал са наличието на квалифицирана работна сила, изградена техническа и бизнес и логистична инфраструктура и добра транспортна свързаност.

Преките чуждестранни инвестиции дават възможност за въвеждане на нови технологии и иновативни продукти, което съществено ще допринесе за увеличаване на добавената стойност в селските райони.

3.5. Икономически и инвестиционен профил на селските райони

Икономическите профили и степента на диверсификация на икономиката в селските райони са анализирани чрез основни показатели, които характеризират местната икономика – произведена продукция, приходи от икономическата дейност, инвестиции в дълготрайни материални активи.

МСП играят важна роля за постигането на икономическа стабилност и диверсификация, сближаване в селските общини, които са изправени пред отрицателни тенденции в демографското развитие.

Анализът на структурата на предприятията, че в селските райони микро и малките предприятия са преобладаваща форма на организация на икономиката. Стабилната икономическа среда е съдействала за ефективното функциониране на предприятията.

3.5.1. Произведена продукция от нефинансовите предприятия

Произведената продукция е задължителен показател в изследването за структурата на бизнеса и дава информация за състоянието на икономическия сектор. В настоящия анализ на приходите от дейността на предприятията са обобщени и използвани, за да се сравни икономическото състояние на общините. Заетите лица в нефинансовите предприятия са 2207549, произведената продукция по текущи цени е на стойност 180626 млн. лв. за 2018г. и е реализиран положителен финансов резултат от 17035 млн. лв.

Таблица 48 представя произведената продукция на предприятията на територията на България и в селските райони за периода 2008–2017г. За 2008г. произведената продукция в селските райони е 24342246 хил. лв., а през 2017г. - 38538710 хил. лв., което е с 14196464 хил. лв. повече или ръст от 36.8% за периода. Измененията на стойността на произведената продукция, които се проявяват в селските райони са идентични с тези на национално ниво. В градските общини се наблюдава

понижение от началото на периода до 2010г., след което тенденцията е на увеличение всяка година до 2017г., когато произведената продукция е в размер на 123204494 хил. лв. Темпът на изменение за 2017г. спрямо 2008г. е 17.1%. През 2017г. също се наблюдава нарастване на произведената продукция в градските райони, като при МСП е 50283116 хил. лева (31% от националното ниво), а при микро предприятията е 26264991 хил. лева (16% от националното ниво). Увеличение спрямо 2008 г. за МСП е 3968832 хил. лева, а при микро предприятията е 8313659 хил. лева.

В селските общини се отчита нарастване на изследвания показател през всичките години, включени в периода, с изключение на 2009г., когато има спад. За 2017г. произведената продукция в селските общини е 38538710 хил. лв. Темпът на изменение за 2017г. спрямо 2008г. е 58.3%. Изменението на произведената продукция в селските общини при база предходна година е най-висок през 2011г. – 13.4%, спрямо 2010г., а най-съществен спад се отчита през 2013г. – 1.3%, спрямо 2012г. Делът на произведената продукция в селските общини към общо произведената продукция в градските и селските общини за периода 2008–2017г. нараства и за 2017г. е 23.8%. Тенденцията е на запазване на стойността на показателя по две години (2008г. и 2009г. – 18.8%; 2016г. и 2017г. – 23.8% и т.н.).

Таблица 48 Произведена продукция в градските и селските общини (хил. лв.)

Година	Произведена продукция в градските общини (хил. лв.)	Произведена продукция в селските общини (хил. лв.)	Дял на произведената продукция в селските общини към общо произведената продукция в градските и селските общини (%)	Темп на изменение на произведената продукция в селските общини при база предходна година (%)
2008	105169037	24342246	18.8	
2009	91602268	21191568	18.8	-12.9
2010	88334036	22783965	20.5	7.5
2011	94734498	25841372	21.4	13.4
2012	99829768	28683076	22.3	11.0
2013	101502214	29070012	22.3	1.3
2014	104830078	31441839	23.1	8.2
2015	113788906	34260282	23.1	9.0
2016	111738073	34869442	23.8	1.8
2017	123204494	38538710	23.8	10.5
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	17.1	58.3		

Забележка: Съществуват конфиденциални данни на ниво община

Произведената продукция на малки и средни предприятия (МСП) в България за 2017г. е 62670852 хил. лева (39% от продукцията на национално ниво), а увеличението спрямо 2008г. е с 8497731 хил. лева. Произведената продукция на микро предприятията за 2017г. на национално ниво е 32637826 хил. лева (20% от продукцията на национално ниво), а увеличението спрямо 2008г. е с 10961210 хил. лева.

През 2017г. разпределението на произведената продукцията в селските райони по структура на предприятията е следната: МСП – 12387736 хил. лева, или 8% от националното ниво и микро предприятия – 6372835 хил. лева, или 4% от националното ниво. Продукцията на МСП се увеличава с 4528899 хил. лева, а при микро предприятия – с 2647551 хил. лева през 2017г. спрямо 2008г.

В градските общини се наблюдава понижение през 2010г., след което тенденцията е нарастване на произведената продукция, която достига размер на 26264991 хил. лв. за 2017г. Темпът на изменение за 2017г. спрямо 2008г. е 46.3%.

В селските общини се отчита нарастване на изследвания показател през всичките години, включени в периода, с изключение на 2009г. и 2014г. когато има спад. За 2017г. произведената продукция в селските общини е 6372835 хил. лв. Темпът на изменение за 2017г. спрямо 2008г. е 71.1%.

Произведената продукция от микро предприятия е 39091503 хил.лв. за 2018г. осигуряват 32% заетост в икономиката. Делът на произведената продукция според броя на заетите лица (от 0 до 9 заети лица) в селските общини към общо произведената продукция в градските и селските общини за периода 2008–2017г. нараства и за 2017г. е 19.5%.

Таблица 49 Произведена продукция в градските и селските общини според броя на заетите лица (от 0 до 9 заети лица) (хил. лв.)

Година	Произведена продукция в градските общини (хил. лв.)	Произведена продукция в селските общини (хил. лв.)	Дял на произведената продукция в селските общини към общо произведената продукция в градските и селските общини (%)	Темп на изменение на произведената продукция в селските общини при база предходна година (%)
2008	17951332	3725284	17.2	
2009	18324777	3464777	15.9	-7.0
2010	16749282	3996464	19.3	15.3
2011	17451118	4704488	21.2	17.7
2012	17921418	5262150	22.7	11.9
2013	19896109	5559628	21.8	5.7
2014	21803360	5242276	19.4	-5.7
2015	24235597	5768965	19.2	10.0
2016	22906679	5936680	20.6	2.9

2017	26264991	6372835	19.5	7.3
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	46.3	71.1		

Забележка: Съществуват конфиденциални данни на ниво община

Произведената продукция от микро предприятия е 34613443 хил.лв. за 2018г. и заетите лица са 22% от общо заетите в старната. Произведената продукция в резултат на финансовата криза бележи спад до 2010г. За извършващите дейност предприятия в градските общини се отчита ръст 7.9% за 2017г. спрямо базовата 2008г.

В селските общини стойността на произведената продукция следва сходен тренд с този в градските общини. За 2017г. произведената продукция в селските общини е 6813849 хил. лв. и е постигнат ръст 51.4% спрямо 2008г. и съответно 19.3% спрямо 2016г.

Независимо от постигнатите положителни резултати от малките предприятия в селските общини произведената продукция е по-малко градските общини.

Таблица 50 Произведена продукция в градските и селските общини според броя на заетите лица (от 10 до 49 заети лица) (хил.лв.)

Година	Произведена продукция в градските общини (хил. лв.)	Произведена продукция в селските общини (хил. лв.)	Дял на произведената продукция в селските общини към общо произведената продукция в страната (%)	Темп на изменение на произведената продукция в селските общини при база предходна година (%)
2008	21558159	4499529	17.3	
2009	17619530	3803417	17.8	-15.5
2010	16849595	4093793	19.5	7.6
2011	17745120	4608420	20.6	12.6
2012	19128480	5010148	20.8	8.7
2013	18560430	5001435	21.2	-0.2
2014	19140124	5491012	22.3	9.8
2015	21713467	5521248	20.3	0.6
2016	21841985	5709493	20.7	3.4
2017	23259809	6813849	22.7	19.3
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	7.9	51.4		

Забележка: Съществуват конфиденциални данни на ниво община

Стойността на произведената продукция от средните предприятия (от 50 до 249 заети лица) е 42816605 хил.лв. за 2018г., заетите в тях лица са 20% от общо заетите за страната.

Стойността на произведената продукция от средните предприятия в градските общини отбелява ръст 9.2%.

За 2017г. стойността на произведената продукция в селските общини е 5573887 хил. лв. и отбелязваният ръст 65.9% спрямо базовата 2008г.

Делът на произведената продукция на средните предприятия в селските общини към общо произведената продукция в страната нараства с 17.1%. през 2017г. спрямо 2008г.

Таблица 51 Произведена продукция в градските и селските общини според броя на заетите лица (от 50 до 249 заети лица) (хил. лв.)

Година	Произведена продукция в градските общини (хил. лв.)	Произведена продукция в селските общини (хил. лв.)	Дял на произведената продукция в селските общини към общо произведената продукция в градските и селските общини (%)	Темп на изменение на произведената продукция в селските общини при база предходна година (%)
2008	24756125	3359308	11.9	
2009	22022908	3349220	13.2	-0.3
2010	19108525	3176675	14.3	-5.2
2011	19932345	4029076	16.8	26.8
2012	21469972	4259685	16.6	5.7
2013	21036049	4291296	16.9	0.7
2014	24911859	5513388	18.1	28.5
2015	26362267	6060468	18.7	9.9
2016	26249262	6718318	20.4	10.9
2017	27023307	5573887	17.1	-17.0
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	9.2	65.9		

Забележка: Съществуват конфиденциални данни на ниво община

Произведената продукция от големите предприятия (над 250 заети лица) е 64465076 хиляди лева за 2018г., и дава 35% от общата продукция в страната.

За наблюдавания период няма съществени промени в броя на големите предприятия и стойността на произведената продукция в селските общини. Темпът на изменение за 2017г. спрямо 2008г. е 1.9%.

В селските общини е произведената продукция на стойност 7667658 хил. лв. Темпът на изменение за 2017г. спрямо 2008г. е 81%.

Делът на произведената продукция на големите предприятия (над 250 заети лица) в селските общини е 21.3%. от общо произведената продукция за 2017г. Повече предприятия извършват дейност в големите общини.

Таблица 52 Произведена продукция в градските и селските общини според броя на заетите лица (над 250 заети лица) (хил. лв.)

Година	Произведена продукция в градските общини (хил. лв.)	Произведена продукция в селските общини (хил. лв.)	Дял на произведената продукция в селските общини към общо произведената продукция в градските и селските общини (%)	Темп на изменение на произведената продукция в селските общини при база предходна година (%)
2008	27814938	4235385	13.2	
2009	21766345	3203033	12.8	-24.4
2010	23604439	4260913	15.3	33.0
2011	25449339	3784140	12.9	-11.2
2012	25366400	3966883	13.5	4.8
2013	24658043	5285653	17.7	33.2
2014	25951569	4923735	15.9	-6.8
2015	27040880	5236358	16.2	6.3
2016	26603142	6453383	19.5	23.2
2017	28335526	7667658	21.3	18.8
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	1.9	81.0		

Забележка: Съществуват конфиденциални данни на ниво община

За референтният период (2008-2017г.) произведената продукция се увеличава, както на микро и МСП в селските райони, така и в градските. Въпреки, че през годините на икономическа криза произведената продукция намалява, то през следващите години на икономически подем бързо се възстановява и расте.

Произведената продукция е представена на Таблица 53.

Таблица 53 Произведена продукция по групи предприятия в селските райони през 2017г.

Произведена продукция / Групи предприятия	50000-99999 хиляди лева	100000-299999 хиляди лева	300000-499999 хиляди лева	500000-999999 хиляди лева
Микро	Гоце Делчев, Родопи, Първомай, Козлодуй, Балчик, Севлиево, Тунджа, Ботевград, Добрич-селска, Карлово, Панагюрище, Айтос, Елин Пелин, Банско, Карнобат, Разлог, Велинград, Раднево, Дулово, Пещера, Харманли, Костинброд, Созопол, Радомир	Несебър, Сандански, Каварна, Марица, Генерал Тошево, Самоков, Троян, Поморие	-	Петрич

Малки	Елин Пелин, Каварна, Добрич-селска, Карнобат, Костинброд, Панагюрище, Белослав, Пещера, Карлово, Първомай, Долна Митрополия, Попово, Банско, Провадия, Харманли, Аксаково, Бяла (обл.Русе), Поморие, Разлог, Дулово, Велинград, Левски, Омуртаг, Стамболийски, Кнежа, Павел баня, Суворово, Чирпан	Несебър, Гоце Делчев, Балчик, Марица, Севлиево, Девня, Ботевград, Нова Загора, Сандански, Троян, Раковски, Свиленград, Самоков	Петрич	-
Средни	Сандански, Карнобат, Стражица, Ихтиман, Лом, Рудозем, Гоце Делчев, Поморие, Гълъбово, Златоград, Мадан, Харманли, Разлог, Раднево, Дряново, Велинград, Пещера, Калояново, Съединение, Тунджа, Джебел	Петрич, Девня, Свиленград, Несебър, Нова Загора, Севлиево, Първомай, Родопи, Карлово, Добрич-селска, Ботевград, Садово, Павликени, Троян, Лясковец, Попово, Панагюрище	Марица	-

Източник: Собствено изчисление по данни на НСИ

Прави впечатление, че повечето микро предприятия са в диапазона на стойност на с продукцията от 50000 хил. лева до 100000 хил. лева. В 132 общини³³ стойността на микро предприятия продукцията им е под 50000 хил. лева.

Отличават се общини в които стойността на произведената продукция от 10000 хил. лева до 300000 хил. лева. Това са следните общини Несебър, Сандански, Каварна, Марица, Генерал Тошево, Самоков, Троян, Поморие, Севлиево, Девня, Ботевград, Нова Загора, Раковски, Свиленград, Първомай, Родопи, Карлово, Добрич-селска, Ботевград, Садово, Павликени, Лясковец. Това са общини които имат изграден профил в туризма, индустрията, търговията и услугите.

Малките предприятия под 50000 хил. лева имат производствена дейност в 139 общини³⁴.

При средните предприятия община Марица е водеща с произведена продукция от 313347 хил. лева, средни предприятия с произведена продукция от 100000 хил. лева до 300000 хил. лева са разположени в някои общини – Петрич, Девня, Свиленград, Несебър, Нова Загора, Севлиево, Първомай, Родопи, Карлово, Добрич-селска, Ботевград, Садово, Павликени, Троян, Лясковец, Попово, Панагюрище. Определящи са средните предприятия от общините от 50000 хил. лева до 100000 хил. лева –

³³ Важно е да се отбележи, че в 67 от общините данните са конфиденциални.

³⁴ Важно е да се отбележи, че в 49 от общините данните са конфиденциални.

Сандански, Карнобат, Стражица, Ихтиман, Лом, Рудозем, Гоце Делчев, Поморие, Гълъбово, Златоград, Мадан, Харманли, Разлог, Раднево, Дряново, Велинград, Пещера, Калояново, Съединение, Тунджа, Джебел. Останалите средни предприятия са под 50000 хил. лева, които са в 45 общини³⁵.

В градските райони през 2017г. микро предприятията са произвели най-много продукция в Столична община (15131165 хил. лева, или 46% от националното ниво за микро предприятия), след нея се нареждат общините Пловдив (1906573 хил. лева), Варна (1904671 хил. лева) и Бургас (1223444 хил. лева). Малките предприятия са произвели най-много продукция през 2017г. в Столична община (12233664 хил. лева, или 41% от националното ниво за малки предприятия), след нея се нареждат общините Пловдив (1860618 хил. лева), Варна (1860382 хил. лева) и Бургас (1055613 хил. лева). Средните предприятия са произвели най-много продукция през 2017г. в община Пловдив (15238349 хил. лева, или 47% от националното ниво за средни предприятия), след нея се нареждат общините Варна (2533422 хил. лева), Бургас (2247595 хил. лева) и Плевен (819837 хил. лева).

3.5.2. Приходи от дейността на нефинансовите предприятия в селските райони

Приходите от дейността на предприятията на територията на България са 293351703 хил. лева през 2017г. (Таблица 54). Общо за страната темпа на изменение е 25.2% за наблюдавания период. Темпът на приходите от дейността при градските общини за 2017г. спрямо 2008г. е 19.4%.

В селските общини приходите от дейността на предприятията постоянно расте и през 2017г. те достигат 53859850 хил. лв. (35190102 хил. лв. – 2008г.). Темпът на изменение в селските общини за 2017г. спрямо 2008г. е 53.1%, а най-съществено е изменението спрямо предходната година през 2011г. – 17.8%. Видим е растежът след 2013г. когато е отчетен най-ниската стойност на този показател.

Таблица 54 Приходи от дейността на нефинансовите предприятия в селските и градските общини (хил. лв.)

Година	България (хил.	Градски общини	Селски общини
--------	----------------	----------------	---------------

³⁵ Важно е да се отбележи, че в 99 от общините данните са конфиденциални

	лв.)	Хил. лв.	Дял на приходите от общите приходи за страната (%)	Хил. лв.	Дял на приходите към общите приходи в страната (%)	Темп на изменение при база предходна година (%)
2008	234326729	193961391	82.8	35190102	15.0	
2009	202297212	168113973	83.1	30612289	15.1	-13.0
2010	206623058	169473968	82.0	32206865	15.6	5.2
2011	229152801	184458970	80.5	37932322	16.6	17.8
2012	240567449	193172454	80.3	41426740	17.2	9.2
2013	243265809	194665570	80.0	43290939	17.8	4.5
2014	251948230	201195550	79.9	44984796	17.9	3.9
2015	268231726	214528199	80.0	48106399	17.9	6.9
2016	266746152	211623402	79.3	50665722	19.0	5.3
2017	293351703	231585093	78.9	53859850	18.4	6.3
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	25.2	19.4		53.1		

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата и процентите на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Приходите от дейността микро предприятията (от 0 до 9 заети лица) общо за България нараства от 48467053 хил. лв. през 2008г. до 71517924 хил. лв. през 2017г. (Таблица 55). Общо за страната темпът на изменение е положителен, ръст 47.6% за 2017г. спрямо 2008г. Приходите растат за градските и селските общини, за градските общини нарастването е с 15304056 хил. лв. и за селските общини е с 12881346 хил. за периода 2008-2017г. В селските общини се наблюдава висок темп на изменение на приходите на микропредприятията 82.8% за 2017г. спрямо 2008г. В селските райони през 2017г. приходите от дейността на предприятията са 53859850 хил. лева, или 53% нарастване спрямо 2008г.

Таблица 55 Приходи от дейността на микро предприятия (от 0 до 9 заети лица) в селските и градските общини (хил. лв.)

Година	България (хил. лв.)	Градски общини		Селски общини		
		Хил. лв.	Дял на приходите от дейността в градските общини (%)	Хил. лв.	Дял на приходите от дейността в селските общини (%)	Темп на изменение при база предходна година (%)
2008	48467053	40953451	84.5	7047118	14.5	
2009	48315026	39844992	82.5	7083503	14.7	0.5
2010	47249932	39466409	83.5	7667624	16.2	8.2
2011	50157768	40587255	80.9	8969891	17.9	17.0
2012	55505596	43948138	79.2	9846095	17.7	9.8
2013	57703636	45804424	79.4	10535232	18.3	7.0

2014	60613784	47960377	79.1	10182564	16.8	-3.3
2015	65078202	52107394	80.1	11351331	17.4	11.5
2016	65814464	50535188	76.8	12042411	18.3	6.1
2017	71517924	56257507	78.7	12881346	18.0	7.0
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	47.6	37.4		82.8		

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата и процентите на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Ръстът на приходите на микро предприятия в селските райони е резултат от подобряването на условията за развитие на техния бизнес.

Приходите от малки предприятия (от 10 до 49 заети лица) общо за страната е 66793041 хил. лв. за 2017г. темпът на нарастване е 17.8% спрямо 2008г. Приходите от дейността на този тип предприятия в тази в селските райони. В селските общини приходите от малките предприятия са 10752496 хил. лв. за 2017г. повече с 3251270 лв. (ръст 40%) в сравнение 2008г.

Делът на приходите от дейността на малките предприятия в градските общини достига до 76% в края (2017г.), определено е оформена положителна тенденция на нарастване с 3367987 хил. лв. или 7.1% спрямо 2008г.

Таблица 56 Приходи от дейността в селските и градските общини според броя на заетите лица (от 10 до 49 заети лица) (хил. лв.)

Година	България (хил. лв.)	Градски общини		Селски общини		
		Хил. лв.	Дял на приходите от дейността в градските общини (%)	Хил. лв.	Дял на приходите от дейността в селските общини (%)	Темп на изменение при база предходна година (%)
2008	56680677	47403355	83.6	7501226	13.2	
2009	48300110	40727904	84.3	6797919	14.1	-9.4
2010	47438428	39481746	83.2	6935445	14.6	2.0
2011	54448532	45140714	82.9	7935248	14.6	14.4
2012	55770328	45947934	82.4	8474731	15.2	6.8
2013	55590809	45143746	81.2	8831219	15.9	4.2
2014	57294721	44815191	78.2	9357762	16.3	6.0
2015	63475890	49613594	78.2	9627096	15.2	2.9
2016	61759374	47908745	77.6	9808523	15.9	1.9
2017	66793041	50771342	76.0	10752496	16.1	9.6
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	17.8	7.1		43.3		

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата и процентите на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Приходите от дейността на средните предприятия (50 до 249 заети лица) общо за България нарастват през анализирания период, от 54610964 хил. лв. през 2008г. до 69324256 хил. лв. през 2017г. (Таблица 57). Общо за страната темпа на изменение за 2017г. спрямо 2008г. е 26.9%.

Приходите от дейността в градските общини се увеличава с 9870325 хил. лв., отбелязваният положителен ръст е 22.5%. за избрания референтен период.

В селските общини постоянно нарастват и през 2017г. те са 7866912 хил. лв. (4402031 хил. лв. – 2008г.), а делът е 11.3% (8.1% - 2008г.). Темпът на изменение е положителен за 2017г. и е 78.7%, спрямо 2008г.

Средните предприятия имат по-малък принос към икономиката в селските общини.

Таблица 57 Приходи от дейността в селските и градските общини според броя на заетите лица (от 50 до 249 заети лица) (хил. лв.)

Година	България (хил. лв.)	Градски общини		Селски общини		
		Хил. лв.	Дял на приходите от дейността в градските общини (%)	Хил. лв.	Дял на приходите от дейността в селските общини (%)	Темп на изменение при база предходна година (%)
2008	54610964	43953771	80.5	4402031	8.1	
2009	46333238	37672715	81.3	4102820	8.9	-6.8
2010	46991815	36683343	78.1	3947668	8.4	-3.8
2011	52554068	39218637	74.6	4841818	9.2	22.7
2012	55711774	41528417	74.5	5402767	9.7	11.6
2013	56751824	40995369	72.2	5615871	9.9	3.9
2014	60459135	48422904	80.1	7469110	12.4	33.0
2015	62310861	46532052	74.7	7255060	11.6	-2.9
2016	63734599	49327133	77.4	7616153	11.9	5.0
2017	69324256	53824096	77.6	7866912	11.3	3.3
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	26.9	22.5		78.7		

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата и процентите на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво

Приходите от дейността на големите предприятия (над 250 заети лица) общо за България нарастват през анализирания период, от 74568035 хил. лв. през 2008г. до 85716482 хил. лв. през 2017г. (Таблица 58). Общо за страната темпа на изменение за 2017г. спрямо 2008г. е 15%.

Делът на приходите от дейността на големите предприятия (над 250 заети лица) в градските общини е 65.6% от общата стойност за страната, приходите са нараснали увеличава с 8240353 хил. лв.или 16.8%. за 2017г. спрямо 2008г.

Броят на големите предприятия е по-малък в селските райони спрямо градските, приходите са 8107521 хил. лв. за 2017г. (нарастване с 4490547 хил. лв. или 80.5% спрямо 2008г.).

Таблица 58 Приходи от дейността в селските и градските общини според броя на заетите лица (над 250 заети лица) (хил. лв.)

Година	България (хил. лв.)	Градски общини		Селски общини		
		Хил. лв.	Дял на приходите от дейността в градските общини (%)	Хил. лв.	Дял на приходите от дейността в селските общини (%)	Темп на изменение при база предходна година (%)
2008	74568035	48909612	65.6	4490547	6.0	
2009	59348838	43662044	73.6	3500147	5.9	-22.1
2010	64942883	41279757	63.6	4707456	7.2	34.5
2011	71992433	42400418	58.9	4526406	6.3	-3.8
2012	73579751	42694924	58.0	4734828	6.4	4.6
2013	73219540	42740429	58.4	6163292	8.4	30.2
2014	73580590	44324125	60.2	5791211	7.9	-6.0
2015	77366773	46512170	60.1	6406922	8.3	10.6
2016	75437715	45227929	60.0	7127608	9.4	11.2
2017	85716482	57149965	66.7	8107521	9.5	13.7
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	15.0	16.8		80.5		

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата и процентите на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Разпределение на приходите от дейността на типовете предприятия в териториален аспект.

Таблица 59 Приходи от дейността по групи предприятия в селските райони през 2017г.

Приходи от дейността / Групи предприятия	50000-99999 хиляди лева	100000-299999 хиляди лева	300000-499999 хиляди лева	500000-999999 хиляди лева	над 1000000 хиляди лева
Микро	Радомир, Раднево, Кнежа, Бяла Слатина, Бяла (обл.Русе), Средец, Пещера, Провадия, Чирпан, Исперих, Луковит, Стралджа, Царево,	Марица, Родопи, Каварна, Гоце Делчев, Троян, Самоков, Генерал Тошево, Севлиево, Първомай, Поморие, Карлово,	Сандански, Попово	Несебър	Петрич

	Елхово, Съединение, Камено, Тетевен, Приморско, Ихтиман, Аксаково, Червен бряг, Любимец, Кубрат, Стамболийски, Мездра, Септември, Своге, Тутракан, Божурище, Нови пазар, Левски, Долни чифлик, Девня, Павел баня, Стражица, Тервел, Лясковец, Каолиново, Аврен	Балчик, Вълчи дол, Нова Загора, Ботевград, Карнобат, Долна Митрополия, Добрич-селска, Елин Пелин, Харманли, Тунджа, Козлодуй, Банско, Раковски, Разлог, Айтос, Велинград, Дулово, Панагюрище, Созопол, Костинброд			
Малки	Суворово, Раднево, Провадия, Левски, Банско, Поморие, Разлог, Бяла (Русе), Стамболийски, Симитли, Чирпан, Нови пазар, Омуртаг, Кнежа, Айтос, Бяла Слатина, Павел баня, Исперих, Созопол, Лясковец, Сливо поле, Тутракан, Садово, Главиница, Полски Тръмбеш, Калояново, Долни Дъбник, Божурище, Съединение, Червен бряг	Марица, Балчик, Гоце Делчев, Карнобат, Самоков, Троян, Сандански, Раковски, Ботевград, Панагюрище, Елин Пелин, Свиленград, Каварна, Пещера, Лом, Костинброд, Елхово, Добрич-селска, Харманли, Велинград, Дулово, Аксаково, Белослав, Първомай	Севлиево, Карлово	Девня, Петрич	-
Средни	Харманли, Ихтиман, Гълъбово, Гоце Делчев, Дряново, Раднево, Тунджа, Рудозем, Пещера, Велинград, Поморие, Разлог, Куклен, Съединение, Берковица, Луковит, Калояново, Завет, Джебел, Брезово, Каварна	Садово, Петрич, Нова Загора, Несебър, Девня, Попово, Свиленград, Първомай, Ботевград, Родопи, Лясковец, Добрич-селска, Троян, Дулово, Сандански, Панагюрище, Лом, Карнобат, Стражица	Севлиево, Марица	Раковски	-

Източник: Собствено изчисление по данни на НСИ

Водещи за селските райони са микро предприятията над 300000 хил. лева произведена продукция, които са в общините Петрич (1261529 хил. лева), Несебър (529532 хил. лева), Сандански (379837 хил. лева) и Попово (315862 хил. лева). Микро предприятия приходи от продукцията от 10000 хил. лева до 300000 хил. лева също са локализирани в Девня (676158 хил. лева произведена продукция), Петрич – 561170 хил. лева, Несебър – 410085 хил. лева и Севлиево – 342056 хил. лева. Микро предприятия с

приходи от продукция от 50000 хил. лева до 100000 хил. лева са в 103 общини³⁶. По отношение на приходи от дейността на микро предприятията им има диспропорции между селските общини.

В селските общини предприятията с над 300000 хил. лева произведена продукция, са в общините Раковски (976615 хил. лева), Севлиево (459938 хил. лева) и Марица (442298 хил. лева).

В градските райони през 2017г. микро предприятията са произвели най-много продукция в Столична община (31132005 хил. лева, или 44% от националното ниво за микро предприятия), след нея се нареждат общините Пловдив (4548599 хил. лева), Варна (4061134 хил. лева), Бургас (2507050 хил. лева), Русе (1461395 хил. лева), Стара Загора (1394013 хил. лева) и Благоевград (1003182 хил. лева). Малките предприятия са произвели най-много продукция през 2017г. в община Бургас (28909224 хил. лева, или 43% от националното ниво за малки предприятия), след нея се нареждат общините Русе (4363012 хил. лева), Стара Загора (3933504 хил. лева), Благоевград (2095387 хил. лева), Добрич-град (1540196 хил. лева) и Плевен (1380316 хил. лева). Средните предприятия са произвели най-много продукция през 2017г. в община Варна (32206592 хил. лева, или 46% от националното ниво за средни, след нея се нареждат общините Бургас (4526494 хил. лева), Русе (4255853 хил. лева), Стара Загора (1531695 хил. лева) и Благоевград (1476365 хил. лева).

Сектор „Селско, горско и рибно стопанство“

Произведената продукция на предприятията в сектор „Селско, горско и рибно стопанство“ за периода 2008–2017г. в селските общини следват тенденция на увеличение. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 2345949 хил. лв., а през 2017г. тя се увеличават до 4403744 хил. лв., което е с 2057795 хил. лв. повече или увеличение от 47%. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 2 до 37%.

Приходите от дейността на предприятията в сектор „Селско, горско и рибно стопанство“ за периода 2008–2017г. в селските райони растат. През 2017г., приходите от произведена продукция се увеличават до 6409885 хил. лв. през 2017г., което е с 3195362 хил. лв. или двойно увеличение в сравнение с 2008г. (3214523 хил. лв.- 2008г.). От общите приходи в сектора на национално ниво 65% са предприятия в селските

³⁶ Важно е да се отбележи, че в 69 от общините данните са конфиденциални.

общини. По приходи от дейността на сектора се открояват като водещи - Североизточен, Северен централен и Северозападен район.

Съществена част от приходите от произведена продукция в сектора са реализирани в следните общини Добрич (селска), община Тунджа, Попово, Кнежа, Каварна, Дулово, Исперих, Сливо поле, Долна Митрополия, Нова Загора, Павликени, Карнобат и др. Общини с най-малка стойност на произведената продукция в сектора са Бойница, Георги Дамяново, Баните, Априлци, Челопеч, Ковачевци, Златоград, Мадан, Челопеч, Кочериново, Сапарева баня, Мирково, Неделино, Минерални бани, Рудозем, Чавдар и др. Тези общини са в райони в които няма подходящите природни, климатични условия за земеделие.

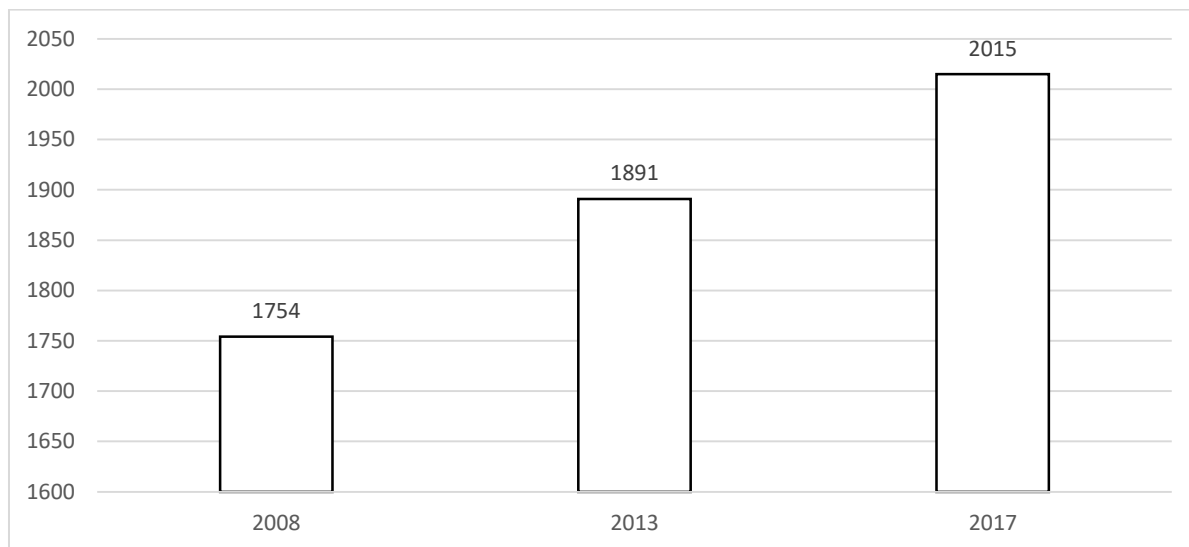
Сектор „Производство на хранителни продукти“

С нарастващо значение за селските общини са предприятията с основна икономическа дейност – производство на храни. Те съставляват 18% от общия брой предприятия от преработващата промишленост за 2008г., 20% през 2013г. и 21% през 2017г.

От гледна точка на нетните приходи от продажби предприятията произвеждащи храни осигуряват 12% от общите приходи от преработващата промишленост през 2008г. и достигат до 15% през 2017г.

През анализираният период броя на предприятията занимаващи се с производство на хранителни продукти се увеличава, като за 2017г. те са 2015 бр., което е с 124 предприятия повече от 2013г. (1891бр.) и с 261 повече от 2008г. (1754 бр.). Тенденцията е устойчиво нарастваща. Данните са представени на *Фигура 46*.

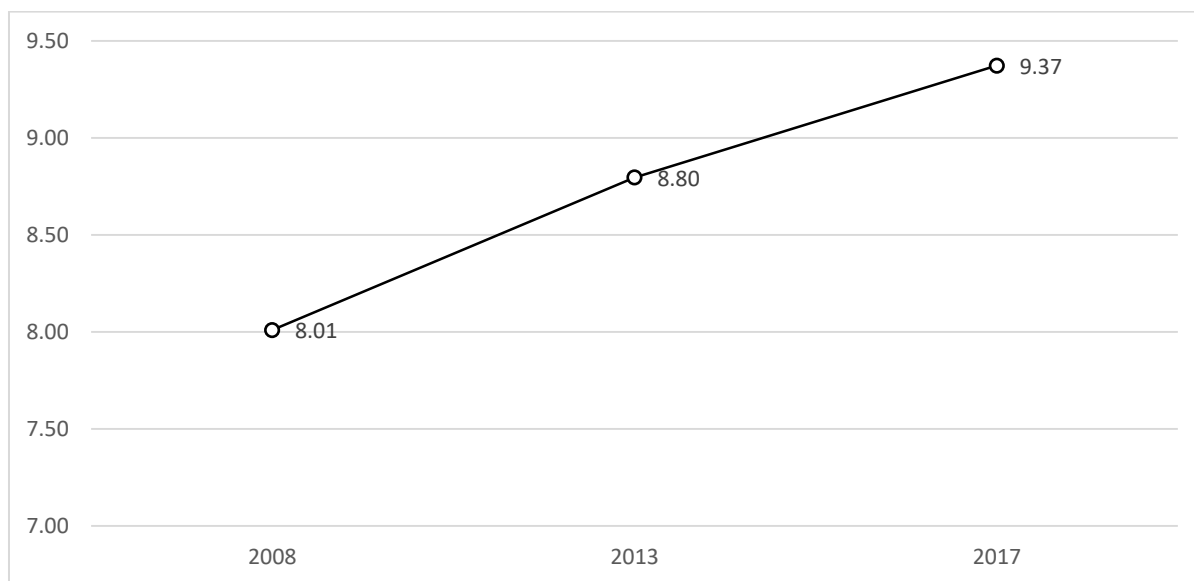
Фигура 46 Брой предприятия с основна икономическа дейност - Производство на хранителни продукти" 2008-2017 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

През 2008г. на една община се падат 44 предприятия от преработващата промишленост, като от тях 8 са свързани с производство на храни, през 2013г. от същия брой 44 предприятия - 9 са за производство на храни и през 2017г, от общо 45 предприятия, 9.37 произвеждат храни. Тази информация потвърждава нарастващото значение на този вид дейност за селските райони в България. За по-детайлен анализ е направен и преглед на общото развитие на тези предприятия и в кои общини е най-добре застъпена тази икономическа дейност. На базата на този анализ ще се изведат основни изводи в SWOT анализа.

Фигура 47 Среден брой предприятия с основна икономическа дейност "Производство на хранителни продукти" на една селска община за 2008-2017 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

Общото изменение на нетните приходи от продажби на предприятията с икономическа дейност – производство на хранителни продукти за 2017г. спрямо 2008г. е положително - 15%. През 2008г. приходите от продажби са 1393112 хил. лв., а през 2017г. стойността им нараства до 2676224 хил. лв.

Общото изменение на нетните приходи от продажби на една селска община за 2017г. спрямо 2008г. е 92%, като през 2008г. те са 10969.39 хил. лв., а през 2017г. стойността им нараства почти двойно - 20121,98 хил. лв.

Общините с най-голям брой предприятия за 2017г. са: Петрич – 74бр.; Марица – 58 бр.; Гоце Делчев – 52 бр.; Първомай – 43 бр.; Сандански – 41 бр.; Нова Загора – 33 бр.; Карлово – 33 бр.; Несебър – 32 бр.; Севлиево – 31 бр.; Раковски и Родопи имат по 30 предприятия на териториите си.

Общините само с един брой предприятие с основна икономическа дейност производство на храни за 2017г. са 17: Кула, Опака, Неделино, Баните, Никола Козлево, Антон, Никопол, Ковачевци, Георги Дамяново, Вълчедръм, Брусарци, Сапарева баня, Невестино, Крушари, Струмяни, Кресна и Малко Търново.

Въпреки голямото значение на тази икономическа дейност все още в 17 общини няма отчетени предприятия за 2017г.

Сектор “Добивна промишленост”

Произведената продукция на предприятията в сектор добивна промишленост за периода 2008–2017г. в селските общини се увеличава. Произведената продукция на предприятията в сектора е 68811 хил. лв. за 2008г., а през 2017г. се увеличава до 184975 хил. лв., което е с 116164хил. лв. повече или увеличение от 62%.

Приходите от дейността на предприятията в сектор добивна промишленост за периода 2008–2017г. в селските общини нарастват от 68143 хил. лв (2008г.) до 198350 хил. лв. (2017г.), което е с 130207 хил. лв. повече или 65.6%.

Произведената продукция в сектор добивна промишленост е най-висока в община Лъки, която има през 2008 г. 27940 хил. лв., на второ място е община Рудозем, която за същия период има 15536 хил. лв. На трето място през 2008г. е община Симитли с 9743 хил. лв. През 2017г., община Лъки има 68304 хил. лв. произведена продукция, т.е. 144% повече спрямо 2008г. В община Симитли произведена продукция на стойност 3666 хил. лв. намалява с 62%. В Ивайловград произведената продукция от добивна промишленост намалява с 72%.

Сектор „Преработваща промишленост”

Произведената продукция на предприятията в сектор преработваща промишленост за периода 2008–2017г. в селските райони следват растяща тенденция. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора са 10723961 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 17079102 хил. лв., което е с 6355141 хил. лв. повече или увеличение от 37%. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 6 до 14%.

От гледна точка на произведената продукция от преработващата промишленост най-добре развита е община Девня, която има през 2008г. 1134508 хил.лв., на второ място е община Марица, която за същия период има 839130 хил.лв.. На трето място през 2008г. е община Севлиево 703895 хил. лв. Общините, които са с най-малка стойност на произведената продукция през 2008г. от преработващата промишленост през 2008г. са Чупрене, Хайредин, Грамада, Борован, Чавдар, Ново село, Златица, където тя е със стойност от 78 до 367 хил. лв. През 2017г., община Марица има 1384056 хил. лв. произведена продукция, т.е. с 65% по-висока спрямо 2008г. Община Раковски е с произведена продукция на стойност 1120985 хил. лв. В община Ботевград през 2017г. произведената продукция е 1051412 хил. лв – 135% увеличение спрямо 2008г. Други общини с висока стойност на произведената продукция в сектор добивна

промишленост са Аксаково, Елин Пелин, Карнобат, Троян, Петрич, Пещера, Костинброд, Сопот, Севлиево, Девня. Общини с най-малка стойност на произведената продукция в сектора са Ценово, Златица, Антоново, Симеоновград, Копривщица.

Приходите от дейността на предприятията в преработваща промишленост за периода 2008–2017г. в селските общини следват тенденция на нарастване. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 11831405 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 18410601 хил. лв., което е с 6579196 хил. лв. повече или увеличение от 35.7%. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 4 до 14%.

Сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“

Произведената продукция в сектор производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива за периода 2008–2017г. в селските общини се увеличава значително. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 24785 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 1823816 хил. лв., което е с 1799031 хил. лв. повече или увеличение от 99%.

Приходите от дейността на предприятията в сектор производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива за периода 2008–2017г. в селските общини се увеличават значително. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 28818 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 1864020 хил. лв., което е с 1835202 хил. лв. повече или увеличение от 98%. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 5 до 879% с изключение на 2016г. спрямо 2015г., когато те са намалели с 1%.

Сектор „Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“

Произведената продукция в сектор доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване за периода 2008–2017г. в селските общини се увеличава. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 15378 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 34868 хил. лв., което е с 19490 хил. лв. повече или увеличение от 56%. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 2 до 125% с изключение на 2014г. и 2017г., когато те са намалели спрямо предходната.

Приходите от дейността на предприятията в сектор доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване за периода 2008–2017г. в селските общини се увеличават. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 14150 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 76233 хил. лв., което е с 62083 хил. лв. повече или увеличение от 81%. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 5 до 170% с изключение на 2012 г. и 2014г., когато те са намалели спрямо предходната.

Сектор „Строителство“

Произведената продукция на предприятията в строителство за периода 2008–2017г. в селските общини следва тенденция на намаление. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 3145464 хил. лв., а през 2017г. тя намалява до 1179370 хил. лв., което е с 19966094 хил. лв. по-малко или намаление от 63%. През 2017г. произведената продукция от дейността в сектор строителство се увеличава с 24% спрямо 2016г.

Приходите от дейността на предприятията в строителство за периода 2008–2017г. в селските общини следват тенденция на намаление. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 3412215 хил. лв., а през 2017г. те намаляват до 1324364 хил. лв., което е с 2087851 хил. лв. по-малко или намаление от 61%. През 2017г. приходите от дейността в сектор строителство се увеличават с 22% спрямо 2016г.

Сектор „Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети“

Произведената продукция в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети за периода 2008–2017г. в селските общини следват тенденция на увеличение. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 1367841 хил. лв., а през 2017г. тя се увеличава до 2513873 хил. лв., което е с 1146032 хил. лв. повече или увеличение от 46%. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 2 до 10%.

Приходите от дейността на предприятията в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети за периода 2008–2017г. в селските общини следват тенденция на увеличение. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 7116363 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 12701599 хил. лв., което е с 5585236 хил. лв. повече или увеличение от 44%. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 4 до 14%.

Сектор „Транспорт, складиране и пощи“

Произведената продукция на предприятията в сектор транспорт, складиране и пощи за периода 2008–2017г. в селските общини следва тенденция на увеличение. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 1032167 хил. лв., а през 2017г. те намаляват до 2691904 хил. лв., което е с 1659737 хил. лв. повече или увеличение от 62%. През 2017г. произведената продукция от дейността в сектор транспорт, складиране и пощи се увеличава с 9% спрямо 2016г.

Приходите от дейността на предприятията в сектор транспорт, складиране и пощи за периода 2008–2017г. в селските общини следват тенденция на увеличение. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 1124320 хил. лв., а през 2017г. те намаляват до 2855755 хил. лв., което е с 1731435 хил. лв. по-малко или намаление от 60%. През 2017г. приходите от дейността в сектор транспорт, складиране и пощи се увеличават с 7% спрямо 2016г.

Сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“

Произведената продукция в сектор хотелиерство и ресторантьорство за периода 2008–2017г. в селските общини значително расте. През 2008г. приходите от произведена продукция на предприятията в сектора е 599668 хил. лв., а през 2017г. тя се увеличава до 1224591 хил. лв., което е с 624923 хил. лв. повече или увеличение от 51%.

Приходите от дейността на предприятията в сектор хотелиерство и ресторантьорство за периода 2008–2017г. в селските общини следват тенденция на растеж. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 888423 хил. лв., а през 2017г. те достигат до 1636601 хил. лв., което е с 748178 хил. лв. повече или 46% ръст.

Сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“

Произведената продукция на предприятията в сектор създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения за периода 2008–2017г. в селските общини се увеличава. През 2008г. произведената продукция на предприятията в сектора е 30259 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 115856 хил. лв., което е с 85597 хил. лв. повече или увеличение от 74%. За анализирания период се

наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 3 до 44%.

Приходите от дейността на предприятията в сектор създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения за периода 2008–2017г. в селските общини се увеличават. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 34532 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 126473 хил. лв., което е с 91941 хил. лв. повече или увеличение от 72.6%. За анализирания период се наблюдава увеличение през годините спрямо предходната и то е в границите от 1 до 43%.

Сектор „Операции с недвижими имоти“

Резултатите от дейността на фирмите в сектор операции с недвижими имоти за периода 2008–2017г. в селските общини намалява. Тази дейност е по-слабо застъпена в селските райони и за периода се отчита спад от 31%.

Сектор „Професионални дейности и научни изследвания“

Приходите от дейността в сектора в селските общини нарастват. През 2008г. приходите са 100882 хил. лв, а през 2017г. те нарастват до 265141 хил. лв., което е с 64259 хил. лв. повече.

Сектор „Административни и спомагателни дейности“

Приходите от дейността на предприятията в сектор административни и спомагателни дейности за периода 2008-2017г. в селските общини следват тенденция на увеличение. През 2008г. приходите на предприятията в сектора са 74299 хил. лв., а през 2017г. те се увеличават до 260719 хил. лв., което е с 186420 хил. лв. повече или увеличение от 71.5%. За анализирания период се наблюдава увеличение на приходите на предприятията в този сектор през годините спрямо предходната и то е в границите от 1 до 41%.

Нетни приходи от продажби на нефинансовите предприятия

Нетните приходи от продажба на нефинансовите предприятия показва ускорението на бизнеса в годините на икономически ръст. Общо нетните приходи от продажбите са 262506723 хил.лв. през 2017 г. и са нараснали с 27.5% в сравнение с 2008г. Положителен динамика се отчита за градските и селските общини . Нетните приходи от продажба са в размер на 213528841 хил. лв. за 2017г. и нарастването възлиза на 21.9%

спрямо 2008г. В селските общини нефинансовите предприятия отбелязват възходящ тренд за нетните приходи от продажби. За 2017г. нетните приходи от продажба в селските общини са 48977882 хил. лв. и постигнатият ръст е 60.3% за периода.

Таблица 60 Нетни приходи от продажба в селските и градските общини (хил. лв.)

Година	Нетни приходи от продажба в градските общини (хил. лв.)	Нетни приходи от продажба в селските общини (хил. лв.)	Дял от нетните приходи от продажба в селските общини към общо нетните приходи от продажба в страната (%)	Темп на изменение на нетните приходи от продажба в селските общини при база предходна година (%)
2008	175212021	30551149	14.8	
2009	153191068	27025086	15.0	-11.5
2010	155758412	28659482	15.5	6.0
2011	169456141	32981344	16.3	15.1
2012	178243899	36377184	16.9	10.3
2013	179950852	38312074	17.6	5.3
2014	186276257	40347370	17.8	5.3
2015	198464773	43519788	18.0	7.9
2016	195001100	45046945	18.8	3.5
2017	213528841	48977882	18.7	8.7
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	21.9	60.3		

Забележка: Съществуват конфиденциални данни на ниво община

Нетните приходи от продажби на микро предприятията в селските и градските райони също нарастват. В градските общини се наблюдава постоянно повишаване след 2015г., и реализираните нетни приходи от продажби са 49169559 хил. лв. и растежа е 40.5% за целия изследван период. Подобна е динамиката за този показател ръста на нетните приходи от продажби в селските райони.

В селските общини се отчита нарастване на изследвания показател през всичките години, включени в периода, с изключение на 2009г. и 2014г. когато има спад. За 2017г. нетните приходи от продажба на микро предприятията (от 0 до 9 заети лица) са 11284258 хил. лв. Отбелязва се ръст за периода (2008-2017 г.) 86%. Делът на нетните приходи от продажба на микро предприятия в селските общини е 18.7% от нетните приходи на микропредприятията на национално ниво. Нетните приходи от продажба на малките предприятия (от 10 до 49 заети лица) в градските общини е в размер на 48136086 хил. лв. през 2017г., промяната е положителна, нарастването е 11.5% спрямо 2008 г. В селските общини този показател е 9696577 хил. лв. за 2017г. и нарастването е 47.8% в сравнение 2008г. Нетните приходи от продажби реализирани в селските

общини представляват 20% от стойността на нетните приходи от продажби в градските райони и само 18% от общата стойност за страната.

Таблица 61 Нетни приходи от продажба според броя на заетите лица в селските и градските общини (от 10 до 49 заети лица) (хил. лв.)

Година	Нетни приходи от продажба в градските общини (хил. лв.)	Нетни приходи от продажба в селските общини (хил. лв.)	Дял от нетните приходи от продажба в селските общини към общо нетните приходи от продажба в страната(%)	Темп на изменение на нетните приходи от продажба в селските общини при база предходна година (%)
2008	43171877	6560994	13.2	
2009	37367766	5890735	13.6	-10.2
2010	36711504	6054521	14.2	2.8
2011	42500946	6993252	14.1	15.5
2012	43360206	7571847	14.9	8.3
2013	42616887	7887172	15.6	4.2
2014	41124068	8245664	16.7	4.5
2015	46964734	8573746	15.4	4.0
2016	45117104	8855305	16.4	3.3
2017	48136086	9696577	16.8	9.5
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	11.5	47.8		

Забележка: Съществуват конфиденциални данни на ниво община

Нетните приходи от продажба на средните предприятия (от 50 до 249 заети лица), в условията на икономически подем бележат растеж.

В градските общини се наблюдава понижение от началото на периода до 2010г., след което тенденцията е на увеличение до 2017г., когато нетните приходи от продажба са в размер на 50738463 хил. лв. през 2017г. и е 26.3% повече спрямо 2008г.

В селските общини за 2017г. нетните приходи от продажба на средните предприятия (от 50 до 249 заети лица) са 7378936 хил. лв. и увеличението е два пъти. спрямо 2008г. Но нетните приходи на продажбите реализирани в селските общини са само 15% от стойността на нетните приходи от продажби на предприятията в градските общини и 12.7% от реализираните нетни приходи на национално ниво.

Темпът на изменение на нетните приходи от продажба на големите предприятия е положителен общо за икономиката. В градските общини нетните приходи от продажби на големите предприятия са в размер на 53477653 хил. лв, през 2017г. с 23.4% повече спрямо 2008г.

Съществен ръст на нетните приходи от продажба се отчита в селските общини, Нетните приходи от продажба на големите предприятия са 7589507 хил. лв. почти двоен

растеж. Нетните приходи от продажби на големите предприятия в селските общини са само 12% към нетните приходи за страната и едва 14% от общите нетни приходи в градските общини. Независимо от постигнатият ръст големите предприятия в селските райони имат по-малък принос към икономиката на страната в сравнение с тези предприятия в градските райони.

Изводи

Разпределението на приходите по икономически дейности през периода 2008-2017г. се запазва. Както през 2008г., така и през 2017г., най-много приходи са реализирани от секторите - търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети, селско, горско и рибно стопанство и преработваща промишленост. Сектор търговия създава 25% от приходите през 2008г., като те се увеличават на 27% през 2017г. Сектор селско, горско и рибно стопанство осигурява съответно 11% от приходите през 2008 и 13% през 2017г. Преработващата промишленост през 2008 г. създава 41% от предприятия, а през 2017г. те са 38%. Секторите, в които предприятията създават от 1 до 7% от приходите в селските общини както през 2008г, така и през 2017г. са производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива, строителство, транспорт, складиране и пощи, хотелиерство и ресторантьорство, култура, спорт и развлечения. Във всеки от останалите икономически сектори - доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване, добивна промишленост, създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения, операции с недвижимо имущество, професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности, образование, хуманно здравеопазване и социална работа и други дейности, приходите от дейността на предприятията нарастват слабо.

До голяма степен развитието на икономиката в селските райони се дължи на приходите и на продукцията на предприятията, класифицирани като микро и малки. Средните предприятия, които имат по-голям производствен капацитет допринасят в голяма степен за добавената стойност на икономиката в селските общини. Подчертаваме, че средните предприятия извършват дейност в по-малко на брой общини. Микро, малките и средните предприятия играят ключова роля в икономиката на страната, както и в селските райони, чрез осигуряване на заетост в по-малките населени места. Микро предприятията са гръбнакът на националната икономика, заемащи дял 92% от всички предприятия. Добър знак за местния потенциал и за

диверсификацията на неземеделски дейности е нарастването на продукцията в секторите „Преработваща промишленост“, „Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Транспорт, складиране и пощи“. Важно е да се наблегне на диверсификацията на икономиката в селските райони. Растеж в произведената продукция и приходите се отчита за предприятията от сектор „Селско, горско и рибно стопанство“.

От направения преглед на броя на предприятията и на приходите от произведената продукция за селските райони се очертава ръст на преработващата промишленост, той е по-малко от селското стопанство. Сектор „Селско стопанство“ бележи значителен ръст на приходите на годишна база. По-малко е нарастването на приходите в сектор „Професионални дейности и научни изследвания“ и сектор „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“.

Структурата на българската икономика в селските общини се променя в периода 2008-2017г. от гледна точка на брой предприятия и на нарастване на приходите и продукцията на предприятията. За референтния период (2008-2017г.) произведената продукция се увеличава, както на микро и МСП в селските, така и в градските общини.

Все пак, общият обем на произведената продукция от промишлените предприятия расте с 37% през 2017г. спрямо 2008г. Данните за секторите „Производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи“, „Производство на текстил и облекло; обработка на кожи; производство на обувки“, „Производство на дървен материал, хартия, картон и изделия от тях“ показват, че се наблюдава концентрация на дейността в градските райони на страната: едва около 25% от предприятията, и между 20-28% от заетите в тези сектори са разположени в селските райони на страната, като произвеждат между 19-28% от продукцията на съответните сектори.

Данните на НСИ за периода 2008-2017г. относно инвестициите и продажбите на дребно потвърждават увеличаващите се различия в икономическата активност на селските райони. В селските райони са реализирани: 37% от приходите от дейността за сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“ сравнено с националното ниво, 33% от разходите за придобиване на ДМА в нефинансовите предприятия, 12% - от сектор Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети.

Строителството се свива като дял от предприятия в селските райони, осигурява 20% от приходите на от предприятия от сектора в страната през 2017г.

Търговията осигурява 14550832 хил. лева приходи за селските райони през 2017г. (12% от националното ниво) в сравнение с 2008г. (8% от националното ниво).

Ролята на сектор „Транспорт, складиране и пощи“ в икономиката на селските райони се разширява, дава 15% на продукцията на национално ниво през 2008г. и до 24% през 2017г.

Сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“ формира приходи за селските райони 32% (дял от общите приходи на сектора) през 2008г. и 37% през 2017г., което е последица от ръста на туристическата индустрия на национално ниво.

3.5.3. Добавената стойност по факторни разходи

Добавената стойност по факторни разходи в икономиката са 58889464 хил.лв за 2017г. почти двойно повече от 2008г. (добавената стойност е 38049505 хил.лв.). Добавената стойност по факторни разходи нараства с 47.4% за десетгодишен период в градските райони. Положителната тенденция се отнася и за икономиката в селските общини. За 2017г. добавената стойност по факторни разходи в селските общини е 13669938 хил. лв. и нарастването е съществено 85.6% спрямо 2008 г.

Таблица 62 Добавена стойност по факторни разходи в селските и градските общини (хил. лв.)

Година	Добавена стойност по факторни разходи в градските общини (хил.лв.)	Добавена стойност по факторни разходи в селските общини (хил. лв.)	Дял от добавената стойност по факторни разходи в селските общини към общо добавената стойност по факторни разходи в страната (%)	Темп на изменение на добавената стойност по факторни разходи в селските общини при база предходна година (%)
2008	30684340	7365165	19.4	
2009	27978800	6940811	19.9	-5.8
2010	27752312	7901845	22.2	13.8
2011	29150322	8758133	23.1	10.8
2012	29718276	9571827	24.4	9.3
2013	31062120	9932066	24.2	3.8
2014	32671336	10577212	24.5	6.5
2015	37955473	11453848	23.2	8.3
2016	40993085	12291970	23.1	7.3
2017	45219526	13669938	23.2	11.2
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	47.4	85.6		

Забележка: Съществуват конфиденциални данни на ниво община

Добавената стойност по факторни разходи от производствените дейности в селските общини е 23.2% съвкупната стойност на показателя на национално ниво. Добавената стойност по факторни разходи за микро предприятия за периода нараства. В градските общини добавената стойност по факторни разходи е в размер на 9777367 хил. лв. Темпът на изменение за 2017г. спрямо 2008г. е 82%.

Темпът на нарастване на добавената стойност по факторни разходи за селските общини надвишава този в градските общини. Темпът на изменение за този показател в градските общини е 82%, а за селските е двойно. За 2017г. добавената стойност по факторни разходи в селските общини е 2791065 хил. лв., а за 2008 г. е 947651 хил.лв.

Таблица 63 Добавена стойност по факторни разходи според броя на заетите лица в селските и градските общини (от 0 до 9 заети лица) (хил. лв.)

Година	Добавена стойност по факторни разходи в градските общини (хил. лв.)	Добавена стойност по факторни разходи в страната(хил. лв.)	Дял от добавената стойност по факторни разходи в селските общини към общо добавената стойност по факторни разходи в страната (%)	Темп на изменение на добавената стойност по факторни разходи в селските общини при база предходна година (%)
2008	5372248	947651	15.0	
2009	5041157	1156158	18.7	22.0
2010	4724128	1311711	21.7	13.5
2011	5100131	1494915	22.7	14.0
2012	5644723	1835478	24.5	22.8
2013	6367714	2197673	25.7	19.7
2014	6596239	2121566	24.3	-3.5
2015	7588650	2153286	22.1	1.5
2016	8145065	2563857	23.9	19.1
2017	9777367	2791065	22.2	8.9
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	82.0	194.5		

Забележка: Съществуват конфиденциални данни на ниво община

Добавената стойност по факторни разходи на малките предприятия според броя на заетите лица (от 10 до 49 заети лица) нараства, както следва: градски райони – стойността на показателя е 9206807 хил. лв за 2017г. с 30.5% повече спрямо 2008г. За селските общини е 2418449 хил. лв , отчетен ръст 58.5% спрямо 2008г.

Таблица 64 Добавена стойност по факторни разходи според броя на заетите лица в селските и градските общини (от 10 до 49 заети лица) (хил. лв.)

Година	Добавена стойност по факторни разходи в градските общини (хил.лв.)	Добавена стойност по факторни разходи в селските общини (хил.лв.)	Дял от добавената стойност по факторни разходи в селските общини към общо добавената стойност по факторни разходи в страната (%)	Темп на изменение на добавената стойност по факторни разходи в селските общини при база предходна година (%)
2008	7057547	1526275	17.8	
2009	6424114	1322302	17.1	-13.4
2010	5811741	1529760	20.8	15.7
2011	6254734	1756094	21.9	14.8
2012	6750983	1674137	19.9	-4.7
2013	6999688	1684382	19.4	0.6
2014	6990791	1888666	21.3	12.1
2015	7957615	2038272	20.4	7.9
2016	8421674	2109699	20.0	3.5
2017	9206807	2418449	20.8	14.6
Темп на изменение през 2017г. при база 2008г. (%)	30.5	58.5		

Забележка: Съществуват конфиденциални данни на ниво община

Не е по различна динамиката на показателя за средните предприятия. В градските общини добавената стойност по факторни разходи е в размер на 9906381 хил. лв. за 2017г., нарастването е до 26.7% спрямо 2008г.

В селските общини е също очертана положителна и възходяща тенденция. За 2017г. добавената стойност по факторни разходи е 1846049 хил. лв и нарастване с 25.9%. спрямо 2008г.

Добавената стойност по факторни разходи за големите предприятия (над 250 заети лица е в размер на 13848801 хил. лв. за 2017г. и нарастването, спрямо 2008г. е 49.6%. В селските общини се отчита нарастване, за 2017г. добавената стойност по факторни разходи е 2252523 хил. лв. което е по. Темпът на изменение на показателя за 2017г. спрямо 2008г. е 43.7%.

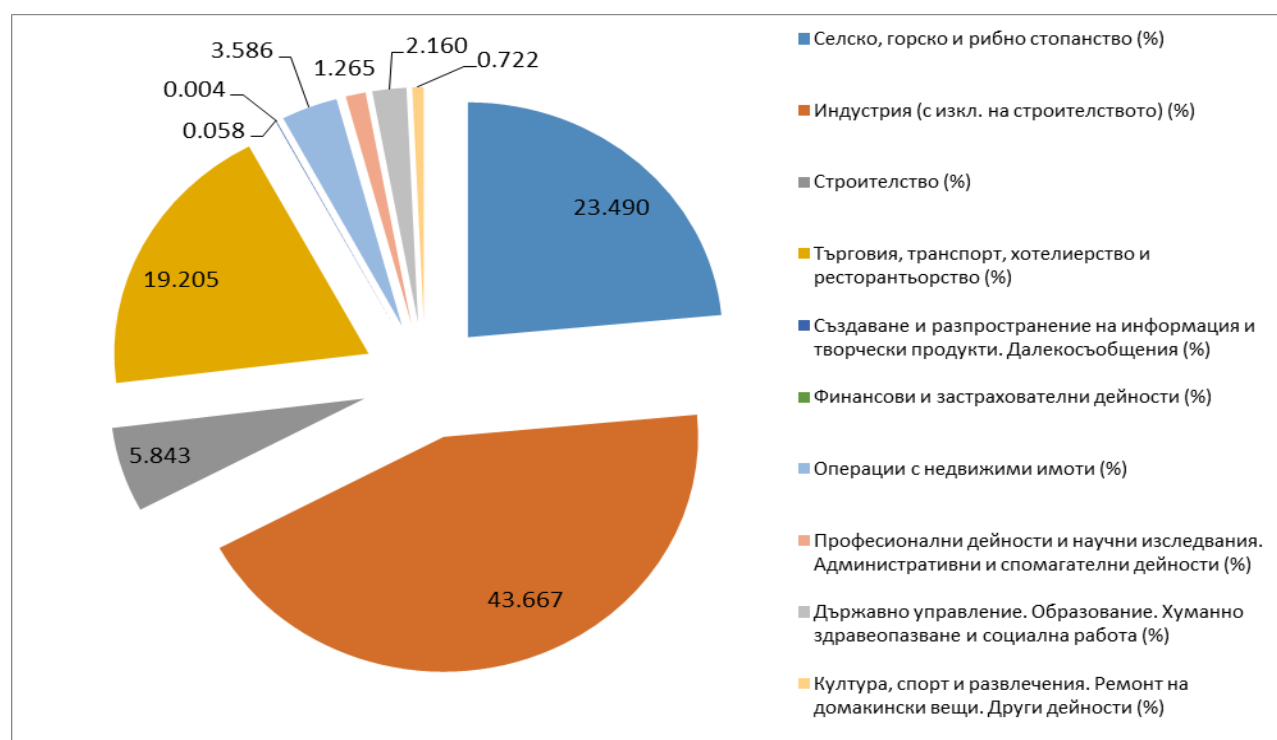
3.5.4. ДМА в селските райони

Важен аспект от дейността на индустриалните предприятия е тяхната осигуреност с дълготрайните материални активи. База за оценка на ефективността и на

конкурентоспособността на предприятията е техният ресурсен, материален капитал. Нарастването обема на произведената продукция зависи от степента на използване на ДМА. Показателят Разходи за придобиване на ДМА е от основните измерители за инвестиционна дейност. Разходите за придобиване на ДМА общо за страната се равняват на 29424189 хил. лв. през 2008г., а през 2017г. тяхната сума е била 17628630 хил. лв., което е с 40.1% по-малко отколкото през 2008г. Разходите за придобиване на ДМА в селските общини за 2017г. са около 1/5 от сумата на показателя на национално ниво.

Фигура 48 представя дела на всяка категория разходи за придобиване на дългограйни материални активи (ДМА) в общата сума на разходите за придобиване на ДМА за селските общини, инвестирани през периода 2008-2017г.

Фигура 48 Дял на различните категории разходи за придобиване на дълготрайни материални активи в селските общини

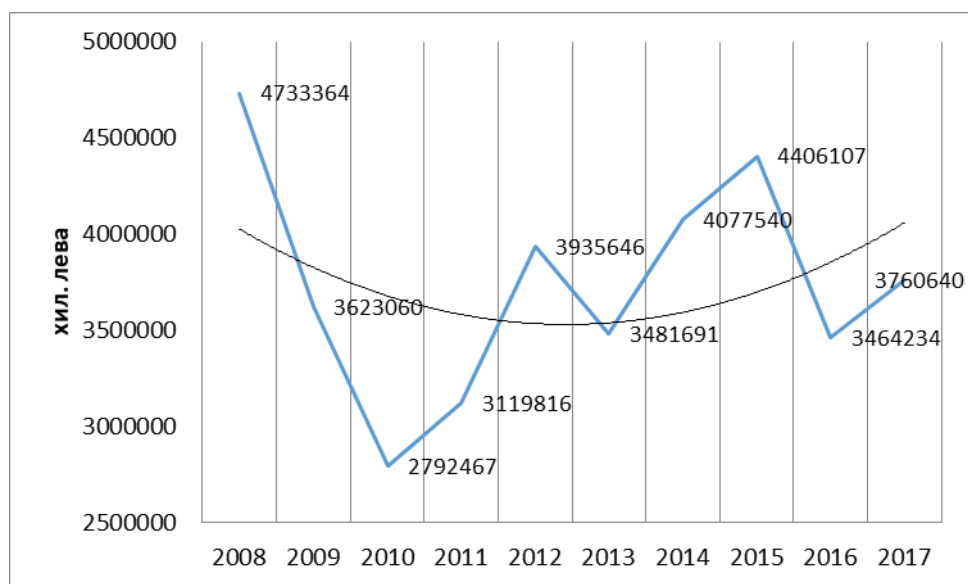
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, представената Фигура не може да се използва като точно сравнение на различните категории разходи за придобиване на дълготрайни материални активи в селските общини.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

Най-голям дял заемат разходите за придобиване на ДМА в сектора на индустрията (с изкл. на строителството) – 43.667%, следвани от селско, горско и рибно стопанство (23.490%), търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство (19.205%), строителство (5.843%), операции с недвижими имоти (3.586%), държавно

управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа (2.160%), професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности (1.265%), култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности (0.722%), създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения (0.058%) и финансови и застрахователни дейности (0.004%).

Фигура 49 Разходи за придобиване на ДМА в селските общини по години

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, представената Фигура не може да се използва като точно сравнение по години на разходите за придобиване на дълготрайни материални активи в селските общини.

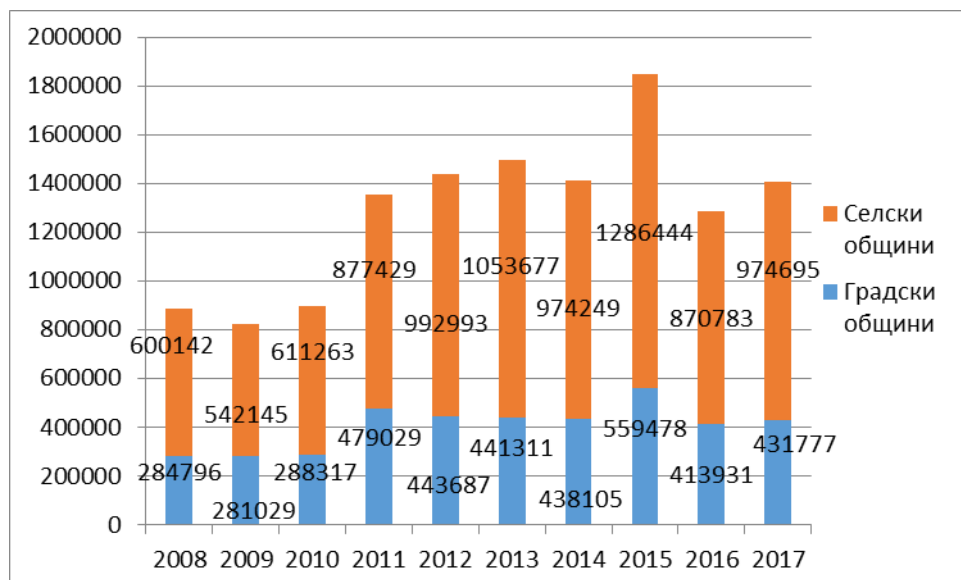
Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

Фигура 49 показва, че най-големи са разходите за придобиване на ДМА в селските общини през 2008г., следвани от 2015г., 2014г. и 2012г. Най-малка е стойността на индикатора през 2010г., 2011г., 2016г. и 2013г. Като цяло тенденцията е за нарастване на разходите за придобиване на ДМА в селските общини.

Сумата на разходите за придобиване на ДМА силно варират в селските общини. През периода 2008-2017г. като общини с най-ниска стойност на показателя се очертават: Бойница, Трекляно, Челопеч, Бобошево, Чавдар, Мирково, Антон, Невестино. Тези общини се характеризират с нисък брой на населението (под 3 хил. жители).

Като общини с най-голям размер на разходите за придобиване на ДМА през разглеждания период се очертават: Раднево, Несебър, Девня, Каварна, Марица, Гълъбово, Севлиево, Петрич, Раковски, Балчик, Ботевград, Панагюрище.

Фигура 50 Разходи за придобиване на ДМА в селско, горско и рибно стопанство в селските и градските общини в България

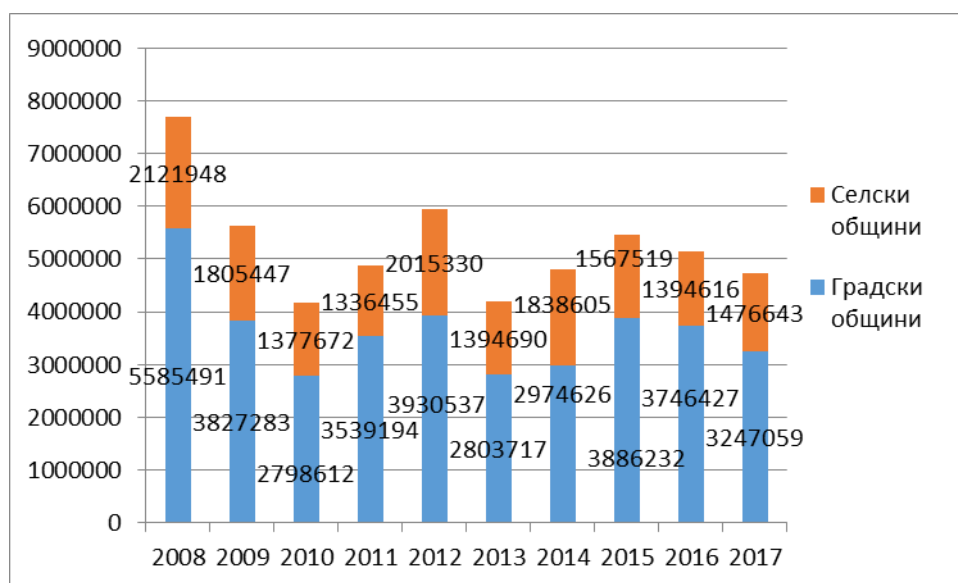
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017г. разходите за придобиване на дълготрайни материални активи в селско, горско и рибно стопанство в България достигат до 1451728 хил. лева, което е с 56.0% повече, отколкото през 2008г. В селските общини разходите за придобиване на ДМА в аграрния сектор също нарастват през разглеждания период, достигайки до 974695 хил. лева или регистрирано е увеличение от 62.4%. За градските общини това увеличение е от 51.6%. Общата сума на разходите за придобиване на ДМА в селско, горско и рибно стопанство в България през периода 2008-2017г. на национално ниво е 13266737 хил. лева, от които 4061460 хил. лева (30.6%) са инвестирани в градските общини, а 8783820 хил. лева - в селските общини (66.2%), т.е. повече от 2 пъти сравнено с градските. Делът на разходите за придобиване на ДМА в аграрния сектор в селските общини спрямо общата сума на показателя за България варира през периода: от 59.7% през 2011г. до 68.9% през 2013г. Темпът на изменение при база предходна година показва, че нарастването на показателя през периода 2008-2017г. се е извършвало неравномерно.

Наблюдава се тенденция за увеличение на разходите за придобиване на дълготрайни материални активи в селско, горско и рибно стопанство както за селските, така и за градските общини, макар и с ясно забележими вариации на сумите по години.

Фигура 51. Разходи за придобиване на ДМА в индустрията (с изкл. на строителството) в селските и градските общини в България

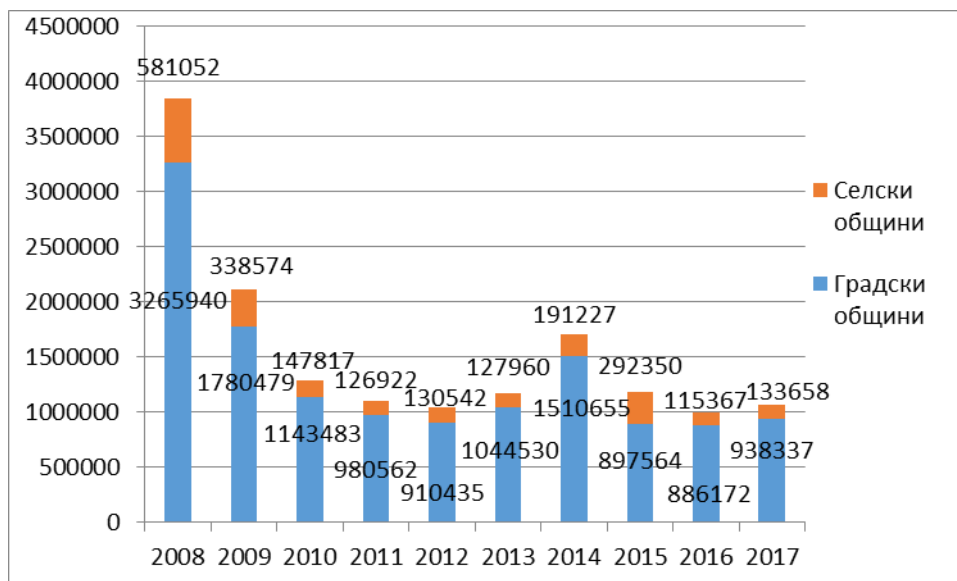
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017г. разходите за придобиване на ДМА в индустрията представени на Фигура 51 (с изключение на строителството) в България достигат до 5483668 хил. лева, което е с 39.8% по-малко, отколкото през 2008г. В селските общини разходите за придобиване на ДМА в индустрията също бележат намаление, достигайки до 1476643 хил. лева, което е с 30.4% по-малко от 2008г. В градските общини също се забелязва намаление от 41.9%. Общата сума на разходите за придобиване на ДМА в индустрията в България през периода 2008-2017г. е 63193381 хил. лева, от които 36339178 хил. лева (57.5%) са инвестирани в градските общини, а 16328925 хил. лева - в селските общини (25.8%). Делът на разходите за придобиване на ДМА в индустрията в селските общини спрямо общата сума на показателя за България се запазва на едно относително постоянно ниво през периода.

През периода са намалели разходите за придобиване на ДМА в сектора, както за селските, така и за градските общини, въпреки че се забелязва известно стабилизиране на показателя през втората половина на периода.

Фигура 52 Разходи за придобиване на ДМА в строителството в селските и градските общини в България

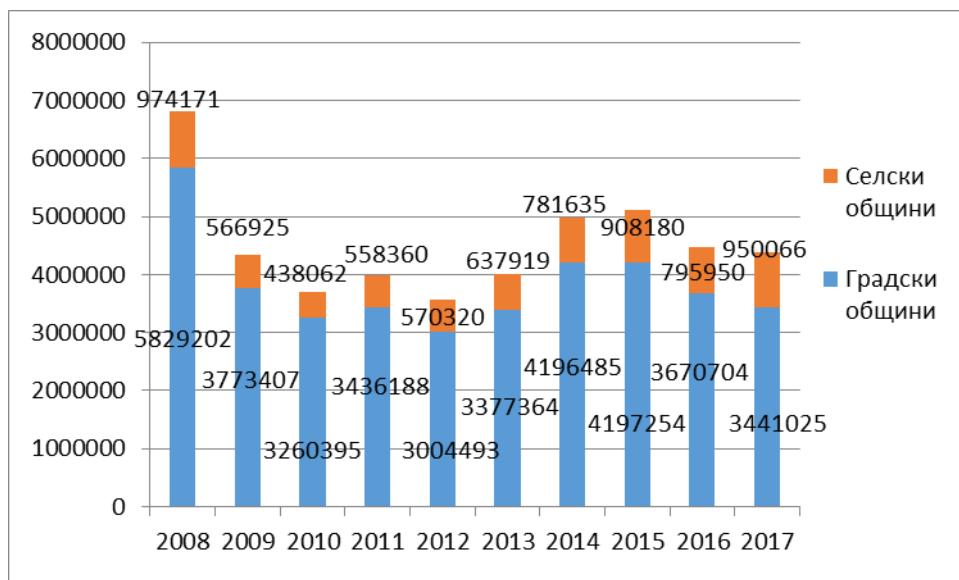
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017г. разходите за придобиване на ДМА в строителството в България достигат до 1120730 хил. лева, което е с 71.4% по-малко, отколкото през 2008г. В селските общини разходите за ДМА в строителството също бележат намаление от 77% през периода 2008-2017г., достигайки до 133658 хил. лева. За градските общини изменението също е отрицателно по стойност (-71.3%). Общата сума на разходите за придобиване на ДМА в строителството в България през разглеждания период е 16614165 хил. лева, от които 13358157 хил. лева (80.4%) са инвестирани в градските общини, а 2185469 хил. лева - в селските общини (13.2%). Делът на разходите за придобиване на ДМА в строителството в селските общини спрямо общата сума на показателя за България варира от 9.8% през 2013 г. до 19.3% през 2015 г.

През периода е налице намаление на разходите за придобиване на ДМА в сектора, както за селските, така и за градските общини.

Фигура 53 Разходи за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството в селските и градските общини в България

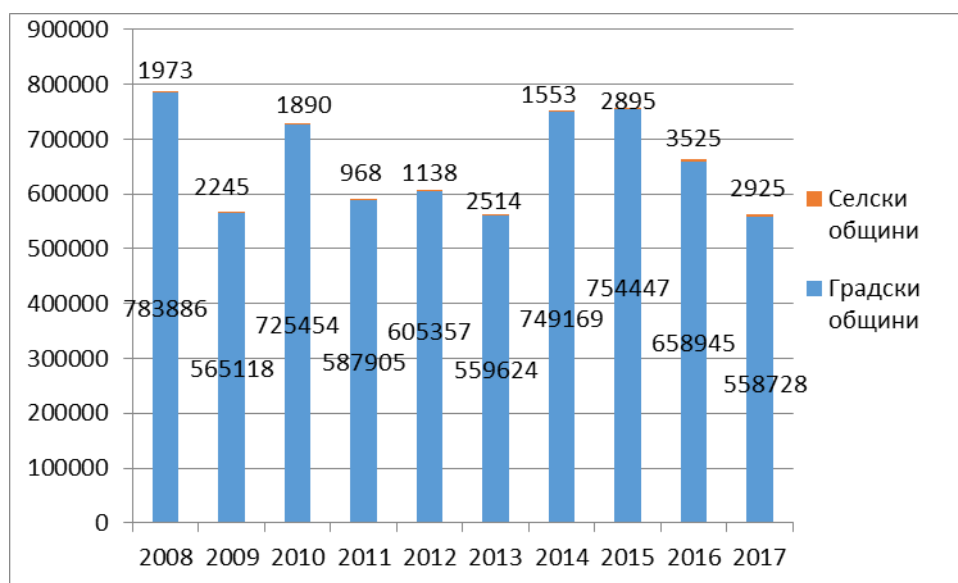
Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017г. разходите за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството в България достигат до 4571993 хил. лева, което е с 33% по-малко, отколкото през 2008г. В селските общини разходите за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството също бележат намаление от 2.5% през периода 2008-2017г., достигайки до 950066 хил. лева през 2017г. За градските общини намалението е от 41%. Общата сума на разходите за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството в България през разглеждания период е 46390231 хил. лева, от които 38186517 хил. лева (82.3%) са инвестирани в градските общини, а 7181588 хил. лева - в селските общини (15.5%). Делът на разходите за придобиване на ДМА в сектора в селските общини спрямо общата сума на показателя за България постепенно нараства, достигайки до 20.8% през 2017г.

Въпреки че до 2013г. е налице спад на разходите за придобиване на ДМА в търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството на национално ниво, паралелно със съживяване на икономиката тенденцията е към повишаване в селските общини.

Фигура 54 Разходи за придобиване на ДМА в създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения в селските и градските общини в България

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

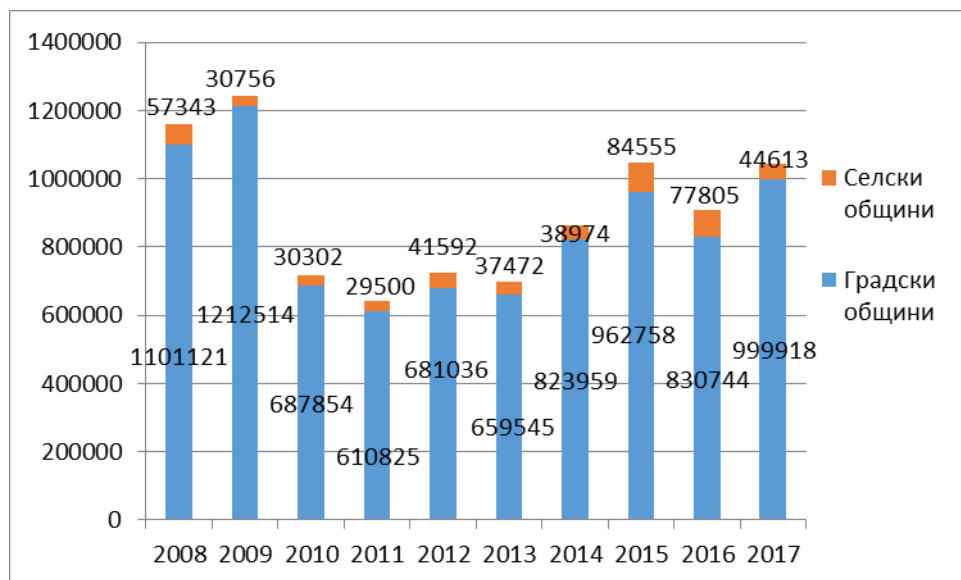
Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017г. разходите за придобиване на ДМА в създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения в България достигат до 580836 хил. лева, което е с 27.4% по-малко, отколкото през 2008г. В селските общини разходите за придобиване на ДМА в сектора бележат увеличение от 48.3% за периода 2008-2017г., но въпреки това инвестициите в ДМА е незначителен в рамките на национално ниво.

През изследвания период се забелязва тенденция за нарастване на разходите за придобиване на ДМА в сектора в селските общини, но делът им спрямо стойността на показателя на национално ниво, остава все още много нисък.

През 2017г. разходите за придобиване на ДМА от операции с недвижими имоти в България достигат до 1865705 хил. лева, което е с 50.8% по-малко, отколкото през 2008г. И в селските и в градските общини е налице намаление на стойността на разходите за придобиване на ДМА в сектора през периода 2008-2017г. като намалението за селските общини е от 64.6%, достигайки до 100801 хил. лева през 2017г.

Фигура 55 Разходи за придобиване на ДМА от професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности в селските и градските общини в България

Забележка: Поради наличие на конфиденциални данни на ниво община, сумата на градските и селските общини не се равняват с тези на национално ниво.

Източник: Собствени калкулации по данни на НСИ

През 2017г. разходите за придобиване на ДМА от професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности в България достигат до 1 068 252 хил. лева, което е с 15.2% по-малко, отколкото през 2008г. И в селските и в градските общини е налице намаление на стойността на разходите за придобиване на ДМА в сектора през периода 2008-2017 г. като намалението за селските общини е от 22.2%, достигайки до 44 613 хил. лева през 2017г. За селските общини делът на показателя заема от 2.4% до 8% от общата сума на разходите за придобиване на ДМА за сектора през разглеждания период. След 2011г. се забелязва тенденция за увеличаване стойността на разходите за придобиване на ДМА в сектора в селските и в градските общини.

Въпреки негативното изменение на показателя за разглеждания период, очертава се тенденция за повишаване на разходите за придобиване на ДМА от професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности в селските и градските общини на България.

Обобщени изводи от анализа на разходите за придобиване на ДМА в различните сектори за периода 2008-2017г.

Разходите за създаване на ДМА определят степента на икономическо развитие, както и коя икономическа област доминира.

За периода 2008-2017г. най-много разходи за придобиване на ДМА в страната са отчетени в сектора на индустрията (с изкл. на строителството); търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство; операции с недвижими имоти.

Инвестициите в ДМА за сектора създаване и разпространение на информация и творчески продукти и далекосъобщения са предимно в градските общини.

Анализът показва, че разходите за придобиване на ДМА в селските общини в сектор „Селско, горско и рибно стопанство“ имат изразена възходяща тенденция. За всички останали сектори на икономика инвестициите са по-добре представени в градските общини и са по-големи, отколкото в селските общини.

Във всички анализирани сектори на икономиката разходите за придобиване на ДМА растат. Инвестициите в придобиване на ДМА в сектор „Професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности“ са насочени в голямата си част именно към аутсорсинг индустрията и информационно – комуникационни продукти. Този сектор е концентриран извън селските райони, което е обяснимо от гледна точка на по-доброто качество на трудовите ресурси и на броя на населението в трудоспособна възраст. Този бранш в последните години се разви в столицата, Пловдив, Стара Загора. Секторът на търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството като инвестиции са по-слабо изразени в селските общини, отколкото в градските.

Растежът на разходите за придобиване на ДМА е съсредоточен в населени места, където има по-висока икономическа активност и е по-слаб в общините с малък инвестиционен, производствен и човешки потенциал.

Отчита се разлика в разходите за придобиване на ДМА през разглежданите години между селските общини. Тази разлика засилва сегментацията между икономическото развитие на общините, както и вътрешните регионални различия в рамките на селските райони.

Инвестиции в неземеделски дейности – обхват на селските райони до 15000 души

При модифицираната дефиниция селски район с най-голямо населено място под 15000 жители) отпадат 17 общини, които са селски райони по настоящата дефиниция (Таблица 65) Общият брой на микро предприятия, развиващи стопанска дейност в тези 17 общини е 26281, което е 7.01% от общият брой на микропредприятията в страната, и 24.1% от общия брой в 232 общини селски райони.

Броят на наетите лица в служебни и трудови правоотношения в отпадащите общини е 145929, което е 6.3% от общия брой на наетите лица в страната и 24.8% от общия брой на наетите лица в 232 селски общини. Населението в трудоспособна възраст възлиза на 299845, което е 7.1% от трудоспособното население на страната.

Произведената от тях продукция възлиза на 6.6% от общата продукция за страната и 33.9% от общата продукция за селските райони .

Производствата създават около 6.5% добавена стойност спрямо общата за страната и създават 29.5% от общата добавена стойност за селските райони.

Таблица 65 Характеристики на общините, които отпадат от обхвата на модифицираната дефиниция за селски райони към 2017 г.

Общини	Микро предприятия (бр.)	Приходи от дейността (хил.лв.)	ДС по факторни разходи бр. заети в тях лица (хил.лв.)	Произведена продукция (хил.лв.)	Нетни приходи от продажба (хил.лв.)	Наети лица служебни и трудови	Брой нас. в трудо-способна възраст	% на наетите към бр. в трудо-способна възраст (община)
Айтос	1249	122040	22582	67891	110978	3483	16960	20,5%
Карнобат	822	143951	30092	60481	123542	7355	13467	54,6%
Гоце Делчев	1748	220200	41916	99491	205658	11928	18669	63,9%
Петрич	5024	1261529	271489	831706	1210515	16616	29923	55,5%
Сандански	2912	379837	102684	217765	366586	10015	22315	44,9%
Севлиево	1274	181457	36700	86824	167681	14231	17816	79,9%
Троян	1532	197590	39413	106419	183530	10250	16018	64,0%
Лом	647	57000	13981	30476	54683	5263	13912	37,8%
Велинград	1428	119090	25031	58457	111284	7699	20286	38,0%
Панагюрище	896	108800	24625	68687	92800	8284	13239	62,6%
Пещера	684	79886	15133	57009	71658	5834	10477	55,7%
Карлово	1591	171529	38659	74611	158070	8028	27757	28,9%
Ботевград	1315	146414	27508	82013	125184	12663	18044	70,2%
Самоков	1798	191773	30410	109548	166506	8052	20025	40,2%
Нова Загора	1093	151500	41203	84000	128000	6283	20232	31,1%
Свиленград	1268	144750	35076	74000	115000	5568	5797	96,0%
Харманли	1000	130505	26226	54467	111849	4377	14908	29,4%

Общо за общините	26281	3807851	822728	2163845	3503524	145929	299845	
Общо за страната	374646	69138853	12568432	32637826	71517924	2308129	4200909	
Съотношение към общото ниво за страната	7,0%	5,5%	6,5%	6,63%	4,90%	6,3%	7,1%	
Общо за селските райони	107312	53861226	2791065	6372835	12881346	587544		
Дял към нивото в селските райони	24,5%	7,1%	29,5%	33,9%	27,2%	24,8%		

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

При новият обхват на селските райони, тези микро предприятия ще отпаднат от обхвата на финансирани дейности и бизнес по ПРСР, но ще бъдат допустими за финансиране по оперативните програми. Разпределението на финансовия ресурс на СПРЗСР към по-малък брой микро предприятия в по-слабо развити райони ще има посилен ефект за общините с икономически и производствен потенциал.

Намаленият обхват на селските райони ще позволи по-голяма насоченост към диверсификация на типичните земеделски дейности, създаване на производства в ИТ сектор с висока добавена стойност, създаване на стартиращи предприятия и подкрепа на предприемачеството. Подкрепата предоставя допълнителен стимул за пълно използване на материалния и човешки потенциал.

3.5.5. Туризъм

Оценка на развитие на туризма и на изградената туристическа инфраструктура

Туризмът е бързо развиващ се структуроопределящ сектор в българската икономика, който е сред двигателите на икономическия растеж и има съществен принос към brutния вътрешен продукт (БВП) и към осигуряване на заетостта. България е страна, която е климатично и природно надарена да развива зимен, летен и алтернативен туризъм. В страната има условия за многообразни видове туризъм – рекреационен (спа туризъм), селски туризъм, еко-туризъм, винен, културно исторически туризъм. Страната е богата на находища с минерални извори, общо в

страната те са около 225, по-голямата част от тях се намират в Южна България – 148 извора, а в Северна – 77³⁷. Според регистъра на туристическите атракции³⁸ в страната има над 3500 обекта, които са разпределени относително равномерно на територията. За последните години в резултат на европейското (ЕФРР и ЕЗФРСР) и национално финансиране те се превърнаха от природни, културни и исторически обекти в туристически ресурси. Общият брой на културно-историческите туристически ресурси в България се оценява на около 40 хиляди³⁹. Регистърът на туристическите атракции⁴⁰ съдържа над 3500 обекта, които са разположени на територията на страната, но някои, поради лошо качество на пътната инфраструктура, са трудно достъпни, което намалява атрактивността и посещенията.

България е една от богатите на биоразнообразие страни в Европа и привлича природолюбители с изградените си природно-териториални комплекси за ловен и орнитоложкият туризъм. По данни от НСИ в страната има 55 резервата, 364 природни забележителности, 3 национални и 11 природни парка.

Туризмът е важен фактор за развитието на регионите, за развитие на местния икономически потенциал.

Туризмът има и социално значение - за 2017г. е осигурил трудова заетост за над 169 хиляди души⁴¹.

По данни на БНБ приходите от международен туризъм през 2018г. надхвърлят 3,7 млрд. евро. Ръстът спрямо 2017г. е 6,5%⁴². За 2017г. туризмът е с 13% принос към БВП. Туризмът е динамичен по отношение на основните си показатели, колебанията показват, че е чувствителен към климатични промени, икономически и политически решения. В динамиката на развитие на туризма има известни колебания през периода (2008-2017г.). След спад от 2012г. се наблюдава ръст в броя на чуждестранните туристи за 2014г. и на приходите от реализирани нощувки. Устойчивост на ръста на туристите се отчита за 2017 и 2018г. Фактор, който следва да се отчете е и добрата транспортна свързаност на чуждите туристи, а именно навлизащите все повече нискотарифни авиокомпаниии, които предлагат изгодни цени за билети до България. По отношение на

³⁷ Находищата в страната с минерална вода са около 500, но не всички са проучени. <http://www.voda.bg/news-12/info-723>

³⁸ <http://rta.tourism.government.bg/TARegister.aspx>, към началото на 2019 г.

³⁹ Социално – икономически анализ на регионите 2018 г. втора част

⁴⁰ <http://rta.tourism.government.bg/TARegister.aspx>, към началото на 2019 г.

⁴¹ <https://www.nsi.bg/bg/content/7731/>

⁴² Министерство на туризма

посещаемостта на чуждите туристи следва да се отчете и сезонността, както и въздействието на климатичните промени, които при ниски валежи от сняг засягат зимните ни курорти. За да се намалят ефектите на промените в климата е необходима диверсификация на сектора като се развиват и разширяват алтернативните му форми – спа, селски и еко туризъм.

Туризмът в селските райони е алтернативна форма на туристическа дейност, който допринася за разнообразяване на местната икономика извън типичните земеделски дейности.

Предпоставка за привличане на туристи, за развитие на селския туризъм и за разширяване на легловата база, са туристическите фестивали и събития, които показват богатството от традиции и автентичността на българската култура и духовност. В регистъра на туристическите фестивали и събития са записани 1278 записа, от които с международно значение са 99, с национално – 358, с регионално – 279, с общинско – 43, и с местно – 505.

Туристическата инфраструктура включва хотели, ресторанти, допълнителни услуги (търговия, спортни, медицински, информационни и др.). Поради ограничения обхват на публичната и статистическата информация в анализа е наблегнато на следните параметри – места за настаняване, брой туристи, приходи от реализирани нощувки. Приходите показват и степента на използване и на натовареност на изградената материална база.

Съгласно концепцията за туристическо райониране от 2015 г. територията на страната е разделена на 9 туристически района (*Таблица 66*)⁴³. За всеки туристически район⁴⁴ е определен център като районите са определени по следните критерии:

- Централно географско положение и удобна транспортна достъпност в рамките на района;
- Възможност за административно взаимодействие – предлагат се предимно областни центрове;

⁴³ <http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/strategicheski-dokumenti/koncepciya-za-turisticheskoyonirane-na-bulgariya>. Концепцията е разработена за изпълнението на новия Закон за туризма от 26.03.2013 г., който за първи път у нас регламентира създаването на туристически райони за целите на регионалния маркетинг и управлението на туризма на регионално ниво.

⁴⁴ Определение за туристически район. Туристическият район е значима по обхват част от територията на страната, където има условия да се формира специфична комбинация от туристически продукти, (благодарение на съчетание на социално-икономически, културни и природни условия за туризъм). Той може да бъде обект на собствен маркетинг и реклама, и обект на целенасочено управление от орган на сдружени туристически организации и общини, подпомагани (и контролирани) от държавата.”

- Достатъчно високо ниво на реално туристическо развитие – „силният” център да поеме лидерска роля при управлението на целия район;

Цел на създаването на туристическите райони е да се развие маркетинг на регионалния туристически продукт, да се открие неговата специфика, което е условие за създаването на хомогенни райони с определена идентичност. С тази концепция се поставя нов подход за устройственото планиране, който ще позволи да се разгърне съществуващия потенциал за развитие на туризма на базата на определени туристически области с определена специфика и идентичност.

Таблица 66 Териториален обхват на туристическите райони в България

Район	Области и общини
1. Район Дунав (67 общини)	Област Велико Търново – общини Павликени, Полски Тръмбеш, Свищов, Сухиндол. (4) Област Видин – общини Видин, Белоградчик, Бойница, Брегово, Грамада, Димово, Кула, Макреш, Ново село, Ружинци. (10) Област Враца – общини Борован, Бяла Слатина, Козлодуй, Мизия, Оряхово, Хайредин. (6) Област Ловеч – община Летница. (1) Област Монтана – общини Бойчиновци, Брусарци, Вълчедръм, Лом, Медковец, Якимово (6) Област Плевен – общини Плевен, Долна Митрополия, Долни Дъбник, Белене, Гулянци, Искър, Кнежа, Левски, Никопол, Пордим, Червен бряг. (11) Област Разград – общини Разград, Завет, Исперих, Кубрат, Лозница, Самуил, Цар Калоян. (7) Област Русе – общини Русе, Борово, Бяла, Ветово, Иваново, Две могили, Сливо поле, Ценово. (8) Област Силистра – общини Силистра, Алфатар, Тутракан, Главиница, Дулово, Кайнарджа, Ситово. (7) Област Търговище – община Търговище, Опака, Попово. (3) Област Шумен – Венец, Каолиново, Никола Козлево, Хитрино. (4)
2. Район Стара планина (32 общини)	Област Бургас – община Сунгурларе, (1) Област Велико Търново – общини Велико Търново, Горна Оряховица, Елена, Златарица, Лясковец, Стражица. (6) Област Видин – община Чупрене. (1) Област Враца – общини Враца, Криводол, Мездра, Роман. (4) Област Габрово – общини Габрово, Дряново, Севлиево, Трявна. (4) Област Ловеч – общини Ловеч, Троян, Априлци, Луковит, Тетевен, Угърчин, Ябланица. (7) Област Монтана – общини Монтана, Берковица, Вършец, Георги Дамяново, Чипровци. (5) Област Сливен – община, Котел. (1) Област Търговище – общини Антоново, Омуртаг. (2) Област Шумен- община Върбица. (1)
3. Район София (23 общини)	Област Кюстендил – общини Кюстендил, Невестино, Трекляно, Бобов дол. (4) Област Перник – общини Перник, Брезник, Земен, Ковачевци, Радомир, Трън. (6) Област София-град – Столична община (1) София област – общини Ботевград, Божурище, Горна Малина, Елин Пелин, Годеч, Драгоман, Етрополе, Ихтиман, Костинброд, Правец, Своге, Сливница. (12)
4. Район Тракия	Област Пазарджик – общини Пазарджик, Пещера, Лесичово, Септември. (4) Област Пловдив – общини Пловдив, Брезово, Калояново, Кричим, Марица, Перущица, Раковски,

(35 общини)	Садово, Първомай, Стамболийски, Съединение. (11) Област Стара Загора – общини Стара Загора, Братя Даскалови, Гълъбово, Нова Загора, Опан, Раднево, Чирпан. (7) Област Хасково – общини Хасково, Димитровград, Любимец, Минерални бани, Свиленград, Симеоновград, Стамболово, Харманли, Тополовград. (9) Област Ямбол – общини Ямбол, Елхово, Страджа, Тунджа. (4)
5. Район Долина на розите (19 общини)	Област Пазарджик – общини Панагюрище, Стрелча. (2) Област Пловдив – общини Карлово, Хисаря, Сопот. (3) Област Сливен – общини Сливен, Твърдица. (2) София област – общини Антон, Златица, Пирдоп, Чавдар, Копревщица, Мирково, Челопеч. (7) Област Стара Загора – общини Николаево, Мъглиж, Павел баня, Гурково, Казанлък. (5)
6. Район Рила-Пирин (23 общини)	Област Благоевград – общини Благоевград, Банско, Белица, Гоце Делчев, Гърмен, Кресна, Петрич, Разлог, Сандански, Сатовча, Симитли, Струмяни, Хаджидимово, Якоруда. (14) Област Кюстендил – общини Бобошево, Дупница, Кочериново, Рила, Сапарева баня. (5) Област Пазарджик – община Белово. (1) София област – общини Самоков, Долна баня, Костенец. (3)
7. Район Родопи (27 общини)	Област Кърджали – общини Кърджали, Джебел, Черноочене, Кирково, Крумовград, Момчилград. (6) Област Пазарджик – общини Батак, Брацигово, Велинград, Ракитово. (4) Област Пловдив – общини Асеновград, Куклен, Родопи, Лъки. (4) Област Смолян – общини Смолян, Чепеларе, Баните, Борино, Девин, Доспат, Златоград, Неделино, Мадан, Рудозем. (10) Област Хасково – общини Ардино, Ивайловград, Маджарово. (3)
8. Район Варненско Черноморие (25 общини)	Област Варна – общини Аврен, Аксаково, Белослав, Бяла, Варна, Ветрино, Вълчи дол, Девня, Долни Чифлик, Дългопол, Провадия, Суворово. (12) Област Добрич – общини Добрич, Добрич-селска, Балчик, Генерал Тошево, Каварна, Крушари, Тервел, Шабла. (8) Област Шумен – общини Шумен, Велики Преслав, Каспичан, Нови пазар, Смядово. (5)
9. Район Бургаско Черноморие (13 общини)	Област Бургас – общини Бургас, Айтос, Болярово, Камено, Карнобат, Малко Търново, Несебър, Поморие, Приморско, Руен, Созопол, Средец, Царево. (13)

Източник: Концепция за туристическо райониране на България, 2014 г

Фигура 56 Схема на туристическо райониране

Източник: Концепция за туристическо райониране на България, 2014 г.

Концентрацията и качеството на туристическите ресурси по райони, както и наследените продуктови особености, обуславят съответната основна и разширена специализация, препоръчана от специалистите в Концепцията за туристическо райониране на България (Таблица 67 и Фигура 56).

Таблица 67 Основна и разширена специализация на туристическите райони

Туристически район	Основна специализация	Разширена специализация
Район Дунав	Културен и круизен туризъм	1. Културно-исторически туризъм
		2. Речен круизен туризъм
		3. Приключенски и ескотуризм
		4. Градски развлекателен и шопинг туризъм
		5. Винен и кулинарен туризъм
		6. Религиозен и поклоннически туризъм
Район Стара планина	Планински и културен туризъм	1. Планински пешеходен и рекреативен туризъм
		2. Културно-исторически, фестивален и творчески
		3. Приключенски и ескотуризм
		4. Селски туризъм
		5. Религиозен и поклоннически туризъм
		6. Планински Ски туризъм

Район Долина на розите	Здравен и културен туризъм	1. Балнеотуризм, СПА и уелнес туризм
		2. Културно-исторически и фестивален туризм
		3. Приключенски и екотуризм
		4. Планински пешеходен и рекреативен туризм
		5. Винен туризм
Район Тракия	Културен и винен туризм	1. Културен туризм (всички видове)
		2. Винен туризм
		3. Делови туризм (MICE)
		4. Градски развлекателен и шопинг туризм
		5. Здравен туризм (всички видове)
		6. Приключенски и екотуризм
Район Родопи	Планински и селски туризм	1. Планински туризм (всички видове – ски, пешеходен, рекреативен)
		2. Селски туризм
		3. Балнеотуризм, СПА и уелнес туризм
		4. Приключенски и екотуризм
		5. Културно-исторически и фестивален туризм
		6. Религиозен и поклоннически туризм
Район Рила-Пирин	Планински и религиозен туризм	1. Планински туризм (всички видове – ски, пешеходен, рекреативен)
		2. Религиозен и поклоннически туризм
		3. Приключенски и екотуризм
		4. Балнеотуризм, СПА и уелнес туризм
		5. Културно-исторически и фестивален туризм
		6. Винен туризм
Район София	Делови и културен туризм	1. Делови туризм (MICE)
		2. Културен туризм (всички видове)
		3. Планински туризм (всички видове)
		4. Здравен туризм (всички видове)
		5. Религиозен и поклоннически туризм
		6. Приключенски и екотуризм
Район Варненско Черноморие	Морски и спортен туризм	1. Морски рекреативен туризм
		2. Спортен туризм
		3. Културно-исторически и фестивален туризм
		4. Делови туризм (MICE)
		5. Здравен туризм (всички видове)
		6. Екотуризм
Район Бургаско Черноморие	Морски и културен туризм	1. Морски рекреативен туризм
		2. Културен туризм (всички видове)
		3. Приключенски и екотуризм
		4. Здравен туризм (всички видове)
		5. Селски туризм
		6. Религиозен и поклоннически туризм

Източник: Концепция за туристическо райониране на България, 2014 г

Туристическа инфраструктура

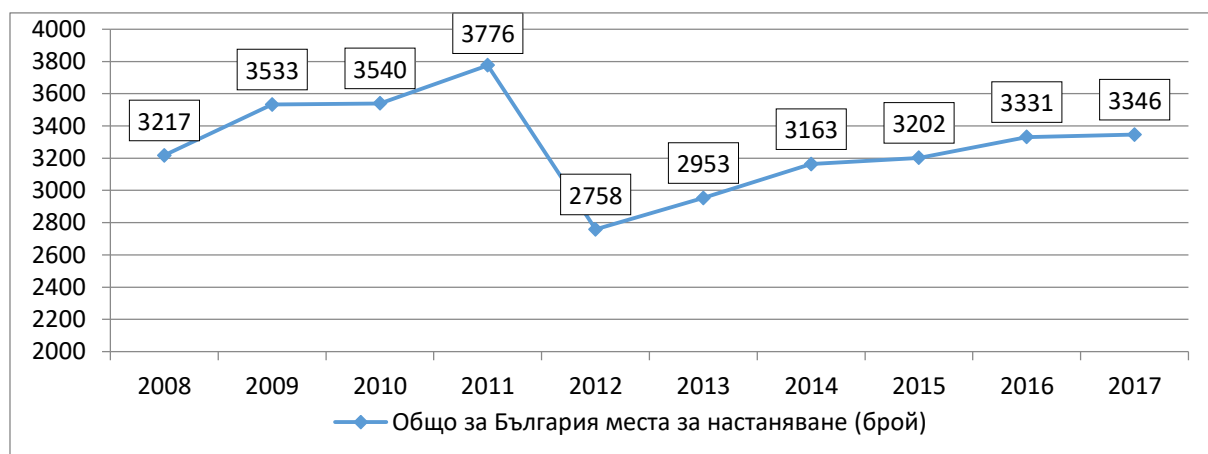
Материалната база на туризма е разположена в дестинации, които са привлекателни за местните и за чуждите туристи, поради природни, културни и исторически ресурси. Туристическите ресурси са разпределени неравномерно като се отличават - морски, зимни, балнеоложки, спа, културно-исторически, природни дестинации. Селският туризъм е също разпръснат на територията на страната, обаче е предпоставка за намаляване на концентрацията на туристическите ресурси в традиционните туристически дестинации и за развитие на неземеделски дейности.

Според данни на НСИ за 2018г. в страната има общо 3458 места за настаняване⁴⁵, като около половината от тях се намират на територията на двата черноморски района (Югоизточен и Североизточен), в Североизточен район, 21.8% и в Югоизточен - 28.7%, Северозападен район е 5.1%.

В основните зимни и морски курорти⁴⁶ местата за настаняване са 13% от общия брой за страната. С голям брой места за настаняване са областите Бургас, Варна, Смолян, Благоевград, Пловдив, Добрич и Велико Търново.

Брой места за настаняване в България

Фигура 57 Общ брой места за настаняване в България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

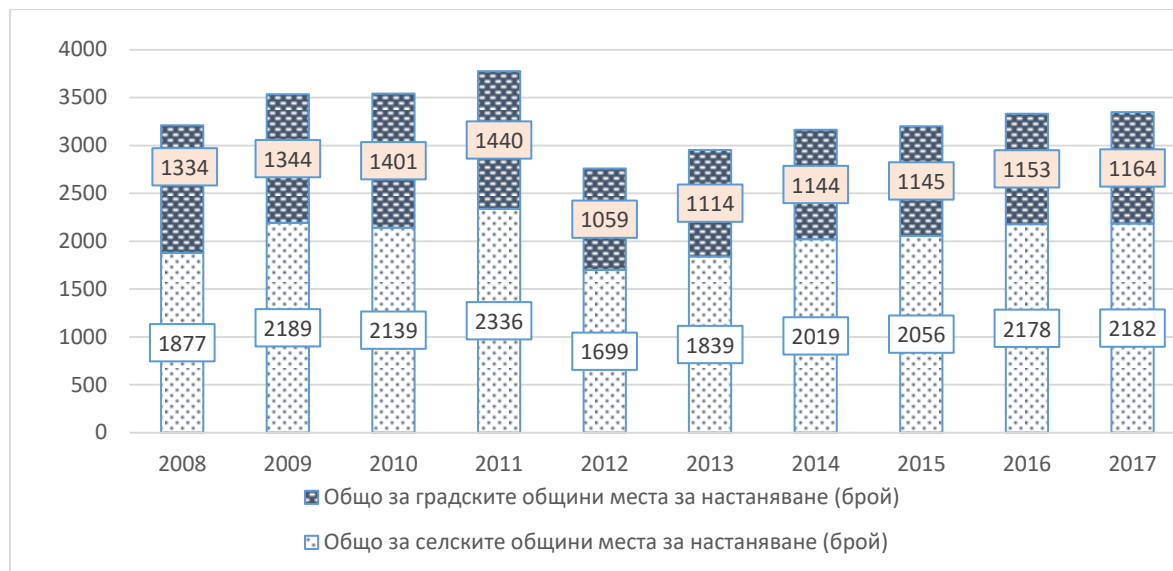
Общият брой на местата за настаняване се увеличават след 2012г., когато е регистриран най-големият спад за сектора. За 2008г. местата за настаняване на

⁴⁵ Според наредба на Министерство на туризма местата за настаняване включват : клас А – хотели, мотели, апартаментни туристически комплекси, вилни селища, туристически селища и вили; клас Б – семейни хотели, хостели, пансиони, почивни станции, къщи за гости, стаи за гости, апартаменти за гости, бунгала и къмпинги.

⁴⁶ НСИ наблюдава Албена, Боровец, Дюни, Злати пясъци, Пампорово, ММЦ Приморско, Св. Константин и Елена, Слънчев бряг.

територията на страната са 3217, което е с 129 по-малко спрямо 2017г. През 2017г. местата за настаняване в градските общини са 1164, което е с 170 бр. по-малко сравнено с 2008г (Фигура 57).

Фигура 58 Места за настаняване в селските и в градските райони на България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Намаление на местата за настаняване е отчетено за 2012 и 2013г., след което броят им постепенно се повишава (Фигура 58). Този спад може да се обясни с рецесията в икономиката, свиване на съвкупното търсене в страната, което се отрази на инвестициите в бизнеса и предизвика намаление на местата за настаняване. Положителната промяна в селските райони се дължи на инвестициите. Прави впечатление, че инвестициите са в места с културни, исторически и природни забележителности. Например община Иваново, Костенец, Долна Баня, Смядово, Панагюрище и др.

Местата за настаняване в селските райони се свързват и с минералните извори. културни и природни забележителности – Банско (село Баня), Велинград, Варвара (Област Пазарджик), Сандански, Павел Баня, Хисаря, Вършец, Стрелча, Шипково, Сапарева Баня, Девин, Поморие, Добринище и др. (в страната са създадени 128 балнеоложки и спа центрове, а минералните находища са около 500). По данни на регистъра на туристическите атракции има места за настаняване извън познати туристически дестинации и в малки населени места, но пътната инфраструктура е в недобро състояние и са трудно достъпни за посещения.

За 2017г. хотелите на територията на страната са 2110, което е с 464 повече спрямо 2008г. когато те са били 1646. Развитието на туризма е едно от приоритетните

направления на Програмата за развитие на селските райони 2007-2013г.⁴⁷, целящо развитие на местната икономика чрез използване на наличните природни, културни, традиционни и исторически дадености.

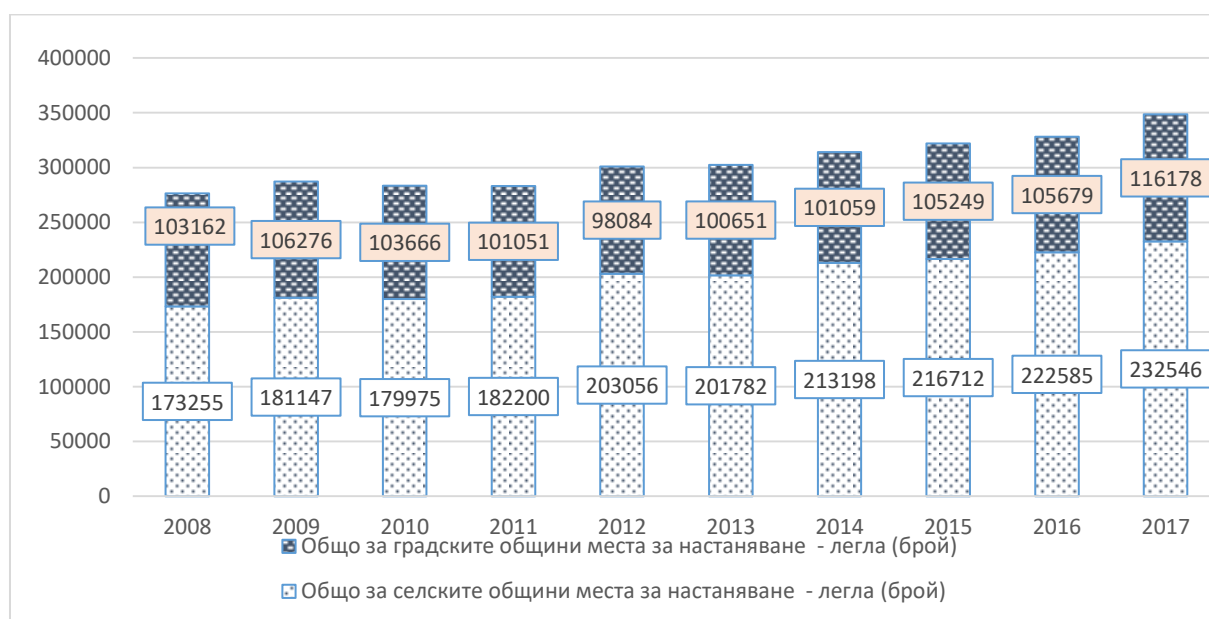
От местата за настаняване, хотелите в селските райони през 2008г. са 870, а за 2017г. техният брой е 1271, т.е. за периода е регистрирано увеличение от 401 бр. в тази категория. Регистрираните хотели в селските райони са около 60%, а в останалите общини съответно 40%.

Легловата база обхваща 348724 легла за 2017г., което е с 72138 повече спрямо 2008г. (леглата на територията на страната са 276586). Нарастването е плавно, независимо от спада през 2011г. на местата за настаняване. Нарастването се отнася и за селските райони: през 2008г. броят им е 173255, а през 2017г. достига до 232546 броя, което е с 59291 повече легла. В останалите общини извън селските райони, легловата база също се разширява и от 103162 легла за 2008г. достига до 116178 броя за 2017г. като само през 2012г. броят им се понижава спрямо предходната 2011 г. (98084 бр.)

За 2017г. на територията на страната са отчетени 348724 легла в местата за настаняване като се наблюдава увеличение спрямо 2008г. с 72138 броя. За същата година селските райони с брой легла над 10000 са четири: Несебър, Балчик, Самоков и Приморско; от 4000 до 10000 легла има в 5 общини: Созопол, Банско, Царево, Чепеларе и Бяла (област Варна); от 1000 до 4000 легла има в 14 общини: Поморие, Аврен, Велинград, Сандански, Долни чифлик, Каварна, Разлог, Хисаря, Троян, Сапарева баня, Тетевен, Девин, Карлово и Трявна; под 1000 легла има в останалите 149 селски района. В 60 селски района липсват легла (Фигура 59).

⁴⁷ ПРСР 2007–2013 г. мерки за развитие на неземеделски дейности са: Мярка 311 „Разнообразяване към неземеделски дейности”, Мярка 312 „Подкрепа за създаване и развитие на микро предприятия” и Мярка 313 „Насърчаване на туристическата дейност”.

Фигура 59 Легла в местата за настаняване в селските и в градските райони на България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

За периода 2008–2017г. нарастват броя на леглоденонощието. За 2008г. леглоденонощието на територията на страната са 60765292, а през 2017г. броят им нараства до 66467503, което е с 5702211 повече спрямо 2008г.

Леглоденонощието в основните водещи курорти (наблюдавани от статистиката) са 24655820 или 36% от регистрираните в страната.

Леглоденонощието в местата за настаняване в селските райони през 2008г. са 33139205 броя, като нарастващата тенденция е през целия период. През 2017г. леглоденонощието в местата за настаняване в селските райони са 40020058, което е с 6880853 повече от стойността през 2008г. (Таблица 68).

Таблица 68 Брой леглоденонощия в местата за настаняване

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони места за настаняване - леглоденонощия	33139205	33486220	34117653	32409163	32112190	33975886	35932431	36379486	38905542	40020058
Общо за България места за настаняване - леглоденонощия	60765292	61800845	61997293	58855218	56211431	58739766	61396232	62393875	65169474	66467503
Общо за градските райони места за настаняване - леглоденонощия	27575033	28314625	27879640	26446055	24099241	24763880	25463801	25832629	26263932	26447445

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

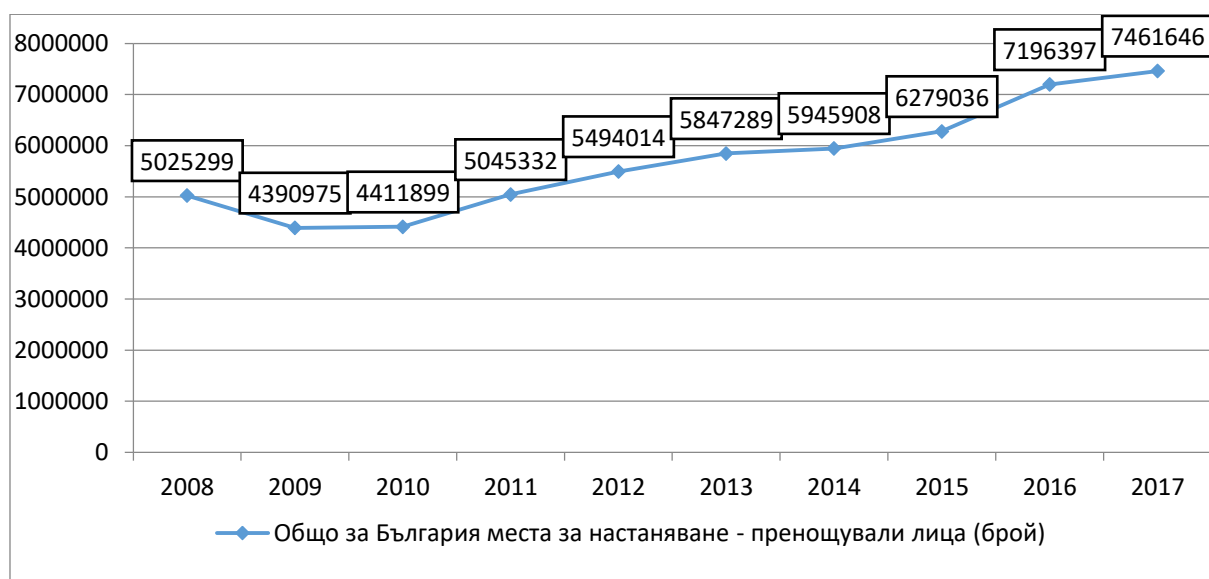
За 2017г. селските райони са отчетени 1000000 броя леглоденонощия в 8 общини: Несебър, Балчик, Банско, Самоков, Приморско, Созопол, Велинград и Чепеларе. В 11 общини са отчетени от 400000 до 1000000 броя леглоденонощия: Царево, Сандански, Аврен, Хисаря, Разлог, Поморие, Сапарева баня, Троян, Бяла (област Варна), Тетевен и Девин. От 100000 до 400000 броя леглоденонощия са отчетени в 26 общини: Карлово, Каварна, Трявна, Долни чифлик, Павел баня, Елена, Костенец, Правец, Гърмен, Златоград, Петрич и др. Под 100000 леглоденонощия има в останалите 127 селски района.

Показатели за развитие на селския туризъм

Брой пренощували лица в България

За 2008г. пренощуващите лица на територията на страната са 5025299, а през 2017г. броят им е 7461646, което е с 2436347 повече (Фигура 60).

Фигура 60 Общо за България пренощували лица

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Пренощуващите лица в селските райони през 2008г. са 2168064 броя, а до 2017г. нарастват на 3707450, което е с 1539386 повече.

Брой реализирани нощувки в България

Броят на реализираните нощувки на територията на България за 2008г. са 18295403, а през 2017г. броят им нараства до 26054096, което е с 7758693 повече (Фигура 61).

Фигура 61 Общо за България реализирани нощувки в местата за настаняване

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Местата за настаняване са концентрирани предимно в Югоизточния (38.8%) и Североизточния (30.5%) район, най малко са в Северозападен район -4%. Посещенията на чужденци в Северозападен район са под 1%, а 81% от чужденците са посетили крайбрежните дестинации (Североизточен и Югоизточен район).

Реализираните нощувки в селските райони през 2008г. са 9992314 като броят им се е увеличил с 5287090 спрямо 2017г., когато те са били 15816030. Динамиката в броя на реализираните нощувки показва устойчив растеж след 2013г. В селските райони за 2017г. са реализирани 61% от броя на нощувките в страната. Именно в селските райони са общините Банско, Добринище, както и общините със спа курорти и този растеж не е случаен.

За 2017г. селските райони с реализиран брой нощувки над 1000000 са: Несебър и Балчик; от 400000 до 1000000 реализирани нощувки има в 5 общини: Приморско, Созопол, Банско, Самоков и Велинград; от 100000 до 400000 реализирани нощувки са отчетени в 10 общини: Царево, Хисаря, Поморие, Сандански, Бяла (област Варна), Чепеларе, Разлог, Аврен, Троян и Каварна. Под 100000 реализирани нощувки има в останалите селски райони.

За 2017г. селските райони с реализиран брой нощувки от чужденци над 1000000 са: Несебър и Балчик; от 400000 до 1000000 реализирани нощувки от чужденци има в 2 общини: Созопол и Банско; от 100000 до 400000 реализирани нощувки от чужденци са отчетени в 6 общини: Приморско, Самоков, Бяла (област Варна), Поморие, Царево и Каварна. Под 100000 реализирани нощувки от чужденци има в останалите селски райони.

Най-голямо увеличение на броя нощувки от чужденци спрямо 2009г. има в 5 общини: Несебър, Балчик, Банско, Бяла (област Варна) и Приморско. Най-съществено отрицателно изменение на показателя за анализирания период има в Аврен.

Леглата в хотелите в селските райони през 2008г. са 144580 броя, а през 2017г. достигат до 196457 легла.

Изменението на броя легла в хотелите през 2017г., както за селските, така и за градските райони спрямо 2008г. е съответно 36% и 2%, като общо за страната е 22%, тенденцията е увеличаваща се, но с бавни темпове.

Чуждестранните туристи най-често се възползват от черноморските и от планинските курорти в България. Най-голям брой реализирани нощувки и приходи от чужденци през 2018г. са отчетени в курортите с национално значение: Албена, Боровец Дюни, Несебър, Царево, Созопол, Приморско, Банско, Пампарово, Чепеларе и др.

Приходи от нощувки

Таблица 69 Приходи от нощувки (общо и от чужденци) в местата за настаняване в страната 2018 г. в лв.

Райони за планиране	Приходи от нощувки общо	Дял от приходите от нощувки в %	Приходи от нощувки на чужденци общо	Дял от приходите от нощувки на чужденци в %
Общо за страната	1455702154	100	1085224585	
Северозападен район	19228722	1,3%	2963555	0,3%
Северен централен район	32945814	2,3%	10071275	0,9%
Североизточен район	471759437	32,4%	400696664	36,9%
Югоизточен район	530062620	36,4%	445927588	41,1%
Югозападен район	284417557	19,5%	192589874	17,7%
Южен централен район	117288004	8,1%	32975629	3,0%

Източник: НСИ

Приходите от нощувки през 2018г. са основно от Югоизточен, Североизточен и Югозападен район. Това са териториите с развит морски и зимен ски туризъм. Това разпределение на приходите е пропорционално свързано с местата за настаняване, а те са

в летните курорти на Черноморското крайбрежие и в зимните туристически населени места – Разлог, Банско, Добринище, община Самоков (Боровец). В останалите части на страната туристическите места и приходите от тях са скромно представени (Таблица 69). Приходите от нощувки нарастват след 2010г., когато спадът на приходите е 16% сравнение с 2008г. Общо приходите за 2017г. нарастват с около 80% спрямо 2008г. Този растеж се дължи на ръста на местата за настаняване и на реализираните нощувки.

За 2017г. селските райони с отчетени приходи от нощувки около милиарда лева. Приносът е общини, наложили се като туристически дестинации, това са: Несебър и Балчик; от 200000000 лв. до 1000000000 лв. приходи има в 5 общини: Созопол, Банско, Велинград, Самоков и Приморско; от 100000000 до 200000000 лв. приходи са отчетени в 6 общини: Бяла (област Варна), Царево, Сандански, Хисаря, Чепеларе и Поморие.

Ръст на приходите от нощувки и туристи са в населените места, които са утвърдени като курортни и туристически места. Не са малко населените места в които през годините се изгради добра леглова база и селският туризъм подпомага запазването на регионалната идентичност, местните традиции и задържането на младите хора в селските райони. Селският туризъм е подпомаган от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони с цел да се разнообрази икономиката и да се предлага туристически продукт, който е свързан с регионалната идентичност и култура, и е алтернативен източник на доходите неземеделска дейност. За развитие на селския туризъм в страната не е достатъчно само да се изгради материална база, а да има положителни последици за местното икономическо развитие, а именно като използва природните ресурси, културното наследство, традициите за привличане на туристи.

Селският туризъм в България е семеен бизнес и основен източник за доход за домакинствата. По данни на НСИ се отчита ръст на местата за настаняване с 17% и на броя на леглата с 35% в селските общини за периода. Броят на реализирани нощувки е нараснал с 50%, а броя на пренощуващите лица с 71%. В селските райони за 2017г. са реализирани 61% от броя на нощувките от местата за настаняване в страната, от тях 49% са реализирани в 19 селски общини, които са утвърдени като планински, морски и спа курорти (Несебър, Балчик, Банско, Самоков, Приморско, Созопол, Велинград и Чепеларе, Царево, Сандански, Аврен, Хисаря, Разлог, Поморие, Сапарева баня, Троян, Бяла (област Варна, Тетевен), в 26 общини с характерни природни, културно – исторически дадености, традиции, фолклор, занаяти са осъществени 5% от нощувките, и около 7% от общо реализираните нощувки са в останалите 187 общини.

Едва 38 общини от общо 232 селски общини успяват да запълнят изградените местата за настаняване. В тези общини е добре развит планинския, морския, спа туризма. В общините, в които има природни, културно исторически дадености, също привличат туристи. Общини, които се отличават с добре използван капацитет на изградената материална туристическа база освен тези утвърдени като планински, морски и спа курорти са: Банско, Самоков, Чепеларе, Троян, Долни чифлик, Родопи, Луковит, Белоградчик, Берковица, Троян, Трявна, Карлово, Златоград, Несебър, Балчик, Приморско, Созопол, Царево, Бяла (обл.Варна), Каварна. Пълен капацитет е отчетен за спа курортите Велинград, Сандански, Хисаря, Сапарева баня, Девин, Минерални бани, Петрич, Павел баня, Долна баня, Разлог, Костенец, Вършец, Поморие, Гоце Делчев. Статистиката показва, че най-много туристи през 2017г. са пренощували в Несебър, където е отчетен и най-висок дял на местата за настаняване. Концентрацията на малки и микро предприятия от сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“ е най-висока в селищата с развит, планински, морски, спа, туризъм и тези които привличат туристи с природните, дадености, традиции и културно-историческо наследство.

В развитието на селския туризъм има дисбаланси на територията на страната, което се дължи на неизползван капацитет на местата за настаняване и по-слабата посещаемост на туристи. Селища с условия за развитие на селски туризъм са тези с потенциал в резултат на природни, културни и исторически дадености, с достъпна и развита транспортна, информационна инфраструктура. Развитието на туризма в селските общини в които има подходящи условия (инфраструктурни, природни, екологични) може да се разглежда като устойчив за местната общност сектор.

Заклучение

Селският туризъм се развива през последните години и постепенно започва да конкурира традиционните видове туризъм в България. За населените места в селските райони, които притежават природни, исторически, културни и екологични дадености, туризмът се превръща в икономическа дейност, която може да оживи местната икономиката. Това е от особено значение не само за съответната община, но и за националното стопанство. Именно диверсификацията на икономическите дейности в селските райони е алтернатива на типичната заетост в селското стопанство. Общината става привлекателна както за местното население, така и за чуждестранните инвеститори, което е от съществена полза за намаляване на неравнопоставеността между селските и останалите индустриално развити райони. Все още богатството и

потенциала, с които разполага страната не се използват за развитие на туризма в селските райони, по-голяма част от туристите посещават утвърдените туристически места за ваканционна почивка. Затова, за да се използват създадените места за настаняване оптимално, би трябвало да се подпомагат и насърчават форми на туризъм, съобразени с спецификата на населеното място, разполагаемите ресурси, които да създават по-висока добавена стойност и заетост в туризма и съпътстващи дейности – ресторантьорство, услуги и търговия. Изградените места за настаняване да са свързани с предлагане на разнообразен туристически продукт. Подходящо е да се развиват алтернативни форми на туризма обвързани с спецификата на селските райони – културен, спортен, винен, кулинарен, еко туризъм и др. Някои от факторите, които са бариера пред потенциала на българското село, на природните му, исторически и културни забележителности и разширяването на туристическата база и за привличане на туристи са:

Демографски фактори – миграция на населението към градовете или емиграцията към чужбина от селските общини. Застаряващото население определено демотивира предприемачите да инвестират ресурсите си в тези райони и те насочват капиталите си по-големите градове или към развити туристически населени места, в които има търсене и предлагане на туристически продукти. Депопулацията, равнището на безработица на лицата в трудоспособна възраст възпрепятстват инвестициите и предприемачеството.

Проблеми, произтичащи от лошата инфраструктура в районите. В по – голяма част от селата пътната мрежа не е обновявана, липсва канализация, връзка с интернет и телефон. Разбираемо е, че младото население търси друго място с по - добри условия за живот, където ще получи и по - големи възможности за реализация.

Туристическа инфраструктура - важна е от гледна точка на осигуряването на подходящи условия за престой. Общата инфраструктура, водоснабдяване и електроснабдяване, е безусловно изискване за всеки туристически обект. Но е важно и изграждането на широколентов интернет и достъп до информация. Компютъризацията, допълнена с изградени телекомуникационни мрежи, са условия за дигитализация на дейности като маркетинг, реклама и на технологичните процеси, свързани с обслужване на туристите. Навлизането на технологични иновации в туризма ще подобри предлагания туристически продукт за населените места.

Друг елемент на техническата инфраструктура е изграденост на уличната мрежа, осветление, облагородена градска среда, среда за туристически атракции и др. По отношение на тези елементи все още има дисбаланс в общините.

Подобряване на съпътстващата инфраструктура – търговски обекти, заведение за хранене, рекламно – информационни центрове, които да осигуряват и улесняват логистика на предлагане на туристическите продукти, както и да подпомогнат популяризирането им.

Пътната инфраструктура – според Националния регистър на туристическите обекти, до някои исторически, природни и културни забележителности, пътищата са в лошо или в незадоволително състояние, което ги прави трудно достъпни за туристи.

Транспортна достъпност – организацията и честотата на транспорта извън обхвата на първокласните пътища също ограничава достъпа до туристически обекти. Необходимо е подобряване на транспортната достъпност, което ще допринесе за увеличаване броя на туристите, а също така следва и да се увеличи достъпа и използването на информационно-комуникационните технологии в по-малките градове и селата.

От прегледа за развитие на туризма в селските райони могат да се направят **някои изводи:**

Природен, исторически и ресурсен потенциал има в селските райони, който не се използва достатъчно като инструмент за развитие на местната икономика. В селските райони има съчетание на запазен горски фонд, исторически и културни забележителности, разнообразна флора и фауна, което позволява да се развива алтернативен туризъм.

Диспропорции в развитието на туризма - силно доминиращи планински и морски курорти, които привличат значителна част от чуждите туристи. Чуждите туристи спрямо българските са отчетени в Несебър (13% чужденци пренощували в сравнение с националното ниво за 2017г.), Балчик (4%), Банско (2%). Селският туризъм не привлича достатъчно чужди туристи.

В някои спа райони посещенията на българските граждани са повече спрямо чуждестранните (Велинград – 2.8% българи, или 209345 пренощували лица, и 0.2% чужденци, или 11321 пренощували лица).

Селският туризъм се развива стабилно, продължава тенденцията за увеличаване броя на туристите, на посещенията, на нощувките в местата за настаняване в

селските райони. Капацитетът на легловата база в селските райони е 232546 броя през 2017г. като се отчита нарастване с 34% спрямо националното ниво през 2008г.

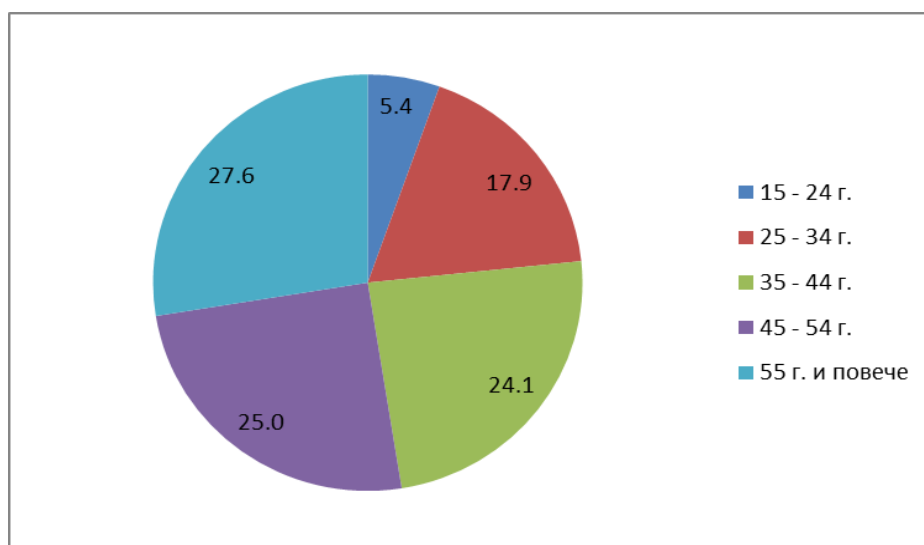
Приходите от нощувки от чуждестранни граждани за 2018г. са 1085224585 лв., което е 75% от общите приходи за страната. Данните показват, че чуждестранните туристи имат най-голям дял както от пренощуващите лица, така и от приходите от нощувки, (като брой хора и като стойност в лева). В страната има създадена материална база и са обособени зони с много добри възможности за развитие на селския туризъм. Селският туризъм е една сравнително бързо развиваща се и утвърждаваща се алтернативна форма на туризъм, която генерира приходи и е с принос към местната икономика. През последните години се отчита положителна тенденция в този вид туризъм, нарастват туристите, подобрява се качеството на предлагания туристически продукт. За по-нататъшно развитие на конкурентоспособността на селския туризъм у нас е необходимо да се инвестира в иновации в материалната база и производствените технологии на туризма, в технологии за автоматизиране на дейностите в сектора, за иновативни приложения за дигитализация, за маркетинг и др.

Конкурентоспособността на селския туризъм може да се подобри чрез цифронизация на технологичните процеси, въвеждане на иновации в технологии за автоматизиране и подобряване на обслужването, в реклама, дигитален маркетинг и др. Бъдеща подкрепа следва да бъде с фокус върху опазване, развитие и популяризиране на туристическите активи и свързаните с тях туристически услуги т.е. рационализиране използването на създадените туристически активи. Бъдещите интервенции на Стратегическият план за земеделие и селски райони в цифронизация, дигитализация и подобряване на инфраструктурата би довело до диверсификация и до развитие на устойчив селски туризъм с добавена стойност за местната икономика.

3.5.6. Привличане на млади земеделски стопани и улесняване развитието на стопанска дейност в селските райони

В аграрния сектор на България заетите лица са неравномерно разпределени по възрастови групи. По данни на НСИ през 2017г. 47.4% от заетите лица са под 45 години, 25% са между 45 и 54 годишна възраст и 27.6% са на 55 години и повече (Фигура 62).

Фигура 62 Възрастова структура на заетите лица през 2017 г. в икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ (%)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Средно за България заетите лица се разпределят по възрастови групи както следва: 4.7% попадат в категорията от 15 до 24г., 21.9% са между 25 и 34г., 27.6% са 35-44 годишни, 25.3% са на възраст между 45 и 54г. и 20.5% са на 55 и повече години (Собствени изчисления на базата на данни на НСИ).

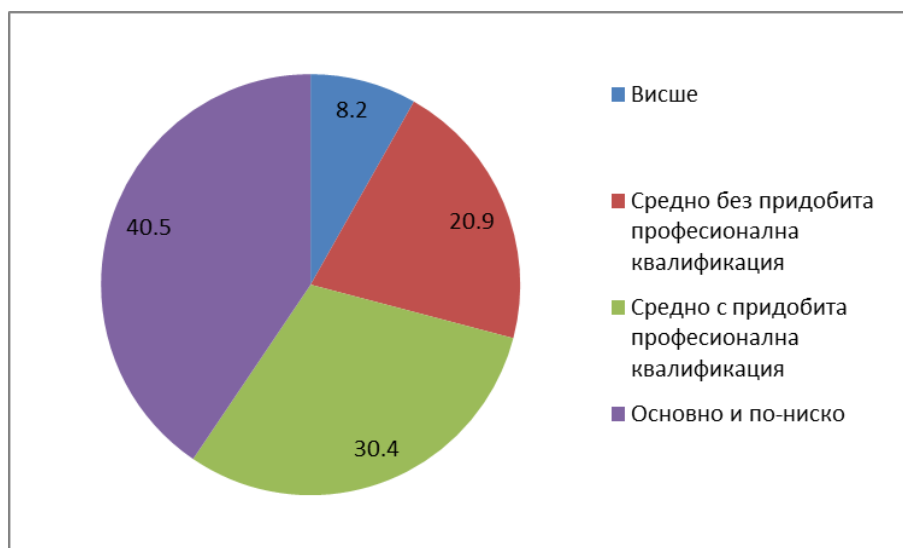
В селското стопанство относителният дял на лицата до 44г. е по-нисък от средното за България (47.4% за селскостопанския сектор и 54.2% средно за България). Делът на лицата на възраст 45-54 г. в аграрния сектор заема сходна стойност спрямо средното за страната (25% и 25.3%). Съществени различия се наблюдават във възрастовата категория от 55 и повече години: 27.6% за селскостопанския сектор срещу 20.5% средно за България. Следователно в селското стопанство делът на заетите лица до 45г. е по-малък от средното за страната, а делът на лицата на 45 и повече години преобладава и заема стойност, по-голяма от средното за България.

Неравномерността в разпределението по възрастови групи на лицата, ангажирани в селското стопанство се потвърждава и от изследване на Института по

аграрна икономика, където е установено, че към 2016г. земеделските стопани в България са предимно хора над 54 годишна възраст като във възрастовата група от 40 до 64г. попадат 49.5% от лицата, а тези до 39 годишна възраст са 14% (*Анализ на състоянието на селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост, 2019 г., Институт по аграрна икономика-София*).

Също така, образователната структура на заетите в селското стопанство съществено се различава от средната за България. В селското стопанство само 8.2% от заетите лица са с висше образование през 2018г., 51.3% са със средно (20.9% без придобита професионална квалификация и 30.4% с придобита професионална квалификация) и 40.5% са с основно и по-ниско образование (Фигура 63).

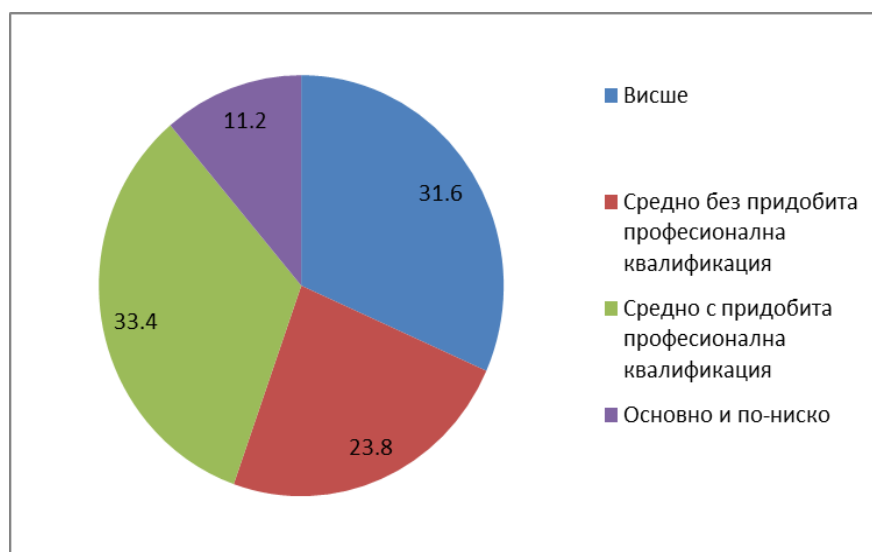
Фигура 63 Образователна структура на заетите лица през 2018 г. в икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ (%)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Средните стойности в образователното равнище на заетите лица на национално равнище през 2018г. са както следва: 31.6% от заетите лица са с висше образование през 2018г., 57.2% са със средно (23.8% без придобита професионална квалификация и 33.4% с придобита професионална квалификация) и 11.2% са с основно и по-ниско образование (Фигура 64).

Фигура 64 Образователна структура на заетите лица през 2018 г. в средно за България (%)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

От представените данни следва, че в селското стопанство заетите лица с висше образование са 3.9 пъти по-малко спрямо средното за страната, а лицата с основно и по-ниско образование са 3.6 пъти повече спрямо средното за страната.

По данни на НСИ, средната брутна работна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селското стопанство през 2018г. е била с 21.1% по-ниска от средната за страната (13755 лв. средно за България и 10859 лв. в селското, горското и рибно стопанство), което е логично от гл.т. на това, че в селското стопанство делът на лицата с основно и по-ниско образование е в пъти над средния за страната.

С цел да се изследват някои зависимости в аграрния сектор, е разработена корелационна матрица на базата на данни на ниво община от 2017г. (Таблица 70). Делът на наетите лица в селското, горското и рибно стопанство е изчислен като процентно съотношение между наетите лица в аграрния сектор и общо наетите лица в страната.

От изследването се установи, че съществува умерена положителна корелация (взаимовръзка) между дела на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селското, горското и рибно стопанство и равнището на безработица на общинско ниво (корелационен коефициент +0.362), което означава, че с увеличаване на дела на наетите лица в сектора, безработицата също се повишава и обратно. Вероятна причина за това явление е, че аграрният сектор не е желан за работа: средното възнаграждение е по-ниско от средното за страната, трудът е тежък, свързан е основно с работа на открито и хората се включват като наети лица в сектора обикновено, когато нямат друга алтернатива.

Установи се положителна, макар и слаба корелация между дела на наетите лица и средна брутна заплата (корелационен коефициент $+0.271$), което показва, че съществува тенденция за увеличаване броя на наетите лица в сектора с повишаване на възнаграждението и обратно. Също така се наблюдава тенденция за увеличаване на средната брутна заплата с нарастване на приходите от дейността в селското, горското и рибно стопанство, падащи се на 1 човек (корелационен коефициент $+0.308$). Съществува отрицателна, слаба корелация между дела на наетите лица в аграрния сектор и дела на населението от 15 до 39г. (корелационен коефициент -0.212), което вероятно е свързано с предпочитанието на по-младите хора да работят в други сектори на икономиката.

Също така, делът на наетите лица в сектора силно се влияе от: приходите от дейността в селското, горското и рибно стопанство, падащи се на 1 човек (корелационен коефициент $+0.806$); от разходите за придобиване на дълготрайни материални активи в селското, горското и рибно стопанство на човек от населението на общината (корелационен коефициент $+0.673$) и от броя на предприятията в сектора, падащи се на 1 човек (корелационен коефициент $+0.643$).

От своя страна приходите от дейността в селското, горското и рибно стопанство, падащи се на 1 човек зависят силно от разходите за придобиване на дълготрайни материални активи в селското, горското и рибно стопанство на 1 човек (корелационен коефициент 0.800) и от броя на предприятията в сектора, падащи се на 1 човек (корелационен коефициент $+0.706$). Разходите за придобиване на дълготрайни материални активи, падащи се на човек от населението на общината са положително свързани с броя на предприятията в сектора (корелационен коефициент $+0.485$).

Обяснението за наблюдаваните корелации според нас е, че с повишаване на броя предприятия в сектора се увеличават инвестициите под формата на дълготрайни материални активи, което от своя страна води до наемане на допълнителна работна сила, която да ги обслужва. Вследствие на допълнителните инвестиционни вложения и трудови ресурси се създават предпоставки за увеличение на приходите от селскостопанска дейност, което от своя страна способства за увеличаване на средна брутна заплата на наетите лица.

Таблица 70 Корелационна матрица

Показатели	Равнище на безработица	Дял на наетите лица в селското, горското и рибно стопанство	Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селското, горското и рибно стопанство	Приходи от дейността в селското, горското и рибно стопанство на 1 човек от населението в общината	Разходи за придобиване на дълготрайни материални активи в селското, горското и рибното стопанство на човек от населението на общината	Брой предприятия в селското, горското и рибно стопанство на 1 човек от населението в общината	Дял на населението от 15 до 39 г.
Равнище на безработица	1	0,362	-0,04	0,162	0,189	0,090	0,042
Дял на наетите лица в селското, горското и рибно стопанство	0,362	1	0,271	0,806	0,673	0,643	-0,212
Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в селското, горското и рибно стопанство	-0,04	0,271	1	0,308	0,174	0,090	0,095
Приходи от дейността в селското, горското и рибно стопанство на 1 човек от населението в общината	0,162	0,806	0,308	1	0,800	0,706	-0,122
Разходи за придобиване на дълготрайни материални активи в селското, горското и рибното стопанство на човек от населението на общината	0,189	0,673	0,174	0,800	1	0,485	-0,245
Брой предприятия в селското, горското и рибно стопанство на 1 човек от населението в общината	0,090	0,643	0,090	0,706	0,485	1	-0,171
Дял на населението от 15 до 39 г.	0,042	-0,212	0,095	-0,122	-0,245	-0,171	1

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

От проведеното изследване и с оглед да се привлекат млади земеделски стопани в селските райони смятаме, че ще е целесъобразно да се предприемат действия, свързани с:

1. Повишаване образователното равнище на заетите в сектора лица, включително собственици, мениджъри и наети лица. Това може да се осъществи по пътя на провеждане на курсове по професионално обучение, квалификация и преквалификация, въвеждане на професионални дисциплини във висшите и средни училища.
2. Стартиране на нови предприятия, включително, но не само, от млади земеделски производители, достъп до финансови ресурси, включително по Стратегически план (2021-2027г.);
3. Насърчаване на връзката между наука и бизнес;
4. Инвестиране в сектора (в нови и във вече съществуващи предприятия) – инвестиции в технологии, които да облекчат труда на заетите лица, да повишат производителността и качеството на продукцията, да способстват за опазване на околната среда. Инвестициите можем да ги групираме както следва:
 - В иновации;
 - В доказали се като успешни съществуващи технологии;
 - В технологии, щадящи околната среда; технологии, способстващи за по-ефективното използване на природните ресурси и енергийните източници; технологии, позволяващи използването на възобновяеми природни ресурси; технологии, минимизиращи отпадъците на ниво стопанство и на ниво предприятие от хранително-вкусовата промишленост;
 - В цехове, мандри, фирмени магазини, които да затворят цикъла от производството на първични селскостопански продукти до крайната им реализация в прясно и преработено състояние;
 - В дигитализацията на сектора, където е приложимо;
 - В сгради, земи, животни, селскостопанска техника, материални запаси и др.
 - В достъп до услуги – консултантски, ветеринарни, селекционни, агрономически, финансово-счетоводни и др.
 - В сдружения на производители и преработватели;
5. Повишаване на доходите на заетите лица, което би подобрило привлекателността на труда в аграрния сектор. Смятаме, че повишаването на

доходите е пряко свързано както с инвестирането в сектора, така и с повишаването на образователното равнище на заетите;

6. Инвестиране в качеството на живот в селските общини – осигуряване на качествено здравно обслужване, ясли, детски градини, училища, инфраструктура, организирането на културни, развлекателни и спортни събития, което е от особено значение за привличане на младите хора, отглеждащи децата си.

3.6 Конкурентоспособност на селските общини – сравнение

С цел сравняване на конкурентоспособността на общините по отношение на икономическите дейности „Селско, горско и рибно стопанство“, „Преработваща промишленост“ и „Производство на хранителни продукти“ е извършен Shift-share анализ. Подробни обяснения на методиката за анализ са дадени в **Приложение**.

Разгледани са следните показатели, въз основа, на които са сравнени общините по икономическа дейност „Селско, горско и рибно стопанство“: Предприятия (брой), Приходи от дейността (хиляди лева), Наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности (среден годишен брой) и Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение (лева).

В областта на икономическата дейност „Преработваща промишленост“, общините са сравнени по показателите: Предприятия (брой); Наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности (среден годишен брой); Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение (лева).

По отношение на икономическата дейност „Производство на хранителни продукти“ е разгледан показателят: Предприятия (брой).

За всяка община за всеки показател (по икономически дейности) са изчислени показателите „Ефект на темпа на ръст на национално ниво“ (National growth effect), „Ефект на индустрията“ (Industry mix effect), „Регионална конкурентоспособност“ (Regional competitive effect) и „Изменение на показателя през 2017г. спрямо 2008г.“.

Общините са сравнени по между си по показателя „Регионална конкурентоспособност“.

Показателят „Регионална конкурентоспособност“ показва приносът на общината (нейните специфични природни и социално-икономически характеристики) към

изменението на показателя през периода 2008-2017г. Също така по показателя може да се прецени дали общината се е справила по-добре спрямо другите общини. Така например по показателя „Предприятия (брой)“, в община Айтос през периода 2008-2017г. броят на предприятията от икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ се е увеличил с 274 броя, а регионалната конкурентоспособност има най-висока стойност спрямо останалите общини (+227). Стойностите на показателите „Ефект на темпа на ръст на национално ниво“ и „Ефект на индустрията“ имат стойности съответно: 9.5 и 37.5. Числата могат да се тълкуват по следния начин: през разглеждания период ръстът на икономиката като цяло е допринесъл за увеличаване броя на предприятията в общината с 9.5 броя, специфичните отраслови характеристики на сектора „Селско, горско и рибно стопанство“ е способствал за нарастване на броя предприятия с 37.5 броя, а общината (с нейните характеристики) е допринесла за нарастване на предприятията с 227 броя. Сборът на приноса на икономиката като цяло (9.5 предприятия), сектора (37.5 предприятия) и общината (227 предприятия) дава изменението на показателя през периода (274 предприятия). Отрицателните стойности на показателя „Регионална конкурентоспособност“ показват, че специфичните характеристики на общината са допринесли за намаляване на броя предприятия (например в община Раковски показателят има стойност (-75.5), което означава, че спецификите на общината са допринесли за намаляване на броя предприятия със 75.5 броя).

В икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“, регионалната конкурентоспособност по отношение на:

- Броя предприятия е най-висока в общините: Айтос, Панагюрище, Генерал Тошево, Поморие, Септември, Добрич-селска. Най-ниска е стойността на показателя в общините: Раковски, Тутракан, Чепеларе, Павликени, Котел.
- Приходите от дейността е най-висока в общините: Долна Митрополия, Генерал Тошево, Вълчедръм, Дулово, Тунджа, Никола Козлево, а най-ниска е в общините: Сливо поле, Първомай, Раднево, Каварна, Левски.
- Наети лица по трудово и служебно правоотношение е най-висока в общините: Карнобат, Тунджа, Вълчедръм, Генерал Тошево, Долна Митрополия, Момчилград. Най-ниска е регионалната конкурентоспособност в общините: Бяла (Русе), Поморие, Велики Преслав, Етрополе, Исперих.

- Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение заема най-големи стойности в общините: Созопол, Суворово, Вълчедръм, Девня, Никола Козлево, Белослав, Своге, Медковец. В най-неблагоприятна позиция са общините: Челопеч, Антон, Трекляно, Хаджидимово, Кула, Кричим.

В икономическата дейност „Преработваща промишленост“, регионалната конкурентоспособност по отношение на:

- Броя предприятия е най-висока в общините: Марица, Родопи, Първомай, Раковски, Аксаково, Гърмен. В най-неблагоприятна позиция са от гл.т. на регионалната конкурентоспособност са общините: Бойница, Велинград, Троян, Попово, Тетевен.
- Наети лица по трудово и служебно правоотношение е най-висока в общините: Раковски, Ботевград, Марица, Сопот, Елин Пелин, а в най-неблагоприятна позиция са общините: Бойница, Сандански, Червен бряг, Велинград, Петрич.
- Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение – най-висока е стойността в общините: Борован, Летница, Долна баня, Божурище, Балчик, а на последните места се нареждат общините: Маджарово, Челопеч, Якоруда, Бойница, Ябланица, Своге.

В резултат на проведения анализ се установи, че най-високи оценки в икономическата дейност „Селско, горско и рибно стопанство“ са получили общините Вълчедръм (69.3), Генерал Тошево (68.8), Тунджа (66.7), Созопол (59.7), Долна Митрополия (55.3), Айтос (54.9), Крушари (54.2). Най-ниски са оценките на общините: Левски (23.5), Павликени (24.8), Батак (26.7), Троян (27.0), Исперих (27.0), Тутракан (27.1).

В преработващата промишленост най-високи оценки са получили общините: Марица (76.7), Раковски (74.8), Родопи (68.8), Ботевград (66.8), Летница (66.6), Божурище (65.9), Борован (65.5), Аксаково (62.7), Долна баня (61.2). Най-ниски са оценките на общините: Бойница (0), Велинград (23.3), Своге (24.6), Якоруда (30.8), Челопеч (30.9), Маджарово (31.3), Троян (31.5).

По отношение на производството на хранителни продукти, оценено от гледна точка на показателя „Предприятия (брой)“, най-високи са оценките на общините: Марица (100.0), Петрич (90.5), Несебър (76.5), Септември (75.4), Добрич-селска (74.2), Първомай (73.5), Аксаково (70.7), Карлово (68.9), Симитли (67.8). Най-ниски са

оценките на общините: Челопеч (0), Трън (0), Шабла (0), Макреш (0), Брегово (0), Бойница (0), Попово (4.7), Троян (9.4), Лом (11.8), Гулянци (14.2), Червен бряг (14.7).

Проведеният анализ показва, че регионалната конкурентоспособност в разглежданите икономически дейности силно варира между общините.

3.7 Клъстерен анализ

С цел да се предложи групиране на селските общини по няколко показателя, е приложен клъстерен анализ (K-means cluster). Този анализ позволява общините да се групират на базата на сходство в икономическото развитие. За целта са взети под внимание следните показатели за 2017г.: „Равнище на безработица (%)“, „Дял на работната сила от населението (%)“, „Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение (лева)“, „Производителност на МСП“ и „Приходи от дейността, падащи се на 1 човек (хиляди лева)“. За общините, при които някой от изследваните показатели е конфиденциален за 2017г., е взета стойността на показателя за най-близката година, за която са обявени данни. Въпреки това, общините Пирдоп и Челопеч останаха извън формираните клъстери, защото не успяхме да намерим данни за приходите от дейността им.

Въз основа на анализа са определени т.нар. „централни точки“ за всеки клъстер (група от общини). Централната точка представлява средната точка, около която се разполагат общините, включени в клъстера. Някои общини споделят повече общи характеристики с централната точка, други споделят по-малко общи характеристики. Съгласно извършения анализ са установени 4 клъстера от селски общини, централните точки, на които са представени в табличен вид (Таблица 71).

Таблица 71 Централни точки на клъстерите

Показател	Развити общини	Догонващи общини	Общини в развитие	Изооставящи общини
Равнище на безработица (%)	7.27	7.42	14.95	18.22
Дял на работната сила от населението (%)	47.78	44.07	39.82	38.98
Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение (лева)	19495	13238	9559	7795
Производителност на МСП	100.67	28.43	22.44	19.56
Приходи от дейността, падащи се на 1 човек (хиляди лева)	124.66	62.96	17.14	9.61

Източник: Собствени изчисления

Според оценката на стойностите на основните икономически показатели са обособени четири клъстера, разпределението на общините е както следва:

- **Развити общини:** в тях равнището на безработица е най-ниско (7.27%); работната сила като дял от населението на общината е най-голяма (47.78%); средната брутна заплата е над 19 хил. лв., производителността на малките и средни предприятия (100.67) изпреварва в пъти тази на другите три клъстера, а приходите от дейността, падащи се на 1 човек от населението на общината са почти 13 пъти по-големи спрямо стойността на този показател в групата на изоставащите общини. В този клъстер влизат 6 общини или 2.6% от селските общини.

- **Догонващи общини:** нареждат се на второ място след развитите общини въз основа на разглежданите показатели. Характеризират се с равнище на безработица от 7.42%; дялът на работната сила е 44.07%; средната брутна заплата е 13 238 лв.; производителността на МСП е 28.43 или повече от 3 пъти по-ниска спрямо тази на горната категория общини, а приходите от дейността, изчислени на човек от общината, са на половина от тези в клъстера на развитите общини. В този клъстер влизат 16 общини или 6.9% от селските общини.

- **Общини в развитие:** характеризират се с повече от 2 пъти по-висока безработица спрямо развитите общини (14.95); дялът на работната сила е по-нисък спрямо предходните два клъстера (39.82); средната брутна заплата е на половината на тази в първия клъстер; производителността на МСП и приходите от дейността, падащи се на 1 човек също изостават спрямо първите два клъстера. В този клъстер влизат 87 общини или 37.5% от селските общини.

- **Изоставащи общини:** характеризират се с най-неблагоприятни стойности на разглежданите показатели спрямо останалите три групи общини. Високият процент на безработицата (18.22%) в комбинация с по-ниския дял на работната сила (38.98%) и по-ниската средна брутна заплата (7795 лв.), поставят този клъстер на последно място. Сходно е тълкуването и на показателите за производителност на МСП и приходите от дейността, падащи се на 1 човек: ниските стойности на тези показатели говорят за недостатъчно или неефективно развитие на икономиката в тези общини. В този клъстер влизат 123 общини или 53% от селските общини.

В следващата таблица е представено разпределението на общините по клъстери.

Таблица 72 Разпределение на общините по клъстери

Номер на реда	Община			
	Развити общини	Догонващи общини	Общини в развитие	Изооставящи общини
1	Козлодуй	Летница	Кула	Белоградчик
2	Девня	Ябланица	Криводол	Бойница
3	Гълъбово	Севлиево	Мездра	Брегово
4	Раднево	Аксаково	Оряхово	Грамада
5	Пирдоп	Белослав	Луковит	Димово
6	Челопеч	Суворово	Троян	Макреш
7		Камено	Берковица	Ново село
8		Божурище	Вълчедръм	Ружинци
9		Ботевград	Лом	Чупрене
10		Елин Пелин	Якимово	Борован
11		Костинброд	Долни Дъбник	Бяла Слатина
12		Мирково	Кнежа	Мизия
13		Панагюрище	Пордим	Роман
14		Лъки	Червен бряг	Хайредин
15		Марица	Лясковец	Априлци
16		Сопот	Павликени	Тетевен
17			Дряново	Угърчин
18			Исперих	Бойчиновци
19			Самуил	Брусарци
20			Борово	Вършец
21			Бяла (Русе)	Георги Дамяново
22			Ветово	Медковец
23			Иваново	Чипровци
24			Сливо поле	Белене
25			Главиница	Гулянци
26			Кайнарджа	Долна Митрополия
27			Тутракан	Искър
28			Аврен	Левски
29			Бяла (Варна)	Никопол
30			Вълчи дол	Елена
31			Долни чифлик	Златарица
32			Провадия	Полски Тръмбеш
33			Балчик	Стражица
34			Генерал Тошево	Сухиндол
35			Добрич-селска	Трявна
36			Каварна	Завет
37			Крушари	Кубрат
38			Тервел	Лозница
39			Шабла	Цар Калоян
40			Попово	Две могили
41			Венец	Ценово

42			Каспичан	Алфатар
43			Никола Козлево	Дулово
44			Нови пазар	Ситово
45			Хитрино	Ветрино
46			Карнобат	Дългопол
47			Малко Търново	Антоново
48			Поморие	Омуртаг
49			Средец	Опака
50			Твърдица	Велики Преслав
51			Гурково	Върбица
52			Мъглиж	Каолиново
53			Николаево	Смядово
54			Павел баня	Айтос
55			Чирпан	Несебър
56			Елхово	Приморско
57			Стралджа	Руен
58			Тунджа	Созопол
59			Бобов дол	Сунгурларе
60			Радомир	Царево
61			Годеч	Котел
62			Горна Малина	Нова Загора
63			Долна баня	Братя Даскалови
64			Драгоман	Опан
65			Ихтиман	Болярово
66			Правец	Банско
67			Своге	Белица
68			Сливница	Гоце Делчев
69			Чавдар	Гърмен
70			Джебел	Кресна
71			Крумовград	Петрич
72			Батак	Разлог
73			Белово	Сандански
74			Пещера	Сатовча
75			Септември	Симитли
76			Брезово	Струмяни
77			Калояново	Хаджидимово
78			Карлово	Якоруда
79			Куклен	Бобошево
80			Раковски	Кочериново
81			Садово	Невестино
82			Стамболийски	Рила
83			Съединение	Сапарева баня
84			Хисаря	Трекляно
85			Девин	Брезник
86			Мадан	Земен

87			Чепеларе	Ковачевци
88				Трън
89				Антон
90				Етрополе
91				Златица
92				Копревщица
93				Костенец
94				Самоков
95				Ардино
96				Кирково
97				Момчилград
98				Черноочене
99				Брацигово
100				Велинград
101				Лесичово
102				Ракитово
103				Стрелча
104				Сърница
105				Кричим
106				Перущица
107				Първомай
108				Родопи
109				Баните
110				Борино
111				Доспат
112				Златоград
113				Неделино
114				Рудозем
115				Ивайловград
116				Любимец
117				Маджарово
118				Минерални бани
119				Свиленград
120				Симеоновград
121				Стамболово
122				Тополовград
123				Харманли

Източник: Собствени изчисления

Изводи

На територията на България се оформят 4 типа селски общини, които мога да бъдат описани както следва:

- **Развити общини:** това е групата на най-развитите селски общини. В тях равнището на безработица е най-ниско (7.27%), работната сила като дял от населението на общината е най-голяма (47.78%); средната брутна заплата е над 19 хил. лв., производителността на малките и средни предприятия (100.67) изпреварва в пъти тази на другите три клъстера, а приходите от дейността, падащи се на 1 човек от населението на общината са почти 13 пъти по-големи спрямо стойността на този показател в групата на изоставащите общини. В този клъстер влизат 6 общини или 2.6% от селските общини.

- **Догонващи общини:** нареждат се на второ място след развитите общини. Характеризират се с равнище на безработица от 7.42%; дялът на работната сила е 44.07%; средната брутна заплата е 13238 лв. В този клъстер влизат 16 общини или 6.9% от селските общини.

- **Общини в развитие:** Характеризират се с повече от 2 пъти по-висока безработица спрямо развитите общини (14.95); дялът на работната сила е по-нисък спрямо предходните два клъстера (39.82); средната брутна заплата е на половината на тази в първия клъстер; производителността на МСП и приходите от дейността, падащи се на 1 човек също изостават спрямо първите два клъстера. В този клъстер влизат 87 общини или 37.5% от селските общини.

- **Изоставащи общини:** характеризират се с най-неблагоприятни стойности на разглежданите показатели спрямо останалите три групи общини. Високият процент на безработицата (18.22%) в комбинация с по-ниския дял на работната сила (38.98%) и по-ниската средна брутна заплата (7795 лв.), поставят този клъстер на последно място. Сходно е тълкуването и на показателите за производителност на МСП и приходите от дейността, падащи се на 1 човек: ниските стойности на тези показатели говорят за недостатъчно или неефективно развитие на икономиката в тези общини. В този клъстер влизат 123 общини или 53% от селските общини.

3.8. Биоикономика и кръгова икономика

Част от анализа в този раздел е базиран на предоставения от МЗХГ проект на Стратегия за укрепване ролята на аграрния сектор в биоикономиката разработен от ССА и МЗХГ.

Биоикономиката включва секторите на селското, горското и рибното стопанство, производството на хранителни продукти, целулоза и хартия, както и части от химическата, биотехнологичната и енергийната промишленост. Аграрният сектор и хранително-вкусовата индустрия участват с цялата си дейност в биоикономиката. В останалите сектори, някои от дейностите изцяло са свързани с биоикономиката, а други частично.

През 2015г. биоикономиката на България създава 3.7 млрд. евро брутна добавена стойност (БДС), която съставлява 0.6% от БДС за ЕС-28 (621 млрд. евро) и позиционира страната на 20-то място (МЗХГ, ССА, 2019).

Основните документи подпомагащи биоикономиката са:

- Стратегия "Европа 2020" – целта е развитие на биоикономиката като ключов елемент за интелигентен и зелен растеж в Европа.
- Стратегия „Иновации за устойчив растеж: биоикономика за Европа“. През 2012г. е представена първата стратегия за биоикономика. Целта е ресурсите да се използват пестеливо, устойчиво използване на възобновяеми ресурси за промишлени цели и опазване на околната среда.
- През 2018г., Европейската комисия актуализира стратегията за биоикономика „Устойчива Биоикономика за Европа: укрепване връзката между икономиката, обществото и околната среда.“ Целта е да се засили разгръщането на устойчива европейска биоикономика, за да кореспондира максимално добре с Програмата на ООН и Парижкото споразумение за изменението на климата.
- Програмата за научни изследвания и иновации “Хоризонт 2020” подкрепя биоикономиката в селските райони.
- ПРСР 2014-2020 направление „Продоволствена сигурност, устойчиво селско и горско стопанство“.

Други документи с програмно значение на европейско ниво са:

- Съобщение на ЕК: Иновации за устойчив растеж: биоикономика за Европа – 2012г.

- Съобщение на Европейския парламент и ЕК – 2016г.: Международно управление на океаните: приносът на ЕС за отговорното управление на океаните.
- Съобщение на ЕК за план за кръговата икономика - 2015г.: Затваряне на цикъла - план за действие на ЕС за кръговата икономика.
- Преглед на Стратегията за биоикономиката – 2017г.: Иновации за устойчив растеж: Биоикономика за Европа
- Съобщение на ЕК: Устойчива биоикономика за Европа: укрепване на връзката между икономиката, обществото и околната среда.

Националните стратегически и програмни документи, които разглеждат различни аспекти, свързани с биоикономиката са:

- Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014-2020 г.
- Актуализирана Национална стратегия за развитие на научните изследвания в Република България 2017-2030г.
- Актуализирана Национална пътна карта за научна инфраструктура (2017-2023г.)
- Национална дългосрочна програма за насърчаване използването на биомасата за периода 2008-2020г.
- Национален план за действие за енергията от възобновяеми източници
- Национална стратегия за развитие на горския сектор в България 2013-2020г.
- Стратегически план за развитие на горския сектор (СПРГС), 2014-2023г., в който са доразвити целите, приоритетите и мерките от НСРГСРБ, 2013-2020г.
- Национален план за управление на отпадъците 2014-2020г.
- Трети национален план за действие по изменение на климата (НПДИК) за периода 2013-2020г.
- Енергийна стратегия на Република България до 2020г.
- Национален план за действие за енергия от горска биомаса 2018-2027г.

Биоикономиката е нова област за развитие на секторите земеделие, гори и рибарство, развитието ѝ се обуславя от : 1) Иновативно, ефективно използване на ресурсите и конкурентоспособно производство, което да съчетава продоволствената сигурност с устойчиво използване на възобновяеми ресурси за промишлени цели, като същевременно се гарантира опазването на околната среда; 2) Мобилизиране на научните изследвания и иновациите в областта на аграрния сектор, като се стимулират частните инвестиции, разработването на нови вериги за създаване на стойност и

ангажиране на заинтересованите страни; 3) Образование и обучение в областта на биоикономиката, подготовка на квалифицирана работна ръка за отделните отрасли на аграрния сектор.

Някои от основните дейности, свързани с биоикономиката са производството на биомаса, биогаз, оборски тор, биодизел.

Биомасата в селското стопанство се получава от основния добив на земеделските култури (икономическа биомаса) и остатъците (твърдите отпадъци) след прибирането на реколтата. Биомасата се използва за храна, фуражи, производство на биобазирани продукти и енергия. Отпадните продукти стават все по-използвани, тъй като се обръща внимание на щадящото използване на земята и поддържане на баланс между производството на храни и фураж от една страна и биобазирани продукти от друга. Макар и с по-висока себестойност, оползотворяването на отпадните продукти води до по-ефективно използване на ресурсите и опазване на околната среда.

Производството на основна биомаса в селското стопанство в страната през 2017г. възлиза на 15.1 млн. Т., което е 2.6 пъти повече в сравнение с 2007г. Най-висок е ръстът при техническите култури, а най-голям е обемът биомаса от зърнените култури. Това предполага и нарастваща маса на отпадните продукти, тъй като количеството им е пропорционално на основната биомаса (МЗХГ, ССА, 2019).

При разпределението на биомасата цялото количество от производството и вноса при зеленчуците, плодовете и лозята се използва за храна. Количеството на царевичата за зърно, за храна и индустриална употреба е разделено на две - 300 хил. т за храна и 500 хил. т. за индустриална употреба. Слънчогледът за производство на слънчогледово масло също условно е разделен - 490 хил. т. за преработка в слънчогледово олио и друга употреба и 715 хил. т. за преработка в слънчогледово масло за индустриална употреба и износ. Всички технически култури са предназначени за индустриална преработка, с изключение на фъстъците и тиквеното семе, които се използват за храна. При оценката за направления на използване на биомасата от съществено значение е установяването на баланса между употребените количества за храни и фуражи от една страна и за биобазирани продукти и енергия, от друга. Според изследване на Института по аграрна икономика (ИАИ, 2016), преживното животновъдство в страната среща трудности в осигуряването на площи за производство на собствен фураж. Значителен е броят на стопанствата в страната, които не разполагат

със собствена земя и не произвеждат фураж, както и на стопанствата, които разполагат със земя, но тя не е достатъчна за изхранване на отглежданите животни (МЗХГ, ССА, 2019).

Отглеждането, добиването и преработката на биомаса от земеделието и горското стопанство дава възможност за диверсификация на приходите, работни места и бизнес възможности, както и за предоставяне на нови услуги в селските райони. Повечето технологии за преработка на растителните и животински остатъци и отпадъци, обаче, са свързани с необходимостта от **осигуряване на ново специализирано оборудване, което изисква инвестиции**, за които трябва да бъде осигурено финансово стимулиране.

Съгласно информация от Националния план за действие за енергия от горска биомаса 2018-2027, горите на държавите членки на ЕС се разпростират върху 161 милиона хектара и обхващат около 38% от площ на Съюза. От социално-икономическа гледна точка експлоатацията на горите генерира ресурси, по-конкретно дървен материал.

Основната употреба на дървения материал е за енергийни цели (42% от обемите), при 24% за дъскорезниците, 17% за хартиената промишленост и 12% за производството на дървесни плоскости и др. Около половината от потреблението на възобновяема енергия в ЕС е от дървесни източници. Освен това, горите осигуряват „недървесни“ продукти (различни от дървения материал). Те подпомагат също така някои услуги (лов, туризъм и т.н.). По този начин горите са източник на работни места, особено в селските райони.⁴⁸

Със Стратегията „Иновации за устойчив растеж: биоикономика за Европа“ (и „Инициатива за актуализиране на стратегията и плана за действие на ЕС за биоикономиката - 2018 г.“) се апелира за ефективното използване на ресурсите (гъвкави, кръгови и приобщаващи), като се подчертава, че това трябва да бъде ускорено.

Това включва превръщането на органичните отпадъци, остатъците и безопасни продукти на биологична основа, например чрез въвеждане в експлоатация на малки

⁴⁸ http://www.iag.bg/data/docs/nationalen_plan.pdf

биоафинерии, подпомагане на земеделските стопани и горските стопани да диверсифицират източниците си на приходи и да се справят по-добре с пазарните рискове, като същевременно постигат целите на кръговата икономика.

За производството на биогаз се използват различни суровини със селскостопански произход – силажна царевица, оборски тор, тревен силаж, животновъдни отпадъци и т.н. 40% от производството на биогаз от селскостопански субстрати се получава от силажна царевица. През 2017г. са използвани 185.6 хил. т, т.е. близо 87 хил. дка са предназначени да обслужват производството на биогаз от реколтираните 299.3 хил. дка. От друга страна, за 277 хил. млечни крави са необходими 1260 хил. т силаж, което изисква 590 хил. дка, или два пъти повече от реколтираните. Следователно недостигът е 291 хил. дка, без силажната царевица да се използва за производство на биогаз, а при използването ѝ - 378 хил. дка (МЗХГ, ССА, 2019).

Оборският тор все повече се използва за производство на биогаз на място, в земеделските стопанства. Той е само един от субстратите, които участват в производствения процес. Няма данни какво количество се използва за получаване на биогаз, но може да се направят ориентировъчни разчети. Ако се приеме, че биогазът от анаеробни субстрати се произвежда от селскостопански суровини и че 40% от добития биогаз е от оборски тор, тъй като той е само един от субстратите, се получават 18.2 т.н.е. Съгласно НДПНИБ, 1 т.н.е. се получава средно от 4.65 т. суха маса тор, или за 18.2 т.н.е. са необходими 84.4 хил. т тор суха маса, което се равнява на 337.8 хил. т тор при 25% съдържание на сухо вещество (МЗХГ, ССА, 2019).

Биодизелът се произвежда основно от рапица и слънчоглед и спада към категорията „биодизел от първо поколение”. Произвежданият от органични отпадъци (употребявани животински и растителни масла и хранителни отпадъци) е биодизел второ поколение. Съгласно Закона за енергията от възобновяемите енергийни източници, биологичният компонент в дизеловото гориво следва да е 6%, от които 5% биодизел първо поколение и 1% - второ поколение. През 2018г. е въведено задължително ползване на биодизел второ поколение, но не се очаква съществена промяна върху размера на производството на енергийните култури, което значително

превишава количеството, което се преработва в страната в биодизел. Износът на слънчоглед основно е за Нидерландия и Германия, а на рапицата – за Белгия, Германия и Франция (МЗХГ, ССА, 2019).

Развитието на биоикономиката е възможност за намиране на решения на обществени предизвикателства, като: Предизвикателства, свързани с гарантиране на продоволствената сигурност; Разширяване на информацията за биоикономиката и засилване на диалога между обществото и заинтересованите страни в биоикономиката; Намаляване на зависимостта от невъзобновяеми ресурси; Ограничаване на изменението на климата, опазване на биоразнообразието и природните ресурси; Стимулиране на трудовата заетост, икономическия растеж и конкурентоспособност; Пълноценно участие на аграрния сектор в изграждането на новаторска икономика, която съчетава стремежа към продоволствена сигурност и устойчиво развитие на сектора, с използването на възобновяеми биологични ресурси за целите на промишлеността и енергетиката, като се гарантират биологичното разнообразие и опазването на околната среда (МЗХГ, ССА, 2019).

Кръговата икономика е нова европейска политическа концепция, която предвижда нов структурен модел за производство и потребление на стоки и услуги. За програмния период 2021-2027г. кръговата икономика е приоритетна област на политиките в Европейския съюз.

Кръговата икономика заема незначителен дял в икономиката на България, но относителният ѝ принос, измерен с дела на БДС и инвестициите в БВП, е по-висок в сравнение с ЕС-28. По-голям е и относителният дял на заетите, от което се установява, че секторът е социално значим за страната. В технологично отношение има изоставане, доказателство е ниското равнище на вторично използваните и рециклирани материали от общо преработените. Това е причина износът на рециклируеми суровини почти два пъти да превишава вноса, докато за ЕС-28 тенденцията е противоположна (МЗХГ, ССА, 2019).

ПРСР 2014-2020 изпълнява важна роля за въвеждането на модела на кръгова икономика. Тя оказва влияние върху опазването на биоразнообразието, ресурсната ефективност, устойчивото използване на природните ресурси, адаптирането на стопанската дейност към климатичните промени. С Програмата се цели постигането на междусекторните цели, свързани с биоикономиката, иновациите в земеделски и

неземеделски дейности и постигането на устойчивост в развитието на селските райони. Част от мерките в ПРСР 2014-2020 подпомагат запазването на качеството на водите, опазването на природни ландшафти и редки породи животни и сортове растения, опазването на важни местообитания и биологичното разнообразие в земи с висока природна стойност, спомага се за устойчивото управление на земите, предприемат се различни мероприятия за запазване запасите от въглерод в почвата и се действа в посока предотвратяване на почвената ерозия и наводнения, стимулира се развитието на биоизделието. Приоритетни области, залегнали в ПРСР 2014-2020 и свързани с кръговата икономика са:

Приоритет 1 - Стимулиране на иновациите, сътрудничеството и развитието на базата от знания в селските райони; Укрепване на връзките между селското стопанство, производството на храни, горското стопанство и научноизследователската дейност и иновациите, включително с цел подобряване на екологичното управление и екологичните показатели.

Приоритет 4 - Възстановяване, опазване и укрепване на биологичното разнообразие; Подобряване управлението на водите; Предотвратяване на ерозията на почвите и подобряване на управлението им.

Приоритет 5 - Повишаване на ефективността при потреблението на вода в селското стопанство; Повишаване на ефективността при потреблението на енергия в селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост; Улесняване на доставките и използването на възобновяеми източници на енергия, на странични продукти, отпадъци и остатъци, и други нехранителни суровини за целите на биоикономиката; Намаляване на емисиите на парникови газове и амоняк от селското стопанство; Стимулиране на съхраняването и поглъщането на въглерода в сектора на селското и горското стопанство.

В селското стопанство основен предмет на кръговата икономика е по-пълното използване на твърдите биоотпадъци – слама, царевичак, клони и пр., както и животновъдни отпадъци като оборски тор, суроватка, неизползваеми за храна остатъци и др. Актуален е въпросът за отпадъците от производство на биогаз в рамките на земеделските стопанства, които могат да се използват повторно за наторяване, но едновременно с това замърсяват околната среда. Една от задачите пред кръговата

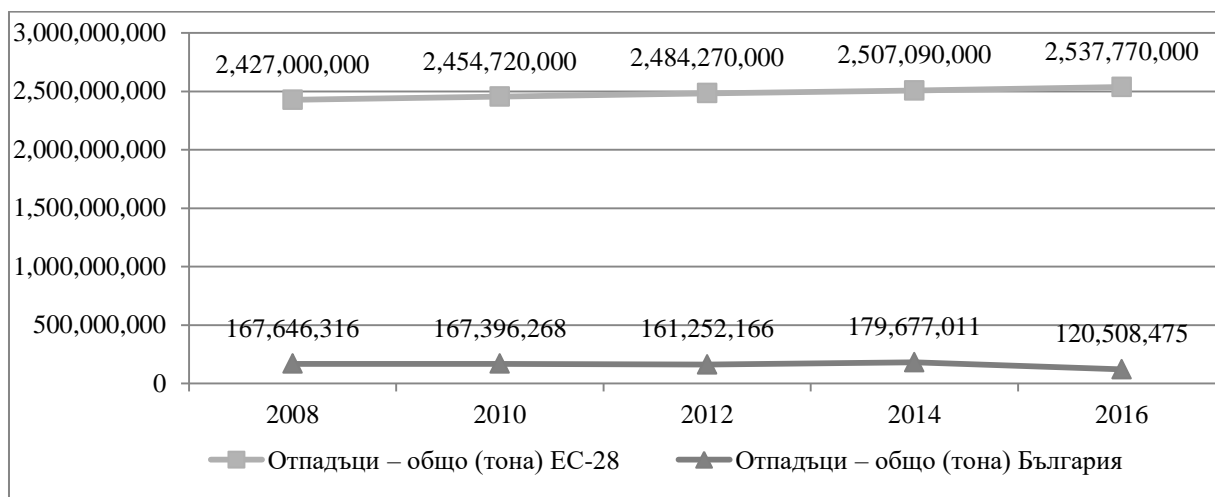
икономика, включена в пакета от документи на ЕК, е разработването на технологии за използване на отпадъчни води за напояване.

Както цялото производство, така и отпадъците в селското стопанство спадат към категорията биомаса (отпадъците са разделени на 4 категории, една от които е биомасата). По данни на Евростат, относителният дял на биомасата към общото количество отпадъци на глава от населението е около 9.1%. Тъй като в преработваната биомаса основно място заемат селското и горското стопанство се приема, че те имат под 7-8% от образуваните отпадъци. Селското стопанство има съществен принос за постигане на националните цели по Стратегия Европа 2020 по отношение на опазване на околната среда, адаптиране към климатичните промени и развитието на биоикономиката на ЕС (МЗХГ, ССА, 2019).

В селското стопанство е необходимо да се реши проблема с недостига и неравномерното разпределение по райони на земеделската земя за производство на силаж и тревни фуражи. Преобладаващата част от преживните животни ползват колективни пасища, но няма статистика в каква степен е достатъчно и рационално тяхното хранене. Належащо е да се създадат стимули за ограничаване на свръхпроизводството на енергийни култури и да се насърчи преработката им в страната, което ще повиши добавената стойност в отрасъла.

За периода 2008–2016г. генерираните отпадъци в ЕС нарастват през всичките години и за 2016г. достигат 2537770000 тона, което е с 110770000 тона повече спрямо 2008г. (*Фигура 65*). В България се наблюдава намаление на генерираните отпадъци за същия период. През 2008г. те са 167646316 тона, а за 2016г. количеството им спада до 120508475 тона, което е с 47137841 тона по-малко.

Фигура 65 Генериране на отпадъци (2008-2016г.)

Източник: Собствено изчисление по данни на Евростат

В Европейския съюз най-много генерирани отпадъци се отчитат от строителство - 923670000 тона за 2016г. и мините за добив и кариерите – 642140000 тона за 2016г. Това са и икономическите дейности с най-голямо количество отпадъци през целия разглеждан период. Най-малко отпадъци в ЕС генерират: земеделие, горско стопанство и риболов – 20910000 тона за 2016г.; търговия на едро с отпадъци и скрап – 25760000 тона за 2016г. и събиране, пречистване и снабдяване с вода; канализация; дейности по възстановяване и други услуги за управление на отпадъците – 27830000 тона за 2016г. При земеделието, горско стопанство и риболов има спад на генерираните отпадъци с повече от 50%, спрямо 2008г.

На територията на България най-голямо количество отпадъци се наблюдава при мини за добив и кариери – 98716372 тона за 2016г., но въпреки това в тази икономическа дейност се констатира намаление на генерираните отпадъци спрямо 2008г. с 50395655 тона. Както за ЕС, така и на национално ниво дейностите произвеждащи най-малко отпадъци са: земеделие, горско стопанство и риболов – 617689 тона за 2016г.; търговия на едро с отпадъци и скрап – 256535 тона за 2016г. и събиране, пречистване и снабдяване с вода; канализация; дейности по възстановяване и други услуги за управление на отпадъците – 284342 тона за 2016г.

Ако отпадъците се разгледат по категории, с най-голям брой за ЕС са Минерални и втвърдени отпадъци – 1796650000 тона за 2016г., а с най-малък Оборудване – 17830000 тона за 2016г. Животинските и растителни отпадъци отчитат най-съществено намаление за периода 2008–2016г., 21300000 тона по-малко отпадъци в

края на периода спрямо началото. Увеличение или незначително понижение има в останалите категории отпадъци.

За България тенденцията е аналогична с тази на ЕС, с най-голям брой са Минерални и втвърдени отпадъци – 112770610 тона за 2016г., а с най-малък Оборудване – 175719 тона за 2016г. Най-голямо увеличение на генерираните отпадъци в България през 2016г. спрямо 2008г. има при категориите Оборудване – 135203 тона повече и Рециклиращи отпадъци – 966387 тона повече (Таблица 73). Намаление почти на половина се отчита при Химически и медицински отпадъци, за 2016г. те са с 426838 тона по-малко в сравнение с началото на периода.

Таблица 73 Генериране на отпадъци (2008-2016г.)

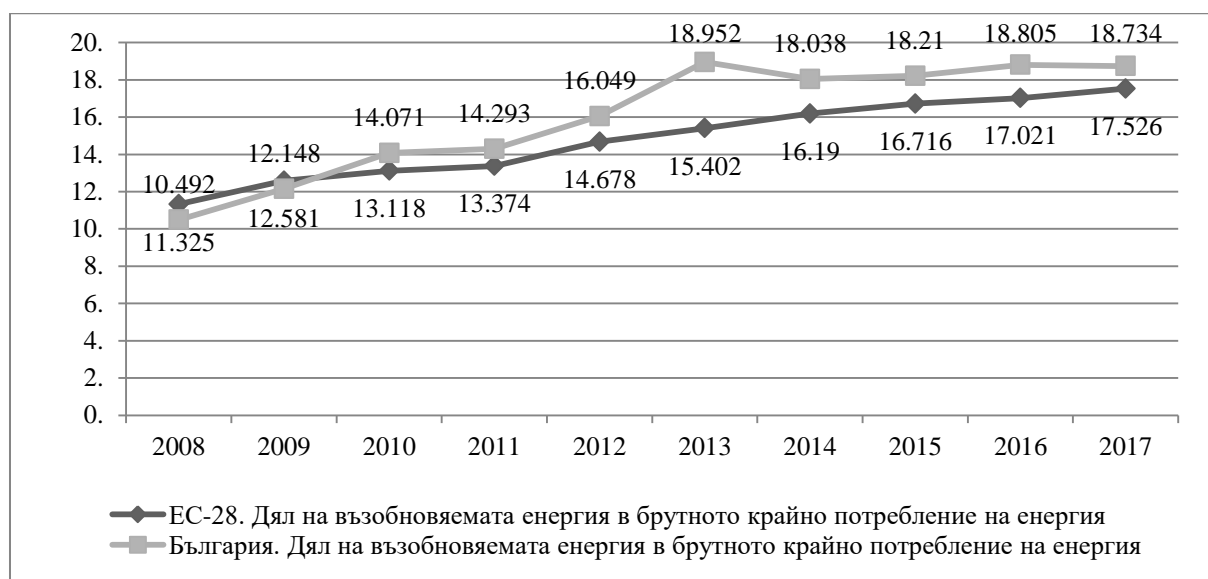
Категория	Ниво	2008	2010	2012	2014	2016
<i>Генериране на отпадъци – Общо (тона)</i>						
Общо отпадъци	ЕС-28	2 427 000 000	2 454 720 000	2 484 270 000	2 507 090 000	2 537 770 000
	България	167 646 316	167 396 268	161 252 166	179 677 011	120 508 475
<i>Генериране на отпадъци чрез икономическа дейност (тона)</i>						
Земеделие, горско стопанство и риболов	ЕС-28	46 530 000	21 000 000	21 380 000	18 710 000	20 910 000
	България	754 286	618 107	903 119	835 401	617 689
Мини за добив и кариери	ЕС-28	554 720 000	665 460 000	726 930 000	696 600 000	642 140 000
	България	149 112 027	150 214 030	141 082 596	159 280 382	98 716 372
Промислено производство	ЕС-28	337 980 000	260 370 000	254 110 000	256 970 000	262 440 000
	България	3 447 004	3 306 468	3 008 673	3 274 860	3 469 171
Снабдяване с електричество, газ, пара и климатик	ЕС-28	91 070 000	84 010 000	96 170 000	92 620 000	78 220 000
	България	7 654 555	8 032 225	9 532 587	9 105 116	9 522 952
Събиране, пречистване и снабдяване с вода; канализация; дейности по възстановяване и други услуги за управление на отпадъците	ЕС-28	22 950 000	19 820 000	24 330 000	27 190 000	27 830 000
	България	172 508	106 682	107 880	480 545	284 342
Дейности по събиране, третиране и обезвреждане на отпадъци; възстановяване на материали	ЕС-28	136 580 000	143 410 000	169 560 000	203 700 000	225 790 000
	България	289 039	486 364	1 022 706	846 772	1 229 892
Строителство	ЕС-28	864 450 000	875 980 000	843 940 000	870 250 000	923 670 000
	България	1 828 761	78 880	1 032 651	1 340 467	2 089 131
Услуги (с	ЕС-28	130 850 000	126 180 000	110 320 000	109 040 000	116 300 000

изключение на Търговия на едро с отпадъци и скрап)	България	1 462 150	930 787	1 456 849	1 231 576	1 482 075
Търговия на едро с отпадъци и скрап	ЕС-28	23 060 000	39 080 000	25 110 000	24 440 000	25 760 000
	България	18 862	93 267	350 582	598 876	256 535
Домакинства	ЕС-28	219 580 000	219 390 000	212 420 000	207 570 000	214 700 000
	България	2 907 121	3 529 458	2 754 523	2 683 016	2 840 316
<i>Генериране на отпадъци по категории (тона)</i>						
Химически и медицински отпадъци	ЕС-28	54 500 000	52 370 000	52 550 000	54 790 000	54 150 000
	България	944 654	619 720	201 251	518 228	517 816
Рециклиращи отпадъци	ЕС-28	258 450 000	245 900 000	240 740 000	239 940 000	246 130 000
	България	1 082 985	1 708 337	1 925 085	2 370 564	2 049 372
Оборудване	ЕС-28	14 130 000	17 720 000	15 540 000	15 660 000	17 830 000
	България	40 516	153 725	120 976	132 660	175 719
Животински и растителни отпадъци	ЕС-28	116 580 000	88 280 000	85 670 000	88 220 000	95 280 000
	България	976 507	731 091	1 129 778	983 646	972 685
Обикновени отпадъци – смесени	ЕС-28	282 150 000	286 780 000	279 250 000	291 190 000	307 010 000
	България	3 900 681	3 249 370	3 599 562	3 223 979	3 919 171
Утайки – общо	ЕС-28	15 740 000	15 520 000	19 130 000	18 420 000	20 710 000
	България	153 550	32 503	62 562	78 817	103 102
Минерални и втвърдени отпадъци	ЕС-28	1 682 280 000	1 748 320 000	1 791 400 000	1 798 870 000	1 796 650 000
	България	160 547 422	160 901 522	154 212 952	172 369 117	112 770 610

Източник: Собствено изчисление по данни на Евростат

Делът на възобновяемата енергия в брутното крайно потребление на енергия за периода 2008–2017г. следва възходяща тенденция както за ЕС, така и за България (Фигура 66). Най-високи стойности на показателя за ЕС са измерени през 2013г. – 18.952, като в следващите години се наблюдава незначителен спад и за 2017г. делът е 18.734. За България данните показват плавно нарастване на показателя през всичките години на анализирания период, без съществени изменения и за 2017г.

Фигура 66 Дял на възобновяемата енергия в брутното крайно потребление на енергия (2008-2017г)

Източник: Собствено изчисление по данни на Евростат

Делът на възобновяемата енергия в брутното крайно потребление на енергия е 17.526 (Таблица 74). Разликата между България и Европейския съюз е един пункт в полза на ЕС.

Таблица 74 Дял на възобновяемата енергия в брутното крайно потребление на енергия

Възобновяема енергия (%)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ЕС-28	11,325	12,581	13,118	13,374	14,678	15,402	16,19	16,716	17,021	17,526
България	10,492	12,148	14,071	14,293	16,049	18,952	18,038	18,21	18,805	18,734

Източник: Собствено изчисление по данни на Евростат

Селското стопанство допринася за опазване на околната среда чрез падащо използване на природните ресурси и съхраняване на биологичното разнообразие. За да се подкрепи този процес е наложително по-нататъшното развитие на въведените с ОСП 2014-2020 изисквания за екологично адаптиране на аграрното производство.

Отпадъците от селското стопанство и от промишлената дейност не се рециклират и въвеждането на нови кръгови модели на стопанска дейност би могло да създаде значителни финансови и икономически ползи, както и възможности за МСП в селските райони. Кръговата икономика е един от приоритетите на ЕС, целта е да се създадат нови и конкурентни производства, които да осигурят устойчив икономически

растеж и нови работни места в селските райони. Принос към прехода към кръгова и зелена икономика в селските райони има от страна на предприятията с въведени нисковъглеродни, енерго и ресурсно ефективни технологии.

Раздел IV Социално развитие на селските райони

4.1. Образование и образователна инфраструктура

Човешкият капитал се отъждествява с качествата на хората и зависи, както от нивото на образование, така и от неговото качество. В съвременните динамични условия, човешкият капитал е съществен за въвеждането на технологични иновации и за развитието на икономиката. В страната образователното равнище на населението значително се подобрява през годините, следвайки ясно изразена тенденция на увеличаване на броя и дела на населението с висше и средно образование и същевременно намаляване на броя на лицата с основно и по-ниско образование.

Степента на завършено образование е необходимо условие за осигуряване за заетост на жителите, за получаване на по-високи доходи, за постигане на по-добро качество и стандарт на живота на населението, а в териториален аспект и за намаляване на риска от бедност и социална изолация.

Въпреки че в страната образователната структура се подобрява, България все още изостава от средните за ЕС стойности. През 2017г. 27.8% от населението⁴⁹ е с висше образование (при 31.4% в ЕС), а относителният дял на населението с основно и по-ниско образование достига 17.2%. Образователните характеристики между районите са различни, като в големите градове и столицата има най-много лица с висше образование. Лицата със средно и висше образование са в градовете, а в селата преобладават лицата със средно образование и по-малко с основно. Според преброяването от 2011г. повечето от ромската етническа група не завършват средно образование.

Между селските и градските райони има диспропорция по отношение на образователното равнище. Необходимо е да се обърне внимание на населението в училищна възраст в селските райони като условие за постигането на баланс в образованието.

В анализа е направен преглед на броя на учащите се в основните степени на образование и промените в броя на образователните институции. Един от основните принципи в българската образователна система е отвореност – изграждане на гъвкава образователна система по отношение на пазара на труда и с равен достъп - с цел да се интегрират всички групи в неравностойно положение.

⁴⁹ Население на 25-64 навършени години.

Училищното образование се дели според степента на образование на основно и средно, и според съдържанието на подготовката - на общо и професионално. Образователните институции в страната са разделени по степента на образование – предучилищни (детски градини), общообразователни и специални училища (начални, основни, гимназии, средни професионални училища по изкуствата, спортни училища, професионални гимназии, професионални колежи, центрове за професионално обучение и висши училища).

Образователното равнище и структура се предопределят от развитата мрежа от учебни заведения в страната, от нейния достъп за всички групи население, от възрастовата структура на населението и изискванията на производството и пазара. В образователната система се придобива общообразователна и професионална подготовка.

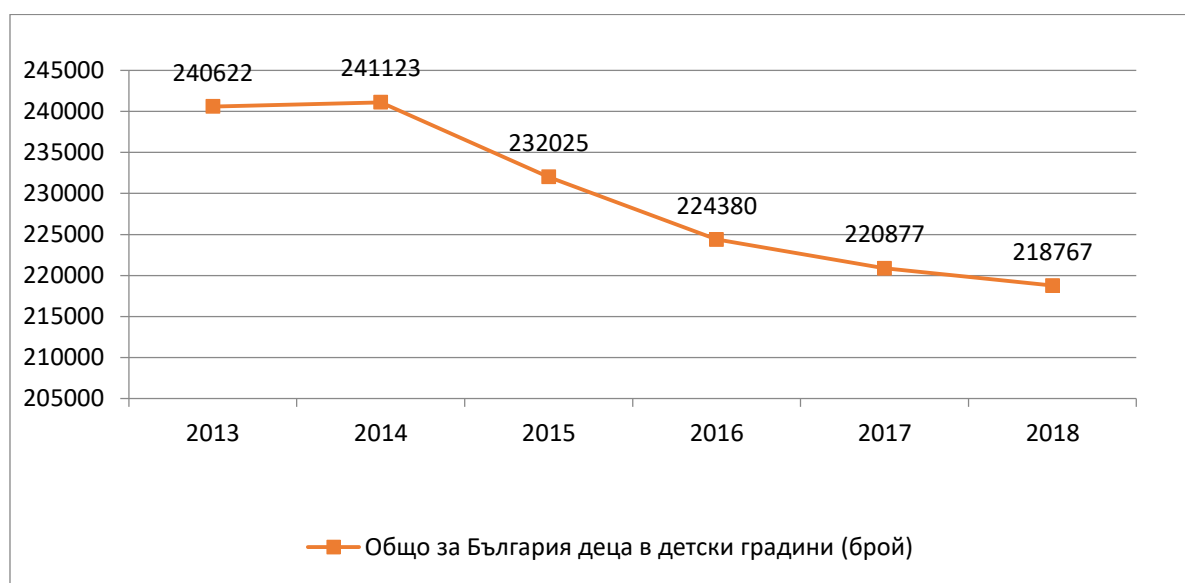
В образователната структура на населението е най-висок дялът на населението със средно образование 36%, следван от дела на населението с основно 24.7%, и начално 15%. Процентът на лицата, завършващи висше образование е 31.6 (2018г.), като почти достига целта от 36%, за 2020г. За страната е отчетено и нарастване на броя на завършилите средно образование.

Предучилищно образование и инфраструктура в селските райони

Системата за предучилищното образование осигурява условия за ранно детско развитие и подготовка на деца за училище (от 3 до 6 годишна възраст). Обучението в подготвителна група или подготвителен клас, преди първи клас, е задължително.

Броят на децата в детските градини на територията на България за 2018/2019г. е 218767, като няма съществена разлика спрямо предходната учебна година. Наблюдава се намаляваща тенденция, която продължава през целия период, изключение прави 2014г., когато има леко увеличение. За 2013г. децата в детските градини на територията на страната са 240622, а през 2018г. броят им намалява до 218767, което е с 21855 по-малко или спад от 9% по отношение на базовата година (*Фигура 67*).

Фигура 67 Общ брой деца в детските градини в България 2013 – 2018 г.

*данните са налични от 2013г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Деца в детски градини в селските общини за 2017/2018 г. са 80130, отчита се спад спрямо 2013/2014г. с 11607 деца, или 13% по-малко.

Нетният коефициент⁵⁰ на записване на децата в детските градини за 2018/2019г. е 78.4%, за 2013г. е 83.6% , т.е. наблюдава се низходяща тенденция. Записването на деца в детските градини също бележи понижение. Причината е изменения в раждаемостта и миграцията за семействата. Съгласно програмата на Министерството на образованието и науката до 2020 г. в предучилищното обучение следва да се обхванат до 90-95% от децата, а задължителното предучилищно обучение от 5-годишна възраст да се промени на 4-годишна възраст⁵¹.

Броят на детските градини на територията на България за 2013г. е 2051, а през 2017г. броят им е бил 1834, което е с 217 или с 10% по-малко. Детските градините в селските райони са 1114 броя (2013г.) и 959 за 2017г., като намалението за периода е 14%.

През разглеждания период средният брой на децата в детски градини в страната не се променя съществено.

⁵⁰ Коефициентът е изчислен в процент като отношение на броя на учащите в предучилищното образование във възрастовата група 3-6 години към броя на населението в същата възрастова група.

⁵¹ Закона за предучилищното и училищното образование

На територията на селските общини според изменението на броя на населението в някои общини се изграждат нови детски градини, а в други се закриват.

Изградени са по един брой детски градини в следните общини: Банско, Чирпан, Гърмен, Кричим, Руен, Аксаково, Поморие, Крумовград, Несебър, Марица, Челопеч и Симеоновград. Общо броят на децата до 4 години в тези общини през 2017 г. са както следва: Банско – 514 деца, Чирпан – 992 деца, Гърмен – 865, Кричим – 389, Руен – 1515, Аксаково – 994, Поморие – 1230, Крумовград – 847, Несебър – 1444, Марица – 1430, Челопеч – 61, Симеоновград – 609. Броят на децата в детските градини в тези общини за 2017 г. са както следва: Банско – 473 деца, Чирпан – 652 деца, Гърмен – 607 деца, Кричим – 251, Руен – 901, Аксаково – 606, Поморие – 926, Крумовград – 508, Несебър – 1045, Марица – 1080, Челопеч – 130, Симеоновград – 299.

Общините, в които поради намаляване на броя на децата се забелязва намаление на използваната предучилищната инфраструктура са: Приморско, Пордим, Вършец, Кубрат, Брегово, Септември, Симитли, Главиница, Макреш, Исперих, Девня, Черноочене, Брезово, Хитрино, Антон, Неделино, Борино, Брацигово, Хисаря, Баните, Цар Калоян, Рила, Тервел, Шабла, Стамболово, Смядово, Лозница, Гурково, Ардино, Белене, Трявна, Земен, Лозница, Кула, Чупрене, Чипровци, Копrivщица, Ковачевци, Главиница, Крушари, Николаево, Минерални бани, Бойница, Роман, Дряново, Самуил, Опака, Гълъбово, Опан, Кочериново, Брезник, Никопол, Аврен, Севлиево, Брегово, Омуртаг и Тополовград. В останалите общини не се наблюдава промяна в броя на детските градини през разглеждания период.

Таблица 75 Брой на децата в предучилищна възраст

Възраст	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019
Общо	234457	233927	226420	215795	211989	210282
деца на възраст 3г.	51135	49138	47991	46790	48719	47375
деца на възраст 4г.	58540	55979	51958	51074	50070	51890
деца на възраст 5г.	64317	67202	61934	58044	57004	55174
деца на възраст 6г.	59886	61052	63714	59253	55611	54939
деца на възраст 7г.	561	525	761	622	553	790
деца на възраст под над 7г.	18	31	62	12	32	114

Източник: НСИ

Прегледът на данните показва свързаност между броя на децата с ражданията и възрастовата структура, броят им намалява в общини, в които има влошаване на демографските показатели. Броят на децата в предучилищна възраст е представен на Таблица 75.

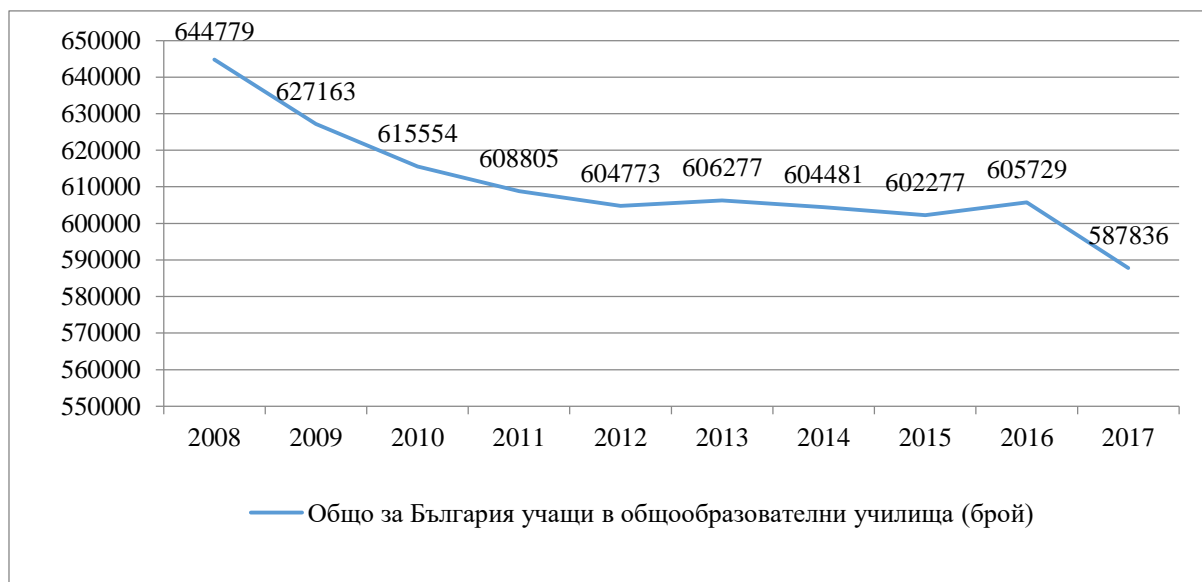
Брой учащи в общообразователната система и образователни институции

Данните за училищното образование са несъпоставими с тези от предходни години поради съществени изменения в структурата на образователната система, произтичащи от Закона за предучилищното и училищното образование⁵².

Броят на учащите се в общообразователни училища на територията на България за 2018/2019г. са 581267, за периода (2008-2018г.), броят им намалява с 63518, или 9.8%. До 2016г. броят на учащите плавно намалява, но след 2016г. тенденцията се задълбочава (Фигура 68).

Причините за намаляването на броя на учениците са ниската раждаемост и емиграцията. Новата образователна структура, изразяваща се в завършване на прогимназиалния етап на основно образование в 7-ми клас, вместо в 8-ми клас, както и въвеждането на възможност на местно ниво училищата да позволяват завършване на задължителното 10-годишно образование, води до реорганизация на училищната мрежа, по-специално на малките училища в селските райони. Набляга се на намаляване на броя отпаднали ученици, както и осигуряването на качествено образование.

Фигура 68 Общ брой учащи в общообразователни училища в България (2008-2017г.)

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Учениците в училищата в селските общини намаляват с 4%, или 39438 (за периода 2008-2017г.), т.е. няма съществено различие в броя на учащите между общините в селските райони и останалите.

⁵² Обн. ДВ, бр. 79/13.10.2015 г., изм. ДВ, бр.24/22.03.2019 г.

Тенденцията в изменение на броя на учещите в общообразователните училища е показана на Таблица 76.

Таблица 76 Брой учащи в общообразователните училища в селските и градските райони в България

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони учащи в общообразователни училища (брой)	248576	240660	235057	232271	232254	230060	229119	224557	222359	209138
Общо за България учащи в общообразователни училища (брой)	644779	627163	615554	608805	604773	606277	604481	602277	605729	587836
Общо за градските райони учащи в общообразователни училища (брой)	397173	386503	380497	376534	373417	375415	376202	378572	384188	379459

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общините, за които е регистрирано нарастване на броя на учениците в общообразователните училища са следните: Черноочене, Созопол, Копривщица, Маджарово, Арвен, Невестино и Бойница.

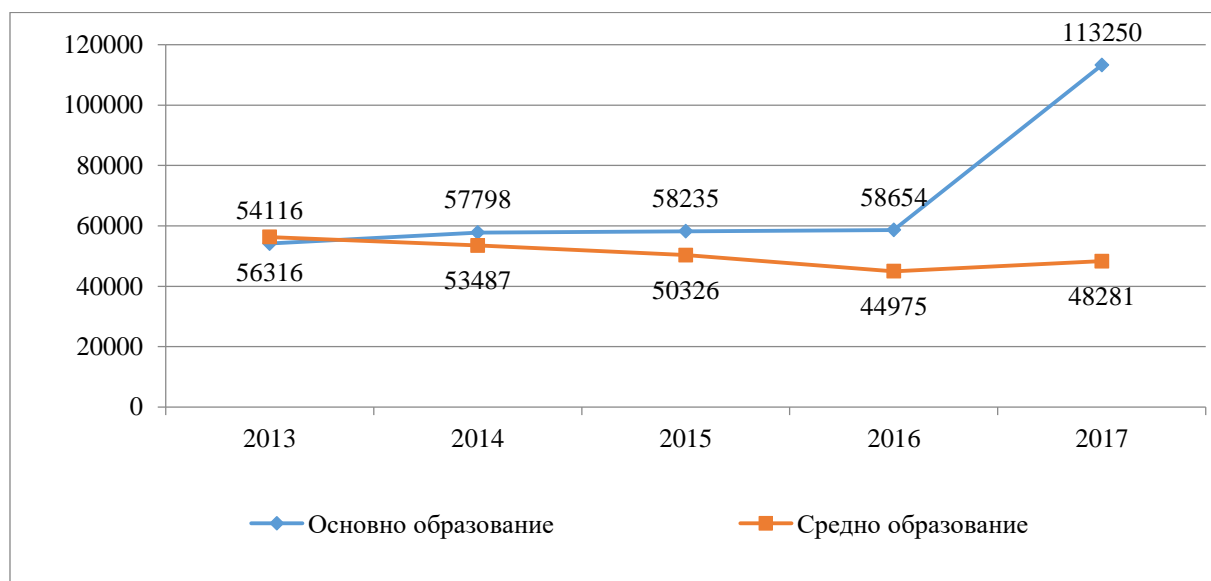
Само в 7 общини не се наблюдава промяна в броя училища през разглеждания период (Брезник, Твърдица, Чирпан, Рудозем, Чавдар, Съединение и Костенец).

Най-съществен спад на броя учащи в ООУ за 2017г. спрямо предходната година е регистриран в общините Георги Дамяново, Ново село, Макреш, Георги Дамяново, Нова Загора, Лом, Попово, Омуртаг, Велинград и др.

Общо 9 са общините с намаление на броя на учащите от 500 до 599 (Септември, Добрич-селска, Козлодуй, Провадия, Кирково, Мездра, Петрич, Тервел, Своге). Общините с намаление на учащите от 400 до 499 броя са общо 8 (Самоков, Балчик, Сатовча, Павликени, Радомир, Завет, Пещера, Троян). В 23 общини намалението на броя на учащите са от 300 до 399. Общо 40 са общините с намаление на броя на учащите от 200 до 299, а 52 общини са с намаление на учащите от 100 до 199 броя. Под 100 броя намаление на учащите се наблюдава общо в 63 общини.

По абсолютни стойности най-съществено увеличение на броя учащи в ООУ за 2017г. спрямо 2008г. се наблюдава в общините Черноочене, Аврен и Несебър. В 7 от общините броят на увеличилите се учащи са от 100 до 199 броя: Твърдица, Луковит, Ботевград, Маджарово, Айтос, Средец, Харманли. В 20 от общините броят на учащите в ООУ се е увеличил по-малко от 100 броя.

Фигура 69 Брой завършили лица по степен на образование в страната

Източник: Собствени изчисления по данни на НСИ

Броят на лицата завършили основно образование и средно образование в страната през 2018г. е 121384, което е по-малко с 40147 лица или 24.8% по-малко в сравнение с 2017 г. (161531). Изменението на завършващите средно образование показва известни колебания през годините, но рязко нарастване на учащите се в системата на основно образование се наблюдава след 2016 г. Общо броят на учащите се е непостоянен и се обяснява с естественото и механичното движение на населението в страната.

Брой учащи в професионални гимназии в България

Броят на учащите в професионални гимназии⁵³ на територията на България за 2017 г. е 129477, по-малко с 28200, или спад от 18% спрямо 2008 г. (за 2008 г. учащите в гимназии на територията на страната са 157677). Общата тенденция е броят им да намалява, но се наблюдава повишаване на броя учащите се през 2017 г. с 10852 спрямо 2016 г.

Учащите в професионални гимназии в селските райони през 2008 г. са 48903, повече с 4403, или 9% в сравнение с 2017 г. (учащите в гимназии достигат 44503 през 2017 г.). В градските общини също тенденцията е намаляваща - от 111677 през 2008 г. до 85495 през 2017 г., като през 2017 г. броят им нараства спрямо предходната 2016 г. с 4216 бр. (Таблица 77).

⁵³ (придобиване първа, втора и трета степен на професионална квалификация)

Таблица 77 *Общ брой учащи в професионални гимназии*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони учащи в професионални гимназии	48903	37500	44741	43077	40306	40208	40912	39350	37708	44503
Общо за България учащи в професионални гимназии	157677	153379	151707	136365	130912	128619	128195	123084	118625	129477
Общо за градските райони учащи в професионални гимназии	111677	107610	102664	93288	89443	87894	87634	84053	81279	85495

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В общините изменението на учащите в професионални гимназии спрямо предходната година следва еднаква тенденция през анализирания период като се отчита понижението на тяхната численост за целия наблюдаван период. В края на периода за 2017 г. спрямо 2016 г. броят на учащите в селските общини се увеличава с 6795 броя (18%). Общо за България увеличението на броя учащи в професионални гимназии за 2017 г. спрямо предходната година е 10852 броя.

Общините, при които е регистрирано слабо нарастване на броя на учащите в професионални гимназии за 2017 г. спрямо 2016 г. са: Поморие, Белоградчик, Ардино, Копревци, Ново село, Роман и Брегово. Броят на общините, в които се намаляват учащите са 16 броя.

За целия разглеждан период от 2008 г. до 2017 г. броят на учащите в професионалните гимназии намалява, както за селските райони с 4400 броя, така и на национално ниво с 28200 броя.

Изменението на броя учащи в професионални гимназии през 2017 г. спрямо 2008г. е отрицателно: в селските райони с -9% и в градските с -23%, а общо за страната изменението е -18%, или с 28200 по-малко учащи. Общините с увеличен брой на учащите за периода 2008-2017 г. са 78 броя. Това са общините: Аксаково, Бяла-обл. Русе, Бяла-обл. Варна, Кнежа, Провадия, Ябланица и Кайнарджа.

Общините, в които се намалява броят на учащите за 2017 г. спрямо 2008 г. са 88, от тях с най-голям спад на числеността са: Първомай, Панагюрище, Сопот, Червен бряг, Дряново, Велики Преслав, Радомир, Своге, Сандански, Гоце Делчев, Петрич, Банско, Тетевен, Минерални бани и Девня.

Напуснали от образователната система

През учебната 2017/2018 година 16,3 хил. ученици са напуснали общообразователните училища, от които 13,9 хил. са обучавани в системата на основното образование. Най-голям е относителният дял на учениците, които са заминали в чужбина – 7,5 хил., или 46,1%, следван от дела на напусналите по семейни причини – 6,5 хил., или 39,6%, и на напусналите поради нежелание да учат – 8,8%.

Делът на учениците, които преждевременно са напуснали училище през 2017 г. спадна до 10,6%, което е много близко до целта на Европа 2020 - делът на лицата между 18 и 24 години, които преждевременно напускат образованието и обучението да е по-малко от 10% до 2020 г.

Лицата напуснали основно образование за 2017 г. са 13908 или 2,4% от общия брой на учащите между 1-ви и 8-ми клас (Таблица 78).

Лица с незавършено начално образование са 17,5% от цялото население на селските общини.

Таблица 78 Лица напуснали образователната система I-VIII клас

Лица напуснали от I-VIII клас		
Район	% от напусналите	Общини
Северозападен	11%	Троян, Ябланица, Тетевен, Берковица
Северен централен	12%	Павликени, Стражица, Бяла, Ситово, Дулово Главница
Североизточен	14%	Аврен, Дългопол, Долен Чифлик, Провадия, Суворово, Добрич-селска, Тервел, Омуртаг, Балчик, Нови пазар, Върбица.
Югоизточен	22%	Айтос, Поморие, Руен, Средец, Сунгурларе, Котел, Твърдица, Гурково, Мъглиж, Чирпан, Раднево, Николаево, Стралджа;
Югозападен	14%	Петрич, Сандански, Сатовча, Бобошево, Кочериново, Златица, Етрополе, Костинброд, Самоков,
Южен централен	26%	Пещера, Велинград, Ракитово, Септември, Марица, Първомай, Родопи, Садово, Стамболийски, Харманли, Любимец, Свиленград

Източник: НСИ

От районите най-малко отпаднали преждевременно от образователната система са от Югозападния район, а с най-много са от Югоизточния и Южния централен район.

Безработицата, ниските доходи, пониженият жизнен стандарт и бедността поставят много деца в условия, водещи до повишен риск от отпадане от училище. В резултат на финансовите и икономически затруднения много деца са отклонявани от

семействата си и са обречени поради недобро образование на ниско качество на живот и на изолация от пазара на труда.

Етнокултурните различия също оказват влияние по отношение на броя на напусналите образователната система, за ранното отпадане – като децата са предимно от ромския етнос.

Не бива и да се пренебрегват демографските тенденции в страната. Населението на страната продължава да намалява и това влияе пряко на образователната система – затварят се училища, детски градини в населените места с ниската раждаемост, характерна за селските райони. Именно в резултат главно на демографските промени през последните години броят на децата и на учениците намалява. Така образователният сектор в селските райони е изправен пред предизвикателството да се приспособи към намаляващото търсене на образователни услуги в основното и средното образование.

Броят на педагогическия персонал в детските градини на територията на България за 2017 г. е 19617, което е с 652 по-малко (спад от 3%) в сравнение с 2013 г. (20269 брой преподаватели). През 2017 г. се наблюдава спад на преподавателите в селските общини.

Таблица 79 Общ брой педагогически персонал в детските градини

Година	2013	2014	2015	2016	2017
Педагогически персонал в детските градини	20269	20542	20420	19909	19617

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

За периода не са отчетени съществени промени в числеността на педагогическия персонал по общини. Нарастване за персонала се наблюдава в общините, в които броят на децата се е увеличил и са изградени нови детски градини.

Професионално образование и обучение

Професионалното образование и обучение на национално ниво през учебната 2017/2018 г. се осъществява в 22 училища по изкуствата, 24 спортни училища, 359 професионални гимназии и 29 професионални колежа с прием след средно образование. Общият брой на училищата е 434, а общият брой на учащите в тях е 142 021, от които 9061 лица се обучават в училища по изкуствата и спортни училища (III степен професионална квалификация), 100602 лица – в професионални гимназии и паралелки (III степен професионална квалификация), 1047 лица – в професионални

колежи след средно образование (IV степен професионална квалификация), 22875 лица – професионални гимназии и професионални училища/паралелки (II степен професионална квалификация), 453 лица – професионални паралелки след VI и VII клас (I степен професионална квалификация), 1983 лица – професионални паралелки след VIII клас (I степен професионална квалификация).

В селските общини училищата по изкуствата и спортните училища са локализирани в общините Котел, Трявна, Самоков, Сандански, Роман и Чепеларе. Професионалните гимназии и паралелки са концентрирани в 118 общини. Професионалните колежи след средно образование са концентрирани в община Долна Митрополия, където броят на учащите е 128. Професионалните гимназии и професионални училища/паралелки са концентрирани в 125 общини. Професионалните паралелки след VI и VII клас са концентрирани в следните общини: Добрич-селска, Балчик, Николаево, Тервел и Каварна. Професионалните паралелки след VIII клас са формирани в повечето селски общини.

В градските райони политиката за образованието е насочена към създаването на условия и развитието на дуалното обучение. Финансирането на проект „Дуално образование за модерните изисквания и нужди на обществото“ (ДОМИНО) е осъществено от Конфедерация Швейцария по Българо-швейцарската програма за сътрудничество и съфинансиран от българското Министерство на образованието и науката, като участват и Министерство на труда и социалната политика и Министерство на икономиката.

Дуалното обучение на младите хора е мярка, която свързва обучението с търсените на пазара на труда класификации и професионални умения. Институции в системата на професионалното образование и обучение, професионални училища както и професионални гимназии, професионални паралелки в други не специализирани и в специалните училища, са в основата на развитие на дуалното обучение. Центровете за професионално обучение също са звена за специализирано обучение с придобиване на квалификация по част от професия.

В селските общини, в които преобладава сектор земеделие развитието на дуалното обучение е предпоставка, осигуряваща заетост на младите хора и за задържането им в селските общини. Инициативата на Министерство на земеделието, храните и горите в партньорство с Министерство на образованието и науката: „Супер фермер“ е насочена към учениците от професионалните гимназии по селско стопанство. Целта е да се подкрепят младите хора, като им се даде възможност да се

срещнат с успели фермери в нашата страна, както и да се осъществи връзка между учениците и бизнеса. Кампанията съвпада и с политиката на МОН за насърчаване, което дава възможност за подобряване капацитета на образователните институции и на работодателите за организиране и създаване на устойчиви партньорства за гарантиране на качеството на обучението.

Дуалното обучение започва да се прилага в България от 2015 г. за гимназии и училища, които дават конкретни професионални умения и квалификации. Обучението в работна среда е добре да се развива в професионалните гимназии и училища по селско стопанство, за да подготвят практически младите хора, които ще могат да се адаптират към изискванията за работа в земеделието. Общият брой на училищата, които прилагат дуално обучение (професионални, гимназии, спортни и др.) са 165, от тях 51 са специализирани професионални училища по селско стопанство. Дуалното обучение в професионалните гимназии в селските райони е възможност за усвояване на практическо умения, и за адаптиране към работни места в земеделието или в други сектори.

Някои от професионалните гимназии по селско стопанство, които развиват дуално обучение в сектор селско стопанство са представени на Таблица 80.

Таблица 80 Професионални гимназии прилагащи дуално обучение

Населено място	Професионални гимназии с дуално обучение
Бяла (обл. Варна)	Професионална гимназия по селско стопанство и туризъм
Долни Дъбник	Професионална гимназия по селско стопанство „Проф. Иван Иванов“
Златица	Професионална гимназия "Златица"
Ковачица	Професионална гимназия по селско стопанство "Дунавска земя"
Мъглиж	Професионална гимназия по селско стопанство „Гео Милев“
Нови пазар	Професионална гимназия по селско стопанство
Павликени	Професионална гимназия по аграрни технологии „Цанко Церковски“
Пазарджик	Професионалната гимназия по селско стопанство „Царица Йоанна"
Провадия	Професионалната гимназия по селско стопанство
Първомай	Професионалната гимназия по селско стопанство "Васил Левски"
Русе	Професионална гимназия по селско стопанство „Гео Милев“
Свищов	Свищовска професионална гимназия "Алеко Константинов"
Ситово	Професионална гимназия по селско стопанство
Средище	Професионална гимназия по механизация на селското стопанство "Никола Йонков Вапцаров"

Източник: Собствено проучване

Образователна инфраструктура в селските райони

Институционалната структурата към 2018/2019 г., според данни на НСИ за общото образование в страната, включва: 131 начални училища, 1173 основни, 68 обединени, 115 гимназии и 468 средни. В страната освен държавните училища има 78 частни, които са локализирани в големите и урбанизирани градове в страната.

В селските райони образователните институции са в общинския център и част от учащите от селата, поради отдалеченост, се превозват с организиран от училището транспорт.

Подобряването на общинската образователната инфраструктура е от съществено значение за осигуряване на качеството на образование и обучение, но и за намаляване на съществуващите различия между селските и градските райони и за подобряване на условията за живот в селските райони, както и за ограничаване на условията за обезлюдяването им.

Броят на общообразователните училища на територията на България за периода 2008 г. – 2017 г. намалява: училищата на територията на страната са били 2171 през 2008 г., а през 2017 г. броят им спада до 1969, или регистрирано е намаление от 9%.

Общообразователните училища в селските райони през 2008 г. са 1234 броя, а през 2017 г. са 1132, за градските райони от 941 през 2008 г. намаляват до 842 през 2017г. През 2018г. общообразователните училища в селските райони са 1116 броя, намалението продължава в таблица.

Таблица 81 Брой общообразователни училища в селските и градските райони и за България

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони общообразователни училища	1234	1202	1170	1166	1148	1138	1131	1127	1115	1132
Общо за България общообразователни училища	2171	2134	2096	2091	2040	2026	2019	2014	1990	1969
Общо за градските райони общообразователни училища	941	934	926	925	897	893	893	892	880	842

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

В селските райони общо в 8 общини се е увеличил броят на училищата за референтния период (2008-2017 г.). Броят на училищата е нараснал в следните общини: Панагюрище, Батак, Септември, Лесичово, Ракитово и Родопи.

Броят на общините с намален брой на училищата са 91, от тях Велинград (11 училища по-малко) и Септември (10 училища по-малко) са с най-съществено намаление. В останалите 133 общини не се наблюдава промяна в броя на училищата през разглеждания период (2008-2017 г.).

През 2017 г. основно образование⁵⁴ в общообразователните училища са завършили 101.3 хил. ученици, а средно образование - 26.6 хил. ученици.

Професионални гимназии в България

Броят на професионалните гимназии на територията на България за периода 2008 г. – 2017 г., е спаднал с 8% или 74 броя (433 бр. - 2008 г. до 359 бр. – 2017 г.). Професионалното образование и обучение през учебната 2017/2018 година се осъществява в 22 училища по изкуствата, 24 спортни училища, 353 професионални гимназии и 35 професионални колежа с прием след средно образование (Таблица 82).

Професионалните гимназии в селските общини през 2008 г. са 167 броя и съответно за 2017 г. – 144 броя.

Таблица 82 Общ брой професионални гимназии в селските и градските общини, и за България

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Общо за селските райони професионални гимназии	167	159	162	158	162	159	153	152	146	144
Общо за България професионални гимназии	433	422	425	414	416	402	394	387	373	359
Общо за градските райони професионални гимназии	266	236	263	256	254	243	241	235	227	215

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Общо за страната в териториално локализираните професионални гимназии е отчетено намаление. В селските райони в 26 от общините е отчетено намаление за референтния период (2008-2017г.). Едва в 10 общини има нарастване на броя на професионалните гимназии.

⁵⁴ През 2017 г. основно образование придобиват завършилите VII клас, завършилите VIII клас в непрофилирани паралелки и IX клас в профилирани паралелки с прием след VII клас (разпоредби на Закона за предучилищното и училищното образование).

Професионално образование и инфраструктура

Професионалното образование и обучение през учебната 2016/2017 година се осъществява в 22 училища по изкуствата, 24 спортни училища, 373 професионални гимназии и 35 професионални колежа с прием след средно образование. Общият брой на учащите в тях е 131,4 хил. (2017 г.) и в сравнение с предходната учебна година намалява с 4,1 хил., или с 3,1%.

През учебната 2016/2017 година на национално ниво 1265 ученици се обучават в 46 частни професионални училища, което е 1% от всички ученици в професионалното образование. В програми за професионално обучение срещу заплащане за придобиване на степен на професионална квалификация в центрове за професионално обучение (ЦПО), професионални гимназии и професионални колежи са записани 11,0 хил. лица на възраст 16 и повече години.

Професионалните гимназии са разположени предимно в областните административни центрове и в по-големите общини, където е концентриран по-големият брой ученици. В селските райони професионалното обучение в по-голямата си част е съобразено със спецификата на местната икономика. Все още обаче в част от гимназиите се запазва обучение по традиционни за училищата професии, въпреки намаляването на броя им или закриването на определени производства. Трудностите с намирането на работа и разминаването между придобитата квалификация и възможността за реализация водят до отлив от професионалното образование на част от младите хора, макар че през последните години има минимално увеличение на броя на учениците в селските райони (за 2017/2018г. увеличението спрямо 2016/2017г. е 10852 ученици). Поради отрицателното демографско развитие в по-малките и отдалечени общини има маломерни паралелки.

Оптимизирането на училищната мрежа следва да създаде предпоставки за финансиране на професионални училища с национално и регионално значение в защитени професии, съобразно потребностите на общините, както и с внедряване на обучение чрез работа (дуално обучение). Цели се стимулиране на обучението по търсените на пазара на труда професии, степен на квалификациите, съобразно степента на развитие на регионалната икономика и заявените инвестиционни приоритети.

Интересът към професионалното образование с дуалното обучение е изключително голям, поради съчетанието на обучението с практиката (обучение чрез работа). Този вид обучение засяга две групи лица – под 16 години, които са в образователната система, и тези, които са на пазара на труда - над 16 години.

Организирането на обучение чрез работа е нова възможност за повторно включване на рано напусналите образователната система, което е както национален, така и общоевропейски приоритет.

Преподаватели в общото и професионалното образование

През 2017 г. на национално ниво се забелязва намаление на преподавателите в общообразователните училища с 1% спрямо 2008 г., както и преподавателите в професионалните гимназии – с 29%. През 2017 г. броят на преподавателите по видове учебни институции в общото и професионално образование е 62843, от които 77.9% са в общообразователните училища (Таблица 83).

Таблица 83 Разпределение на преподавателите по видове училища в България през учебната 2017/2018 г.

Вид училище	Брой преподаватели	Дял (%)
Общообразователни училища	48981	77.9
Професионални гимназии	9860	15.7
Специални училища	2109	3.4
Училища по изкуствата и спортни училища	1667	2.7
Професионални колежи с прием след средно образование	226	0.3

Източник: НСИ

През 2017г. в селските райони преподавателите намаляват в общообразователните училища с 2% спрямо 2008 г., а в професионалните гимназии с 26%. През 2017 г. броят на преподавателите по видове учебни институции в общото и професионално образование е 23248, от които 84.31% са в общообразователните училища (Таблица 84).

Таблица 84 Разпределение на преподавателите по видове училища в селските райони през учебната 2017/2018 г.

Вид училище	Брой преподаватели	Дял (%)
Общообразователни училища	19601	84,31%
Професионални гимназии	3010	12,95%
Специални училища	505	2,17%
Училища по изкуствата и спортни училища	128	0,55%
Професионални колежи с прием след средно образование	4	0,02%

Източник: НСИ

Защитени училища

Във връзка с подобряване на образованието и оптимизиране на образователната система, чрез реструктуриране на училищните от 2017г.⁵⁵ са определени критерии за защитени детски градини и училища, както и се регламентират условията за тяхното допълнително финансиране. Статутът на защитени учебни заведения най-вече осигурява имунитет към закриване или преобразуване.

Съгласно критериите: детска градина ще бъде обявявана за защитена, когато нейното закриване би довело до необходимост най-малко осем деца в задължителна предучилищна възраст да пътуват над 14 и повече километра извън населеното място, от което живеят. Другият случай, в който детска градина става защитена, е ако поне на пет деца се налага да пътуват не по-малко от 20 километра до най-близката друга градина или училище, които организират предучилищно обучение. За защитена може да се определи и част от детска градина, която се намира в друго населено място, ако отговаря на критериите.

За основните училища (I-VII клас) защитено училище става, при положение, че ако бъде закрито или преобразувано, в случай че поне 10 деца ще трябва да пътуват на 20 и повече километра до най-близкото училище. От осми до десети клас училището влиза в списъка, ако най-малко 15 ученици ще пътуват на повече от 30 километра.

С решението за статут на защитени учебни звена, държавата, на ниво община, се ангажира в осигуряване на равнопоставен достъп до образователни услуги, особено в отдалечени, периферни и трудно достъпни райони.

За 2018/2019 година се включват 100 защитени детски градини и части от детски градини, от 100 населени места, от 75 общини, от 25 области, и 160 защитени училища, от 160 населени места, от 106 общини, от 26 области.

Защитените училища са в селските райони, те са подход за оптимизиране на училищната мрежа, с оглед адаптация към демографските промени и намаляването на децата в селските райони. В списъка на защитени училища попадат 71 селски общини, в които има раждаемост, но са с влошена демографска структура и са в населени места, отдалечени от общинския център.

⁵⁵Постановление No 121 на МС от 23.06.2017 г. за приемане на критерии за определяне на защитените детски градини и защитените училища и на условия и ред за тяхното допълнително финансиране, Обн. - ДВ, бр. 51 от 27.06.2017 г. С това Постановление се отменя старото, което беше в сила в последния си вариант от 2014 г. насам. Всяка година със списък се определят защитените детски градини и училища.

Фактори, които определят състоянието и бъдещи тенденции:

- **Демографските фактори** непосредствено оказват влияние върху образователната система. Намаляването на броя на ражданията означава да се оптимизира основното и средно образование (обединение паралелки на деца от различни възрасти) в общини, в които е налице намаляване на броя на лицата до 19-годишна възраст. Намаляването на броя на децата в училищна възраст изисква оптимизиране на училищната мрежа, организация на паралелките и учителския състав.
- Механичното движение на населението от малките населени места към по-големите е причина също за неоптимално натоварване на училищата.
- **Финансовото състояние и етнокултурната характеристика** на населението в селските райони определя степента на принудително отпадналите деца. Процентът на децата принудително отпаднали от средно образователната система, е по-висок в селските райони и в населените места с ромско население. Това в бъдеще ще доведе до диспропорции в степента на образованост и до риск от социално изключване. Интегрирането на ромите в образователната система ще продължава да бъде предизвикателство, както и сегрегацията на ромските училища.
- **Постепенно се понижава относителният дял на напусналите образователната система.** Фактори, които водят до спад на напусналите образователната система са: натиск от пазара на труда, намаляване на търсенето на неквалифицирана работна ръка и обвързване на социалната помощ за рисковите групи от населението с посещаемост в училищата.
- **Намаляване на дела на принудително отпадналите от образователната система.** Определящ фактор е наличието на големи ромски общности в отделни общини. Положително за намаляване на дела е обвързването на социалните плащания с посещаемостта в училищата.
- **Намаляване на броя на учащите и оптимизиране на училищната мрежа** са определящи за получаване на статут на защитени училищата и на детски градини.

От направения анализ на образователната система и образователната инфраструктура могат да се направят следните изводи:

1. Намаляване на принудително отпадналите от системата на образованието. Показателите за образованието за страната се подобряват, въпреки че темповете са изключително бавни.

2. В страната се забелязва намаляване на отпадналите от основното образование, макар и незначително, намалява и броят на отпадналите през втората година на основното и средното образование. По този показател страната се доближава до целта на Европа 2020 – принудително до 10%. Фактори, които водят до спад на напусналите образователната система са: натиска от пазара на труда, намаляване на търсенето на неквалифицирана работна ръка и обвързване на социалната помощ за рисковите групи от населението с посещаемост в училищата.
3. Разпределение на училищата – те се намират предимно в градовете, където броят на учениците е по-голям, отколкото в селата. Учениците, които живеят в села без училище и детска градина се придвижват към по-големите градове в селските райони или към училища със статут на защитени.
4. Слабо понижаване на относителния дял на напусналите образователната система, мигриране на населението от селските райони към по-големите градове или извън страната.
5. Намаляване на броя на учениците и на училищата в селските райони.
6. Броят на училищата и учениците продължава да намалява, поради ниската раждаемост, миграцията на населението от малките и средни общини в селските райони.
7. Продължава изразената тенденция към намаляване на броя на учениците, учителите и училищата вследствие на негативните демографски и миграционни процеси. Поради намаляване на броя на учащите се не се използва и изградената материална база на училищата.
8. Защитените учебни звена в селските райони са резултат от изразения дисбаланс на раждаемостта и възрастовата структура и намаляване на броя на лицата до 19-годишна възраст. Намаляването на броя на децата в училищна възраст изисква оптимизиране на училищната мрежа, организация на паралелките и учителския състав.
9. Преподавателите в селските райони намаляват и са над средната възраст 45-50 г.
10. Броят на училищата намалява поради намалението на децата, което наложи оптимизирането на училищната мрежа с цел спестяването на средства за поддръжка на сградния фонд и осигуряване на по-високо заплащане за учителите.
11. Наблюдава се промяна в негативна посока в броя на професионалните училища, и броят на учениците. Използвайки традициите в тези училища може да се

развива дуалното образование. Създаването на дуални паралелки в професионалните гимназии в селските райони е възможност да се придобият умения в конкретни професии, което е и условие за задържане на млади хора в селските райони и за намаляване на демографското влошаване.

Параметрите на образователната инфраструктура са функция от броя на лицата в съответната възраст – от 3 до 18 години. (основно образование, средно общо, профилирано и професионално образование).

По ПРСР до момента се предоставя фокусираната подкрепа за образователната инфраструктура с местно значение в селските райони. Предоставена е възможност за обновяване на училищата, детски градини и други публични образователни организации по подмярка 7.2, където основен бенефициент са общините. Целта на подмярката е устойчивост на социално-икономическото развитие в населените места, това от своя страна води до подобряване на съществуващата инфраструктура и качеството на предлаганите услуги. По подмярката са кандидатствали 72 общини, като на 45 от тях е изплатена субсидия от 32761459.98 лв.

Реконструиране на сградния фонд, подобряване енергийните характеристики на сградите и осъвременяване на дворните пространства е подкрепа, която следва да продължи в тези общини в които има достатъчен брой деца, млади хора и хора в трудоспособна възраст. Подобряване на общинската образователната инфраструктура е от съществено значение за осигуряване на качествено образование и обучение, за подобряване на условията за живот в селските райони, както и за ограничаване на условията за обезлюдяване.

4.2. Здравеопазване и здравни услуги в селските райони

Предоставянето на здравни услуги и развитието на здравната инфраструктура е изключително важно за качеството на живот в селските райони. Изградената здравна инфраструктура и броя на лекарите в селските общини са базов фактор за осигуряване на здравни услуги на населението в градовете и в селата. В кохезионната политика (2021-2027) единия от инвестиционните приоритети е „По – социална Европа“. Принципи за постигане на качествено здравеопазване са заложи в Националната здравна стратегия 2020 равен и справедлив достъп до здравеопазване т.е. населението на район да бъде максимално обхванато от здравни грижи и да има максимална полза от здравеопазването. В организиране на здравното обслужване друг принцип е

адекватно териториално разпределение на лечебните заведения за медицинска и болнична помощ.

Системата на здравеопазването включва лечебни заведения, осигуряващи медицински и здравни услуги на нуждаещото се население. В селските райони чрез системата на здравеопазването се създават и осигуряват условия, при които населението може да поддържа и подобрява здравословното си състояние. Здравната система обхваща следните основни компоненти: Първична медицинска помощ, която е специализирана извън болнична помощ т.е. индивидуална практика на лекари – лични и специалисти, специализирана извън болнична помощ, която включва широк спектър от лечебни заведения, лекари по дентална медицина, медицински и диагностично консултативни центрове, стоматологични центрове, медико-диагностични и др. Болничната помощ осигурява специализирана помощ на населението.

Лечебните заведения по вид са – лечебни заведения за болнична помощ (многопрофилни и специализирани болници) и лечебни заведения за извънболнична помощ (медицински центрове, дентални центрове, диагностични – консултативни центрове, технически центрове и др). Други лечебни заведения са – диспансери, спешна помощ, домове за медико-социални грижи, хосписи и др.

По вида на собственост болниците биват общински, държавни и частни. Отрицателният естествен прираст и миграцията към градовете, неблагоприятната възрастова структура в селските райони са фактори, които определят типа на здравните услуги. ПРСР с подкрепата по мяра 6.4 Инвестиции в подкрепа на неземеделски дейности“ на настоящата програма за селските райони подобряване на медицинската помощ в население места в селските райони, в които липсват медицински, дентални специалисти, медицински центрове.

В системата на здравеопазването услуги за грижа и палиативни грижи насочени за възрастните хора и хората с увреждания се предоставят в лечебни заведения за болнична и извънболнична помощ, както и в хосписи.

Отчитайки застаряване на населението в страната Националната стратегия за дългосрочни грижи разглежда въпроса с палиативни грижи за възрастните хора и хората с увреждания се предоставят в лечебни заведения за болнична и извън болнична помощ, както и в хосписи.

Общо лечебните заведения в страната са 346, от тях многопрофилните болници 185 и специализирани 137. Най-често те са разположени са в населени места, които са общински центрове на селските общини. Леглата в лечебните заведения за болнична

помощ са 53173 (2018 г.). Разпределението на болниците е както следва по райони: Северозападен (40 бр.), Северен централен (34 бр.), Североизточен (32 бр.), Югоизточен район (46 бр.), Южен централен район (72 бр.) и Югозападен район (101 бр.). Основната част от болничните заведения е концентрирана в големите областни градове: София-град, Пловдив, Бургас, Варна, Стара Загора, София, Велико Търново, Плевен и Пазарджик. В София-град болничните заведения са 67 броя.

За цялата страна е характерно неравномерното разпределение на болничните легла в лечебните заведения, разположени в Северна и Южна България.

През 2017 г. центрове за спешна медицинска помощ, РЗИ, домове за медико-социални грижи за деца, хосписи, национални центрове без легла, диализни центрове, както и центрове за трансфузионна хематология са 144 с 2 179 легла, като най-голям е броят на хосписите - 47 броя с 1 143 легла.

Данните за динамиката на броя на болничните заведения в селските райони показват, че за периода 2008-2017, те намаляват в селските райони от 126 на 105, т.е. намаление от 21 болнични заведения в селските общини.

През 2017 г. в 63 общини има по едно болнично заведение. Това са общините Белоградчик, Бяла Слатина, Козлодуй, Роман, Тетевен, Берковица, Вършец, Лом, Белене, Гулянци, Кнежа, Левски, Никопол, Червен бряг, Павликени, Полски Тръмбеш, Исперих, Кубрат, Дулово, Тутракан, Девня, Провадия, Каварна, Омуртаг, Попово, Велики Преслав, Айтос, Карнобат, Средец, Котел, Нова Загора, Гълъбово, Павел баня, Чирпан, Елхово, Гоце Делчев, Разлог, Сапарева баня, Ботевград, Етрополе, Ихтиман, Пирдоп, Самоков, Своге, Ардино, Крумовград, Момчилград, Панагюрище, Пещера, Първомай, Раковски, Родопи, Сопот, Стамболийски, Баните, Златоград, Мадан, Рудозем, Любимец, Минерални бани, Свиленград, Тополовград, Харманли.

В 16 от тях има по две болнични заведения Мездра, Луковит, Троян, Севлиево, Трявна, Бяла, Добрич-селска, Поморие, Раднево, Петрич, Сандански, Елин Пелин, Костенец, Карлово, Хисаря, Девин.

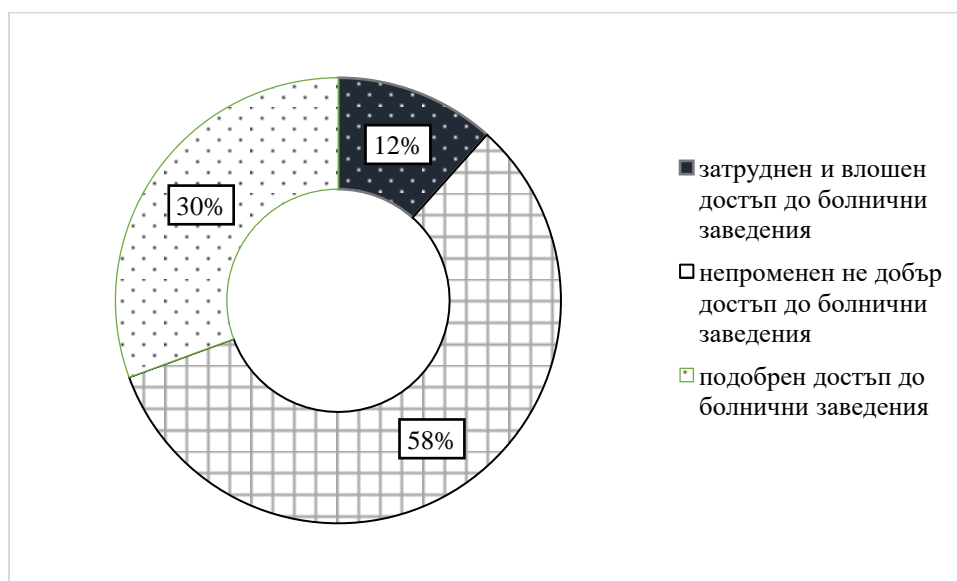
В Балчик и Несебър се намират по три болнични заведения, а във Велинград са четири. В останалите 150 общини няма болнични заведения. Някои от общините, в които няма болнични заведения са: Бойница, Брегово, Грамада, Димово, Кула, Макреш, Ново село, Ружинци, Чупрене, Борован, Криводол, Мизия, Оряхово, Хайредин, Априлци, Летница, Угърчин, Ябланица, Бойчиновци, Брусарци, Вълчедръм, Георги Дамяново, Медковец, Чипровци, Якимово, Долна Митрополия, Долни Дъбник, Искър,

Пордим, Елена, Златарица, Лясковец, Стражица, Сухиндол, Дряново, Завет, Лозница, Самуил и др.

Средно на едно болнично заведение на национално ниво се падат 21671 души през 2008 г., а през 2017 г. - 20375 души, което е намаление с - 1295 души. В селските райони намалява броя жители, обслужвани от едно болнично заведение от 7046 до 5536 души.

Населението, живеещо в някои от селските райони нямат равни възможности за достъп до болнични заведения. За периода 2008-2017 година се отчита затруднен и влошен достъп до болнични заведения в 12 % от селските райони, в 58 % той не е добър и едва в 30 % от селските райони се отчита подобрен достъп до болнични заведения (Фигура 70). Влошен е достъпът по отношение на броя обслужвани лица в една селска община от едно болнично заведение. В 27 селски общини достъпът на населението до болнични заведения е ограничен, поради закриването на болнични заведения (Минерални бани, Царево, Лъки, Елена, Кула, Оряхово, Искър, Дряново, Балчик, Генерал Тошево, Тервел, Нови пазар, Малко Търново, Приморско, Котел, Мъглиж, Гоце Делчев, Бобов дол, Кочериново, Брезник, Радомир, Трън, Годеч, Сливница, Родопи, Ивайловград, Симеоновград. В 129 селски общини липсва общинско болнично заведение, а в 5 общини има болнично заведение, но броя обслужвано население остава константен за изследвания период. Положителна тенденция на развитие на броя на обслужвани лица от едно болнично заведение се наблюдава в 70 селски общини, където на едно болнично заведение се падат по-малко жители спрямо началото на периода, по този начин нивото на услугата се повишава. Това се дължи на наблюдаваните демографски процеси в тези общини.

Фигура 70 Достъп до болнични заведения в селските райони

Източник: собствени изчисления

Броят на многопрофилни болници в селските общини намалява от 80 на 70. Лечебни заведения за извънболнична помощ се увеличават на национално равнище с 364 от 1679 на 2043 броя, а в селските райони увеличението е от 272 броя през 2008 г. на 388 през 2017 г. За разлика от броя лечебните заведения за извънболнична помощ, диагностично-консултативните центрове в селските райони намалява от 11 на 9 броя за периода 2008-2017г.

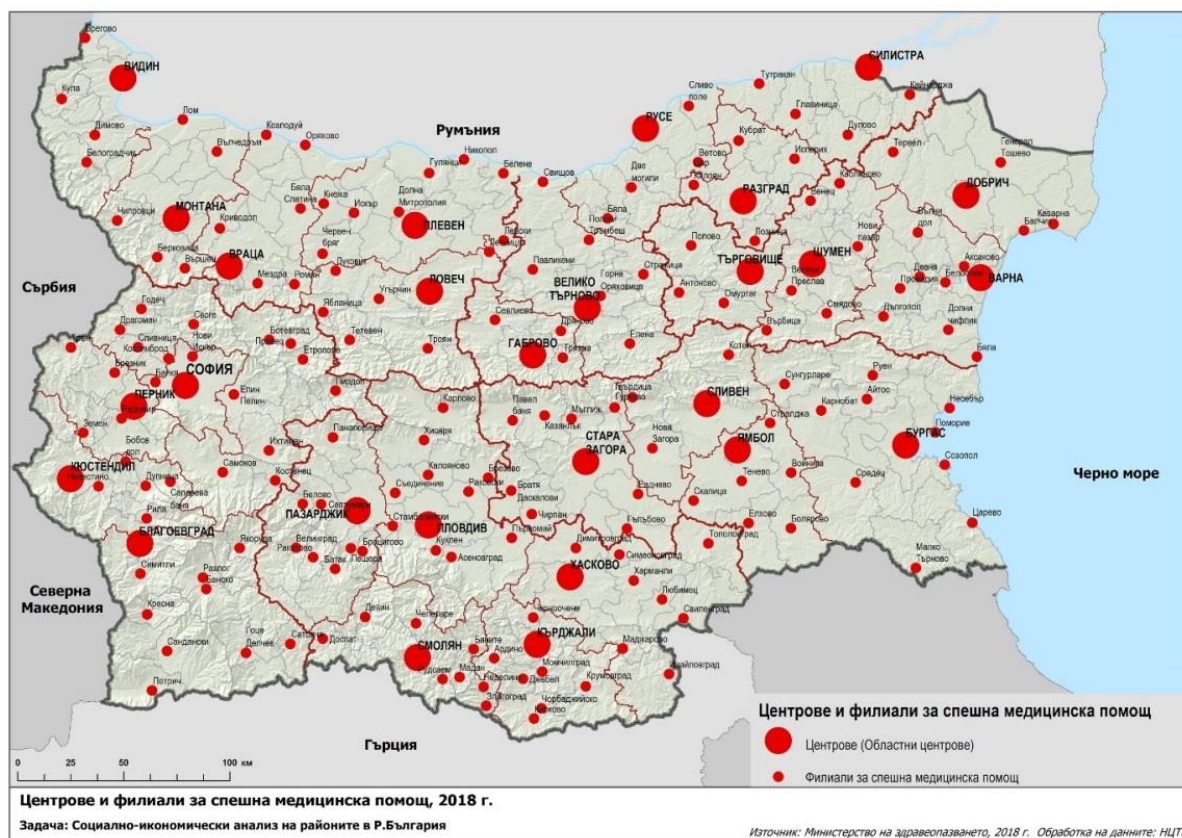
Центровете за спешна медицинска помощ (ЦСМП) са лечебни заведения, в които медицински специалисти с помощта на друг персонал оказват спешна медицинска помощ на болели и пострадали лица в дома, на местопроизшествието и по време на транспортирането до евентуалната им хоспитализация, както на национално ниво, така и на ниво селски район. На Таблица 85 и Фигура 71 са представени координационните центри и филиали на ЦСМП, които функционират на територията на страната. Филиалите на спешна медицинска помощ са 173 и те покриват националната територия. В зависимост от големината на общините, филиалите обслужват територията на няколко общини или няколко филиали обслужват населението на една община. Независимо, че е необходимо да бъде осигурен 30 минутен изохрон в рамките на обслужваната територия, той трудно се постига в някои селски райони (малки, по-отдалечени населени места, планински райони и др.), поради влошената транспортна инфраструктура.

Таблица 85 Координационните центри и филиали на ЦСМП, които функционират на територията на страната

ЦСМП	Координационни центри и Филиали
ЦСМП Благоевград	Благоевград, Симитли , Кресна , Сандански, Петрич, Банско, Разлог, Гоце Делчев Сатовча, Якоруда
ЦСМП Бургас	Бургас, Приморско, Айтос, Камено, Средец, Карнобат, Несебър, Поморие, Созопол, Церево, М. Търново, Руен, Сунгурларе
ЦСМП Варна	Варна, Вълчи дол, Белослав, Бяла, Девня, Долни чифлик, Дългопол, Провадия, Аксаково
ЦСМП Велико Търново	Велико Търново, Горна Оряховица, Свищов, Елена, Павликени, Полски Тръмбеш, Стражица
ЦСМП Видин	Видин, Кула, Белоградчик, Брегово, Димово
ЦСМП Враца	Враца, Мездра, Криводол, Роман, Бяла Слатина, Оряхово, Козлодуй
ЦСМП Габрово	Габрово, Севлиево, Дряново, Трявна
ЦСМП Добрич	Добрич, Шабла, Балчик, Генерал Тошево, Тервел и Каварна.
ЦСМП Кърджали	-
ЦСМП Кюстендил	Кюстендил, Дупница, Бобов дол, Рила, Сапарева баня, Невестино
ЦСМП Ловеч	Ловеч, Летница, Луковит, Тетевен, Троян, Угърчин, Ябланица
ЦСМП Монтана	Монтана, Лом, Берковица, Вълчедръм, Чипровци, Вършец
ЦСМП Пазарджик	Пазарджик, Панагюрище, Септември, Белово, Велинград, Ракитово, Батак, Пещера, Брацигов
ЦСМП Перник	Перник, Радомир, Брезник, Трън, Земен
Плевен	Плевен, Белене, Гулянци, Искър, Никопол, Левски и Червен бряг, Кнежа, Долна Митрополия;
Пловдив	Пловдив, Асеновград, Карлово, Първомай, Хисар, Калояново, Съединение, Стамболийски, Куклен, Раковски, Брезово, Лъки.
Разград	Разград, Исперих, Кубрат, Цар Калоян и Лозница
Русе	Русе, Бяла, Сливо поле, Две могили, Ветово
Силистра	Силистра, Тутракан, Дулово, Главиница и Кайнарджа
Сливен	Сливен, Нова Загора, Котел, Твърдица
Смолян	Смолян, Златоград, Девин, Рудозем, Чепеларе, Баните, Доспат, Мадан, Неделино
София	-
София-област	-
Стара Загора	Стара Загора, Казанлък, Раднево, Чирпан, Мъглиж, Гурково, Павел баня, Гълъбово , Братя Даскалови
Търговище	-
Хасково	Хасково, Димитровград, Харманли, Симеоновград и Свиленград,
Шумен	Шумен, Велики Преслав, Нови Пазар, Смядово, Върбица, Каолиново, Венец
Ямбол	Ямбол, Елхово, Болярово, Страджа, Войника, Скалица, Тенево

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на Министерство за здравеопазването

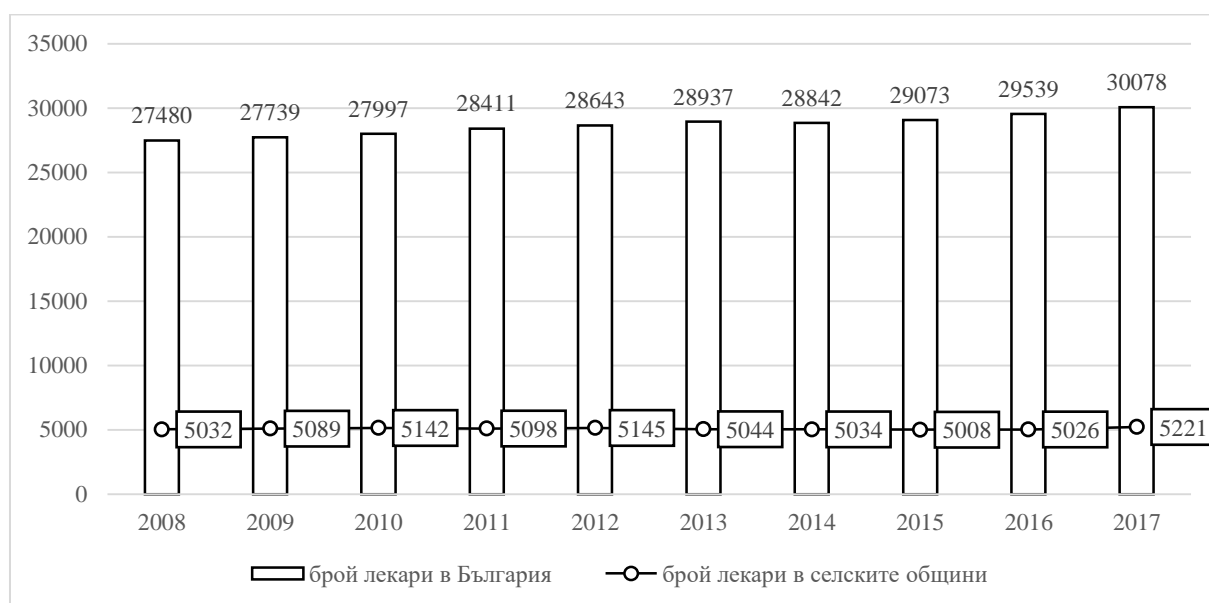
Фигура 71 Центрове и филиали за спешна медицинска помощ, 2018 г.

Източник: По данни на Министерство за здравеопазването

Броят лекари в селските райони се увеличава през изследвания период със 189 (Фигура 72), въпреки, че броят лекари в голяма част от селските общини следва тенденция на намаление. Поради тази причина, средният брой лекари на една селска община за периода 2008-2017 г. намалява от 26 на 23. На един лекар в селските общини се падат средно 1238 жители през 2017 г.

Фигура 72 Брой лекари в България и селските райони 2008 – 2017 г.

Източник: собствени изчисления на база данни от НСИ

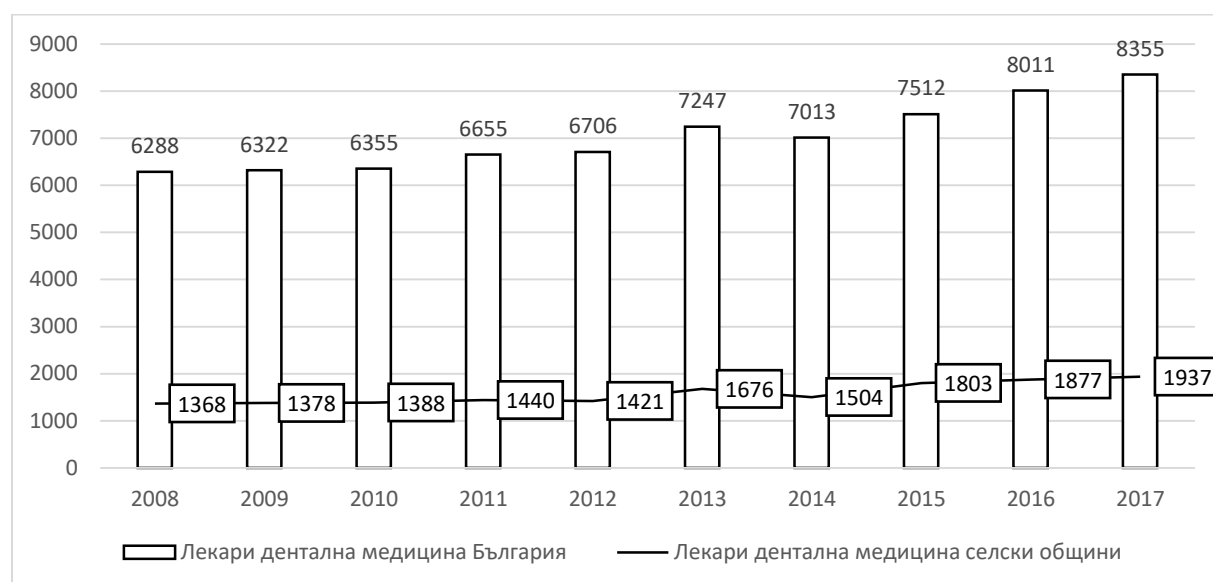
Броят на общопрактикуващите лекари в селските райони намалява с 22, като това е 1 % намаление, докато на национално равнище те намаляват с 5 %. Средният брой общопрактикуващи намалява от 9 на 7 броя. Може да се отбележи, че от 2008 до 2010 г. средният брой лекари на селска община намалява с по-големи темпове до 2010 г., след което се запазва. През 2008 г. в селските общини 1785 души се обслужват от един общопрактикуващ лекар, като броят им намалява на 1577 през 2017. От тях през 2017 г., 1000 души са на възраст над 65 години.

В 62 общини се наблюдава спад на общопрактикуващите лекари, но поради намаляване на броя на живеещите, един общопрактикуващ лекар обслужва повече хора. През 2017г. до 1000 жители на един общопрактикуващ лекар се падат в 17 общини до 1500 души на един общопрактикуващ лекар - 85 общини, над 1500 - 129 общини. По факторът брой жители на един общопрактикуващ лекар, 131 общини са с подобро състояние, 62 са с влошено състояние и в 40 не са настъпили промени по отношение на този фактор.

Броят на медицинските специалисти по здравни грижи в селските общини намалява от с 1482 броя от 9676 на 8194. Намалението на броя на медицинските специалисти по здравни грижи на национално ниво за анализирания период се дължи основно на намалението им в селските райони. 88 % от намалението на национално ниво се дължи на намаляването на показателя в селските райони.

В селските общини се наблюдават големи различия в осигуреността с лекари по дентална медицина. Броят лекари дентална медицина в селските райони се увеличава през изследвания период с 569, въпреки, че броят лекари в голяма част от селските общини следва тенденция на намаление. На един лекар дентална медицина се падат 1394 жители от селски общини.

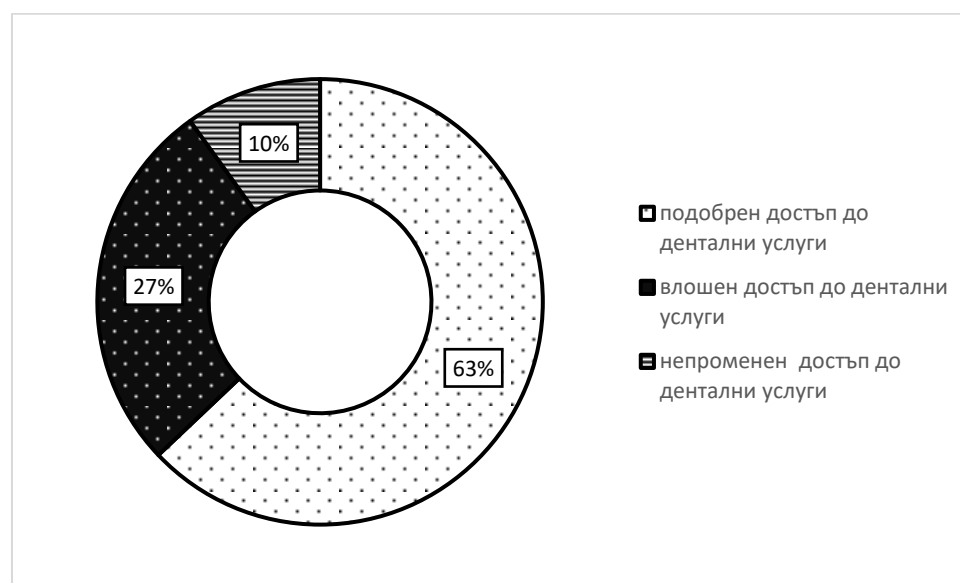
Фигура 73 Брой лекари дентална медицина

Източник: собствени изчисления на база данни от НСИ

Изменение на достъпът до дентални услуги се наблюдава почти във всички общини.. Подобен достъп до дентални услуги има в 146 селски общини, в 63 общини е затруднен достъпа до дентални услуги.

Фигура 74 Изменение на достъпът до дентални услуги в селските общини.

Източник: собствени изчисления на база данни от НСИ

Може да се отбележи, че в 39 общини броят население обслужвано от 1 дентален лекар е под средното за селските общини. 22 от общините, които са с подобрен достъп до дентални услуги имат по-висок от средния брой население на един лекар по дентална медицина.

Фактори за състоянието на здравеопазването и здравните услуги

Демографски промени. Брой население и възрастова структура (население над 65 г, възраст), застаряване на населението. Отрицателният естествен прираст и миграцията към градовете, неблагоприятната възрастова структура в селските райони са фактори, които определят типа на здравните услуги.

Транспортна инфраструктура. Не добре изградена транспортната инфраструктура в малките населени места, отдалечените райони, планинските и полупланинските райони води до надминаване на стойността на 30 минутен изохрон. Затруднен и не добър е достъпът до лечебни заведения на повече от две трети от селските райони.

Териториално разположение на лечебните заведения на територията на селските райони. За цялата страна е характерно неравномерното разпределение на болничните легла в лечебните заведения.

Здравна инфраструктура. Изградената здравна инфраструктура и броя на лекарите в селските общини са базов фактор за осигуряване на здравни услуги на населението в градовете и в селата.

Информация. Информационната осигуреност и създаване на информационна среда е фактор, влияещ върху повишаване на възможностите за достъп до здравни услуги.

Изводи и тенденции в развитието на системата на здравеопазването и здравната инфраструктура

Демография и здравни проблеми. Те са свързани с застаряващото население, уязвимите групи и ромското малцинство. През 2017 г. от 1785 души, които се обслужват от един общопрактикуващ лекар, 1000 души са на възраст над 65 години. Това налага необходимостта от обвързване на здравното обслужване с броя на населението и възрастовата структура, поради промяна на потребностите на остаряващото население. Влошената възрастова структура на населението ще повиши необходимостта от по-адекватни и качествени здравни услуги на фона на масовото обедняване на населението. Съществува тенденция за обезлюдяване на малките

населени места. Увеличава се броят на хората в нужда и хората от рисковите групи и групите в неравностойно положение.

Лечебни заведения. Броят на лечебните заведения в селските райони намалява, в това число многопрофилните болници и диагностично-консултативните центрове в селските общини намаляват, а лечебни заведения за извънболнична помощ се увеличават. Независимо от това поради демографските промени в структурата на населението, броят на жителите, обслужвани от едно болнично заведение намалява. Това води до по-добра осигуреност на част от населението с лечебни заведения в селските райони.

Достъп до болнични заведения. Населението, живеещо в някои от селските райони нямат равни възможности за достъп до болнични заведения. Отдалечеността на селищата от мястото на предлагане на медицинска помощ (първична, специализирана, болнична, спешна и неотложна), изследвана с изохроните на достъпност в границите на обслужваната територия показва неравномерно покритие на селските райони от мрежата от лечебни заведения. Центровете за спешна медицинска помощ (ЦСМП) и филиалите за спешна медицинска помощ (ФСМП), покриват територията на селските райони, но в редица случаи не е осигурен 30 минутен изохрон в рамките на обслужваната територия, поради необходимостта от подобряване на транспортната инфраструктура в отдалечените територии, особено по-отдалечените населени места и планинските райони. В отдалечени населени места от областни центрове и от общинския център в селските райони е характерно фрагментарно покритие на нуждите от здравни грижи за населението. Необходимо е подобряване на здравния достъп и осигуряване на равни възможности за използване на здравни услуги в малки населени места, отдалечени от общинските центрове в селските райони.

Осигуреност с лекари. Броят на общопрактикуващите лекари и броят на медицинските специалисти по здравни грижи намаляват през изследвания период. В селските общини осигуреността на населението с общопрактикуващи лекари в селските райони е влошена.

Осигуреност с лекари дентална медицина. В селските общини се наблюдават големи различия в осигуреността с лекари по дентална медицина. Броят лекари дентална медицина в селските райони се увеличава, въпреки, че броят лекари в голяма част от селските общини следва тенденция на намаление. На един лекар дентална медицина се падат 1394 жители от селски общини.

Достъпът до специализирани медицински услуги на населението от селата в селските райони е затруднен, поради състояние на здравна инфраструктура, базовото медицинско оборудване и концентрация на здравното обслужване в общинския център или големите градове, това се отразява неблагоприятно на здравето и здравната профилактика на населението.

4.3. Социални услуги

Социалните услуги в общността са ключов фактор за ефективно социално включване, борба с бедността и участие в живота на обществото на всички уязвими групи. През последните години политиката в сферата на социалните услуги е насочена към развитие на услуги в общността и в домашна среда, които да заменят институционалния модел на грижа.

За периода (2008-2017г.) политиката на социалните услуги се промени, започнаха процесите на децентрализация, деинституционализация, интегрираха се мерки от различни социални системи. Застаряването на населението, вътрешния териториален дисбаланс на доходите в селските общини, както между регионалните райони задълбочава социалните неравенства и бедността. Това са предпоставки, които в бъдеще биха довели до повишено търсенето на широко обхватни услуги и необходимост от непрекъснато повишаване на тяхното качество на местно ниво.

Социалните услуги са определени като дейности за подкрепа, за превенция и/или преодоляване на социалното изключване, и подобряване на качеството на живот на лица от рискови групи и с увреждания. Системата на социалните услуги – услуги в общността и специализирани институции включват многообразни услуги, свързани със социална защита на определени групи в риск, за хора с увреждания. Социалните услуги се предоставят в общността и в специализирани институции и услуги в семейна среда или в близка до семейната среда. Социалните услуги, са изцяло публични, общината създава мрежа от социални услуги, които да обхванат потребностите на голяма част от рисковите социално уязвими групи. Финансирането им се осъществява от държавния бюджет, бюджетите на общините и други източници, като фондове на ЕС и директни плащания. Основните доставчици на социални услуги са държавните институции, общините и неправителствени организации. Качеството на социалните услуги в

общините зависи как са структурирани и от доколко доставчиците на услуги⁵⁶ познават нуждите на потребителите. Капацитета.

Социалните услуги в домашна среда (личен асистент; социален асистент; домашен помощник; домашен социален патронаж) предоставят грижи за задоволяване на ежедневни потребности при домашни условия. Услугите в домашна среда се предоставят по процедурите в рамките на мерките на ОПРЧР – МТСП.

Социалните услуги в общността са услуги, предоставяни в семейна среда или в близка до семейната среда. Те се предоставят от специализирани институции (например за възрастни хора, за деца лишени от родителски права; дом за деца с физически увреждания; дом за деца с умствена изостаналост, домове за възрастни хора с увреждания; дом за възрастни хора с умствена изостаналост и др.).

Социални услуги в общността от резидентен тип са услуги, които предоставят възможност за живот в среда, близка до семейната. Необходимостта от вида на социалните услуги и капацитета се определя от редица фактори и процеси. Социални услуги, които се предоставят в общността, са:

- Социални услуги в общността - дневен център (дневен център за деца и/или възрастни хора с увреждания; дневен център за възрастни хора с увреждания – седмична грижа; дневен център за деца с увреждания – седмична грижа; дневен център за стари хора); център за социална рехабилитация и интеграция; социален учебно-професионален център; звено "Майка и бебе"; център за обществена подкрепа; център за работа с деца на улицата; приемна грижа; обществени трапезарии.
- Социални услуги в общността от резидентен тип - център за настаняване от семеен тип (център за настаняване от семеен тип за деца/младежи без увреждания; център за настаняване от семеен тип за деца/младежи; център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с психични разстройства или деменция; център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с физически увреждания; център за настаняване от семеен тип за възрастни хора с умствена изостаналост; център за настаняване от семеен тип за стари хора); център за временно настаняване; кризисен център; преходно жилище; защитено жилище (защитено жилище за хора с психични разстройства; защитено

⁵⁶ Според актуалното българско законодателство доставчиците на социални услуги в България са: • държавата; • общините • български физически лица, регистрирани по Търговския закон, и юридически лица (търговски дружества, кооперации, юридически лица с нестопанска цел (ЮЛНЦ));

жилище за хора с умствена изостаналост; защитено жилище за хора с физически увреждания); наблюдавано жилище; приют.

Общо хора с увреждания на национално ниво са 436737 лица, като от тях 172815 лица са в селските райони, а останалите 263922 лица са в градските райони.

Групите общини по брой лица с увреждания (Таблица 86) се разделят на няколко групи, като в градските райони, общината с над 30000 лица с увреждания е София-град (78680 лица), след нея се нарежда община Пловдив (21273 лица). От 5000 до 9999 лица с увреждания има в следните общини: Русе, Перник, Стара Загора, Враца, Силистра, Габрово, Сливен, Шумен, Бургас, Кюстендил, Пазарджик и Асеновград. От 1000 до 4999 лица с увреждания има в следните общини: Ямбол, Видин, Велико Търново, Монтана, Хасково, Добрич-град, Ловеч, Разград, Дупница, Казанлък, Кърджали, Благоевград, Горна Оряховица, Търговище, Смолян, Димитровград и Свищов.

Групите общини по брой лица с увреждания се разделят на няколко групи, като в селските райони в групата от 1000 до 4999 лица с увреждания общо са 56 общини, а в групата под 1000 лица попадат 176 общини. В последната група общините с под 100 лица с увреждания са Маджарово, Челопеч, Чавдар, Трекляно.

Таблица 86 Групи общини по брой лица с увреждания

Групи	под 1000 лица	1000-4999 лица	5000-9999 лица	10000-19999 лица	20000-29999 лица	над 30000 лица
Селски райони	Никопол, Етрополе, Пещера, Елхово, Руен, Попово, Раднево, Полски Тръмбеш, Омуртаг, Оряхово, Калояново, Карнобат, Свиленград, Самуил, Добрич – селска, Айтос, Вълчи дол, Разлог, Ардино, Съединение, Крумовград, Криводол, Роман, Сопот, Момчилград, Лозница, Твърдица, Котел, Иваново, Белене, Стражица, Ситово, Сливница, Лясковец, Ветово, Бойчиновци, Мизия, Бяла (Русе), Брезник, Поморие, Вършец, Ракитово, Девин, Стралджа, Белослав, Пордим Вълчедръм, Цар Каляно, Павел баня, Искър, Сапарева баня, Бобов дол, Кричим, Тервел, Тополовград, Генерал Тошево, Каварна, Каолиново, Балчик, Завет, Брегово, Сливо поле, Симитли, Правец, Елена, Гълъбово, Борован, Брацигово, Две могили, Якоруда, Брезово, Хайредин, Мадан, Белово, Девня, Венец Божурище, Каспичан, Върбица, Брусарци, Хитрино, Борово, Златоград, Джебел, Пирдоп, Алфатар, Аврен, Сатовча, Батак, Средец, Мъглиж, Банско, Годеч, Любимец, Угърчин, Долна баня, Суворово, Ветрино, Гърмен, Несебър, Кайнарджа, Перущица, Драгоман, Черноочене, Трън, Сунгурларе, Ябланица, Рудозем, Златица, Горна Малина, Гурково, Кочериново, Чипровци, Созопол, Камено, Кула, Симеоновград, Димово, Неделино, Баните, Смядово, Доспат, Белградчик, Никола Козлево, Земен, Минерални бани, Медковец, Братя Даскалови, Георги Дамяново Белица, Ценово, Струмяни, Хаджидимово, Лесичово, Якимово, Лъки, Ново село, Ивайловград, Болярово, Летница, Стрелча, Невестино Априлци, Царево, Кресна, Антоново, Бяла (Варна), Ружинци, Златарица, Бобошево, Сърница, Рила, Куклен, Опака, Стамболово, Ковачевци, Приморско, Сухиндол, Чепеларе, Борино, Чупрене, Копривщица, Шабла, Опан, Малко Търново, Крушари, Макреш, Мирково, Николаево, Бойница, Грамада, Антон, Маджарово, Челопеч, Чавдар, Трекляно	Самоков, Дулово, Севлиево, Карлово, Ботевград, Лом, Родопи, Червен бряг, Троян, Мездра, Първомай, Бяла Слатина, Велинград, Своге, Долна Митрополия, Марица, Павликени, Тутракан, Левски, Петрич, Радомир, Берковица, Сандански, Раковски, Провадия, Стамболийски, Тунджа, Главиница, Елин Пелин, Тетевен, Велики Преслав, Нови пазар, Нова Загора, Харманли, Септември, Гулянци, Долни чифлик, Кубрат, Дългопол, Панагюрище, Костенец, Луковит, Кирково, Хисаря, Садово, Ихтиман, Долни Дъбник, Козлодуй, Аксаково, Трявна, Чирпан, Костинброд, Гоце Делчев, Кнежа, Дряново, Исперих	-	-	-	-
Градски райони	-	Ямбол, Видин, Велико Търново, Монтана, Хасково, Добрич – град, Ловеч, Разград, Дупница, Казанлък, Кърджали, Благоевград, Горна Оряховица, Търговище, Смолян, Димитровград, Свищов	Русе, Перник, Стара Загора, Враца, Силистра, Габрово, Сливен, Шумен, Бургас, Кюстендил, Пазарджик, Асеновград	Варна, Плевен	Пловдив	София-град

Източник: Собствени изчисления по данни на Национално сдружение на общините в Република България

Общия брой на местата със социални услуги към 2019г. е 35,272, от тях 11,132 са социални институции, 17897 са социални услуги в общността и 6243 са социални услуги от резидентен тип.

Най-голям брой заемат социалните услуги в общността, общо за селските райони те са 7748. Най-съществена концентрация на такива услуги има в: Лом - 198, Гоце Делчев - 150, Борово - 140, Нови пазар - 137, Банско - 130, Сандански - 121, Тетевен - 116, Велинград - 111, Козлодуй - 110, Златоград - 110, Долни чифлик - 104, Стражица - 100, Долна баня - 100. В 80 селски района липсват социални услуги в общността, а най-малко са в: Свиленград - 8, Омуртаг - 9 и Чепеларе - 10.

Градските райони с най-голям брой социални услуги в общността са: София (столица) - 2146, Варна - 763, Пловдив - 740, Русе - 457, Пазарджик - 446, Бургас - 411, Велико Търново – 351 и Шумен – 324. Във всички градски общини въпросните услуги са налични, но най-малък е броят им в Смолян – 88 и Кърджали – 90.

Броят на социалните институции общо за селските райони са 5292. Най-съществена концентрация на такива услуги има в: Твърдица - 220, Берковица - 205, Дряново - 162, Лом - 160, Севлиево - 158, Брегово - 157, Радомир - 150, Самоков - 146, Камено - 130, Карлово - 120, Каварна - 120, Болярово - 115. В 146 селски района липсват социални институции, а най-малко са в: Раднево – 6, Ветрино – 10 и Елхово - 16.

Градските райони с най-голям брой социални институции са: София (столица) - 901, Русе – 436, Стара Загора – 418, Сливен – 360, Пловдив - 344, Силистра - 325, Смолян - 292, Велико Търново – 277, Казанлък – 254, Пазарджик – 218, Ямбол - 202 и Шумен – 200. В три градски общини въпросните услуги не са налични: Димитровград, Перник и Търговище, а най-малък е броят им в Дупница – 9.

Броят на социалните услуги от резидентен тип общо за селските райони са 3110. Най-съществена концентрация на такива услуги има в: Брегово - 91, Севлиево - 90, Карнобат - 83, Долна баня - 80, Исперих - 72, Попово - 68, Самуил - 67, Бяла Слатина - 66, Велинград – 62 и Роман - 60. В 123 селски района липсват социални услуги от резидентен тип, а най-малко са в: Хайдерин – 6, Троян – 6, Божурище – 6 и Аврен - 6.

Градските райони с най-голям брой социални услуги от резидентен тип са: София (столица) - 458, Пловдив – 308, Стара Загора – 166, Русе – 158, Велико Търново

– 155, Пазарджик – 152, Варна – 138, Бургас - 138, Шумен - 111, Плевен – 106 и Разград – 103. В Свищов въпросните услуги не са налични, а най-малък е броят им в Горна Оряховица – 8 и Дупница – 14.

Броя потребители, ползващи социални услуги в домашна среда през месец Септември 2019 г. общо за страната е 20858, а общо за селските райони те са 15976. Най-съществена концентрация на такива услуги има в: Велики Преслав - 156, Нова Загора - 152, Карнобат - 147, Тунджа -146, Мездра -145, Котел - 143, Несебър – 143 и Ардино - 142. В Ковачевци, Мъглиж и Сухиндол липсват потребители, ползващи социални услуги в домашна среда, а най-малко са в: Септември - 11, Костинброд - 16 и Кричим – 19.

В градските райони най-голям брой потребители, ползващи социални услуги в домашна среда през месец Септември 2019 г. са: София (столица) - 909, Пловдив - 422, Шумен – 306, Сливен – 257 и Перник - 228. Във всички градски общини въпросните услуги са налични, но най-малък е броят им в Пазарджик – 34 и Дупница – 49.

Делът на лицата на 65 и повече навършени години е най-висок в областите Видин (29.3%), Габрово (28.2%), Кюстендил (26.9%) и Ловеч (26.6%). В селските райони се наблюдава спад на относителния дял на всички възрастови групи с изключение на населението на 65-69 г. и на 80 и повече години. От лицата на 65 и повече години общо за страната, 43% от тях живеят в селските общини, по-голяма част от населението е в останалите общини - 57%. Съпоставяйки населението по възрастови групи селските общини с населението общо за страната през 2017 г., могат да се изведат следните констатации:

- възрастовата група на 65 и повече години, живееща в селските общини, е 9% от населението на страната;
- влошена демографска структура е характерна за малките села, в които е локализирано предимно възрастно население над 65г. Налице е продължаващ процес на застаряване на населението, който се изразява в намаляване на абсолютния брой и относителния дял на населението под 15 години и увеличаване на броя и дела на населението на 65 и повече години.
- влошаването на възрастовата структура е сериозно предизвикателство за потенциала от трудови ресурси в селските райони, особено в тези общини в които е доминиращо населението над 60 години и това е реална опасността в

следващите години да се обезлюдят някои села в Северозападен и Югоизточен район.

Таблица 87 Население над 65 г. в селските райони

Години	2008			2013			2017		
Население	Общо (брой)	Население над 65г.	Дял (%)	Общо (брой)	Население над 65г.	Дял (%)	Общо (брой)	Население над 65г.	Дял (%)
БЪЛГАРИЯ	7606551	1323839	17%	7245677	1417667	20%	7050034	1481908	21%
селски райони	3029400	634563	21%	2755091	617394	22%	2643969	626466	24%

Източник Собствени изчисления по данни на НСИ

В общините в селските райони възрастното население над 65 години през 2017г. е 626466 души, което е с 8099 души по-малко в сравнение с 2008г., но като дял от общото население в селските райони се е повишило с 3%.

В общините с население над 30000 души, на възраст над 65 години за 2017г. е 843960, което е с 166275 повече спрямо 2008г. Общо населението в общините с население над 30000 души към 2017г. е 4348413 души, което е с 160061 по-малко отколкото то е било през 2008г.

Нарастващият брой и дял на старите хора (на 65+ години) поставя сериозни предизвикателства пред системите за социално подпомагане, които са по-силно изразени в селските райони.

Социалните услуги следва да се разбират като услуги за грижи и подкрепа за възрастни хора, хора с увреждания и деца, както и услуги за лица в неравностойно положение групи. Социални услуги свързани със социализирането на децата с увреждания и деца с хронични заболявания, местната общност може да предлага чрез подходяща инфраструктура, например дневни центрове или други подходящи форми за предоставяне на услуги. В дневните центрове могат да се предлагат комплекс от социални услуги, свързани с образователно и професионално обучение, игрови занимания и индивидуални програми или групови програми за социално включване.

Центрове за социални услуги за деца и младежи освен за възрастни са били подкрепени от мярка 321 „Основни услуги за населението и икономиката в селските райони” и от мярка 6.4 на ПРСР 2014-2020.

Необходимостта от вида на социалните услуги и капацитета се определяне от редица фактори и процеси:

- Демографските процеси, които протичат в селските райони са водещи при предлагането на социални услуги. Намаляване на населението в резултат на ниска раждаемост, отрицателен естествен прираст и миграция. Застаряването на населението, особено в малките населени места и регресивен тип възрастова структура в резултат на отрицателните демографски процеси. В селата по-голямата част от жителите са в над трудоспособна възраст, а броят на самотните стари хора в селата е съществен социален проблем, както и финансов, тъй като разходите за социално обслужване нарастват. Самотните стари хора, които живеят в малките населени места са в състояние на социална изолация и имат нужда от подкрепа в ежедневието си. Мерките за преодоляване на проблемите предвиждат планиране и разкриване на мрежа от услуги за възрастни хора, която може да стъпи на вече съществуващи структури – читалища, пенсионерски клубове и др. Демографските промени в селските райони водят до увеличаване на търсенето на качествени грижи за възрастни хора и услуги, и съответно до необходимост от инвестиции.
- Икономическо развитие, заетост и безработица - икономическата активност сред трудоспособното население е различна в селските общини. От данните в част демография на анализа равнището на безработица в някои дружества достига и надвишава над 20% поради висок дял на дълготрайно безработни лица и на младежи до 29 години. Също и най-голям дял от безработните са с ниска степен на квалификация и образование, следвани от тези с работническа квалификация. Продължително безработните лица изпадат в социална изолация и трудно се реинтегрират и разчитат на социални помощи.
- Здравеопазването е организирана системата на здравното обслужване на населението и състоянието на болничната, извън болничната помощ и инфраструктура е от значение за доброто здравно състояние.
- Достъпност на социалните услуги е основна характеристика за оценка на качеството състояние на системата на социалните услуги от страна на потребителите. Материалната база е от съществено значение за качеството на предоставяните грижи.

- Инфраструктурна достъпност обхваща доколко са развити транспортните връзки развита до населените места в общината и навременно и качествено могат да предоставят услугата. За общините с множество разпръснати селища достъпността до социални услуги е проблем, поради лошото качество на пътищата и липсата на практика за осигуряването на мобилни социални и здравни услуги за възрастни хора и хора с физически увреждания.
- Цифронизацията и информационните технологии променят подхода на предоставяне на социални грижи, важно е в селските райони да има достъп до интернет, което ще помогне на хората, които имат нужда от подкрепа, да бъдат по-независими и не бъдат изолирани от обществото.

Изводи

Демографските социално – икономически реалности за общини, в които преобладават възрастно и застаряващо население ще е необходимо да се промени модела на социално подпомагане като нарасне броя на превантивни социални и здравни услуги за възрастни.

Въпреки нарастване на броя и капацитета на дневните центрове, за хора с различни специални нужди, и възрасти – и в национален мащаб, и в селските райони, капацитетът е ограничен и несъответства на нуждите и на търсенето от страна на нуждаещите се социална грижа.

Регионалното покритие на дългосрочните грижи и другите социални услуги по райони в България е неравномерно тъй като отразява различията в числеността на населението. В административни центрове с по-голямо население са разположени повече социални услуги с по-голям капацитет. Все още преобладава институционалният модел на грижа, особено за хората с физически и умствени увреждания и възрастните хора, като понякога институционалната грижа се характеризира с деперсонализация, липса на гъвкавост в дневния режим и програма.

Инфраструктурата за предоставяне на социални услуги в местните общности за последните десет години е подобрена, но тя е недостатъчна да отговори на търсенето на социални грижи за уязвимите групи и за възрастното население в селските общини. Иновациите в социалните услуги са от значение за подобряване на качеството и за улесняване на достъпа. Нуждата от подобряване на социалната инфраструктура, по отношение на финансирането и целенасочеността на подкрепата изисква съгласуване с

оперативните програми за 2021-2027г. Воденото от общностите местно развитие (ВОМР) е подходящ подход за подобряване на инфраструктурата социално-икономическо възстановяване, но изисква достатъчно развит местен капацитет и достатъчна ангажираност и активно участие на местните общности. Това от своя страна изисква постоянни усилия за увеличаване на капацитета на местните общности, чрез създаване и поддръжка на функционираща мрежа за обмен на информация за иновации и добри практики и изграждане на специализирани знания и умения за мобилизация на местните общности.

4.4. Култура и културно-исторически паметници в селските райони

Анализ и оценка на културните дейности и културната инфраструктура

Културата и духовното развитие в селските райони са фактор за подобряване качеството на живота, намаляване на миграцията на младите хора, за опазване на културното наследство и традиции. България е страна с богато културно, историческо и духовно наследство. В населените места средища на култура и духовност са библиотеките, читалищата, музеите и местата за вероизповедание. В по-големите градове – областните центрове предлагат повече възможности за културни развлечения като театри, кина и др. Характерно за културата в България е нейното многообразие, проявяващо се в недвижимите и движимите културни ценности и продукти на творчески индустрии. Културните и творческите индустрии все повече се приемат не само като самостоятелен икономически сектор с голям потенциал за развитие, но и като важен фактор за икономически растеж.

Културните и творческите индустрии все повече се приемат не само като самостоятелен икономически сектор с голям потенциал за развитие, но и като важен фактор за местно развитие. Чрез тези промени в културата могат да се развиват населени места, в които има младо население и демографския коефициент на заместване е висок.

Целта на анализа е да представи картината за състоянието на културните институции, на читалищата, библиотеките и доколко те са израз на културния живот в селските райони.

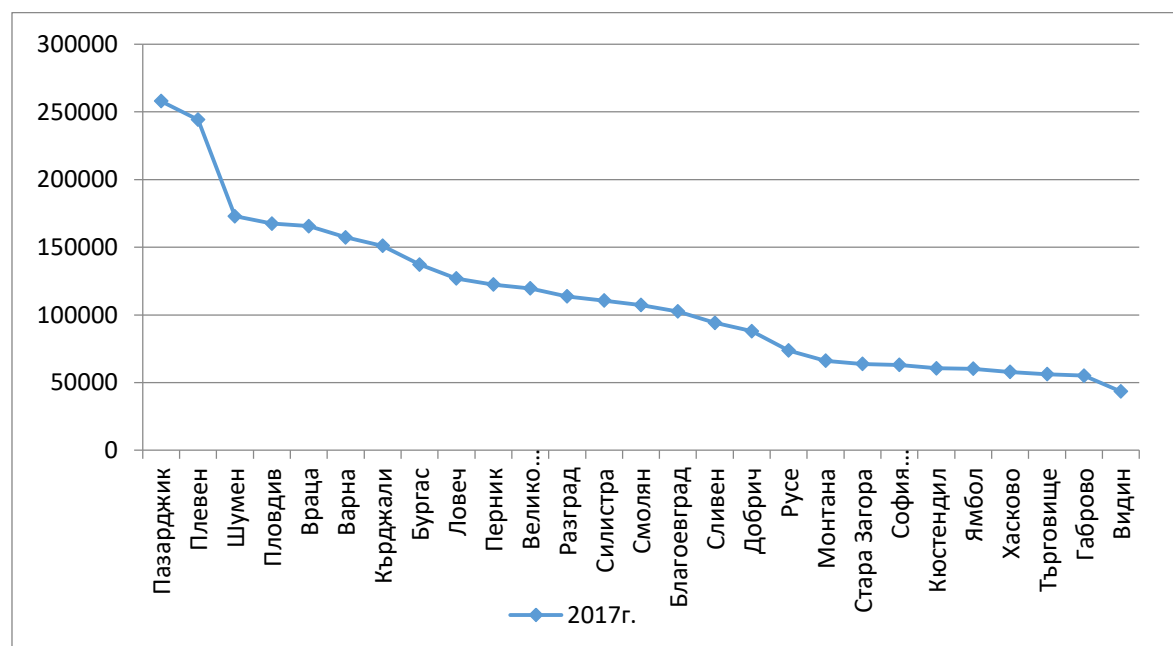
Броят на театрите на територията на България за периода 2008–2017г. следва слаба тенденция на намаление, която се наблюдава в началото на периода и

продължава до 2010 г. След това се наблюдава постепенно увеличение, като то е най-високо през 2013 г. – 75 бр. През 2008 г. театрите на територията на страната са 79, а през 2017 г. броят им намалява до 74.

По отношение на броя на посещенията в театрите се наблюдава положителна тенденция, която продължава през целия период. За 2008 г. посещенията на театрите на територията на страната са 1678891, а през 2017г. броят им нараства до 2221693, което е с 542802 повече. През разглеждания период броят на посещенията в театрите средно на една област има положителна тенденция. За 2008г. средно посещенията на театрите са 62181, а през 2017г. броят им нараства до 82285, което е с 20104 повече.

През 2017 г., демографският потенциал (средният брой хората, които биха могли да посетят един театър на областно ниво) по отношение на посещаемостта е най-висок в областите Пазарджик, Плевен, Шумен, Пловдив, Враца и най-нисък във Видин, Габрово, Търговище Хасково и др. (Фигура 75).

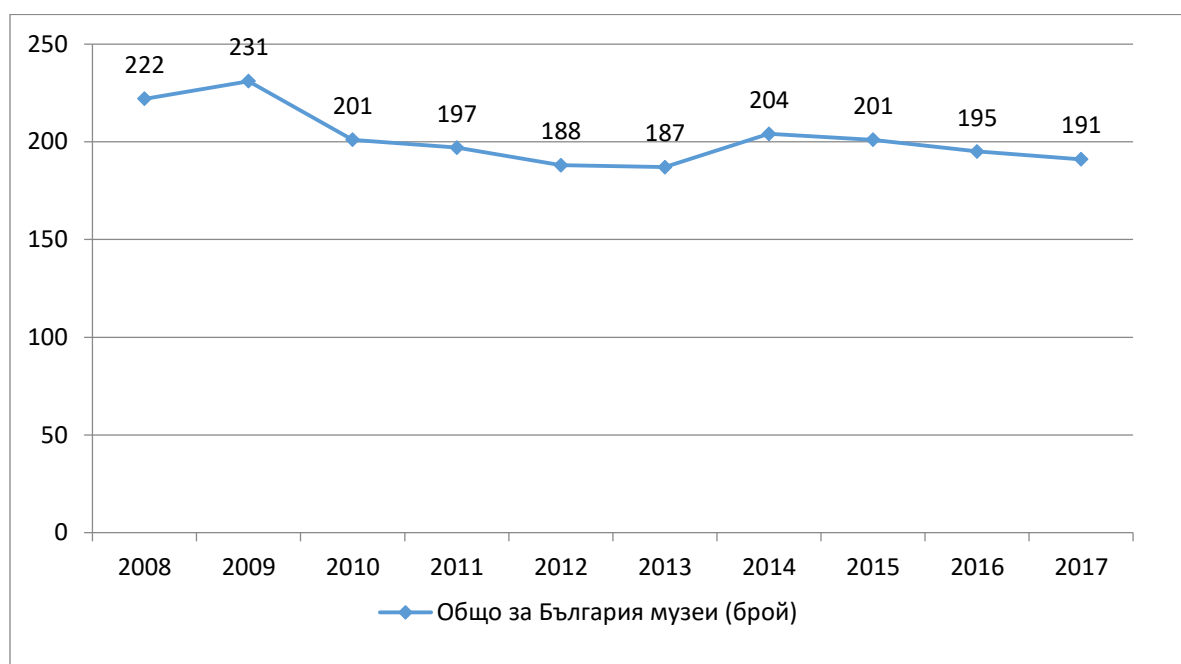
Фигура 75 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта в един театър

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Броят на музеите на територията на България през 2008 г. са 222, а през 2017 г., броят им намалява до 191, което е с 31 по-малко. Музеите са разположени предимно в областните градове.

Фигура 76 Общ брой музеи в България 2008 – 2017 г.

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Музеите на територията на страната не са разпределени равномерно, голямо количество е съсредоточено в големите областни градове като София, Пловдив, Варна и Бургас, както и в Под Балкана и Черноморието. В някои райони има концентрацията на много музеи, а в други няма музеи или техният брой е много малък.

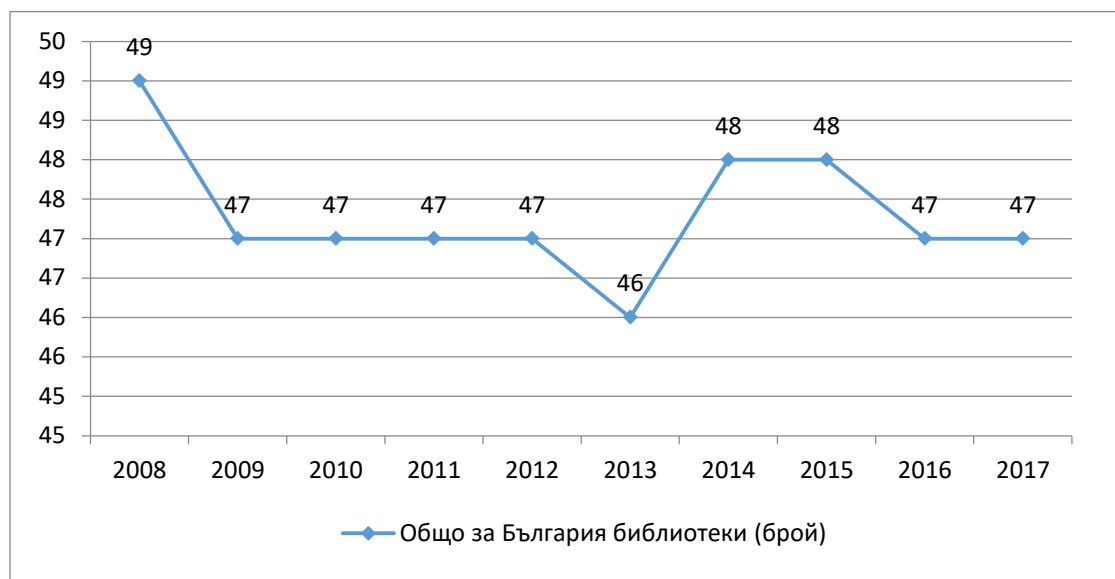
Наблюдава се нарастваща тенденция, за 2008г. посещенията в музеи на територията на страната са 4631 хил., а през 2017 г. броят им се увеличава до 5109 хил, което е с 478 хил. повече.

Броят на кината на територията на България през 2008г. 57, а през 2017 г. броят им нараства до 68.

Най-голям брой кина има в големите областни градове – София, Пловдив, Варна и Бургас, тази тенденция се запазва през целия анализиран период като броят им варира през годините, но остава най-висок спрямо останалите области.

Броят на библиотеките на територията на България за 2008г. са 49, а през 2017г. броят е 47, т.е. той почти не се променя.

Фигура 77 Общ брой библиотеки в България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

През целия период посещенията варират в диапазона 200000 – 270000 и не се наблюдават съществени изменения на показателя. За 2008г. посещенията в библиотеки на територията на страната са 267000, а през 2017г. броят им намалява до 248000, което е с 19000 по-малко.

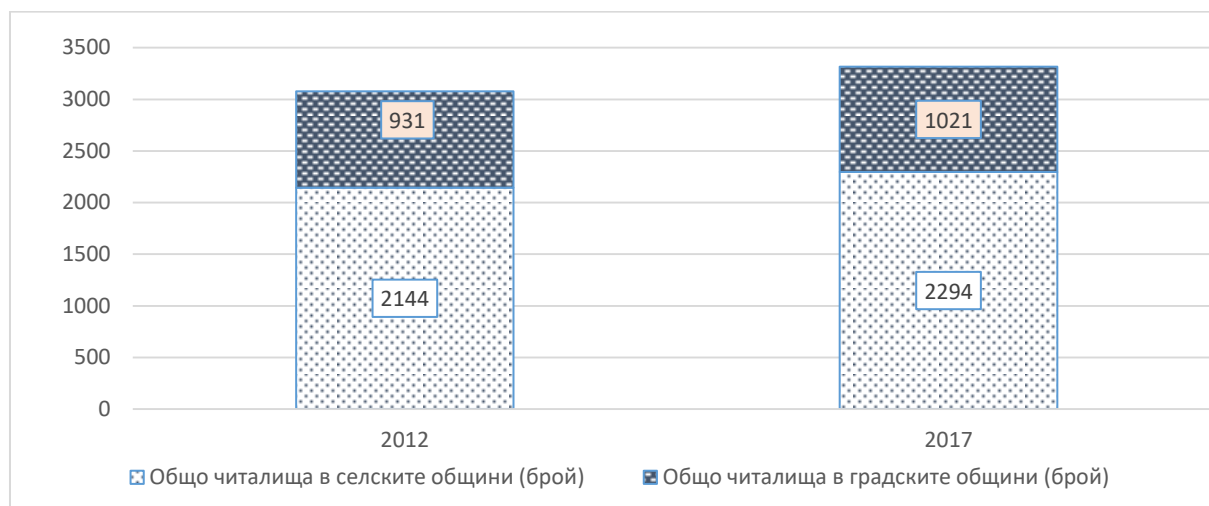
Най-много читатели в библиотеките се наблюдават в големите градове на страната и тенденцията се запазва през целия период – София, Русе, Стара Загора, Пловдив, Велико Търново и в другите областни градове.

Читалищата играят значителна роля за местната общност поради многообразието от културно-просветни дейности и те все още успяват да поддържат и развиват библиотечния фонд в селските райони.

Наблюдава се нарастваща тенденция броя на читалищата на територията на България за периода 2007–2017г., която продължава през целия период. За 2007г. читалищата на територията на страната са 2895, а през 2017г. броят им нараства до 3315. През 2017 г. читалищата в селските райони представляват 69 % от всички читалища в страната, а в градските райони са разположени 31 %. Влошената възрастова структура в селските райони води до ниска посещаемост на читалищата в селските райони.

Читалищата в селските общини през 2012 г. са 2144, като броя им нараства и през 2017 г. и те са със 150 повече или 2294 бр. В градските общини също има увеличение на читалищата от 931 през 2012г. до 1021 през 2017г. или 90 читалища повече.

Фигура 78 Брой читалища в селските и градските общини в България

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

* данните по общини са само за 2012 и 2017 г.

Изменението на броя читалища в селските и в градските общини спрямо 2012 година е положително. За селските общини то е 7%, а за градските – 10%.

Фигура 79 Изменение на броя читалищата в селските и градски общини спрямо 2012 година

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

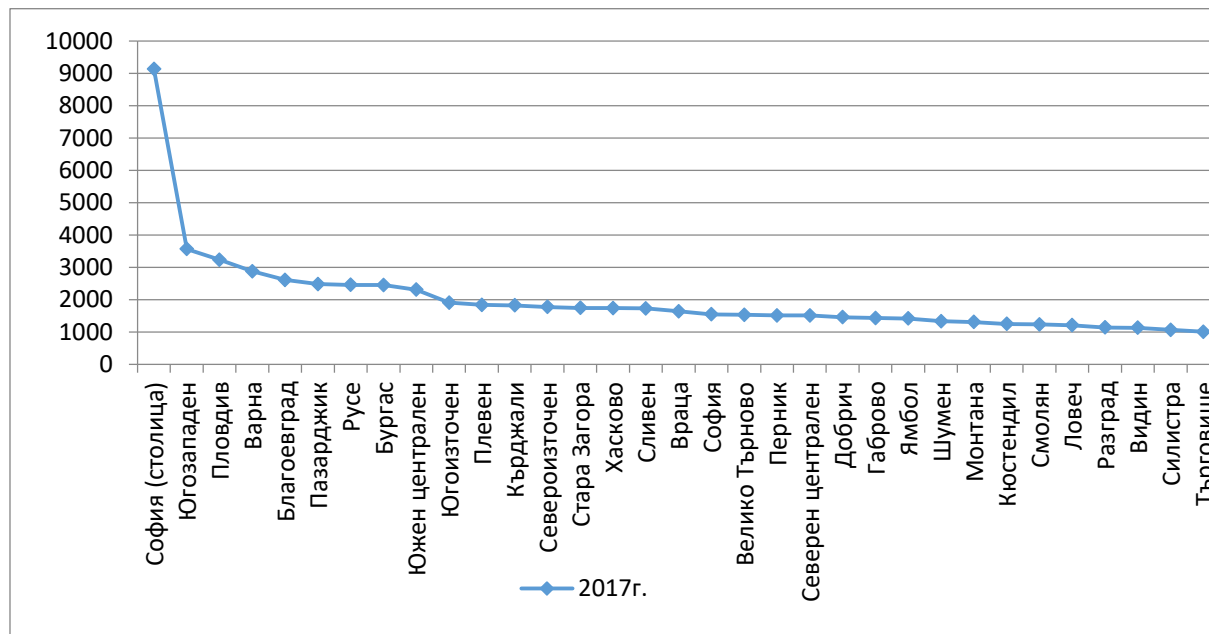
* данните за общините са само за 2012 и 2017 г.

Общините с най-съществено положително изменение за 2017г. спрямо 2012г. са: Бяла Слатина (11 читалища повече), Крушари (6 читалища повече), Мездра (12 читалища повече), Сапарева баня (3 читалища повече), Роман (6 читалища повече) и Бяла (2 читалища повече). Бяла Слатина бележи най-голям ръст от 2 читалища през 2012г. до 13 за 2017г. Общините с отрицателна разлика в показателя са 17 от тях Годеч (1 читалище по-малко), Калояново (4 читалища по-малко), Доспат (1 читалище по-

малко) и Брусарци (1 читалище по-малко) са с най-съществена разлика. В 136 общини не се наблюдава промяна в броя на читалищата през разглеждания период.

През 2017 г., хората, които биха могли да посетят едно читалище е най-висок в областите София, Пловдив, Варна, Благоевград, Пазарджик и най-нисък в Търговище, Силистра, Видин, Разград, Ловеч и др.

Фигура 80 Демографски потенциал по отношение на посещаемостта на едно читалище

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Селските райони с най-висок потенциал (над 5000 души на читалище) за използване на читалищата са Пловдив, Раковски, Елин Пелин, Стара Загора, Кюстендил, Плевен, Божурище, Дупница, Карнобат, Правец, Самоков, Казанлък, Горна Малина, Марица, а селските общини с най-нисък потенциал (под 500 души) Шабла, Искър, Самуил, Главиница, Елена, Баните, Годеч, Смядово, Камено, Братя Даскалови, Брезово, Чавдар, Сухиндол, Драгоман, Чипровци, Чупрене, Алфатар, Макреш, Малко Търново, Пирдоп, Копривщица, Георги Дамяново, Опан, Рила, Бойница, Николаево, Ковачевци, Антон, Земен, Мирково. За оценка възможностите за развитие на читалища на ниво селски район в Таблица 88 и Таблица 89 е представено населението по възрастови групи в селските общини

Таблица 88 Население по възрастови групи и брой население (по групи) в селските общини през 2017г.

Възраст	Население от 5000 до 10000 души	Население от 10001 до 15000 души	Население от 15001 до 20000 души
10-19г.	-	-	-

20-39г.	Карлово, Нова Загора, Велинград, Сандански, Марица, Самоков, Руен, Гоце Делчев, Айтос, Ботевград, Дулово, Раковски, Родопи, Поморие, Севлиево, Харманли, Несебър, Септември, Червен бряг, Карнобат	Петрич	-
40-54г.	Сандански, Самоков, Велинград, Нова Загора, Ботевград, Марица, Несебър, Севлиево, Руен, Гоце Делчев, Родопи, Троян, Айтос, Поморие, Дулово, Харманли, Попово, Раковски, Елин Пелин, Лом	Петрич, Карлово	-
над 55г.	Карнобат, Септември, Своге, Кирково, Бяла Слатина, Радомир, Руен, Елин Пелин, Свиленград, Мездра, Долна Митрополия, Добрич-селска, Провадия, Левски, Чирпан, Тетевен, Омуртаг, Исперих, Разлог, Балчик, Раднево, Аксаково, Хисаря, Берковица, Кубрат, Козлодуй, Костинброд, Пещера, Крумовград, Елхово, Котел, Тутракан, Девня, Нови пазар, Луковит, Момчилград, Генерал Тошево, Ардино, Средец, Полски Тръмбеш, Ихтиман, Гулянци, Каварна, Съединение, Садово, Тервел, Лясковец, Бяла (обл.Русе), Созопол, Симитли, Сатовча, Девин, Трявна, Смядово, Павел бая, Кнежа, Банско, Дългопол, Калояново, Гълъбово, Златоград, Тополовград, Костенец, Стралджа, Мадан, Етрополе, Ветово, Ракитово, Долни Дъбник, Сунгурларе	Нова Загора, Троян, Родопи, Велинград, Ботевград, Марица, Попово, Тунджа, Гоце Делчев, Лом, Червен бряг, Първомай, Поморие, Панагюрище, Дулово, Павликени, Несебър, Айтос, Харманли, Раковски	Сандански, Севлиево, Самоков

Източник: Собствени изчисления по данни от НСИ

Таблица 89 представя общините, които са с най-нисък демографски потенциал за развитие на читалищна дейност.

Таблица 89 Население по възрастови групи и брой население (по групи 0-500 души) в селските общини през 2017г.

Възраст	Население под 100 души	Население от 100 до 200 души	Население от 200 до 300 души	Население от 300 до 500 души
10-19г.	Бойница, Трекляно, Ковачевци, Макреш, Маджарово, Невестино	Чавдар, Георги Дамяново, Земен, Грамада, Чипровци, Лъки, Челопеч, Бобошево, Антон, Опан, Чупрене, Априлци, Ново село, Копривщица, Мирково, Баните, Сухиндол, Рила	Алфатар, Борино, Кула, Малко Търново, Болярово, Кочериново	Брегово, Хайредин, Ценово, Драгоман, Бяла (Варна), Годеч, Трън, Шабла, Медковец, Стрелча, Летница, Ветрино, Златарица, Борово, Ружинци, Батак, Брусарци, Кресна, Брезник, Якимово, Ситово, Минерални бани, Върбица, Цар Калоян, Ивайловград, Неделино, Иваново, Крушари, Горна Малина, Пордим, Сърница, Роман
20-39г.	Бойница	Трекляно, Макреш	Ковачевци, Чавдар, Грамада, Чупрене, Антон, Земен, Маджарово, Невестино	Георги Дамяново, Челопеч, Опан, Ново село, Априлци, Копривщица, Рила, Чипровци, Мирково, Бобошево, Лъки, Сухиндол, Алфатар
40-54г.	-	Бойница, Трекляно, Макреш	Чавдар, Ковачевци, Чупрене, Грамада, Георги Дамяново,	Маджарово, Ново село Опан, Челопеч, Мирково, Сухиндол,

			Антон, Невестино	Земен, Копривщица, Бобошево, Рила, Алфатар
над 55г.	-	-	-	Трекляно

Източник: Собствени изчисления на базата на данни на НСИ

Разпределението на читалищната мрежа в страната е неравномерно. Съществуват райони, в които в едно населено място има по едно читалище. В същото време има други населени места, в едно от които съществуват две и повече читалища. Развитието на дейността на читалищата е според броя на населението и възрастовата структура. Сградите в които се помещават читалищата са общинска собственост. Ремонтите и обновяването на сградния фонд читалищата и на оборудване в селските общини бяха подкрепени от ПРСР 2007-2013г. и ПРСР 2014-2021г. и от подхода ЛИДЕР и ВОМР. Почти във всички читалища съществуват и развиват творческа дейност – фолклорни и певчески състави, творчески занимания и др.

Благодарение на финансирането на читалищната дейност по други европейски програми (трансгранично и транснационално сътрудничество) се разшири партнирането между читалищата, което е от значение за оптимизирането на тяхната дейност.

Паметниците на културата с категория „Национално значение“ са 1273, те са неравномерно разпределени на територията на страната. На голямо концентриране има в областите Велико Търново, София-област, Пловдив, Бургас и най-малък е техният брой в Търговище, Силистра, Ямбол, Добрич, Разград. Тяхното разположение в селските общини е условие за развитие на съпътстващи дейности, предимно в областта на услугите свързани с съхраняване на обектите, разпространение на информация и обслужване на посетители.

Културно-историческото наследство на страната е богато. Роля за запазване на традициите и духовността имат обектите с религиозно значение - църкви, храмове и манастири.

В България има 8000 църкви и манастири и 1400 джамии, като всички храмове в страната са 9800. На територията на България са разположени 131 броя манастири. Разделението на манастирите в селските райони е 78 броя, а в градските са 53 броя. Многобройни са манастирите в селските общини

В страната са финансирани 178 храма по мярка 322 „Обновяване и развитие на населените места” от ПРСР 2007-2013г. и 89 храма по подмярка 7.2 „Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби

инфраструктура” от ПРСР 2014-2020г. Интервенциите по мярка 7.6 „Проучвания и инвестиции, свързани с поддържане, възстановяване и на културното и природното наследство на селата“ на ПРСР 2014-2020 г. безвъзмездна финансова помощ в този вид инфраструктура заемат важно място за запазване на културната идентичност и традиции в селските райони.

Общо финансираните храмове до 2013г. са 1,82% от всички, а до 2020г. са 0,91%.

Таблица 90 Финансирани храмове 2007-2020г.

	мярка 322			подмярка 7.2		
	Брой	Изплатена субсидия (лева)	Дял на финансиране (%)	Брой	Изплатена субсидия (лева)	Дял на финансиране (%)
Църкви	164	53 548 295,91	1,67%	55	24 269 571,61	0,56%
Манастири	10	4 482 580,73	0,10%	34	13 789 002,18	0,35%
Джамии	4	1 284 797,02	0,04%	0	0,00	0,00%
Общо финансирани	178	59 315 673,66	1,82%	89	38 058 573,79	0,91%
Общо в страната	9800			9800		

Източник: Собствени изчисления по данни на МЗХГ

Фактори за развитие на културни дейности и услуги

Демографски фактор – застаряване на населението. Влияе на посещенията в театри, кина, библиотеки читалищата. Културната дейност и услуги са необходими и се развиват ако има млади хора и добра демографска структура. Възрастовата структура е основен демографски фактор за преценяване на необходимостта от развитие на култура в даден селски район.

Демографски фактор – Обезлюдяване. Отрицателният естествен прираст и миграцията към градовете са фактори, които определят, дали има необходимост от културни дейности.

Териториално разпределение на театри, кина, музеи. Неравномерното разпределение на кината, театрите, библиотеките и музеите оказва влияние на възможността на населението от селските райони да посещава кина и да има достъп до културни дейности. Неравномерността се явява ограничаващ фактор.

Регионални различия. Регионалните различия и спецификите на районите в България предопределят неравномерното териториалното разпределение на обектите в сферата на културата.

Потребителско търсене. Увеличаването на броя на обектите в сферата на културата и културните услуги се влияе от потребителското търсене и интерес.

Изводи и тенденции в развитието на културните дейности и на културната инфраструктура

За анализирания период музеите, театрите и кината на територията на страната намаляват, те са разположени в урбанизираните и областни градове.

При броя библиотеки в страната не се наблюдава голяма динамика, стойността се запазва почти без изменение за целия период. Аналогично броят посещения в библиотеки не се променя съществено.

Броят на читалищата на територията на България нарастват. Демографският потенциал в селските райони за използване на читалищата се различава в различните райони, като влошената възрастова структура в селските райони в някои селски райони води до ниска посещаемост на читалищата. Читалищата са сравнително равномерно разпределени в селските райони, но в някои от тях потенциалът им не е използван поради обезлюдяване и малкия брой жители или застаряване на населението (над 65 г.).

Читалищата са общинска публична собственост и са възможни бенефициенти на мерките 321 „Основни услуги за населението и бизнеса в селските райони” и 322 „Обновяване и развитие на населените места” на Програмата за развитие на селските райони за периода 2007-2013г. и по мярка 7.2 Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби инфраструктура“ от мярка 7 „Основни услуги и обновяване на селата в селските райони“ от ПРСР 2013-2020. Подпомагането е за реконструкция, за изграждане на съвременна функционалност на вътрешните пространства на читалищата. По ос 4 - подхода ЛИДЕР на ПРСР (2007-2013 г.) и подхода WOMP на ПРСР (2013-2020) са финансово подкрепени дейности за подобряване на техническите и художествени активи, за творчески занимания на населението, за активизиране на местните общности и съхраняване на културното наследство.

Въпреки инвестициите в реконструкция, саниране на читалищата, все още те изостават по отношение на въвеждането на съвременни информационни и комуникационни средства. Инвестирането в обновяване и въвеждане на нови технически средства и технологии ще направи читалищата атрактивни за младите хора.

За запазване и засилване на ролята на читалищата в селските райони в контекста на политиките за подобряване на качеството на живот на селската общност и подпомагане на културния живот, социалната и образователната дейност в населеното място е подходящо да бъдат подкрепяни от Подхода Лидер и BOMP и или от интервенции СПЗРСР.

Подкрепата на духовния и културния живот на населението е от важно значение за развитието на селските райони, като се запазва и съхранява в културните центрове читалища, театри, библиотеки музеи, църкви, манастири и др. Инвестициите в този вид инфраструктура ще позволят да се запази културната идентичност и традиции в селските райони и да се повиши качеството на живот на хората, живеещи в тях.

Раздел V Анализ на състоянието на инфраструктурта в селските райони

5.1. Анализ на състоянието на пътната система в селските общини

Степента на изграденост на транспортната инфраструктура (особено пътната мрежа) и качеството на предоставяните от нея услуги имат определящо значение за пространствената организация на територията и функционирането на системата от населени места, респективно социално-икономическото развитие и сътрудничество между районите и съставните им области. Част от описателната част е взимствана от други разработки поръчани от Министерство на регионалното развитие и благоустройството⁵⁷.

Основните пътни направления на TEN-T мрежата се формират от пътищата с международно и национално значение - автомагистрала и пътища първи клас, чиято дължина представлява 18,4% от общата дължина на пътната мрежа в страната. Тези пътища осигуряват интеграцията на пътната мрежа на страната с тази на съседните страни и имат важно значение за интегрирането на територията в национален и в европейски план. Основните пътища са представени на Таблица 91 и Таблица 92.

Таблица 91 Автомагистрала

A1 -автомагистрала “Тракия”	<i>София-Пловдив-Бургас</i> , с обща дължина 360 km. Магистралата е напълно изградена и е част от коридора на основната TEN-T мрежа - „Ориент/Източно-Средиземноморски”.
A2 -автомагистрала “Хемус”	<i>София-Велико Търново-Варна</i> , с планирана дължина 433 km, от които в експлоатация са 38,8%, а 25,6% в процес на изграждане. Автомагистралата формира част от пътното направление <i>София–Велико Търново–Русе–Букурещ</i> , включено в основната TEN-T мрежа на територията на страната.
A3 -автомагистрала “Струма”	<i>София –Перник -Благоевград-граница Гърция</i> , с планирана с дължина 169 km, от които в експлоатация са 66%. Тази автомагистрала също е

⁵⁷ Социално-Икономически Анализ на районите в Република България, Втори Етап Част Втора Договор № РД-02-37-76/30.07.2018 г. по поръка от Министерство на регионалното развитие и благоустройството

	част от коридор „Ориент/ Източно-Средиземноморски” от основната TEN-T мрежа.
A4 -автомагистрала “Марица”	<i>пв “Оризovo”(АМ Тракия) –Хасково-Капитан Андреево</i> , с дължина 117 km. Магистралата е напълно изградена и е част от коридора на основната TEN-T мрежа- „Ориент/Източно-Средиземноморски”.
A5 -автомагистрала “Черно море”	<i>Варна-Слънчев бряг-Бургас</i> , с планирана дължина 108 km, от която са изградени само 10 km. Автомагистралата е част от широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната.
A6 –автомагистрала “Европа”	<i>Граница Сърбия-София</i> , с планирана дължина 66 km, от която е изградена само частта “Северна скоростна тангента” с дължина 16,5 km. Автомагистралата е част от основната TEN-T мрежа на територията на страната и все още не е изградена напълно

Източник: Социално-Икономически Анализ на районите в Република България, 2018

Таблица 92 Пътищата от първи клас

Първокласен път I-1	<i>граница Румъния-Видин-Монтана-Ботевград-София-Благоевград-Кулата-граница Гърция (Европейска категоризация E79).</i> Пътят е част от коридор на основната TEN-T мрежа - „Ориент/Източно-Средиземноморски”, като южната част на трасето се определя от АМ “Струма”.
Първокласен път I-2	<i>Русе-Разград-Шумен-Варна (Европейска категоризация E-70).</i> Пътят е едно от допълнително включените пет нови пътни трасета към широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната.
Първокласен път I-3	<i>Бяла – Плевен – Ботевград/София (E-83)</i> не е част от TEN-T мрежата, но е един от основните пътища за обслужване на Северна България.
Първокласен път I-4	<i>София/Ботевград-Севлиево-Велико Търново-Шумен/Варна (E-772)</i> е допълнително трасе, включено в широкообхватната TEN-T мрежа и формира част от пътното направление <i>София–В. Търново–Русе–Букурещ</i> , включено в основната TEN-T мрежа на територията на страната.
Първокласен път I-5	<i>Русе-Бяла–Велико Търново-Стара Загора–Хасково-Кърджали - граница Гърция (E-85)</i> е част от

	основната TEN-T мрежа на територията на страната, а на юг от Хасково-от широкообхватната TEN-T мрежа.
Първокласен път I-6	<i>граница Македония-Гюешево-Кюстендил-Радомир-София-Карлово-Казанлък-Бургас</i> в основната си част обслужва т. нар. “подбалканска линия” и само в участъка <i>граница Македония-Гюешево-Кюстендил</i> е включен в основната TEN-T мрежа.
Първокласен път I-7	<i>граница Румъния/ГКПП “Силистра”– Шумен–Ямбол–Елхово–ГКПП “Лесово-Хамзъбейли”/граница Турция</i> не попада в обхвата на TEN-T мрежата, но е важно направление, обслужващо източната част на страната и провеждащо транзитните потоци между Румъния и Турция.
Първокласен път I-8	<i>граница Сърбия-Драгоман-София-Пловдив-Свиленград-граница Турция (Е-80)</i> формира част от коридора на основната TEN-T мрежа - „Ориент/Източно-Средиземноморски”, който вече се обслужва от АМ “Тракия” и АМ “Марица”, а пътят има дублиращи функции.
Първокласен път I-9	<i>граница Румъния-Дуранкулак-Варна-Бургас-Малко Търново-граница Турция(Е-87)</i> в частта си <i>граница Румъния - Варна</i> е включен в широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната.

Източник: Социално-икономически анализ на районите в Република България, 2018

Допълнително в широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната е включен **второкласният път II-86 „Пловдив–Смолян-Рудозем”**, който осигурява единствения транспортен достъп от вътрешността на страната до област Смолян. Предвижда се пътят да бъде изграден като скоростен, предстои изграждането на ГКПП “Елидже”- Ксанти.

Доизграждането на автомагистралите и скоростни пътища по описаните направления на TEN-T мрежата (основна и широкообхватна) е залегнало във втората приоритетна ос на ОП “Транспорт и транспортна инфраструктура“ (ОПТТИ) 2014-2020 “*Развитие на пътната инфраструктура по „основната” и „разширената” Трансевропейска транспортна мрежа*”. Основната пътна мрежа е представена на Фигура 81.

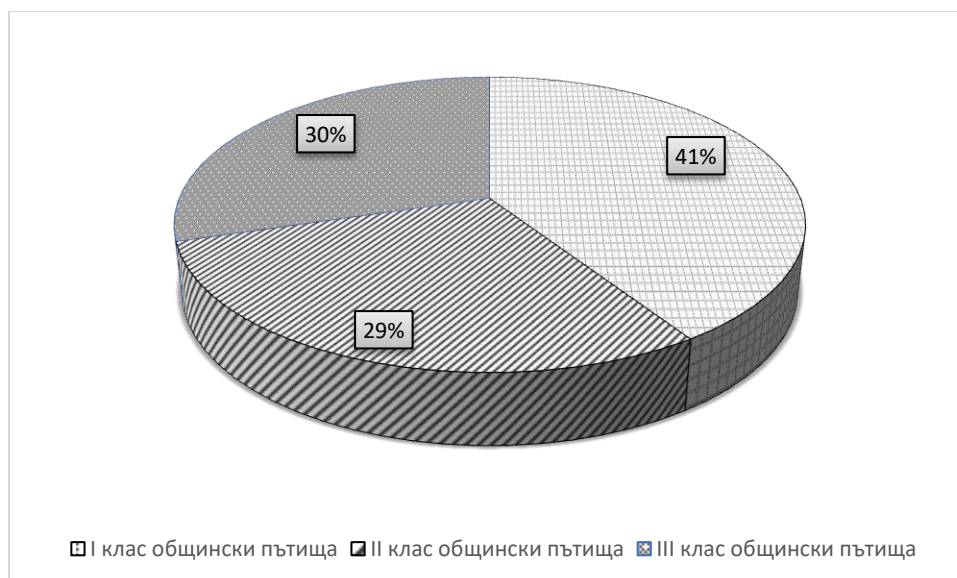
Фигура 81 Схема на TEN-T пътна мрежа в България

Източник: Средносрочна оперативна програма за изпълнение на Стратегията за развитие на пътната инфраструктура в Р. България 2016-2020 г.

В България общинските пътища от I-ви до III клас е с дължина 19501.692 км., от които към 05.2019 г. 7945.659 (40%) са I клас общински пътища, 5775.991 км (30%) II клас общински пътища и 5780.042 км са III клас общински пътища. Разпределението е показано на Фигура 82.

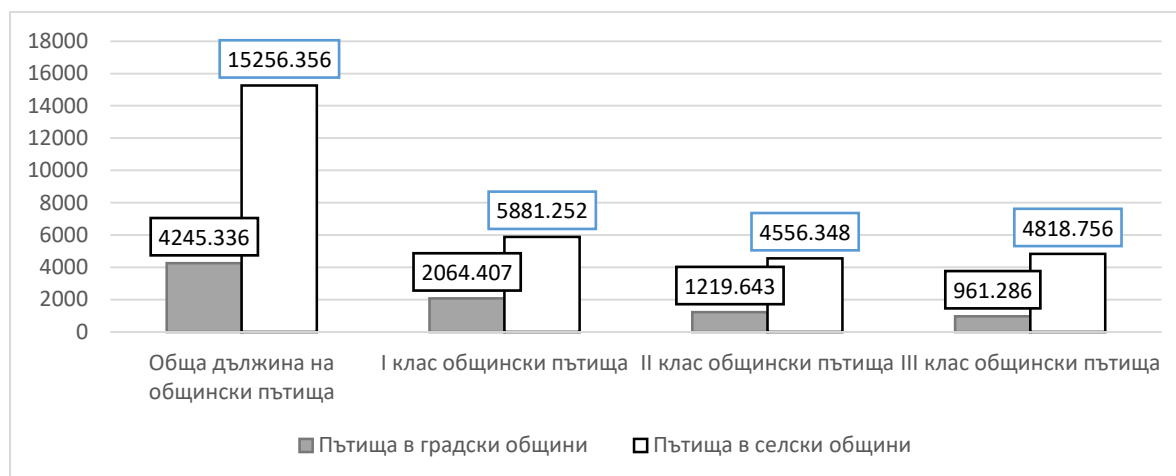
Фигура 82 Разпределение на пътищата по клас в България

Източник: собствени изчисления на база данни от Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

На Фигура 83 е представено сравнението на пътищата между селските и градските общини по категория към 2019 г.

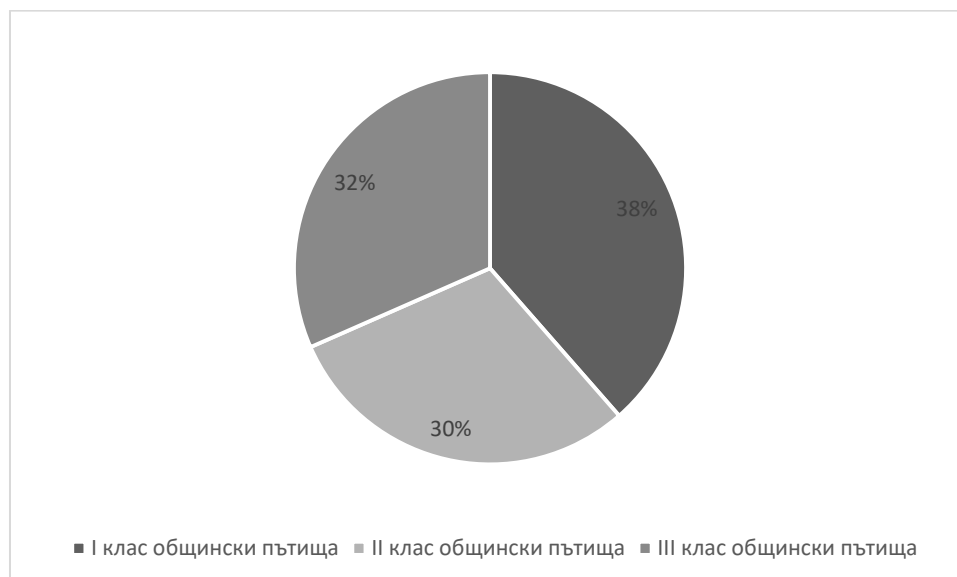
Фигура 83 Сравнение на пътищата между селските и градските общини по категория към 2019 г.

Източник: собствени изчисления на база данни от Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

В селските общини са изградени 15256.36 км пътища от които 38% са първи клас (5881.252 км), втори клас 30% (4556.348 км) и трети клас 32 % (4818.756 км) Данните показват, че структурата на пътищата е много близка до тази за страната, като структурата за селските общини е изложена на Фигура 84.

Фигура 84 Разпределение на пътищата по клас в селските райони

Източник: собствени изчисления на база данни от пътна агенция

На Таблица 93 е изведена основна информация за разпределение на пътищата в селските райони спрямо административния център, към който принадлежат .

Таблица 93 Разпределението на база общински център и клас път в селските райони

Селски общини	Обща дължина на общински пътища	I клас общински пътища	II клас общински пътища	III клас общински пътища
Общини от област с администр. център - Благоевград	1059,76	385,2	383,1	291,46
Общини от област с администр. център - Бургас	961,62	359,42	442,4	159,8
Общини от област с администр. център - Варна	592,45	236,97	214,54	140,94
Общини от област с адм. център - Велико Търново	576,63	275,021	118,301	183,308
Общини от област с администр. център - Видин	349,859	197,15	81,609	71,1
Общини от област с администр. център - Враца	413,14	267,35	102,13	43,66
Общини от област с администр. център - Габрово	640,47	94,4	111,9	434,17
Общини от област с администр. център - Добрич	640,833	233,03	121,7	286,103
Общини от област с администр. център - Кърджали	807,201	265,7	289,87	251,631
Общини от област с администр. център - Кюстендил	292,48	113	63,98	115,5
Общини от област с администр. център - Ловеч	546,56	224,02	165,41	157,13
Общини от област с администр. център - Монтана	371,27	191,03	88,4	91,84
Общини от област с администр. център - Пазарджик	392,379	215,438	75,41	101,531
Общини от област с администр. център - Перник	431,914	16,45	146	269,464
Общини от област с администр. център - Плевен	439,046	256,96	102,85	79,236
Общини от област с администр. център - Пловдив	817,66	466,701	222,681	128,278
Общини от област с администр. център - Разград	291,205	124,2	107,35	59,655
Общини от област с административен център - Русе	437,03	234,33	89,523	113,177
Общини от област с администр. център - Силистра	282,8	188,14	69,18	25,48
Общини от област с администр. център - Сливен	384,3	175,9	97,9	110,5
Общини от област с администр. център - Смолян	640,788	180,453	190,55	269,785
Общини от област с администр. център - София	1564,795	260,495	376,55	927,75

Общини от област с админ. център - Стара Загора	429,72	264,62	136,35	28,75
Общини от област с администр. център - Търговище	486,55	141,3	182,2	163,05
Общини от област с администр. център - Хасково	638,562	191,7	290,18	156,682
Общини от област с администр. център - Шумен	427,994	252,374	90,316	85,304
Общини от област с администр. център - Ямбол	339,34	69,9	195,968	73,472

Източник: собствени изчисления на база данни от Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

От изследваните данни около 2358 трасета осигуряват единствен достъп до населено място или селищно образувание.

Отделните отсечки, принадлежността им към общините, заедно със състоянието на пътя и изградените съоръжения са представени в приложение. Там подробно може да се проследи към всяка община дали има изграден проект за рехабилитация на пътя, колко километра и дали е планиран ремонт. Категоризацията е направена по методологията в Таблица 94.

Таблица 94 Категоризация на пътната мрежа

Ниво	Оценка	Повредена площ (%)
1.	Отлично	0%
2.	Добро	1-10%
3.	Задоволително	11-30%
4.	Незадоволително	31-50%
5.	Лошо	Над 50%

Източник: Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

945 отсечки в селските общини са категоризирани като лоши, като от тях 671 са без проект за ремонт към 2019 година.

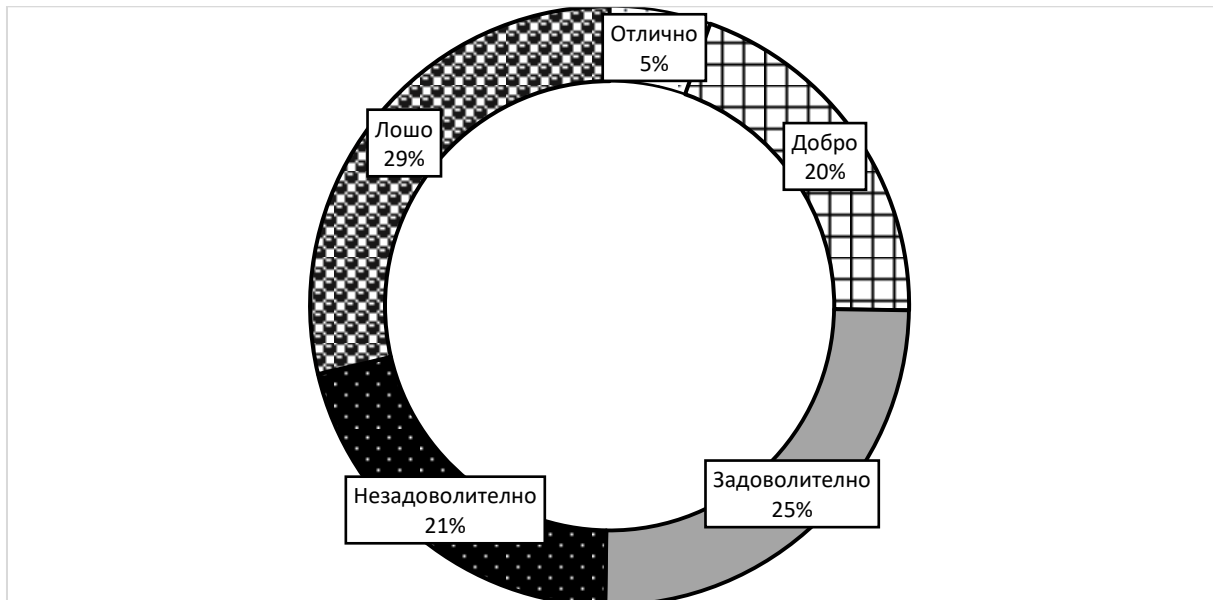
За периода 2014-2018г. в страната е констатиран напредък по отношение на развитието на пътищата, според настилките, както следва:

- Пътища общо с настилка са се увеличили с 94 км, като от 19462 км през 2014 г., са 19556 км
- Асфалтовите пътища са се увеличили със 119 км
- Паважните са намалели с 5 км
- Трошено каменните са намалели с 8 км
- Баластрените са намалели с 12 км

- Пътищата без настила са се увеличили с 54 км.

Най-големи положителни промени са в областите Добрич, Видин, Пазарджик, а най-негативни в Хасково, Кюстендил и Благоевград.

Фигура 85 Състояние на пътната мрежа в селските общини в България

Източник: Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

Фигура 85 илюстрира състоянието на пътната мрежа в селските общини в България. Разпределението включва пътищата или отсечки от пътища в преминаващи през територията на селските общини с добро, задоволително, незадоволително и лошо качество са в диапазона 20 – 30%. Най-малък е процента на пътищата в отлично състояние - 5%. Предложените данни са обобщени от постъпила информация от сдружението на общините в България и са актуални за края на 2019 година.

Общо 64 общини имат минимум по 1 път или пътна отсечка преминаващ през общината с отлично качество: 10 общини имат по 2 пътя с отлично качество (Бобовдол, Летница, Брацигово, Белене, Павел баня, Антоново, Омуртаг, Любимец, Симеоновград, Велики Преслав); 8 общини имат по 3 пътя с отлично качество (Сунгурларе, Оряхово, Дряново, Априлци, Тутракан, Златица, Братя Даскалови, Тополовград); 9 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество (Суворово, Павликени, Завет, Исперих, Кайнарджа, Доспат, Минерални бани, Стамболово, Хитрино); 3 са общините с по 5 отлични пътя (Гоце Делчев, Разлог, Рудозем) и с над 5 пътя с отлично качество са 4 общини (Трън, Троян, Крушари, Свиленград). През останалите общини няма път, който да е определен с отлично качество.

Таблица 95 показва систематизирано през кои общини преминава път, окачен като отличен според сдружението на общините.

Таблица 95 Брой пътища / пътни отсечки в селските общини с отлично качество

Общини	Брой пътища с отлично качество
Трън, Троян, Крушари, Свиленград	Над 5
Гоце Делчев, Разлог, Рудозем	5
Суворово, Павликени, Завет, Исперих, Кайнарджа, Доспат, Минерални бани, Стамболово, Хитрино	4
Сунгурларе, Оряхово, Дряново, Априлци, Тутракан, Златица, Братя Даскалови, Тополовград	3
Бобовдол, Летница, Брацигово, Белене, Павел баня, Антоново, Омуртаг, Любимец, Симеоновград, Велики Преслав	2
Руен, Средец, Царево, Елена, Грамада, Димово, Кирково, Рила, Трекляно, Луковит, Бойчиновци, Вършец, Георги Дамяново, Лом, Батак, Ракитово, Никопол, Калояново, Кричим, Садово, Сопот, Ветово, Сливо поле, Главиница, Антон, Ботевград, Мъглиж, Опака, Нови пазар, Болярово	1

Източник: Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

Общо 142 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината с добро качество: 31 общини имат по 2 пътя с добро качество; 22 общини имат по 3 пътя с добро качество; 11 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество (Хитрино, Нови пазар, Лясковец, Тервел, Момчилград, Марица, Родопи, Нова Загора, Чепеларе, Стралджа, Трън); 12 са общините с по 5 добри пътя (Антоново, Трекляно, Ракитово, Брегово, Трявна, Каварна, Черноочене, Карлово, Лъки, Твърдица, Мадан, Тунджа) и с над 5 пътя с добро качество са 22 общини. През останалите общини няма път, който да е определен с добро качество.

Таблица 96 показва систематизирано през кои общини преминава път, окачен като добър според сдружението на общините.

Таблица 96 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с добро качество

Общини	Брой пътища с добро качество
Кирково, Елена, Правец, Троян, Дряново, Ябланица, Балчик, Иваново, Елхово, Омуртаг, Добричка, Крумовград, Генерал Тошево, Венец, Борово, Ивайловград, Айтос, Самоков, Лозница, Сливо поле, Две могили	Над 5

Антоново, Трекляно, Ракитово, Брегово, Трявна, Каварна, Черноочене, Карлово, Лъки, Твърдица, Мадан, Тунджа	5
Хитрино, Нови пазар, Лясковец, Тервел, Момчилград, Марица, Родопи, Нова Загора, Чепеларе, Стралджа, Трън	4
Свиленград, Разлог, Руен, Никопол, Сопот, Ботевград, Белослав, Провадия, Белоградчик, Чупрене, Роман, Кочериново, Ковачевци, Гулянци, Кнежа, Червен бряг, Куклен, Първомай, Девин, Чавдар, Николаево, Каспичан	3
Рудозем, Стамболово, Брацигово, Павел баня, Грамада, Димово, Главиница, Банско, Сатовча, Несебър, Аврен, Стражица, Бойница, Кула, Ардино, Сапарева баня, Угърчин, Долна Митрополия, Пордим, Цар Калоян, Ценово, Дулово, Баните, Драгоман, Елин Пелин, Етрополе, Мирково, Своге, Опан, Харманли, Каолиново	2
Крушари, Павликени, Завет, Исперих, Кайнарджа, Сунгурларе, Априлци, Тутракан, Братя Даскалови, Любимец, Велики Преслав, Царево, Бойчиновци, Вършец, Лом, Батак, Антон, Опака, Болярово, Карнобат, Вълчи дол, Макреш, Мездра, Шабла, Тетевен, Берковица, Якимово, Брезник, Земен, Долни Дъбник, Брезово, Хисаря, Кубрат, Самуил, Бяла (Русе), Златоград, Божурище, Годеч, Горна Малина, Пирдоп, Гълъбово, Върбица, Никола Козлево, Смядово	1

Източник: Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

Общо 143 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината със задоволително качество: 22 общини имат по 2 пътя със задоволително качество; 18 общини имат по 3 пътя със задоволително качество; 16 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество; 5 са общините с по 5 задоволителни пътя (Трекляно, Каварна, Стражица, Тутракан, Вълчи дол) и с над 5 пътя със задоволително качество са 47 общини. През останалите общини няма път, който да е определен със задоволително качество.

Таблица 97 показва систематизирано през кои общини преминава път, окачествен като задоволителен според сдружението на общините.

Таблица 97 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини със задоволително качество

Общини	Брой пътища със задоволително качество
Правец, Елена, Крумовград, Годеч, Сандански, Кирково, Трявна, Харманли, Брезник, Черноочене, Карлово, Омуртаг, Трън, Добричка, Радомир, Твърдица, Ботевград, Калояново, Дряново, Руен, Септември, Троян, Антоново, Родопи, Стралджа, Ковачевци, Своге, Болярово, Берковица, Ябланица, Айтос, Нова Загора, Димово, Драгоман, Павликени, Карнобат, Мездра,	Над 5

Тетевен, Златоград, Долни чифлик, Ивайловград, Долна Митрополия, Самуил, Малко Търново, Севлиево, Раковски, Чирпан	
Трекляно, Каварна, Стражица, Тутракан, Вълчи дол	5
Иваново, Генерал Тошево, Две могили, Мадан, Нови пазар, Белоградчик, Червен бряг, Първомай, Девин, Павел баня, Главиница, Аврен, Брезово, Гоце Делчев, Ветрино, Съединение	4
Свиленград, Кнежа, Стамболово, Кула, Угърчин, Елин Пелин, Етрополе, Лом, Шабла, Хисаря, Кубрат, Върбица, Бобовдол, Бяла (Варна), Дългопол, Бяла Слатина, Вълчедръм, Челопеч	3
Сливо поле, Чепеларе, Разлог, Белослав, Роман, Николаево, Каспичан, Несебър, Пордим, Баните, Каолиново, Любимец, Велики Преслав, Бяла (Русе), Пирдоп, Доспат, Минерални бани, Тополовград, Девня, Ружинци, Искър, Стамболийски, Гурково	2
Самоков, Лъки, Тунджа, Марица, Провадия, Кочериново, Грамада, Банско, Сатовча, Бойница, Ардино, Ценово, Дулово, Завет, Сунгурларе, Братя Даскалови, Царево, Бойчиновци, Горна Малина, Гълъбово, Никола Козлево, Оряхово, Златица, Летница, Белене, Симеоновград, Луковит, Ветово, Кресна, Ново село, Брусарци, Ситово, Раднево	1

Източник: Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

Общо 150 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината с незадоволително качество: 37 общини имат по 2 пътя с незадоволително качество; 19 общини имат по 3 пътя с незадоволително качество; 17 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество (Кирково, Омуртаг, Карнобат, Вълчи дол, Аврен, Лом, Каолиново, Бяла (Русе), Ружинци, Кочериново, Луковит, Куклен, Рудозем, Опан, Долни Дъбник, Поморие, Велинград); 10 са общините с по 5 незадоволителни пътя (Годеч, Радомир, Дългопол, Разлог, Ветово, Ситово, Средец, Георги Дамяново, Садово, Аксаково) и с над 5 пътя с незадоволително качество са 33 общини.

Таблица 98 показва систематизирано през кои общини преминава път, окачествен като незадоволителен според сдружението на общините.

Таблица 98 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с незадоволително качество

Общини	Брой пътища с незадоволително качество
Трявна, Елена, Севлиево, Ковачевци, Правец, Добричка, Антоново, Девня, Бобошево, Сандански, Ботевград, Берковица, Раднево, Брезник, Руен, Хитрино, Мъглиж, Мездра, Чирпан, Каварна, Мадан, Провадия, Лозница, Своге, Драгоман, Ивайловград, Стражица, Елин Пелин, Тополовград, Сунгурларе,	Над 5

Момчилград, Мирково, Чипровци	
Годеч, Радомир, Дългопол, Разлог, Ветово, Ситово, Средец, Георги Дамяново, Садово, Аксаково	5
Кирково, Омуртаг, Карнобат, Вълчи дол, Аврен, Лом, Каолиново, Бяла (Русе), Ружинци, Кочериново, Луковит, Куклен, Рудозем, Опан, Долни Дъбник, Поморие, Велинград	4
Нова Загора, Павликени, Долна Митрополия, Девин, Угърчин, Хисаря, Кубрат, Сливо поле, Несебър, Велики Преслав, Дулово, Братя Даскалови, Горна Малина, Сопот, Брацигово, Кайнарджа, Вършец, Божурище	3
Карлово, Трън, Дряново, Септември, Долни чифлик, Малко Търново, Белоградчик, Червен бряг, Павел баня, Главиница, Брезово, Ветрино, Вълчедръм, Чепеларе, Белослав, Гурково, Самоков, Марица, Банско, Сатовча, Гълъбово, Летница, Белене, Брусарци, Лясковец, Тервел, Исперих, Батак, Антон, Макреш, Якимово, Земен, Суворово, Камено, Стрелча, Левски, Перушица	2
Крумовград, Калояново, Троян, Родопи, Болярово, Ябланица, Айтос, Тетевен, Тутракан, Първомай, Гоце Делчев, Свиленград, Кула, Шабла, Бяла Слатина, Челопеч, Каспичан, Пордим, Баните, Любимец, Пирдоп, Минерални бани, Искър, Грамада, Завет, Бойчиновци, Никола Козлево, Оряхово, Ново село, Сапарева баня, Крушари, Симитли, Медковец, Копревщица	1

Източник: Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

Общо 158 общини имат минимум по 1 път преминаващ през общината с лошо качество: 20 общини имат по 2 пътя с лошо качество; 22 общини имат по 3 пътя с лошо качество; 12 общини разполагат с по 4 пътя от същото качество (Добричка, Дългопол, Малко Търново, Белослав, Сатовча, Първомай, Баните, Стралджа, Златоград, Стамболийски, Балчик, Гулянци); 17 са общините с по 5 лоши пътя (Ковачевци, Берковица, Омуртаг, Карнобат, Вълчи дол, Луковит, Трън, Септември, Белоградчик, Марица, Земен, Ябланица, Тетевен, Нови пазар, Върбица, Априлци, Борино) и с над 5 пътя с лошо качество са 44 общини.

Таблица 99 показва систематизирано през кои общини преминава път, окачествен като лош според сдружението на общините.

Таблица 99 Брой пътища/пътни отсечки в селските общини с лошо качество

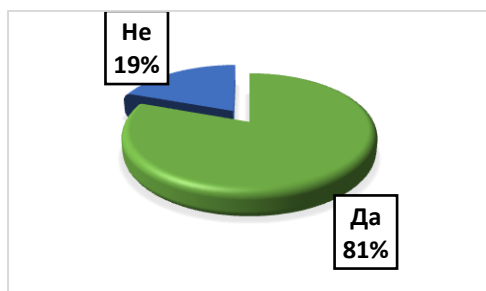
Общини	Брой пътища с лошо качество
Севлиево, Трявна, Момчилград, Ботевград, Тунджа, Ивайловград, Ветово, Крумовград, Троян, Полски Тръмбеш, Маджарово, Аксаково, Кирково, Черноочене, Правец, Мадан, Провадия, Средец, Антоново, Бяла (Русе), Девня, Мездра, Завет, Етрополе,	Над 5

Своге, Дулово, Дряново, Стамболово, Ардино, Кресна, Смядово, Алфатар, Сандански, Каварна, Стражица, Разлог, Кочериново, Поморие, Горна Малина, Тервел, Симитли, Генерал Тошево, Роман, Ценово	
Ковачевци, Берковица, Омуртаг, Карнобат, Вълчи дол, Луковит, Трън, Септември, Белоградчик, Марица, Земен, Ябланица, Тетевен, Нови пазар, Върбица, Априлци, Борино	5
Добричка, Дългопол, Малко Търново, Белослав, Сатовча, Първомай, Баните, Стралджа, Златоград, Стамболийски, Балчик, Гулянци	4
Чирпан, Рудозем, Велинград, Нова Загора, Кубрат, Сопот, Божурище, Карлово, Червен бряг, Чепеларе, Гурково, Летница, Лясковец, Исперих, Антон, Суворово, Шабла, Пирдоп, Крушари, Димово, Царево	3
Брезник, Годеч, Лом, Ружинци, Куклен, Долни Дъбник, Сливо поле, Несебър, Велики Преслав, Кайнарджа, Гълъбово, Макреш, Камено, Левски, Кула, Бяла Слатина, Челопеч, Пордим, Минерални бани, Бойчиновци, Харманли, Самуил, Бобовдол, Златица, Цар Калоян, Опака, Козлодуй	2
Руен, Тополовград, Радомир, Ситово, Садово, Павликени, Угърчин, Брацигово, Вършец, Брезово, Ветрино, Самоков, Белене, Брусарци, Батак, Якимово, Стрелча, Калояново, Гоце Делчев, Любимец, Искър, Грамада, Оряхово, Ново село, Сапарева баня, Медковец, Раковски, Лъки, Бойница, Венец, Ракитово, Брегово, Никопол, Чавдар, Кричим	1

Източник: Агенция Пътна Инфраструктура (АПИ)

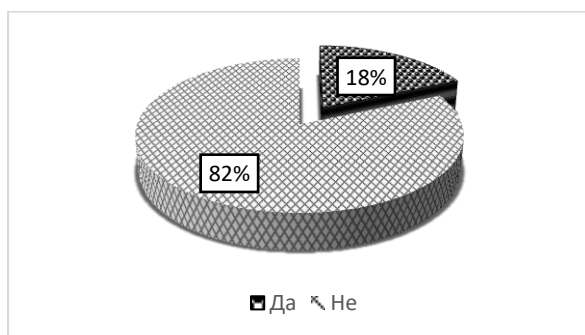
Част от пътната мрежа преминаваща през селските общини е предложена за ремонт. Отделните отсечки и в общините са изнесени в приложение.

Фигура 86 Нужда от ремонт на пътищата преминаващи през селските общини

Фигура 85 илюстрира нуждата от ремонт на пътната мрежа, която преминава през селските общини. Данните показват, че 81% от пътищата се нуждаят от ремонт, а при 19% не е необходимо извършване на ремонтни дейности. От тези пътни отсечки предложени за ремонт 18% са с изготвен проект (Фигура 87).

Фигура 87 Проектна готовност за пътищата класифицирани с нужда за ремонт

Анализът на структурата и функциите на пътната мрежа в отделните райони и общини, чрез информацията в приложения дава насоки за необходимостта от мерки за подобряване на определен вид пътища за различните райони, за да се намалят пречките в комуникациите между тях.

Изводи

Пътната мрежа в селските райони е относително добре развита, инвестициите в пътна инфраструктура са подобрили свързаността в общините. Не са малко общините с пътища в лошо състояние, които се нуждаят от ремонт цялостен или частичен. В анализа се отбелязва, че поради пътища в незадоволително или лошо състояние туристически обекти с национално и местно значение са трудно достъпни.

5.2. Инфраструктура за широколентов интернет

Широколентов интернет

Покритието в страната с широколентов интернет за 2018г. за България е следното: с фиксиран широколентов достъп⁵⁸ през 2018г. е 95%, при средно за Европейския съюз (ЕС) 97%, което нарежда страната на 19-то място в тази класация. Разпространението на фиксиран широколентов достъп до интернет обаче е 59%, при средно за ЕС 75%, което поставя страната на последно място в ЕС по този показател. Покритието с достъп от следващо поколение е 75%, което ни нарежда на 23-то място, тъй като средната стойност за този показател в ЕС е 83%. Покритието на свръх бърз

⁵⁸ „Широколентов достъп“ е общоприет термин, чрез който се обозначава високоскоростна връзка с Интернет и други технически характеристики, които позволяват достъпа до или предоставянето на ново съдържание, приложения и услуги.

ширококолов достъп до интернет е 74.6%, по-високо от средното за ЕС - 58%, но разпространението му е 6.54%, докато средното за ЕС е 15.4%.

По данни на НСИ достъп до ширококолов интернет достъп до Интернет, като за градовете тази стойност е 75,7%, а за селата - 58%. ЕК посочва, че достъпа по ширококолов интернет съдейства за подобряване на икономическото и социално благосъстояние на населението.

В България се наблюдава нарастване на абонатите на мобилен ширококолов достъп до Интернет - понастоящем 82% от населението, но все още под средното ниво за ЕС от 84 %. По отношение на покритието с 4G мрежи, България обаче изостава и се нарежда на 26-о място с 72%, докато средното покритие в ЕС е 91%. Според Националния план за ширококолов инфраструктура за достъп от следващо поколение общините в селските райони, които попадат в "бялата зона" към 2018г. са 32, от тях с най-висок процент са: Криводол – 100%, Костенец – 54% и Трекляно – 43%, но се наблюдава тенденция на намаляване на „белите зони“. Общините попадащи в "сива зона" са 42 към тях се добавят и всички общини в област Кърджали. Невестино е общината с най-голям процент сива зона (60%). Най-съществен брой младо население (20-34г.), от общините в бяла и сива зона е концентрирано в област Кърджали - 18455 души.

Според анализи на наличните данни от страна на Министерството на транспорта, информационните технологии и съобщенията (МТИТС) са идентифицирани 59 общини, в които са налице условията за изграждане на свръх-бърза ширококолов инфраструктура в рамките на подмярка 7.3. „Ширококолов инфраструктура“, включително нейното създаване, подобрене и разширяване, пасивна ширококолов инфраструктура и мерки за достъп до решения чрез ширококолов инфраструктура и електронно правителство“ от Програмата за развитие на селските райони за периода 2014–2020г.

По данни на Националния статистически институт (НСИ) към 2018г., населението в зоната на интервенцията, което би имало ефект от нея се състои от 432363 жители в 918 населени места. Общата площ, на която се разпростират тези 59 общини, е 19831 кв. км.

Идентифицираните общини са разположени в 23 области, от всички 28 в страната. Областите, в които няма навлизане на държавната помощ, са: Кърджали, Разград, Сливен, София-град и Търговище. Девет от областите, включени в

интервенцията имат само по една предложена община, това са: Велико Търново с община Златарица, Габрово с община Дряново, Ловеч с община Луковит, Монтана с община Георги Дамяново, Плевен с община Долни Дъбник, Пловдив с община Лъки, Русе с община Сливо поле, Хасково с община Маджарово и Ямбол с община Болярово.

Сред идентифицираните 59 средно урбанизирани общини (междинни) са 6 с центрове: Сандански, Дряново, Каварна, Девин, Чепеларе, Велики Преслав и Нови пазар, а слабо урбанизирани общини (периферни) са 53 с центрове: Белица, Гърмен, Сатовча, Струмяни, Хаджидимово, Камено, Малко Търново, Руен, Сунгурларе, Ветрино, Вълчи дол, Дългопол, Суворово, Златарица, Бойница, Брегово, Грамада, Ново село, Ружинци, Борован, Криводол, Хайредин, Шабла, Бобошево, Кочериново, Рила, Трекляно, Георги Дамяново, Брацигово, Лесичово, Сърница, Земен, Трън, Долни Дъбник, Лъки, Сливо поле, Алфатар, Кайнарджа, Баните, Борино, Годеч, Горна Малина, Николаево, Опан, Гурково, Каолиново, Каспичан, Никола Козлево, Смядово, Болярово, Маджарово и Луковит. Сред идентифицираните 59 няма силно урбанизирани общини (централни).

България по отношение на индекса⁵⁹ за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI) е на последно място в класацията на ЕС за 2018г 28-мо място сред държавите членки с общ резултат 36.2 пункта спрямо 52.5, средно за ЕС.

Според Европейската комисия основните причини за различията между градските и селските райони в широколентовия достъп до интернет са ниска гъстота на населението, отдалеченост и недостатъчна конкуренция. Други социално-икономически фактори, допринасящи за ниските равнища на разпространение, са ниските доходи и ниското образователно равнище, липса на достъп до нови технологии и застаряващото население.

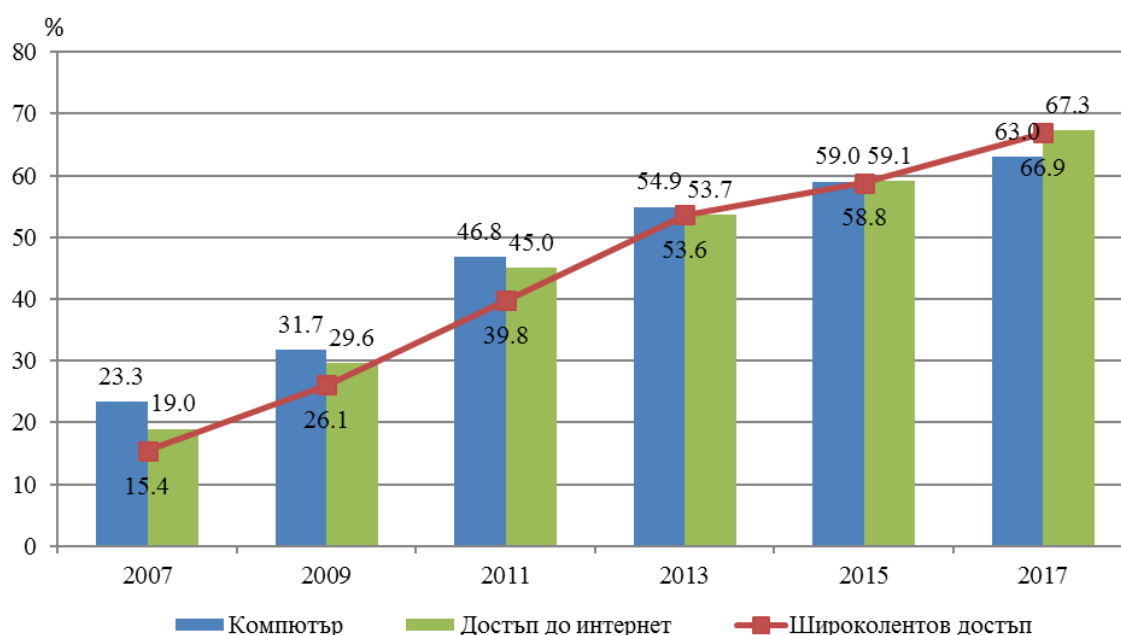
През 2017 г. според данни на НСИ използването на информационно-комуникационни технологии (ИКТ) в домакинствата и от лицата показват, че 67.3% от домакинствата в България имат достъп до интернет, а 63.0% разполагат с настолен компютър, лаптоп или таблет. 66.9% от домакинствата са с осигурена бърза и надеждна

⁵⁹ Индекса е компонентен и включва следните компоненти: оценка на свързаността, човешки капитал, използване на интернет услуги, внедряване на цифрови технологии и цифрови обществени услуги

широколентова връзка, която освен фиксирана кабелна връзка включва и интернет връзка чрез мрежата на мобилните телефонни оператори⁶⁰.

Относителен дял на домакинствата, които разполагат с компютър, достъп до Интернет и широколентов достъп до Интернет⁶¹.

Фигура 88 Използване на информационно-комуникационни технологии (ИКТ)

Източник: НСИ

През 2017 г. с най-висок относителен дял на домакинства с достъп до интернет са Югозападният и Южният централен район, съответно със 70.5 и 70.4%. От средната стойност за страната изостават домакинствата от Югоизточния и Северозападния район, където с достъп до интернет са съответно 62.1 и 57.8% от домакинствата.

Лицата използващи най-често интернет през 2019г. са с висше образование – 91.7%, последвани от лицата със средно образование – 69%. Възрастовите групи, които използват най-много интернет са 16 – 24 години – 90.3% и 25 – 34 години – 88.4%. Групата 35 – 44 години ползва интернет 83.5%, а следващата 45 – 54 години – 73.7%. С напредването на възрастта потребността от използване на интернет намалява и последните две възрастови групи ползват услугата най-малко, съответно 55 – 64 години

⁶⁰ НСИ основни резултати от изследването на информационното общество в домакинствата през 2017 година

⁶¹ НСИ основни резултати от изследването на информационното общество в домакинствата през 2017 година

– 50.8% и 65 – 74 години – 19.8%. Трудовият статус на лицата ползващи интернет показва, че заетите и учащите се възползват от услугата най-често, съответно 85.4% и 97.4%. Безработните лица използващи интернет са 45%, а другите неактивни – 29.6%.

Най-активни потребители са младежите на възраст между 16 и 24 години, като съответно 82.8 и 88.1% от тях използват компютър или интернет всеки ден или поне веднъж седмично за 2017г. С увеличаването на възрастта намаляват присъствие в глобалната мрежа и едва 16.3% от лицата на възраст между 65 и 74 години сърфират редовно, а 15.7% използват компютър в ежедневието. В населените места в селските райони, в които доминира населението в пенсионна възраст над 65 години се използва по-малко интернет.

Разпространението на високоскоростна свързаност е неравномерно разпределена в страната тъй като частните оператори предпочитат да инсталират интернет в населени места, в които има повече потребители – млади хора в активна трудоспособна възраст. За развитие на бизнеса е особено важно да има изградена интернет мрежа, за да установява конкурентноспособни производства. По своя характер и предназначение бързата свързаност е необходимост за осигуряване на социално и бизнес общуване, както и за електронното управление на общинските администрации. Допълнително с развитието на електронната търговия също е част от живота на младите хора и качество на живот.

Съгласно Националният план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA) определя Националните приоритети до 2020 г., които съответстват на целите в Цифровата програма за Европа до 2020 г., за предоставяне на бърз и свръх бърз широколентов достъп на всички европейци, чрез изграждане на мрежи за достъп от следващо поколение.

Приоритет 1 - осигуряването на възможност за равен достъп до високоскоростен и свръх високоскоростен Интернет чрез развитие на широколентовата инфраструктура за постигане на пълно покритие на територията на страната със скорост за достъп по-висока от 30+ Mb/s. Приоритет 2 - свързан със стимулиране на използването на услуги върху мрежи за широколентов достъп с цел най-малко 50% от домакинствата и 80% от бизнеса, да се абонира за широколентов достъп, надвишаващ 100 Mb/s.

Инфраструктурата, която интегрира физически и цифрови аспекти, е от решаващо значение за осигуряването на следващата вълна от иновации и икономически

растеж. Високоскоростна свързаност ще стимулира изграждането на центрове за данни, както и изчисленията в облак, което ще гарантира сигурността на данните и модерен, отворен подход към технологиите и висока степен на мащабност.

Широколентово покритие

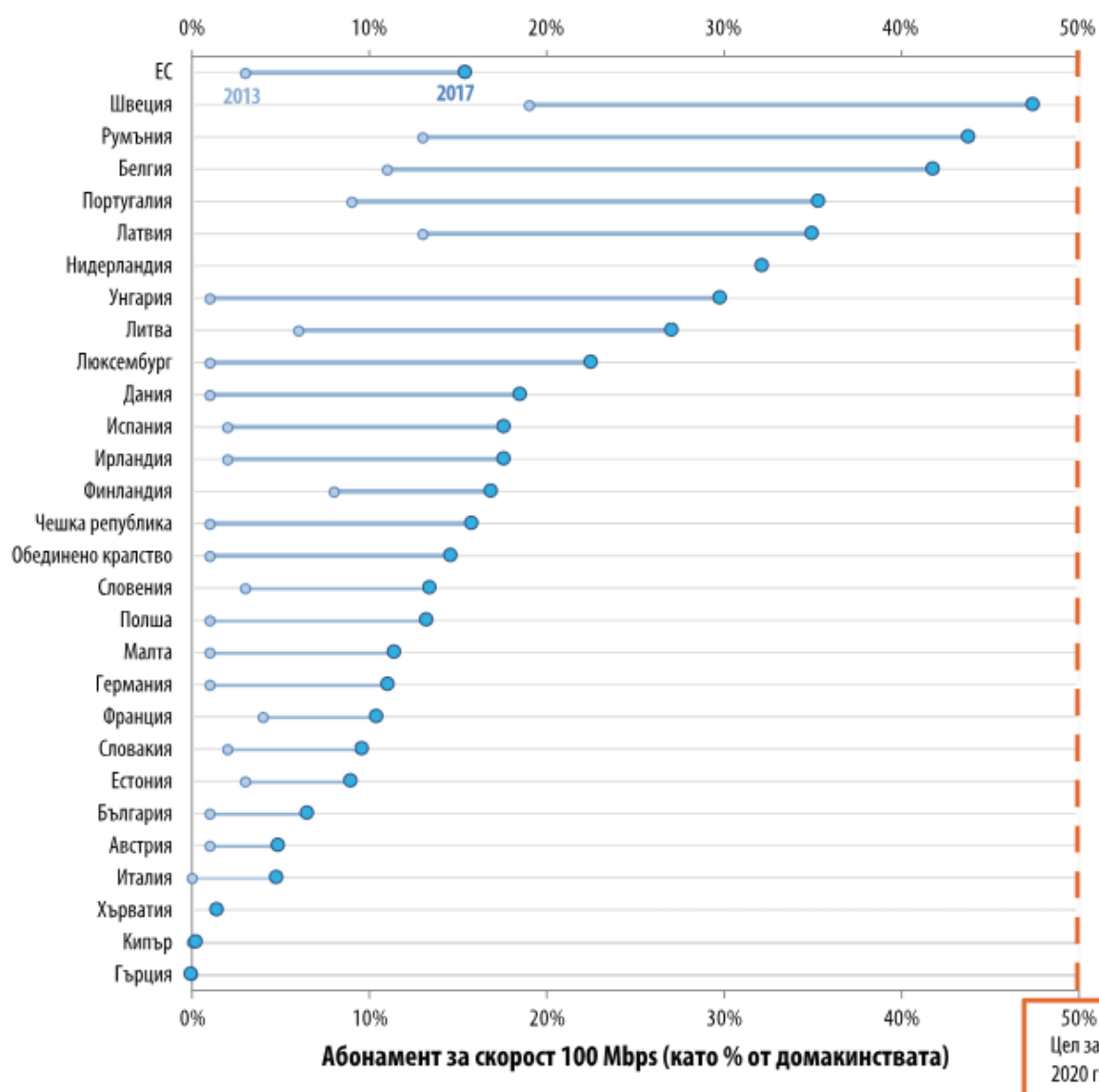
По отношение на покритие с Next Generation Access (NGA) то е постигнато в столицата и крайбрежните градове зони, морските и планински курорти. Покритието в повечето от регионите е между 80% и 94%. В Северозападния регион е най-ниското покритие от под 50%, достигайки до 70%.

Разработената Стратегия за цифровизация на земеделието и селските райони в страната има за цел да конкретизира необходимите инструменти, които правилно да насочат новите технологии в полза на агробизнеса и облагородяването на селските райони.

Покритие от 30 Mbps в селските райони в сравнение с общото покритие, 2017 г. Наличието на свръхвисокоскоростна широколентова връзка е необходимо условие, за да може едно домакинство да се абонира за услугата със скорост 100 Mbps.⁶² В документа Националния план за широколентова инфраструктура се посочва че, свръхвисокоскоростна широколентова връзка е необходимо условие, за да може едно домакинство да се абонира за услугата със скорост 100 Mbps (Фигура 89). Присъединяването към мрежата чрез абонамент обаче е обусловено също и от търсенето и зависи от многобройни променливи, като например възраст и образование на населението, цена на абонамента и покупателна способност. От 2013 г. присъединяването чрез абонамент се е увеличило, през 2017 г. то е под 20 % в 19 държави членки, което е много под целта за 50 %. В средата на 2017 г. само 15 % от домакинствата в ЕС имат абонамент за връзка със скорост най-малко 100 Mbps.

⁶² Данните и информацията е от Националния план за широколентов интернет

Фигура 89 Абонамент за услугата със скорост 100 Mbps

Съгласно „Насоки на Общността относно прилагането на правилата за държавна помощ във връзка с бързото разполагане на широколентови мрежи“ са дефинирани три типа райони в зависимост от вече съществуващото равнище на широколентов достъп, а именно:

- „Бели зони“ - В тях не съществува инфраструктура за широколентов достъп или няма вероятност такава да бъде развита в близко бъдеще (в период от три години). За тяхното покриване с широколентова мрежа се счита, че е нужна държавна подкрепа.
- „Сиви зони“ - В тези райони съществува само един доставчик на широколентов достъп. Монополното предоставяне на услуги може да се отрази на качеството на обслужването или на цената. Следователно в тези „сиви райони“ се налага по-

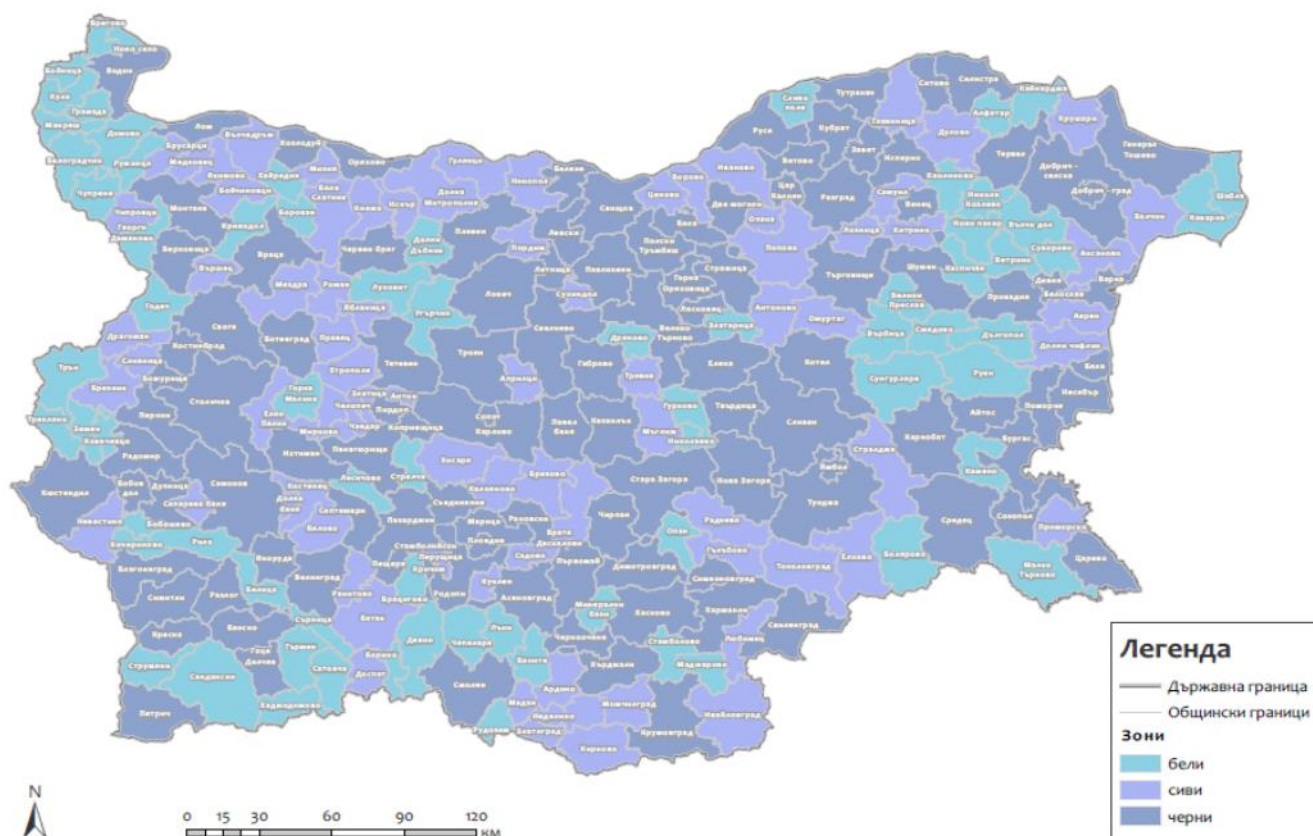
подробен анализ и внимателна оценка на съвместимостта по отношение на държавната подкрепа за разгръщането на широколентови мрежи.

- „Черни зони“ - не е необходима държавна намеса. Това са райони с два или повече доставчика на широколентов достъп, а широколентовите услуги се предоставят при конкурентни условия, т.е. няма пазарна неефективност.

В страната населените места в бели, сиви и черни зони, са определени по следните:

- Стратегически цели за населените места в *черна зона*: 1) развитие на фиксираните широколентови мрежи с оглед 100 % от достъпа да е със скорост над 100 Mb/s; 2) осигуряване на възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s на най-малко за 65 % от домакинствата; и 3) осигуряване на възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s за всички бизнес организации.
- Стратегически цели за населените места в *сива зона*: Стратегическите цели са: 1) развитие на фиксираните широколентови мрежи с оглед 80% от достъпа да е със скорост над 100 Mb/s; 2) осигуряване на възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s най-малко на 55% от домакинствата; и 3) осигуряване на възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s на всички бизнес организации.
- Стратегически цели за населените места в *бяла зона*: 1) осигуряване на широколентов достъп от следващо поколение с пълно покритие на територията; 2) развитие на фиксираните широколентови мрежи с оглед 60 % от достъпа да е със скорост над 100 Mb/s; 3) осигуряване възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s най-малко на 34 % от домакинствата; и 4) осигуряване на възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s на всички бизнес организации.

Фигура 90 Бели, сиви и черни зони в България

Общините, в които бялата зона е най-съществена към 2018г. са: Неделино; Черноочене; Крумовград; Кирково; Джебел; Ардино; Стамболово; Маджарово; Ивайловград; Костенец; Трън; Земен; Брезник; Трекляно; Невестино; Бяла (област Варна); Омуртаг; Антоново; Каспичан; Хитрино; Върбица; Венец; Крушари; Кайнарджа; Козлодуй; Криводол; Ружинци; Ново село; Димово; Грамада; Бойница; Георги Дамяново.

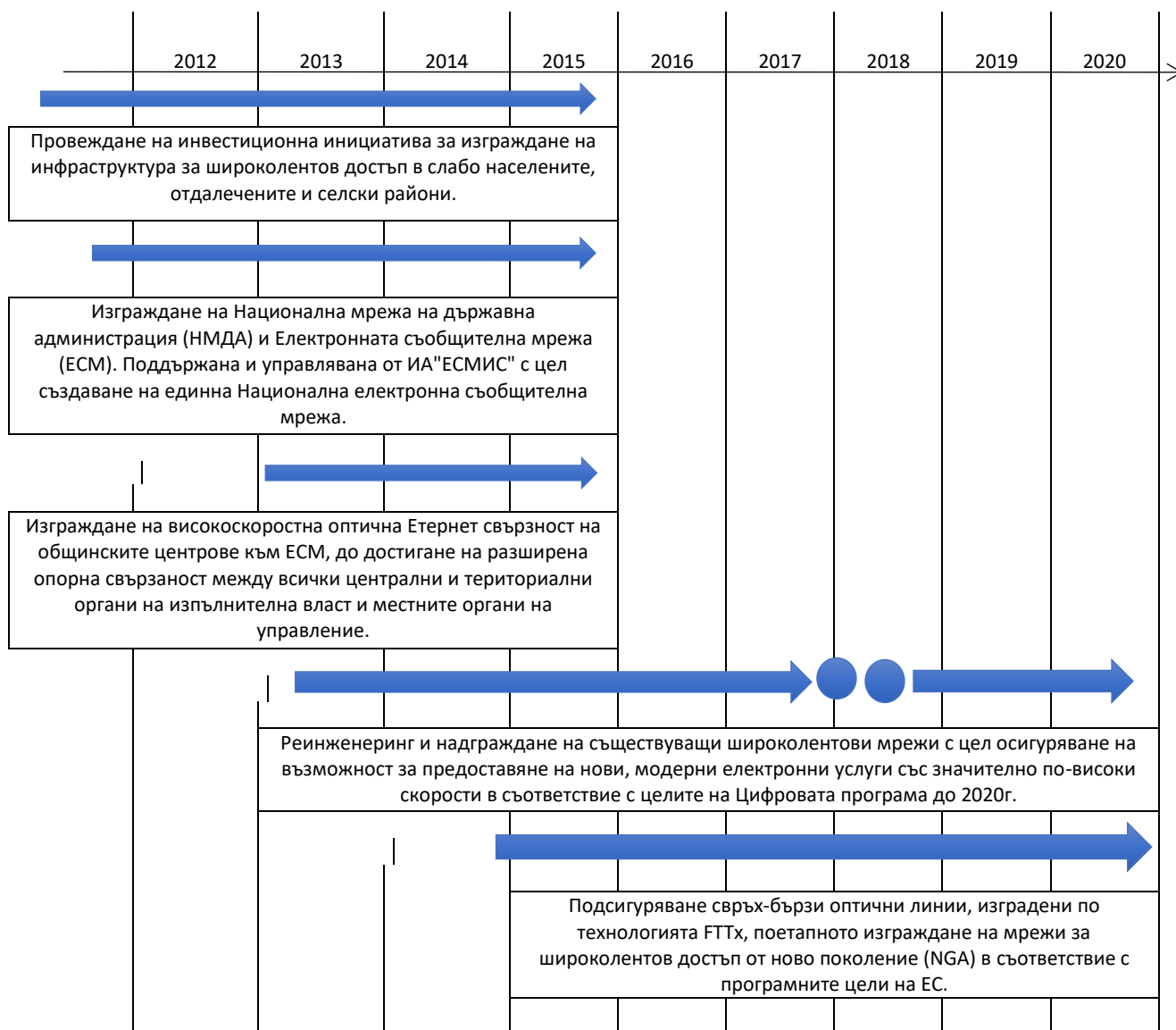
Общините с висок процент сиви зони за същия период са: Троян, Вършец; Георги Дамяново; Чипровци; Бойница; Кула; Макреш; Чупрене; Кубрат; Самуил; Хитрино; Антоново; Омуртаг; Ветрино; Малко Търново; Сунгурларе; Болярово; Братя Даскалови; Опан; Белица; Кресна; Струмяни; Якоруда; Невестино; Трекляно; Земен; Ковачевци; Трън; Горна Малина; Драгоман; Сливница; Мирково; Ивайловград; Любимец; Маджарово; Минерални бани; Стамболово; всички общини от област Кърджали; Брезово; Първомай; Баните; Мадан; Неделино.

Най-голям брой младо население от 20 до 34 години в общините лишени от високоскоростен интернет има в общините в област Кърджали: Черноочене, Крумовград, Кирково, Джебел, Ардино и Момчилград. Други общини с младо

население, но с липса или слаб интернет са: Неделино, Костенец, Омуртаг, Антоново, Каспичан, Хитрино, Кайнарджа, Козлодуй, Криводол, Троян, Сливница, Вършец, Сунгурларе, Братя Даскалови, Белица, Якоруда и Горна Малина.

Националният план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA) е придружен от Пътна карта (Фигура 91) за неговото прилагане, отделно от основната си цел да създаде необходимата правна рамка.

Фигура 91 Пътна карта 2012-2020г.

Източник: Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията

В Програмата за развитие на селските райони на България 2014-2020г, е посочено, че достъп до стандартна широколентова мрежа е осигурен за почти всички домакинства в селските райони (99%), но в слабо населените селски райони само 60% от домакинствата имат достъп до фиксирана широколентова мрежа, спрямо 90% средно

за старната. Едва 10% от домакинствата в селските райони имат достъп до мрежи от следващо поколение⁶³.

Основни документи, които насърчават покритието на територията на селските райони с широколентов интернет са *“Национална стратегия за развитие на широколентовия достъп в Република България, 2012-2015 г.”*, в която са предвидени мерки за насърчаване на предлагането и на потреблението на широколентов достъп в слабо-населените места и селски райони, *„Националният план за широколентова електронна съобщителна инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA)“* насочен към осигуряване на бърз и свръх-бърз интернет. *Стратегията за развитие на електронното управление в Република България 2014–2020 г.*, за предоставяне на съвременни висококачествени публични електронни услуги за гражданите и бизнеса; *„Национален план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение“* усъвършенстване на мрежите; *„Стратегията за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж „ЕВРОПА 2020“*, целта е ускоряване на развитието на високоскоростен достъп до интернет; *„Програмата в областта на цифровите технологии за Европа“* подпомагане рестартирането на икономиката на ЕС и предоставяне на възможност на европейските граждани и бизнес да се възползват максимално от цифровите технологии. С *Механизма за свързване на Европа* спомага за развитието на трансевропейските мрежи в областта на телекомуникационната инфраструктура. Целта е да се създаат или усъвършенстват оперативно съвместими основни платформи за услуги, съпътствани от общи услуги за инфраструктури за цифрови услуги.

Източници на финансиране са: *Структурни фондове на ЕС* – основният финансов инструмент за подпомагане социалното сближаване и регионалната политика в ЕС е Европейският фонд за регионално развитие; Оперативна програма *„Регионално развитие“*, *Операция 2.2* - реализиране на инвестиционни мерки за изграждане на широколентова инфраструктура; *Програмата за развитие на селските райони* – изграждане на информационни центрове в населените места по Приоритетна ос III *„Качество на живот в селските райони и разнообразяване на селската икономика“* (Предоставяне на ИКТ базирани услуги). Мярка за помощ: *Обновяване и развитие на селските райони в България чрез осигуряване на високоскоростен широколентов*

⁶³ Стратегия за цифровизация на земеделието и селските райони на р България

достъп и изграждане на сигурна публична инфраструктура част от подмярка 7.3. „Широколендова инфраструктура, включително нейното създаване, подобрене и разширяване, пасивна широколендова инфраструктура и мерки за достъп до решения чрез широколендова инфраструктура и електронно правителство“ от мярка 7 „Основни услуги и обновяване на селата в селските райони“⁶⁴. По тази мярка се предвиждат 30 млн. евро за изграждане на свръхвисокоскоростна свързаност на публични институции на определен брой места.

В резултат на вече изпълнен проект „Развитие на високоскоростен широколендов достъп в България посредством изграждането на критична, защитена, сигурна и надеждна обществена ИКТ инфраструктура“⁶⁵ по Оперативна програма за регионално развитие (ОПРР) е изградена инфраструктура за ДСП (оптични трасета и активно оборудване), чрез която 29 общински центъра и 24 малки населени места са свързани към опорната мрежа на държавната администрация.

Други източници на финансиране са: Оперативна програма „Административен капацитет“ – изграждане и предоставяне на електронни услуги основно по приоритетна ос III *“Качествено 46 административно обслужване и развитие на електронното управление”* (структурите на държавната администрация са директни бенефициенти); Оперативна програма „Човешки ресурси“ – обучение и повишаване на компетентността на местната администрация по Приоритетна ос III *„Подобряване качеството на образованието и обучението в съответствие с потребностите на пазара на труда за изграждане на икономика, основана на знанието”*; Оперативна програма „Техническа помощ“ - по Приоритетна ос 2 *„Допълнително разработване и подпомагане на функционирането на Унифицирана информационна система за управление и наблюдение”* и изграждане на информационни центрове в областните центрове; по Приоритетна ос 3, мярка на подкрепа 3 *„Функциониране на национална мрежа от областни информационни центрове за кохезионната политика в България;* Оперативна програма „Конкурентоспособност“ - основно по приоритетна ос 1 *„Развитие на икономика, базирана на знанието и иновативни дейности”,*

⁶⁴ Държавна агенция „Електронно управление“ (ДАЕУ), чрез изграждане на нови трасета, което ще осигури свързаност до райони, в които липсва широколендова инфраструктура и същите са определени като „бели“ зони за ДСП свързаност, съобразно картографирането, анализа на покритието и проведената обществена консултация

⁶⁵ [Информация за проект „Развитие на високоскоростен широколендов достъп в България посредством изграждането на критична, защитена, сигурна и надеждна обществена ИКТ инфраструктура“](#)

„Повишаване ефективността на предприятията и развитие на благоприятна бизнес среда”.

Цифровите технологии в селското стопанство са висок приоритет на Европейския съюз. Около €100 милиона са заделени в програмата Horizon 2020 за периода 2018- 2020 г., която има за цел да стимулира разработката и внедряването на цифрови технологии в селското стопанство и селските райони, както и да ги подготви за влиянието на цифровата революция.

Фактори, които допринасят за непокрития на населени места с широколентов интернет са от демографски и социално-икономически характер. Съществени фактори са малобройно и застаряващото население в малките населени места; недостатъчната образованост за работа с компютър и информационни устройства, ниски доходи, които възпрепятстват ползването на интернет услуги; инвеститорите и операторите са несигурни в възвръщаемостта на направената инвестиция.

Изводи

България има скоростен интернет, проблем съществува за покритието в някои малки градове и отдалечени населени места в селските райони. Вследствие на неравномерното покритие и съществуване на бели зони все още има население лишено от интернет и он-лайн услуги и информация, което ги поставя и в своеобразна социална изолация. По мярка 7.6 на ПРСР 2014-2020 интервенциите са „бели“ райони по отношение на ДСП достъп, които са икономически непривлекателни зони и съответно няма изгледи за разгръщане на такива мрежи посредством пазарни механизми. Социалният анализ показва, че в тези региони няма възможност за изграждане на високоскоростни мрежи без намеса поради обективна липса на възвръщаемост на инвестициите.

По мярка 7.6 на ПРСР 2014-2020 интервенциите са „бели“ райони по отношение на ДСП достъп, които са икономически непривлекателни зони и съответно няма изгледи за разгръщане на такива мрежи посредством пазарни механизми. Социалният анализ показва, че в тези региони няма възможност за изграждане на високоскоростни мрежи без намеса поради обективна липса на възвръщаемост на инвестициите.

В съответствие с Насоките на Европейската комисия и в изпълнение на Националния план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение това може да се случи само чрез намеса на държавата с публично финансиране

Широколентовата свързаност е от стратегическо значение за растежа и иновациите в селските райони, ефективност на бизнеса, възползване на гражданите от онлайн услуги и за електронизиране на публичните и общински услуги в селските райони. В настоящия програмен период 2014-2020 са налични средства от ЕЗФРСР за насърчаване на инвестиции в цифровизация.

За достигане на целите, заложи в Цифрова програма за Европа 2020 за „достъп до Интернет със скорост > 30 Mb/s (бърз широколентов достъп) за всички свои граждани и поне 50% от европейските домакинства да бъдат абонати на Интернет със скорост над 100 Mb/s (свръх – бърз широколентов достъп) до 2020 г.“, е необходимо осигуряването на NGA за всички населени места в страната.

Според националните документи⁶⁶ се оказва, че достъпа до Интернет поради недостатъчно изградена инфраструктура за широколентов интернет е ограничен в по-слабо населените места в селските райони. Инфраструктурата е по-добра в градове с повече население. Недостатъчното разпространение на интернет мрежата в отдалечените населени места в планински и периферни зони в селските райони се оказва бариера за установяване на бизнеса, за достъп до електронни услуги и информация. В тази връзка осигуряване на достъп до интернет и подобряване на скоростта му ще съдейства за преодоляване на регионалните различия в достъпа до електронни услуги и до информация. Недостатък е и непълното и неравномерно покритие на територията на селските райони с фиксирана широколентова инфраструктура и ниското използване на информационните и комуникационни технологии от населението и бизнеса.

Интернетът и електронните услуги в България е сравнително добро в повечето градски райони. Ограничения достъп до високоскоростен интернет ограничава възможностите за развитие на бизнеса и за предприемачество в селските райони.

⁶⁶ Национален план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение; Национална програма за реформи; Актуализирана политика в областта на електронните съобщения на Република България 2015-2018г.; Стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2014–2020 г.; Национална програма „Цифрова България 2015“; Рамкова програма за научни изследвания и иновации „Хоризонт 2020“ (2014-2020 г.)

Осигуряването на достъп до интернет и подобряване на скоростта му спомага за преодоляване на регионалните различия в достъпа до електронни услуги и до информация. Разширяването и подобряването на широколентовата инфраструктура и достъпът от следващо поколение интернет ще съдейства за цифровизацията на земеделието и на неземеделския бизнес в селските райони.

Подобряването скоростта на интернет ще увеличи потреблението и прилагането на електронните услуги. За селските общини е важно цифровизацията на публичната администрация, която ще подобри обслужването на населението и комуникацията с нея, ще намали административната тежест и ще разшири обхватът на електронните публични услуги.

България е сред страните в ЕС с много добри позиции в областта на свръх високоскоростния широколентов достъп и има добра основа за предстоящото широко разгръщане на мрежите за този достъп, обаче високите разходи за развитието на NGA, в комбинация с несигурността в търсенето и възвръщаемост на инвестициите възпират доставчиците на услуги и частни инвеститори да инвестират в NGA. За постигане на целите на Цифрова програма за Европа 2020, е необходимо да се предприемат конкретни мерки и да се разработят механизми от страна на държавата за стимулиране на потреблението. ЕС посочва, че изграждането на NGA не може да се постигне без подкрепа с публични и европейски средства.

Цифровите технологии в селското стопанство ще продължат да бъдат висок приоритет на Европейския съюз. В тази връзка от програмата за научни изследвания на ЕС „Хоризонт Европа“ ще бъдат заделени 10 млрд. евро за научно-изследователска и развойна дейност в областта на хранително-вкусовата промишленост, селското стопанство, развитието на селските райони и биоикономиката.

Общите цели на ОСП за периода 2021-2027г. са насочени към развитието на интелигентен, устойчив и диверсифициран сектор, те се отнасят в областта на околната среда и климата, и укрепване на социално-икономическата структура на селските райони. Допълнение към тези цели, които са с хоризонтална насоченост са стимулиране и споделяне на знанията, иновациите и цифровизацията в селското стопанство и селските райони, и насърчаване на използването им в по-голяма степен. В стратегическия план за земеделие и за селските райони, следва да се идентифицират средства от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони, за развитие

на цифровите технологии и поддръжка на оптичните високоскоростни инфраструктури, обслужващи всички земеделски стопани дори в малките населени райони.

5.3. Водоснабдяване и канализация

България има добре развита водоснабдителна система, която към края на 2018 г. осигурява вода на 99.4% от населението на страната (Таблица 100). От населението 63.9% са свързани с пречиствателни станции, а 12.3% от населението е с канализация без пречистване, а 1.1% от населението е на режим на водоснабдяване. По данни на НСИ, водоснабдителната мрежа е с дължина с 75 000 км⁶⁷. Обща дължина на рехабилитираната водопроводна мрежа е 453 км към 2018 г.⁶⁸.

Таблица 100 Водоснабдителна система на България

	2010				2018			
Статистически зони Статистически райони Области	Население, свързано обществено водоснабдяване	Население на режим на водоснабдяване	Население свързано с ПСОВ ⁶⁹	Население, свързано с обществена канализация - общо	Население, свързано с обществено водоснабдяване	Население на режим на водоснабдяване	Население свързано с ПСОВ	Население, свързано с обществена канализация - общо
България	99,1	1	47,8	70,6	99,5	1,1	63,9	76,2
<i>Северна и Югоизточна България</i>	<i>99,7</i>	<i>1,7</i>	<i>41,1</i>	<i>63,9</i>	<i>99,8</i>	<i>5,1</i>	<i>58,3</i>	<i>68,7</i>
Северозападен	99,4	1,1	32	53,1	99,5	0,2	44,2	59,7
Видин	99,4	0	0	50,9	99,8	0	0,5	57,6
Враца	99,6	0	31	54,3	99,6	0,4	51,2	57,6
Ловеч	99,4	2,7	40,2	44,5	99,7	0	56,8	69,1
Монтана	97,9	1	33,3	57,8	98,3	0,6	35,5	59,9
Плевен	100	1,6	39,6	54,9	100	0	53,1	56,8
Северен централен	99,7	3,9	27,5	61,2	99,8	4,3	59,7	64,7
Велико Търново	99,6	1	41,3	62,8	99,8	0,4	60,2	68,4
Габрово	98,4	25,5	65	83,4	99	28,2	74,5	85,1
Разград	100	0	40,8	40,8	100	2,3	41,9	41,9
Русе	100	0	0	66,6	100	0	68,7	68,7
Силистра	100	0	0	45,9	100	0	44,4	51,5
Североизточен	99,9	1,2	64	72,1	99,9	2,2	72,6	74,6

⁶⁷ НСИ

⁶⁸ В изчисляването на дължината на водопроводната мрежа не се включва дължината на сградните водопроводни отклонения. Сравнителен анализ на вик сектора в република България за 2018 г. КЕВР (2018 г.)

⁶⁹ пречиствателни станции за отпадъчни води

Варна	100	0	84,8	84,8	100	0	86,4	86,4
Добрич	99,8	0	67,7	67,7	99,9	0,1	70,9	70,9
Търговище	99,9	8,8	12	51,6	99,9	13,1	44,7	56,2
Шумен	99,8	0	44,8	59,7	99,8	3,1	54,5	58,2
Югоизточен	99,7	0,9	39,1	67,6	99,9	1,4	56,1	73,8
Бургас	99,7	0	58,7	70,9	99,9	0	65,9	79,7
Сливен	99,9	4,2	57,3	60,3	100	7,8	57,4	65,3
Стара Загора	99,6	0,2	18,7	67,2	100	0	61,9	72
Ямбол	100	0	3,4	68,9	99,9	0	4,8	71,8
<i>Югозападна и Южна Централна България</i>	<i>98,5</i>	<i>0,2</i>	<i>54,9</i>	<i>77,8</i>	<i>99,2</i>	<i>0,9</i>	<i>68,6</i>	<i>83,4</i>
Югозападен	99	0,2	71,6	85,8	99,7	0,1	69,1	83,4
Благоевград	95,5	0	25,8	72,6	99,2	0,2	78	89,8
Кюстендил	99,2	1	59,1	67,6	99,4	0,5	32,8	82,2
Перник	98	2	71,5	76,3	98,6	1	62,3	72,6
София	98,9	0,3	28,8	76,1	99,4	0	74,2	79,4
София (столица)	100	0	93,5	94,3	100	0,6	43,2	77,2
Южен централен	97,7	0,2	31,9	66,8	98,4	0,1	55,8	73,9
Кърджали	85,9	0	3,7	42,4	91,8	0	38,6	45,3
Пазарджик	99,4	0,4	26	69,5	99,6	0	44,1	72,3
Пловдив	100	0	50,8	70,3	100	0	66,8	81,6
Смолян	91,8	0	39	65,4	93	0	43,1	72,9
Хасково	99,5	0,4	0	69,2	99,5	0,3	54,2	72,7

Източник: НСИ

Областите Кърджали и Смолян имат по-нисък процент на водоснабдено население за 2017 г. съответно 91.8% и 93.0%, а нарастването за периода 2010-2017 г. е с 6% за област Кърджали и 1% за Смолян. Като цяло Южен централен район е с около 1% по-малко водоснабден спрямо останалите райони. В Югозападен район област Благоевград има по-нисък дял на водоснабденото население с около 2% и област Перник с около 1%. В Северозападен район област Монтана е с около 1% по-малко водоснабдена спрямо средното за страната. В останалите три района на страната, водоснабденото население по области се движи между 99,8% и 100%. Област Силистра и Русе са достигнали 100% водоснабдяване на населението.

Според доклад на Европейската сметна палата озаглавен „Прилагане на Директивата за питейната вода: качеството на водата и достъпът до нея са подобрени в България, Унгария и Румъния, но нуждите от инвестиции остават значителни“ (2017г)⁷⁰. Заключение на доклада е: достъпът на гражданите и снабдяването с качествена питейна вода в България, Унгария и Румъния са се подобрили. Това до

⁷⁰ https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR17_12/SR_DRINKING_WATER_BG.pdf

голяма степен се дължи на значителните инвестиции, финансирани от ЕФРР и КФ, осъществени през последните години. Въпреки това все още има райони, в които гражданите се снабдяват с вода от обществената водоснабдителна мрежа, която не отговаря напълно на стандартите на ЕС, определени в Директивата за питейната вода от 1998 г. Освен това са необходими значителни допълнителни национални публични и частни инвестиции за гарантиране на достъпа до вода с добро качество на всички граждани в тези държави членки и за да се гарантира, че финансираните от ЕС инвестиции във водни съоръжения могат да се поддържат адекватно⁷¹. Съгласно доклада нивото на загуби на вода в ЕС през 2012 г. е около 34%. От трите държави членки само Унгария докладва за по-нисък процент - 24%. Румъния е докладвала загуби на вода от порядъка на 40%, а България – над 60%. И в трите държави членки загубите на вода на практика са се увеличили от 2005 г. до 2013 г.

В Социално–икономическия анализ за регионите се посочва, че в област Благоевград община Гърмен (16 населени места) и община Якоруда (8 населени места) са неводоснабдени. И в други области има общини с висок процент на неводоснабдено население - Трекляно (22,6%) от област Кюстендил, Вълчедръм (19%) и Брусарци (10,4%) от област Монтана, Опан (11,5%) от област Стара Загора, Трън (10%) от област Перник, Ивайловград (11,7%) от област Хасково⁷¹.

Степента на водоснабдяване се влошава за някои области през 2017 г. В Ловеч - 76.3% от населението е с режим през 2013 г., докато през 2010 г. стойността на този показател е 2.7%. Община Габрово запазва дела на населението (28%) с режим на водата. За 2017 г. в Североизточния район в област Търговище с режим на водата са 18% от населението, а в област Шумен около 4% от населението. В Югоизточния район в област Сливен 8% от населението е с режим. В Югозападния район за 2017 г. в София (област) около 5.9% от населението е в режим на водоснабдяване.

Състоянието на тръбопроводната мрежа в селските райони е в много лошо състояние. Водопроводите в страната са изградени от етернитови тръби 68,6%, те са амортизирани и съответно това води до чести аварии и течове на вода. Довеждащите водопроводи са 64,2% и 70% от разпределителните водопроводи са от етернитови тръби. С полиетиленови тръби са 8,9% от водопроводната мрежа. В населените места в селските райони за намаляване на аварията е необходимо старите тръби да бъдат подменени с полиетиленови тръби, които са по-надеждни по отношение на качеството

⁷¹ Социално –икономически анализ за регионите –част втора, 2019 г.

на водата. Лошото състояние на тръбите е довело до влошаване на качеството на водата, което крие сериозен здравен риск за местното население. Поради повредите по водопроводните тръби и нарушената им херметичност, има голяма опасност от пропускане на вещества с неясен произход във водопровода на селата и градовете, което ще рефлектира върху консуматорите на вода. Остарялата и амортизирана водопроводна мрежа формира големи загуби на вода.

Качеството на водата по физико-химични и радиологични показатели е най-високо в Южен централен район – 98.1% и най-ниско в Югоизточния район – 90.8%.⁷² С най-голям брой аварии на довеждащите водопроводи са в Северозападния район, Североизточния район. Броят на аварията по разпределителните водопроводи е най-голям в Югоизточния район и Югозападния район.

ЕС е приел законодателство по отношение на водите с цел да защити потребителите и ползвателите на вода от вредни въздействия. Осигуряването на високо качество и сигурно снабдяване е част от политиката на ЕС в областта на околната среда. Първата директива относно качеството на питейната вода в държавите членки беше приета през 1975 г.⁷³

Според данни на НСИ през 2017г. канализационните мрежи покриват 76% от населението. Дължина на канализационната мрежа е 12323 хил. км. В страната за 2010г. само 47.8 % от населението е свързано с ПСОВ. В резултат на национално и европейско финансиране свързаността на населението с ПСОВ достига 63.9% през 2017 г.

Канализационните мрежи в Югозападен район обслужват почти 90% от населението на района, а най-малко от населението е свързано с ПСОВ в Северозападния район (59.4%). В Северен централен район в област Разград изградената канализационна мрежа обхваща 41.9% от населението, в област Силистра – 51.5% от населението. Област Габрово има най-висок дял обхванато население с канализация (85.1%). За Варна този дял е 86.2%. В Югоизточния район в област Сливен канализационна мрежа покрива 65.2% от населението.

Лошото състояние на канализационната мрежа се дължи на изтеклия експлоатационен период (изградени през 80-те години на 20-ти век), които не отговарят на съвременните изисквания и затова са честите повреди. Изграждането на

⁷² НСИ 2015 г.

⁷³ Директива 75/440/ЕИО на Съвета от 16 юни 1975 г. относно изискванията за качество на повърхностните води, предназначени за производство на питейна вода в държавите членки (ОВ L 194, 25.7.1975 г., стр. 26)

канализационна мрежа за обхващане на всички отпадъчни води в агломерации над 2000 екв. ж., които да бъдат пречиствани са в рамките на интервенции на МОСВ. В проекта на програма ОПОС (2021-2027г.) е посочено, че инвестициите за агломерациите с големина между 2000 и 10000 е.ж. възлизат на малко над 2 милиарда лева, от които около 1.7 милиарда са за мерки свързани с изграждане/доизграждане/реконструкция на канализационна мрежа, а малко над 300 милиона лева за изграждане на нови или модернизиране на вече изградени ПСОВ.

Канализационната мрежа в населените места до 2000 е.ж. в селските общини не е изградена, а в други е в лошо състояние. Подобряване на канализационната мрежа в селските райони попада в агломерациите, които са в обхвата на регионалните инвестиционни планове. В плановите на основата на подробни данни, измервания са посочени водоснабдителните мрежи, тяхното състояние, което ще е определящо за интервенции в конкретни агломерации, в които попадат и територии на селските райони.

Един от приоритетите на Стратегията „Европа 2020“ е ефективно използване на природните ресурсите, а това е от полза за населението, индустрията и производството на допълнителна енергия.

Изпълнението на Закона на водите (ЗВ) и съпътстващите го нормативни актове водят до промени, както по отношение на статута на ВиК системите и съоръженията (същите са публична държавна или общинска собственост), статутът на ВиК операторите е променен и те са договорен оператор с отговорности за бъдещото развитие на публичните ВиК активи.

Важен въпрос във връзка със снабдяването с питейна вода е високият процент на загуби на вода. Това се дължи главно на течове поради остарели или лошо поддържани разпределителни мрежи.

В малките населени места, предимно села, е нарушено водоснабдяването, което поставя населението в режим на водата. Общо 1181 села са с нарушено водоснабдяване. Населени места (села) в селските райони, в които е налице отклонение на качеството на водата, са с общ брой 353⁷⁴.

Подобряване на водоснабдителната мрежа има социален, икономически и екологичен ефект.

⁷⁴ Информация ДФЗ - МЗХГ

Социалните ефекти са:

- подобряване на водоснабдяването и реконструкцията на водоснабдителната мрежа, това ще намали случаите на прекъсването на водоподаването поради аварии и ремонти;
- подобряване на битовите условия на живот на жителите в населените места;
- подобряване качеството на водата чрез подмяна на етернитовите тръби, които не отговарят на съвременните европейските и българските стандарти за качество.

Икономическите ефекти са:

- намалени разходи за аварийни ремонти;
- минимум разходи за нарушени и възстановени пътни настилки;
- намаляване на загубите на вода с 50%;

Екологичните ефекти са:

- предотвратяване на влошаване на пътната инфраструктура, вследствие на течове от амортизирани водопроводи и чести ремонти;
- по-добро съхранение на водните ресурси на територията на страната;
- отстраняване на етернитовите тръби, които са амортизирани и влошават качеството на водата.

Изводи

Водоснабдителната мрежа в страната обхваща 99.5% от населението на страната. Необходимо е изграждане на нови водоизточници и/или нови водопроводи за присъединяване към съществуващата водопреносна мрежа на основата на предварителни проучвания в регионалните планове за водоснабдяване и канализация. Режимът на водоснабдяване се променя за някои области. Водоснабдителната мрежа е изградена с етернитови тръби, които са амортизирани и са причина за аварии и загуба на вода. Бъдещите инвестиции следва да се насочат към ремонт и подмяна на етернитови тръби с съвременни и надеждни полиетиленови тръби и съответно ще се намалят разходите за експлоатация и поддръжка на водопроводната система и ще се подобри надеждността на водоснабдителната мрежа.

Проблем който все още не е решен в селата е непрекъснатост на водоснабдяването (чрез намаляване на техническите водни загуби и ремонтните работи в следствие от аварии по водопроводната мрежа). За периода се отбелязва ръст на

изградените ПСОВ, но все още има доста населени места без изградена канализационна мрежа. За селските райони ще продължат интервенциите подобряването или разширяването на малка по мащаби инфраструктура, включително за ремонт на водоснабдителните съоръжения за питейна в малки населени места до 2000 е.ж.

Направените инвестиции са недостатъчни и има населени места до 2000 е.к.жители, в които водоснабдителната мрежа е остаряла и се нуждае от ремонт. Интервенциите в водоснабдителна инфраструктура допринасят за задоволяване на нуждите на икономиката и населението, но те са обект на интегрирано управление на водите.

В обхвата на регионалните инвестиционни планове на основата на подробни данни, измервания са посочени водоснабдителните мрежи, тяхното състояние, което ще е определящо за интервенции в конкретни агломерации, в които попадат и територии на селските райони. В Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони, интервенциите следва да са обосновани на основата на регионалните прединвестационни проучвания и на националната политика за водите.

Публична инфраструктура

Публичната инфраструктура е основен фактор за осигуряване на базови услуги на населението в градовете и в селата, и за осигуряване на достъп до публични пространства.

За устойчивото социално-икономическо развитие на селските райони и за подобряване на публичната инфраструктура, на публичните пространства и облагородяване на зоните за отдих в селските райони принос имат мерките 321 „Основни услуги за населението и икономиката в селските райони“ и 322 „Обновяване и развитие на населените места“ от ПРСР 2007-2013г. и подмярка 7.2 „Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби инфраструктура“ от ПРСР 2014-2020г. Тези мерки водят до подобряване на качеството на живот в селските райони и са условие за задържане на населението и за привличане на инвестиции.

Предоставянето на фокусираната подкрепа за малка по мащаби инфраструктура в селските райони допринася за ограничаването на диспропорциите в териториалното разпределение на населението и обезлюдяването на селските райони.

Общините в селските райони са допустим бенефициент по мярка 7 (подмярка 7.2) от ПРСР 2014-2020г., чиято цел е свързана с постигане на устойчивост на социално-икономическото развитие в населените места, чрез подобряване на съществуващата инфраструктура и качеството на предлаганите публични услуги.

Дейностите, които се финансират по ПРСР и за двата програмни периода са представени на следващата таблица..

Таблица 101 Финансирани дейности 2007-2020г.

№	Финансирани дейности по мярка 322	Финансирани дейности по подмярка 7.2
1	Рехабилитация на обществени зелени площи – паркове и градини, детски площадки и съоръженията към тях, в т. ч. доставка на съоръжения;	Строителство, реконструкция и/или рехабилитация на нови и съществуващи улици и тротоари и съоръженията и принадлежностите към тях;
2	Реконструкция и ремонт на обществени сгради с местно историческо и културно значение и подобряване на прилежащите пространства, включително вертикална планировка;	Строителство, реконструкция и/или рехабилитация на нови и съществуващи общински пътища и съоръженията и принадлежностите към тях;
3	Реконструкция и ремонт на сгради с религиозно значение и подобряване на прилежащите пространства, включително вертикална планировка;	Изграждане, реконструкция и/или рехабилитация на водоснабдителни системи и съоръжения в агломерации с под 2000 е.ж. в селските райони;
4	Ремонт на фасади на частни сгради и прилежащите пространства, както и вертикална планировка, ако са включени в интегриран план за обновяване на населеното място;	изграждане и/или обновяване на площи за широко обществено ползване, предназначени за трайно задоволяване на обществените потребности от общинско значение;
5	Реконструкция и изграждане на улична мрежа, тротоари, площи, улично осветление;	Изграждане, реконструкция, ремонт, оборудване и/или обзавеждане на социална инфраструктура за предоставяне на услуги, които не са част от процеса на деинституционализация на деца и възрастни, включително транспортни средства;
6	Изготвяне на интегрирани планове за обновяване на населеното място, ако планът включва някоя от изброените инвестиционни дейности.	Реконструкция и/или ремонт на общински сгради, в които се предоставят обществени услуги, с цел подобряване на тяхната енергийна ефективност;
7		Изграждане, реконструкция, ремонт, реставрация, закупуване на оборудване и/или обзавеждане на обекти, свързани с културния живот, включително мобилни такива, включително и дейности по вертикалната планировка и подобряване на прилежащите пространства;

8	Реконструкция, ремонт, оборудване и/или обзавеждане на общинска образователна инфраструктура с местно значение в селските райони.
---	---

Източник: Разработено по данни на ДФЗ

Улици и тротоари финансирани по ПРСР

В ПРСР 2014-2020г. е предвидено по подмярка 7.2, финансиране на улиците и тротоарите в общините. За финансиране са кандидатствали общини с общо 106 проекта, от които 58 са одобрени на стойност 23669208.45 лева.

В ПРСР 2007-2013г. е предвидено по мярка 322, финансиране на улиците и тротоарите в общините. За финансиране са кандидатствали общини с общо 198 проекта, от които всички са одобрени на стойност 224758643.52 лева.

Енергийна ефективност финансирана по ПРСР

Политиката за устойчиво развитие на страната има за цел да повиши енергийната ефективност, чрез използване на система от дейности и мерки за повишаването ѝ при производството, преноса и разпределението, както и при крайното потребление на енергия. Също важна цел е развитието на пазара на енергийноэффективни услуги и насърчаване предоставянето на енергийноэффективни услуги.

При определянето на целите за енергийната ефективност се вземат в предвид потенциала за спестяване на енергия по икономически ефективен начин, развитието на брутния вътрешен продукт и прогнозите за него, промените в количествата внесена и изнесена енергия, оползотворяването на енергията от възобновяеми източници, използването на ядрена енергия, изграждането на съоръжения за улавяне и съхранение на въглероден диоксид, действащите мерки за повишаване на енергийната ефективност, изпълнени в изминал период.

В ПРСР 2014-2020г. е предвидено по подмярка 7.2, финансиране на енергийна ефективност на обществените сгради в общините. За финансиране са кандидатствали общини с общо 39 проекта, от които всичките са одобрени на стойност 15891272.72 лева, като само на община Костенец е изплатена субсидия за 8100.07 лв.

Дейностите, които са предвидени по подмярката са за реконструкция, ремонт, оборудване и/или обзавеждане на образователна инфраструктура от регионално и национално значение и по-конкретно професионални, спортни училища, училища по

изкуство и култура и висши училища. Подпомагат се проекти за общинска образователна инфраструктура с местно значение, която включва детски градини, финансирани чрез бюджета на общините, или основни или средни училища, финансирани чрез бюджета на общините.

Обновяването на техническа публичната инфраструктура е основата за създаването на оптимална жизнена среда на селските райони, за опазването на околната среда, създаването на достъпност и развитие на икономиката. По този начин ще се постигне както съхраняването на населените места, така и ще се осигури поддържането на публични образователните услуги, и осигуряването на работни места.

Раздел VI Секторни политики

6.1. Секторни политики: Икономика на микро, малки и средни предприятия

Икономическият растеж зависи от степента на използване на двигателите за конкурентоспособност – иновациите, продуктите с висока добавена стойност и регионалната специализация. Все още не се използва капацитета за иновации в частния сектор и на предприемачите в сектора на МСП, както и икономиката на знанието не е напълно изградена. Правителството на Р. България подпомага дейността на малките и средни предприятия⁷⁵ (МСП) посредством съвременна политическа, законодателна и институционална рамка, развита и прилагана в съответствие с политиката на ЕС, която отрежда важна роля на малкия и средния бизнес.

Броят на микро предприятия в страната през 2017г. е 85773 броя, или 92% от всички нефинансови предприятия на национално ниво. Микро предприятия в селските райони през 2008г. са 72229 броя, или 89% от всички предприятия в селските райони, а през 2017г. са се увеличили с 26235 броя, или 92% от всички предприятия в селските райони. За периода се наблюдава слабо нарастване на микро предприятия с 2% спрямо 2008г.

Малките предприятия през 2008г. са били 26752, или 8% от всички предприятия в страната, а през 2017г. са намалели с 1541 броя, или 6% от националното ниво (2% спад).

За развитието на селските райони и за да се намали ефекта от ограничения потенциал на трудовите ресурси МСП се подпомагат до момента от ПРСР по мярка 6.4 „Инвестиции в подкрепа на неземеделски дейности“ и по мерките на ОПИК в рамките на ВОМР.

Националната стратегия за насърчаване на малките и средни предприятия 2014–2020г., е разработена съгласно приоритетите ЕС за МСП, в нея са формулирани десет приоритетни области и е насочена към високотехнологичните производства, базирани на знания и иновации. В връзка с актуализирането на Националната стратегия за МСП основните бъдещи цели са за насърчаване на предприемачеството, дигитализация на

⁷⁵ включват микро, малки и средни предприятия

малките и средни предприятия и разширяване на пазарното присъствие на малките компании.

Според *Националния доклад за предприемачеството в България 2016/2017* на Global Entrepreneurship Monitor, една от най-съществените слабости на МСП сектора в страната е недостатъчното предприемачество. За селските райони този проблем съществува с особена острота, поради концентрация на бизнеса, броя на населението до 29 г. и в това в трудоспособна възраст, нивото на образование и изградената техническа и бизнес инфраструктура. Предприемачеството е подходящо да се насърчава в селските общини, в които има структуриран бизнес и икономически потенциал. За подкрепата на политиката за МСП роля има и изготвеният План за действие „Предприемачество 2020 - България“. Мерките целят да развият знанията и уменията за стартиране и управление на бизнес сред учениците и студентите. Друга част от мерките са насочени към подпомагане стартирането на бизнес и трети към социалното предприемачество, към предприемачите в земеделското и горското стопанство и използването на информационно-комуникационни технологии. През 2016 г. е добавена нова мярка за създаване на местни центрове и бизнес инкубатори.

Слабости в настоящата политиката за МСП: са ограничената динамика на иновациите, неефективната образователна система и недостигът на висококвалифицирани кадри, независимо от относително големия брой завършващи висше образование, слабите връзки на бизнеса с науката, и недостатъчно високата предприемаческа и иновационна култура. ИКТ сектора е в големите развити градове където има квалифицираната работна ръка, университети и научни изследователски структури.

В областта на иновациите основните цели до 2027 г. са: (1) повишаване иновационното представяне на страната, достигайки ниво над 65% спрямо средното за ЕС, като от „скромна“ България премине към „умерен“ иноватор; (2) повишаване интернационализацията, дигитализацията и комерсиализацията на МСП; (3) развитие на иновациите и дигитализацията на бизнес структурите (4) Подобряване на сътрудничеството между ИКТ бизнеса, индустрията, науката и правителството, чрез ориентиране на научните изследвания към технологичните тенденции на Индустрия 4.0 и популяризиране на възможностите за участие в различни международни инициативи в областта на цифровизацията; (5) по-зелена“ Европа с преминаване от традиционната към кръговата икономика и засилване на енергийната и ресурсната ефективност; (6) „по-

свързана“ Европа със стратегически иновативни транспортни предприятия и цифрови технологии; (7) подобряване на иновациите и възможностите на бенефициентите, работещи в областта на биотехнологиите и медицината; (8) развитие на иновациите и дигитализацията на бизнес-структурите с фокус върху индустриалните зони и превръщането им в основни логистични и бизнес центрове; (9) насърчаване на иновационните процеси съобразно регионалните дисбаланси с цел да се постигне устойчиво и балансирано развитие в полза на всички граждани на България; (10) насърчаване на дигиталната трансформация на предприятията; (11) трайно намаляване на ресурсната и енергийната интензивност в промишлеността.

Стратегическа цел на **Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България** (ИСИС) 2014-2020г. е „през 2020 г. България да премине от групата на "скромните" иноватори в групата на "умерените" иноватори“. Данните показват постепенно достигане на тази цел. Съгласно класацията на Европейското иновационно табло за 2018 г., България се намира все още в групата на “скромните” иноватори с иновационно представяне от 49% от средно европейското. Според класацията България е подобрила постиженията си в сравнение с предходните седем години. За постигането на тази цел е необходимо изпълнението на две задачи, първата от които е да се фокусират инвестициите за развитие на иновационния потенциал в идентифицираните тематични области (за създаване и развитие на нови технологии, водещи към конкурентни предимства и повишаване на добавена стойност на националните продукти и услуги), а втората – да се подкрепи ускореното усвояване на технологии, методи и др. подобряващи ресурсната ефективност и прилагането на ИКТ в предприятията от цялата промишленост.

Съгласно мониторинговия доклад за изпълнение на ИСИС за 2018 г. към момента активираният финансов ресурс по ИСИС възлиза на 52.6% от индикативния бюджет на ИСИС (при 48.5% през предходната година). Най-много средства са насочени в тематична област Мехатроника и чисти технологии (20.4%), следват Информатика и ИКТ (14.1%), Индустрия за здравословен живот и биотехнологии (11.9%) и Нови технологии в креативни и рекреативни индустрии (7.5%).

Според данни на Евростат, България е сред държавите в ЕС с най-нисък дял на иновативните предприятия за 2016 г. Необходимостта от иновации произтича от изоставането на България спрямо другите държави членки на ЕС по отношение на цифровизацията на икономиката. Индексът за навлизането на цифровите технологии в

икономиката и обществото (DESI) на ЕК за 2018 г. поставя страната на 26-то място в ЕС (пред Гърция и Румъния). Затова и един от приоритетите за развитие на икономиката са внедряването на иновациите, които са в основата на икономическия растеж. Технологичното обновление и разработването и въвеждането на иновативни продукти, навлиза бавно в МСП, които оперират в селските райони. В селските общини за насърчаване на изграждането на бизнес могат да създават условия като изграждат бизнес техническа инфраструктура, например като вече установената практика на индустриални зони около големите градове и индустриално развитите общини.

В Интегрирания национален план в областта на енергетиката и климата на Република България 2021-2030 (ИНПЕК) са заложили интервенциите за подобряване на резултатите и продуктивността на иновациите, за създаване на благоприятни условия за качествено развитие и устойчив растеж на предприятията и цифрова трансформация.

През следващия програмен период кохезионната политика ще продължи да инвестира в сектора на малки и средни предприятия. В селските райони инвестициите в иновации и технологични производства ще имат принос за диверсификация на техните икономики извън типичните земеделски дейности. Диверсификацията на икономическата структура в селските райони създава допълнителна заетост и ползата е в ограничаване на отлива на младите хора и намаляване на риска от обезлюдяване и от бедност. Малки и средни предприятия в селските райони чрез прилагането на ВОМР могат да повишават иновационната си дейност, да разширяват и обновяват производството по процедури на Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“. Подкрепата за бизнеса в следващия период ще бъде насочена към създаване на подходяща среда за развитие на предприятията в селските райони като се насърчава внедряване на технологични продукти и услуги с висока добавена стойност и принос към икономическия растеж.

6.2. Териториални аспекти на политиките в областта на образованието

Множество са факторите, които определят проблемите в областта на образованието в селските райони. Те могат да бъдат демографски, социални, финансови, информационни, транспортни и др. Основните предизвикателства пред образователната сфера в селските райони като равнопоставеният достъп до качествено образование, пълноценното включване в предучилищното и училищното образование

на големи групи деца и ученици от селските райони, от етническите малцинства или други групи в неравностойно положение, налага подпомагане на процеса на формиране на човешкия капитал, повишаването на жизнения стандарт и социалното включване на населението в селските райони чрез стимулиращи целенасочени политически мерки.

Основен приоритет, насочен към образованието, който ще окаже влияние върху сектора в селските райони е заложен в **Националната програма за развитие „България 2020“**⁷⁶. Приоритет 1 на Програмата - Подобряване на достъпа и повишаване на качеството на образованието и обучението и качествените характеристики на работната сила се налага от несъответствията между знанията и уменията на работната сила и потребностите на пазара на труда. Акцентът в този приоритет е поставен на създаването на тясна връзка между образование, квалификация и нуждите на бизнеса, адаптирането на работниците и служителите и на предприятията и предприемачите към промените, предоставянето на специфични услуги за заети лица (услуги по заетостта, професионално обучение, обучение за придобиване на ключови компетентности, кариерно развитие и др.) и др. В приоритета централно място заема изпълнението на стратегии за учене през целия живот в сътрудничество със социалните партньори.

Областите на въздействие и предвижданите мерки в приоритета ще окажат влияние върху наболели за селските райони проблеми. Мерките са насочени към: 1) по-добри образователни резултати на учениците и студентите; 2) увеличаване на заетостта, особено на младежката заетост; 3) намаляване на безработицата и свързаните с нея нива на обща и детска престъпност; 4) по-качествено здравеопазване и по-здравословен начин на живот; 5) подобрени образователни, квалификационни и здравни характеристики.; 6) по-висока производителност.

Особено наболял проблемът в селските райони е **преждевременното напускане на училище и относителния дял на завършилите висше образование**. Според доклада на Европейската комисия за България за 2018 г. за постигане на целите на „Европа 2020“ по отношение на осигуряването на качествено приобщаващо образование и по-специално за ромите се отчита ограничен напредък. Препоръчани са допълнителни интегрирани социални мерки, насочени към семейството за привличане на децата обратно в училище. Изтъкнатите причини за преждевременното напускане могат да бъдат от различно естество – безработица, ниски доходи, понижен жизнен

⁷⁶ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=765>

стандарт, бедност, емиграцията на родителите, незаинтересованост, противоречия, конфликти, напрежение и кризи в семейството, недостатъчна интеграция на ромите, преструктурирането на училищната мрежа и закриването на училища в отдалечени и обезлюдяващи се райони. Същевременно според Националната програма за развитие „България 2020“⁷⁷ основните образователни причини за отпадане от училище са не посещаването на учебни занятия, негативно отношение към учебния процес, липсата на мотивация, трудностите при усвояването на учебния материал и неразбирането на учебното съдържание, както и липсата на съпътстващи мерки за преодоляване на този проблем. В тази връзка са поставени две национални цели, които попадат в обсега на Националната програма за реформи на Република България в изпълнение на Стратегия „Европа 2020“: да се намали делът на преждевременно напусналите училище до 11%, а процентът на завършилите висше образование на възраст 30-34 години да достигне 36. Под-приоритет 1.1 Осигуряване на достъпно и качествено образование за развитие на личността чрез осъвременяване на системата на образование и осигуряване на нейната адаптивност спрямо потребностите на пазара на труда обхваща дейности, насочени към осъвременяване на системата на образованието и постигане на по-голяма гъвкавост спрямо бързо променящите се потребности на пазара на труда. Предвижда се цялостно модернизиране на образователната система на всички нива, което ще благоприятства за пълноценната професионална и лична реализация.

Областите на въздействие в рамките на този подприоритет са следните:

- ✓ Модернизация на образователната система за предоставяне на достъпно и качествено образование. Ключовите мерки са насочени към ефективно финансиране за осигуряване на равен достъп и към повишаване резултатите от образованието, което е от съществено значение за развитието на сферата на образованието в селските райони. Някои от основни ключови мерки, насочени към предучилищното и училищното образование са: компенсаторни мерки за застрашените от отпадане и реинтеграция на преждевременно напусналите. Основни ключови мерки, насочени към висшето образование са: осигуряване на ефективно финансиране, насочено към резултатите от обучението и подкрепящо лица от всички възрасти, независимо от социалния им статус. Очакваните резултати са: повишено качество на образованието и обучението; намаляване на дела на необхванатите деца и ученици в предучилищна и училищна възраст и на

⁷⁷ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=765>

дела на отпадналите; нарастване дела на учениците в различни форми на професионално образование и обучение; увеличаване дела на завършилите определена степен на образование ученици и студенти.

- ✓ Подобряване на материално-техническата база за образование, обучение и младежки дейности е цел, която би оказвал положително въздействие върху образователната инфраструктура в селските райони. Постигането на целите на подприоритета е невъзможно без мерките от тази област на въздействие, които включват главно основен ремонт, реконструкция и строителство на нови детски градини, училища, центрове за подкрепа за личностно развитие, спортни площадки и салони; съвременно оборудване и ИКТ в средното и висше образование и осигуряване на компютър за всяко дете; основен ремонт и реконструкция на висши училища, студентски и ученически общежития, младежки домове, бази за отдих и спорт на учащите се.

Стратегията за намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система (2013-2020)⁷⁸ е основен документ, който ще окаже въздействие за този ключов проблем в селските райони. Главната стратегическа цел на документа е да се осигури равен достъп и подкрепа за развитие и приобщаване в системата на предучилищното възпитание и подготовка и училищното образование на децата и младежите като предпоставка за равноправно социално включване и пълноценна личностна реализация и участие в развитието на местните общности и страната. **Националната стратегия за „Учене през целия живот“ (2008–2013 г.)**⁷⁹ също акцентира върху ключови области на интервенция, насочени към индивидуалното подпомагане на лицата от целевите групи. В нея е заложено разработването на инструменти за признаване на предходно учене и валидиране на резултатите от неформално обучение и самостоятелно учене. **Национална стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността**⁸⁰ ориентира част от своите мерки и към учениците, на които българският език не е майчин език, към малцинствата и представителите на групите в неравностойно положение. Според чл. 5 от Постановление № 121 на МС от 23.06.2017 г.⁸¹ за приемане на критерии за определяне на защитените детски градини и защитените училища и на условия и ред за тяхното

⁷⁸ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=870>

⁷⁹ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=476>

⁸⁰ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=933>

⁸¹ <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=4709>

допълнително финансиране са определени критерии за **защитени детски градини и училища**. Този нормативен документ е изключително актуален в контекста на селските райони. Очаква се да се създадат благоприятни условия за постигане на целите, заложи в действащата стратегическа рамка за предучилищно и училищно образование, свързани с повишаване обхвата на децата и учениците и намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система в над 5% от детските градини и в над 6% от училищата на територията на цялата страна, в които се обучават над 4 000 деца и над 11 000 ученици.

Аналогично на Националната програма за развитие „България 2020“ и **Стратегията за развитие на професионалното образование и обучение в Република България за периода 2015–2020 г.**⁸² представя основните предизвикателства пред професионалното образование и обучение, някои пряко свързани със селските райони. Отчита се, че в малките общини и населени места професионалното обучение в по-голямата си част е съобразено със спецификата на местната икономика, но все още в част от училищата се запазва обучение по традиционни за училищата професии, въпреки затихването или закриването на определени производства. Поради отрицателното демографско развитие в по-малките и отдалечени общини има маломерни паралелки и са наложителни мерки за стимулиране на обучението по търсените на пазара на труда професии, степен на квалификацията, съобразно степента на развитие на регионалната икономика и продължи да се развива политиката за достъп до образование на учениците от специфични целеви групи. В стратегията се акцентира на намаляване на преждевременно напусналите училище и на младежите с ниско образователно и квалификационно равнище. Делът на рано напусналите образование и обучение лица на възраст 18-24 години е 12,5 спрямо 12,8% за ЕС-27. Нова възможност за повторно включване на рано напусналите образователната система е организирането на обучение чрез работа (дуално обучение). Привличане на млади учители и преподаватели по професионална подготовка в системата на ПОО. Проблемът със застаряване и феминизиране на педагогическия състав, заемащ длъжностите учители и преподаватели по професионална подготовка в професионалните гимназии и ЦПО налага предприемането на конкретни мерки за привличане на млади специалисти.

По приоритетните направления са заложи цели, които ще окажат въздействие върху сферата на образованието в селските райони. По първия приоритет е заложи

⁸² <https://www.navet.government.bg/bg/media/Strategia-POO-2014.pdf>

организиране на професионално образование и обучение чрез работа (дуално обучение) като форма на партньорство между професионална гимназия и работодател, което ще доведе до разширяване и улесняване на достъпът до професионално образование и обучение на лица над 16 години и на рано напусналите и отпадналите от училище, ограничаване на младежката безработица. Предвижда се създаване на предпоставки за материална осигуреност на професионалната подготовка и развитието на образователната среда, което ще допринесе за подобряване на конкурентоспособността и ефективността на ПОО, повишаване на привлекателността му, по-успешно интегриране на обучаваните на пазара на труда, намаляване броя на рано напусналите образование и обучение.

Във второто приоритетно направление Подобряване на възможностите за достъп до ПОО, реализирането на под-приоритетът Въвеждане на „защитени” професии би довел до преодоляване на сериозен социален проблем в селските райони. Въвеждането на „защитени професии” е с цел осигуряване на необходимите кадри за отрасли на икономиката, в които има системен недостиг от кадри в отделни региони и общини или в страната. Това би преодоляло и нивата на безработица в някои от селските райони на страната. Съгласно ЗИД на ЗПОО, обн. в ДВ, бр. 61 от 2014 г. се утвърждава списък на „защитените „професии, който се разработва от МОН по предложения на общинските и областните администрации и бизнеса. Предстои въвеждане на система от стимули, за да се насърчат учениците да изберат обучение по „защитена” професия.

Един от приоритетите Образование и умения на *Националната програма за развитие България 2030*⁸³ има за цел повишаване на качеството на човешкия капитал, чрез формирането на високо образовани, иновативни и активни личности, способни да се реализират успешно като професионалисти и граждани и така да допринасят за личното си благоденствие и устойчивото развитие на всички социални сфери. И той като останалите нормативни документи акцентира на устойчивото прилагане на политики за обхващане и включване на децата и учениците в системата на предучилищното и училищното образование и за намаляването на дела на преждевременно напусналите училище. В тази връзка, приоритет ще имат интегрираните политики за осигуряване правото на всяко дете на качествено образование и за превенция на отпадането от училище, с фокус върху децата и учениците от уязвимите групи.

⁸³ <https://www.minfin.bg/bg/1394>

За преодоляване на други слабостите по отношение на качеството на предоставяната образователна услуга, осъществяваната реформа в образователния сектор ще продължи при засилване на фокуса върху усвояване на ключовите компетентности за учене през целия живот. Планира се значими усилия да бъдат съсредоточени върху повишаването приложимостта на училищното образование за постигане на професионална реализация. В тази връзка, ключово значение ще има разширяването на географския обхват на дуалното обучение и увеличаване на възможностите за осъществяването му по различни професии, което да е съобразено с потребностите на бизнеса на регионално и местно ниво.

6.3. Териториални аспекти на политиките в областта на здравеопазването

Политиките в областта на здравеопазването са ключови за преодоляване на множество здравни проблеми и предизвикателства в селските райони като достъпни, качествени, здравни услуги, преодоляване на здравните неравенства, оптимизиране на болничната и извънболничната помощ, подобряване на качеството на медицинската помощ и безопасността на пациентите. Териториалните аспекти на политиките в здравеопазването в селските райони са свързани с процесите на обезлюдяване, застаряване на населението, влошената транспортна инфраструктура и достъпът на населението до здравни услуги. Това обвързва здравната политика с демографската, политиките в сектор транспорт и др. Държавната политика в областта на здравеопазването е насочена към подобряване на достъпа до здравно обслужване, повишаване качеството на здравните услуги чрез непрекъснат контрол и мониторинг, намаляване на основни рискови за здравето фактори и подобряване профилактиката на болестите. Редица документи, определящи развитието на политиките в областта на здравеопазването пряко касаят и подобряването му на ниво селски район.

Националната здравна стратегия 2020⁸⁴ е водещият стратегически документ, който конкретизира целите за развитие на системата на здравеопазването до 2020 г., но е и от ключово значение за селските райони, тъй като цели справяне с основните предизвикателства в тях като влошаващите се показатели за здравното демографско състояние на населението, нарастването на здравните неравенства и достъпа до

⁸⁴ http://www.mh.government.bg/media/filer_public/2016/09/12/nzs_2020.pdf

качествени здравни услуги. Тя е в съответствие с ангажиментите на България на европейско и международно ниво, но също така показва инициативата на държавата за развитие на политики в областта на здравеопазването, насочени към неравнопоставени по отношение на достъп до качествени здравни услуги райони. В тази връзка в стратегията се посочва, че са необходими превантивни мерки и подобряване на механизмите, гарантиращи предоставянето на равнопоставен достъп на хората (независимо от техния социално-икономически статус) до медицинска помощ в отдалечените и селските райони с ограничен достъп до здравни услуги.

Стратегията съдържа приоритети и политики за преодоляване на изброените предизвикателства. В нея са представени начините за обвързване на здравните политики с мерките, осигуряващи равнопоставеност, необходимите въздействия върху социалните детерминанти на здравето и основните предпоставки за функциониране на здравната система. Приоритетите на Стратегията са със следната насоченост:

1. Създаване на условия за здраве за всички през целия живот;
2. Изграждане и управление на справедлива, устойчива и ефективна здравна система, ориентирана към качество и резултати;
3. Укрепване на капацитета на общественото здравеопазване.

Влошаване на социално-икономическите условия и трудовата заетост в регионите, особено в селските райони;

Документът „Здраве 2020“⁸⁵ представя социални и икономически значимите действия, насочени към политиките за подобряване на здравето и благосъстоянието на населението на Европа. Акцентът е поставен на: 1) здравето като човешко право; 2) подходите на цялостното управление и на цялото общество към разумно подобрене в здравеопазването; 3) силно и жизнено управление и ръководство за здравето; 4) съвместни модели на работа и споделени приоритети с други сектори; 5) значението на общността и индивидуалното доверие и упълномощаване; 6) ролята на партньорствата. Важността на този документ за развитието на сектора в селските райони се определя от фокуса му към подобряване на здравния статус, намаляване на неравенствата по отношение на достъпа до здравни услуги и определянето на приоритетите на политиките.

⁸⁵ http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0011/199532/Health2020-Long.pdf

В документа са определени четири стратегически приоритета, към които да се насочат политиките в здравеопазването и които ще окажат влияние и в сектор здравеопазване в селските райони:

1. Инвестиране в здравето чрез анализ на заплахите за здравето през целия живот и овластяване на хората
2. Преодоляване на най-сериозните здравни проблеми: незаразни и заразни болести
3. Укрепване на здравните системи, поставящи човека в центъра, на капацитета на общественото здраве, готовността, надзора и отговора при извънредни ситуации
4. Изграждане на приспособими общности и подкрепяща среда

В документа е поставен акцент пряко насочен към проблеми на селските райони - застаряване на населението и социални и географски неравенства. Отбелязва се, че застаряващото население има все повече множествени и хронични заболявания, които изискват участието на екип от здравни професионалисти. Социални и географски неравенствата, свързани с образованието, заетостта, достъпът до информационни технологии и селски живот не трябва да бъдат фактори, ограничаващи получаването на качествени здравни услуги. Неудовлетворените потребности от медицинска помощ (4.7%) са по-големи от средните за ЕС, в резултат на затруднения в достъпа, т.к. се наблюдава значителна концентрация на медицински специалисти в Югозападен район (29.8% от всички лекари), докато разпределението им по останалите райони от ниво 2 в страната се колебае между 9.4% (в Северен централен) и 19% (Южен централен).⁸⁶ За разлика от относително високата осигуреност с лекари, в здравната система на страната е налице недостиг на медицински сестри. Наблюдава се тенденция на намален брой лекари и сестри, влизащи от системата на образованието към работната сила в здравеопазването и паралелно протичащ процес на емиграция на квалифицирани специалисти. В средносрочен и дългосрочен план се очаква това да доведе до проблеми с предоставянето на качествени здравни услуги на населението.⁸⁷ В тази връзка „Здраве 2020“ апелира към приемане на подходящи политики и стратегии, за да се привлекат и задържат здравните работници в селските райони и в по-отдалечени места, поради неравномерността на разпределението на здравните работници, характеризиращо се с градска концентрация и селски дефицити.

⁸⁶ МФ, 2019, АНАЛИЗ НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА СТРАНАТА СЛЕД ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО ѝ КЪМ ЕС

⁸⁷ Пак там

Националната програма за развитие „България 2020“⁸⁸ е стратегически документ, насочен към повишаване качеството и ефективността на здравните услуги чрез стабилизиране на здравноосигурителния модел и повишаване финансовата самостоятелност на здравния сектор, промяна в начина на финансиране на лечебните заведения, развитие на електронното здравеопазване и телемедицинските услуги, оптимизиране структурите на експертните лекарски комисии, подобряване качествените характеристики на човешките ресурси в здравеопазването и в спешната помощ.

Приоритетите на Националната програма за развитие „България 2020 са насочени към:

1. Подобряване на достъпа и повишаване на качеството на образованието и обучението и качествените характеристики на работната сила.
2. Намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване.
3. Постигане на устойчиво интегрирано регионално развитие и използване на местния потенциал.
4. Развитие на аграрния отрасъл за осигуряване на хранителна сигурност и за производство на продукти с висока добавена стойност при устойчиво управление на природните ресурси.
5. Подкрепа на иновационните и инвестиционни дейности за повишаване на конкурентоспособността на икономиката.
6. Укрепване на институционалната среда за по-висока ефективност на публичните услуги за гражданите и бизнеса.
7. Енергийна сигурност и повишаване на ресурсната ефективност.
8. Подобряване на транспортната свързаност и достъпа до пазари.

Голяма част от подприоритетите на програмата са пряко насочени към селските райони. Осигуряване на устойчиви, качествени и достъпни междусекторни услуги с цел превенция на социалното изключване е от голяма значимост за преодоляване на здравните предизвикателства пред селските райони. Това е един от подприоритетите на Националната програма за развитие „България 2020“, който ще окаже влияние върху „подобряване качеството на живот на уязвимите групи посредством осигуряването на достъпни и качествени услуги, пряко обвързани с насърчаване на социалното включване, промяна на модела на грижа за децата, възрастните хора и хората с

⁸⁸ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=765>

увреждания, осигуряване на равен и ефективен достъп до качествено здравеопазване, осигуряване на достъпна среда, подобряване на жилищните условия на уязвими групи и подкрепа на бездомните“. В документа се отбелязва, че въвеждането на нови модели при предоставянето на услуги трябва да бъде реализирано чрез прилагането на мултидисциплинарен подход, индивидуализиране на услугите, прилагане на комплексна оценка на потребностите на лицата.

Друг подприоритет по Националната програма, насочен към повишаване качеството и ефективността на здравните услуги ще окаже влияние не само на национално ниво, но и на ниво селски райони. Основните задачи на подприоритета са оптимизиране на разходите за здравеопазване, рационализация на инвестициите и промоцията на здравословен начин на живот като задължителни условия за подобряване на здравата система и здравето на нацията. Областите на въздействие, свързани с реализацията на подприоритета, са насочени към: 1) Иновации за устойчива и ефективна здравна система; 2) Подобряване качеството на здравното обслужване и осигуряване достъп на всеки гражданин до здравна помощ и услуги. 3) Икономически ефективни мерки за намаляване на основни рискови за здравето фактори и подобряване профилактиката на болестите.

Националната програма за развитие България 2030⁸⁹ е стратегически документ, който определя визията и общите цели на политиките за развитие във всички сектори и техните териториални измерения. Документът определя три стратегически цели:

1. Ускорено икономическо развитие
2. Демографски подем
3. Намаляване на неравенствата

Неблагоприятните демографски тенденции, включващи отрицателен естествен прираст, интензивна външна миграция и застаряване на населението, изправят сериозни предизвикателства пред бъдещото функциониране на системите на социално осигуряване и подпомагане, здравеопазване, образование и публични финанси.

Страната изостава по отношение на електронното здравеопазване. България е на 23-то място в ЕС по този показател. За подобряването на позицията на страната ще бъде планираното изграждане на Национална здравна информационна система, в която ще бъдат интегрирани 95 здравно-информационни стандарта, 35 типови

⁸⁹ <https://www.minfin.bg/bg/1394>

информационни системи и 74 електронни административни услуги и ще бъдат въведени електронни здравни досиета.⁹⁰ В Националната програма за развитие България 2030 се акцентира на развитието на политики за електронното здравеопазване чрез изграждане на Национална здравна информационна система и използване на съвременни здравни технологии в областта на електронното здравеопазване за осигуряване на ефективни, рентабилни грижи с цел постигане на по-добри резултати както на национално ниво, така и на ниво селски район. Целите, които ще бъдат постигнати, реализирайки тази инициатива са:

- подобряване на достъпа и качеството на предоставяните здравни услуги; прозрачност в управлението на финансовите разходи; съкращаване на времето за обслужване на пациенти;
- повишаване на качеството на здравните услуги в здравеопазването и дейностите по организация, контрол, планиране и прогнозиране в системата на здравеопазването;
- осигуряване на възможност за трансграничен обмен на здравна информация на гражданите на ЕС, на базата на регламентиран електронен информационен обмен;
- превенция и промоция на здравето, създаване на среда за единен достъп до образната „диагностика на пациента“, въвеждане на система за оценка на качеството и безопасността на медицинското обслужване.

6.4. Политики в областта на социалните услуги

Регионалното и социалното развитие е взаимосвързан процес, прилагането на социалната политика е средство за намаляване на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия. Основната цел на стратегията „Европа 2020“ е: „повече работни места и подобряване на жизненото равнище“. Националните програми в областта на социалните политика поставят приоритети за социално интегриране на групи рисковете групи и за подобряване на качеството им на живот.

⁹⁰ МФ, 2019, Анализ На Социално-Икономическото Развитие на Страната след присъединяването към ЕС.

За преодоляване на натрупаните диспропорции в демографията на населението в страната, включително в селските общини е стратегията за демографско развитие, която е основа за провеждане на демографската политика. В Актуализираната Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012-2030г.) са включените в нея мерки за прилагане на демографската са включените мерки за прилагане на демографската политика. Тя се изпълнява чрез Национални годишни междусекторни оперативни планове, включващи програми, мерки и дейности на множество отговорни институции и ведомства на централно и местно ниво. Демографската политика е насочена към прилагане и развитие на интегрирана политика за мобилизиране и пълноценно използване на възможностите на наличните човешки ресурси и целенасочено инвестиране в повишаване на качеството на човешкия капитал.

Основната стратегическа цел на документа е „забавяне темповете на намаляване на броя на населението с тенденция за стабилизирането му в дългосрочен план и осигуряване на високо качество на човешкия капитал, включващ хората с тяхното здравословно състояние, образованост, квалификация, способности и умения“. В стратегията са заложили мерки обединени в следните приоритети 1) Забавяне на негативните демографски процеси и намаляването на броя на населението; 2) Преодоляване на негативните последици от остаряването на населението и подобряване на качествените характеристики на човешкия капитал; 3) Постигане на социална кохезия и създаване на равни възможности за пълноценен социален и продуктивен живот за всички социални групи; 4) Ограничаване на диспропорциите в териториалното разпределение на населението и обезлюдяването в някои региони и селата и 5) Адаптиране и синхронизиране на нормативната база с обществените потребности за балансирано демографско развитие на населението и развитието на качеството на човешкия капитал. Приоритетите са валидни на проблемите в селските райони. В *Актуализираната Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 – 2030)* и *Плана за 2016 за изпълнението ѝ* – развитието на социалните услуги е поставено като основна стратегическа цел и същевременно средство за постигане на целите, т.е. развитието на социалните услуги за решаването на националните социални проблеми и предизвикателства за човешкото развитие.

Националната програма за развитие „България 2020“ интегрира цели и приоритети на приетите национални стратегически документи и с тези на стратегията на ЕС „Европа 2020“. В последният тригодишен план за действие за изпълнение на НПП „България 2020“ за периода 2018–2020 г. посочва че страната запазва негативните тенденции на намаляване и застаряване на населението, ниска раждаемост и висока смъртност, неравномерно разпределение на населението в националната територия. Данните показват, че основният риск за изпадане в бедност на преобладаващата част от домакинствата в България се определя от тяхната икономическа активност и участието им на пазара на труда. Мерките са насочени за преодоляването на посочените проблеми, чрез подобряване на системата на здравеопазването и качеството на обслужването, повишаването на образованието, осведомеността и културата на населението, създаването на условия за спорт и подобряване на физическата култура, което има пряко отражение върху здравния статус, жизнеспособността, трудовата активност и инициативността.

Проект на **Национална програма за развитие „България 2030“** целите са пряко свързани с актуални въпроси за социалната политика, които се отнасят за селските райони – смекчаването на неблагоприятните демографски тенденции, намаляване на неравенството в доходите, намаляване на социалните неравенства и активното социално приобщаване на уязвимите групи, чрез повишаване на възможностите им за работа .

Националната концепция за насърчаване на активния живот на възрастните хора в България (2012-2030 г.) от МТСП. Тази концепция е за създаване на условия за активен живот на възрастните хора и гарантиране на равни възможности за достоен и пълноценен живот. Тя е в съответствие с демографската политика и част от цялостната политика за устойчиво културно, икономическо и социално развитие на страната. Основните цели са: 1) Насърчаване на демографското обновяване в Европа чрез създаване на по-добри условия за семействата, за отглеждане на деца и грижа за зависими членове; 2) Насърчаване на заетостта в Европа чрез осигуряване на повече работни места и по-дълъг трудов стаж с по-добро качество, подобряване на мобилността и участието на пазара на труда на младите, жените и възрастните; удължаване на трудовия живот в добро здраве; учене през целия живот; 3) По-продуктивна и по-динамична Европа, развиване на „сребърна икономика“, социално предприемачество и др.; 4) Приемане и интеграция на мигранти в Европа и толериране

единствено на легалните форми на миграции; и 5) Осигуряване на устойчиви публични финанси в Европа, гарантиращи адекватна социална сигурност и равнопоставеност на поколенията, реформи в пенсионните системи, в здравеопазването и в системите за дългосрочни грижи. Предложенията за повишаване на активността на възрастното поколение като се насърчава активния живот на възрастните хора в добро здраве, за да се използват по-дълго на пазара на труда техните знания, умения и потенциал, допринасящи за икономически растеж; и развитие на дългосрочните грижи и доброволчеството, предвид бързите темпове на застаряване на населението.

В **Националната програма за реформи 2018** са очертани целите в областта на социалното включване, осигуряване на заетост и достъп до образование. Сред ключовите акценти са: подобряване на нормативната уредба в областта на социалните услуги, финализиране на процеса на деинституционализация на грижата за деца; изпълнение на процеса на деинституционализация на грижата за възрастните хора и хората с увреждания; повишаване качеството на социални услуги; разширяване и финансиране на мрежата от социални услуги в общността и домашна среда за възрастни хора и хора с увреждания.

С цел развитието на дългосрочната грижа за възрастните хора и подобряване качеството им на живот в началото на 2014 г. е приета **Национална стратегия за дългосрочна грижа** (*РМС № 2/07.01.2014 г.*). В нея се предвижда изграждане на достъпни и качествени услуги в общността и в домашна среда, които да осигурят възможност за социално включване на хората с увреждания и възрастните хора и същевременно да имат превантивна роля по отношение на институционализацията на тези лица. Насърчаването на взаимодействието между социалните и здравните услуги, включително и развитието на иновативни междусекторни услуги, както и прилагането на интегриран подход, също са сред приоритетите в Стратегията. Един от основните приоритети в нея е и създаването на по-ефективен механизъм за финансиране на дългосрочната грижа. Целта е да се преминава към изграждането на мрежата от услуги в общността и в домашна среда и постепенното закриване на съществуващите функционално остарели специализирани институции.

Реформата на грижата за децата продължава чрез изпълнение на мерките в актуализирания план за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализацията на децата в Република България“. Наблюдава се намаляване на броя на децата в специализираните институции с над 90 % – от 7 587 деца през

2010г. до 633 деца в края на 2018 г. Закрити са и голяма част (над 78 %) от специализираните институции за деца. Национална стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България” приета през 2010 г. целта е да гарантира правото на децата на семейна среда и на достъп до качествена грижа и услуги според индивидуалните им потребности. Тази цел се предвижда да бъде постигната чрез нормативно регламентиран, финансово обезпечен и кадрово осигурен широк спектър от услуги за деца и семейства в общността и повишен институционален и професионален капацитет в системата за закрила на детето и доставчиците на услуги. За закриване са предвидени на 137 институции за деца в рамките на 15 години след приемането на документа и прекратяване настаняването и отглеждането на деца от 0 до 3 години в резидентна грижа от всякакъв тип след приключване на реформата. Стратегията се допълва от Актуализиран план за действие, приет с Решение № 859 на Министерския съвет от 13 октомври 2016 г., в който са предвидени шест групи от мерки за изпълнение до 2025 г. за изграждане на необходимата инфраструктура и за осигуряване на интегрирани услуги за превенция и подкрепа в общността и в семейна среда. С специален фокус са потребностите на децата в риск и с увреждания и напускащите системата за социална грижа.

В съответствие с мерките от Актуализирания план за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ продължава процесът на извеждане на децата от домове за медико-социални грижи за деца. За осигуряване на комплексни услуги и подкрепа за децата с увреждания и тежки хронични заболявания, отглеждани в семейна среда и техните родители, включващи както медицинска грижа, се планира разкриване на центрове за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания.

Актуализираната стратегия по заетостта на Република България 2013-2020г. е съобразена с европейски и национални документи за заетост и работни места. Целта на стратегията е подобряването на функционирането на пазара на труда, увеличаване на инвестициите в човешките ресурси, повече и по-качествени работни места с цел повишаване на заетостта, производителността на труда и социалното включване. Изпълнението се проследява чрез система от индикатори за мониторинг и оценка, които се използват и за оценка на изпълнението на Насоките за заетост, одобрени от Комитета по заетостта и Европейската комисия, както и посредством индикаторите за отчитане на напредъка по изпълнение на националните програми за

реформи и изпълнението на Споразумението за партньорство на Република България за програмен период 2014-2020.

Националният план за действие по заетостта през 2019 г. е оперативен механизъм за подобряване функционирането на пазара на труда, за да е в съответствие с ускоряващото се икономическо развитие. Целта е да се развива човешкия капитал, за да подкрепи ръста на икономиката, да се балансира пазара на труда, като се подготвят кадри за работни места и по професионални направления с необезпечено търсене. Идентифицираните предизвикателства от *Националният план за действие по заетостта за 2019 г.*⁹¹ са свързани преди всичко с намаляването на населението в трудоспособна възраст, недостига на умения и несъответствието между търсенето и предлагането; краткосрочната заетост и продължителната безработица; необходимостта от по-ефективно разпределение на работната ръка чрез подобрена мобилност; поляризацията на пазара на труда и бавната му адаптация към промените и глобалните тенденции; и недекларирания труд. Тези предизвикателства определят приоритетните действия за 2019 г., с които да се изпълнят препоръките на Европейската комисия от 2018 г.⁹² и за постигане на желаната визия „Подкрепа за растежа на икономиката чрез активиране на неактивните лица и повишаване качеството на работната сила за удовлетворяване на търсенето от работодателите, включително увеличаване на заетостта на неравнопоставените групи на пазара на труда, приоритетно от най-слабо развитите райони.“

Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020, е с насоченост подобряване качеството на живот на най-уязвимите групи от обществото – децата, безработните, работещите бедни и възрастните хора. Приоритетите на Стратегията се отнасят за селските райони, в които проблемите за бедността са сериозни и трудно преодолими. Приоритетите в Националната стратегия са: 1) осигуряване на възможности за заетост и за повишаване на доходите от труд чрез активно включване на пазара на труда; 2) равен и ефективен достъп до качествени предучилищно и училищно образование и здравеопазване; 3) осигуряване на равен и ефективен достъп до качествено здравеопазване; 4) премахване на институционалния модел на грижа и развитие на междусекторни услуги за социално

⁹¹ <https://www.mlsp.government.bg/index.php?section=POLICIES&I=249>

⁹² https://www.minfin.bg/.../Preporuki_na_Syveta_otnosno_NPR_i_st...

включване; 5) осигуряване на достъпна среда (физическа, институционална и информационна и транспорт; 6) Осигуряване на устойчивост и адекватност на социалните плащания; 7) Подобряване на капацитета и взаимодействието в сферата на образованието, здравеопазването, заетостта и социалните услуги при реализиране на общи цели за социално включване; 8) подобряване на жилищните условия на уязвими групи и подкрепа на бездомните; 9) работа в партньорство за преодоляване на бедността и социалното изключване и техните последици.

Планът за действие за периода 2019-2020 г. отчита изпълнението по приоритетите. мерките а изпълнение на Националната стратегия за намаляване на бедността, както и насърчаване на социалното включване 2020 е структуриран в по деветте приоритета. По отношение на бедността не постигнато съществено подобрение. Бедността на хората в над трудоспособна възраст е ясно изразена в селските райони и е проблем за социалната система.

По данни от изследването на доходите и условията на живот (EU-SILC) за 2017г. равнището на бедност в България е 23.4%, което представлява повишаване с 0.5 процентни пункта (п.п.) спрямо 2016 г. През последните години относителният дял на лицата под линията на бедността е сравнително стабилен, като се наблюдава леко завишение (21% през 2013 г.; 21.8% през 2014 г.; 22% през 2015 г. и 22.9% през 2016 г.).

По възрастови групи рискът от бедност е най-висок за населението в над трудоспособна възраст – 32% през 2017 г., като се отчита повишаване на дела на възрастните хора, живеещи в бедност през последните години: 27.9% през 2013 г.; 22.6% през 2014 г.; 31.7% през 2015 г.; 24.3% през 2016 г. Делът на децата до 18-годишна възраст, живеещи в риск от бедност, през 2017 г. е 29.2%, като тук се наблюдава противоположната тенденция, свързана с намаление в техния дял спрямо предходната година – 31.9% през 2016 г.

Оценките на бедността в зависимост от типа на домакинството показват, че най-висок е относителният дял на бедните сред едночленните домакинства с лице на възраст над 65 години, самотните родители с деца, както и домакинствата с три и повече деца. Най-голямо нарастване на риска от бедност през 2017 г. в сравнение с 2016 г. се наблюдава при едночленните домакинствата с лице на възраст над 65 години - с 10.8 %. Относителният дял на бедните е най-нисък в домакинства с двама възрастни и едно дете (12.0%) и в домакинства с двама възрастни под 65 години (12.6%). Сред едночленните домакинства рискът от бедност при жените е по-висок отколкото при

мъжете. Ако в домакинството живее едно лице над 65 години, рискът от бедност е с 29.3 % по-висок от домакинство, в което живее едно лице под 65 години.

Данните показват, че основният риск за изпадане в бедност е сред застаряващото население и на самотните лица.

Бедността се определя от възможността за заетост, затова тя е преобладаваща сред лицата, които са били дълго време извън пазара на труда.

През 2017 г. относителният дял на бедните сред безработните лица достига цели 58.7%, следвани от дела на другите неактивни лица – 33.8% и пенсионерите – 32.4%. Тези тенденции сочат, че факторът безработица придобива все по-нарастващо влияние върху мащаба и равнището на бедността. През 2017 г. делът на бедните сред заетите лица намалява спрямо предходната година с 1.5 п.п. до 9.9%. Съпоставени с дела на безработните и икономически неактивните лица, от данните е видно, че наличието на работа на практика намалява в пъти вероятността за попадане в риск от бедност. Същевременно, най-висок е относителният дял на работещите бедни с начално и без образование – 65.6%. За сравнение, делът на работещите бедни с висше образование е едва 1.8%. Данните показват, че бедността е тясно обвързана с нивата на образование, освен с икономическата активност на работоспособното население.

Бедността и социалното изключване са един от факторите, обуславящи преждевременното напускане на училище като явление. По данни на Евростат делът на преждеременно напусналите образователната система в България в периода 2013 – 2017 г. като цяло бележи тенденция за увеличаване – за 2017 г. този дял е 12.7%, при 12.5% през 2013 г. В същото време относителният дял на младежите между 20 и 24 години завършили най-малко средно образование за същия период има сравнително еднакви стойности, като през 2017 г. дори бележи ръст от 0.8% (85% - 2016 г. – 85.8% през 2017 г.).⁹³

Съгласно отчета за изпълнението на Плана за действие за периода 2017-2018 г. към края на септември 2018 г. социалните услуги в общността за деца, възрастни хора и хора с увреждания, финансирани от държавния бюджет са общо 1 147, в които има възможност за подкрепа на повече от 23 800 потребители. Ежегодно нарастват и средствата за финансиране на социалните услуги, делегирани от държавата дейност. За

⁹³ Данните са от Отчет за изпълнението на Плана за действие за периода 2017-2018 г. за изпълнение на Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020

2018 г. те са увеличени с 19,5 милиона лева спрямо тези за 2017 г., като общият им размер е 230,9 милиона лева⁹⁴.

Маргинализираните общности са включени като акцент в политиката за сближаване и пряко ангажирана с проблема на социалната изолация и с насърчаване на тяхното социално и икономическо приобщаване и с подобряване на условията им на живот е Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020. В селските райони предвид на икономическото, социалното и териториалното сближаване в това число намаляване на социалното неравенство, ограничаване на бедността, подобряване на достъпа до заетост, до образователни, социални услуги, в рамките на стратегиите за ВОМР се прилагат процедури за социално-икономическа интеграция на маргинализирани общности като ромите.

6.5. Териториални аспекти на политиките в областта на културата и културно-историческите паметници

Проблемите и предизвикателствата, които стоят пред културата и културно-исторически паметници както на национално ниво, така и на ниво селски район изискват развитие на нови форми на управление и политики. Това е свързано с осъществяването на непрекъснат анализ на културните процеси, идентифициране на заплахите и възможностите пред тази сфера и актуализация на заложените цели. Необходима е подкрепа на стратегически значими инициативи като опазването и насърчаването на културното многообразие, творческата мобилност и защитата на интелектуалната собственост в областта на културата, опазване на културното наследство, преодоляване на демографските и социални неравенства в малките населени места.⁹⁵ Според Министерството на финансите⁹⁶ (2019), страната е изключително богата на движими културни артефакти, но е налице значим проблем, който произтича от недостатъчното финансиране, неоптимални условия за представяне на културното наследство в тези културни организации и липсата на достатъчна компетентност в областта на неговата промоция и маркетинг. В недобро състояние е инфраструктурата и на други значими културни организации – читалищата.

⁹⁴ Данните са от Отчет за изпълнението на Плана за действие за периода 2017-2018 г. за изпълнение на Националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2020 г.

⁹⁵ МК, 2019, Стратегия за развитие на Българската култура

⁹⁶ МФ, 2019, Анализ на социално-икономическото развитие на страната след присъединяването ѝ към ЕС

Основните приоритетите на културната политика на България са насочени към съхраняване на културната памет и историческо наследство, създаване на ефективен механизъм за финансиране от държавния и общинските бюджети, усъвършенстване на съществуващата нормативна база в областта на културата и др. Политиката по опазване на културното наследство е от изключителна важност за развитието на сектора в селските райони. Тя е обвързана с множество стратегически документи на национално и международно ниво като: Програмата за управление на правителството на Република България за периода 2017-2021 г., Стратегия „Европа 2020“, документа “Териториален дневен ред на Европейския съюз 2020”, редица нормативни документи на ЮНЕСКО (Препоръка за историческия градски пейзаж (2011); Препоръката относно опазването и популяризирането на музеите и музейните колекции, тяхното многообразие и роля в обществото, (2015), Национална концепция за пространствено развитие 2013-2025 г., разпоредбите на конвенциите на Съвета на Европа и на ЮНЕСКО, отнасящи се до културното наследство, по които България е страна и др. В Заключението на Съвета на ЕС основано на участието в управлението на културното наследство (2014/C463/01) се отчита, че въпреки значителният напредък, взаимодействието между всички участници в процесите на опазването м, то не е развито в достатъчна степен.

Прилагането на политиката в областта на културата и културното наследство, която ще окаже влияние на развитието на тази сфера в селските райони е разгледано в множество нормативни документи. Основният нормативен документ, който оказва влияние и върху развитието на културата в селските райони е **Стратегията за развитие на българската култура 2019-2029**. Документът определя следните основни приоритети за развитие на българската култура, които ще окажат въздействие и върху развитието ѝ в селските райони:

- ✓ Утвърждаване на българската култура като политически и социален приоритет на държавата, общините и гражданското общество.
- ✓ Формиране на нагласи в обществото насочени към опазване на културното наследство.
- ✓ Поддържане и развитие на българската национална идентичност, изследват и съхраняват културната памет.
- ✓ Повишаване капацитета на експертната и контролната дейност при провеждането на утвърдените политики и прилагането на законодателството в областта на опазването на културното наследство.

- ✓ Подкрепа и създаване на подходящи условия за постигане на високи художествени и естетически резултати на културните продукти чрез осигуряване на необходимите правни, финансови, образователни и социални ресурси и гарантиране на равен достъп до култура на българските граждани.
- ✓ Повишаване на възможностите за насърчаване и развитие на българската култура и творческото начало, посредством създаване на стабилна среда за българските творци, която позволява да се развива устойчиво и видимо техният потенциал и капацитет.
- ✓ Гарантиране на равнопоставеност за развитие и финансиране на всички институции и организации в областта на изкуството и културата, независимо от тяхната собственост – държавна, общинска или частна.
- ✓ Създаване на условия за развитие на обществената мисия на медиите в България.
- ✓ Популяризиране на българската култура и нейния потенциал в световен мащаб като част от международния образ на България.

Много от приоритетите в Стратегията биха оказали пряко влияние на развитието на сферата на културата на ниво селски район. Приоритетът Подобряване на инфраструктурата на културните институции поставя три стратегически цели: 1. Модернизиране на съществуващата материална база на държавните и общински културни институти. 2. Създаване на условия за ремонт и рехабилитация на мрежата от читалища в страната и преоборудването им със съвременна техника. 3. Разкриване на нови културни пространства. Изпълнението на тези стратегически цели се предвижда чрез мерки за преоборудване на културните институти и изграждане на единен регистър на съществуващата инфраструктура в сферата на културата.

Приоритетът Насърчаване развитието на традиционните занаяти и превръщането им във фактор за развитие на местни индустрии може да бъде ключов за развитието на културата и туристическите дейности в малките и отдалечени населени места. Неговите стратегически цели са насочени към: 1) Развитие на програма за насърчаване на традиционните занаяти 2) Разработване на механизми за превръщане на традиционните занаяти като част от развитието на интегриран селски туризъм.

Културният туризъм има значимо място сред потенциала на нашата страна за развитие на туризма. В страната има богато разнообразие на културно-исторически паметници. На територията и са се развивали праисторическата, древногръцката, римската, древнотракийската, византийската, българската и ислямската цивилизации.

Регистрираните недвижими паметници на културата са повече от 40 хиляди, а в държавните и общинските музеи се съхраняват над 5 милиона движими паметници на културата. В тази връзка влияние ще окаже приоритетът, заложен в Стратегията - Опазване и социализация на културното наследство и разкриването му като фактор за устойчиво развитие, идентичност и културен диалог и заложеният подприоритет: Въвеждане на съвременни модели за проучване, опазване, представяне и ревитализиране на недвижимото културно наследство. С него се цели създаване на условия за опазване и закрила на културното наследство и реализиране на потенциала му като ресурс за устойчиво икономическо, териториално и социално развитие и повишаване качеството на живот чрез прилагане на интегриран подход за по-добра междуинституционална комуникация и координация между всички участници в процесите по опазване. Този подприоритет е от изключителна важност за развитието на сферата на културата в селските райони, тъй като се осигурява съхраняване на културно-историческото наследство, като то се представя в средата, в която е създадено. Това води до развитие на региона и на други сектори като околна среда, териториалното устройство, туризъм.

Поставянето на читалищата в отделен приоритет в Стратегията за развитие на българската култура показва тяхната изключителна значимост в областта на културното развитие на нацията и особено в селските райони, където те са най-разпространените културни институции с реална възможност да участват в изработването и реализирането на политики за развитие на малките населени места. В Стратегията се отчита, че тяхната роля е не само в изграждането и съхраняването на местната културна идентичност, а и чрез многообразието от продукти, услуги и инициативи в сферата на културата, информацията, образованието, социализацията и гражданското общество, те се превръщат в изключителен фактор в изграждането на обществото на знанието. Те участват активно в развитието на регионите, повишават качеството на живот. Същевременно, те развиват своя потенциал в сферата на културния туризъм, функционирайки като информационни центрове, представяйки рекламни материали за местното културно наследство, организирайки мероприятия, популяризиращи нематериалното културно наследство.

Националната програма за развитие „България 2020“ е стратегически документ, в който голяма част от подприоритетите са пряко насочени към развитието на културните дейности в селските райони. Подприоритет 1.5 Развитие на културата и изкуствата, културните и творческите индустрии, разширяване достъпа до изкуство и

повишаване на културата на населението ще осигури достъпност и равни възможности за потребление на културни продукти за всички възрастови и социални групи в обществото ще доведе до създаването на условия за развитие на изкуствата и културата и разширяване достъпа до изкуство. Областите на въздействие, свързани с реализацията на подприоритета, са насочени към: 1) Подобряване на условията за развитие на изкуствата и културата. 2) Разширяване на достъпа до изкуство и култура чрез институционално укрепване на културните институции, подобряване на материално-техническата база, защита на културното наследство /материално и нематериално/, включваща и неговата дигитализация, разширяване на възможностите за участие в културния живот и за потребление на културни продукти.

Основен приоритет в **Националната програма за развитие България 2030**⁹⁷ е Култура, наследство и туризъм. Негова цел е развитие и съхранение на културното богатство и оползотворяването на потенциала му като инструмент за социално сближаване, стимулиране на творческата и иновативна мисъл, както и за генериране на икономически ползи. Приоритетът ще има съществен принос за развитие на селските райони, тъй като политиката в областта на културата ще се фокусира върху ролята на културата и свързаните с нея творчески индустрии, като фактор за идентичност и сближаване, за създаването на сплотени и приобщаващи общества, ще се инициират дейности в подкрепа на местни културни средища (театри, читалища, библиотеки, музеи, галерии), ще се насочат усилия към насърчаване на културното многообразие и за съхранение и оползотворяване на богатото културно наследство, като ресурс за устойчиво развитие на регионите. В документа се отчита, че за осъществяване на дейностите и мерките, свързани с културата и културното наследство ще бъде прилаган интегриран подход и взаимодействие с мерките по приоритет „Местно развитие“ и приоритет „Социално включване“. В резултат на това ще бъдат създадени предпоставки за оползотворяване в максимална степен на богатите културни, исторически и природни дадености на страната, като същевременно специализацията на районите в определени туристически продукти, за които са налице конкурентни предимства, ще способства и териториалната балансираност на растежа. Важността на Националната програма за развитие България 2030 за селските райони се определя и от насочеността ѝ към повишаването на свързаността и достъпността на районите, подобряването на качествата на техническата и екологична инфраструктура др.

⁹⁷ <https://www.minfin.bg/bg/1394>

6.6. Политика в областта на цифровизацията

Ползите от информационните и комуникационните технологии (ИКТ) за обществото са свързани с намаляване на потреблението на енергия, подобряване качеството на живота на възрастните граждани, революционизиране на здравните услуги, предоставяне на по-добри публични услуги, цифровизация на културното наследство на Европа и предоставяне на онлайн достъп за всички.

Телекомуникации

Политиката в областта на ИКТ в Република България е синхронизирана с европейската политическа рамка, очертана в *Програмата в областта на цифровите технологии за Европа* и *Стратегията за цифров единен пазар в Европа*, и с основните национални и секторни стратегически планови и програмни документи, които адресират различни аспекти на развитието и използването на ИКТ в България.

Националната програма за реформи (НПР) се изготвя в рамките на засиленото наблюдение на икономическите политики в ЕС и проследява постигането на националните цели по стратегия „Европа 2020“. Националната програма „Цифрова България 2015“ е насочена към транспонирането и прилагането на европейската правна рамка. Актуализираната програма „Цифрова България 2025“ включва нови дейности по хармонизиране на българското законодателство в съответствие с новите законодателни инициативи на ЕС в рамките на Стратегията за единен цифров пазар в Европа. Актуализираната политика в областта на електронните съобщения на Република България 2015-2018г. за развитие на съобщителния сектор и за постигане на ускорен икономически растеж в рамките на единния европейски пазар.

Най-важните стратегически документи са:

- *Националната програма за реформи (НПР)*, която се изготвя в рамките на засиленото наблюдение на икономическите политики в ЕС и проследява постигането на националните цели по стратегия „Европа 2020“;
- *Националната стратегия за развитие на широколентовия достъп 2012-2015 г. и Националният план за широколентова електронна съобщителна инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA)*, насочени към осигуряване на бърз и свръх-бърз интернет на всички граждани;

▪ *Актуализираната политика в областта на електронните съобщения на Република България 2015-2018 г.* за развитие на съобщителния сектор и за постигане на ускорен икономически растеж в рамките на единния европейски пазар;

▪ *Стратегията за развитие на електронното управление в Република България 2014–2020 г.*, насочена към превръщане на администрацията в интегрирана, ефикасно действаща единна система за предоставяне на съвременни висококачествени публични електронни услуги за гражданите и бизнеса;

▪ *Национална програма „Цифрова България 2015“*, насочена към транспонирането и прилагането на европейската правна рамка. Актуализираната програма „Цифрова България 2025“ включва нови дейности по хармонизиране на българското законодателство в съответствие с новите законодателни инициативи на ЕС в рамките на Стратегията за единен цифров пазар в Европа.

▪ *Стратегия за цифровизация на земеделието и селските райони на Република България* - Цифровизацията позволява на земеделските и неземеделските дейности в селските райони, чрез високо-технологичните сфери на икономиката да увеличат продуктивността, а с това и на доходите и качеството на живот в селските райони. Основната цел е цифровизирането на българското селско стопанство и превръщане на земеделски бизнес е да го превърне във високо технологична, устойчива, високо продуктивна и атрактивна сфера от световната икономика, която не само подобрява условията на живот на земеделските стопани, но и на селските райони като цяло. В плана за действия към Стратегията се предвижда развиване на подходяща цифрова инфраструктура за комуникация и свързаност и изграждане на широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение в селски райони. Създаването на необходимата инфраструктура за доставяне на услуги в отдалечени и слабо населени райони, както и надграждане и поддръжка на оптичните високоскоростни инфраструктури, обслужващи земеделски стопани и населението дори в малките населени райони.

▪ *Рамкова програма за научни изследвания и иновации „Хоризонт 2020“ (2014-2020 г.) („Хоризонт 2020“)*, създадена с Регламент (ЕС) № 1291/2013, концентрирана върху три основни приоритета: високи постижения в научната област, водещи позиции в промишлеността и обществени предизвикателства. Целта е да се гарантира, че Европа създава наука от световна класа и технологии, които са двигател на икономическия растеж. Информационните и комуникационни технологии (ИКТ) са ключов компонент и в трите приоритета на програма „Хоризонт 2020“. „ИКТ подкрепят иновациите и

конкурентоспособността в широкия обхват на публичните и частни пазари и сектори и правят възможен научния прогрес във всички дисциплини. ИКТ са от първа необходимост и за справяне с ключовите социални предизвикателства.“

▪ *Концепция за цифрова трансформация на българската индустрия* – целта е да се създадат предпоставки за модернизиране, автоматизиране и конкурентно позициониране на българската икономика в средносрочен до дългосрочен план (2017 - 2030). Създаването на подходящи условия за въвеждане на Индустрия 4.0 ще подкрепи конкурентоспособността на производството и привличането на инвестиции в икономиката и ще повиши ефективността при използване на ресурси.

▪ *С Механизма за свързване на Европа* се подкрепят проекти от общ интерес, за периода 2014-2020 г. Проектите от общ интерес за сектор „Телекомуникации“ са определени в Регламент (ЕС) № 283/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 11 март 2014 относно насоки за трансевропейските мрежи в областта на телекомуникационната инфраструктура. Проектите от общ интерес имат за цел създаването или усъвършенстването на оперативно съвместими основни платформи за услуги, съпътствани от общи услуги за инфраструктури за цифрови услуги.

Националната програма за развитие България 2030 поставя следните цели за развитие:

1. Ускорено икономическо развитие - чрез целенасочена правителствена подкрепа за повишаване на специализацията в продукти и отрасли, характеризиращи се с по-висока технологична и научноизследователска интензивност, което ще позволи заемането на по-добри и по-престижни позиции в глобалните вериги на стойността. Технологичната трансформация на икономиката и повишаването на ресурсната ефективност могат да доближат жизнения стандарт на българския гражданин до средноевропейските нива.
2. Демографски подем - Сметчане на неблагоприятните демографски тенденции и обръщането им в по-дългосрочна перспектива. Демографската картина в страната и перспективите за нейното развитие в средносрочен и дългосрочен план показват, че при непроменени политики демографският фактор ще компрометира възможността на икономическата система да генерира висок и устойчив растеж и ще понижава ефективността на икономическата политика, насочена към осигуряването на такъв растеж.

3. Намаляване на неравенствата - постигане на по-устойчив растеж, при намаляване на социалните и териториални неравенства и способстване на споделен просперитет. Неравенството в доходите продължава да се увеличава, при ограничено въздействие на социалните трансфери върху намаляването на бедността и неравенството. Задълбочават се регионалните диспропорции в развитието във всички социално-икономически сфери и области на политиката.

Добре развитата цифрова инфраструктура, осигуряваща достъп до съвременни цифрови услуги дава възможност за организиране на Е-работни места и деконцентрация на икономическа активност. Работата от разстояние (телеработа/дистанционно работно място или работа от дома) осигурява гъвкавост във времето и местоработата като позволява да се преодолеят бариерите на времето и дистанцията, респ. териториалните дисбаланси в развитието.

Ширококоленовият достъп е един от основните инструменти за подобряване на икономическото и социално благосъстояние на населението и за преодоляване на териториалните дисбаланси. Разпространението на ширококоленовия достъп прави лесно достъпни икономическите и социалните ползи от информационните и комуникационните технологии (ИКТ), свързани и с възможността им за преодоляване на пречките в разстоянието и развитието на отдалечените райони. Специален акцент се поставя върху реализацията на пазара на труда на младите хора, продължително безработните и ромите, чрез подкрепа за бърз преход от училище и безработица към работа и успешно включване в активен икономически живот, в т.ч. чрез стажове, чиракуване, професионално, неформално и самостоятелно обучение и придобиване на умения. В стремеж за увеличаване на нивото на икономическа активност и заетостта на хората със затруднена мобилност или живеещи в селски, планински или отдалечени райони ще бъдат насърчавани иновативни практики, самостоятелна заетост и мобилност, както и стартиране на самостоятелна стопанска дейност и предприемачеството, като един успешен начин за разкриване на устойчиви и качествени работни места и възможности за повишаване на икономическата активност и заетостта в икономиката. Това е описано подробно в друга част на доклада.

България се съобразява с класификацията на Европейската комисия в „Насоки на Общността за прилагане на правилата за държавна помощ във връзка с бързото разгръщане на ширококоленови мрежи”, където са дефинирани три типа райони в зависимост от вече съществуващото равнище на ширококоленов достъп, а именно:

- „Бели зони“ – не съществува инфраструктура за ширококолов достъп или няма вероятност такава да бъде развита в близко бъдеще (в период от три години). За тяхното покриване с ширококолов мрежа се счита, че е нужна държавна подкрепа.
- „Сиви зони“ – съществува само един доставчик на ширококолов достъп. Монополното предоставяне на услуги може да се отрази на качеството на обслужването или на цената. От друга страна в райони, където съществува само един доставчик на ширококолов достъп, субсидиите за изграждането на алтернативна мрежа могат да нарушат пазарната динамика.
- „Черни зони“ – не е необходима държавна намеса – има два или повече доставчика на ширококолов достъп, а ширококоловите услуги се предоставят при конкурентни условия, т.е. няма пазарна неефективност. Полето за държавна намеса, която да доведе до допълнителни ползи, тук е ограничено.

ИКТ проектите в селските райони на Европа са фокусирани върху: обезпечаване на ширококолов достъп до Интернет, отговарящ на изискванията на новите комплексни електронни услуги; съдържание, съобразено с интересите на населението в тези райони и услуги, насърчаващи ползването на Интернет; и развиване на нови компютърни умения за ползване на Интернет и електронни услуги.

Държавната политика има водеща роля при осигуряване на ширококолов достъп в слабо населени места и селски райони чрез осигуряване на финансови субсидии и предприемане на мерки за насърчаване на търсенето, собствените инвестиции и навлизането на пазара. Чрез поемане на основната част от инвестиционните разходи по изграждане на необходимата ширококолов инфраструктура от държавата, както и чрез мерките за повишаване на компетентността на населението и бизнеса в сферата на ИКТ, в много голяма степен се подпомага частният бизнес да навлезе и оперира в тези райони. Предполага се, че по този начин най-сигурно ще се гарантира устойчивост на вложената инвестиция.

Информационни и комуникационни технологии и цифрова икономика

Един от най-бързо развиващите се сектори в страната са информационните и комуникационни технологии. Това се дължи на високото заплащане и добрите условия на труд. Секторът придобива все по-голямо значение за икономиката на страната, а развитието му се оказва определящо за растежа на благосъстоянието. През 2016 г. информационните и комуникационни технологии отчитат повишение на относителния

си дял в структурата на добавената стойност от 6.2% и България изпреварва редица държави – членки на ЕС. През 2017 г. 2.5% от общия брой заети работят в сектора, той е иновативно настроен и разходите за Научноизследователска и развойна дейност (НИРД) в сектора формират 11% от общите разходи за НИРД в икономиката. Приходите от износ на групировката „Далекосъобщителни, компютърни и информационни услуги“ се удвояват в годините след кризата и достигат 1 млрд. евро през 2017 г., формирайки почти 13% от целия износ на услуги на страната.

Липсата на достатъчен брой ИКТ специалисти в страната е основен проблем за сектора, въпреки че лицата с ИКТ образование нарастват почти 5 пъти през последните десет години до 35 хил. Заетостта сред тях остава над средното ниво в ЕС и достига 98.6% през 2017 г., което класира България на второ място в ЕС по този показател.

Развитието на информационните и комуникационни технологии в световен мащаб води до бурен технологичен напредък във всички сфери на човешката дейност и съществено влияе върху развитието на обществото. ИКТ са в основата на цифровата революция в Европа и се явяват основен фактор за изграждането на конкурентоспособна икономика. Изграждането на модерна цифрова инфраструктура, повишаването на цифровите умения на населението и подпомагането на дигитализацията в стопанската активност, са предпоставки за съвременна икономика, която се базира на знанието, в условия на иновативно и приобщаващо информационно общество, осигуряващо високо качество на живот на гражданите.

България е на 26-то място в ЕС по отношение на цифровизацията на икономиката. Индексът за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (*DESI*) на ЕК за 2018 г. поставя страната ни (пред Гърция и Румъния), в клъстера на страните със слаби резултати. Според ЕК, основните причини за забавянето на цифровизацията в България както в обществения, така и в частния сектор, са свързани с липсата на умения в областта на цифровите технологии, недостига на специалисти по ИКТ и недостатъчни инвестиции в цифровата инфраструктура.

За развитието и разпространението на информационните и комуникационни технологии е необходимо осигуряване на широколентова инфраструктура, която да служи като платформа за предоставяне на разнообразни електронни услуги. Наличието на достъп до високоскоростен интернет е основополагащата ключова предпоставка за постигането на цифров растеж. Общото покритие с фиксирани широколентови мрежи в страната (обхващащо 95% от населението) е почти на средното ниво за ЕС (97%), с по-ярко изразено изоставане от ЕС в селските райони (82% от населението в страната,

спрямо 92% в ЕС). Разпространението на широколентов достъп до интернет (59%) е много под средното ниво за ЕС (75%). България е на последно място в ЕС по отношение на покритието с 4G мрежи с изоставане от почти 20 процентни пункта от средните за ЕС (90%). Започналата през 2016 г. дейност по освобождаването на радиочестотен спектър за честотните ленти 800 MHz и 700 MHz остава в застой, докато повечето трудности възникват по отношение на спектъра от 1.8 GHz. Същевременно, страната е на 16-то място в ЕС при разпространението на мобилен широколентов достъп до интернет с 87 абонамента на всеки 100 души, но губи позиции в последните години поради по-бързото развитие в областта от страна на другите държави-членки. Нивото на уменията на населението в областта на цифровите технологии е сред най-ниските в ЕС, като варира в големи граници при различните социално-икономически групи. Повече от 2/3 от населението не притежава основни умения в областта на цифровите технологии през 2017 г., докато средната стойност на показателя в ЕС е 43%. Особено голямо е изоставането спрямо ЕС при нискодоходните и нискообразованите слоеве от населението, както и при лицата, живеещи в слабонаселени райони. Това е свързано и с относително ниския в сравнителен план брой лица, които използват интернет (62% от населението спрямо 81% в ЕС). Интервенции са необходими не само в образователната система, но и в системата на квалификация и преквалификация на заети, безработни, хора и групи в неравностойно положение за повишаване на цифровата грамотност на населението.

Българите използват интензивно интернет за видеоразговори (85% от всички потребители, при средно за ЕС – 46%), както и за комуникация в социални мрежи (79%, при средно за ЕС – 65%), като по тези показатели страната заема съответно 1-во и 5-то място в общността. Същевременно обаче едва 9% от интернет потребителите са посетили мрежата с цел електронно банкиране (61% средно за ЕС), а делът на поръчалите стоки и услуги по интернет през последните 12 месеца (27%), е повече от два пъти по-нисък от средния за ЕС.

Електронно управление

България изостава по отношение на електронното управление, въпреки че през последните няколко години се наблюдава известно подобрене. Индексът за развитие на електронното управление на ООН поставя страната на 43-то място в света през 2008г. През 2014г. България изпада до 73-то място, след което възстановява позиции и достига до 47-мо място през 2018г. Напредъкът се свързва с въведената стратегическа

рамка, консолидирането на функциите и процесите, свързвани с електронното управление, в Държавна агенция „Електронно управление“ и предприетите мерки за подобряване на електронните обществени услуги. Въпреки това е налице необходимост от допълнителни усилия за доизграждане на необходимата инфраструктура, свързване на ключови регистри и осигуряване на оперативна съвместимост за преминаване към автоматизиран/полуавтоматизиран обмен на данни и електронни документи и въвеждане на национална схема за електронна идентификация.

България подобрява представянето си по отношение на използваните електронни обществени услуги и достига средноевропейското ниво. През 2017 г. 58% от населението, на което се налага да подаде формуляри до държавната администрация, се възползва от предлаганата електронна услуга. Достигнатата стойност на показателя е равна на средната за ЕС-28, а в сравнителен план България заема 15-то място в ЕС. Пълнотата на онлайн услугите (72%) изостава съществено от средната за ЕС (84%), а полаганите в това отношение усилия водят до по-бавни резултати спрямо другите държави членки. По отношение на електронните обществени услуги за предприятията, България се представя по-добре от мнозинството от държавите – членки на ЕС и заема 11-то място със значително подобрение спрямо предходната година (20-то място). Донякъде напредъкът може да бъде обяснен с последните промени в данъчното законодателство, задължаващи юридическите лица да подават данъчните си декларации само в електронен вид.

Страната се представя добре и в областта на свободно достъпните данни като след приемането на нормативната рамка са публикувани и достъпни над 7 000 масива от данни от различни национални и регионални администрации и агенции. Свободно достъпните данни се свързват с прозрачността в работата на администрацията, предоставяйки възможност за ефективен граждански мониторинг и контрол върху дейността на администрацията. Съответният показател в DESI 2018 показва, че през последната една година в страната не е имало развитие в това отношение (достигнатата стойност от 76% е останала непроменена), България е загубила 7 позиции и в момента е на 14-то място в ЕС-28.

За постигане на високи резултати при цифровизацията е необходимо изграждане на модерна широколентовата инфраструктура, която да ускори и подобри достъпът до високоскоростен интернет. Акцентираща се върху селските райони в България, които са с много слабо или никакво интернет покритие, целта е да се спре обезлюдяването и да се

повиши туристическата активност. Планира се изграждането на мрежи за разпространение на свръхбърз ширококолов интернет и 5G мрежи.

6.7. Политики в областта на транспортната инфраструктура

Транспортният сектор на България е от изключителна значимост за повишаване конкурентоспособността на националната икономика и за обслужване на населението. Развитието на транспортната инфраструктура е важен фактор за развитието на регионите и би спомогнало за привличането на инвестиции, намаляването на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия и в осигуряването на равнопоставен достъп до услуги. Успешно прилаганата транспортна политика допринася за повишаване качеството на човешкия живот.

Мисията на транспортния сектор цели:

- Постигане на икономическа ефективност
- Развитие на устойчив транспортен сектор
- Подобряване на регионалното и социално развитие и обвързаност

Целите и приоритетите на националната транспортна политика се определят от стратегическите цели и приоритети на транспортната политика на ЕС, регламентирана в няколко основни документа.

1. Бялата книга *„Пътна карта за постигането на Единно европейско транспортно пространство – към конкурентоспособна транспортна система с ефективно използване на ресурсите“*. Бялата книга за транспорта определя 10 цели (като например, за сухопътния превоз на стоки, прехвърляне на 30 % от товарите към железопътния или морския транспорт до 2030 г. и на повече от 50 % до 2050 г.; утрояване на дължината на високоскоростната железопътна мрежа от сега до 2030 г. и прехвърляне към железниците на основната част от превозите на пътници на малки разстояния до 2050 г.; внедряване на пълноценно функционираща мултимодална „основна мрежа“ RTE-T в Съюза за 2030 г., висококачествена мрежа с голям капацитет до 2050 г., както и съответните информационни услуги; и др.).
2. Регламент (ЕС) № 1303/2013 за общоприложимите разпоредби към „Европейски структурни и инвестиционни фондове“ (ЕСИФ), чрез ТЦ7 „Насърчаване на устойчивия транспорт и премахване на участъците с недостатъчен капацитет във всички ключови мрежови инфраструктури“.

3. *Общата стратегическа рамка (Приложение 1 към Регламент (ЕС) № 1303/2013)* осигурява основата за по-добра координация между ЕСИФ и другите инструменти на ЕС. Посредством ОСР политическите ангажименти, поети във връзка със стратегията „Европа 2020“, се съгласуват с реалните инвестиции и се насърчава интеграцията между фондовете.
4. *Регламент (ЕС) № 1315/2013* определя насоките за развитие на **Трансевропейската транспортна мрежа (TEN-T)**. Дефинираните цели са насочени към сближаване, ефикасност, устойчивост и увеличаване на ползите за потребителите на мрежата. Политиката за развитие на транспортната инфраструктура обхваща всички видове транспорт и предвижда структуриране на мрежата на две нива: основна мрежа (включва най-важните за ЕС транспортни връзки и възли и следва да бъде реализирана до 2030 г.); широкообхватна мрежа (осигурява пълно покритие на територията на ЕС и следва да бъде завършена до 2050 г.)
5. *С Регламент (ЕС) № 1316/2013* на Европейския парламент и на Съвета се създава **Механизъм за свързване на Европа (MCE)**, с който се определят условията, методите и процедурите за предоставяне на финансова помощ от Съюза за Трансевропейските мрежи с цел да се подкрепят проекти от общ интерес в секторите на транспортните, телекомуникационните и енергийните инфраструктури и да се използват потенциалните полезни взаимодействия между тези сектори.
6. *Споразумението за партньорство (СП)* с България е изготвено съобразно Общата стратегическа рамка на Европейския съюз, Специфичните препоръки на Съвета за 2012 г. и 2013 г. и Позицията на ЕК относно преговорите с Република България за програмен период 2014-2020 г. в обхвата на Приоритет 3: **„Свързаност и зелена икономика за устойчив растеж“**.
7. В Рамковата програма на ЕС за научни изследвания и иновации *„Хоризонт 2020“* Приоритет *„Обществени предизвикателства“* подкрепя научни изследвания и иновации в области като климат, околна среда и транспорт.

Стратегическите документи, пряко свързани с националната транспортна политика имат ясни приоритети в следните стратегически цели:

- Стратегическа цел 1: Повишаване на ефективността и конкурентоспособността на транспортния сектор

- Стратегическа цел 2: Подобряване на транспортната свързаност и достъпност (вътрешна и външна)
- Стратегическа цел 3: Ограничаване на отрицателните ефекти от развитие на транспортния сектор
- Стратегията на ОП *“Транспорт и транспортна инфраструктура“* (ОПТТИ) 2014-2020г. осигурява приемственост и логична последователност на инвестициите от програмния период 2007-2013г., което гарантира завършването на направленията, в които вече е инвестирано. Стратегически приоритети на транспортната политика са:
 - Приоритет 1: Ефективно поддържане, модернизация и развитие на транспортната инфраструктура;
 - Приоритет 2: Интегриране на българската транспортна система в европейската;
 - Приоритет 3: Прозрачни и хармонизирани условия за конкуренция на транспортния пазар. Осигуряване на добра бизнес среда;
 - Приоритет 4: Осигуряване на адекватно финансиране за функциониране и развитие на транспортния сектор. Ефективно усвояване на средствата от европейските фондове;
 - Приоритет 5: Ограничаване негативното въздействие на транспорта върху околната среда и здравето на хората;
 - Приоритет 6: Постигане на висока степен на безопасност и сигурност на транспорта;
 - Приоритет 7: Осигуряване на качествен и лесно достъпен транспорт във всички райони на страната;
 - Приоритет 8: Устойчиво развитие на масовия обществен транспорт;

Като обслужващ отрасъл, транспортът е в пряка зависимост от множество външни фактори от различно естество (икономически, социално-демографски, политически, екологични), с различен обхват на действие (международен, национален, регионален и местен), които взаимодействат помежду си и най-често имат разнопосочен ефект.

Частта от анализа е частично взаимствана от Стратегия за развитие на транспортната система на република България до 2020г.

Раздел VII. Изпълнение на проекти по ПРСР по общини

7.1. Оценка на усвоените средства по мерки за развитие и диверсификация на селските райони

Задачи, обхват и методология на анализа на усвояването на европейските средства

Съгласно техническата спецификация (заданието) на „Социално-икономически анализ на развитието на селските райони“, анализът на усвояването на европейските средства следва да установи:

- Наличието на териториална концентрация на европейско финансиране;
- Наличието на територии с минимално усвояване на европейски средства – т.нар. „бели петна“;
- Възможности за намаляване на териториалния дисбаланс в развитието на районите чрез подобрене на териториалното разпределяне на европейските средства;
- Поуки от прилагането и насоки за подобряване на управлението на средствата за социално-икономическо развитие на селските райони от Общата селскостопанска политика.

Първата и втората задача са свързани с анализ на минало прилагане и усвояване на европейски средства (т.е. гледат назад във времето), докато третата и четвъртата задачи са насочени към идентифициране на възможности за подобряване на бъдещо прилагане (т.е. гледат напред във времето).

След проведени срещи с представители на Управляващия орган на Програмата за развитие на селските райони са уточнени следните детайли относно обхвата на заданието:

(1) Времева рамка: Предвид десетгодишния период на общия анализ (2008-2018 г.), анализът на усвояването на европейски средства на практика обхваща периода на прилагането на две програми за развитие на селските райони: ПРСР 2007–2013 г. и ПРСР 2014–2020 г.

(2) Териториален фокус: Изпълнението на ПРСР в селските райони на България: 231 общини през 2008 г., 232 общини през 2018 г.

(3) Мерки и схеми на ОСП: Настоящият анализ на усвояването на европейски средства се фокусира върху мерките от двете програми за развитие на селските райони, свързани с подобряване на качеството на живот и разнообразяване на селската икономика, описани в *Таблица 102*.

Таблица 102. Анализирани мерки от ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020г.

ПРСР 2007 – 2013 г.	
Мярка 311	Разнообразяване към неземеделски дейности
Мярка 312	Подкрепа за създаване и развитие на микропредприятия
Мярка 313	Насърчаване на туристическите дейности
Мярка 321	Основни услуги за населението и икономиката в селските райони
Мярка 322	Обновяване и развитие на населените места
ПРСР 2014-2020г.	
Под-мярка 6.4	Инвестиционна подкрепа за неземеделски дейности
Под-мярка 7.2	Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаб инфраструктура
Под-мярка 7.6	Проучвания и инвестиции, свързани с поддържане, възстановяване и подобряване на селата в селските райони

Под-мярка 6.4 теоретично попада в обхвата на настоящия анализ, но тъй като към този момент (октомври 2019 г.) няма информация за изплатени средства по нея, които да характеризират териториалното ѝ прилагане, тя не е разглеждана подробно.

За останалите мерки са използвани публично публикуваните данни за изпълнението на мерките от ПРСР на сайта на Държавен фонд „Земеделие“ – Разплащателна агенция. Съответно за под-мерки 7.2. и 7.6 са използвани данните за платени проекти до месец май 2019 г.⁹⁸

За анализа на териториалното прилагане на посочените мерки от ПРСР е извършен пространствен анализ в ГИС среда⁹⁹:

⁹⁸ <http://iacs-online.dfz.bg/apex/f?p=100:43:3939845862188156::NO::>

⁹⁹ ГИС – географска информационна система. Използвана е програма MapInfo Professional 12.0.

Стъпка 1. Анализирано е пространственото разпределение на проектите на ниво община – селски район по следните показатели:

- общ брой проекти по съответната мярка за общината-селски район;
- обща сума на изплатената субсидия;
- среден размер на изплатената субсидия на проект в съответната община-селски район.

Стъпка 2. На тази база са идентифицирани общините-селски райони, съгласно двете поставени задачи:

- Общини, с концентрация на европейско финансиране, измерена чрез стандартно отклонение (Std.Dev.) по показателя „обща сума на изплатена субсидия“;
- Общини, в които няма нито един изпълнен проект по съответната мярка.

Стъпка 3. Анализ на териториалното прилагане на съответната мярка съобразно европейската типология на районите – предимно селски и междинни. Предимно градски район в България е само област София-град, поради което не попада в обхвата на настоящия анализ.

Стъпка 4. Получените резултати са сравнени със заложените цели и показатели за резултат на мярката при програмиране и с оглед извеждане на поуки от досегашното прилагане и препоръки за бъдещото програмиране.

Стъпка 5. Сходните мерки от двата програмни периода са групирани както следва:

А. Мерки за насърчаване и подпомагане на неземеделски бизнес в селските райони (бизнес мерки): мярка 311, мярка 312, мярка 313 и под-мярка 6.4.

В. Мерки за подобряване на инфраструктурата и услугите в селските райони (инфраструктурни мерки): мярка 321, мярка 322, под-мярка 7.2. и под-мярка 7.6

Стъпка 6. Анализите от Стъпка 1 до Стъпка 3 са извършени по групи мерки (А) и (В).

Стъпка 7. Статистически анализ (корелационен и пространствен регресионен анализ) на показателите, свързани и/или определящи усвояването на европейските средства по ПРСР от 2008 до 2019 г.

Стъпка 8. Извеждане на поуки от досегашното прилагане на мерките за подобряване на качеството на живот и разнообразяване на селската икономика

Стъпка 9. Формулиране на препоръки на база извършения анализ.

Представянето на анализа е структурирано, съгласно разпределението на мерките в Стъпка 5. Първо са анализирани мерките за насърчаване на неземеделския бизнес, след което мерките за подобряване на инфраструктурата и услугите.

С оглед на изясняване на усвояването на инвестиционно подпомагане по ПРСР в изследвания период е извършен допълнителен пространствен анализ на усвояването на средствата по мерките за конкурентоспособност на селското стопанство – м.111, 112, 121, 123 от ПРСР 2007-2013 г. и м.4.1 и 4.2 от ПРСР 2014-2020 г. За тази група мерки също е извършен статистически анализ (корелационен и пространствен регресионен анализ) за да се определят показателите, свързани и/или определящи тяхното усвояване. Резултатите са използване във формулирането на общите изводи и препоръки.

Мерки за насърчаване и подпомагане на неземеделски бизнес в селските райони

Териториално прилагане на мярка 311 „Разнообразяване към неземеделски дейности“

Цели. Основните цели на мярката са насочени към насърчаване на разнообразяването към неземеделски дейности; създаването на възможности за заетост и повишаване на доходите в селските райони; както и на развитието на интегриран туризъм в селските райони.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане във всички 231 общини селски райони в България. В процесът на програмиране не е заложена териториална цел или приоритетни райони или общини.

Програмиран бюджет. Началното разпределение на бюджета по ПРСР 2007-2013г. планира 141 957 067 евро за мярка 311. В окончателния бюджет по програмата, бюджета за мярка 311 е намален до 74 954 167 евро. Действително извършените публични разходи по мярката са едва 52.80% от първоначално планираните (Ex-post оценка, 2018).

Териториално прилагане

Териториалното прилагане на мярка 311 е представено на *Фигура 92*. През целият период на изпълнение на ПРСР 2007-2013 г., който на практика продължи до

края на 2015 г., са подкрепени 448 проекта в 163 общини, или 71% от всички общини селски райони (*Таблица 103*).

Средният брой финансирани проекти на община е 2.8 броя. Най-голям е броят на общините, които имат между 1 и 5 проекта. В 28 общини са финансирани и изплатени между 5 и 10 проекта. В една община (Гърмен) има 21 изпълнени проекта по тази мярка. Данните за една община (Георги Дамяново) сочат наличието на един проект, но посочената изплатена сума е с отрицателен знак (наложени санкции?). Общините, в които няма изпълнени проекти по мярка 311 са 69.

Средната стойност на общо изплатената субсидия на община по мярка 311 е 868 935 лв. (Фигура 93). Преобладаваща част от общините (103 бр.) са с обща субсидия под тази средна стойност, а 40 общини са в границите на едно стандартно отклонение над тази стойност. Най-голямо е насищането в 17-те общини, в които общо изплатената субсидия е в границите на две стандартни отклонения над средната.

- **Общините „бели петна“ по мярка 311 са 69 (*Таблица 104*).**
- **Общините с най-високи стойности на финансиране по мярка 311 са 17 (*Таблица 105*).**

Териториално разпределение на мярка 311, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините „бели петна“ по мярка 311, съгласно европейската типология „Селски-градски райони“, е както следва: 46 общини са междинни райони и 23 общини са предимно селски райони (*Таблица 103*).

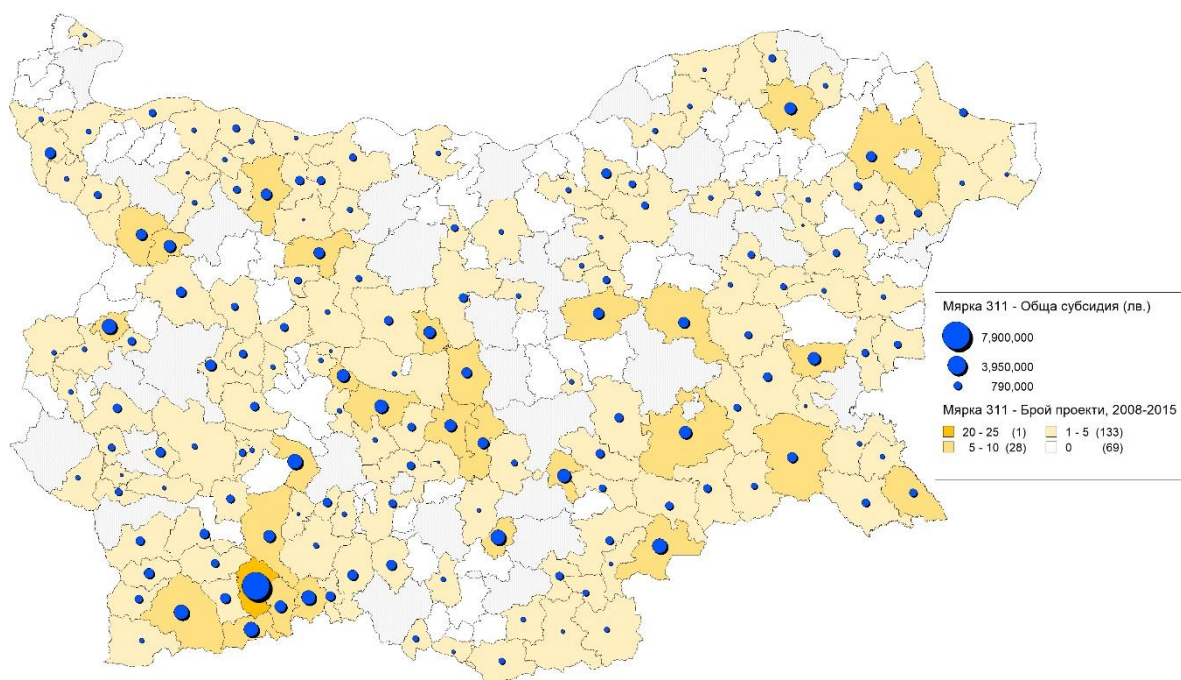
Разпределението на общините с европейско финансиране по мярка 311, съгласно европейската типология, е 122 общини междинни райони и 41 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 2.9 проекта, докато общините – предимно селски райони имат средно по 2.5 проекта. Съответно средната стойност на общо изплатената субсидия по мярка 311 в общините-междинни райони е по-висока от тази в общините-предимно селски райони (888685 лв. към 808728 лв.

Таблица 103. Териториално изпълнение на мярка 311

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини без проекти, брой	69	46	23
Общини с проекти, брой	163	122	41
Общ брой проекти	448	352	93
Среден брой проекти/община	2.8	2.9	2.5
Общо изплатена субсидия, лв.	139 898 483	108 419 614	30 731 659
Среден размер субсидия/община	868 935	888 685	808 728

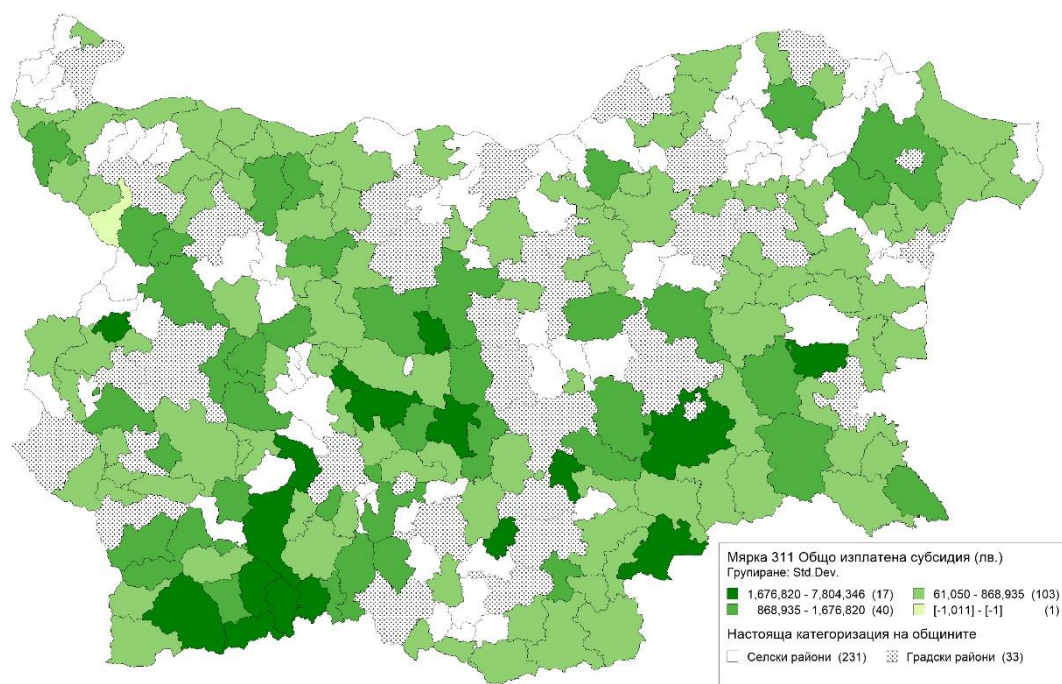
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 92. Мярка 311: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 93. Мярка 311: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на 1 и 2 стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 104. Общини без проекти по мярка 311 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Бургас	Руен
Благоевград	Белица
Добрич	Крушари, Тервел, Шабла
Габрово	Трявна
Хасково	Симеоновград
Кюстендил	Трекляно
Кърджали	Ардино, Джебел, Черноочене
Монтана	Брусарци, Медковец, Якимово
Пазарджик	Белово, Лесичово, Панагюрище
Пловдив	Лъки, Садово, Кричим, Перушица, Стамболийски, Куклен, Сопот
Перник	Ковачевци
Плевен	Белене, Гулянци, Долна Митрополия, Левски, Пордим
Разград	Завет, Исперих, Самуил, Цар Калоян
Русе	Борово, Иваново, Сливо поле, Ценово
София-област	Годеч, Драгоман, Костинброд, Правец, Златица, Чавдар, Челопеч
Шумен	Венец, Каолиново, Никола Козлево
Силистра	Кайнарджа

Сливен	Твърдица
Смолян	Мадан, Неделино
Стара Загора	Мъглиж, Гурково
Търговище	Антоново, Омуртаг
Варна	Аврен, Белослав, Бяла, Ветрино, Девня
Видин	Бойница, Брегово, Грамада, Кула, Ружинци
Враца	Мездра, Роман, Полски Тръмбеш, Сухиндол

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 105. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 311

Област	Общини
Благоевград	Гърмен, Сатовча, Сандански, Хаджидимово
Бургас	Айтос
Ловеч	Априлци
Пазарджик	Велинград, Септември
Пловдив	Брезово, Хисаря
София-област	Копревщица, Сливница
Смолян	Доспат
Стара Загора	Опан
Хасково	Минерални бани, Свиленград
Ямбол	Тунджа

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на мярка 312 „Подкрепа за създаване и развитие на микропредприятия“

Цели. Основните цели на мярката са насочени към насърчаване на растежа и създаване на нови работни места в неземеделски микропредприятия, както и към насърчаване на предприемачеството и развитието на интегриран селски туризъм в селските райони.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане във всички 231 общини селски райони в България. В процесът на програмиране не е заложена териториална цел, но е изключена възможността за подпомагане на туристически дейности в населени места и курортни селища с развит масов туризъм.

Програмиран бюджет. Началното разпределение на бюджета по ПРСР 2007-2013г. планира 135034098 евро за мярка 312. В окончателния бюджет по програмата, бюджета за мярка 312 е намален до 109866666 евро. Действително извършените публични разходи по мярката са 81.36% от първоначално планираните (Ex-post оценка, 2018).

Териториално прилагане

Териториалното прилагане на мярка 312 е представено на *Фигура 94*. До края на 2015г., когато официално приключват плащанията по ПРСР 2007-2013 г., са подкрепени 756 проекта в 185 общини, или 80% от всички общини-селски райони.

Средният брой финансирани проекти на община е 4.1 броя. Най-голям е броят на общините, които имат между 1 и 5 проекта – общо 131 общини. В 49 общини са финансирани и изплатени между 5 и 15 проекта. Три от общините с над 10 проекта (Мъглиж, Твърдица и Трявна) по мярка 312, не са имали нито един финансиран проект по мярка 311. В четири общини (Априлци, Дряново, Сапарева баня, Хаджидимово) са финансирани между 15 и 25 проекта. Както и при мярка 311, в община Гърмен има значително повече изпълнени проекта - 32. Общините, в които няма изпълнени проекти по мярка 312 са 46.

Средната стойност на изплатената субсидия на община по мярка 312 е 1134730 лв. (*Фигура 95*). Преобладаваща част от общините (126 бр.) са с обща субсидия под тази средна стойност, а 41 общини са в границите на едно стандартно отклонение над тази стойност. Най-голямо е насищането в 17-те общини, в които общо изплатената субсидия е в границите на две стандартни отклонения над средната. Отново има една община (Хитрино), в която се отчита проект, но посочената сума е с отрицателен знак (санкции / възстановяване?).

- **Общините „бели петна“ по мярка 312 са 46 (Таблица 107).**
- **Общините с най-високи стойности на финансиране по мярка 311 са 17 (Таблица 108).**

Териториално разпределение на мярка 312, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините „бели петна“ по мярка 312, съгласно европейската типология, е както следва: 33 общини са междинни райони и 13 общини са предимно селски райони (*Таблица 106. Териториално изпълнение на мярка 312*).

Разпределението на общините с европейско финансиране по мярка 312, съгласно европейската типология, е 135 общини междинни райони и 50 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 4.4 проекта,

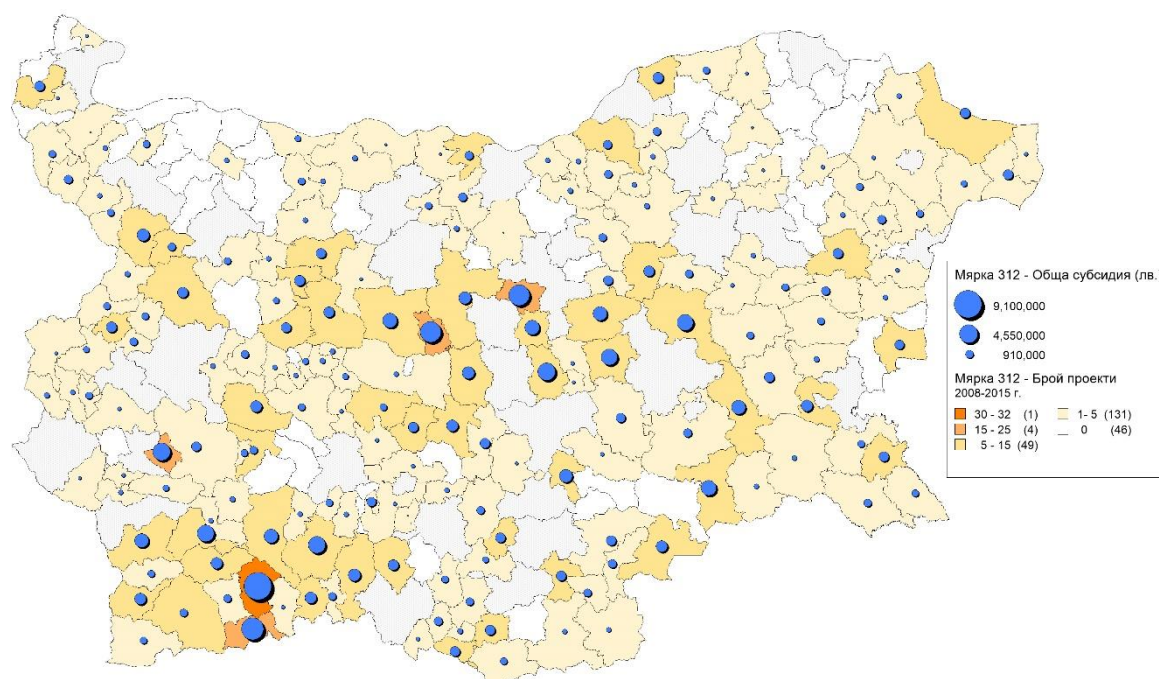
докато общините – предимно селски райони имат средно по 3.3 проекта. Съответно средната стойност на общо изплатената субсидия по мярка 312 в общините-междинни райони е по-висока от тази в общините-предимно селски райони (1234349 лв. към 867752 лв.)

Таблица 106. Териториално изпълнение на мярка 312

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини без проекти, брой	46	33	13
Общини с проекти, брой	185	135	50
Общ брой проекти	756	589	167
Среден брой проекти/община	4.1	4.4	3.3
Общо изплатена субсидия, лв.	208 790 412	165 402 801	43 387 611
Среден размер субсидия/община	1 134 730	1 234 349	867 752

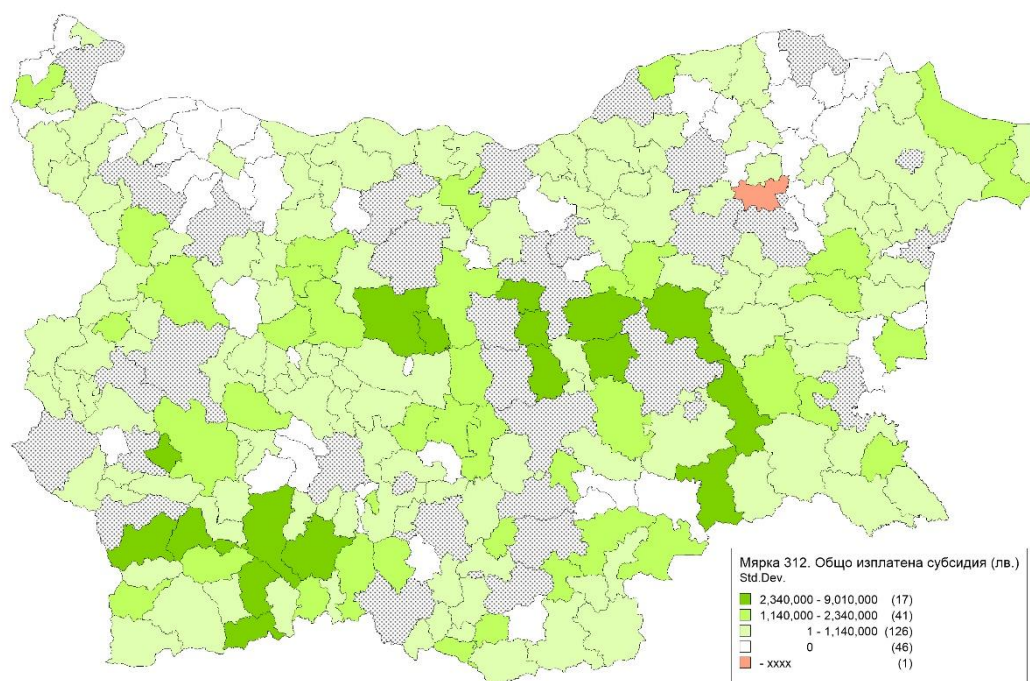
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 94. Мярка 312: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 95. Мярка 312: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 107. Общини без проекти по мярка 312 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Бургас	Поморие
Варна	Белослав, Бяла
Велико Търново	Лясковец, Полски Тръмбеш, Сухиндол
Видин	Бойница, Брегово, Макреш
Враца	Борован, Бяла Слатина, Криводол, Козлодуй, Мизия
Добрич	Тервел
Кюстендил	Бобов дол
Кърджали	Момчилград
Монтана	Брусарци, Бойчиновци, Вълчедръм, Лом, Якимово
Пазарджик	Белово, Лесичово, Септември
Пловдив	Лъки, Кричим, Стамболийски, Сопот, Раковски
Плевен	Долна Митрополия, Долни Дъбник
Разград	Завет, Кубрат, Самуил
Силистра	Алфатар, Дулово, Кайнарджа, Ситово

София-област	Ботевград, Челопеч
Стара Загора	Гълъбово
Шумен	Каолиново, Каспичан, Нови пазар
Хасково	Симеоновград, Тополовград

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 108. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 312

Област	Общини
Благоевград	Гърмен, Разлог, Симитли, Хаджидимово
Велико Търново	Елена
Габрово	Дряново, Трявна
Кюстендил	Сапарева баня
Ловеч	Априлци, Троян
Пазарджик	Батак, Велинград
Сливен	Котел, Твърдица
Стара Загора	Мъглиж
Ямбол	Елхово, Стралджа

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на мярка 313 „Насърчаване на туристическите дейности“

Цели. Основните цели на мярката са насочени към насърчаване на растежа на доходите и създаването на заетост в селските райони чрез подпомагане развитието на интегриран селски туризъм; и разнообразяване и подобряване на туристическата инфраструктура, атракциите и съоръженията за посетители в селските райони.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане в общините селски райони, които имат население под 10 000 човека към 31.12.2005 г. Това са 103 общини, списъкът на които е приложен в наредбата за прилагане на мярката.

Програмиран бюджет. Началното разпределение на бюджета по ПРСР 2007-2013г. планира 30601608 евро за мярка 313. В окончателния бюджет по програмата, бюджета за мярка 313 е намален до 23937500 евро. Действително извършените публични разходи по мярката са 78.22 % от първоначално планираните (Ex-post оценка, 2018).

Териториално прилагане.

Териториалното прилагане на мярка 313 е представено на *Фигура 96*. През целият период на изпълнение на ПРСР 2007-2013 г. са подкрепени 187 проекта в 77 общини, или 75% от всички 103 целеви общини по мярката (Таблица 109).

Средният брой финансирани проекти на община е 2.4 броя. Най-голям е броят на общините, които имат между 1 и 5 проекта – 69 общини. В две от общините с по един проект, проектите реално не са получили финансиране по тях (Годеч и Крушари). В шест общини са финансирани и изплатени между 5 и 9 проекта. Две общини (Стрелча и Неделино) имат между 10 и 19 проекта. Общините, в които няма изпълнени проекти по мярка 313 и попадат в целевия обхват (т.е. към 2005 г. са имали население под 10000 човека) са 26.

Средната стойност на общо изплатената субсидия на община по мярка 313 е 590772 лв. (Фигура 97). Преобладаваща част от общините (54 бр.) са с обща субсидия под тази средна стойност. Общините в границите на едно стандартно отклонение над тази стойност са 15. Най-голямо е насищането в шест общини, в които общо изплатената субсидия е в границите на две стандартни отклонения над средната.

- **Целевите общини без финансиране по мярка 313 са 26 (Таблица 110).**
- **Общините с най-високи стойности на финансиране по мярка 313 са шест (Таблица 111).**

Териториално разпределение на мярка 313, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините без проекти по мярка 313, съгласно европейската типология, е както следва: 19 общини са междинни райони и 7 общини са предимно селски райони (Таблица 109).

Разпределението на общините с европейско финансиране по мярка 313, съгласно европейската типология, е 47 общини междинни райони и 30 общини предимно селски райони. По мярка 313, за разлика от мерки 311 и 312, общините – междинни райони имат по-нисък среден брой проекти (2.2 броя) в сравнение с общините – предимно селски райони, които имат средно по 2.7 проекта. Съответно

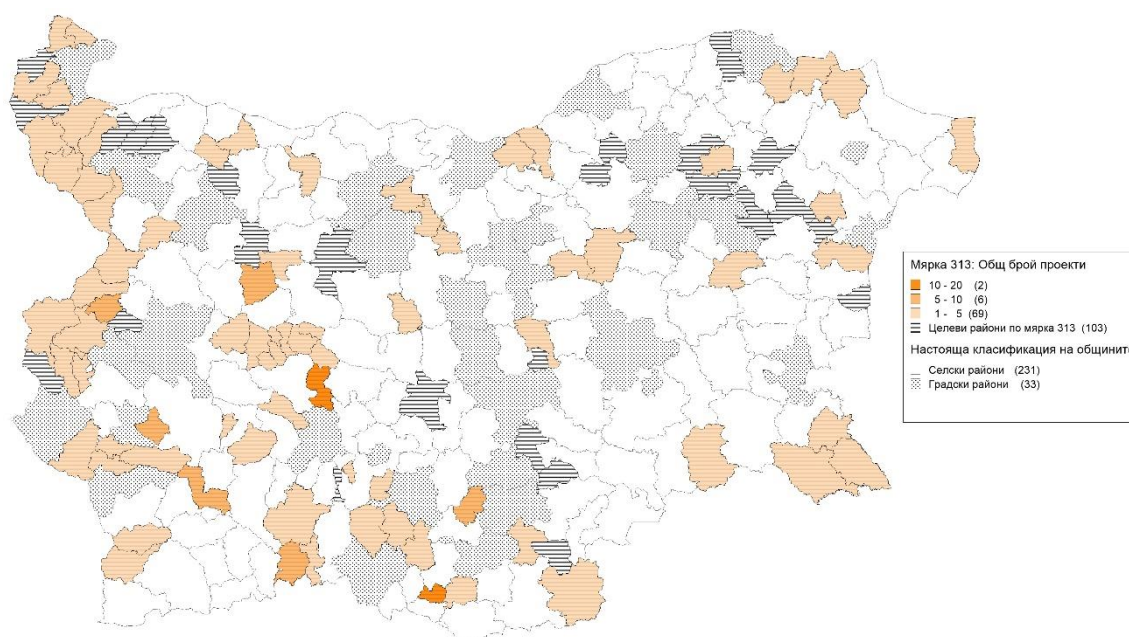
средната стойност на общо изплатената субсидия по мярка 313 в общините-междинни райони е по-ниска от тази в общините-предимно селски райони (540800 лв. към 669061 лв.)

Таблица 109. Териториално изпълнение на мярка 313

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Целеви общини	103	66	37
Общини без проекти, брой	26	19	7
Общини с проекти, брой	77	47	30
Общ брой проекти	187	105	82
Среден брой проекти/община	2.4	2.2	2.7
Общо изплатена субсидия, лв.	45 489 418	25 417 589	20 071 829
Среден размер субсидия/община	590772	540 800	669 061

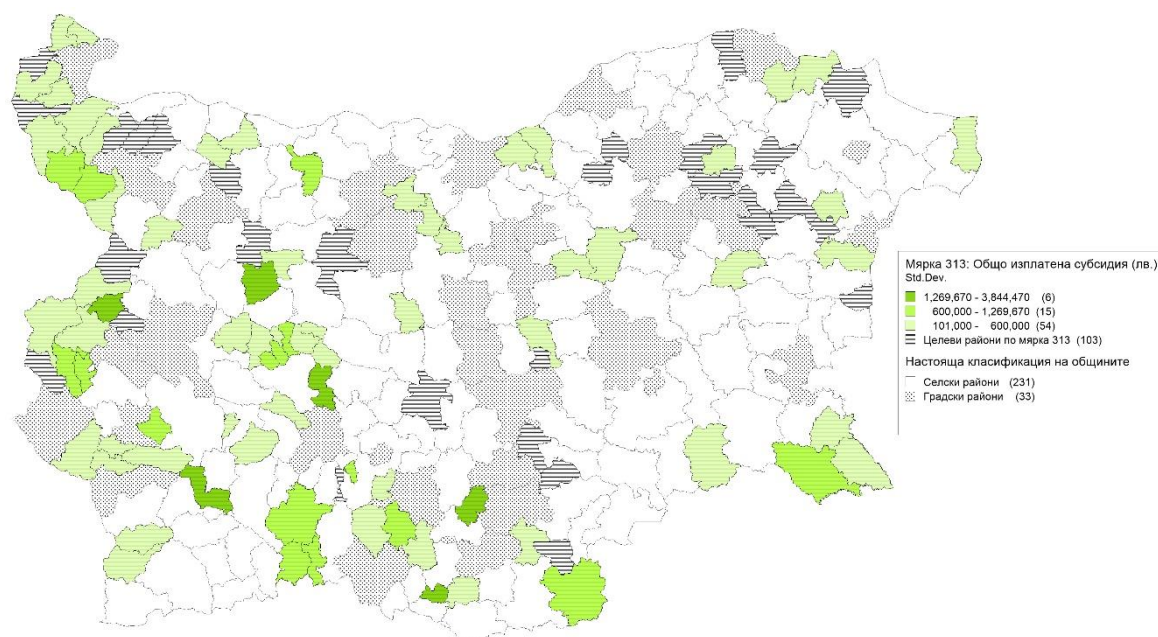
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 96. Мярка 313: Целеви общини и териториално прилагане по брой проекти по общини.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 97. Мярка 313: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 110. Целеви общини без проекти по мярка 313 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Варна	Бяла, Ветрино, Девня
Видин	Бойница, Макреш
Враца	Борован, Роман
Кюстендил	Трекляно
Ловеч	Угърчин
Монтана	Брусарци, Медковец, Якимово
Пловдив	Брезово, Кричим
Разград	Самуил, Цар Калоян
Силистра	Ситово
София-област	Божурище
Стара Загора	Опан, Николаево
Търговище	Опака
Хасково	Маджарово, Симеоновград
Шумен	Хитрино, Каспичан, Никола Козлево

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 111. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 313

Област	Общини
Благоевград	Белица
Пазарджик	Стрелча
София-област	Правец, Сливница
Смолян	Неделино
Хасково	Минерални бани

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на под-мярка 6.4 „Инвестиционна подкрепа за неземеделски дейности” от ПРСР 2014-2020 г.

Цели. Основните цели на под-мярката са насочени към насърчаване на заетостта, разкриване на нови и запазване на вече съществуващите работни места; намаляване на сезонните колебания в заетостта; насърчаване развитието на неземеделски дейности в селските райони; и насърчаване на инвестиционните дейности и подкрепа за развитие на технологиите в областта на „зелената икономика“, включително на енергия от ВЕИ за собствено потребление.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане във всички 232 общини селски райони в България. В процесът на програмиране са изключени подпомагането на туристически обекти и развитие на туристически услуги в курортни комплекси и населени места по черноморското крайбрежие и в планинските курорти с развит масов туризъм.

Териториално прилагане.

Териториалното прилагане на под-мярка 6.4 все още не може да бъде оценено, тъй като към май 2019 г. информацията от ДФЗ не отчита договорирани или платени проекти по тази мярка.

Отчитайки, че последните проекти за развитие на неземеделския бизнес в селските райони по ПРСР са приключени и платени към декември 2015г., периода без подпомагане на неземеделския бизнес е почти 4 години. Като се вземе предвид, че програмният период 2014 – 2020 г. официално приключва следващата година, то е много вероятно целите на тази под-мярка да не бъдат постигнати.

Намаляването на първоначално планирания бюджет по под-мярката може да подпомогне усвояването на средствата по ПРСР 2014-2020 г., но ще е изключително неблагоприятно за целите на диверсификация на бизнес дейностите и създаването на работни места.

Анализ на усвояването на средствата по всички мерки за диверсификация на дейността и подпомагане на неземеделския бизнес в селските райони

В тази част е анализирано съвместното прилагане на трите мерки, насочени към насърчаване развитието на бизнеса (311, 312 и 313) от ПРСР 2007 – 2013 г., предвид липсата на финансирани проекти по под-мярка 6.4 от ПРСР 2014 – 2020 г. Тъй като през разглеждания десет-годишен период местните инициативни групи (МИГ) по подхода Лидер също са подпомагали дейности за диверсификация на бизнеса в селските райони, в анализа са добавени данни за подпомогнатите проекти и усвоено финансиране и по трите мерки през МИГ (4-311, 4-312, 4-313).

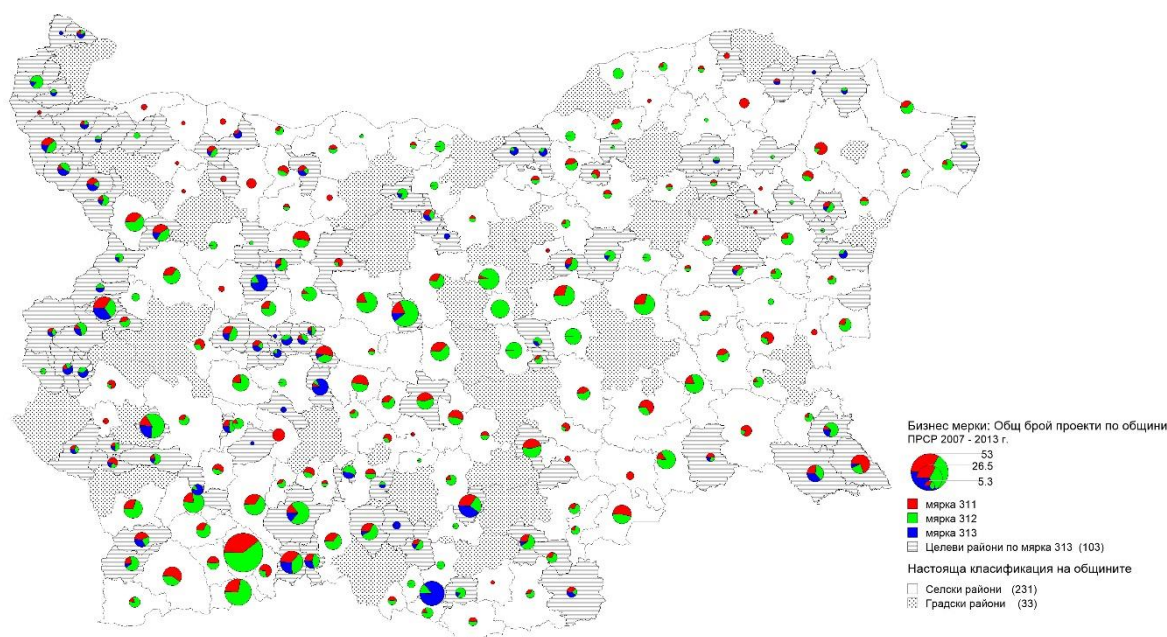
Общ брой проекти за диверсификация на бизнеса – мерки 311, 312 и 313

Визуализацията на съвкупното прилагане на бизнес мерките в селските райони (Фигура 98) подпомага обобщаването на следните проявления:

- Преобладаващата част от селските райони са обхванати от бизнес мерките по ПРСР 2007-2013г., въпреки че броя на подпомогнатите проекти се различава значително между отделните общини.
- Една община (Гърмен) се откроява със значително по-висок брой на подпомогнати проекти спрямо останалите общини.
- Наблюдава се струпване на общини с по-висок брой подкрепени проекти в Югозападен и Южен-Централен район за планиране и най-вече в общините от Рило-Родопския район.
- Друг географски район с общини с по-висок брой финансирани проекти по бизнес мерките е Стара планина, най-вече Централна Стара планина и Средна гора, но също и Западна Стара планина.
- Изключително слабо е подпомагането на бизнес мерки по цялото протежение на Дунавската равнина и до известна степен в Тракийската низина.

- По отношение на прилагането на отделните мерки, проектите по мярка 312 са водещи в преобладаващата част от общините. Въпреки това, има и единични общини, в които водещи са проектите по мярка 311 или мярка 313.
- Това разпределение има своето логично обяснение в общия брой на подпомогнати проекти по отделните мерки. Съотношението им на национално ниво е както следва: м.311 (352 проекта): м.312 (756 проекта): м.313 (187 проекта).

Фигура 98. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. – мярка 311, мярка 312 и мярка 313: Общ брой финансирани проекти.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Общ брой проекти за диверсификация на бизнеса по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313)

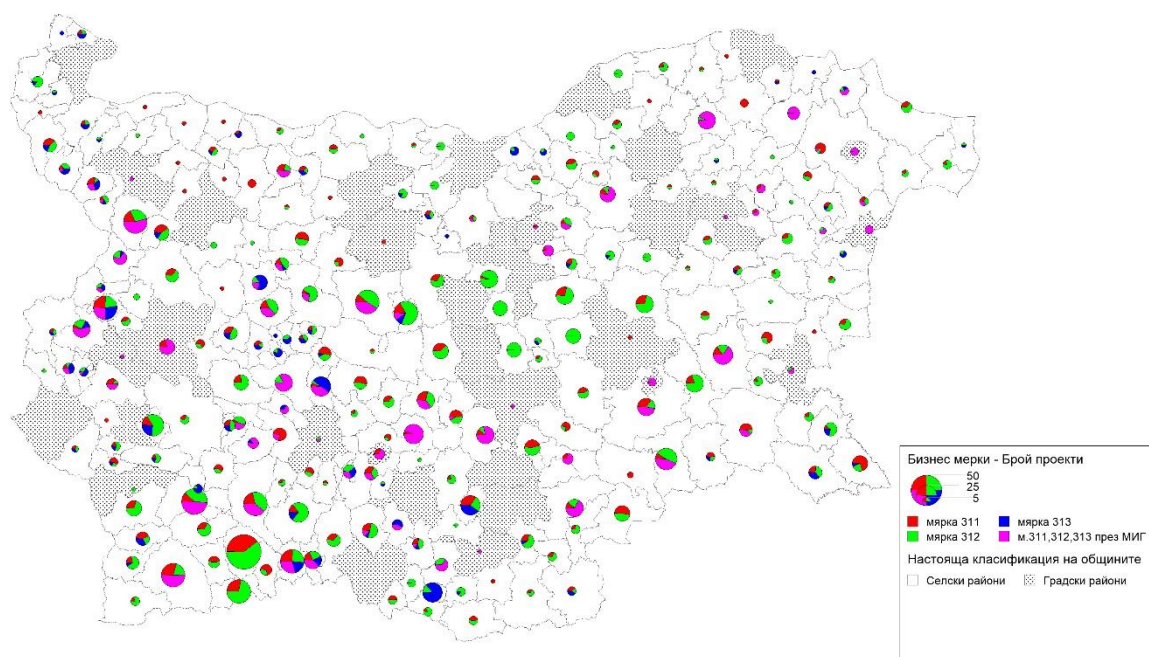
Включването на бизнес мерките, подпомогнати през МИГ подобрява разбирането на действителната ситуация за европейското финансиране на дейностите за диверсификация в селските райони. Фигура 99 представя общия брой проекти по основната ПРСР 2007-2013 г. и същите мерки, подпомогнати през стратегиите за местно развитие в 25-те МИГ, финансирани към онзи момент:

- На картата ясно се вижда, че в общините, в които се прилагат стратегии за местно развитие (СМР), броя на проектите, подпомогнати през МИГ

съответстват или надвишават значително броя на проектите, подпомогнати по основната програма.

- Бизнес проектите, подпомогнати през МИГ, повишават европейското финансиране към отделните бенефициенти особено в общините със СМР в Дунавската равнина и Тракийската низина, които са слабо подпомогнати по основната ПРСР.

Фигура 99. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Общ брой финансирани проекти.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

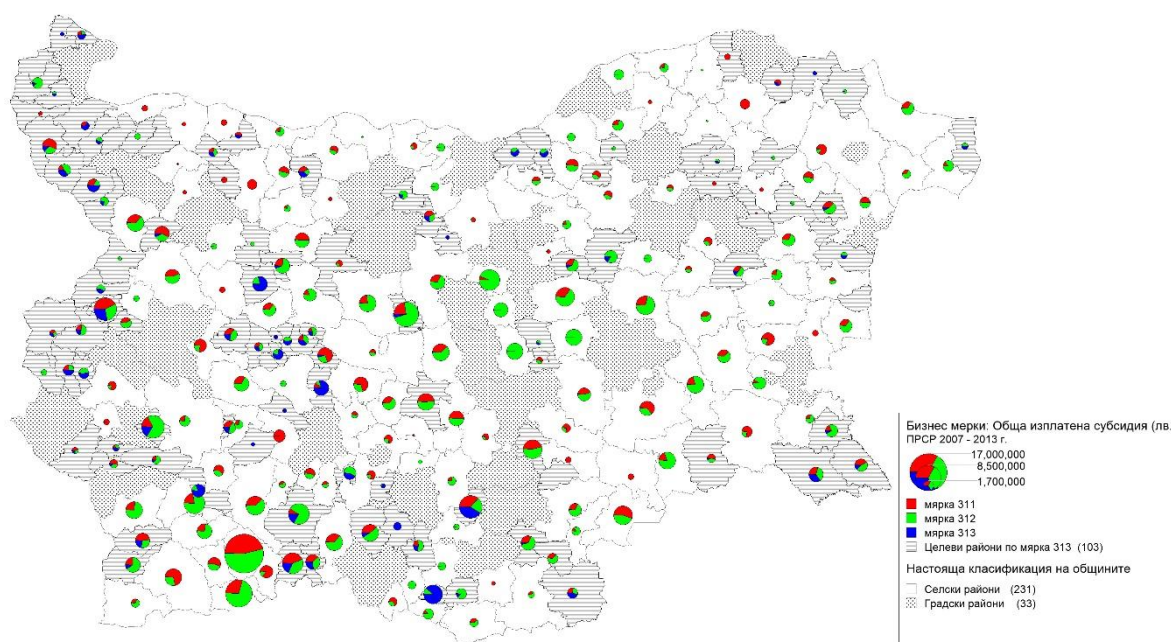
Общ размер на европейското финансиране за диверсификация на бизнеса – мерки 311, 312 и 313

Териториалното разпределение на общия размер на европейско финансиране по трите основни бизнес мерки на ПРСР 2007-2013 г. следва в голяма степен логиката на разпределението на подпомогнатите проекти (Фигура 100):

- Обхванати са преобладаващата част от общините в селските райони, макар и с различен размер на европейско финансиране.
- Община Гърмен отново се откроява на общата карта със значително по-висок размер на европейско финансиране.

- Общините с по-висок размер на европейско финансиране са разположени в Рило-Родопския район и Стара планина, т.е. преобладаващо планински територии.
- Европейското финансиране на бизнес проекти в равнинните райони на Дунавската равнина и Тракийската низина е сравнително по-ниско.

Фигура 100. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. – мярка 311, мярка 312 и мярка 313: Обща сума на изплатената субсидия по проекти.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Общ размер на европейското финансиране за диверсификация на бизнеса по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313)

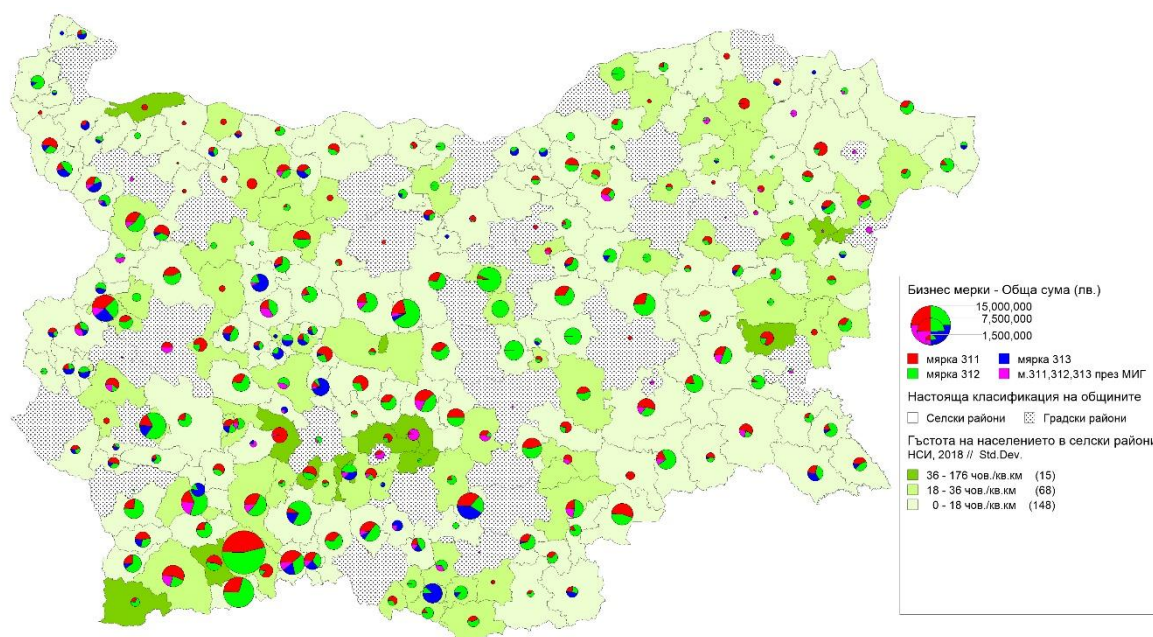
За разлика от значителния ефект по отношение на броя подпомогнати бизнес проекти през мерките, финансирани през СМР на местните инициативни групи, ефекта по отношение на общия размер на европейско финансиране е по-слаб (Фигура 101).

Въпреки това, в няколко общини от Дунавската равнина и Тракийската низина, финансирането на бизнес проекти през МИГ е основното европейско финансиране за диверсификация на дейностите.

Фигура 101 също така визуализира общия размер на европейско финансиране за бизнес проектите спрямо гъстотата на населението в селските райони.

При средна гъстота на населението от 36 човека/кв.км в селските райони, едва 15 от общините имат по-висока гъстота. Противно на очакванията за връзка между гъстотата на населението и развитието на бизнеса, при финансирането на бизнес мерките по ПРСР 2007-2013 г. не се наблюдава връзка между степента на европейско финансиране на бизнес проектите и гъстотата на населението.

Фигура 101. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Обща сума на изплатената субсидия по проекти и групиране на общините по средна гъстота на населението в селските райони.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Среден размер на финансиране на бизнес проекти по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313)

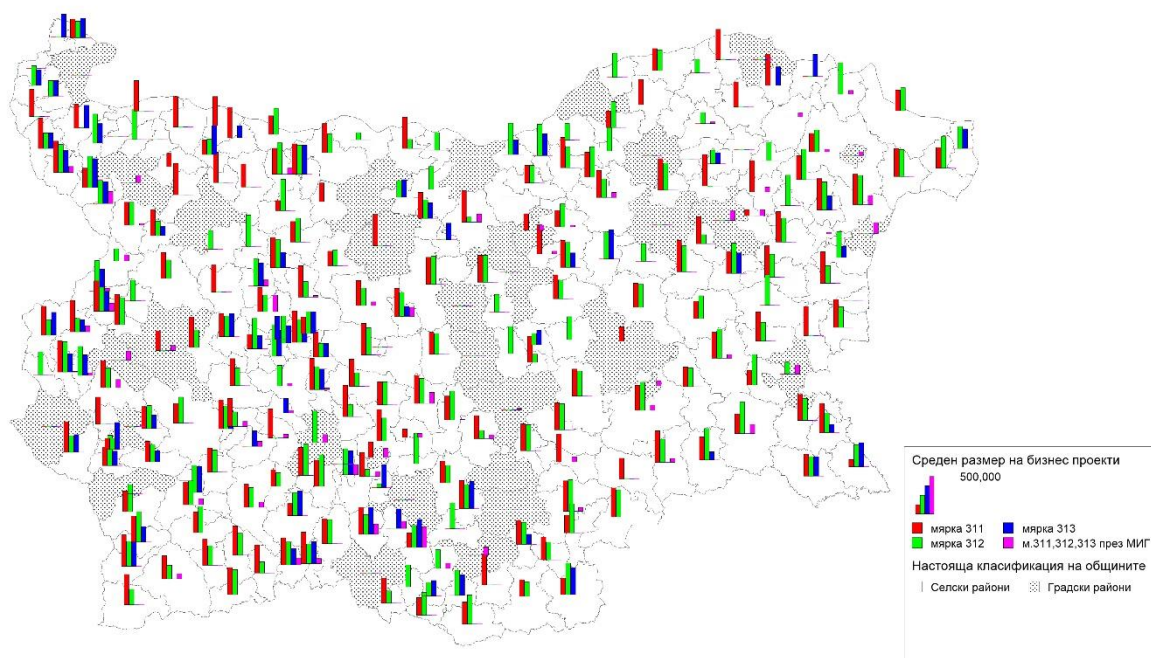
Средният размер на финансиране на бизнес проектите по разглежданите мерки е представен на *Фигура 102*. Визуализацията на териториалното разпределение на средния размер на финансираните бизнес проекти подпомага формулирането на следните обобщения:

- Средният размер на проектите, финансирани по мерки 311 и 312 по основната ПРСР е сравнително по-висок спрямо средния размер на проектите по останалите мерки.
- Не се наблюдава териториална диференциация на средния размер на финансираните проекти по тези мерки – т.е. и в районите със съсредоточаване

на проекти и финансиране, и в районите с минимален брой проекти и финансиране средния размер на проектите е сравним.

- При проектите по мярка 313 се наблюдава сравнително по-голямо разнообразие в средния размер на финансираните проекти, но отново не се регистрира териториално обособяване на проекти с по-висок или по-нисък среден размер на финансиране.
- Проектите финансирани през стратегиите за местно развитие са със сравнително по-нисък среден размер, въпреки че в различните МИГ средния размер на финансирани проекти също варира. По-ниският среден размер е заложен в изискванията на програмирането на СМР. По този начин се дава възможност да се финансират повече на брой местни проекти, което се установи на *Фигура 99*.

Фигура 102. Бизнес мерки по основната ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 311, 312 и 313) и през МИГ (мерки 4-311, 4-312 и 4-313): Среден размер на изплатената субсидия по проекти в съответната община-селски район.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Идентифициране на общини без европейско финансиране („бели петна“) и с концентрация на европейско финансиране по бизнес проектите на ПРСР 2007-2013 г.

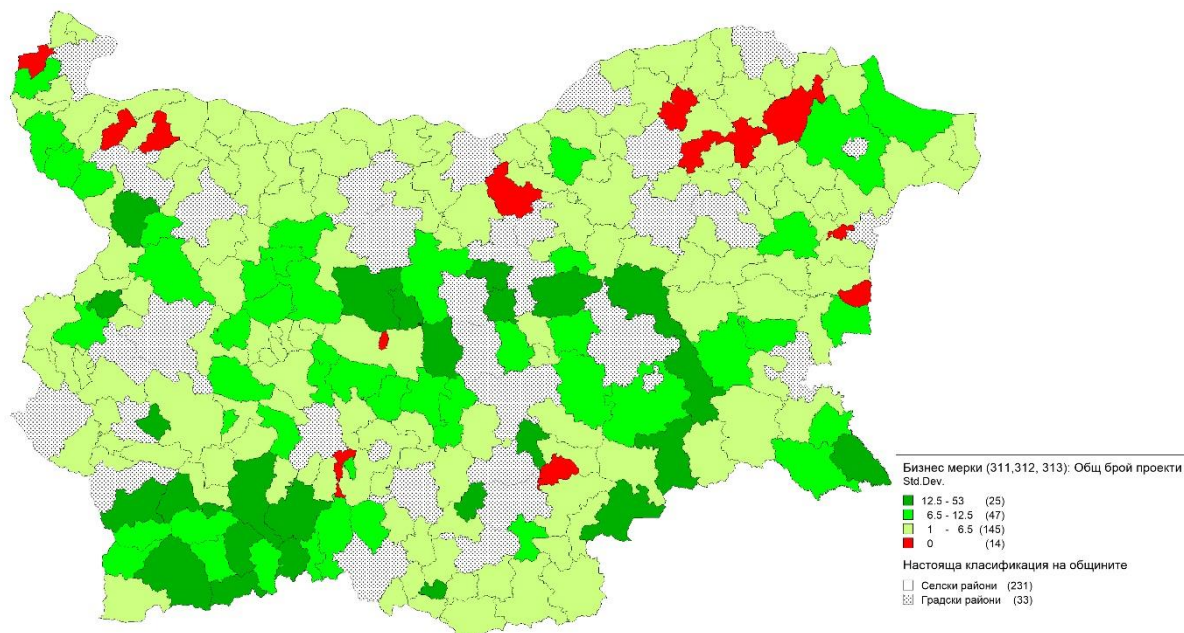
Идентификацията на двете групи общини – без европейско финансиране и с концентрация на финансиране е извършена на база брой проекти (*Фигура 103*) и обща сума на изплатена субсидия (*Фигура 104*).

- **Общини без финансиране по бизнес мерките (311, 312 и 313) са 14 (*Таблица 112*).**
- **Общините с концентрация на европейско финансиране по бизнес мерките (311, 312 и 313) са общо 27 – 25 по отношение на брой проекти и 22 по отношение на обща сума на изплатена субсидия (*Таблица 113*).**

Визуализацията на териториалното групиране на общините по брой проекти и общо изплатена субсидия на финансираните бизнес проекти подпомага формулирането на следните обобщения:

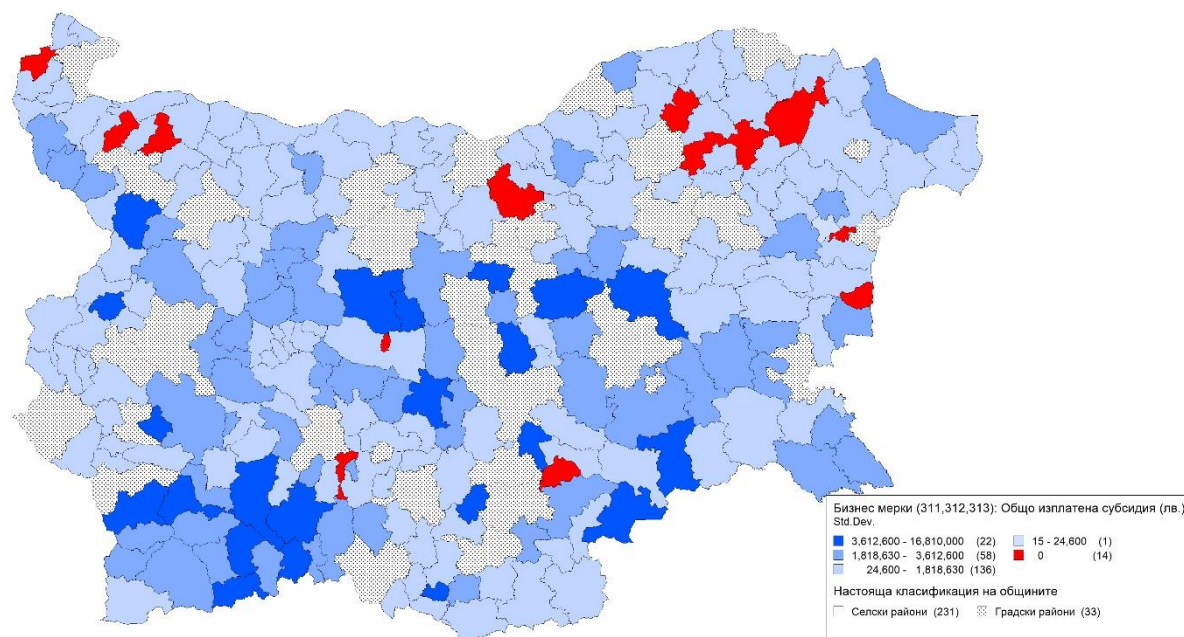
- Общините „бели петна“ за всички бизнес мерки са разположени в районите, които като цяло имат по-нисък брой проекти и европейско финансиране за диверсификация – Дунавски и Черноморски район, както и Пловдивска област.
- Четири от общините „бели петна“ по бизнес мерките са едни от най-малките по площ общини в България – Белослав, Кричим, Стамболийски и Сопот.
- Най-голямо насищане с европейско финансиране на бизнес мерки за неземеделски дейности се наблюдава в общините в планински райони – Рило-Родопския район, Централна Стара планина, Източни Родопи и Странджа.

Фигура 103. Групиране на общините, съгласно общия брой финансирани проекти по бизнес мерките от основната ПРСР 2007 -2013 г. (мярка 311, мярка 312 и мярка 313). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 104. Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия по бизнес мерките от основната ПРСР 2007 -2013 г. (мярка 311, мярка 312 и мярка 313). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 112. Общини без проекти – „бели петна“ по бизнес мерките 311, 312 и 313 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Варна	Белослав, Бяла
Видин	Бойница
Велико Търново	Полски Тръмбеш
Монтана	Брусарци, Якимово
Пловдив	Кричим, Стамболийски, Сопот
Разград	Завет, Самуил
Шумен	Каолиново
Добрич	Тервел
Хасково	Симеоновград

Източник: Собствени изчисления по данни наДФЗ.

Таблица 113. Общини с най-високо насищане с европейско финансиране по бизнес мерки 311, 312 и 313 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Общини	
	по брой проекти	по обща субсидия
Бургас	Царево	
Благоевград	Гърмен, Разлог, Сандански* , Симитли, Хаджидимово	Гърмен, Разлог, Симитли, Хаджидимово
Габрово	Дряново, Трявна*	Дряново
Хасково	Минерални бани, Свиленград	Минерални бани, Свиленград
Ямбол	Елхово, Стралджа*	Елхово
Кюстендил	Сапарева баня	Сапарева баня
Ловеч	Априлци, Троян	Априлци, Троян
Монтана	Берковица	Берковица
Пазарджик	Батак, Велинград	Батак, Велинград
Пловдив	-	Брезово*
София-област	Сливница	Сливница
Сливен	Котел	Котел
Смолян	Доспат, Неделино	Доспат, Неделино
Стара Загора	Опан, Павел баня*	Опан, Мъглиж*
Велико Търново	Елена	Елена

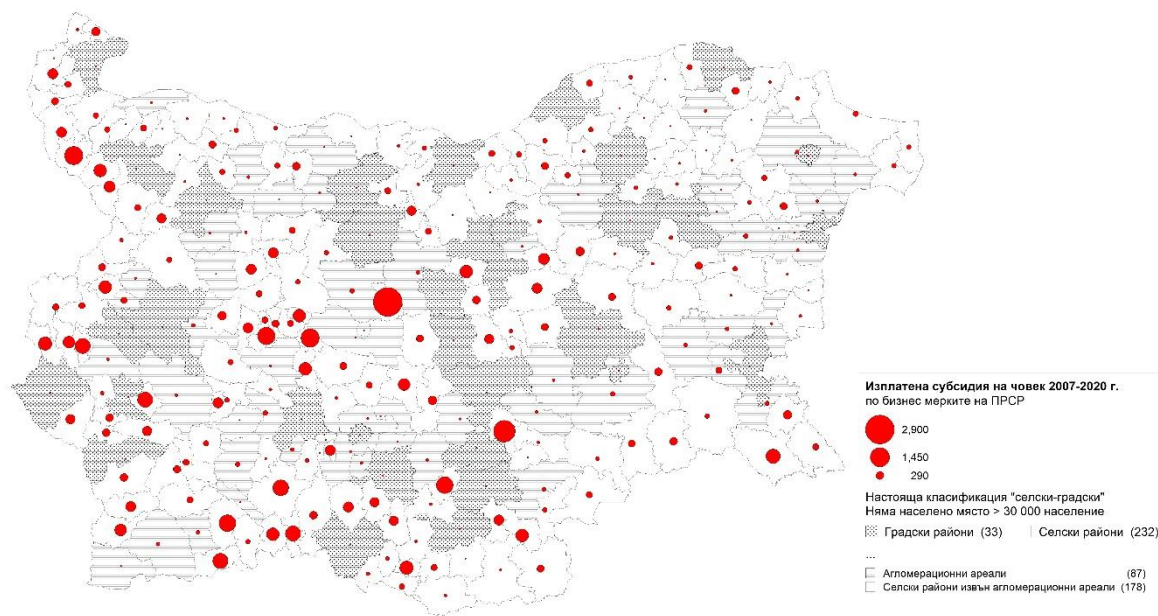
Източник: Собствени изчисления по данни наДФЗ.

Пояснение: ***Общините** с получен шрифт не попадат в групата с насищане на европейско финансиране по другия показател: например, община Сандански е в групата с концентрация на европейско финансиране на бизнес проекти по показател „брой проекти“, но не и по показател „обща сума на изплатена субсидия“.

Изплатена субсидия по бизнес мерките преизчислена на жител от община през 2018 г.

Изчисляването на изплатената субсидия на жител на община по бизнес мерките на ПРСР в периода от 2007 до 2020 г. разкрива териториално проявление сходно на териториалното проявление на общо изплатената субсидия по същите мерки. Същевременно, общините с най-висок размер на изплатена субсидия на жител се различават от общините с най-висока стойност на изплатена субсидия. Общините от Северна-централна, Североизточна и Югоизточна България имат минимално подпомагане на жител по бизнес мерките от ПРСР.

Фигура 105. Изплатена субсидия на жител в община през 2018 г. по бизнес мерките на ПРСР за периода 2007-2020 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Мерки за обновяване и подобряване на инфраструктурата и услугите в селските райони

В настоящата точка са анализирани следните мерки от ПРСР 2007-2013 г. и под-мерки от ПРСР 2014-2020г.:

- мярка 321 „Основни услуги за икономиката и населението в селските райони“

- мярка 322 „Обновяване и развитие на населените места“
- под-мярка 7.2 „Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби инфраструктура“
- под-мярка 7.6 „Проучвания и инвестиции, свързани с поддържане, възстановяване и подобряване на културното и природно наследство на селата“.

Териториално прилагане на мярка 321 „Основни услуги за икономиката и населението в селските райони“

Цели. Основните цели на мярката са насочени към подобряване на инфраструктурата и достъпа до услуги:

- пътната и водоснабдителна и канализационна инфраструктура;
- достъпа на населението до услуги: културни, спортни и свързани със свободното време и отдиха; социални услуги и по-специално този на децата и уязвимите групи от населението; както и услуги, свързани с информационните и комуникационните технологии.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане в общините селски райони в България. Инвестициите във ВиК инфраструктура са насочени към населени места с под 2000 еквивалент жители в селските райони.

Всички останали инвестиции в пътна, социална, културна, спортна и ИКТ инфраструктура и услуги са насочени към 178 общини селски райони, които не попадат в агломерационни ареали. Списъкът на общините селски райони (общо 53), които попадат в агломерационни ареали е представен в Таблица 114.

Таблица 114. Общини селски райони, които попадат в агломерационни ареали

Област	Община
Бургас	Айтос, Камено, Карнобат, Поморие, Созопол
Благоевград	Гоце Делчев, Петрич, Сандански
Добрич	Балчик, Добрич-селска
Габрово	Севлиево
Хасково	Харманли
Ямбол	Тунджа
Ловеч	Троян
Монтана	Лом
Пазарджик	Белово, Велинград, Панагюрище, Пещера, Септември
Пловдив	Карлово, Куклен, Марица, Първомай, Раковски, Родопи, Садово, Стамболийски, Сопот

Перник	Радомир
Плевен	Долни Дъбник, Долна Митрополия, Червен бряг
София - област	Божурище, Ботевград, Елин Пелин, Костинброд, Самоков
Шумен	Каспичан, Нови пазар
Силистра	Дулово
Сливен	Нова Загора
Стара Загора	Раднево, Чирпан
Търговище	Попово
Варна	Аврен, Аксаково, Белослав, Девня, Провадия
Враца	Бяла Слатина, Мездра
Велико Търново	Лясковец

Източник: Адаптирано, съгласно Наредба №25 от 29.07.2008г.

Програмиран бюджет. Началното разпределение на бюджета по ПРСР 2007-2013г. планира 370 138 897 евро за мярка 321. В окончателния бюджет по програмата, бюджета за мярка 321 е увеличен до 761 389 998 евро. Действително извършените публични разходи по мярката са 205.70% от първоначално планираните (Ex-post оценка, 2018).

Почти удвоения бюджет по мярката води до тясно фокусиране на изразходваните средства в изграждането на пътна инфраструктура и сгради и съоръжения за услуги, свързани със спорта, които удвояват първоначално планираните за тях индикатори (Ex-post оценка, 2018). Инвестициите за подобряване на водоснабдителната и канализационна инфраструктура отговарят на първоначално програмираните индикатори.

За съжаление, почти удвоения бюджет по мярка 321 не подпомага финансирането на културни, социални или ИКТ услуги. Напротив, първоначално програмираните индикатори са постигнати наполовина за културните услуги, едва на 15% за социалните услуги и на 27% за ИКТ услугите (Ex-post оценка, 2018).

Териториално прилагане

Териториалното прилагане на мярка 321 е представено на *Фигура 106*. През целият период на изпълнение на ПРСР 2007-2013 г., който на практика продължи до края на 2015 г., са подкрепени 567 проекта в 214 общини, или 93% от всички общини селски райони (Таблица 115).

Средният брой финансирани проекти на община е 2.7 броя. Най-голям е броят на общините, които имат между 1 и 2.99 проекта – общо 113. Три от общините с по един проект не са получили финансиране (оттеглени?/санкционирани?). В 89 общини

са финансирани и изплатени между 3 и 5.99 проекта. Най-голям брой проекти (между 6 и 9) има в 12 общини. Същевременно, в тези 12 общини средния размер на финансиране на проект е по-ниско от средното за останалите общини. При среден размер на проект във всички общини от 2728200 лв./проект, в тези 12 общини средния размер е 2013808 лв./проект.

Общините, в които няма изпълнени проекти по мярка 321 са 17; от тях 16 са общини в агломерационни ареали, които могат да инвестират само във ВиК инфраструктура в населени места под 2000 е.ж. през ПРСР, а останалите инфраструктурни инвестиции могат да бъдат финансирани по ОП „Регионално развитие“. На практика, община Трекляно е единствената община селски район без никакво финансиране по мярка 321.

Средната стойност на общо изплатената субсидия на община по мярка 321 е 6850399 лв. (Фигура 107). Преобладаваща част от общините (128 бр.) са с обща субсидия под тази средна стойност, а 50 общини са в границите на едно стандартно отклонение над нея. Най-голямо е насищането в 33 общини, в които общо изплатената субсидия е в границите на две стандартни отклонения над средната (*Таблица 117*). Областите с най-голям брой общини с насищане на европейско финансиране за изграждане на инфраструктура са Благоевград (6 общини), София-област (5 общини) и Хасково (3 общини).

- **Общините без финансиране по мярка 321 са 17** (*Таблица 116*).
- **Общините с най-високи стойности на финансиране по мярка 321 са 33** (*Таблица 117*).

Териториално разпределение на мярка 321, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините селски райони без финансиране по мярка 321, съгласно европейската типология, е както следва: 15 общини са междинни райони и 2 общини са предимно селски райони (*Таблица 115*).

Разпределението на общините с насищане на европейско финансиране по мярка 321, съгласно европейската типология, е 153 общини междинни райони и 61 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 2.7 проекта, а общините – предимно селски райони имат средно по 2.6 проекта. Същевременно, средната стойност на общо изплатената субсидия по мярка 321 в

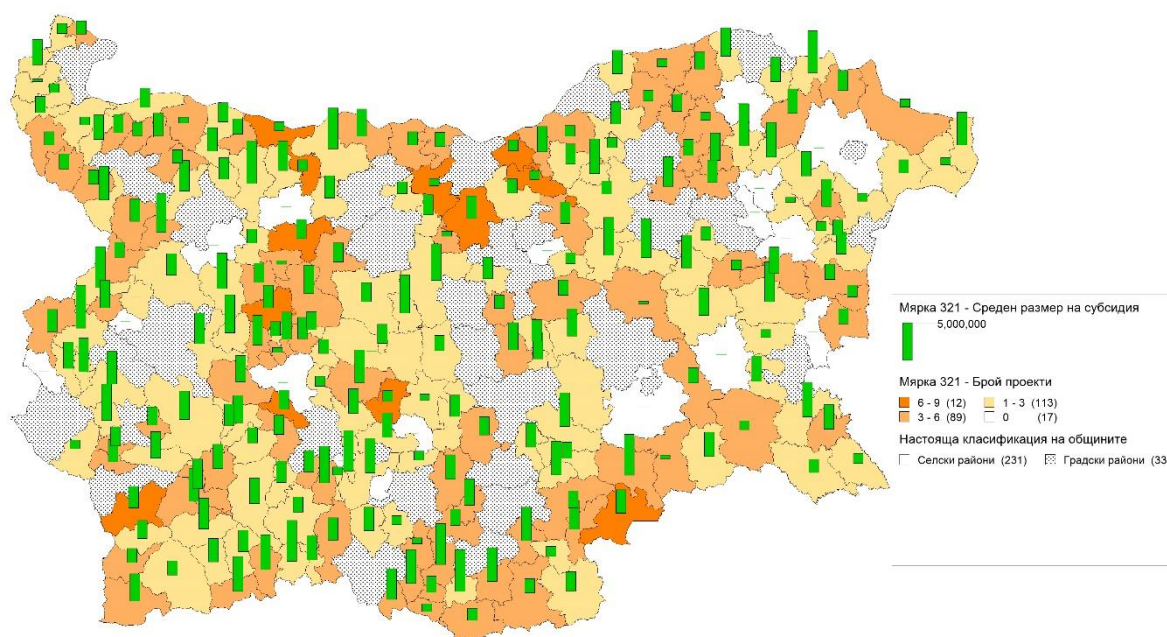
общините-междинни райони е по-ниска от тази в общините-предимно селски райони (6771657 лв. към 7046609 лв.).

Таблица 115. Териториално изпълнение на мярка 321

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини без проекти, брой	17	15	2
Общини с проекти, брой	214	153	61
Общ брой проекти	567	406	161
Среден брой проекти/община	2.7	2.7	2.6
Общо изплатена субсидия, лв.	1 459 134 985	1 029 291 865	429 843 119
Среден размер субсидия/община	6 850 399	6 771 657	7 046 609

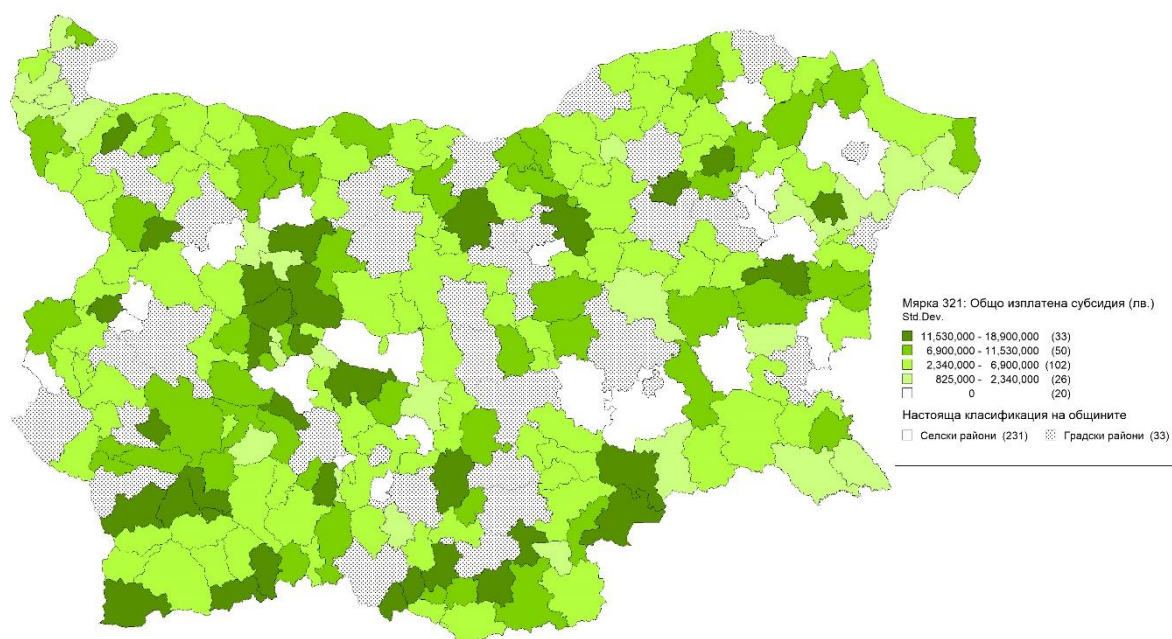
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 106. Мярка 321: Териториално прилагане по брой проекти и среден размер на изплатената субсидия на проект по общини.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 107. Мярка 321: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 116. Общини без проекти по мярка 321 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Бургас	Карнобат*, Поморие
Варна	Провадия
Враца	Мездра
Велико Търново	Лясковец
Добрич	Добрич-селска
Кюстендил	Трекляно
Пазарджик	Панагюрище
Пловдив	Куклен, Стамболийски, Раковски
Плевен	Червен бряг
Силистра	Дулово
София-област	Божурище
Шумен	Каспичан, Нови пазар
Ямбол	Тунджа

*Общините с **Получер ирифт** са общини в агломерационни ареали, и могат да инвестират само във ВиК инфраструктура в населени места под 2000 е.ж.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 117. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 321

Област	Общини
Благоевград	Белица, Петрич, Разлог, Сатовча, Симитли, Хаджидимово
Варна	Дългопол, Суворово
Велико Търново	Стражица, Павликени
Кюстендил	Сапарева баня
Кърджали	Ардино, Момчилград
Ловеч	Луковит, Тетевен
Монтана	Брусарци, Вършец
Пазарджик	Брацигово, Лесичово
Пловдив	Първомай, Хисаря
Разград	Лозница
София-област	Етрополе, Мирково, Правец, Пирдоп, Сливница
Смолян	Мадан, Рудозем
Хасково	Свиленград, Стамболово, Тополовград
Шумен	Венец

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на мярка 322 „Обновяване и развитие на населените места“

Цели. Основната цел на мярката е насочена към подобряване на средата на живот в населените места от селските райони чрез рехабилитация на обществени зелени площи, реконструкция и ремонт на обществени сгради с местно културно, историческо или религиозно значение, реконструкция на улична мрежа, тротоари и др.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане в 178 общини селски райони, извън агломерационни ареали.

Програмиран бюджет. Началното разпределение на бюджета по ПРСР 2007-2013г. планира 166123014 евро за мярка 322. В окончателния бюджет по програмата, бюджета за мярка 322 е увеличен до 205000000 евро. Действително извършените публични разходи по мярката представляват 123.40% от първоначално планираните (Ex-post оценка, 2018).

Последващата оценка на ПРСР 2007-2013г. установява съответствие между изходните, планираните и изпълнените индикатори за въздействие и резултат по мярка 322. Освен това, оценителите намират „пълно съвпадане между съгласуваното в

общинските планове за развитие обновление на публичните пространства и реализираните проекти по населени места“ (Ех-post оценка, 2018).

Териториално прилагане

Териториалното прилагане на мярка 322 е представено на Фигура 108. През целият период на изпълнение на ПРСР 2007-2013 г. са подкрепени 545 проекта в 176 общини от 178 целеви общини (99%).

Средният брой финансирани проекти на община е 3.1 броя. Най-голям е броят на общините, които имат между 1 и 3.99 проекта – 116 общини. В 53 общини са финансирани и изплатени между 4 и 7.99 проекта. В седем общини са финансирани между 8 и 12 проекта. И при тази мярка, общините с най-голям брой проекти имат по-нисък среден размер на един проект в сравнение със средния размер на финансирани проекти за всички общини (538179 лв. към 866564 лв.). Броят на общините, в които няма изпълнени проекти по мярка 322 е 55.

Средната стойност на общо изплатената субсидия от всички проекти в една община по мярка 322 е 2256784 лв. (*Фигура 109*). Най-голяма е групата на общините, които са с едно стандартно отклонение под средния размер – общо 84 общини. Общините в групата с доста по-ниска обща субсидия по мярката (две стандартни отклонения под средния размер) са 21. Общо 43 общини са в границите на едно стандартно отклонение над средната стойност на общата субсидия. Общините с най-голямо насищане на европейско финансиране (в границите на две стандартни отклонения над средната) са 28 (*Таблица 119*).

- **От 178 целеви общини селски райони, тези без финансиране по мярка 322 са 4 (*Таблица 120*).**
- **Общините с най-високи стойности на финансиране по мярка 322 са 28 (*Таблица 119*).**

Териториално разпределение на мярка 322, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините с европейско финансиране по мярка 322, съгласно европейската типология (*Таблица 118*), е 120 общини междинни райони и 56 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 3.3

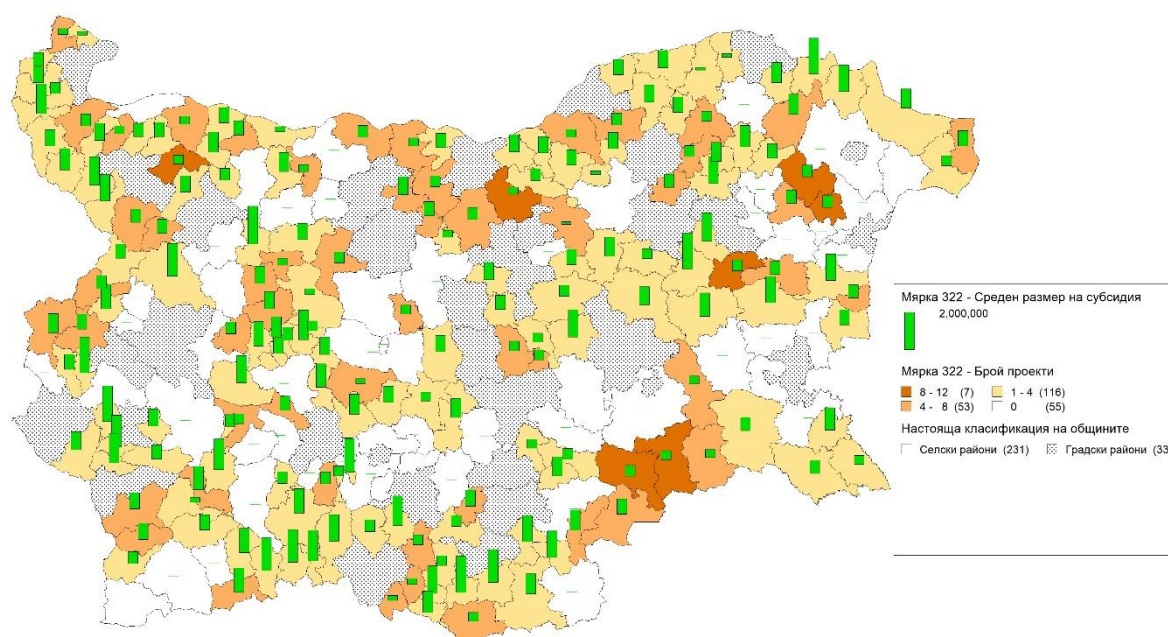
проекта, докато общините – предимно селски райони имат средно по 2.5 проекта. Съответно средната стойност на общо изплатената субсидия по мярка 322 в общините-междинни райони е значително по-висока от тази в общините-предимно селски райони (2402286 лв. към 1944996 лв.).

Таблица 118. Териториално изпълнение на мярка 322

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини с проекти, брой	176	120	56
Общ брой проекти	545	398	124
Среден брой проекти/община	3.1	3.3	2.5
Общо изплатена субсидия, лв.	397 194 056	288 274 307	108 919 749
Среден размер субсидия/община	2 256 784	2 402 286	1 944 996

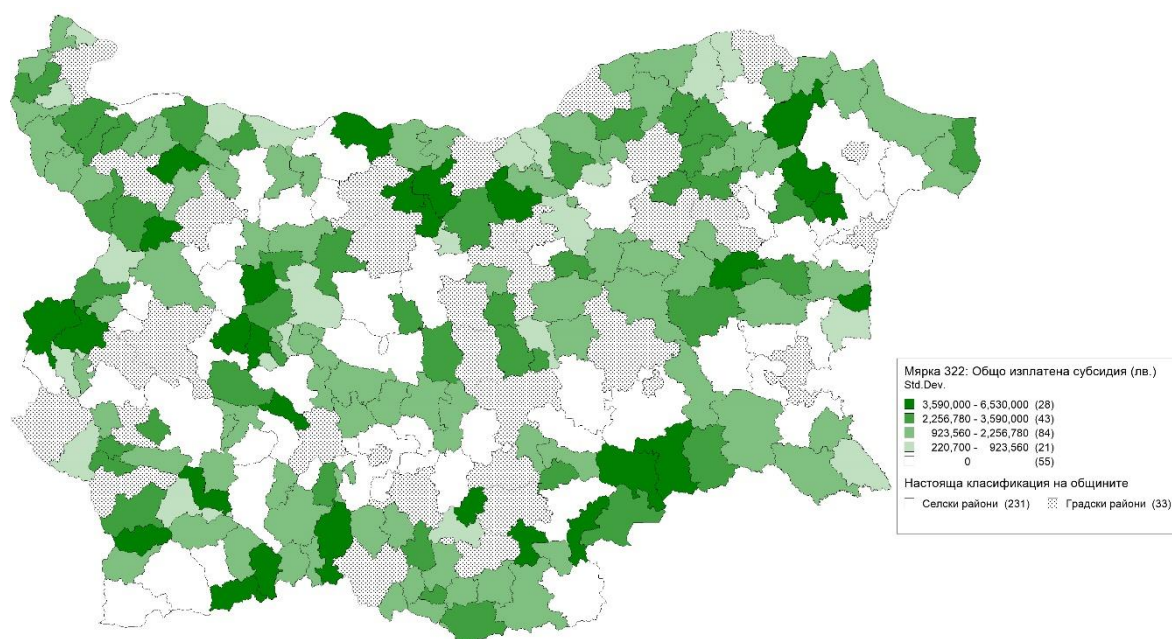
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 108. Мярка 322: Териториално прилагане по брой проекти и среден размер на субсидията по проект по общини.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 109. Мярка 322: Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия. Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 119. Общини с най-висок размер на финансиране по мярка 322

Област	Общини
Благоевград	Кресна, Сатовча, Симитли
Варна	Бяла, Вълчи дол, Дългопол
Велико Търново	Павликени, Полски Тръмбеш
Добрич	Тервел
Ловеч	Летница, Тетевен
Монтана	Бойчиновци, Брусарци
Пазарджик	Лесичово
Перник	Брезник, Трън
Плевен	Гулянци, Левски, Пордим
София-област	Горна Малина, Пирдоп
Смолян	Девин, Рудозем
Хасково	Любимец, Минерални бани, Стамболово
Шумен	Смядово
Ямбол	Елхово

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 120. Общини без проекти по мярка 322 от ПРСР 2007 – 2013г.

Област	Община
Благоевград	Разлог
Кюстендил	Сапарева баня, Трекляно
Хасково	Ивайловград

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на под-мярка 7.2 „Инвестиции в създаването, подобряването или разширяването на всички видове малка по мащаби инфраструктура“

Цели. Основните цели на под-мярката са насочени към подобряване на пътната и ВиК инфраструктура в селските райони; както и на спортните, културните, социалните и образователни услуги и свързана с тях инфраструктура.

Обхват. Под-мярката е планирана за прилагане във всички 232 общини селски райони в България. Съгласно представените критерии за подбор на проекти, общините от Северозападна България имат приоритет при инвестициите за пътна, културна и спортна инфраструктура, както и инвестиции в енергийна ефективност.

Програмиран бюджет. Под-мярката все още е в процес на прилагане. Нещо повече, преобладаващата част от финансираните проекти са получили само части от общо договореното подпомагане под формата на авансово или междинно плащане. Поради тази причина на този етап не се разглежда усвояването на бюджета при анализа на териториалното прилагане.

Териториално прилагане.

Териториалното прилагане на под-мярка 7.2 е представено на *Фигура 110*. От 2016 г., когато е първият прием на предложения за проекти по тази под-мярка и са сключени 312 договора, на практика са извършени плащания по 185 проекта в 120 общини (52% от общините в селски райони) (*Таблица 121*).

Средният брой финансирани проекти на община е 1.5 броя. От общините с финансирани проекти по под-мярка 7.2, най-голям е броят на общините, които имат по един проект. В 37 общини са финансирани по два проекта и в 14 общини са финансирани по три проекта. Четири от общините с по три проекта не са имали

финансиране по мярка 321 от предходната програма. Други четири са имали под средния размер на финансиране по мярка 321. Въпреки това, шест от общините с по три проекта по под-мярка 7.2 са имали над средното финансиране по мярка 321. Същевременно, общините, в които няма финансирани проекти по под-мярка 7.2 към месец май 2019 г. са 111 (Фигура 123).

Средната стойност на общо изплатената субсидия на община по под-мярка 7.2 е 1161425 лв. (Таблица 121). Средният размер на финансиран проект към този момент е 750625 лв.

Общините без финансирани проекти по под-мярка 7.2 към месец май 2019г. са 111.

Общините с най-високи стойности на финансиране по под-мярка 7.2 към месец май 2019г. са 14 (Таблица 122).

Териториално разпределение на под-мярка 7.2, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините без финансирани проекти по под-мярка 7.2 към месец май 2019г., съгласно европейската типология, е както следва: 78 общини са междинни райони и 33 общини са предимно селски райони (Таблица 121).

Разпределението на общините с европейско финансиране по под-мярка 7.2, съгласно европейската типология, е 90 общини междинни райони и 30 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 1.5 проекта, докато общините – предимно селски райони имат средно по 1.6 проекта. Същевременно, средната стойност на общо изплатената субсидия по под-мярка 7.2 в общините-междинни райони е по-висока от тази в общините-предимно селски райони (1184004 лв. към 1093691 лв.). Това вероятно се дължи на по-високият среден размер на финансиране за проект в междинните райони спрямо проектите в предимно селските райони – 772358 лв. към 685426 лв.

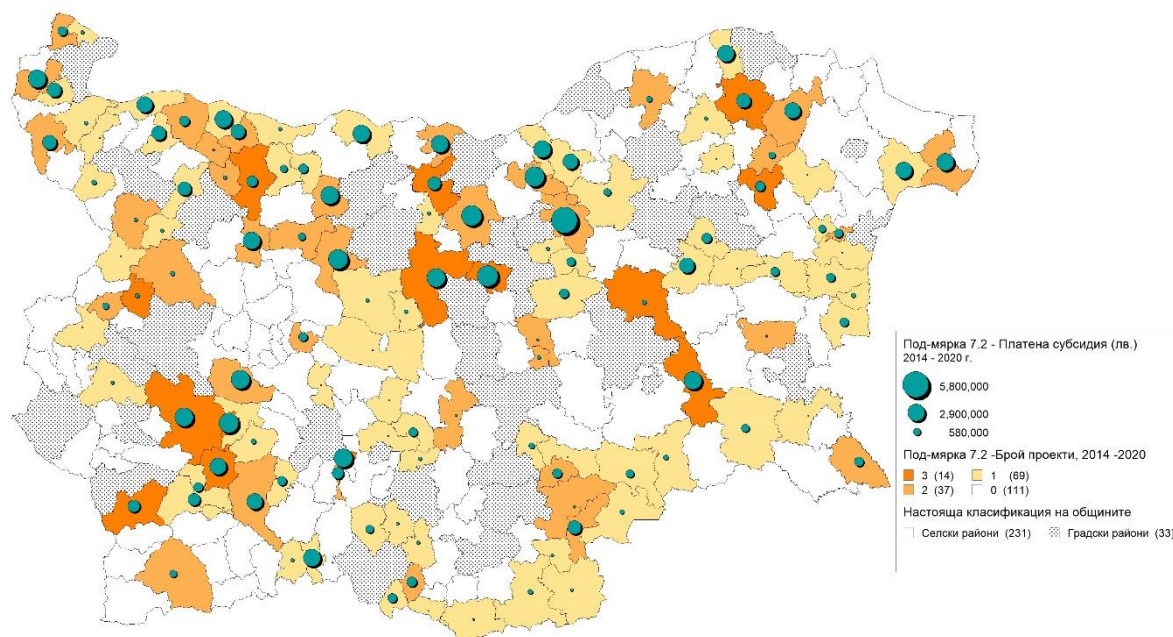
Таблица 121. Териториално изпълнение на под-мярка 7.2 към месец май 2019 г.

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини без проекти, брой	111	78	33
Общини с проекти, брой	120	90	30

Общ брой проекти	185	138	47
Среден брой проекти/община	1.5	1.5	1.6
Общо изплатена субсидия, лв.	139 371 057	106 560 330	32 810 727
Среден размер субсидия/община	1 161 425	1 184 004	1 093 691
Среден размер на проект/община	750 625	772 358	685 426

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 110. Под-мярка 7.2: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини към месец май 2019 г..

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 122. Общини с най-много финансирани проекти по под-мярка 7.2 от ПРСР 2014 – 2020г. към месец май 2019 г.

Област	Общини
Благоевград	Симитли, Якоруда
Враца	Бяла Слатина
Габрово	Дряново, Севлиево
Пловдив	Стамболийски
Плевен	Левски
Силистра	Дулово
Сливен	Котел
София-област	Долна баня, Костинброд, Самоков
Шумен	Нови пазар

Ямбол	Стралджа
--------------	----------

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 123. Общини без финансирани проекти по под-мярка 7.2 от ПРСР 2014 – 2020г. към месец май 2019 г.

Област	Община
Бургас	Камено, Карнобат, Малко Търново, Поморие, Руен, Сунгурларе, Приморско
Благоевград	Банско, Гоце Делчев, Гърмен, Кресна, Петрич, Сатовча, Струмяни, Хаджидимово
Варна	Аксаково, Ветрино, Провадия, Суворово
Видин	Бойница, Макреш, Чупрене
Враца	Мездра
Велико Търново	Полски Тръмбеш, Сухиндол
Добрич	Генерал Тошево, Добрич-селска, Крушари, Шабла
Габрово	Трявна
Кърджали	Ардино, Джебел, Момчилград, Черноочене
Кюстендил	Бобов дол, Бобошево, Кочериново, Невестино, Рила, Сапарева баня, Трекляно
Ловеч	Тетевен, Ябланица
Монтана	Бойчиновци, Брусарци, Георги Дамяново, Медковец
Пазарджик	Батак, Брацигово, Лесичово, Панагюрище, Пещера, Септември
Перник	Земен, Ковачевци, Трън
Плевен	Долна Митрополия, Никопол, Пордим, Червен бряг
Пловдив	Брезово, Първомай, Родопи, Съединение, Хисаря, Перушица, Куклен, Сопот
Разград	Завет, Лозница, Самуил, Цар Калоян
Русе	Ветово, Иваново, Сливо поле, Ценово
Силистра	Алфатар, Главиница, Кайнарджа, Тутракан
Сливен	Нова Загора, Твърдица
Смолян	Девин, Неделино
София-област	Антон, Божурище, Ботевград, Горна Малина, Драгоман, Елин Пелин, Етрополе, Копревцица, Правец, Златица, Мирково, Чавдар, Челопеч
Стара Загора	Мъглиж, Павел баня, Раднево, Чирпан
Търговище	Антоново, Омуртаг, Опака
Хасково	Минерални бани, Стамболово
Шумен	Хитрино, Каолиново, Каспичан
Ямбол	Болярово, Тунджа

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на под-мярка 7.6 „Проучвания и инвестиции, свързани с поддържане, възстановяване и подобряване на културното и природно наследство на селата“.

Цели. Основните цели на мярката са насочени към запазването на духовния и културния живот на населението чрез възстановяване, реставрация, ремонт и/или реконструкция на сгради с религиозно значение.

Обхват. Мярката е планирана за прилагане във всички 232 общини селски райони в България. В процесът на програмиране не е заложена специфична териториална цел или приоритетни райони или общини.

Програмиран бюджет. По тази под-мярка е отворен един прием на проекти през 2016 г. Подадени са 348 проектни предложения, като са сключени 91 договора.

Териториално прилагане.

Териториалното прилагане на под-мярка 7.6 е представено съгласно.

От 2016 г. когато е приема по под-мярката, са финансирани 60 проекта в 39 общини (17% от общините в селски райони) (Таблица 124).

Средният брой финансирани проекти на община е 1.5 броя. Общините с по един финансиран проект по под-мярката са 23, с по два проекта – 12 общини и с три и четири проекта – четири общини. Общините, в които няма финансирани проекти по под-мярка 7.6 са 193.

Средната стойност на общо изплатената субсидия на община по под-мярка 7.6 е 547 050 лв. (Таблица 124). Средната стойност на един финансиран проект е 360 775 лв.

- **Общините без финансирани проекти по под-мярка 7.6 са 193.**¹⁰⁰
- **Общините с най-висок брой проекти и финансиране по под-мярка 7.6 са 4** (Таблица 125).

¹⁰⁰ Предвид големият брой на общините без проекти (83% от всички общини селски райони), те не са изведени в самостоятелна таблица, както е при анализа на другите мерки.

Териториално разпределение на под-мярка 7.6, съгласно европейската типология за „Селски-градски райони“

Разпределението на общините без проекти по под-мярка 7.6, съгласно европейската типология, е както следва: 139 общини са междинни райони и 53 общини са предимно селски райони (Таблица 124).

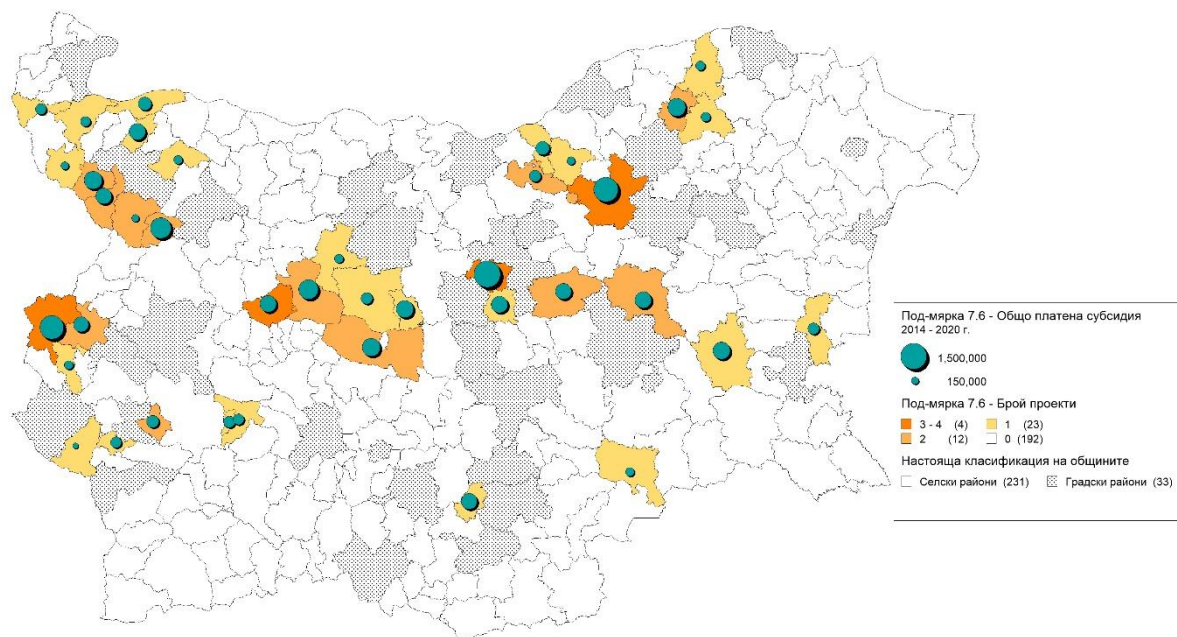
Разпределението на общините с финансиране по под-мярка 7.6, съгласно европейската типология, е 29 общини междинни райони и 10 общини предимно селски райони. Общините – междинни райони имат средно по 1.6 проекта, докато общините – предимно селски райони имат средно по 1.5 проекта. Съответно средната стойност на общо изплатената субсидия по под-мярка 7.6 в общините-междинни райони е по-висока от тази в общините - предимно селски райони (569023лв. към 483329 лв.), както и средния размер на финансиран проект (379171 лв. към 307428 лв.).

Таблица 124. Териториално изпълнение на под-мярка 7.6 от ПРСР 2014-2020г. към месец май 2019г.

Показатели	Общо за селски райони	съгл. европейска типология	
		Междинни райони	Преобладаващо селски райони
Общини без проекти, брой	193	140	53
Общини с проекти, брой	39	29	10
Общ брой проекти	60	45	15
15Среден брой проекти/община	1.5	1.6	1.5
Общо изплатена субсидия, лв.	21 334 953	16 501 662	4 833 291
Среден размер субсидия/община	547 050	569 023	483 329
Среден размер на проект/община	360 775	379 171	307 428

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 111. Под-мярка 7.6: Териториално прилагане по брой проекти и обща сума на изплатената субсидия по общини към месец май 2019 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 125. Общини с най-висок брой проекти и финансиране по под-мярка 7.6 от ПРСР 2014-2020г.

Област	Общини
Габрово	Дряново
Перник	Трън
София-област	Етрополе
Търговище	Попово

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Анализ на усвояването на средствата по всички мерки за подобряване на инфраструктурата и услугите в селските райони

В тази част е анализирано съвместното прилагане на инфраструктурни мерки по ПРСР 2007-2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6). Както и при бизнес мерките е включено подпомагането през стратегиите за местно развитие по подхода Лидер по ПРСР 2007-2013 г. Не е включено подпомагане от стратегиите за водено от общностите местно развитие (ВОМР) по ПРСР 2014-2020 г., тъй като все още липсват официални данни.

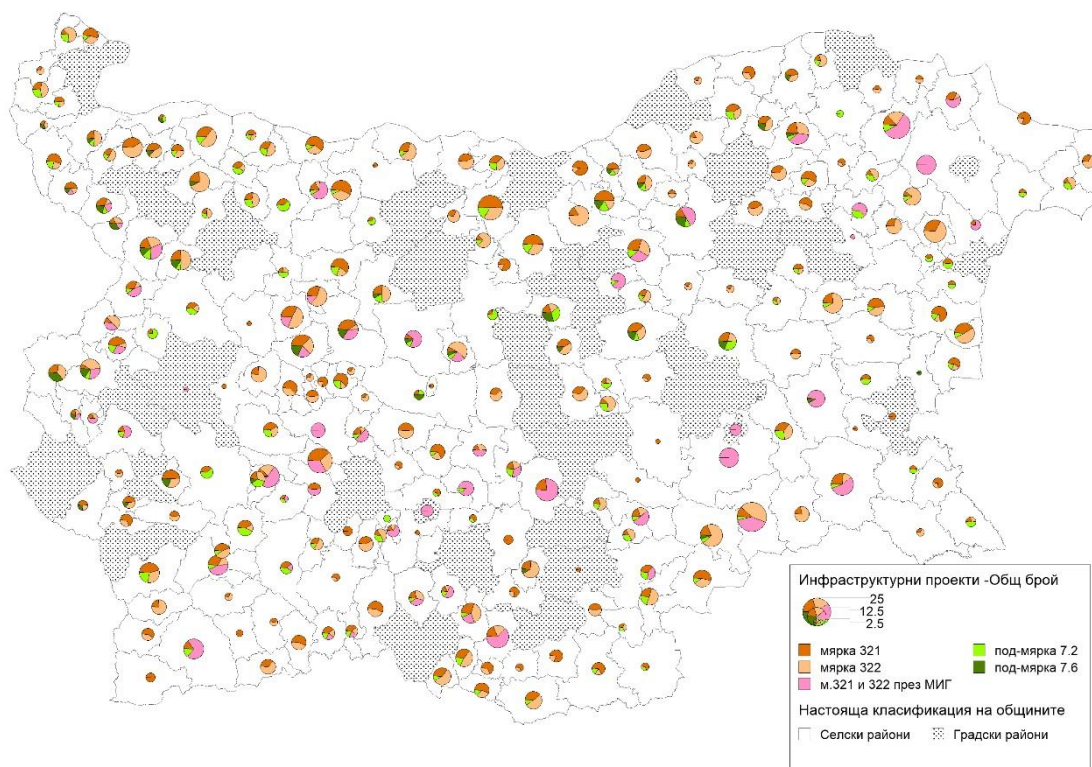
Общ брой проекти за подобряване на инфраструктурата и услугите

Визуализацията на съвкупното прилагане на инфраструктурните мерки в селските райони (Фигура 112) подпомага обобщаването на следните проявления:

- Подпомагането по инфраструктурните мерки от двете програми за развитие на селските райони и стратегиите за местно развитие обхваща почти всички общини в селските райони (97%).
- Както и при бизнес мерките, броя на финансираните инфраструктурни проекти в една община по различните мерки варира значително – от един до 25.
- За разлика от подпомагането на бизнес мерките, при инфраструктурните мерки не се откроява една или група общини, която да доминира по отношение на броя финансирани инфраструктурни проекти.
- Не се наблюдава и значително групиране в определени територии, както при бизнес проектите. По-скоро има формирани малки групи от съседни общини със сходен брой финансирани инфраструктурни проекти.
- В общините със стратегии за местно развитие, броя на финансираните инфраструктурни проекти понякога нараства съществено, а понякога финансирането през МИГ е единственото финансиране за инфраструктурни проекти в съответната община.
- В останалите общини не се наблюдава териториален превес на мярка 321 или 322 от ПРСР 2007-2013г., тъй като двете мерки са финансирали сходен брой проекти (съответно 567 и 545).
- Ефектът от финансирането от под-мярка 7.2 от ПРСР 2014-2020 г. все още е много слаб поради ниския брой инфраструктурни проекти в изплатени суми. И

все пак, положението с инфраструктурните мерки по ПРСР 2014-2020 г. е по-добро в сравнение с финансирането на мерките за неземеделски бизнес, където няма платени проекти.

Фигура 112. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Общ брой финансирани проекти.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

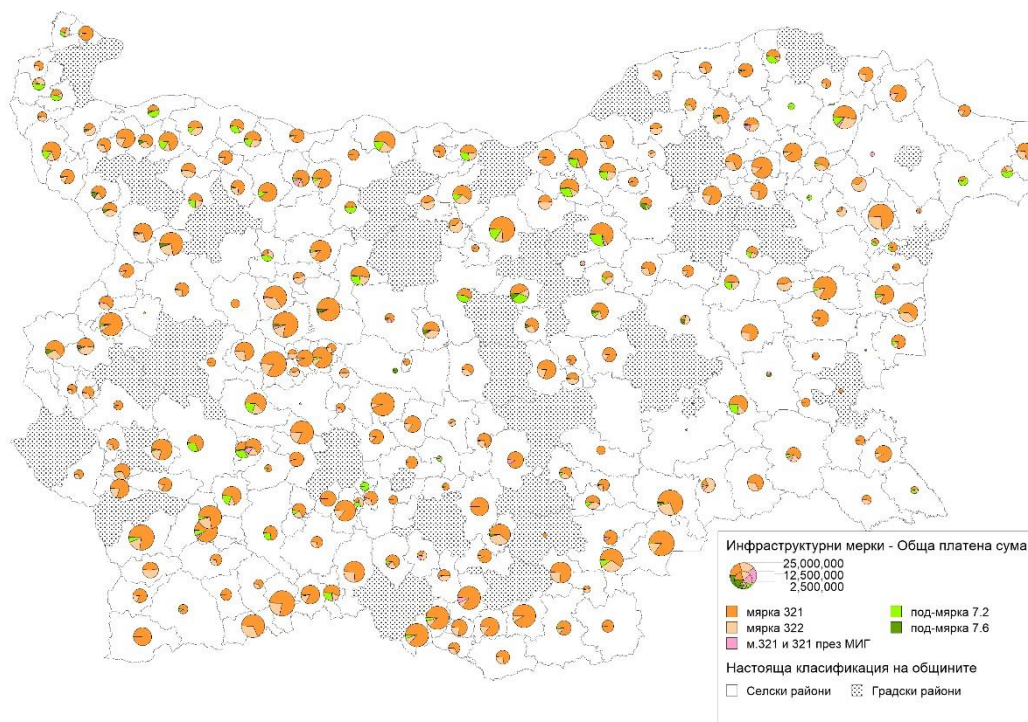
Общ размер на европейското финансиране за подобряване на инфраструктурата и услугите в селските райони

Териториалното разпределение на общия размер на европейско финансиране по инфраструктурните мерки е представено на *Фигура 113*.

Все още в селските райони на България доминираща роля при финансирането на инфраструктурни проекти има мярка 321 от предходната ПРСР, което е приключило преди почти 4 години. Времето отстояние до ефективното действие на настоящата ПРСР е сериозно дори и при инфраструктурните проекти.

В териториално отношение, в общините в югоизточна и централна, а донякъде и североизточна България се регистрира по-ниско ниво на европейско финансиране за инфраструктурни проекти.

Фигура 113. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Общ брой финансирани проекти.

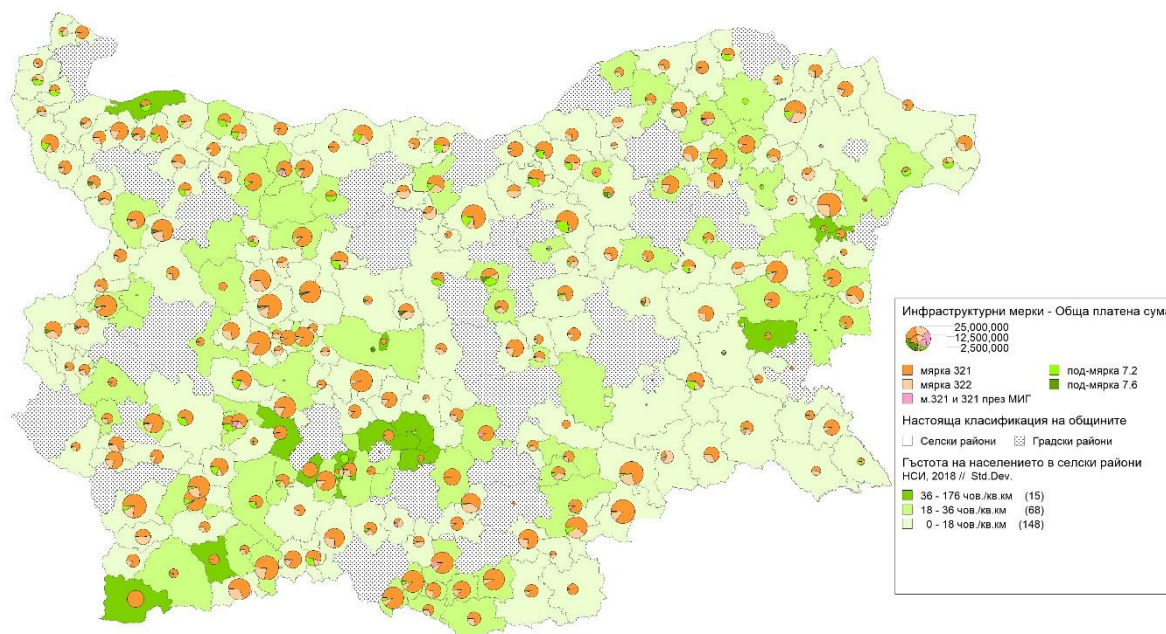
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Гъстота на населението в селските райони и общ размер на европейското финансиране за проекти за подобряване на инфраструктурата и услугите

Фигура 114 визуализира общия размер на европейско финансиране за инфраструктурните проекти спрямо гъстотата на населението в селските райони.

Както и при бизнес проектите, не се наблюдава връзка между размера на европейско финансиране и гъстотата на населението в селските райони. Общините с най-висока гъстота на населението имат сравнително по-ниско финансиране за инфраструктурни проекти, спрямо общините с по-ниска гъстота на населението.

Фигура 114. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Обща сума на изплатената субсидия по проекти и групиране на общините по средна гъстота на населението в селските райони.

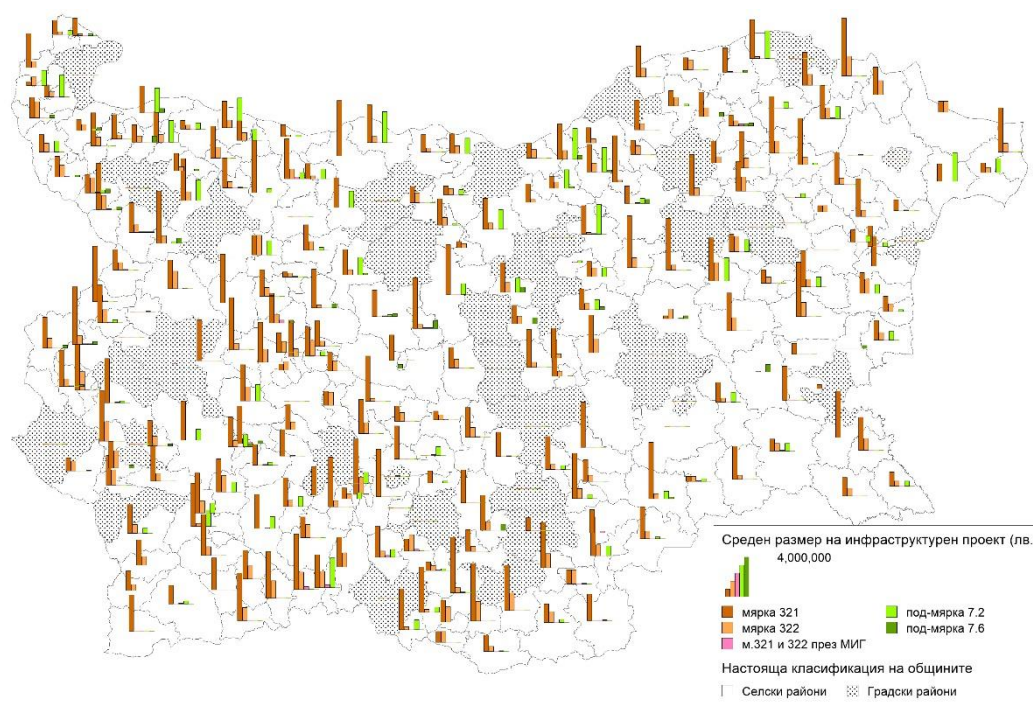
Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Среден размер на финансиране на проекти за подобряване на инфраструктурата и услугите

Средният размер на финансиране на инфраструктурните проекти по разглежданите мерки е представен на Фигура 115. Визуализацията на териториалното разпределение на средния размер на финансираните бизнес проекти подпомага формулирането на следните обобщения:

- Средният размер на проектите, финансирани по мярка 321 и под-мярка 7.2 е значително по-висок спрямо средния размер на проектите по останалите мерки.
- Не се наблюдава териториална диференциация на средния размер на финансираните проекти по тези две мерки – т.е. и в районите със съсредоточаване на проекти и финансиране, и в районите с минимален брой проекти и финансиране средния размер на проектите е сравним.

Фигура 115. Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Среден размер на изплатената субсидия по проекти в съответната община-селски район.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Идентифициране на общини без европейско финансиране („бели петна“) и с концентрация на европейско финансиране по проектите за подобряване на инфраструктурата и услугите

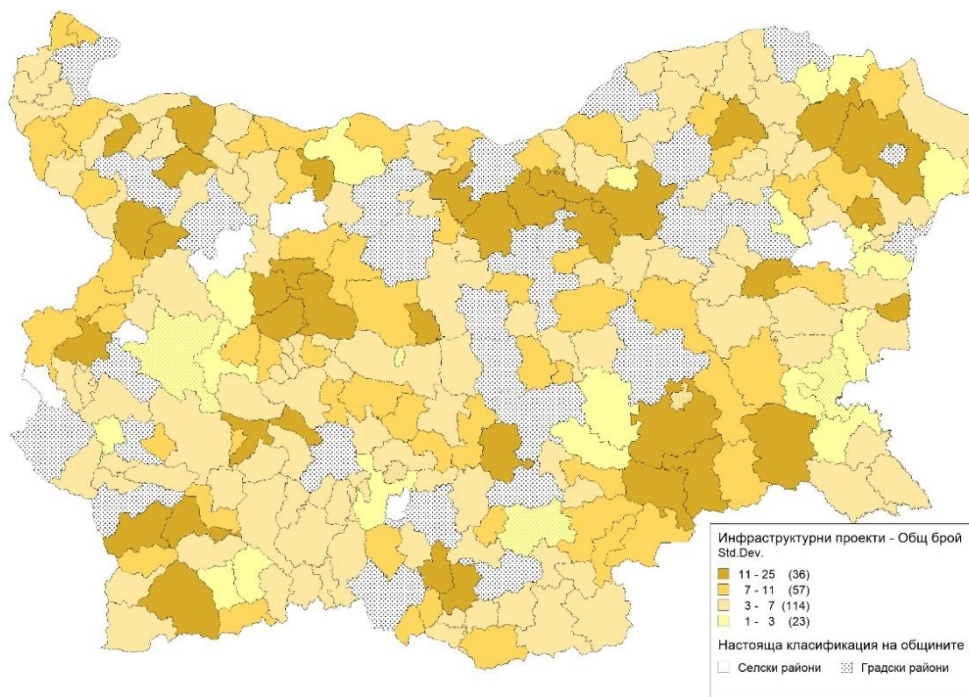
Идентификацията на двете групи общини – без европейско финансиране и с концентрация на финансиране е извършена на база брой проекти (Фигура 116) и обща сума на изплатена субсидия (Фигура 117).

- **Общини без финансиране по мерките за подобряване на инфраструктурата и услугите в десетгодишния анализиран период са седем (Таблица 126).**
- **Общините с концентрация на европейско финансиране по мерките за подобряване на инфраструктурата и услугите са 35 (Таблица 127).**

Визуализацията на териториалното групиране на общините по брой проекти и общо изплатена субсидия на финансираните бизнес проекти подпомага формулирането на следните обобщения:

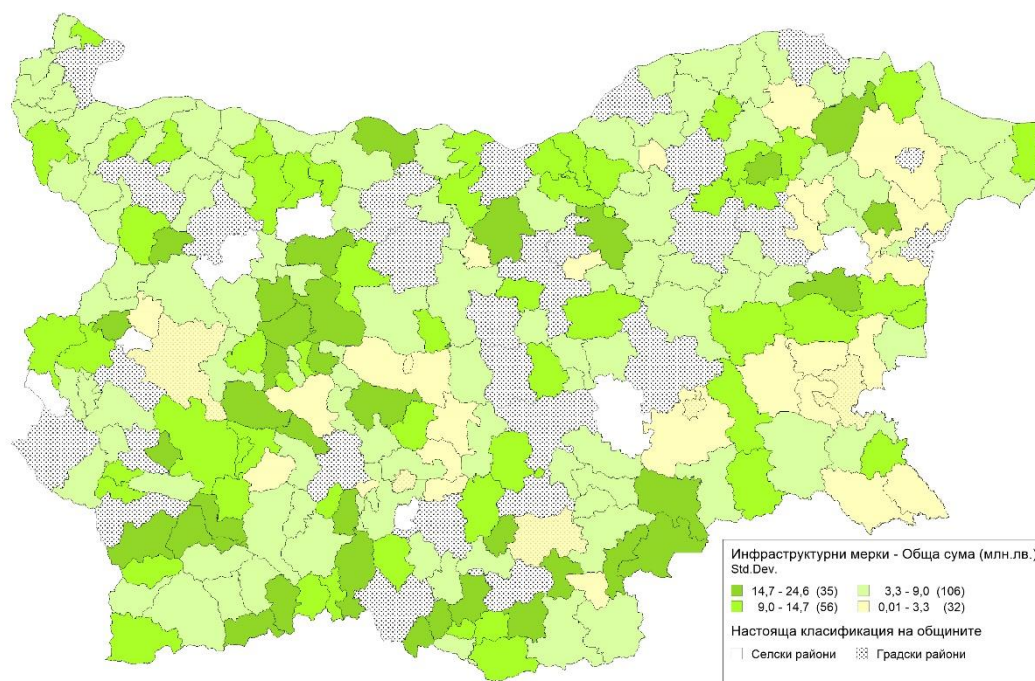
- Не се наблюдава териториална зависимост на общините „бели петна“ за всички инфраструктурни мерки.
- Общините „бели петна“ по инфраструктурните мерки се различават от общините „бели петна“ по бизнес мерките, което на практика означава, че двете програми за развитие на селските райони са финансирали проекти за подобряване на качеството на живот и/или насърчаване на неземеделския бизнес във всички общини от селските райони в България.
- По отношение на общините с насищане на проекти за подобряване на инфраструктурата и услугите (*Фигура 116*) се наблюдава формирането на малки групи от съседни общини с над 10 финансирани проекта. 23 от тези общини са в северна България и 13 в южна.
- Териториалното разпределение на общините с концентриране на европейско финансиране по инфраструктурни проекти се различава от разпределението по броя на проекти - наблюдава се струпване на общини в южна България и Стара планина.

Фигура 116. Групиране на общините, съгласно общия брой финансирани проекти по Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6). Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Фигура 117. Групиране на общините, съгласно общата сума на изплатена субсидия по Инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6): Границите на групите са поставени на две стандартни отклонения над и под средната стойност на общо изплатената субсидия на община.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 126. Общини без проекти – „бели петна“ по инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 - 2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6)

Област	Община
Варна	Провадия
Враца	Мездра
Кюстендил	Трекляно
Плевен	Червен бряг
Пловдив	Куклен
Сливен	Нова Загора
София-област	Божурище

*Общините с **Получер ирифт** са общини в агломерационни ареали, и могат да инвестират само във ВиК инфраструктура в населени места под 2000 е.ж. по мярка 321.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Таблица 127. Общини-селски райони с най-високо насищане с европейско финансиране по инфраструктурни мерки по ПРСР 2007 -2013 г. (мерки 321 и 322, както и мерките през МИГ 4-321 и 4-322) и ПРСР 2014-2020 г. (под-мерки 7.2 и 7.6)

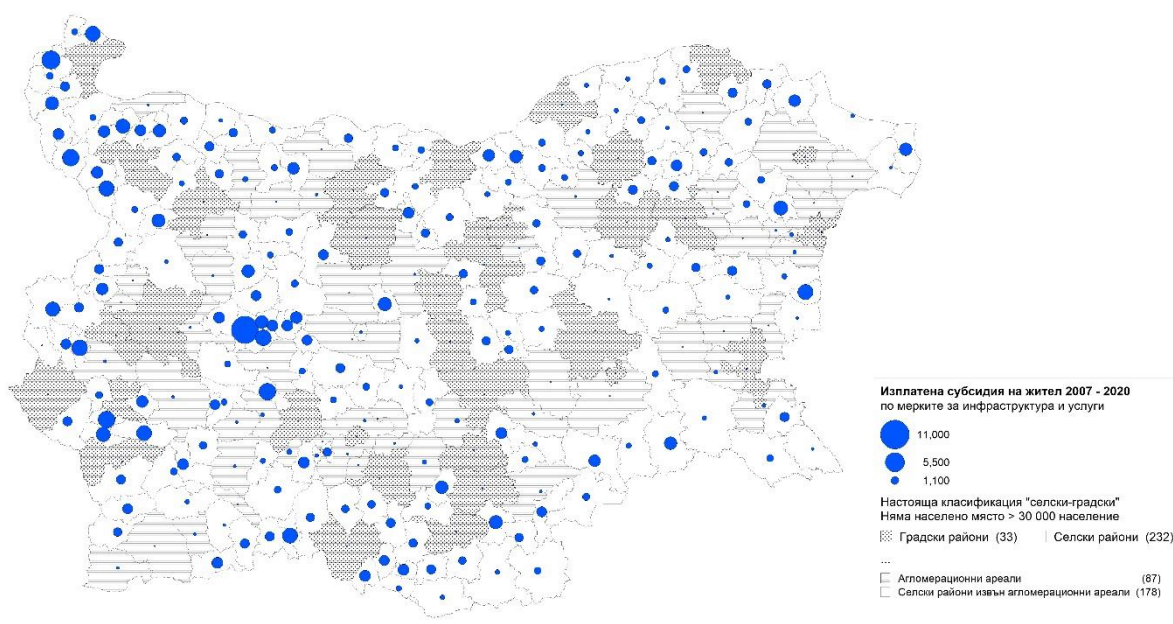
Област	Общини	
	по брой проекти	по обща субсидия
Бургас	Средец	-
Благоевград	Разлог, Сандански, Симитли	Белица, Разлог, Симитли, Сатовча, Хаджидимово
Варна	Бяла, Суворово	Дългопол, Суворово
Велико Търново	Полски Тръмбеш, Павликени, Стражица	Павликени, Стражица
Добрич	Добрич-селска, Тервел	Тервел
Кърджали	Ардино	Ардино, Момчилград
Кюстендил	-	Сапарева баня
Ловеч	Априлци, Тетевен, Ябланица	Луковит, Тетевен
Монтана	Берковица, Бойчиновци, Брусарци, Вършец, Вълчедръм	Вършец
Пазарджик	Лесичово	Брацигово, Лесичово
Перник	Брезник	-
Плевен	Искър, Левски	Гулянци
Пловдив	-	Хисаря
Разград	Исперих	-
Русе	Бяла	-
Смолян	Баните	Девин, Мадан, Рудозем
Стара Загора	Чирпан	-
София-област	Етрополе, Правец, Костенец	Етрополе, Ихтиман, Мирково, Пирдоп, Правец, Сливница
Шумен	Смядово	Венец
Търговище	Попово	-
Хасково	Тополовград	Любимец, Минерални бани, Свиленград, Стамболово, Тополовград
Ямбол	Тунджа, Елхово	-

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Изплатена субсидия по мерките за инфраструктура и услуги преизчислена на жител на община през 2018 г.

Изчисляването на изплатената субсидия на жител по мерките за инфраструктура и услуги на ПРСР в периода от 2007 до 2020 г. разкрива сравнително по-високи стойности в общините от западна и северозападна България и в източната част на София-област.

Фигура 118. Изплатена субсидия на човек от общината (2018 г.) по мерките за инфраструктура и услуги на ПРСР за периода 2007-2020 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на ДФЗ.

Териториално прилагане на програмите за развитие на селските райони от 2008 г. до 2018 г.

В предходните точки беше анализирано териториалното прилагане на мерките за инфраструктура и услуги, и диверсификация на икономическите дейности към не-зеделски бизнес само в рамките на обхвата на настоящата класификация за селски райони – 232 общини, на територията на които липсва населено място с повече от 30000 души.

В настоящата точка се прави кратък преглед на териториалното прилагане на двете програми за развитие на селските райони във всички общини в България – селски и градски. Териториалният анализ е извършен на базата на данни от ДФЗ-РА за изплатени субсидии по инвестиционните мерки на двете ПРСР – 2007-2013 г. и 2014-2020 г. От този анализ са изключени мерките за плащане на площ и инвестиционните мерки за горите, т.е. мерките от обхвата на ос 2 от ПРСР 2007-2013г. и екологичните приоритети на ПРСР 2014-2020г. Изключени са и мерките, по които бенефициенти са МЗХГ, ДФЗ и/или НССЗ за да не се изкривява анализа за териториалното усвояване на средствата по програмата в посока на Столична община.

Анализ на пространствената зависимост (автокорелация) на изплатените субсидии

Анализът на териториалното прилагане на инвестиционните мерки на ПРСР за целия изследван период стартира с оценка на пространствената зависимост (автокорелация) на показателя «изплатени субсидии» чрез индекса на Моран. Индексът *Global Moran's I* изчислява пространствената автокорелация (зависимост) едновременно въз основа на местоположението и стойността на изследвания параметър като оценява дали получената пространствена структура е клъстерна (териториално концентрирана), разпръсната или има случайно проявление. В зависимост от резултатите за индекса на Моран ще може да се потвърди или отхвърли хипотезата за териториална концентрация и/или липса на европейско финансиране в общините на територията на България.

Индексът на Моран е изчислен за три показателя:

- (1) Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство;
- (2) Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за неземеделски бизнес, инфраструктура и услуги в селските райони;

(3) Изплатени субсидии по всички инвестиционни мерки на ПРСР.

Получените стойности на индекса на Моран (*Таблица 128*) разкриват случайно пространствено проявление и по трите показателя, т.е. **не се наблюдава статистически значима пространствена зависимост при изплатените субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР в периода 2008-2018 г.** Това означава, че наличието на групи от съседни общини със сходни стойности на изплатените субсидии е резултат от случайни процеси (не пространствено обусловени такива), с което се отхвърля хипотезата за статистически значима териториална концентрация или липса на европейско финансиране.

Необходимо е да се поясни, че случайното пространствено проявление, разкрито чрез индекса на Моран, не означава липса на общини с високи стойности на европейско финансиране. **Индексът посочва единствено, че високите стойности на изплатените субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР в общините не са резултат от териториалното им местоположение, а зависят от други фактори.**

Таблица 128. Резултати от изчисленията на индекса на Моран за трите показателя за изплатени субсидии

Показател	Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за:		
	конкурентоспособно селско стопанство	инфраструктура и услуги, и бизнес	общо по ПРСР
индекс на Моран	0.018511	0.027751	0.015620
<i>z-score</i>	0.717929	0.913637	0.421307
<i>p-value</i>	0.472801	0.360908	0.673531

Източник: Собствени изчисления.

Териториално прилагане на ос 1 конкурентоспособно селско стопанство и ос 3 и 4 инвестиции в инфраструктура и услуги, и развитие на местните общности по ПРСР 2007-2013 г.

Основните параметри на прилагането на двете групи ос на ПРСР 2007-2013 г. са синтезирани в *Таблица 129* и *Фигура 119*. Общите стойности на изплатените субсидии по инвестиционните мерки в двете групи са сравними, с лек превес на вторите – 1.35 млрд.лв по ос 1 и 1.40 млрд.лв по ос 3 и 4. Средната стойност на инвестициите от двете групи също е сравнима, съответно 5.11 млн.лв на община по ос 1 и 5.31 млн. лв на община по ос 3 и 4.

Минималните и максималните стойности на инвестициите по отделните оси, обаче, се различават значително. При ос 1, минималната стойност на изплатени субсидии е едва 2 932 лв. (община Своге), докато при ос 3 и 4 минималната стойност на субсидиите е 97 865 лв. (община Асеновград). Максималните стойности са съответно 127 905 544 лв. (ос 1) и 56 088 587 лв. (ос 3 и 4), като и двете са в Столична община. На теория, общините от градските райони не би трябвало да имат финансиране по оси 3 и 4, тъй като те се прилагат единствено в селските райони – 232 община. На практика, обаче, част от бенефициентите, извършващи основната си дейност в селските райони, са с регистрация в градски райони, поради което средствата се отчитат като изплатени в градски райони.

Субсидиите по ос 1 (инвестиции за конкурентоспособно селско стопанство) са почти по равно изплатени в селски и в градски райони (*Таблица 129*). Същевременно, средната стойност на субсидиите в градските райони е почти седем пъти по-висока от тази в селските райони. На практика, това означава, че голяма част от ползите от инвестициите за селското стопанство остават в градските райони, които са място на регистрация на бенефициентите.

Субсидиите по оси 3 и 4 са изплатени в преобладаващата си част в селски райони, като 10% са в градски райони. Средната стойност на субсидиите по оси 3 и 4 в селските общини е по-висока от тази в градските – съответно 5.4 млн.лв към 4.5 млн. лв. Минималната стойност на изплатените субсидии по оси 3 и 4 в селските райони е 112580 лв., а максималната 14098586 лв.

Таблица 129 Параметри на изплатените субсидии по оси на ПРСР 2007-2013 г.

Параметри	Общини		
	Общо	Селски райони*	Градски райони*
Изплатени субсидии по ос 1 (лв.)			
Обща стойност	1 350 540 449	677 460 020	673 080 429
Средна стойност в община	5 115 684	2 932 727	20 396 377
Минимална стойност	2 932	2 932	733 997
Максимална стойност	127 905 544	21 206 087	127 905 544
Изплатени субсидии по ос 3+4 (лв.)			
Обща стойност	1 403 315 519	1 255 675 700	147 639 820
Средна стойност в община	5 315 589	5 435 826	4 473 934

Минимална стойност	97 865	112 580	97 865
Максимална стойност	56 088 587	14 098 586	56 088 587

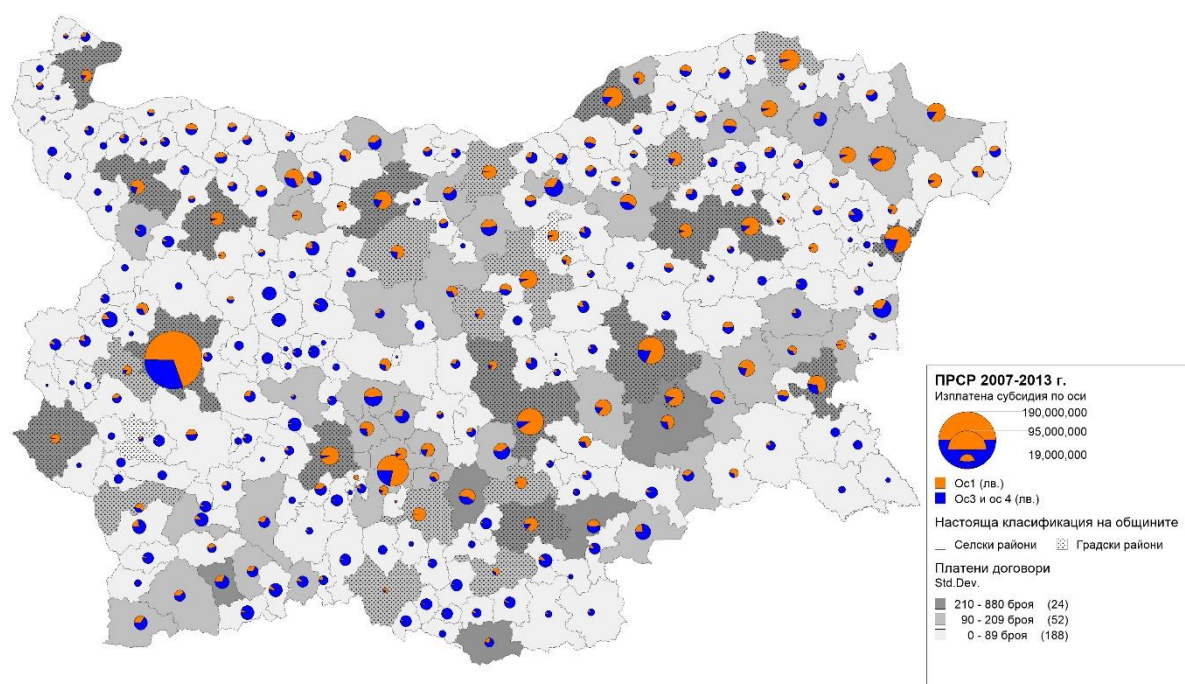
* Съгласно настоящата дефиниция за селски райони (231 общини, 232 от 2015г.).

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Средният брой на проектите по инвестиционните мерки от ос 1 и ос 3 и 4 по ПРСР 2007-2013 г. е 89 броя. На *Фигура 119* е визуализирано групирането на общините по брой финансирани проекти и изплатените средства. Общините с най-голям брой инвестиционни проекти (две стандартни отклонения над средното) са предимно градски райони. От 24 общини в тази група, само 5 са селски райони – общини Гоце Делчев, Кирково, Първомай, Тунджа и Харманли (всички в Южна България). Нещо повече, от всички 33 общини градски райони, само две (Горна Оряховица и Дупница) имат под средния брой инвестиционни проекти по ос 1, 3 и 4 на ПРСР 2007-2013г.

Фигура 119 ясно визуализира, че общините с над средния брой проекти (оцветени в сиво и тъмно сиво) имат по-голям дял на изплатени субсидии по ос 1. Обратно, в общините с под средния брой проекти (оцветени в светло сиво) преобладава дела на изплатените субсидии по ос 3 и 4.

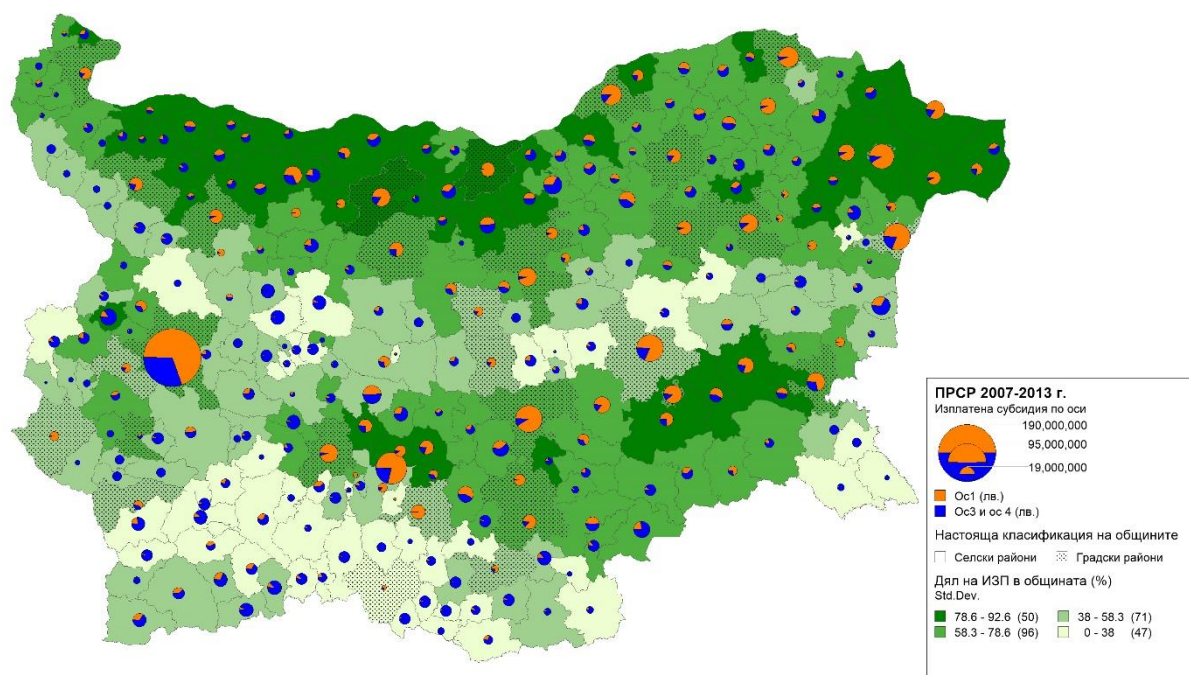
Фигура 119. Изплатена субсидия по ос1 (конкурентоспособност на селското стопанство) и ос 3 и 4 (инфраструктура и услуги, и местни общности) спрямо общ брой проекти по ПРСР 2007-2013 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Фигура 120 визуализира и друга тенденция – преобладаващ дял на субсидиите по ос 1 в общините от Дунавската равнина и Горно-тракийската низина. Това мотивира сравнението на изплатените субсидии по ПРСР 2007-2013 г. с дела на използваемата земеделска площ в общините - Фигура 120. Делът на използваемата земеделска площ (ИЗП) по общини е по данни на НСИ. Средният процент на ИЗП в площта на общините е 58%. Тенденцията, видима на Фигура 120, е за доминиране на субсидиите за инвестиции по оси 3 и 4 в общините, които имат под средния дял на ИЗП (оцветени в светло зелено и бяло). В общините с над средния дял на ИЗП (оцветени в зелено и тъмно зелено) не може да се дефинира ясна тенденция.

Фигура 120. Изплатена субсидия по ос1(конкурентоспособност на селското стопанство) и оси 3 и 4 (инфраструктура и услуги, и местни общности) по ПРСР 2007-2013 г. спрямо дела на използваемата земеделска площ (ИЗП) в общините.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Териториално прилагане на мерките за конкурентоспособно селско стопанство и за инвестиции в инфраструктура и услуги, и развитие на местните общности по ПРСР 2014-2020 г.

Въпреки че 2019г. официално е пред-последната година от програмния период 2014-2020 г., изпълнението (изплащането на субсидиите) на ПРСР 2014-2020 г. все още не отразява в еднаква степен заложените приоритети. Фигура 121 представя

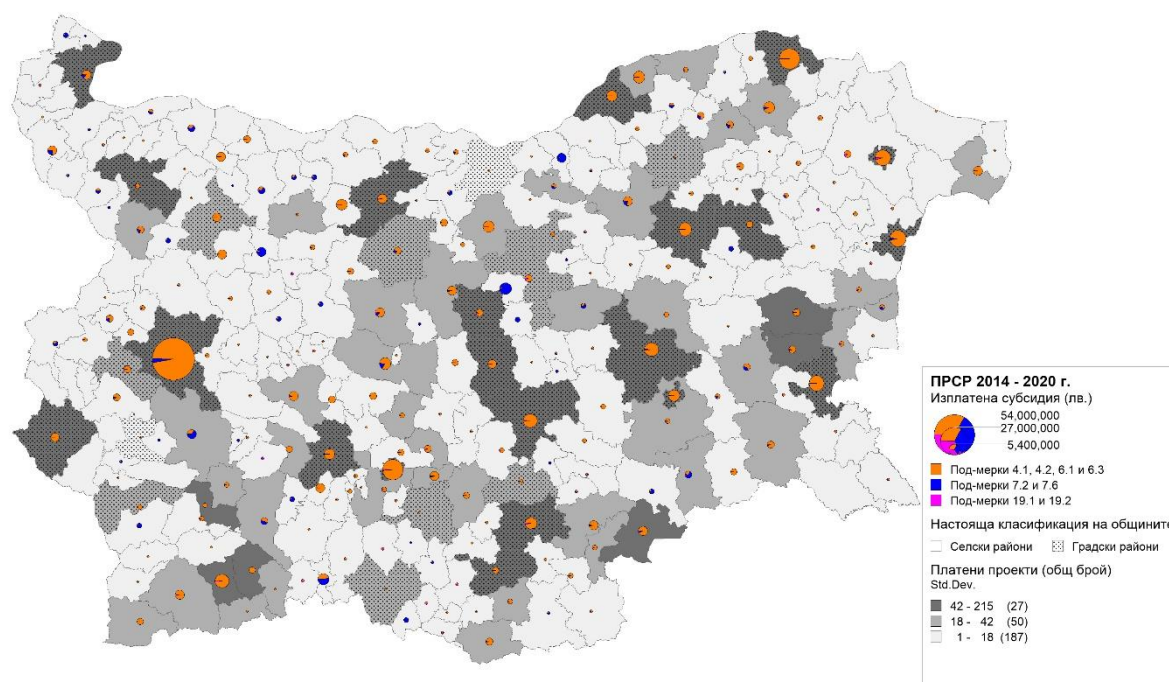
изплатените субсидии по групите мерки за конкурентоспособно селско стопанство, инвестиции в инфраструктура и услуги, и развитие на местните общности.

По отношение на проектите в изплатени субсидии, отново градските райони оглавяват списъка. От 27 общини с най-висок брой изплатени субсидии (две стандартни отклонения над средното, оцветени в тъмно сиво), 21 са градски райони и само шест са селски райони (Белица, Гоце Делчев, Гърмен, Свиленград, Руен и Айтос). От 33-те общини градски райони, към този момент само две имат под средния брой проекти, финансирани по ПРСР 2014-2020 г. (Свищов и Дупница).

По отношение на размера на изплатените субсидии, отново най-висок е в Столична община, следвана от другите общини – градски райони (Пловдив, Силистра, Бургас, Варна, Добрич, Стара Загора и т.н.).

По отношение на групите инвестиции и в градските и в селските райони доминират изплатените субсидии за конкурентоспособно селско стопанство. Едва в три общини от селските райони (Борово, Дряново и Роман) преобладават субсидиите за инфраструктура и услуги. Изцяло лисва финансиране за не-земеделски бизнес в селските райони (под-мярка 6.4) и има минимални инвестиции през местните инициативни групи (мярка 19).

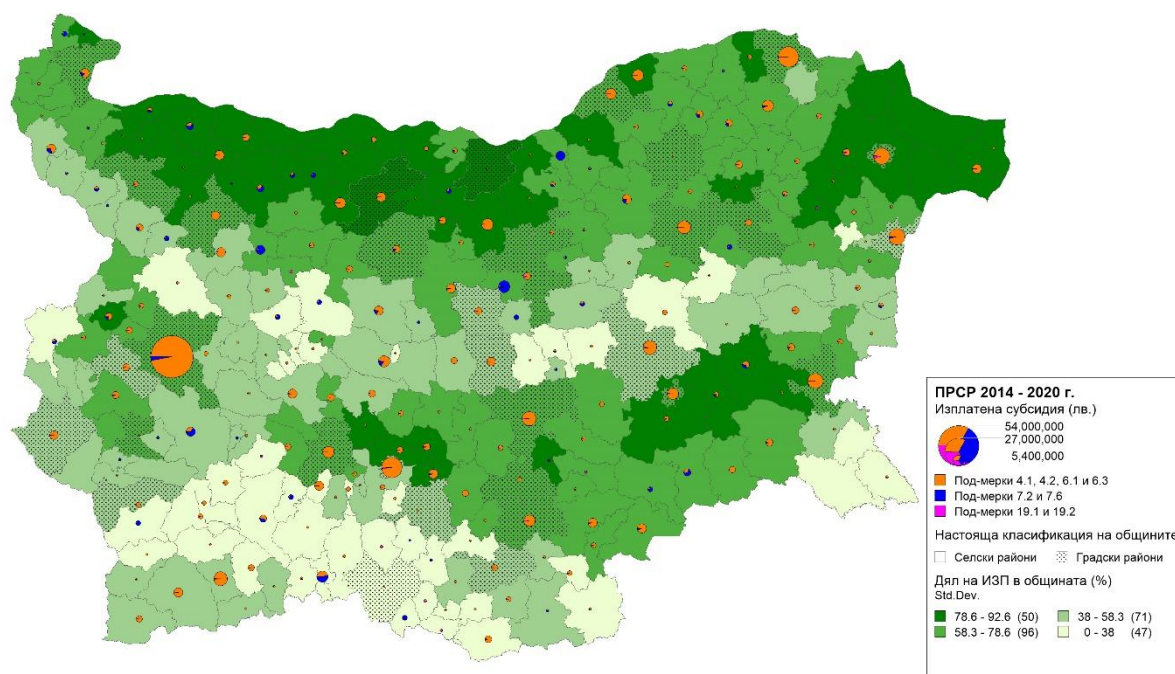
Фигура 121. Изплатена субсидия по мерките за конкурентоспособност на селското стопанство (4.1, 4.2, 6.1 и 6.3), инфраструктура и услуги (7.2 и 7.6) и подхода Лидер/ВОМР (19.1 и 19.4) спрямо общия брой финансирани проекти по ПРСР 2014-2020 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Предвид преобладаващото финансиране за конкурентоспособно селско стопанство отново са сравнени изплатените субсидии спрямо дела на ИЗП по общини (Фигура 122). На този етап не се наблюдава връзка между тях – инвестиции в селското стопанство има в общини с висок дял и с нисък дял на ИЗП. Все още (на този етап на изпълнение) е водеща връзката между размера на изплатените субсидии и градските райони – повече платени субсидии за конкурентоспособно селско стопанство в общините градски райони, и най-вече в Столична община.

Фигура 122. Изплатена субсидия по мерките за конкурентоспособност на селското стопанство (4.1, 4.2, 6.1 и 6.3), инфраструктура и услуги (7.2 и 7.6) и подхода Лидер/ВОМР (19.1 и 19.4) по ПРСР 2014-2020 г. спрямо дела на използваемата земеделска площ (ИЗП) на общините

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Териториално прилагане на мерките за конкурентоспособно селско стопанство и за инвестиции в инфраструктура и услуги, и развитие на местните общности по двете програми за развитие на селските райони от 2008 г. до края на 2018 г.

Съвместният анализ на прилагането на двете програми за развитие на селските райони по отношение на изплатените субсидии по инвестиционните мерки за периода 2008-2018 г. е представен в Таблица 130 и на Фигура 123.

Общата стойност на изплатените субсидии по инвестиционните мерки за двата периода е 3.2 млрд. лв., от които 68% са в селски райони и 32% са в градски райони. Средната стойност на изплатените субсидии за община е 12.1 млн. лв., като варира значително между селските и градските райони, съответно 9.4 млн. лв. и 30.96 млн. лв. минималните и максималните стойности на изплатените субсидии в селските и градските райони също се различават значително (Таблица 130).

Таблица 130. Параметри на изплатените субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР 2007-2013 г. и ПРСР 2014-2020 г.

Параметри	Общини		
	Общо	Селски райони*	Градски райони*
Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за двата периода (лв.)			
Обща стойност	3 200 160 869	2 178 467 442	1 021 693 427
Средна стойност в община	12 121 821	9 430 595	30 960 407
Минимална стойност	613 012	613 012	2 078 197
Максимална стойност	239 447 059	25 480 458	239 447 059

* Съгласно настоящата дефиниция за селски райони.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

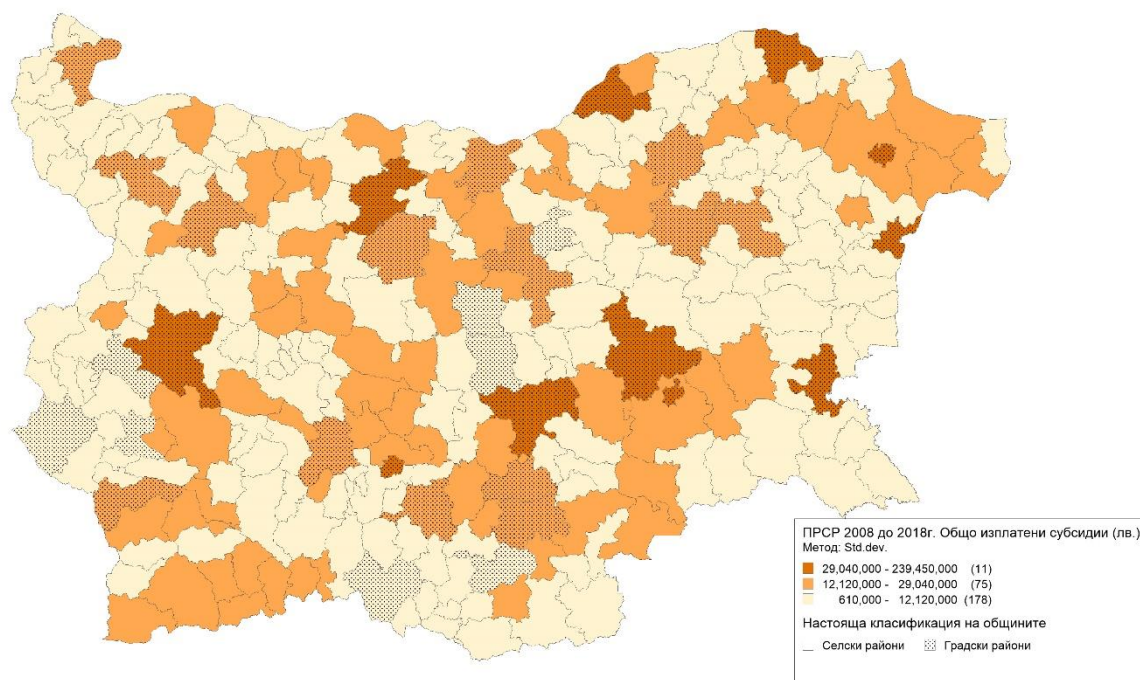
По отношение на териториалното прилагане на инвестиционните мерки по програмите за развитие на селските райони, всички 11 общини с най-високи стойности на изплатените субсидии (две стандартни отклонения над средното) са градски – Столична, Бургас, Варна, Добрич, Плевен, Пловдив, Силистра, Сливен, Стара Загора, Русе и Ямбол. Други 14 общини градски райони са с високи стойности на изплатените субсидии (едно стандартно отклонение над средното). Осем общини-градски райони попадат в групата на общините, които имат под средния размер на изплатени субсидии

– Габрово, Горна Оряховица, Дупница, Казанлък, Кърджали, Кюстендил, Перник и Смолян.

Общините селски райони, които имат над средния размер на изплатени субсидии по инвестиционните мерки на двете програми за развитие на селските райони са 61 (26% от селските райони). Останалите 171 общини (74% от селските райони) имат под средния размер на изплатени субсидии.

Това означава, че в териториално отношение общините-градски райони имат по-висока икономическа полза от изплатените субсидии по инвестиционните мерки от двете програми за развитие на селските райони. На практика, част от ползите от изплатените субсидии по инвестиционните мерки се ползват в селските райони, но на този етап не може да се установи ясно съотношение.

Фигура 123. Общо изплатени субсидии по инвестиционните мерки на програмите за развитие на селските райони за периода от 2008 г. до края на 2018 г.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Анализ на показателите, свързани и/или влияещи върху усвояването на инвестиционното финансиране по ПРСР за периода 2008 -2018 г.

Съгласно заданието по договора, анализът на усвояването на европейските средства следва да „изследва причините за териториална концентрация на европейско финансиране и наличие на територии с минимално усвояване на европейски средства (бели петна).“

Изчислението на индекса на Моран за пространствена автокорелация разкрива случайно пространствено проявление на усвояването на европейски средства по инвестиционните мерки (*Таблица 128*), с което се **отхвърля териториалното местоположение на общините като фактор при усвояването на инвестиционните мерки.**

Поради което, отправна точка в настоящият анализ на показателите (факторите), свързани и/или влияещи върху усвояването на европейски средства по ПРСР, са показателите за контекст на ЕК, които се отнасят за селските райони и за които има официални данни на ниво община – население (C01), гъстота на населението (C02), площ (C04) и равнище на безработица (C07). Към тази група от четири основни показатели са добавени допълнителни социално-икономически и териториални показатели, за които се допуска, че са свързани и/или оказват влияние върху усвояването на европейските средства по ПРСР.

Първата стъпка е извършването на корелационен анализ, с който се изследва връзката между анализираното явление «усвояване на европейски средства» и независимите променливи «показатели за контекст» и избраните социално-икономически и териториални показатели (*Таблица 131*). Изчислените корелационни коефициенти разкриват силата на връзката между явлението и съответните показатели, но не и причинно-следствени зависимости между тях.

Поради което се преминава към втора стъпка на анализа – пространствен регресионен анализ, с който се разкрива доколко стойностите на изследваното явление «усвояване на европейски средства» в дадена община зависи или е следствие от стойностите на съответните показатели в същата община.

Корелационният анализ е извършен по отделно за селските райони (232 общини) и за цяла България (265 общини), докато пространствения регресионен анализ е приложен само за територията на цяла България (265 общини).

Таблица 131. Показатели, използвани при корелационен анализ на усвояването на европейски средства

№	Показатели	Мерни единици	Източници на данни
Показатели за изследваното явление «усвояване на европейски средства»			
А	Изплатени субсидии за конкурентоспособно селско стопанство;	лв.	МЗХ / ДФЗ-РА
Б	Изплатени субсидии за неземеделски бизнес, инфраструктура и услуги в селските райони;	лв.	МЗХ / ДФЗ-РА
В	Изплатени субсидии по всички инвестиционни мерки на ПРСР.	лв.	МЗХ / ДФЗ-РА
Показатели за контекст			
С01	Население	брой	НСИ, 2017 г.
С03	Площ	кв.км	НСИ, 2017 г.
С04	Гъстота на населението	ж/кв.км	НСИ, 2017 г.
С07	Равнище на безработица	%	НСИ, 2017 г.
Допълнителни социално-икономически и териториални показатели			
1	Население в градове	брой	НСИ, 2017 г.
2	Регистрирани безработни лица	брой	НСИ, 2017 г.
3	Учебни институции	брой	НСИ, 2017 г.
4	Населени места	брой	НСИ, 2017 г.
5	Общински пътища	км	МЗХГ
6	Земеделска територия	ха	НСИ, 2017 г.
7	Разходи за придобиване на ДМА - общо	хил.лв.	НСИ, 2017 г.
8	Разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство	хил.лв.	НСИ, 2017 г.
9	Производителност на МСП	доб.ст./заети лица	НСИ, 2017 г.
10	Предприятия „Производство на хранителни продукти“	брой	НСИ, 2017 г.
11	Търговци на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки	брой	НСИ, 2017 г.
12	Хотели	брой	НСИ, 2017 г.
13	Пренощували лица в хотели	брой	НСИ, 2017 г.
14	Приходи от нощувки в хотели	лв.	НСИ, 2017 г.

Източник: Собствено изследване.

Показатели, свързани и/или влияещи върху усвояването на средствата по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство от ПРСР за периода 2008-2018 г.

Статистически значими показатели в селските райони: Корелационният анализ на усвояването на европейски средства по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство в селските райони разкрива силна, положителна и статистически значима връзка с показателя „разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство (Таблица 132), т.е. по-високото ниво на усвоени средства съответстват на по-високи разходи за ДМА в сектора. Показатели с положителна и значителна сила на връзката са наличието на земеделски площи, общ брой на населението, предприятия за производство на хранителни продукти и брой на учебни заведения. Като се има предвид инвестиционният характер на подпомагането в сектора, наличието на силна и значителна връзка с посочените показатели е логична.

Интерес представляват показателите, които имат слаба, но въпреки това статистически значима връзка – производителност на МСП¹⁰¹, дължина на общинските пътища, брой на населените места, гъстота на населението и равнище на безработица. При подпомагане на конкурентоспособността на селското стопанство се очаква да има по-силна връзка с производителността на икономическите субекти от сектора. Същевременно, данните за производителността на МСП са общи за всички сектори на икономиката, което не позволява да се установи връзката с производителността на МСП в селското стопанство или при производството на храни. По отношение на слабата връзка с общинските пътища, при анализа на различните класове общински пътища се установи умерена сила на връзката с общинските пътища от първи клас и почти нулева връзка с тези от трети клас.

Слабата връзка между подпомагането на конкурентоспособността на селското стопанство и равнището на безработица в селските райони се характеризира и с отрицателни стойности на корелационния коефициент, което означава че на по-високи стойности на изплатени субсидии съответстват по-ниски стойности на равнището на безработица. Но тъй като корелационният коефициент не изразява причинно-следствени връзки, не може да се каже дали изплатените субсидии водят до по-ниско

¹⁰¹ Изчислена като съотношение между Добавена стойност по факторни разходи и Заети лица, изчислени в еквивалент на пълна заетост (НСИ)

равнище на безработица, или инвестициите се случват в общини с по-ниско равнище на безработица.

Статистически значими показатели във всички общини: Промяната на териториалният обхват на анализа води до промяна в показателите и силата на връзката между тях. При анализ на територията на цялата страна, какъвто е и обхвата на подпомагането по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство се появяват пет показателя, които имат много силна, положителна и статистически значима връзка с размера на изплатените субсидии по тези мерки: Брой на предприятията за производство на храни; Брой на учебните институции; Общ брой на населението; Общ брой на населението в градовете; и Брой на търговците на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки. При по-задълбочен анализ на показателите се разкри изключително силна връзка между петте показателя в градските райони. Това потвърждава наблюденията от териториалния анализ на усвояването на средствата за силна свързаност на градските райони с усвояването на средствата по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство (*Фигура 119 до Фигура 122*).

Друг фактор със силна, положителна и статистически значима връзка е общият размер на разходите за придобиване на ДМА, докато връзката с разходите за ДМА в селското стопанство намалява до значителна (при селските райони връзката с този показател е силна).

Установяване на причинно-следствени връзки между изследваните показатели:

Въпреки че различни комбинации от изследваните показатели математически обясняват между 88% и 95% от общия процес на усвояването на средствата за конкурентоспособно селско стопанство, нито една от тях не премина тестовете за достоверност и надеждност.

Същевременно, два показателя се появяват като **статистически значими във всички изследвани модели, и винаги с положителен знак:**

(1) Разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство;

(2) Предприятия за производство на хранителни продукти.

Липсата на статистически значим и надежден модел възпрепятства количественото остойностяване на причинно-следствената връзка за цялата територия на страната, но с висока степен на сигурност може да се твърди, че именно тези два фактора са тясно свързани с усвояването на средствата по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство.

Таблица 132. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство“

Изплатени субсидии за конкурентоспособно селско стопанство		Корелационни коефициенти	
		в селските райони	във всички общини
Показатели за контекст			
C01	Население	0.56 ***	0.92 ***
C03	Площ	0.47 ***	0.38 ***
C04	Гъстота на населението	0.12 *	0.57 ***
C07	Равнище на безработица	-0.16 **	-0.25 ***
Допълнителни социално-икономически и териториални показатели			
1	Население в градове	0.40 ***	0.91 ***
2	Регистрирани безработни лица	0.38 ***	0.86 ***
3	Учебни институции	0.50 ***	0.93 ***
4	Населени места	0.18 ***	0.12 *
5	Общински пътища	0.22 ***	0.25 ***
6	Земеделска територия	0.67 ***	0.36 ***
7	Разходи за придобиване на ДМА - общо	0.36 ***	0.85 ***
8	Разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство	0.79 ***	0.67 ***
9	Производителност на МСП	0.16 **	0.06
10	Предприятия „Производство на хранителни продукти“	0.51 ***	0.94 ***
11	Търговци на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки	0.34 ***	0.90 ***
12	Хотели	-0.03	0.36 ***
13	Пренощували лица в хотели	0.01	0.58 ***
14	Приходи от нощувки в хотели	-0.02	0.32 ***

*** - статистическа значимост при $p < 0.01$; ** при $p < 0.05$; * при $p < 0.1$

Абсолютната стойност на корелационните коефициенти е в границите от 0 до 1. При стойност 0 липсва зависимост, при стойност 1 зависимостта е функционална. При стойности до 0.3 зависимостта е слаба; от 0.3 до 0.5 е умерена; от 0.5 до 0.7 е значителна; от 0.7 до 0.9 е силна; и над 0.9 зависимостта е много силна. При положителни стойности на коефициента – зависимостта е положителна и възходяща, т.е. на по-големи стойности на единия показател отговарят по-големи стойности на другия показател. При отрицателни стойности на коефициента – зависимостта е отрицателна и низходяща, т.е. на по-големи стойности на единия показател съответстват по-ниски стойности на другия показател.

Показатели, свързани и/или влияещи върху усвояването на средствата по инвестиционните мерки за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес от ПРСР за периода 2008-2018 г.

Статистически значими показатели в селските райони: Подпомагането по инвестиционните мерки за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес е ограничено до селските райони в страната. Корелационният анализ разкрива изключително слаба и дори липсваща връзка между подпомагането за тези мерки и индикаторите за контекст за селските райони (Таблица 133). Особено стряскаща е липсата на каквато и да е връзка с броя на населението, както и много слабата връзка с площта и равнището на безработица. Единственият от анализираните показатели за контекст, който има слаба, но все пак статистически значима връзка е гъстотата на населението. Отрицателният знак на коефициента показва, че на високите стойности на изплатени субсидии по инфраструктурните мерки съответстват ниски стойности на гъстотата на населението.

Подобни са резултатите и при допълнителните социално-икономически и териториални показатели – само пет от общо 14 имат статистическа значимост, и всички са със слаба и отрицателна връзка с изплатените субсидии по инвестиционните мерки. Петте показателя със статистическа значимост, макар и със слаба връзка, са свързани с икономическата дейност в селските райони – производителност на МСП, разходи за придобиване на ДМА (общо и в селското стопанство), както и брой на пренощували лица в хотели и приходи от тях. Същевременно, отрицателния знак на коефициентите им разкрива низходяща зависимост – отново на високите стойности на изплатени субсидии по инфраструктурните мерки съответстват ниски стойности на петте икономически показателя.

Предвид изразходването на основната част от средствата по инфраструктурните мерки за реконструкция, рехабилитация и ремонт на транспортната инфраструктура и обновяване на селата (Последваща оценка на ПРСР 2007-2013 г.), липсата на статистически значима връзка с дължината на общинските пътища, броя на населените места и броя на учебните институции изисква допълнително проучване.

Статистически значими показатели във всички общини: Прехвърлянето на анализа на национално ниво води до промяна в броя и силата на корелационните коефициенти със статистическа значимост. Показателите с високи стойности в градските райони оказват влияние върху покачване на силата на връзката им с

усвоените средства по инфраструктурните мерки. Така например, показателите „население“, „население в градове“ и „регистрирани безработни лица“ стават статистически значими със значителна сила на връзката. Нещо повече, показателят за придобиване на ДМА не само увеличава силата на връзката си от слаба до значителна, но и променя знака на коефициента от отрицателен в положителен, т.е. на високи стойности на изплатените субсидии по инфраструктурните мерки съответстват високи стойности на придобити ДМА. Обяснението на тази промяна, въпреки ограничението за изпълнението на дейностите само в селски райони, вероятно се дължи на възможността фирми и организации от градските райони да изпълняват дейности в селските райони (?). Същевременно, ключови показатели за инфраструктурните инвестиции като площ, дължина на общинските пътища и брой на населените места продължават да нямат статистически значима връзка с усвоените средства по тези мерки.

Установяване на причинно-следствени връзки между изследваните показатели:

И при тази група от мерки, както при мерките за конкурентоспособно селско стопанство, извършеният пространствен регресионен анализ не намери статистически значим модел, с който да се обясни процеса на усвояването на средствата по инфраструктурните мерки в селските райони с достатъчна степен на достоверност.

Предвид слабите връзки на изследваните показатели с изплатените субсидии по инфраструктурните мерки в селските райони, индивидуалното или груповото им анализиране обяснява между 1% и 5% от общия процес на усвояването на средствата, като дори при тези ниски проценти липсва статистическа достоверност.

Всичко това води до заключението, че факторите обуславящи усвояването на средствата по мерките за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес в селските райони се намират извън изследваните 19 показателя.

Таблица 133. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес“

Изплатени субсидии за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес		Корелационни коефициенти	
		в селските райони	във всички общини
Показатели за контекст			
C01	Население	0.00	0.61 ***
C03	Площ	0.04	0.10
C04	Гъстота на населението	-0.13 **	0.24 ***
C07	Равнище на безработица	0.01	0.01
Допълнителни социално-икономически и териториални показатели			
1	Население в градове	0.02	0.62 ***
2	Регистрирани безработни лица	0.10	0.50 ***
3	Учебни институции	0.06	0.59 ***
4	Населени места	0.08	-0.02
5	Общински пътища	0.09	0.04
6	Земеделска територия	-0.06	-0.03
7	Разходи за придобиване на ДМА - общо	-0.14 **	0.67 ***
8	Разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство	-0.13 **	0.10
9	Производителност на МСП	-0.15 **	-0.05
10	Предприятия „Производство на хранителни продукти“	0.03	0.57 ***
11	Търговци на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки	0.06	0.63 ***
12	Хотели	-0.08	0.19 ***
13	Пренощували лица в хотели	-0.12 *	0.50 ***
14	Приходи от нощувки в хотели	-0.14 **	0.25 ***

*** - статистическа значимост при $p < 0.01$; ** при $p < 0.05$; * при $p < 0.1$

Абсолютната стойност на корелационните коефициенти е в границите от 0 до 1. При стойност 0 липсва зависимост, при стойност 1 зависимостта е функционална. При стойности до 0.3 зависимостта е слаба; от 0.3 до 0.5 е умерена; от 0.5 до 0.7 е значителна; от 0.7 до 0.9 е силна; и над 0.9 зависимостта е много силна.

Показатели, свързани и/или влияещи върху усвояването на средствата по инвестиционните мерки на ПРСР за периода 2008-2018 г.

Статистически значими показатели в селските райони: Корелационният анализ за усвояването на европейските средства в селските райони по всички инвестиционни мерки на ПРСР разкрива значителна сила на връзката с показателите за разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство и размера на земеделските територии. Това вероятно се обяснява с водещата роля на изплатените субсидии по мерките за конкурентоспособно селско стопанство, особено през настоящия програмен период.

Показателите за контекст за население и площ имат положителна и умерена сила на връзката, докато показателя за равнище на безработица има отрицателна, слаба връзка. Други показатели с положителна и умерена сила на връзката в селските райони са броя на учебните институции, предприятията за производство на хранителни продукти, броя на регистрираните безработни лица и населението в градовете.

Показателите за дължина на общинските пътища и брой на населените места също имат статистически значима, макар и слаба сила на връзката.

При показателите за гъстота на населението и производителност на МСП липсва статистически значима връзка с усвояването на инвестиционните средства по ПРСР.

Статистически значими показатели във всички общини: Показателите с много силна връзка с усвояването на инвестиционните средства на национално ниво са брой на населението и предприятия за производство на хранителни продукти, а тези със силна връзка са разходите за придобиване на ДМА (общо) и броя на регистрирани безработни лица.

Показателят за размер на земеделската територия губи от силата си до слаба, но все още статистически значима връзка, докато показателя за брой на населените места не е статистически значим на това ниво на анализа.

Статистически значимите показатели, които запазват силата на връзката си и при двете нива на анализа са площ (умерена), дължина на общинските пътища (слаба) и разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство (значителна). Същевременно, показателят за производителност на МСП не е статистически значим на нито едно от двете нива на анализа.

Установяване на причинно-следствени връзки между изследваните показатели:

Извършеният пространствен регресионен анализ не намери статистически значим и надежден модел, с който да се обясни процеса на усвояването на средствата по инвестиционните мерки на ПРСР на ниво община с достатъчна степен на достоверност. Различни комбинации от изследваните показатели математически обясняват между 90% и 91% от общия процес на усвояването на средствата, но нито една от тях не премина тестове за достоверност и надеждност.

Показателят, който е статистически значим в почти всички изследвани модели е брой на предприятия за производство на храни. Другият показател, който е статистически значим в две трети от изследваните модели е брой на населението. Въпреки това, дори комбинацията между тези два показателя не води до достоверен модел за установяване на причинно-следствени връзки с усвояването на средствата по инвестиционните мерки на ПРСР.

Таблица 134. Корелационни коефициенти за показателя „Изплатени субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР за периода 2008-2018 г. “

Изплатени субсидии по инвестиционните мерки на ПРСР 2008-2018г.		Корелационни коефициенти	
		в селските райони	във всички общини
Показатели за контекст			
C01	Население	0.45 ***	0.94 ***
C03	Площ	0.41 ***	0.35 ***
C04	Гъстота на населението	0.01	0.54 ***
C07	Равнище на безработица	-0.12 *	-0.20 ***
Допълнителни социално-икономически и териториални показатели			
1	Население в градове	0.34 ***	0.93 ***
2	Регистрирани безработни лица	0.38 ***	0.85 ***
3	Учебни институции	0.44 ***	0.93 ***
4	Населени места	0.20 ***	0.10
5	Общински пътища	0.25 ***	0.22 ***
6	Земеделска територия	0.50 ***	0.29 ***
7	Разходи за придобиване на ДМА - общо	0.19 ***	0.89 ***
8	Разходи за придобиване на ДМА в селското стопанство	0.53 ***	0.58 ***
9	Производителност на МСП	0.02	0.03
10	Предприятия за „Производство на хранителни продукти“	0.43 ***	0.94 ***
11	Търговци на дребно с лекарства и други фармацевтични стоки	0.32 ***	0.92 ***
12	Хотели	-0.08	0.34 ***
13	Пренощували лица в хотели	-0.07	0.61 ***
14	Приходи от нощувки в хотели	-0.12 *	0.33 ***

*** - статистическа значимост при $p < 0.01$; ** при $p < 0.05$; * при $p < 0.1$

Абсолютната стойност на корелационните коефициенти е в границите от 0 до 1. При стойност 0 липсва зависимост, при стойност 1 зависимостта е функционална. При стойности до 0.3 зависимостта е слаба; от 0.3 до 0.5 е умерена; от 0.5 до 0.7 е значителна; от 0.7 до 0.9 е силна; и над 0.9 зависимостта е много силна.

Заклучения относно показателите, свързани и/или влияещи върху усвояването на средствата по инвестиционните мерки на ПРСР 2008-2018 г.

- Различните нива на провеждане на анализа – общини-селски райони и всички общини – често водят до промяна в показателите със статистическа значимост и/или в промяна на силата на връзката им с анализирания процес. Това на практика означава, че не може да се сложи знак за равенство при усвояването на европейските средства по инвестиционните мерки на ПРСР в селските райони и във всички общини на територията на страната.
- Нещо повече, оказва се, че градските общини оказват силно влияние (пряко или косвено) върху изследваните показатели и връзката им с усвояването на средствата по инвестиционните мерки. Всички показатели, с изключение на размера на земеделската територия и разходите за придобиване на ДМА в селското стопанство, запазват или повишават силата на връзката си със съответните показатели за усвояването на европейските средства при включването на градските общини в анализа.
- Проведените анализи успешно установяват степента на зависимост между усвояването на европейските средства и изследваните показатели, но не успяват да намерят достоверни и надеждни модели за причинно-следствени връзки. Същевременно, обяснението на този резултат се различава при групата на мерките за конкурентоспособно селско стопанство и инфраструктурните и бизнес мерки.
- При инвестиционните мерки за конкурентоспособно селско стопанство, различните комбинации от изследваните показатели математически обясняват до 95% от усвояването на средствата. Основните показатели, участващи във всички комбинации са свързани с придобиване на ДМА в селското стопанство и предприятията за производство на хранителни продукти. Въпреки че резултатите не преминават статистическите тестове за достоверност и надеждност, те представляват добра отправна точка.
- При инвестиционните мерки за инфраструктура и услуги, и неземеделски бизнес в селските райони, част от изследваните показатели имат слаба връзка с усвояването на средствата, но никой от тях – самостоятелно или в комбинация, не обяснява самия процес, т.е. факторите обуславящи усвояването на средствата по тези мерки се намират извън изследваните показатели.

7.2. Роля на подхода Лидер и BOMP за развитие на местните общности в селските райони

Задачи, обхват и методология на анализа за ролята на подхода Лидер и BOMP

Съгласно заданието, настоящият анализ следва да се фокусира върху следните аспекти на прилагане на подхода Лидер и „водено от общностите местно развитие“ (BOMP):

- възможностите за прилагане на подхода „водено от общностите местно развитие“ за разрешаването на специфични проблеми и дейности чрез местни стратегии за развитие;
- анализ на силните и слабите страни от прилагането на подхода Лидер и BOMP досега;
- извличане на изводи и заключения с цел подобряване на прилагането и повишаване на ефективността и ефикасността на подхода BOMP.

Времевият обхват на заданието предполага анализирането на дейностите по подхода Лидер и BOMP от ПРСР 2007-2013 г. и ПРСР 2014-2020г.

Тематичният обхват на анализа, определя структурирането му в следните части:

- (1) Територия и население, обхванати от подготвителни дейности за идентифициране на местните проблеми и потребности и разработване на стратегии за местно развитие в двата програмни периода;
- (2) Територия и население с финансирани стратегии за местно развитие и в двата програмни периода;
- (3) Изпълнение на стратегиите за местно развитие през всеки от програмните периоди – 2007-2013г. и 2014-2020г.
- (4) Формулиране на силните и слабите страни от прилагането на подхода Лидер и BOMP на базата на информацията в части (1) – (3).
- (5) Извличане на изводи и заключения за подобряване на прилагането на подхода BOMP.

Източниците на информация за анализа са официални данни за прилагането на Лидер и BOMP от УО на ПРСР, данни за финансираните проекти от РА-ДФЗ,

последваща оценка на ПРСР 2007-2013г., годишен доклад 2018 г. за прилагането на ПРСР 2014-2020г., доклад на ТРГ4 на НСМ 2012-2015г., презентации на УО за прилагането на подхода ВОМР.

Прилагане на подхода Лидер и ВОМР в България

Разбиране на понятията «подход Лидер» и «подход ВОМР»

Абревиатурата „Лидер” при «подхода Лидер» означава „връзки между дейностите за развитие на селските райони“. Подходът Лидер се прилага като иновативен метод за подпомагане на местните общности в селските райони от 1991 г. Подходът Лидер е инструмент, който работи добре в различни условия и видове райони чрез приспособяване на политиката за развитие на селските райони към огромните различия в нуждите на селските райони. В резултат на доказаните му ползи и постижения, подхода Лидер става задължителна част от програмите за развитие на селските райони след 2000 г.

Подходът ЛИДЕР се основава на седем основни принципа, водещият от които е **„отдолу – нагоре”** - местните действащи лица участват във вземането на решения за стратегиите за местно развитие и избора на приоритети, които да бъдат следвани в местната общност. **Териториалният принцип** предполага малка, хомогенна, социално свързана територия, често характеризирана от общи традиции, местна идентичност, чувство за принадлежност или общи нужди и очаквания, като целеви район за осъществяване на дадена политика. Установяването на **местни партньорства**, познато под името „Местна инициативна група“ е важен принцип на подхода ЛИДЕР. МИГ има за цел да идентифицира и осъществи стратегията за местно развитие, като взема решения за разпределянето на финансовите ресурси и управлението им.

МИГ трябва да обединяват партньорите от публичния, частния и неправителствения сектор (включително и уязвимите групи от съответната територия), да бъдат добре балансирани и представителни за съществуващите местни групи по интереси, произлезли от различните социално-икономически сектори в района. МИГ трябва да гарантира, че никоя от цитираните сектори няма повече от 49% от права на глас. **Иновативността** като друг важен принцип на подхода ЛИДЕР трябва да се разбира в широк смисъл. Може да означава въвеждането на нов продукт, на нов процес, на нова организация или на нов пазар. Това може да означава трансфер и адаптиране на

иновации, породени другаде, модернизация на традиционни форми на ноу-хау, или намиране на нови решения на устойчиви проблеми на съответните територии.

ЛИДЕР не е секторна програма за развитие; стратегията за местно развитие трябва да има **мулти-секторна (много-отраслева) насоченост** като интегрира няколко сектора на дейности. Дейностите и проектите, съдържащи се в местните стратегии трябва да бъдат свързани и координирани като едно свързано цяло. **Принципът за работа в мрежа** обхваща обмяна на резултати, опит и ноу-хау между МИГ, местните общности, администрациите и организациите, участващи в прилагането на ЛИДЕР. **Сътрудничеството** е последният, но не и по значение принцип на подхода ЛИДЕР. То може да се развие в нещо повече от създаване на контакти. Това включва Местна инициативна група, която предприема общ проект с друга или други група или групи по подхода ЛИДЕР.

Съвкупното прилагане на тези принципи в практиката означава, че реални хора планират и изпълняват стратегиите за местно развитие и участват в дейностите по развитие на своите територии.

От 2014 г. европейските регламенти дават възможност този подход да се прилага и в градските райони, поради което се преименува на „водено от общностите местно развитие“ (ВОМР), тъй като «Лидер» се отнася за селските райони. Друга ключова промяна в подхода Лидер от 2014 г. е възможността за многофондово финансиране на стратегиите за водено от общността местно развитие.

Територия и население, обхванати от подготвителни дейности по подхода Лидер и ВОМР

ПРСР 2007-2013 г.: Стартирането на подготвителната мярка за придобиване на умения и постигане на обществена активност за разработване и прилагане на стратегии за местно развитие по подхода Лидер е през 2010 г.

Първоначално са сключени 102 договора с потенциални местни инициативни групи, които развиват дейности в 158 общини¹⁰², с територия 64 070 км² и население 2 265 998 души (НСМ, 2013). Реално изпълнени са 90 договора, които се изпълняват на територията на 137 общини (60% от селските райони) (Ex-post оценка, 2018).

¹⁰² В настоящия анализ под общини се разбира административно-териториалната единица и нейната местна общност, а не управленската структура общинска администрация.

В резултат от подкрепата по тази мярка са разработени 90 стратегии за местно развитие, от които едва 35 получават финансиране. Основната причина за малкия брой финансирани стратегии за местно развитие е липсата на финансови средства (Ex-post оценка, 2018).

Същевременно, трябва да се отбележи, че първоначално планираните бюджети по мярка 431 за придобиване на умения и по мярка 41 за прилагане на стратегии за местно развитие са намалени до 74% от началните им нива (Ex-post оценка, 2018). Основната мотивация за намаляването на бюджетите е късното стартиране на мерките, и опасността от загуба на средствата за годините, в които не са прилагани.

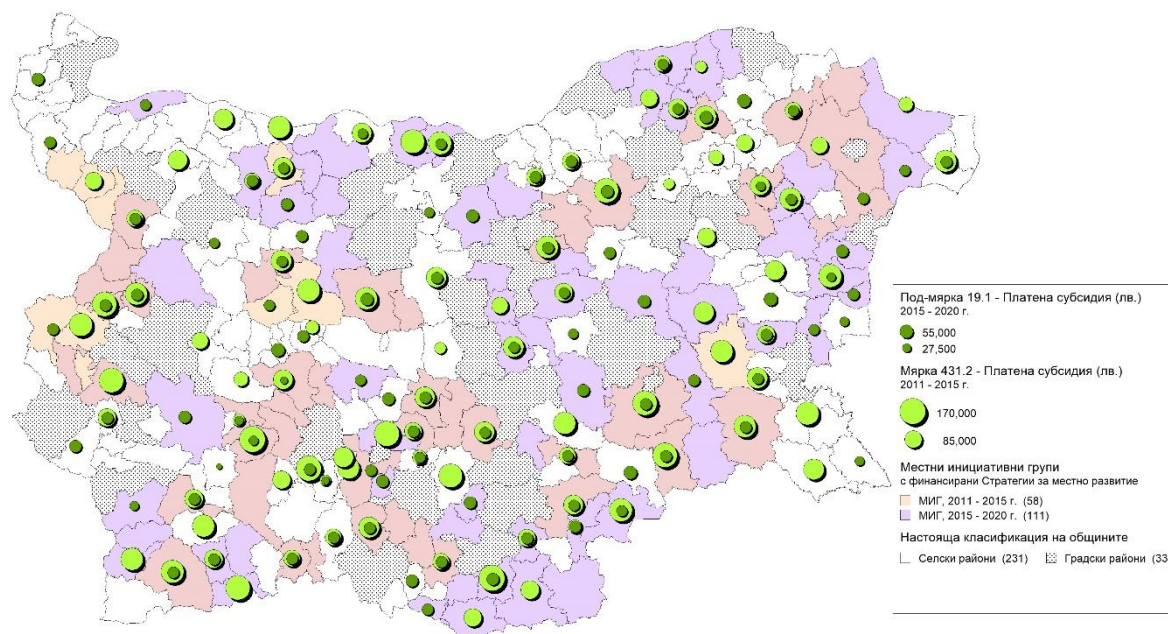
ПРСР 2014-2020г.: В настоящият програмен период, стартирането на подготвителната мярка през 2015 г. адресира проблема с късното стартиране на прилагането на подхода Лидер от предходния период. Сключени са 100 договора по мярка 19.1., осигуряваща помощ за подготвителни дейности, от общо 133 постъпили заявления. Подготвителните дейности са изпълнени на територията на 180 общини (76% от селските райони). Обхваната е територия от 74433 кв.км и 2309619 жители (Годишен доклад 2018г.). Проведени са около 1200 публични събития, с които се насърчава участието на местните хора и бизнес в изработването на стратегиите за водено от общностите местно развитие.

Териториите с финансиране по двете подготвителни мерки по подхода Лидер и ВОМР са представени на *Фигура 124*. Съвместната визуализация на данните по двете мерки позволява формулирането на следните изводи и заключения:

- Като цяло, подкрепата за подготвителни дейности по подхода Лидер и ВОМР е равномерно разпределена из територията на цялата страна.
- По-слабо обхванат е района на Северозападна България.
- Голяма част от общините, които не са получили финансиране за изработените стратегии за местно развитие през предходния програмен период, отново са кандидатствали по подготвителната мярка през настоящия програмен период. Това означава, че натрупания опит и мотивация, макар и вероятно силно намалени, са използвани отново. В голямата си част, те са получили финансиране на новите стратегии за местно развитие.
- Същевременно, има и общини, които кандидатстват за първи път по настоящата подготвителна мярка и получават финансиране на изработените стратегии за местно развитие.

- Големият брой на общини с интерес към двете подготвителни мерки е индикация за потенциала и положителната оценка на местните общности към подхода Лидер и ВОМР, въпреки трудностите при прилагането му.

Фигура 124. Общини с финансирани дейности за подготовка на стратегии за местно развитие по подхода Лидер и ВОМР.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Територия и население с финансирани стратегии за местно развитие

ПРСР 2007-2013 г.: Финансирани са стратегии за местно развитие на 35 местни инициативни групи (МИГ), обхващащи територията на 57 общини и 870 000 жители.

ПРСР 2014-2020 г.: Финансирани са стратегии за местно развитие на 64 местни инициативни групи, обхващащи територията на 117 общини и 1 646 496 жители.

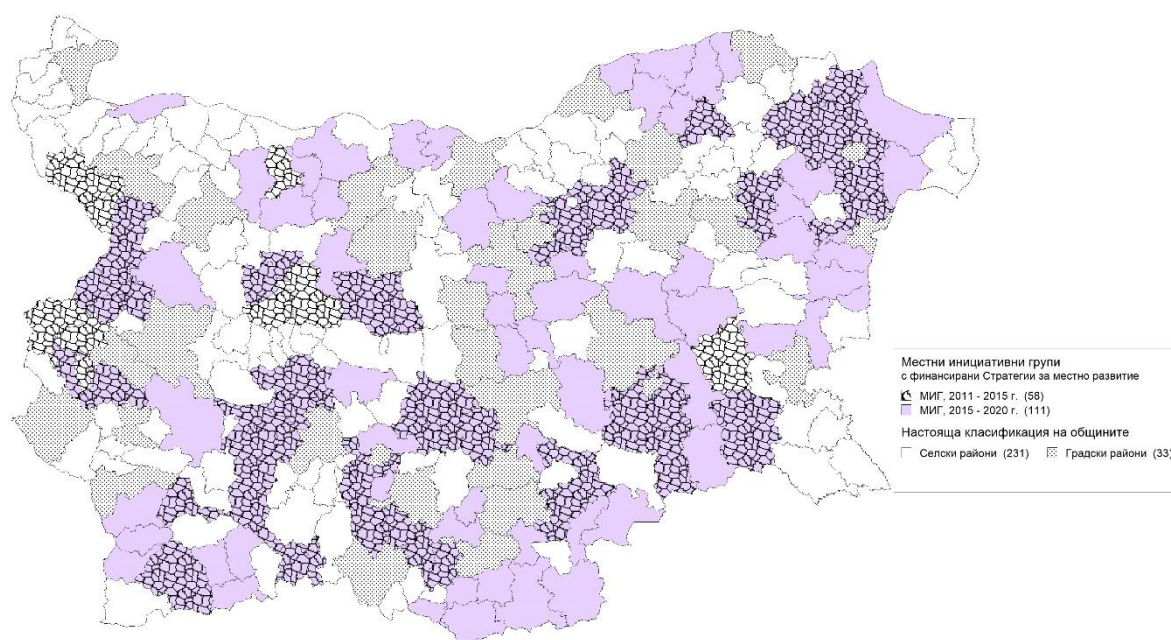
Данните сочат двукратно увеличение на реално обхванатите територии и население (Фигура 125). От първите 35 МИГ, шест (17%) не продължават с нови стратегии за местно развитие. Това се териториите на девет общини, пет от които са в (северо) западна България.

В териториално отношение, разпределението на МИГ с финансирани стратегии за местно развитие е балансирано, с едно изключение – Северозападна България.

Северозападна България е район, който има една от най-големите нужди от целенасочено подпомагане на местното развитие и същевременно не попада в достатъчна степен в обхвата на подпомагане по подхода Лидер и ВОМР. Донякъде

липсата на финансирани стратегии за местно развитие се обяснява с ниското ниво на подпомагане по подготвителните мерки - отхвърлените проектни предложенията по подготвителните мерки от двата периода обхващат територията на общо 11 общини от района. От друга страна, значителното обезлюдяване в този район представлява сериозна пречка пред участието в подхода Лидер, предвид изискването на минимум 10000 жители. Само две от общините в селските райони на област Видин са с население над 5000 жители, което означава че би било необходимо да се включат териториите на по-голям брой общини.

Фигура 125. Общини с финансирани стратегии за местно развитие по ПРСР 2007-2013г. и ПРСР 2014-2020г.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР.

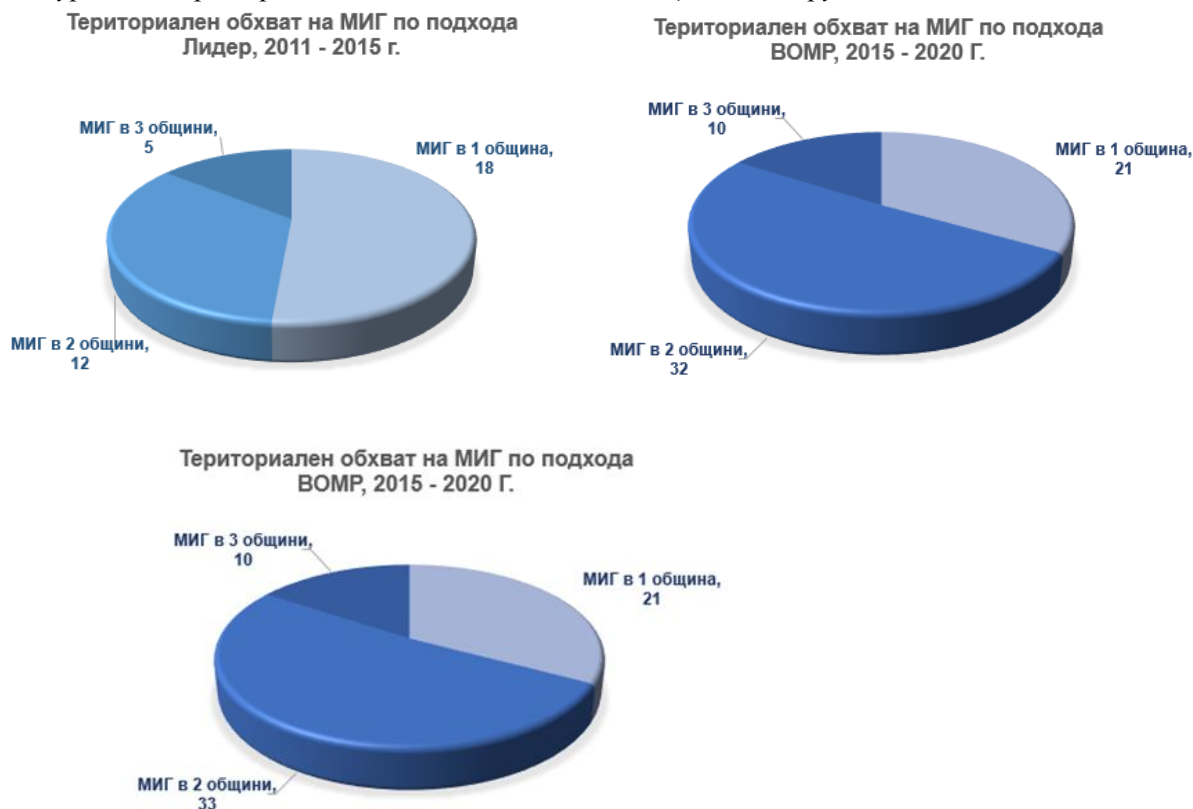
Териториална структура на МИГ

Структурата на териториалният обхват на местните инициативни групи се променя в двата периода (Фигура 126). През първият период, повече от половината МИГ (54%) обхващат територията на една община, 34% обхващат територията на две общини и 14% - територията на три общини. През настоящият период, МИГ с две общини са повече от половината (51%), докато МИГ на територията на една община са 33%. МИГ на територията на три общини запазват относителен дял от 16%.

Основната причина за промяната в териториалния обхват на МИГ се дължи на изискването за разработване на стратегия за местно развитие за население от минимум

10 000 жители, както и диференцираното ниво на подпомагане спрямо броя на населението. За СМР с население между 10000 и 15000 жители, максималният размер на финансиране от ПРСР е 1000000 евро, а за население над 15000 е 1500000 евро.

Фигура 126. Териториален обхват на местните инициативни групи.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР.

Структура на финансирането на местните инициативни групи по подхода Лидер и BOMP

ПРСР 2007-2013 г.: Еднофондово, само от ПРСР 2007-2013 г.

ПРСР 2014-2020 г.: Дадена е възможност за многофондово финансиране, като финансирането по ПРСР 2014-2020 г. е задължително. МИГ могат да избират да включват финансиране от следните оперативни програми – „Развитие на човешките ресурси“ (ОПРЧР), „Иновации и конкурентоспособност“ (ОПИК), „Наука и образование за интелигентен растеж“ (ОПНОИР) и „Околна среда“ (ОПОС).

МИГ са избрали 11 различни комбинации за финансиране на стратегиите си за водено от общностите местно развитие. Еднофондовото финансиране през ПРСР е основен избор за 40% от МИГ. Най-популярната комбинация от многофондово

финансиране е между ПРСР, Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ (ОПРЧР) и Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“ (ОПИК).

Местните инициативни групи, които продължават да действат от предходния програмен период са основната част от тези, които са избрали еднофондово финансиране – общо 18. Седем МИГ са избрали най-популярната комбинация ПРСР, ОПРЧР и ОПИК.

Като цяло, местните инициативни групи, които получават първо финансиране на стратегии за водено от общностите местно развитие, са по-склонни да използват различни комбинации от многофондово финансиране.

Таблица 135. Изборът на МИГ за финансиране на СМР през настоящия програмен период

Комбинация от фондове	Брой на МИГ
ПРСР	25 (40%)
ПРСР + ОПРЧР	4
ПРСР + ОПРЧР + ОПИК	17 (27%)
ПРСР + ОПРЧР + ОПИК + ОПОС	1
ПРСР + ОПРЧР + ОПИК + ОПОС + ОПНОИР	4
ПРСР + ОПРЧР + ОПИК + ОПНОИР	5
ПРСР + ОПРЧР + ОПНОИР	2
ПРСР + ОПРЧР + ОПОС	1
ПРСР + ОПИК + ОПОС	2
ПРСР + ОПИК	2
ПРСР + ОПОС + ОПНОИР	1
Всичко	64

Пояснения: ПРСР – Програма за развитие на селските райони; ОПРЧР – Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“; ОПИК – Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“; ОПНОИР – Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“; ОПОС – Оперативна програма „Околна среда“

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР.

Изпълнение на стратегиите за местно развитие

ПРСР 2007-2013г.: Договорите за финансиране на стратегиите за местно развитие с МИГ са подписани в края на 2011г. и началото на 2012 г., т.е. почти в края на програмния период. Въпреки това, МИГ успяват да се организират и да подготвят

процедурите по различните мерки, да отворят приеми и да обработят проектните предложения, както и да ги вхидират в РА-ДФЗ за договориране и плащане.

Процесът е съпроводен с редица трудности, подробно описани както в доклада на тематична работна група 4 на Национална селска мрежа 2012-2015 г., така и в доклада за последващата оценка на ПРСР 2007-2013 г.

Основните проблеми по отношение на ефективното и ефикасно прилагане на подхода Лидер са в следните направления:

1. Забавяне на одобрението на договорите за финансиране на СМР.

Времевият интервал между подаването и финансирането им е повече от 18 месеца, което води до спад на ентузиазъм и интерес в местната общност. Немалка част от експертите на МИГ намират друга по-перспективна заетост. От друга страна, късното стартиране и забавянето на финансирането скъсяват общия период за изпълнение на СМР. Това води след себе си невъзможност за пълно усвояване на бюджета поради отказ на много кандидати да сключат договори (поради недостатъчното време за изпълнение на проектите и поради голямото закъснение на одобрението им – 18 месеца).

2. Забавяне на одобрението на планирани разходи и дейности на МИГ.

От една страна, това води до допълнително скъсяване на срока за изпълнение на дейностите по СМР. От друга страна, това забавяне, заедно със забавянето на възстановяването на средствата по заявки на МИГ води до влошаване на финансовата стабилност на МИГ.

3. Забавяне на процеса на договаряне на проектите на кандидатите от местната общност.

Това води до силна демотивация на потенциалните бенефициенти, като същевременно застрашава финансовата стабилност на кандидатите и отказ от изпълнение на инвестиционни намерения.

Въпреки всички трудности и пречки, проектите финансирани през МИГ и стратегиите за местно развитие представляват съществена част от проектите, финансирани по ПРСР 2007-2013г. на национално ниво (*Фигура 99* и *Фигура 112*).

В рамките на териториите на МИГ, се наблюдават разнообразни комбинации от финансирани проекти, съобразно местните потребности и приоритети (*Фигура 127* и

Фигура 128). На Фигура 129 е представен средния размер на финансираните проекти. Най-висок е средният размер на финансираните проекти по инфраструктурните мерки на МИГ, но дори и той е под 200000 лв./проект, което е индикация за подобряване на състоянието на малка по мащаб инфраструктура от местно значение.

Основните ползи от финансирането на проекти през стратегиите за местно развитие през МИГ са:

1. Създаването на местен административен капацитет за прилагане на подхода Лидер.

Свързано е както с придобиване на опит в процеса на оживяване на местните общности в селските райони, така и с установяването на екипите на МИГ като хората, осъществяващи връзката между политиката за селските райони и практическото ѝ приложение в селските райони.

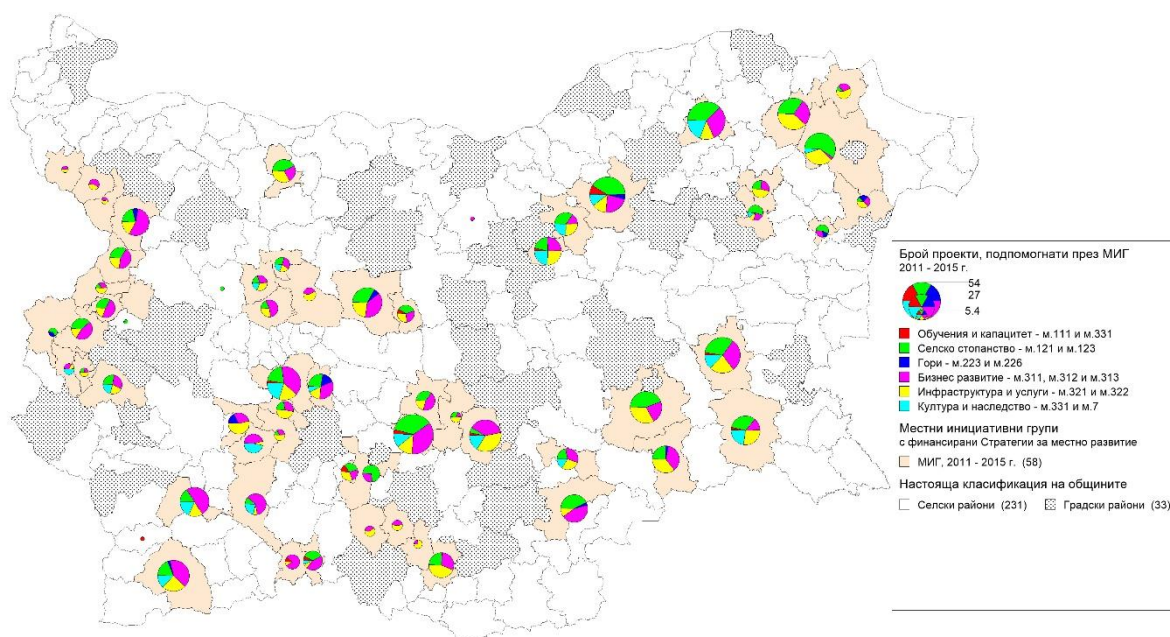
2. Създаването на местен капацитет за изпълнение на проекти с европейско финансиране сред бенефициентите от местните общности.

В преобладаващата си част, бенефициентите на МИГ изпълняват за първи път проекти по ПРСР. В много голяма степен, това се дължи подкрепата, която потенциалните бенефициенти получават от екипите на МИГ и на изграденото доверие между тях.

3. Подпомагането на много на брой малки проекти по различните мерки на СМР.

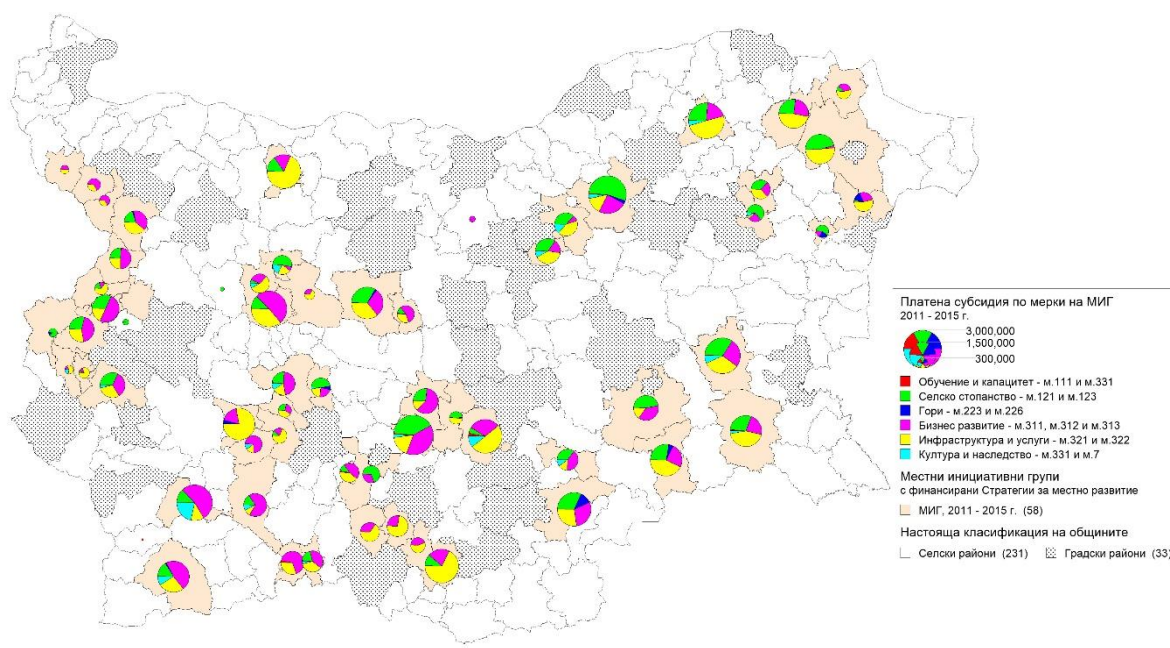
От една страна, това създава усещане за „достъпност на ПРСР“ в местната общност. От друга страна, дава възможност за финансиране на проекти, които отговарят на местните потребности и създават ли запазват заетост за местното население.

Фигура 127. Общ брой проекти, финансирани през МИГ и стратегиите за местно развитие.

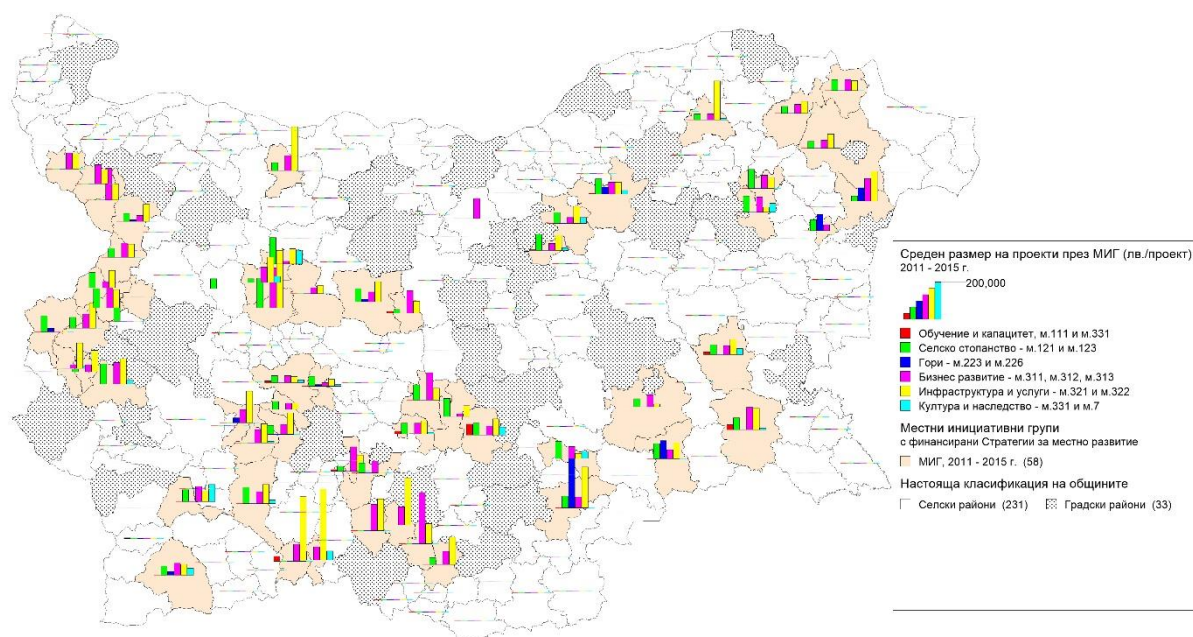
Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Фигура 128. Обща субсидия, платена по проекти, финансирани през МИГ

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Фигура 129. Среден размер на подпомогнати проекти през МИГ

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

Изпълнение на стратегии за водено от общностите местно развитие по ПРСР 2014-2020г.

На този етап достъпните данни¹⁰³ за прилагането на СМР дават индикация за повтаряне на един от основните проблеми пред ефективното прилагане на подхода Лидер от предходния програмен период, а именно „Забавяне на процеса на договаряне на проектите на кандидатите от местната общност“.

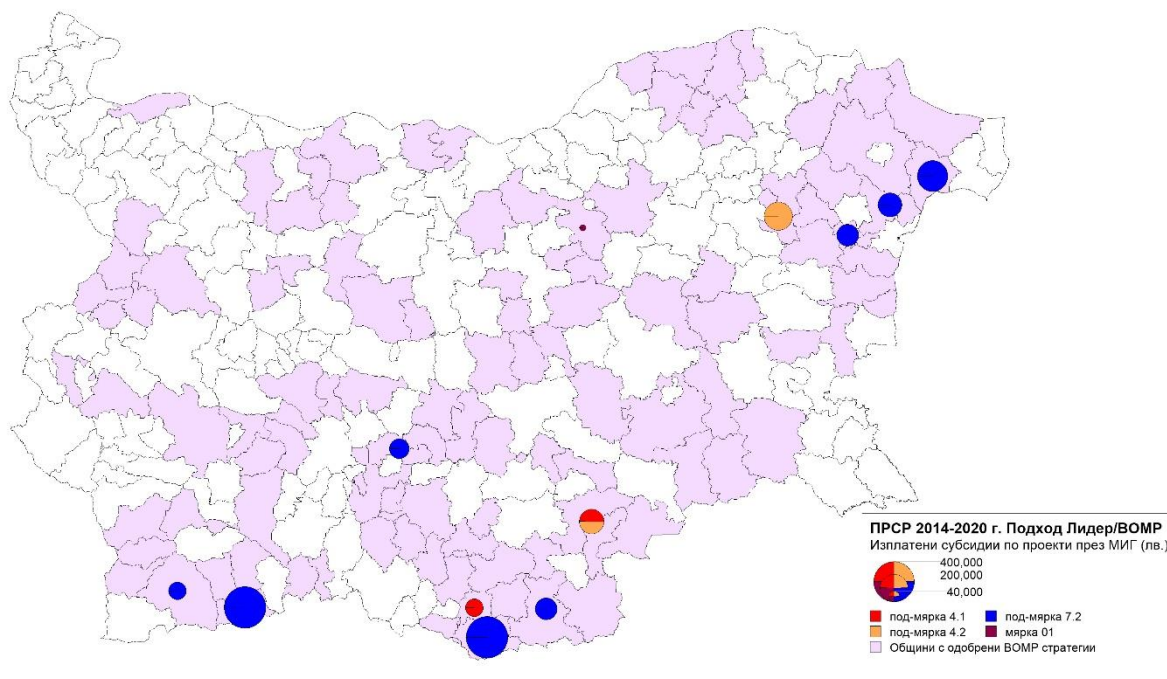
По данни на УО на ПРСР, проектните предложения одобрени от МИГ са 768, други 160 са в резервен списък, т.е. имат качества за финансиране, но изчакват наличието на средства. В процесът на оценка на проектни предложения МИГ са отхвърлили 382.

На този етап, само 25 от 768 проектни предложения са одобрени за договориране от РА-ДФЗ. Броят на проектите с изплатена субсидия е едва 13 по общо четири (под-) мерки – 4.1, 4.2, 7.2 и 01. Общият размер на изплатената субсидия е

¹⁰³ Най-вече презентации за прилагането на Лидер в България по време на Шестата международна конференция и публикации на фейсбук страницата на Национална селска мрежа 2014-2020. По данните на ДФЗ няма информация за финансирани проекти през МИГ.

приблизително 2.1 млн.лв. Прави впечатление, че дори и през МИГ все още не е изплатена субсидия за проекти за местния не-земеделски бизнес в селските райони.

Фигура 130. ПРСР 2014-2020. Изплатени субсидии през МИГ по под-мерки на ВОМР стратегиите.

Източник: Собствени изчисления по данни на УО-ПРСР и ДФЗ.

По подготвителната мярка 19 от ПРСР бяха одобрени 64 местни инициативни групи. Те включват 117 общини с територия 53 828 кв. км. и население 1 646 496 жители (към момента на одобрение на стратегиите за ВОМР). Договорените средства към МИГ по подхода ВОМР са в размер на 364 547 800,28 лв. Стратегиите, които предвиждат многофондово финансиране на операциите са 39 броя с договорен бюджет в размер на 272 117 059,68 лв., като се изпълняват в 72 общини, на територия от 32 690,60 кв. км. и население от 1 059 268 жители. Средствата договорени по многофондовите стратегии, са 75% спрямо 25% за еднофондовите стратегии, като съответно населението покрито от многофондови стратегии е 64%, а територията – 61% от общата територия, покрита по подхода ВОМР.

Финансирането на проекти на МИГ с многофондово финансиране от другите оперативни програми е както следва:

ОПРЧР: 80 подписани договора на обща стойност 4 248 887 евро, т.е. среден размер на договориран проект – 53 111 евро/проект.

ОПИК: 74 подписани договора на обща стойност 9 303 614 евро, среден размер на договориран проект – 125 724 евро/проект. По ОПИК са отчетени 6 изпълнени проекта.

ОПНОИР и ОПОС имат по седем отворени процедури, т.е. почти всички МИГ с финансиране по тези оперативни програми са отворили процедурите за финансиране.

Силни и слаби страни на прилагането на подхода Лидер и WOMP в България

Силни страни на прилагането на подхода Лидер и WOMP в България

- Обхваща значителна част от територията и населението на селските райони
- Доближава европейската политика до хората и бизнеса от селските райони чрез подобряване на достъпа до финансиране от европейските фондове в лицето на екипите на МИГ
- Насърчава създаването на публично-частни партньорства за местните инициативни групи с участието на местния бизнес, граждански и неправителствени организации и местната власт.
- Насърчава местната общност от хора, граждански организации, читалища и други неправителствени организации, бизнес, земеделски производители и местната власт съвместно да определят потребностите и потенциала на територията за развитие.
- Изгражда местен капацитет за управление и наблюдение на изразходването на европейски средства (екипи на МИГ)
- Изгражда местен капацитет за усвояване на европейски средства сред членове на местната общност, много от които нямат друг достъп до европейски средства
- Подпомага задържането, а в някои случаи и завръщането, на инициативни хора в местната общност
- Подпомага малки по размер бизнес дейности в селските райони, които са важни за местната общност и които предвид малкия обем на инвестицията не биха могли да получат финансиране от други източници. Покрепя многосекторното развитие на териториите, на които се прилага. Наборът от

финансирани дейности на дадена територия е много широк и не единствено ПРСР позволява интервенции в такъв широк диапазон на една определена територия.

В рамките на интегрираните монофондови стратегии на ВОМР се подкрепя социално включване, и интеграцията на пазара на труда на маргинализираните групи, включително роми, чрез процедурите на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020 г. Сметчането на проблемите на маргинализираните общности, намаляването на социалните неравенства в селските райони ще продължи като подкрепа в контекста на разработените и прилагани Стратегии за ВОМР през следващия програмен период.

Слаби страни на прилагането на подхода Лидер и ВОМР в България

- ❖ Недостатъчно финансов ресурс за финансиране на всички качествено изработени стратегии за местно развитие. Същевременно, част от първоначално планирания бюджет по Лидер мерките от предходния програмен период се прехвърля на мерки от други оси поради забавеното стартиране на подхода Лидер.
- ❖ Забавяне на одобрението и финансирането на стратегиите за местно развитие в първия период на прилагането, което до известна степен е преодоляно през настоящия период.
- ❖ Забавяне на договорирането и финансирането на проектите на бенефициентите по ПРСР на МИГ, което продължава и в настоящия програмен период.
- ❖ Подмяна на програмирането и приоритизирането на самите СМР под натиска на риск от загуба на средства поради не-усвояване. Забавянето в договорирането и съответно прилагането на стратегиите за местно развитие на практика често води до преразпределяне на бюджета на отделните мерки на базата на „лесни за прилагане и усвояване“, вместо на базата на „установени потребности“, определени с участието на местните общности
- ❖ Високи прагове за минимален брой на населението за формиране на МИГ в силно обезлюдени и отдалечени територии (напр. Северозападна България).
- ❖ Недостатъчна независимост на МИГ от местните власти.

Изводи и заключения за подобряване на прилагането на подхода Лидер и ВОМР

- Увеличаване на бюджета за подготовка и прилагане на стратегии за водено от общностите местно развитие с оглед покриването на повече общини в селски райони в България и осигуряване на достъп до финансиране на малки по размер проекти.

- Запазване и увеличаване на възможностите за многофондово финансиране предвид демонстрирания капацитет на МИГ да разработват успешни процедури и да прилагат проекти по различни фондове (категорично запазване на финансирането на ВОМР освен по ПРСР и по ОПРЧР, ОПНОИР, ОПОС и ОПИК).

- Съкращаване на сроковете за разглеждане, договориране и финансиране на проекти на бенефициенти от местните общности на МИГ. Децентрализация на процеса към регионалните РА, както с прилагането на мярката за полу-пазарните стопанства.

- Одобряване на бъдещите стратегии за местно развитие в срокове, които да гарантират минимално времево отстояние между сега действащите СМР и бъдещите такива.

- Обмисляне на намаляване на минималния брой на населението за разработване и финансиране на стратегия за местно развитие в силно обезлюдените и отдалечени територии.

- Изграден капацитет за прилагане на еднофондови и многофондови Стратегии-Лидер/ВОМР за управление и финансиране на проекти с европейско финансиране сред бенефициентите от местните общности. Прилагането на ВОМР и за следващия период ще доразвие административния капацитет на екипа на МИГ, съхрани и развие нови партньорства в рамките на местната общност.

- Подпомагат диверсификацията на икономиката, запазват и развиват местната местна идентичност, подпомагат се много на брой малки проекти по различните мерки на стратегиите за ВОМР, които водят до заетост, диверсификация на местната икономика.

- Подкрепата по подхода ВОМР през настоящия програмен период е равномерно разпределена по територията на цялата страна, като по-слабо обхванат е единствено района на Северозападна България. Голяма част от МИГ, които не са получили

финансиране за изработените стратегии за местно развитие през предходния програмен период, отново са кандидатствали през настоящия програмен период. Общините и местния бизнес са натрупали опит в разработване на стратегии. Чрез стратегиите за ВОМР се цели подкрепата на малкия местен бизнес, създаване на по-добри икономически, социални и екологични условия за живот в малките населени места. По този начин и при дългосрочно целенасочено подпомагане би могло да се постигне задържане на местното население и неутрализиране на процесите на депопулация на малките населени места на територията на страната.

- Прилагането на многофондови стратегии за местно развитие обединява съседни на общини и чрез проектите в тях подкрепя малкия местен бизнес, създава заетост и по-добри икономически, социални и екологични условия за живот в малките населени места. Дългосрочен ефект от продължаване на прилагането на ВОМР е задържане на местното население и ограничаване на процесите на депопулация на малките населени места на територията на страната.

- При прилагането на подхода ЛИДЕР/ВОМР се наблюдават и редица административни трудности като основните са в неспазването на срокове за договаряне на проекти към стратегиите за ВОМР и бавната комуникация между МИГ и УО на финансиращите програми, когато се касае за многофондови стратегии. В тази връзка основна идентифицирана потребност е опростяването на структурата на подход ВОМР и облекчаване на административната тежест за бенефициентите. Съгласно предварителния регламент за Европейските структурни фондове чл. 25, пар. 5 от Регламента на ЕК за общите разпоредби „правилата на водещия фонд се прилагат за цялата стратегия, а именно: „За съответната стратегия се прилагат правилата на водещия фонд. Органите на другите фондове разчитат на решенията и проверките на управлението, извършени от компетентния орган на водещия фонд.“ За прилагането на подхода ВОМР опростяване на управлението на МИГ да бъде в следните насоки-подготовката на стратегиите да се извърши със средства от ЕЗФРСР и да се управлява и контролира от УО на ПРСР; Управлението и контрола на изпълнението на стратегиите за ВОМР да се извършва от УО на ПРСР – водещ фонд е ЕЗФРСР и др. Опростяване на структурата на подход ВОМР и облекчаване на административните процедури.

- В заключение прилаганите стратегии за ВОМР са в полза на малкия местен бизнес, създават по-добри икономически, социални и екологични условия за живот в малките населени места. ВОМР е териториален подход, който доказва предимствата си

за развитие на местната икономика и е необходимо да продължи многофондовото финансиране чрез подхода ВОМР/ЛИДЕР за програмен период 2021-2027 г.

7.3. Корелационен анализ

В настоящия анализ е изследвана корелационната зависимост (взаимовръзката) между изплатените средства по ПРСР през периода 2008-2017 г. и стойностите на някои показатели, получени като обща сума за селските общини в страната. Следва да се отбележи, че в сумата на показателите не влизат конфиденциалните статистически данни. Ние предположихме, че изплатените средства по ПРСР са оказали влияние на изследваните показатели не само през годината, през която са изплатени, но и през следващите няколко години. Затова изчислихме корелациите между проучваните показатели и:

- изплатените средства по ПРСР през текущата година (ПРСР_{t0});
- изплатените средства по ПРСР една година преди текущата година (ПРСР_{t-1});
- изплатените средства по ПРСР две години преди текущата година (ПРСР_{t-2});
- изплатените средства по ПРСР три години преди текущата година (ПРСР_{t-3});

Първата текуща година се явява 2008 г., а последната – 2017 г.

Таблица 136 Корелационни зависимости между наети лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020

Вид икономическа дейност	ПРСР_{t0}	ПРСР_{t-1}	ПРСР_{t-2}	ПРСР_{t-3}
Общо	-0.662	-0.273	0.796	0.427
Селско, горско и рибно стопанство	0.372	0.624	0.886	0.888
Добивна промишленост	-0.476	-0.601	-0.900	-0.739
Преработваща промишленост	-0.544	0.184	0.894	0.803
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	0.112	0.343	0.953	0.872
Доставяне на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	-0.528	-0.472	-0.302	-0.524
Строителство	-0.608	-0.679	-0.756	-0.778
Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети	-0.368	-0.696	-0.127	-0.385
Транспорт, складиране и пощи	-0.208	0.336	0.880	0.864
Хотелиерство и ресторантьорство	0.095	0.328	0.876	0.542
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения	-0.577	-0.778	-0.169	-0.135
Операции с недвижими имоти	-0.097	-0.024	0.026	-0.569

Административни и спомагателни дейности	0.021	-0.019	-0.249	-0.748
Образование	-0.402	-0.180	-0.659	-0.576
Хуманно здравеопазване и социална работа	-0.274	0.493	0.450	0.493
Култура, спорт и развлечения	0.222	0.384	0.858	0.753
Държавно управление	-0.613	-0.681	-0.875	-0.909
Финансови и застрахователни дейности	-0.674	-0.715	-0.383	-0.592
Други дейности	0.258	0.329	0.381	-0.419

Източник: Собствени изчисления

Съгласно Таблица 136 се наблюдава положителна зависимост между изплатените средства по ПРСР две и три години преди текущата година и наетите лица по трудово и служебно правоотношение общо за селските общини. Следователно с нарастването на изплатените средства по ПРСР следва да се очаква увеличаване на наетите лица общо за всички икономически дейности след 2-3 години и обратно. По-специално за селското стопанство ефектът може да се наблюдава още през настоящата година (макар и по-слаб – корелационен коефициент +0.372), както и през следващите три години като ефектът е особено силен две и три години след изплащането на средствата (корелационни коефициенти +0.886 и +0.888), т.е. налице е висока положителна връзка между изплатените средства и броя на наетите лица по трудово и служебно правоотношение в сектора „Селско, горско и рибно стопанство“. Забелязват се и други сектори, в които с нарастване на изплатените средства по Програмата нараства броят на наетите лица през текущата и/или през следващите няколко години (и обратно – с намаляване на изплатените средства намалява броят на наетите лица): Преработваща промишленост; Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива; Транспорт, складиране и пощи; Хотелиерство и ресторантьорство; Хуманно здравеопазване и социална работа; Култура, спорт и развлечения. Отрицателните коефициенти на корелация, изчислени за някои от секторите, според нас се дължат на протичащите процеси като цяло в икономиката: на миграцията на работната сила от по-малките към по-големите населени места в страната или в чужбина; на застаряването на населението; на реструктурирането на икономиката. Вероятно влияние са оказали и конфиденциалните данни, които не са отразени в изследването.

Таблица 137 Корелационни зависимости между разходи за придобиване на ДМА в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020

Вид икономическа дейност	ПРСР _{t0}	ПРСР _{t-1}	ПРСР _{t-2}	ПРСР _{t-3}
Селско, горско и рибно стопанство	0.809	0.551	0.614	0.357

Индустрия	-0.229	-0.101	0.282	-0.262
Строителството хиляди лева	-0.388	-0.364	0.250	0.375
Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство	-0.125	0.353	0.915	0.842
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения	-0.138	0.250	0.566	0.908
Финансови и застрахователни дейности	-0.070	0.073	0.044	-0.038
Операции с недвижими имоти	-0.531	-0.291	-0.122	-0.458
Професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности	0.160	0.592	0.469	0.702
Държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа	-0.235	-0.134	0.157	0.651
Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности	0.500	0.087	0.513	0.552

Източник: Собствени изчисления

Съгласно Таблица 137 се наблюдава положителна зависимост между изплатените средства по ПРСР и разходите за придобиване на ДМА в селските общини в сектора „Селско, горско и рибно стопанство“. Ефектът от изплатените средства в аграрния сектор е налице още в годината на изплащане на парите като корелацията намалява три години след изплащането на средствата, което според нас се дължи на това, че фермерите инвестират отпуснатите средства в стопанската си дейност скоро след получаването им. Другите сектори, в които се забелязва умерена до висока положителна връзка между изплатените средства по ПРСР и разходите за придобиване на ДМА са: Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство; Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения; Професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности; Държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа; Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности.

Таблица 138 Корелационни зависимости между нетни приходи от продажби в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020

Вид икономическа дейност	ПРСР _{t0}	ПРСР _{t-1}	ПРСР _{t-2}	ПРСР _{t-3}
Общо	0.285	0.526	0.944	0.852
Селско, горско и рибно стопанство	0.525	0.657	0.908	0.787
Добивна промишленост	-0.231	0.261	0.585	0.358
Преработваща промишленост	0.208	0.499	0.914	0.854
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	0.440	0.592	0.937	0.889
Доставяне на води. Канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	-0.009	0.341	0.255	0.225
Строителство	-0.450	-0.585	0.127	0.241

Търговия. Ремонт на автомобили и мотоциклети	0.259	0.472	0.924	0.837
Транспорт, складиране и пощи	0.266	0.537	0.918	0.898
Хотелиерство и ресторантьорство	0.226	0.535	0.913	0.761
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. Далекосъобщения	-0.039	0.155	0.817	0.625
Операции с недвижими имоти	-0.413	0.410	0.691	0.465
Административни и спомагателни дейности	0.262	0.329	0.920	0.724
Образование	0.472	0.138	0.520	-0.061
Хуманно здравеопазване и социална работа	0.260	0.395	0.971	0.816
Култура, спорт и развлечения	0.129	0.474	0.849	0.911
Други дейности	0.256	0.320	0.963	0.675

Източник: Собствени изчисления

Съгласно резултатите от Таблица 138 е налице умерена до висока положителна връзка между изплатените средства по ПРСР и нетните приходи от продажби в селските общини в почти всички сектори на икономиката като ефектът се наблюдава и през следващите няколко години след изплащането им (с нарастването на изплатените средства по Програмата нарастват и реализираните нетни приходи от продажби в различните сектори на икономиката и обратно – с намаляването на изплатените средства намаляват и нетните приходи).

Таблица 139 Корелационни зависимости между брой предприятия в хуманното здравеопазване и социална работа в селските общини и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020

Показател	ПРСР _{t0}	ПРСР _{t-1}	ПРСР _{t-2}	ПРСР _{t-3}
Брой предприятия в хуманното здравеопазване и социална работа	0.565	0.761	0.652	0.380

Източник: Собствени изчисления

Съгласно резултатите от Таблица 139 с увеличаване на изплатените средства по Програмата се увеличава и броят на предприятията в хуманното здравеопазване и социална работа в селските общини през текущата година и през следващите години (и обратно), т.е налице е положителна връзка между двата показателя.

Таблица 140 Корелационни зависимости между брой предприятия в селските общини според броя на заетите в тях лица и изплатените средства по ПРСР 2007-2013 и ПРСР 2014-2020

Показател	ПРСР _{t0}	ПРСР _{t-1}	ПРСР _{t-2}	ПРСР _{t-3}
Общо	0.399	0.539	0.899	0.905
От 0 до 9 заети лица	0.424	0.553	0.908	0.908
От 10 до 49 заети лица	-0.701	-0.364	0.826	0.568

Източник: Собствени изчисления

От Таблица 140 следва, че съществува положителна корелация между общия брой на предприятията в селските общини и изплатените средства по ПРСР като ефектът се наблюдава през текущата и през следващите няколко години. Броят на предприятията от 0 до 9 заети лица и от 10 до 49 заети лица също се намират в положителна връзка с изплатените средства по Програмата като корелацията при по-малките предприятия може да се наблюдава още през текущата година.

Извод: Отпуснатите средства по ПРСР въздействат както върху броя на наетите лица и броя на предприятията, така и върху разходите за придобиване на ДМА и нетните приходи от продажби в селските общини.

Наблюдава се положителна зависимост между изплатените средства по ПРСР две и три години преди текущата година и наетите лица по трудово и служебно правоотношение общо за селските общини. Подобна зависимост се наблюдава и в други сектори на икономиката като: Селско, горско и рибно стопанство, Преработваща промишленост; Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива; Транспорт, складиране и пощи; Хотелиерство и ресторантьорство; Хуманно здравеопазване и социална работа; Култура, спорт и развлечения.

Установи се положителна зависимост между изплатените средства по ПРСР и разходите за придобиване на ДМА в селските общини в секторите Селско, горско и рибно стопанство, Търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство; Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения; Професионални дейности и научни изследвания, административни и спомагателни дейности; Държавно управление, образование, хуманно здравеопазване и социална работа; Култура, спорт и развлечения, ремонт на домакински вещи, други дейности.

Налице е умерена до висока положителна връзка между изплатените средства по ПРСР и нетните приходи от продажби в селските общини в почти всички сектори на икономиката като ефектът се наблюдава и през следващите няколко години след изплащането им.

С увеличаване на изплатените средства по Програмата се увеличава и броят на предприятията в хуманното здравеопазване и социална работа в селските общини през текущата година и през следващите години (и обратно), т.е. налице е положителна връзка между двата показателя.

Съществува положителна корелация между броя на предприятията в селските общини и изплатените средства по ПРСР като ефектът се наблюдава през текущата и през следващите няколко години.

Раздел VIII. SWOT анализ на социално – икономическото развитие на селските райони в България през периода 2008-2017г.

Систематизирането на силни и слаби страни, възможности и заплахи в SWOT анализ, разкриват вътрешния потенциал на териториално обособените общини селски райони. Компоненти на SWOT анализ са: Човешки ресурси и потенциал (население, демографска характеристика, пазар на труда); Икономическо развитие: (характеристика на малки и средни предприятия, икономически сектори, структура и динамика на икономика); Социално развитие и инфраструктура: Образование, здравеопазване, социални услуга, култура; Техническа инфраструктура.

SWOT анализ е с цел да се установят възможностите за развитие на основата на сравнителни предимства на селските райони и как те се отнасят към подобряване на конкурентоспособността и на месната икономика, за които има опит, и човешки ресурси, и подобряването на качеството на живот и на жизнената среда.

Разгледано е въздействието на основните фактори от външната и вътрешната среда, които са със силно влияние по отношение на развитието на селските райони . Отрицателно съчетание на фактори (слабите страни и заплахите) се отнася за демографското развитие, за качеството на човешките ресурси, за нивото на безработица и заетост, техническа и публична инфраструктура (пътища, бели петна на ширококолов интернет, социални заведения, Техническата инфраструктура на ВиК не е изградена в малките населени места (села) или се нуждае от ремонт.

Възможностите за развитие се отнасят към разкритите предимства, които имат принос за ускоряване на икономическото и социално развитие на селските райони. Използвайки установените възможности на развитие, се противодейства на слабите страни и на заплахите.

МАКРОИКОНОМИЧЕСКА РАМКА	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Финансова и макроикономическа стабилност ✓ Растеж на БВП ✓ Растеж на паритета на покупателната способност на населението на национално ✓ Нарастване на БДС ✓ Селските райони участват във формирането на БДС в сектор селско стопанство-22%; (класификация методология на ЕС) ✓ Междинните райони имат съществен принос в създаването на БДС в селското стопанство и индустрията. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Междурегионални и вътрешнорегионални диспропорции в икономическото развитие и качеството на живот.
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Повече и по-ефективни местни инвестиции в технологични производства; ✓ Създаване на заетост в общините; ✓ Нарастване на доходите; ✓ Повишаване на паритета на покупателна способност; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Макроикономическа нестабилност ✓ Засилване на икономическия дисбаланс между селските и градските общини
ДЕМОГРАФСКАТА СТРУКТУРА	
Силни страни	Слаби страни
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намалена гъстотата на населението в Северен централен, Североизточен и Южен централен район. Концентрация на населението в големите градове и общинските центрове. ✓ Изразена тенденция на обезлюдяване на селските райони. ✓ Различията в гъстотата на населението; за страната; ✓ Неравномерно разпределение на населението; ✓ Концентрация на населението в големите градове и общинските центрове за сметка на малките селища; ✓ Изразена тенденция на обезлюдяване на селските райони ✓ Намаление на населението в селските райони (ниска раждаемост, отрицателен естествен прираст, миграция); ✓ Отрицателен естествен прираст. Нарастване на застаряващо население и намаляване на населението до 40 г. ✓ Увеличаване на броя на изселените

	<p>жители от селските райони спрямо броя на заселените;</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Застаряване на населението (65-69 г.); ✓ Намаляване на населението до 40 г. ✓ Отрицателна величина на естествения прираст в селските райони спрямо средното за страната; ✓ Намаляване на броя на живородените деца в селските райони
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Стабилизиране на броя на заселените и изселените жители и постигане на нулев механичен прираст; ✓ Създаване на условия за заетост на младите хора и задържането им селските райони; ✓ Стимулиране на предприемачеството на младите хора; ✓ Ангажиране на лицата над 65г. в икономически дейности; ✓ Създаване на работни места адаптирани към образованието и квалификацията на населението. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Демографски диспропорции и нарастване на населението над 65 г. ✓ Остаряване на населението с висока интензивност; ✓ Застаряването на работната сила; ✓ Намаляване на населението, живеещо в селата; ✓ Запазване на тенденцията на увеличаване на броя на изселените жители от селските райони; ✓ Неравномерното разпределение на населението в селските общини ✓ Нараства концентрацията на населението в градове; ✓ Рискът от демографска криза в селските райони (предимно в малките населени места); ✓ Коефициентът на възрастова зависимост в селските общини е по-висок в сравнение с останалите общини; ✓ Намаляване на броя на населението в трудоспособна възраст и в под трудоспособна възраст в селските райони ✓ Увеличаване на населението в над трудоспособна възраст ✓ Миграция на младите към урбанизираните градове, обезлюдяване на селата.
ПАЗАР НА ТРУДА И ТРУДОВИ РЕСУРСИ	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Спад на процента на регистрирани безработни на възраст до 29 г. и на дълготрайно безработните лица в селските райони. ✓ Намаляване на процента на регистрираните безработни в селските общини с регистрация повече от 1 година ✓ Нарастване на заплатите в сектор търговия и услуги; селско, госрко стопанство и рибарство, преработваща 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намаляване на общия брой на наетите по трудово и служебно правоотношение в селските общини в липсва растеж на икономиката; ✓ Увеличаване на дисбаланса броя на наетите между селските и градските общини; ✓ Делът на безработните лица с ниско образователно и квалификационно равнище е по-висок от градските общини

промишленост ✓ Общият доход на домакинствата расте, в резултат на възстановяване на икономиката;	✓ Висок коефициентът на безработица в селските общини със слаба икономическа активност (от 20-50%) ✓ Неравенство в разпределение на доходите (вътрешно и междурегионално) ✓ Коефициентът на заетост в селските общините е под нивото на ЕС-28. Дисбаланс на броя на наетите между селските и градските общини. ✓ Дисбаланс в разпределението на лицата в риск от бедност ✓ Коефициентът за бедност е 32.8% и надвишава нивото на ЕС-28 за 2018г. ✓ Коефициентът за бедност в селските райони през 2018 г. е 47.4%, значително над стойността на коефициента за ЕС-28 (23.7%). ✓ Дисбаланс в локализирането на засегнатите лица в риск от бедност.
Възможности	Заплахи
✓ Създаване на заетост, нарастване на наетите по трудово и служебно правоотношение, растеж на доходите. ✓ Съвместни обучения с работодатели (дуално обучение); ✓ Стартиране на нови предприятия; ✓ Достъп до финансови ресурси, включително по мерките на СП (2021-2027); ✓ Инвестиране в иновации и в ИТ сектори; ✓ Повишаване на доходите на заетите лица ✓ Инвестиции в иновативни и технологично интензивни производства; ✓ Диверсифициране на икономиката на селските райони; ✓ Диферсификация на заетостта;	✓ Запазване на негативна тенденция на броя на населението в трудоспособна възраст и в под трудоспособна възраст ✓ Запазване на тенденцията за увеличаване на населението в над трудоспособна възраст; ✓ Изместване на икономическите дейности от селските райони към градските и спад на работните места; ✓ Липса на кадри с необходимата квалификация и ръст на безработни лица ✓ Запазване или нарастване на риск от бедност ✓ Засилване на диспропорциите в доходите на населението между селските и градските общини.
ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЛИ, ХАРАКТЕРИЗИРАЩИ СТРУКТУРАТА И ДИНАМИКАТА НА ДЕЙНОСТТА НА НЕФИНАНСОВИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В СЕЛСКИТЕ ОБЩИНИ	
Силни страни	Слаби страни
✓ Запазване на броя на предприятията в селските райони в всички икономически дейности. ✓ Нарастване на производителността на труда в МСП. ✓ Плавно нарастване на износа от МСП; ✓ Трайна тенденция на увеличение на броя на предприятията в ХВП;	✓ Недостатъчен брой на интензивно технологични МСП; ✓ Неравномерна концентрация на предприятията. ✓ Засилване на икономическото неравенство между общините в селските райони ✓ Недостиг на инвестиции в

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Нараства броя на предприятията „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Селско, горско и рибно стопанство“, „Хотелиерство и ресторантьорство“, „Преработваща промишленост“;. ✓ Ръст на микро предприятията; ✓ Нарастване на броя МСП в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти. ✓ Нарастване на разходите за придобиване на ДМА в сектор селско, горско и рибно стопанство, услуги, търговия. 	технологични производства.
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Стартиране на нови предприятия; ✓ Развитие на МСП в традиционни сектори; ✓ Диверсифициране на икономиката на селските райони ✓ Запазване и нарастване на броя на микро и малки предприятия. ✓ Навлизане на нови технологии в установени производства; ✓ Създаване на високо технологични производства; ✓ Запазване на тенденцията на увеличаване на разходите за придобиване на ДМА в секторите селско, горско и рибно стопанство; ✓ Стабилизиране на разходите за придобиване на ДМА в неземеделски дейности; ✓ Създаване на производства в областта на биоикономиката; ✓ Създаване на индустриални зони в общини с подходящи терени 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намалване на броя на предприятията; ✓ Застой на дейността на предприятия в основни стопански сектори. ✓ Влошаване на показателите за МСП (спад на разходите за придобиване на ДМА, на продукцията и на нетните приходи от продажби); ✓ Липса на развитие на предприятия със селскостопански дейности в конкретни общини; ✓ Липса на развитие на предприятия в преработваща промишленост в конкретни селски общини; ✓ Липса на развитие на предприятия в сектор търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети в конкретни общини; ✓ Намалване на разходите за придобиване на ДМА; ✓ Отслабване на конкурентоспособността на местната икономиката.
ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В НЕФИНАНСОВИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Нарастване на ПЧИ в секторите индустрия, селско, горско и рибно стопанство, търговия, транспорт, хотелиерство и ресторантьорство ✓ Намалване на делът на ПЧИ в градските общини за сметка на нарастването му в селските 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Нисък дял на ПЧИ в сектор строителство; ✓ Нисък дял на ПЧИ инвестициите и иновации и производства с висока добавена стойност;
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Стабилизиране на стойността на разходите от чуждестранните инвестиции 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Увеличаване на дисбаланса на ПЧИ между градските и селските общини;

✓ ПЧИ в технологични производства, дигитализация на производствените процеси;	✓ Загуба на интерес от чуждестранни инвеститори ✓ Влошаване на микроклимата и на бизнес средата;
ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА	
Силни страни	Слаби страни
✓ Увеличаване на броя на леглата в местата за настаняване ✓ Стабилно развитие на селски туризъм. ✓ Увеличаване на броя на леглата, на броя на туристите, и нощувките в селските райони.	✓ Ниско ефективно функциониране на сектора с подчертана сезонност и ниска средногодишна заетост ✓ Намаляване на броя на местата за настаняване
Възможности	Заплахи
✓ Продължаване на тенденцията на увеличаване на броя на леглоденоночия в местата за настаняване в селските райони ✓ Развитие на алтернативен туризъм в селските райони, където има съчетание на запазени горски територии исторически и културни забележителности, разнообразна флора и фауна. ✓ Подпомагане на изграждането на уличната мрежа, осветление, облагородена градска среда, среда за достигане на туристическите обекти, туристически атракции и др. ✓ Дигитализация на туристическият сектор и въвеждане на иновативни технологии;	✓ Липса на дигитализация на туристическите услуги и съответно слаб туристически поток в селските райони. ✓ Запазване на негативната тенденция за намаляване на броя на местата за настаняване ✓ Нарастващи миграционни потоци – влошаване на сигурността и качествата на средата ✓ Миграция на младите, обезлюдяване; ✓ Задълбочаващи се диспропорции в развитието на туризма - силно доминиращи планински и морски курорти, които привличат значителна част от чуждите туристи;
ОБРАЗОВАНИЕ	
Силни страни	Слаби страни
✓ Понижаване на относителния дял на принудително напусналите образователната система;	✓ Намаляване на броя на образователни структури вследствие на негативните демографски и миграционни процеси. ✓ Намаляване на броя на професионалните гимназии в селските райони. ✓ Намаляване на броя на детските градини, броя на училищата и учениците.
Възможности	Заплахи
✓ Допълнителни стимули за учениците-курсове, обучения др. ✓ Изграждане на компютърни зали в училищата; ✓ Възможност за транспорт на учениците до и от училищата ✓ Създаването на дуални паралелки в	✓ Продължаващо закриването на училища и детски градини ✓ Намляване на броя лица с висше и средно образование; ✓ Закриване на детски градини поради ниска раждаемост; ✓ Оптимизиране на училищната мрежа,

<p>професионалните гимназии.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Подобряване на материално-техническата база в училищата в селските общини. ✓ Подобряване на материално-техническата база в училищата в селските общини; ✓ Благоустройство на градската среда и на публични пространства - изграждане на уличната мрежа, осветление и др. ✓ Развитие на дигитални библиотеки в селските райони 	<p>организация на паралелките и учителския състав поради намаляване на децата в училищна възраст</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Увеличаване на принудително отпаднали деца от образователната система; ✓ Диспропорции в степента на образованост и риск от социално изключване
ЗДРАВНИ И СОЦИАЛНИ УСЛУГИ	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Запазване на броя на многопрофилните болници; ✓ Увеличаване на лечебните заведения за извънболнична помощ; ✓ Социалните услуги в общността за уязвими групи в селските общини се подобрява, но капацитетът е крайно недостатъчен; ; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Намаление на броя на болничните заведения в селските райони; ✓ Влошена осигуреност на населението с общопрактикуващи лекари в селските райони; ✓ Нисък брой на хората, обслужвани от едно болнично заведение в селските райони ✓ Неравномерното разпределение на болничните легла в лечебните заведения ✓ Увеличаване броят на хората в нужда и хората от рисковите групи и групите в неравностойно положение ✓ Неравномерно покритие на селските райони от мрежата от лечебни заведения ✓ Различия в осигуреността с лекари по дентална медицина ✓ Неравномерно покритие от специализирани заведения за възрастни хора и за лица с увреждания;
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Засилване ролята на първичната помощ и на профилактиката; ✓ Въвеждане на електронно управление в здравеопазването; ✓ Осигуряване на мобилни екипи за отдалечени и обезлюдяващи се райони с възрастно и слабо подвижно население ✓ Промяна на модела на социални услуги за възрастното население; ✓ Разширяване на превантивните социални и здравни услуги за възрастни и лица с увреждания; ✓ Иновативни междусекторни услуги (интеграция на социални и здравни услуги) според реалните потребности на 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Влошена осигуреност на населението с общопрактикуващи лекари в селските райони. ✓ Нисък брой на хората, обслужвани от едно болнично заведение в селските райони. ✓ Неравномерно покритие на селските райони от мрежата от лечебни заведения ✓ Увеличаване броят на възрастните хора и на лицата от рисковите групи в нужда от здравни и социални грижи. ✓ Различия в осигуреността с лекари по дентална медицина.

<p>нуждаещите се;</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Развитие на публично-частно партньорство в социалните услуги; 	
КУЛТУРНИ ДЕЙНОСТИ И НА КУЛТУРНА ИНФРАСТРУКТУРА	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Наличие на творчески занаяти, музеи, читалища и клубове за развитие на културни дейности; ✓ Посещенията в музеите, театрите и кината се увеличават; ✓ Увеличаване на броя на читалищата ✓ Равномерно разпределение на читалищата; ✓ Нарастване на броя на читалищата. ✓ Обновени молитвените храмове на вероизповеданията (църкви, манастири, джамии и др). 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Неравномерното разпределението на кината, театрите, библиотеките и музеите на територията на селските общини; ✓ Броят на музеите и театрите намалява; ✓ Ограничени данни на общинско ниво за нуждите на обществото от културни дейности; ✓ 97% от общините селски-райони са получили подпомагане за инфраструктурни проекти, но броя на проектите в различните общини варира значително (от само 1 проект до над 20 проекта).
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Развитие на дигитални библиотеки в селските райони; ✓ Развитие на публично-частни партньорства; ✓ Използване на ИКТ за културни събития и привличане на млади творци; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Липса на интерес от страна на институциите за конкретните нужди на ниво община ✓ Намален потенциал за развитие на културни дейности; ✓ Ограничен достъп до културни услуги поради неравномерно разпределение на културните обекти; ✓ Неизползван потенциал на читалищата; ✓ Ниска посещаемост на читалищата поради влошена възрастова структура и/или обезлюдяване;
МЕРКИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА ИНФРАСТРУКТУРАТА И УСЛУГИТЕ В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Широкообхватност на подпомагането по инфраструктурните мерки от двете програми за развитие на селските райони и стратегиите за местно развитие; ✓ Не се откроява една или група общини, която да доминира по отношение на броя финансирани инфраструктурни проекти; ✓ Формиране на малки групи от съседни общини със сходен брой финансирани инфраструктурни проекти; ✓ Средният размер на проектите, финансирани по мярка 321 и под-мярка 7.2 е значително по-висок спрямо 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Значително вариране на броя на финансираните инфраструктурни проекти в една община по различните мерки ; ✓ Понякога финансирането през МИГ е единственото финансиране за инфраструктурни проекти в съответната община; ✓ Множество пътни отсечки в лошо и незадоволително състояние; ✓ Увеличаване на пътищата без настилки; ✓ Лошо състояние на някои пътища в общините, които са и единствени за достигане на населено място; ✓ Остаряла и амортизирана водопроводната мрежа в някои населени

<p>средния размер на проектите по останалите мерки</p> <p>✓ Общините „бели петна“ по инфраструктурните мерки се различават от общините „бели петна“ по бизнес мерките</p> <p>✓ Изградени нови и ремонтирани стари пътища в част от селските райони</p> <p>✓ Увеличаване на общинските пътищата от I, II и III категория;</p> <p>✓ Пътната мрежа в селските райони е добре развита, но не е добре поддържана</p> <p>✓ Ръст на изградените ПСОВ;</p>	<p>места;</p> <p>✓ Слаба предприемаческа активност.</p> <p>✓ Слабо обслужване на гражданите по-електронен път (малък дял онлайн публични услуги)</p>
Възможности	Заплахи
<p>✓ Липса на териториална зависимост на общините „бели петна“ за всички инфраструктурни мерки</p> <p>✓ Изграждане на нови пътища, рехабилитиране на пътни отсечки. Поясна координация между АПИ и местна власт с цел избиране на най-подходящите отсечки за ремонтване.</p> <p>✓ По ясна координация между АПИ и местна власт с цел избиране на най-подходящите отсечки за ремонтване</p> <p>✓ Извеждане от всяка селска община на най-нуждаещите се отсечки от ремонт според приоритета им за развитие на общината;</p> <p>✓ Изграждане на модерна широколентовата инфраструктура, която да ускори и подобри достъпът до високоскоростен интернет;</p> <p>✓ Подобряване на водоснабдяването чрез изграждане на допълнителни водоизточници в населените места с недостиг и режим на вода, в рамките дребни мащаби инфраструктура</p>	<p>✓ Съществено нарастване на броя на финансираните инфраструктурни проекти в общините със стратегии за местно развитие;</p> <p>✓ Формиране на малки групи от съседни общини с над 10 финансирани проекта в общините с насищане на проекти за подобряване на инфраструктурата и услугите;</p> <p>✓ Териториалното разпределение на общините с концентриране на европейско финансиране по инфраструктурни проекти се различава от разпределението по броя на проекти - наблюдава се струпване на общини в Южна България и Стара планина;</p> <p>✓ Забавяне на изграждане, рехабилитация на пътни отсечки и пътни съоръжения.</p> <p>✓ Влошена транспортна достъпност на отдалечени/периферни населени места.</p> <p>✓ Налагане на режим на водата в някои общини;</p> <p>✓ Загуба на вода, амортизирана ВИК инфраструктура и налагане на режим на водата.</p>
ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В СЕЛСКИТЕ ОБЩИНИ	
Силни страни	Слаби страни
<p>✓ Подпомагане на малки общини с ограничен потенциал на човешки капацитет;</p>	<p>✓ Слабости по отношение на предприемачеството, администрацията (малък дял онлайн публични услуги), околната среда, уменията и иновациите;</p>
Възможности	Заплахи
<p>✓ Насърчаване прилагането на устойчиви енергийни политики, подобряването на координацията на</p>	<p>✓ Обезлюдяване в селските райони</p> <p>✓ Липса на интерес към стартирането на нов бизнес;</p>

<p>дейности, свързани с енергийната ефективност и ВЕИ, повишаване активността на МСП и на частния сектор, насърчаване и подпомагане участието на МСП за подобряване на възможностите за заетост и бизнес и трансграничната мобилност;</p> <p>✓ Насърчаване прилагането на мерки за енергийната ефективност на публични сгради.</p> <p>✓ Използване на предложените мерки за подпомагане на МСП в изоставащи райони с ниска заетост;</p> <p>✓ Повишаване на инвестиционната активността и интернационализацията на МСП</p> <p>✓ Навлизане на информационни и комуникационни технологии за разпространение на културно-историческото наследство на културни ценности и традиции;</p> <p>✓ Насочване на политики и инвестиции към мехатроника и биобазирани и свързаните с тях сектори и насърчаване на фундаментални изследвания, които да стимулират предприемаческия дух и търсене;</p> <p>✓ Подобряване на връзките между науката и бизнеса за повишаване на добавената стойност на услугите и на продуктите.</p> <p>✓ Ускорено въвеждане на електронно управление и на публични електронни услуги чрез подобряване на достъпа до мрежите от ново поколение, подходящо обучение и стимулиране на фирмите за използване на електронно базирани услуги;</p>	<p>✓ Висока конкуренция;</p> <p>✓ Липса на потенциал за развитие на предприемачество;</p> <p>✓ Отдалеченост на някои села от главни пътища;</p> <p>✓ Липса на логистична инфраструктура;</p>
<p align="center">МЕРКИ ЗА НАСЪРЧАВАНЕ И ПОДПОМАГАНЕ НА НЕЗЕМЕДЕЛСКИ БИЗНЕС В СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ</p>	
<p align="center">Силни страни</p>	<p align="center">Слаби страни</p>
<p>✓ Преобладаващата част от селските райони са обхванати от бизнес мерките по ПРСР 2007-2013 г. (311,312,313)</p> <p>✓ Липса на териториална диференциация на средния размер на финансираните проекти по мерки 311,312,313,4-311,4-312,4-313;</p>	<p>✓ Значителни разлики в броя на подпомогнатите проекти по бизнес мерките (311.312.313) между отделните общини;</p> <p>✓ Изключително слабо подпомагане на бизнес мерки по цялото протежение на Дунавската равнина и до известна степен в Тракийската низина;</p>

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Проектите по мярка 312 са водещи в преобладаващата част от общините; ✓ Различен размер на европейско финансиране по бизнес мерките в преобладаващата част от селските райони;
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Повишаване на европейското финансиране чрез бизнес проекти, подпомогнати през МИГ в общините, които са слабо подпомогнати по основната ПРСР; ✓ 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Дисбаланс по отношение на броя проекти, финансирани по бизнес мерките (311,312, 313); ➤ Общините „бели петна“ за всички бизнес мерки 311,312,313 са разположени в районите, които имат по-нисък брой проекти и европейско финансиране за диверсификация; ➤ Най-малките по площ общини в България са общините „бели петна“ по бизнес мерките 311,312,313;
ЛИДЕР И ВОМР	
Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Обхващане на значителна част от територията и населението на селските райони от ЛИДЕР и ВОМР; ✓ Подобен достъп до финансиране от европейските фондове за бизнеса и местната общност. ✓ Доближаване на европейската политика до хората и бизнеса от селските райони чрез подобряване на достъпа до финансиране от европейските фондове в лицето на екипите на МИГ; ✓ Изграден местен капацитет за управление и наблюдение на европейските средства (екипи на МИГ). ✓ Изграждане на местен капацитет за усвояване на европейски средства сред членове на местната общност, много от които нямат друг достъп до европейски средства; ✓ Подпомагане на задържането и завръщането на инициативни хора в местната общност; ✓ Подпомагане на малки по размер бизнес дейности в селските райони, които са важни за местната общност; ✓ Подпомагане на основни за местната икономика дейности, създадени условия за задържане и завръщане на инициативни хора в местната общност. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Недостатъчен финансов ресурс за финансиране на всички качествено изработени стратегии за местно развитие. ✓ Забавяне на одобрението и финансирането на проектите на бенефициентите на стратегиите за местно развитие по Лидер и ВОМР, което възпрепятства реалното постигане на поставените цели.
Възможности	Заплахи

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Увеличаване на бюджета за подготовка и прилагане на стратегии за водено от общностите местно развитие с оглед покриването на повече селски райони в България и осигуряване на достъп до финансиране на малки по размер проекти; ✓ Запазване на възможностите за многофондово финансиране предвид демонстрирания капацитет на МИГ да разработват успешни процедури и да прилагат проекти по различни фондове (на този етап – ОПРЧР и ОПИК); ✓ Съкращаване на сроковете за разглеждане, договориране и финансиране на проекти на бенефициенти от местните общности на МИГ; ✓ Одобряване на бъдещите стратегии за местно развитие в срокове, които да гарантират изпълнението на проектите; ✓ Намаляване на минималния брой на населението за разработване и финансиране на стратегия за местно развитие в силно обезлюдените и отдалечени територии; ✓ Насърчаване създаването на публично-частни партньорства за местните инициативни групи с участието на местния бизнес, граждански и неправителствени организации и местната власт; ✓ Насърчаване на местната общност от хора, граждански организации, читалища и други неправителствени организации, бизнес, земеделски производители и местната власт за определяне потребностите и потенциала на територията за развитие; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Първоначално планирания бюджет по Лидер мерките от предходния програмен период се прехвърля на мерки от други оси поради забавеното стартиране на подхода Лидер; ✓ Забавянето в договорирането и съответно прилагането на стратегиите за местно развитие; ✓ Високи прагове за минимален брой на населението за формиране на МИГ в силно обезлюдени и отдалечени територии; ✓ Дълги срокове на процедурите за финансиране на проекти на бенефициенти от местните общности на МИГ;
--	---

Разгледано е въздействието на основните фактори от външната и вътрешната среда, които са със силно влияние по отношение на развитието на селските райони. Отрицателно съчетание на фактори (слаби страни и заплахи) се отнася за демографското развитие, за качеството на човешките ресурси, за нивото на безработица и заетост, за техническата инфраструктура.

Техническата инфраструктура (качество на пътната мрежа) обхваща всички селски общини, не са малко броя на общините с лошо и незадоволително състояние на

пътищата, което затруднява достъпа на отдалечените населените места до общинския център и ползването на здравни и социални услуги.

Водоснабдителната и водопреносната мрежа в малките селища в някои общините е амортизирана, остаряла или не е изградена, в резултат на което ползването на питейна вода за населението е ограничено т.е. въведен е режим на водата. По отношение на техническата инфраструктура слабите страни и заплахите значително превишават силните страни и възможностите.

Демографска структура на населението – Анализът на социално-икономическото развитие на селските райони открил като съществен проблем демографското развитие и демографската структура. Продължава спада на броя на населението и на гъстотата, което води до неравномерно разпределение на населението и увеличава риска от обезлюдяване на малките населени места в селските райони. Тези проблеми се изострят от продължаващия с десетилетие отрицателен естествен прираст и миграция на трудоспособното население към големите градове. Застаряване на населението е предизвикателство за социалната система и за установяване на модел адаптиран към нуждите на възрастното население. Предоставянето на здравни и социалните услуги и подобряване на достъпа до тях следва да бъде приоритетно за селски общини, особено за тези в които нараства населението в над трудоспособна възраст. Намалението на броя на населението в селските райони е сериозно предизвикателство за потенциала на трудови ресурси в селските райони. Икономическите ефекти от демографските изменения са промяна в структурата на работната сила, на съотношенията между населението под, във и над трудоспособна възраст, промяна на структурата на пазара на труда, както и в перспектива нарастване на риска от обезлюдяване и др. Не по-малко важно за икономиката на селските райони е загубата на трудови ресурси, което е условие за инвестиции и за икономическа активност. Ограниченията в предлагането на труд е валидно за общините с неблагоприятната демографска структура и растящо население в над трудоспособна възраст. Социалните проблеми са свързани с застаряващото население, уязвимите групи и ромското малцинство. Влошената възрастова структура на населението ще повиши необходимостта от по-адекватни и качествени социални услуги и здравеопазване на фона на масовото обедняване на населението. Хората от рисковите групи (роми, дълготрайно безработни, възрастни хора в селата се нуждаят от здравни и социални услуги предимно), което предполага и разширяване на социалните услуги, съобразно специфичните им потребности. Ниското образователното ниво на

населението е рисков фактор , който ще задълбочи влошаването на качеството на човешките ресурси е перспектива Трудно се задържат младите хора в малките общини поради липса на възможности и алтернативи за развитие, лошо качество на жизнената среда в сравнение с урбанизираните територии.

Развитие на икономиката в селските райони - група фактори, които определят икономиката се отнасят към структурата на пазара труда, търсенето на работна сила, мобилността на трудовите ресурси. Другата група фактори са инвестициите, приходите от произведената продукция, добавена стойност от икономическа дейност. В селските общини за определящи диверсификацията на икономиката са предприятията от „Преработващата промишленост“, „ХВП“, „Търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети“, „Транспорт, складиране, площи“ „Хотелиерство и ресторантьорство т.е. предимно в отрасъл услуги. Значителна част от предприятията са микро. За подобряване на конкурентоспособността на предприятията е необходимо въвеждане на нови технологии и цифронизация на бизнес процеси, както и подобряване на производителността на труда. Инвестициите в дълготрайни материали активи нарастват за микро предприятията, но техния производствен капацитет е по-нисък от този на малките и средните и са предимно в областта на услугите. За ускоряване на развитието на икономиката в селските райони е необходимо да се инвестират в иновативни продукти, което би довело до по-добри позиции на микро предприятията и МСП на местния и международния пазар. В тази връзка въвеждане на цифровите технологии, на иновативни бизнес процеси са решения за подобряване на рентабилността на МСП.

На територията на България посредством клъстерен анализ се определят 4 типа селски общини - развити общини, догонващи общини, общини в развитие и изоставащи. Анализът показва, че общините в селските райони не са хомогенни, а между тях има съществени различия по отношение на икономическа активност, потенциал на трудовите ресурси, производителност на труда и доходи на населението. За постигане на икономическо сближаване между селските общини е необходимо целенасочено и икономическо ефективно финансиране.